93

SIMONE DE BEAUVOIR

OLGUNLUK ÇAĞI I

payel

payel

OLGUNLUK ÇAĞI I

Çeviren: Betül Onursal

SIMONE DE BEAUVOIR

SIMONE DE BEAUVOIR

OLGUNLUK ÇAĞI

I

PAYEL YAYINLARI : 93
Çağdaş Kadının Kitapları : 14

dizgi: Yazıevi
●
baskı: Teknografik Matbaası
●
kapak filmleri: Ebru Grafik
●
kapak basımı: Çetin Ofset
●
cilt: Esra Mücellithanesi

Simone de Beauvoir 1908 yılında Paris'te doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde okudu. Öğrenciyken ünlü yazar ve düşünür J.P. Sartre ile tanıştı ve bir daha ondan ayrılmadı. Bir süre felsefe öğretmenliği yaptı. 1943'te yayımlanan ve büyük ilgi gören *Konuk Kız* romanıyla yazarlığa başladı. Çeşitli roman, deneme ve inceleme kitapları yazdı. Dünyanın pek çok yerini dolaştı. 1954'te *Mandarinler* romanıyla Goncourt Ödülü'nü, 1975'te Uluslararası Kudüs Ödülü'nü aldı. Kadın ve insan hakları için savaştı. Humanist ve feminist bir yazar olarak dünyada ün kazandı. 14 Nisan 1986 Pazartesi günü Paris'te öldü.

Yapıtın özgün adı: La force de l'âge

●

Fransızca ilk basımı: Editions Gallimard, 1960

●

Türkçe ilk basım: Mart 1991

SIMONE DE BEAUVOIR

OLGUNLUK ÇAĞI
I

Fransızca aslından çeviren
BETÜL ONURSAL

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Simone de Beauvoir'ın yayınlarımız arasında çıkan öteki kitapları:

İNCELEME KİTAPLARI

KADIN I – Genç Kızlık Çağı (6. basım)
KADIN II – Evlilik Çağı (6. basım)
KADIN III – Bağımsızlığa Doğru (7. basım)

ANI KİTAPLARI

BİR GENÇ KIZIN ANILARI (5. basım)
KADINLIĞIMIN HİKÂYESİ (4. basım)

ROMANLARI

KONUK KIZ (4. basım)
BAŞKALARININ KANI (2. basım)

DENEME KİTAPLARI

DENEMELER "Pyrrhus ile Cinéas" (4. basım)

Jean-Paul Sartre'a

ÖNDEYİŞ

Kendimden sözetmeye başlamakla tedbirsizce bir serüvene atıldım: insan başlıyor, bitiremiyor. Uzun zamandır, ilk yirmi yılımı kendime anlatmayı istiyordum; genç kızlık çağımda, vücudumu ve ruhumu kendi benliğinde eritecek kadına yöneltiğim çağrıları hiç unutmadım: geriye benden hiçbir şey, bir tutam kül bile kalmayacaktı; beni içine attığı bu hiçlikten bir gün çekip çıkarması için ona yakarıyordum. Belki kitaplarım, sadece bu eski duayı gerçekleştirebilmem için yazılmıştı. Elli yaşımda, zamanın geldiğine karar verdim; bilincimi, yitik zaman içinde terk edilmiş ve zamanla birlikte yitmiş o çocuk ve genç kız için kullandım. Onları kâğıt üstünde belgeledim, yeni bir varoluş verdim onlara.

Tasarım daha ileri gitmiyordu. Olgunluk çağımda, geleceğe yakarmayı bıraktım; *Bir Genç Kızın Anıları*'nı bitirdiğimde, beni onların devamını yazmakta acele ettirmek için geçmişimden hiçbir ses yükselmedi. Başka şeye başlamakta kararlıydım. Ve sonra, işte bunu başaramadım. En son satırın altında, düşüncemi uzaklaştıramadığım bir soru işareti çiziliydi. Özgürlük: ne yapmak için? Bütün bu kargaşa, bu büyük kavga bu kaçma, bu zafer, yaşamımın devamı bunlara ne anlam vermeliydi? İlk tepkim kitaplarımın arkasına çekilmek oldu; ama hayır, kitaplar bana hiçbir yanıt getirmiyordu: söz konusu olan onlardı. Yazmaya karar vermiştim, yazdım, evet: ama neyi? Niçin bu kitapları, sadece bunları, özellikle bunları? Azını mı çoğunu mu istiyordum? Yirmi yaşlarımın boş ve sonsuz umudu ile tamamlanmamış bir yapıt arasında ortak bir ölçü yok. Aynı zamanda hem çok daha fazlasını, hem çok daha azını istiyordum. Yavaş yavaş, *Anı-*

lar'ımın ilk cildinin kendi gözümde bir devam gerektirdiğine kendimi iyice inandırdım: eğer yazarlık eğilimimin nasıl somutlaştığını söylemeye yeltenmezsem, bu eğilimin öyküsünü anlatmış olmam boşunaydı.

Zaten, eni konu düşününce, bu tasarının kendisi benim için önem taşıyor. Yaşamım bitmedi, ama artık geleceğin büyük bir olasılıkla değiştiremeyeceği bir anlamı var. Ama ne? Bu araştırma sırasında zorunlu olarak açıklığa kavuşturacağım nedenlerle, bunu kendime sormaktan kaçındım. Ya şimdi öğreneceğim ya da hiçbir zaman.

Bu kaygının sadece beni ilgilendirdiği söylenebilir belki; ama hayır; ister Samuel Pepys olsun ister Jean–Jacques Rousseau, ister sıradan biri olsun ister olağanüstü, eğer bir kimse kendisini içtenlikle gözler önüne sererse, artık herkes az çok işin içine girmiştir. Şurada burada başkalarının yaşamlarını ışığa çıkartmadıkça kendi yaşamını aydınlatması olanaksızdır. Zaten yazarlar sorularla usandırılır: Niçin yazıyorsunuz? Günlerinizi nasıl geçirirsiniz? Fıkra ve dedikodu merakı bir yana, öyle sanıyorum ki, pek çok kişi yazarlık uğraşının nasıl bir yaşam şeklini gerektirdiğini bilmek istiyor. Özel bir olayın incelenmesi genel ve soyut yanıtlardan daha aydınlatıcı oluyor. Beni kendi olayımı incelemeye yüreklendiren de bu. Belki bu kitap, yazarları okurlarından sürekli ayıran ve üzüntüsünü çok kez hissettiğim yanlış anlamaların bir kısmını ortadan kaldırır; bir kitap, ancak kimin tarafından, hangi bakış açısından, hangi durumda yazıldığı bilinirse gerçek anlamını bulur: ben kendi konumumu, onlara dolaysız olarak, karşılıklı konuşarak anlatmak isterim.

Öte yandan onlara *her şeyi* söylemeyi düşünmediğimi de önceden haber vermeliyim. Çocukluğumu, gençliğimi anlatırken hiçbir şeyi atlamadım; uzak geçmişimi fütursuzca ve ölçüsüzlüğe pek varmadan açıkça gözler önüne serdim gerçi, ama olgunluk dönemim için aynı ilgisizliği duymuyorum ve aynı özgürlüğe sahip değilim. Burada söz konusu olan kendimi ve arkadaşlarımı çekiştirmek değil; dedikoduyu sevmem. Pek çok şeyi karanlıkta bırakmakta kararlıyım.

Diğer taraftan, yaşamım Jean-Paul Sartre'ın yaşamına sıkı sıkıya bağlıydı; ama, o kendi hikâyesini kendisi anlatmayı tasarlıyor; dolayısıyla bu işi ona bırakıyorum. Ondan, benim yaşantıma girdiği ölçüde söz edeceğim ve onun fikirlerini, çalışmalarını da aynı ölçüde inceleyeceğim.

Eleştirmenler *Bir Genç Kızın Anıları*'nda genç kızlara bir ders vermek istediğimi sandılar; oysa ben, özellikle, bir borcu ödemek istedim. Elinizdeki kitap kesinlikle her türlü ahlâkî kaygının ötesindedir. Yaşamı-

mın ne olduğunu anlamakla yetiniyorum. Her gerçeğin önem taşıyabileceği ve yararlı olabileceği dışında hiçbir konuda önyargıya varmıyorum. Bu sayfalarda anlatmaya çalıştığım gerçek neye, kime yarayacak? Bilmiyorum. Bu sayfalara aynı açıkyüreklilikle yaklaşılmasını dilerim.[1]

---

[1] Bu kitapta bazı atlamalara göz yumdum ama yalanlara asla. Ancak belleğimin ufak tefek konularda beni yanıltması olasıdır: okurun bulabileceği küçük yanlışlar kuşkusuz tümünün doğruluğunu tehlikeye düşürmemektedir.

BİRİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM

EYLÜL 1929'da Paris'e döndüğüm zaman beni sarhoş eden ilk olgu özgürlüğümdü. Çocukluğumda kız kardeşimle "yetişkin genç kız" oyunu oynadığımdan beri bunu düşlerdim. Üniversite öğrenciliğim sırasında özgürlüğü nasıl bir tutkuyla çağırdığıma başka bir kitapta değinmiştim. Birdenbire ona sahip olmuştum; her hareketimde, hafifliğim karşısında büyük bir hayranlık duyuyordum. Sabah gözlerimi açar açmaz silkinip mutluluğumu tadıyordum. On iki yaşlarında evde kendime ait bir köşem olmaması beni üzerdi. *Mon Journal* (Güncem) adlı kitapta kolejli bir İngiliz kızın öyküsünü okurken, odasının eşyalarını gösteren renkli resmi büyük bir özlemle seyretmiştim: bir çalışma masası, bir divan, kitap dolu raflar; kız, bu renkli duvarlar arasında bütün gözlerden uzak çalışıyor, okuyor, çay içiyordu; ona ne kadar imreniyordum! İlk kez kendiminkinden daha iyi bir yaşam biçimi görmüştüm. İşte nihayet ben de kendi başımaydım. Büyükannem bütün koltuk, sehpa ve bibloları salondan çıkartmıştı. Boyasız tahta mobilyalar almış ve kız kardeşimin yardımıyla onlara kahverengi vernik sürmüştüm. Bir masam, iki iskemlem, hem koltuk hem dökümtü saklama işlevi gören bir sandığım, kitaplarım için raflar, duvarlara kaplattığım kavuniçi duvar kâğıtlarına uygun bir divanım vardı. Beşinci kattaki balkonumdan Denfert – Rochereau caddesinin çınarlarına ve Belfort Aslanı'na tepeden bakıyordum. Çok kötü kokan bir gaz sobası ile ısınıyordum: bu kokunun yalnızlığımı koruduğuna inanıyor ve onu seviyordum. Kapımı kapatıp günlerimi bütün gözlerden uzak geçirebilmek ne büyük bir mutluluk! Çok uzun süre, yaşadığım or-

tamın dekoru beni hiç ilgilendirmemişti; belki *Güncem*'deki o resmin etkisiyle bana bir divan ve raflar sunan odaları yeğliyordum; ama her türlü sığınağa razıydım: kendimi çok mutlu hissetmem için kapımı kapatabilmek bana yetiyordu.

Büyükanneme kira ödüyordum, o da bana diğer pansiyonerlere gösterdiği saygıyı gösteriyordu; geliş-gidişlerimi kimse denetlemiyordu. Sabaha karşı eve dönebilir, ya da bütün gece yatakta kitap okuyabilir, öğle vakti uyuyabilir, yirmidört saat odadan çıkmayabilir veya ansızın sokağa çıkabilirdim. Öğleyin "Dominique" de bir *borç* çorbası içip akşam yemeği olarak "Coupole" da bir kakao alıyordum. Kakaoyu, *borç*'u, uzun uykuları ve uykusuz geceleri seviyordum, ama en çok sevdiğim başıma buyruklugumdu. Hemen hemen hiçbir şey kaprislerime karşı çıkmıyordu. Büyüklerin kulağıma doldurduğu "yaşamın ciddiyeti" deyiminin aslında pek de fazla bir ağırlığı olmadığını neşeyle görüyordum. Sınavlarımı vermenin şaka götürür yanı olmamıştı: çok çalışmış, başarısızlıktan korkmuş, engellere çarpmış ve yorulmuştum. Şimdi ise hiçbir şey bana karşı koymuyordu, kendimi sonsuza dek tatilde hissediyordum. Birkaç özel ders ve Victor-Duruy lisesinde öğretmen yardımcılığı geçimimi sağlamaya yetiyordu. Bu angaryalar hiç de canımı sıkmıyordu çünkü onları yaparken yeni bir oyun oynadığımı varsayıyordum: yetişkin insanı oynuyordum. *Özel öğrenci* bulmak için çaba harcamak, müdireler ve velilerle tartışmak, bütçe yapmak, borçlanmak, borç ödemek, hesap yapmak, bütün bunlar beni eğlendiriyordu çünkü onları ilk kez yapıyordum. İlk aylığımı ne büyük bir sevinçle aldığımı anımsıyorum. Sanki birilerini kandırıyordum.

Giyim beni hiçbir zaman çok ilgilendirmemişti; gene de dilediğim gibi giyinme zevkini tattım; dedemin yasını tutuyordum ve çevreye ters düşmek istemiyordum; gri palto, şapka ve pabuç aldım; bir gri bir de siyah-beyaz elbise diktirdim; o güne kadar yazgım olan pamuklu ve yünlü kumaşlara inat ipekli kumaşlar seçtim: krepdöşin ve o kış moda olan berbat baskılı kadife. Her sabah çılgınca boyanıyordum; elmacık kemiklerime birer kırmızı tabaka, bol pudra, dudak boyası. Pazarları hafta içi günlerden daha iyi giyinilmesini saçma buluyordum. Artık benim için her gün bayramdı ve her fırsatta aynı süsü uyguluyordum. Bir lisenin koridorlarında krepdöşin ve baskılı kadifenin yersiz düştüğünün ve Paris kaldırımlarında sabahtan akşama dek topuklarımı sürüklemesem onların o kadar çabuk eskimeyeceğinin bilincindeydim ama umurumda değildi. Giyim, ciddiye almadığım şeylerden biriydi.

Yerleşiyor, süsleniyor, arkadaş davet ediyor, geziyordum. Ama bunlar yeni yaşamımın sadece ön hazırlıklarıydı. Ekim ortasında Sartre Paris'e dönünce yeni yaşamım gerçekten başladı.

Sartre Limousin'e beni görmeye gelmiş, Saint-Germain-les-Belles'de Boule d'Or oteline yerleşmişti; dedikoduları önlemek için kentin epeyce dışında, kırlarda buluşuyorduk. Sabah parkın çimlerini aşıp, engellerden atlayıp, eskiden çok sık ve bazen çok acı olarak yalnızlığımı dinlediğim bu henüz nemli çayırları ne büyük bir sevinç ve coşkuyla geçiyordum! Otların içine oturuyor ve sohbet ediyorduk. İlk gün Paris'ten ve arkadaşlarımızdan uzakta oturup konuşmanın bize yeteceğini sanmamıştım. "Kitap götürüp okumak" fikrini ortaya atmıştım. Sartre alındı; gezinti önerilerimi de geri çevirdi, klorofile allerjisi vardı ve yeşil çayırlar onu çileden çıkartıyordu, ancak onları yok sayarsa kırlara dayanabiliyordu. Eh, ne diyebilirdim? Konuşmam konusunda azıcık yüreklendirilirsem konuşmaktan çekinmiyordum. Paris'te başlayan söyleşimize devam ettik; kısa bir süre sonra, onunla söyleşmenin kıyamete kadar sürse bile bana kısa görüneceğinin bilincine vardım. Sabahın erken saatinde geliyorduk buraya, bir de bakıyorduk öğle çanları çalıyor. Yemeği ailemle yiyordum. Sartre kuzinim Madeleine'in "yolun aşağısındaki ev"in yanındaki güvercinliğe bıraktığı peynir-ekmeği yiyordu; kuzinim duygusallığı severdi. Öğleden sonrası daha başlamadan gün bitiyor, akşam oluyordu; Sartre oteline dönüyor, gezginci tüccarlarla akşam yemeğini yiyordu. Aileme, Marksizmi eleştiren bir kitap üzerinde çalıştığımızı söylemiştim. Komünizme duydukları hıncı okşayarak ailemi yumuşatacağımı sanıyordum ama aldanmadılar. Sartre'ın gelişinden dört gün sonra onların, yerleştiğimiz çayırın çitinde belirdiklerini gördüm; yaklaştılar; sararmış şapkasının altında babamın kararlı ama biraz rahatsız bir havası vardı; o gün saldırgan pembe bir gömlek giymiş olan Sartre kavgacı gözlerle ayağa fırladı. Babam nezaketle ondan yöreyi terk etmesini rica etti: herkes dedikodu yapıyordu ve benim bu, gözle görülür kötü davranışlarım evlendirilmeye çalışılan kuzinimin adına leke sürüyordu. Sartre derhal, ama bağırmadan, bu öneriyi reddetti çünkü dönüşünü bir saat bile öne almamakta kararlıydı. Buluşmalarımızı daha gizli yerlerde, uzak kestaneliklerde gerçekleştirmekle yetindik. Babam konuya dönmedi, Sartre da bir hafta daha Boule d'Or'da kaldı. Sonra, birbirimize her gün yazdık.

Ekim'de onunla tekrar buluştuğumda geçmişimi kapatmıştım.[1] Ken-

[1] Bunu *Bir Genç Kızın Anıları*'nda anlattım.

dimi tümüyle bu ilişkimizin gelişmesine bıraktım. Sartre yakında askere gidecekti, bu arada tatildeydi. Saint-Jacques sokağında büyükbabası Schweitzer ve ailesi ile kalıyordu; sabahları, gri ve altın renkli Luxembourg parkında, taştan yontulmuş kraliçelerin beyaz bakışları altında buluşuyor, gece çok geç saatte birbirimizden ayrılıyorduk. Paris'te yürüyor, konuşuyorduk: kendimiz, ilişkimiz, yaşamımız, yazacağımız kitaplar konusunda yerimizi belirliyorduk. Bugün bu söyleşilerdeki en önemli noktanın söylediklerimiz değil de tartışmasız benimsediklerimiz olduğunu düşünüyorum: hiçbir şey düşündüğümüz gibi değildi ve hemen hemen her konuda yanılıyorduk. Bizi tanımlayabilmek için bu yanılgıları gözden geçirmek gerekiyordu, çünkü bunlar bir gerçekliği belirtiyorlardı: içinde bulunduğumuz durumu.

Söylemiştim: Sartre yazmak için yaşıyordu; her türlü şeye tanıklık etme ve onları gereklilik ışığında kendi adına ele alma görevini yüklenmişti; ben, duygularımı yaşamın sayısız görkemliliklerine yöneltmeli ve onları zaman ve boşluğun sonsuzluğundan kopartmak için yazmalıydım. Bu görevler kendilerini bize, başarımızın garantisi olan bir açıklıkla kabul ettirmişti; kesin olarak dile getirmemekle birlikte, Kant felsefesinin iyimserliğine katılıyorduk: yapmalısın, o halde yapabilirsin; gerçekten de, oluşup kendini belli ettiği anda iradeden nasıl kuşkuya düşülebilinirdi ki? Bu durumda, istemek ve inanmak kavramları birleşiyor. Böylece dünyaya ve kendimize güveniyoruz. Toplumun o gün içinde bulunduğu konuma karşıydık, ama bu düşüncenin karamsar bir yanı yoktu: sağlam bir iyimserliği içeriyordu. İnsan yeniden yaratılacaktı ve bu yeniden doğuş kısmen bizim eserimiz olacaktı. Bu amaca kitaplar dışında bir araçla ulaşmayı düşünmüyorduk: Kamu işleri bizi sıkıyordu, ama biz karışmadan da olayların istediğimiz yönde gelişeceğini umuyorduk; bu noktada, 1929 sonbaharında, Fransız solunun anlamsız iyimserliğini paylaşıyorduk. Barış sürekli olarak sağlanmış görünüyordu. Almanya'da Nazi partisinin gelişmesi önemsiz bir olaydı. Sömürgecilik kısa sürede son bulacaktı: Hindistan'da Gandi tarafından başlatılan hareket, Hindiçini'deki komünist çalkantılar bunun garantisiydi. Kapitalist dünyayı sarsan şiddetli kriz bu toplumun uzun süre dayanamayacağının habercisiydi. Sanki şimdiden bizim görüşümüze göre Tarih'in gizli hakikatini içeren altın çağda yaşıyorduk ve Tarih bu gerçeği açığa çıkartmakla yetinecekti.

Her düzeyde gerçekliğin ağırlığından habersizdik. Doludizgin bir özgürlükle yaşama meydan okuyorduk. Özgürlük kavramına o kadar

uzun zamandan beri ve o kadar inatla inanıyorduk ki bunun bizim için taşıdığı anlamı daha ayrıntılı anlatmam gerekiyor.

Bu sözcük gerçek bir deneyim taşıyordu içinde. Her etkinlikte, özellikle düşünsel etkinlikte bir özgürlük vardır; çünkü yinelemeye az yer ayrılmıştır; çok çalışmıştık, durmaksızın yeniden anlamak ve yeniden bulup ortaya koymak gerekmişti; özgürlüğü yadsınamayan bir içgüdü olarak hissediyorduk; hatamız onu gerçek sınırları içinde tutamamaktan doğdu; kendimizi Kant'ın güvencininin simgesine kaptırdık: kuşa karşı koyan hava, uçuşunu engelleyeceğine onu destekliyor; bu veri bize çabalarımızı düzenleyen etken değil bu çabaların özü gibi göründü: hiçbir şeye bağımlı olmadığımızı düşünüyorduk. Siyasal körleşmemiz gibi bu salt düşünsel gurur da her şeyden önce tasarımlarımızın şiddetiyle açıklanabilir. Yazmak, yaratmak: insan kendinin, amaçlarının ve araçlarının mutlak efendisi olduğunu hissetmezse bu serüvene atılamaz. Gözüpekliğimiz onu ayakta tutan düşlerin ayrılmaz bir parçasıydı ve olaylar her ikisini de aynı zamanda destekliyordu. Hiçbir dış engel bizi benliğimize karşı çıkmaya zorlamamıştı; biz tanımak ve ve kendimizi anlatmak istiyorduk: işte şimdi tam bu türden etkinliklere gömülmüş bulunuyorduk. Varoluşumuz dileklerimizi o denli gerçekleştiriyordu ki biz o varoluşu değil, o varoluş bizi seçmişti sanki: bundan da yaşamımızın her zaman tasarımlarımıza boyun eğeceği sonucunu çıkartıyorduk. Bize yardım eden şans bizi dünyadaki tersliklerden de koruyordu. Bir diğer yönden, kendimizi hiçbir şeye bağlı hissetmiyorduk. Ailemle ilişkilerim iyiydi ama benim üzerimde her türlü etkilerini kaybetmişlerdi; Sartre babasını hiç tanımamıştı; onun gözünde ne annesi ne büyük anne – babası hiçbir zaman otoriteyi simgelememişti. Bir anlamda ikimiz de kimsesizdik ve bu olguyu ilke olarak benimsemiştik. Fikirlerimize uyduğu için kabul ettiğimiz Alain'in aktardığı Dekartçı akılcılık da bizi bu düşünceye yöneltmişti. Kararlarımızı mantığımız ve arzularımız doğrultusunda almamızı engelleyecek hiçbir vicdan muhasebesi, hiçbir saygı, hiçbir duygusal bağımlılık tanımıyorduk; benliğimizde hiçbir bulanıklık ve karışıklık görmüyorduk: kendimizin katıksız bilinç ve katıksız istenç olduğumuzu düşünüyorduk. Bu inanç, geleceğe olan güvenimizin coşkunluğu ile güçleniyordu; hiçbir belirli çıkara bağlı değildik; çünkü inancımıza göre içinde bulunduğumuz an'la geçmişimiz hiç durmadan birbirini aşmak zorundaydı. Her şeye, hâtta her fırsatta birbirimize bile karşı çıkmaktan çekinmiyorduk. Birbirimizi eleştiriyor, rahatlıkla mahkûm ediyorduk; çünkü her değişiklik bizim için bir ilerlemeydi. Bilgisizliğimiz bizi endişeye düşürmesi

gereken sorunları bizden sakladığı için bu yenilemelerle yetiniyor ve kendimizi çok yürekli sanıyorduk.

Yolumuzda hiçbir engel tanımadan, çekinmeden, korkusuzca ilerliyorduk; ama engeller karşısında nasıl oluyor da tökezlemiyorduk? Zira sonuçta ceplerimiz pek boştu; hayatımı kıtıkıtına kazanıyordum. Sartre babaannesinden kalan küçük bir mirası yiyordu: mağazalar bize yasak eşyalarla dolup taşıyordu; lüks yerler bize kapalıydı. Bu yasaklara ilgisizlikle, hâtta küçümseme ile karşı koyuyorduk. Dünyadan el etek çekmemiştik, tam tersine; ama eskiden de, bugün olduğu gibi —Sartre da bana benziyordu— sadece erişebildiğim, hâtta özellikle elde edebildiğim şeylerin benim için gerçek bir değeri vardı; kendimi isteklerime, keyfime öyle veriyordum ki boş heveslere kapılacak halim kalmıyordu. Saint-Martin kanalı boyunca ya da Bercy rıhtımlarında yürürken yaptığımız onca buluşlar varken otomobille gezmediğimize niçin hayıflanacaktık ki? Odamda kaz ciğeri ve ekmek yerken ya da Sartre'ın yoğun bira ve lahana turşusu kokusunu sevdiği Demory birahanesinde akşam yemeğindeyken kendimizi hiçbir şeyden yoksun hissetmiyorduk. Akşamları Falstaff veya College Inn'de biraz ondan biraz bundan, bronx'lar, aleksandra'lar martini'ler içiyorduk. Montparnasse'daki Bec de Gaz'ın özelliği olan kayısı kokteyli ve Viking'in ballı kokteyllerine bayılıyordum: Ritz'in barı bize bundan fazla ne sunabilirdi? Ara sıra kendimize ziyafet çekiyorduk. Bir akşam Vikings'de aromalı tavuk yerken caddedeki bir tribünde orkestra o sırada moda olan *"Pagan love song"*'u (Pagan aşk şarkısı) çalıyordu. Biliyordum ki bu ziyafet olağandışı olmasaydı beni böyle mutlu etmeyecekti. Gelirimizin darlığının bile mutluluğumuza katkısı oluyordu.

Pahalı şeylere sahip olmanın verdiği zevk yalın ve dolaysız değildir. Pahalı eşyalar başkaları ile bağ kurmaya yararlar. Bunların büyüleyici niteliği, üçüncü bir büyüleyici kişi tarafından verilmiştir. Bizim uzlaşma tanımayan eğitimimiz ve düşünsel bağlantımızın sarsılmazlığı nedeniyle Büyük Otel müşterileri, lüks arabalı adamlar, vizonlu kadınlar, Dükler, milyonerler bizi etkilemiyordu; hâtta onları, mâhkûm ettiğimiz bir rejimin fırsatçıları olarak gördüğümüz için, bu şık dünyayı yeryüzünün tortusu kabul ediyorduk. Onlara karşı alaycı bir acıma duyuyordum. Fouquet'nin veya Maxim'in aşılmaz kapılarının önünden geçerken, asıl dışlananların, toplumdan kopuk, züppelikleri ve lükslerinin çaresiz tutsakları olan bu insanlar olduğunu düşünürdüm. Genellikle benim için yoktular; onların sahip olduğu ayrıcalık ve aşırı inceliklerin eksikliğini, İ.Ö. V. yüzyılda Yunanlıların sinema ve radyonun eksikliğini duydukları kadar

duyuyordum. Kuşkusuz merakımızı gidermemize para duvarı engel oluyordu ama bu bizi rahatsız etmiyordu, çünkü bu süslü püslü insanlardan öğreneceğimiz hiçbir şey olmadığına, tantanalarının sadece yaşamlarının boşluğunu örttüğüne inanıyorduk.

Sonuçta, hiçbir şey bizi sınırlamıyor, esir etmiyordu; dünya ile bağlarımızı biz yaratıyorduk; özgürlük bizim özümüzdü. Bunu, günü gününe, yaşamlarımızda büyük yer tutan bir etkinlikle gerçekleştiriyorduk: oyun. Yeni çiftlerin çoğu ortak geçmişlerinin yoksulluğunu oyun ve masallarla kapatırlar. Biz de yaratıcı karakterimiz ve o sıralardaki işsizliğimiz nedeniyle bu yola daha da güçlü bir hevesle başvuruyorduk. Komediler, parodiler, öğütlü öyküler... Bütün bu kurgularımızın belirli bir rolü vardı: Tıpkı Nietzsche gibi ve aynı nedenlerle kendimizi gereğinden çok ciddiye almamıza engel olmak; ayrıca bu oyunlar, dünyamızı imgelemler dünyasına dönüştürüyor, elimizin erişeceği uzaklıkta tutmamızı sağlıyordu.

Aramızda yaratıcılığı en bitmez tükenmez olan Sartre'dı: ağıtlar, çocuk tekerlemeleri, hicivler, küçük aşk şiirleri, masallar, şiirler yazıyor, bazen de kendi uydurduğu bir müzikle onları söylüyordu. Sözcük oyunlarını küçümsemiyor, tersine onlarla eğleniyordu. Bu, sözcüklerle yapılan bir alıştırma, araştırma ve onları güncel ağırlıklarından arıtma işlemiydi. Synge'nin, yaşamın zavallılıklarını güzel uydurma öykülerle örten ebedî gezgin "Baladın" efsanesini benimsemişti. James Stephens'in *The crock of gold* (Altın Çanak) adlı yapıtı bize Lépricone'u sunmuştu; ağaçların köklerinin altında çömelen bu cin küçük pabuçlar imâl ederek kuşku, sıkıntı ve mutsuzluğa meydan okur. Her iki kahraman da (serüven düşkünü ve küçük cin) bize aynı dersi veriyordu: her şeyden önce Edebiyat. Ama bu deyiş, ilgili olduğu kimselerden dolayı dogmatik ağırlığını yitiriyordu; yazacağımız ve bizim için pek büyük bir değer taşıyan kitaplarımız konusunda biraz duralıyor ve onlara "bizim küçük pabuçlarımız" diyorduk.

İkimiz de at gibi sağlıklı ve gülmeye eğilimliydik. Ama ben terslikleri kolay kabul edemiyordum: yüzüm değişiyordu, kapanıyor, dikleniyordum. Sartre benim iki kişilikli olduğumu söylüyordu. Genelde kunduzdum; ama zaman zaman bu hayvan yerini yeterince sevimsiz bir genç kadına bırakıyordu: Mlle. de Beauvoir; Sartre bu tema üzerine çeşitlemeler işliyor, sonunda beni neşelendirmeyi başarıyordu. Ona gelince, —sabah kafasındaki sisler açılmakta gecikince veya koşullar onu hareketsizliğe zorlayınca— sık sık karamsarlığa gömülüyordu; bundan daha iyi korunmak için içine kapanıyordu. O vakit, Vincennes hayvanat bahçesinde içi-

mizi sızlatan deniz filine benziyordu. Bir bakıcı boğazından aşağı küçük balıklarla dolu bir kova boşaltmış, sonra hayvanın karnının üstüne çıkmıştı; bu ziyafete bulanan deniz fili ufak ve şaşkın gözlerini gökyüzüne kaldırmıştı; sanki bütün o kocaman et yığını o ufacık deliklerden geçip bir yakarış olmuştu; ama bu kadarcık konuşma bile ona yasaktı. Dev yaratığın ağzı açıldı, yağlı derisinin üzerinden gözyaşları yuvarlandı, başını salladı ve yenik düşerek yığıldı. Üzüntü Sartre'ın yüzünü allak bullak edince, deniz filinin terk edilmiş ruhunun ona geçtiğini varsaydık. Sartre bu değişimi tamamlıyordu: gözlerini gökyüzüne kaldırıyor, ağzını açıyor ve sözcüksüz yakarıyordu: bu pandomim neşesini geri getiriyordu. Böylece ruh hallerimiz bedenlerimizin doğurduğu bir zorunluluk gibi değil, olağandışı eğilimlerimiz yüzünden büründüğümüz ve canımız istediği zaman sıyrıldığımız roller olarak görünüyordu. Gençliğimiz süresince, hâtta daha da sonra, zor ya da tatsız durumlara göğüs germek gerektiğinde böyle küçük ruhsal oyunlara başvurduk: gözümüzde bu durumların kılıklarını değiştiriyor, en aşırı hallere dek götürüyor, alaya alıyorduk; onları enine boyuna inceliyorduk, bu da güçlüklere söz geçirmemize yardım ediyordu.

Ekonomik durumumuzu da bu yollarla kabullendik. Paris'te yeniden buluşunca ilişkimizi belirlemeden ona hemen bir ad taktık: "morganatik evlilik".[1] Çifte kimliğimiz vardı. Genelde, zengin olmayan, iddiasız, azla yetinen memurlar, yani Bay ve Bayan M. Organatique'dik. Bazen süsüme özen gösteriyordum, Champs Elysées'de bir sinemaya veya Coupole'a dans etmeye giderken Amerikalı milyarder çift Bay ve Bayan Morgan Hattick oluyorduk. Bu bize birkaç saat için çok zengin insanların zevklerini yaşatan isterik bir komedi değil, lüks yaşama olan aşağılayıcı tavrımızı vurgulayan bir parodi, bir alaylı oyundu. Zenginliğin üzerimizdeki etkisi yoktu; sade şölenlerimiz bizi mutlu ediyordu: kendi durumumuzu kabulleniyorduk. Ama aynı zamanda ondan sıyrılma iddiasındaydık. Bay ve Bayan M. Organatique adını taktığımız parasız küçük burjuvalar aslında biz değildik: onların rolünü oynarken onlardan farkımızı ortaya çıkartıyorduk.

Öğretmenlik mesleğimi ve günlük uğraşlarımı karnaval eğlencesi gibi gördüğümü söylemiştim. Yarattığımız imgeler dünyası, yaşantımızı gerçekliğin baskısından kurtarıyor, onu bağlayıcı olmaktan çıkarıyordu.

---

[1] Morganatik evlilik: Bir hükümdar veya prensin kendinden aşağı sınıftan biriyle yaptığı evlilik. Bu evlilik kadına ve doğacak çocuklara koca ve babanın adını ve ünvanlarını taşıma hakkı vermez *(Çev.)*.

Biz, hiçbir yere, hiçbir ülkeye, hiçbir sınıfa, hiçbir mesleğe, hiçbir kuşağa ait değildik. Bizim hakikatimiz başka yerde, sonsuzluktaydı ve gelecek bunu ortaya çıkartacaktı: biz yazardık. Bundan başka herhangi bir tanımlama iğretiydi. Her şeyi özgürlük üzerine oynayan eski stoacıların kurallarını izliyorduk. Kendimizi, gerçekleşmesi bize bağlı olan çalışmaya bütün varlığımızla verip, bizi bu esere bağlamayan her türlü olgudan kurtuluyorduk. Bu olgulardan vazgeçecek kadar ileri gitmiyorduk ama paranteze alıyorduk. Koşulların bize sağladığı bu umursamazlığın, uzakduruşun ve açık oluşun egemen bir özgürlükle karıştırılması çok çekici geliyordu. Bu yanılgıyı yoketmek için kendi benliğimize karşı bir uzaklık koymak zorundaydık: bunlar için ne olanaklarımız ne de aşırı isteğimiz vardı.

İki öğreti bizi aydınlatabilirdi: Marksizm ve psikanaliz. Her ikisini de kabataslak tanıyorduk. Balzac'da Sartre ile onu "küçük burjuva" konumuna indirgemeye yeltenen Politzer arasında çok alevli bir tartışmayı anımsıyorum. Sartre, deyimi geri çevirmiyor ama davranışlarını nitelemeye yetmediğini ileri sürüyordu. Sartre, burjuvaziden gelen, Marx'a göre bile kendi sınıfının görüşünü aşabilen düşünürün güçlüklerle dolu sorununu ortaya atıyordu: hangi koşullarda? Nasıl? Niçin? Politzer'in güzel kızıl saçları alev saçıyordu, çok güzel konuşuyordu; ama Sartre'ı inandırmayı başaramadı. Ne olursa olsun, Sartre, bugün hâlâ inandığı özgürlüğe düşündüğü yeri vermeye devam ederdi. Ama ciddi bir inceleme özgürlüğün bizim düşüncemizdeki yerini sınırlardı. Paraya karşı ilgisizliğimiz kendimize sunabildiğimiz bir lüksdü; zira yoksulluk çekmeyecek ve zor işler yapmaya zorunlu olmayacak kadar paramız vardı. Açık görüşlülüğümüzü yalnızca bizim sınıfımızın erişebileceği bir kültür ve tasarım düzeyine borçluyduk. Genç birer küçük burjuva aydını olmamız, her türlü koşullanmadan uzak olduğumuza inanmamıza yolaçıyordu.

Niçin başka bir lüks değil de bu? Kesinlikler içinde uyumak varken niçin uyanık duruyorduk? Psikanalize başvursaydık bu soruya yanıt alabilirdik. Psikanaliz Fransa'da yayılmaya başlıyordu ve bazı yönleri bizi ilgilendiriyordu. Psikopatolojide Georges Dumas'nın öğretiye dayanan "beyinsel tekçilik"[1] görüşü arkadaşlarımızın çoğuna olduğu gibi bize de kabul edilmez görünüyordu. Psikozların, nevrozların ve bunların belirtilerinin bir anlam taşıdığı ve bu anlamın hastanın çocukluğunda gizli ol-

[1] Kendisi Descartes'ın ikiciliğine bağlandığını ileri sürmekteyse de biz onun açıklama sistemini böyle adlandırmıştık.

duğu düşüncesini hararetle onaylıyorduk. Ama oraya kadar. Normal insanı araştırma yöntemi olarak psikanalizi reddediyorduk. Freud'dan sadece *Düşlerin Yorumu* ve *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* adlı kitapları okumuştuk. Onların da özünden çok biçimini kavramıştık. Bu yapıtlar bize katı simgecilikleri ve çağrışımcılıkları ile itici gelmişti. Freud'un aşırıya kaçan cinsel açıklamalarını sağlıksız sayıklamaya benzetmiştik, bu kavram ahlâk anlayışımıza ters düşmüştü. Anladığımız kadarıyla Freud' çuluk, bilinçaltına verdiği önemle, mekanik anlatımlarının katılığıyla insan özgürlüğünü eziyordu: kimse bize olası uzlaşmaları göstermiyordu, biz de bunları bulmaya yeterli değildik. Akılcı ve gerçekleştirici tutumumuzda direndik. Aydınlık görüşlü bireyde özgürlüğün kurıntulara, komplekslere, anılara, etkilenmelere üstün geleceğine inanıyorduk. Duygusal açıdan çocukluğumuzdan sıyrılmıştık, uzun süre de bu ilgisizliğin doğrudan doğruya çocukluğumuzla açıklanabileceğinden habersizdik.

Marksizm ve psikanalizin çok sayıda genci bağlamasına karşın bizi fazla ilgilendirmemesinin nedeni bu konulardaki bilgimizin yüzeysel olmasıydı: kendimize yabancıların gözüyle uzaktan bakmak istemiyorduk. Her şeyden önemlisi kendi benliğimizle uyum sağlamaktı. Özgürlüğümüze kuramsal sınırlar çizmek yerine onu uygulamada korumaya uğraşıyorduk; zira özgürlük tehlikedeydi.

Bu noktada Sartre ile aramızda büyük bir fark vardı. Geçmişimden kopmak, kendime yetmek, kendim için karar vermek bana olağanüstü görünüyordu: özerkliğimi sonsuza dek kazanmıştım; hiçbir şey onu benden alamazdı. Sartre ise bir erkek olarak, gelişmesinin uzun zamandır hoşnutsuzlukla öngördüğü yeni bir evresine adım atıyordu. İlk gençliğin sorumsuzluğunu geride bırakıyor, yetişkinlerin itici dünyasına geçiyordu. Bağımsızlığı, tehlikedeydi. Önce 18 aylık zorunlu askerliği vardı, sonra onu öğretmenlik bekliyordu. Bu yolda ilk adımı atmıştı: Japonya' dan bir Fransızca okutman isteniyordu, Ekim 1931 için bu işe adaylığını koymuştu; orada iki yıl kalmayı, sonra da başka ülkeleri tanımayı umuyordu. Ona göre bir yazar, bir romancı, Synge'nin Soytarısı gibi, hiçbir yerde sürekli kalmamalıydı. Ne de kimsenin yanında. Sartre'ın evlilik anlayışı tekeşli evlilik değildi; erkeklerden daha az komik bulduğu kadınlarla beraber olmaktan hoşlanıyordu. Yirmi üç yaşında, onların baştan çıkarıcı çeşitliliğinden sonsuza dek vazgeçmeye niyeti yoktu. "Aramızda", diyordu kendine özgü sözcükler kullanarak, "köklü bir aşk söz konusu; ne var ki, gelip geçici aşkları da tanımamız zorunlu." Aynı tür in-

sanlardık ve ilişkimiz yaşadığımız sürece devam edecekti: bu ilişki, başka insanlarla olabilecek rastlantıların geçici zenginliklerinin yerini tutamazdı; nasıl olur da kendiliğimizden, hissedebileceğimiz bütün şaşkınlık, pişmanlık, özlem ve zevk dizisini tatmamaya razı olabilirdik? Gezintilerimiz boyunca bunun üzerinde uzun uzun düşündük. Bir öğleden sonra Nizan'larla Champs-Elysées'de *Tempeté sur l'Asie*'yi (Asya Üzerindeki Fırtına) izlemiştik, ve onlardan ayrılınca yürüyerek Carrousel bahçelerine indik: Louvre'un bir kanadına yaslanmış taş sıraya oturduk; sıranın yaslanma demirleriyle duvar arasında dar bir yer vardı; bir kafes oluşturan bu boşlukta bir kedi miyavlıyordu; oraya nasıl girmişse girmişti ama çıkmak için fazla şişmandı. Akşam oluyordu, bir kadın yaklaştı, elindeki kesekâğıdından sakatat çıkartıp kediyi okşayarak doyurdu. İşte o anda Sartre bir öneride bulundu: "İki yıllık bir anlaşma yapalım" Bu iki yıl süresince Paris'te kalabilmek için birşeyler yapabilirdim ve bu süreyi olabilecek en sıkı yakınlık içinde geçirirdik. Sonra, bana da dış ülkelerde bir görev bulmayı öneriyordu. İki-üç yıl birbirimizden ayrı yaşar, sonra dünyanın herhangi bir yerinde, örneğin Atina'da buluşur, kısa veya uzun bir süre için yeniden beraber olurduk. Hiçbir zaman birbirimize yabancılaşmaz, hiçbir zaman birimiz diğerini boşuna çağırmaz, hiçbir şey bu anlaşmanın üstüne çıkamazdı; ama bu ilişki hiçbir zaman zorunluluk veya alışkanlık şekline dönüşerek bozulmamalıydı; ne pahasına olursa olsun ilişkimizi bu çürümeden korumalıydık. Kabul ettim. Sartre'ın öngördüğü ayrılık beni korkutmuyor değildi ama henüz uzaklardaydı ve kendime koyduğum bir kurala göre vakitsiz üzüntülerin beni sarsmasına izin vermiyordum. Buna rağmen korkuya kapıldığımda bunu bir zayıflık olarak görüp yenmeye çalışıyordum. Bana yardım eden olgu, Sartre'ın sözüne güvenilirliğini denemiş olmamdı. Ona göre, ileriye yönelik bir tasarı yapmak belirsiz, boş bir gevezelik değil, gerçekliğin bir ânıydı. Bana bir gün: "Tam 22 ay sonra saat 17.00'de Akropol'de buluşalım" derse onu 22 ay sonra saat tam 17.00'de Akropol'de bulacağımdan emindim. Bir genelleme yapmak gerekirse, o benden önce ölmedikçe, bana ondan hiçbir zaman hiçbir mutsuzluk gelmeyeceğinden emindim.

Birbirimize kuramsal olarak tanıdığımız özgürlüklerden bu "anlaşma" süresi içinde yararlanmamız söz konusu değildi; kendimizi öykümüzün yeniliğine kısıntısız ve paylaşmasız vermeyi düşünmüştük. Bir anlaşma daha yaptık: birbirimize hiçbir zaman yalan söylememekle yetinmeyecek, ayrıca birbirimizden hiçbir şey de saklamayacaktık. "Küçük yoldaşlar", özel yaşam olarak adlandırılan şey için en büyük tiksintiyi duyuyor-

lardı; seçkin ruhların narin gizleri yetiştirdikleri bu bahçelerde onlar, kötü kokulu bataklıklar görüyorlardı; kötü niyetin alış-verişleri orada gizlice uygulanıyor, özseverliğin çürümüş zevkleri orada tadılıyor. Bu gölgeleri ve kokuşma buharlarını dağıtmak için onlar, yaşantılarını, düşüncelerini, duygularını gün ışığında sergilemeyi âdet edinmişlerdi. Bu açıklığı sınırlayan, ilgisizlikleriydi: kendisinden çok fazla söz eden, diğerlerini sıkmış olurdu. Ama Sartre ile benim aramda bu kısıntının yeri yoktu: böylece birbirimize her şeyi söyleyeceğimiz kararlaştırıldı. Ben suskunluğa alışıktım ve önceleri bu kural beni rahatsız etti. Ama bunun yararlarını çabuk anladım; artık kendimden kaygı duymama gerek yoktu: iyi niyeti kuşku götürmeyen ama kendiminkinden daha tarafsız bir bakış, her bir hareketimin görüntüsünü nesnel olarak bana yansıtıyordu; bu denetim beni yalnızlıkta o denli kolay düğümlenen korkulara, yanlış umutlara, boş vesveselere, ham hayallere, küçük hezeyanlara karşı koruyordu. Yalnızlığımın artık yok olmuş olması benim için önem taşımıyordu: aksine, 'ondan kaçmış olmanın mutluluğunu yaşıyordum. Sartre benim için kendim kadar saydamdı: ne büyük rahatlık! Bazen bu duyguyu sömürdüğüm oluyordu; benden bir şey saklamadığına göre, ona kendisiyle ilgili küçücük bir soru bile sormayacaktım: bunun tembel bir çözüm olduğunu daha sonraları, iki üç kez anladım. Kendimi o zaman yeterli özeni göstermemiş olmakla suçladımsa da bunun suçunu benimsediğimiz ve hiç vazgeçmediğimiz anlaşmaya yüklemedim: bundan başka hiçbir durum bize uymazdı.

Bu demek değil ki ben içtenliği herkes için, her durumda bir yasa veya her derdin devası gibi algılıyorum; daha ileride, bunun iyi ve kötü kullanımları konusunda düşünme fırsatlarım oldu. Son romanım *Mandarinler*'in bir yerinde bunun tehlikelerinden birini gösterdim. Bu bölümde temkinli oluşunu onayladığım Anne, kızı Nadine'e, sadakatsizliğini onu seven oğlana itiraf etmemesini öğütler; zaten Nadine'in niyeti genç oğlanı aydınlatmak değildir: onun kıskançlığını tahrik etmeyi dilemektedir. Sık sık öyle durumlar olur ki, konuşmak sadece bilgi vermek değil, harekete geçmektir; başkası üzerinde hiçbir baskı uygulamıyormuş gibi davranarak onun suratına giz dolu bir gerçek fırlatmak hilekârlıktır. Dilin bu anlam belirsizliği dürüstlüğü yasaklamaz; bu anlaşılmazlık sadece bazı önlemlerin alınmasını zorunlu kılar. Genellikle sözcüklerin etkinliklerini yitirmeleri için biraz zamanın geçmesini beklemek yeterlidir; edimler ve duygular anında ortaya döküldüğünde, şaşırtıcı olabilir ya da en azından, kişinin edim ya da duyguyu yönlendirmeye kalkış-

masına yolaçabilir; oysa zaman, onların yansız bir şekilde değerlendirilmelerine yardımcı olur.

Sartre bu sorunu benimle birçok kez tartıştı ve o da bu konuya *Akıl Çağı*'nda değindi. Birinci bölümde Mathieu ve Marcelle, birbirlerine "her şeyi söylermiş gibi" yaparak hiçbir şeyden söz etmiyorlar. Söz söylemek, kimi kez, suskunluktan daha becerikli bir susma tarzından başka bir şey ifade etmez. Sözcükler, bilgi verdikleri durumda bile, gerçekliği yoketmek, gerçekliği aşmak, onu zararsız kılmak gücüne sahip değildirler: gerçekliği göğüslemeye yararlar. Eğer birbiriyle konuşan iki kişi sözünü ettikleri kişilere ve olaylara egemen olduklarına birbirlerini inandırmışsa, birbirlerini yanıltmışlardır kuşkusuz. Sık sık gözlemlediğim ve belirgin bir iki yüzlülükten başka bir şey olmayan bir dürüstlük şekli var; cinsellik alanıyla sınırlı olup, erkekle kadın arasında gizli bir anlayış yaratmayı değil, onlardan birine —daha çok erkeğe— rahat bir kandırmaca sağlamaya yöneliktir: erkek sadakatsizliklerini itiraf ederek onları bağışlattığı yanılgısıyla avunur; oysa aslında karşısındakine çifte acı vermektedir.

Uzun sözün kısası, zaman-ötesi hiçbir özdeyiş, tam bir içtenliği bütün çiftlere zorla kabul ettirmez: ne tür bir uyuma erişmek istediklerine karar vermek ilgililere düşer; onların önsel (à priori) hak ve görevleri yoktur. Gençliğimde aksini savunuyordum; o dönemde, benim için geçerli olanın herkes için geçerli olduğunu düşünmeye çok yatkındım.

Buna karşılık bugün, üçüncü kişiler, kurduğumuz ilişkiyi açıklayan ve haklı gösteren özelliği —alınlarımızdaki benzer işaretleri— dikkate almadan ilişkimizi onayladıklarında veya kınadıklarında hiddetleniyorum. Yaşamlarımızı birbirine perçinleyen birlik, sonradan kendimiz için uydurabileceğimiz bütün bağları gereksiz ve gülünç kılıyordu. Örneğin, bütün dünya bizim ortak malımızken aynı çatı altında oturmak ne işe yarardı? Ve aramıza bizi hiçbir zaman ayıramayacak mesafeler koymaktan niçin çekinecektik? Tek bir tasarı bize coşku veriyordu: her şeyi kucaklamak ve her şeyin tanıklığını yapmak istiyorduk; bu tasarı, en ufak keşiflerimizi bile birbirimizden gizlemeden, gerektiğinde ayrı yollar izlememizi buyuruyordu; birlikte, bu tasarının zorlayıcı isteklerine boyun eğiyorduk, öyle kusursuz yapıyorduk ki bu işi, tam ayrıldığımız anda istençlerimiz birbirine karışıyordu. Bizi birbirimize bağlayan olgu bizi çözüyordu; ve bu çözülme ile birbirimizle benliğimizin derininden bağlı olarak buluşuyorduk.

Burada *işaretlerden* söz ediyorum; *Bir Genç Kızın Anıları*'nda, Sart-

re'in da benim gibi bir tür *esenlik* aradığını söyledim. Bu sözcüğü kulla nıyorum zira ikimiz de iki gizemciydik. Sartre'ın Sanattan ayırmadığı Güzellik kavramına koşulsuz inancı vardı, ve ben Yaşam'a her şeyin üstünde bir değer veriyordum. İlgi ve eğilim alanlarımız tümüyle aynı değildi. Kararsızlıklarımı uzun aralarla not etmeye devam ettiğim defterde bu farkın üstünde durdum; bir gün şöyle yazdım: "yazmak istiyorum; kâğıt üstünde cümleler yazmak, yaşamımdan alıntıların cümlelere dönüşmesini istiyorum." Ama bir başka gün bu isteğimi şöyle belirginleştirdim: "Sanatı ancak yaşamımın koruyucusu olarak sevebileceğim. Hiçbir zaman Sartre gibi her şeyden önce yazar olmayacağım" Gürültülü neşesine rağmen Sartre mutluluğa az değer verdiğini söylüyordu; en büyük felâketlere de gömülse, gene yazardı. Onu, bu diretmesinden kuşku duymayacak kadar iyi tanıyordum. Ben aynı yapıda değildim. Karar vermiştim, çok büyük bir felâketle karşılaşırsam, kendimi öldürecektim. Sartre benim gözümde tavrının kesinliği ile beni aşıyordu; yazgısını sadece kendi elleri arasında tutmasına hayranlık duyuyordum; ona kendimden daha çok değer vermek beni rahatsız etmek şöyle dursun, rahatlatıyordu.

Birisi ile kökten bir anlayış içinde bulunmak, her şeyden önce çok büyük bir ayrıcalık; benim gözümde o tam anlamıyla sonsuz bir değer kazanıyordu. Zaza ile M. Mabille'in odasına sığınıp sohbet ettiğimiz saatler, belleğimin en derininde eşsiz bir tatla parlıyordu. Bu tür yürek delici sevinçleri, babam bana gülümsediğinde ve öteki erkeklerden üstün olan bu adamın bana ait olduğunu düşündüğümde de hissetmiştim. Genç kızlık düşlerim, çocukluğumun en değerli anılarını geleceğe yansıttılar; bunlar boş hülyalar değildi, bende var olan bir gerçekliğe sahiptiler; bu nedenledir ki hakikate dönüşmeleri bana mucize gibi gelmiyor. Evet, koşullar bana yardımcı olmuştu; hiç kimse ile böyle mükemmel bir uyum sağlamayabilirdim; fakat, bu şans bana kendini gösterdiğinde, ondan bu kadar büyük bir coşku ve inatla yararlanmam, bu şansın çok eski bir çağrıya yanıt vermesindendi. Sartre benden sadece üç yaş büyüktü; Zaza gibi, o da yaşıtımdı; birlikte dünyayı tanımaya çıkıyorduk. Bununla beraber ona o denli eksiksiz bir güven besliyordum ki, eskiden ailemin, Tanri'nın verdiği gibi, bana kesin bir güvenlik sağlıyordu. Kendimi özgürlüğün içine attığım anda, başımın üstünde deliksiz bir gökyüzü buldum; bütün engellerden kurtuluyordum, aynı zamanda her bir dakikam bir tür zorunluluğa sahipti. En erişilmez, en içten dileklerim gerçekleşmişti; bana, bu utkulu mutluluğun hiç eksilmemesinin dışında arzulayabileceğim bir şey kalmamıştı. Bu mutluluğun şiddeti her şeyi önüne katıp götü-

rüyordu. Zaza'nın ölümü bile onun içinde kayboldu. Tabii hıçkırdım, kendimi parçaladım, isyan ettim; ama üzüntü daha sonraları, kurnazca sürdü bende. O sonbahar geçmişim uyuyordu; bütün benliğimle şimdiye aittim.

Mutluluk, sanıldığından daha az yaygın bir eğilimdir. Bence Freud, bunu çocukluktaki arzuların doyumuna bağlamakta haklıdır; normal olarak, aptallaşıncaya kadar tıka basa beslenmedikçe, bir çocuk iştah taşar: ellerinde tuttuğu miktar, çevresinde algıladığı ve gördüğü bollukla karşılaştırınca ne kadar azdır. Ayrıca iyi bir duygusal dengenin, kendisinin olan ve olmayan şeylerle ilgilenmesine olanak tanıması gereklidir. Sık sık gözlemledim: çocukluk yılları büyük bir yoksulluk, eziklik, korku veya —özellikle— hınç içinde geçen insanlar olgunluk çağlarında sadece soyut doyumları tatmayı becerebilirler: para,[1] ün, şöhret, güç, saygınlık. Zamanından önce başkalarının ve kendilerinin kurbanı olan bu insanlar, sonraki yıllarda onlara sadece eski kayıtsızlıklarını yansıtacak olan bu dünyadan yüz çevirmişlerdir.[2] Buna karşın, mutluluğu içeren şeyler ne kadar ağırlıklıdır, ne kadar eksiksiz bir mutluluk getirebilir! Özellikle şımartılmış bir küçük kız olmamıştım; ama koşullar bende çok çeşitli arzuların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştı; tahsilim, aile hayatım beni bu arzuları bastırmaya zorlamıştı; bu baskı onların patlamasını daha şiddetli kılmış ve hiçbir şey bana, bu arzuların teskin edilmesinden daha acil görünmemişti. Bu uzun soluklu bir işti ve yıllarca kendimi bu işe kısıntısız verdim. Bütün yaşantım süresinde, mutluluk için kendimden daha yetenekli ve bunu elde etmeye bütün varlığıyla bu denli inatla sarılan bir başka kişiye rastlamadım. Mutluluğa dokunur dokunmaz, o benim tek işim oldu. Bana şöhret önerilseydi ve bunun, mutluluğumun tanınanlı matemi olması gerekseydi, reddederdim. Mutluluk sadece kalbimdeki coşku değildi: düşünüyordum ki bu bana varoluşumun ve dünyanın hakikatini sunuyordu. Bu gerçeğe sahip olmayı, hiçbir zaman olmadığı kadar tutkuyla istiyordum; hakikatlerle karşılaşmadan önce onları sezmeme yarayan geçmişimdeki imgeleri, ham hayalleri, sözcükleri, asıllarıyla yüzyüze getirmemin vakti gelip çatmıştı; bu işe, sahip olduğum koşulların dışındaki koşullarda başlamak istemezdim. Paris bana yeryüzü-

---

[1] Freud der ki: "Paranın tek başına mutluluk getirmemesinin nedeni, hiçbir çocuğun para istememesidir."

[2] *Bir Genç Kızın Anıları*'nda sözünü ettiğim kuzenim Jacques, bu mutluluk yeteneği yoksunluğunun tipik bir örneğidir bence: bu yeteneksizlik pek doğaldır ki çocukluğunun içinde geçtiği koşullardan kaynaklanmaktaydı.

nün merkezi gibi görünüyordu; sağlık taşıyordum, istemediğim kadar bol keyfedecek zamanım vardı; ve benim kendi yolumda benden daha güvenli adımlarla yürüyen bir yolculuk arkadaşı bulmuştum; bu koşullar sayesinde, yaşamımdan, dünyanın tümüyle kendini yansıtacağı örnek bir deney yaratmayı umabilirdim. Ve bu koşullar onunla uyumumu sağlıyordu. Dediğim gibi, 1929 yılında, barışa, ilerlemeye, cıvıltılı yarınlara inanıyordum. Benim öykümün de evrensel uyuma katılması gerekiyordu; mutsuz olsaydım, kendimi sürgünde hissederdim: gerçekliği yakalıyamamış olurdum.

Kasım başında Sartre askere gitti. Raymond Aron'un önerileri üzerine kendini meteorolojî bölümüne ayırtmıştı; Saint-Cyr istihkâm birimine gitti, orada, öğretmen çavuş olan Aron ona anemometrenin kullanılmasını (rüzgârın hızını ölçmeyi) öğretti. Ayrılışının akşamı Grock oyununu görmeye gittiğimi ama onu hiç de komik bulmadığımı anımsıyorum. Sartre istihkâmda on beş gün izin kullanamadan kaldı, ona ancak kısa bir ziyaret yapabilme hakkım oldu; beni askerler ve aileleri ile dolu bir görüşme salonunda kabul etti. Askerliğin anlamsızlığını ve on sekiz ay yitirmeyi hazmedemiyordu: ateş püskürüyordu; ben de; her türlü baskı beni isyan ettiriyordu ve askerliğe karşı olduğumuz için, bu dönemi iyi niyetle kabullenmek konusunda hiçbir çaba harcamak istemiyorduk. Bu ilk görüşme kasvetli geçti: koyu mavi üniforma, bere, dolak, bana kürek mahkûmu giysisi gibi geldi. Sonraları, Sartre'ın boş zamanları oldu. Haftada üç veya dört akşamüstü Saint-Cry'e onunla buluşmaya gidiyordum; beni istasyonda karşılıyordu ve Soleil d'Or'da yemek yiyorduk. İstihkâm kentten dört kilometre uzaklıktaydı; Sartre'a yarıyola kadar eşlik ediyor, sonra 9.30'daki son trene yetişmek üzere hızlı adımlarla geri dönüyordum. Bir keresinde treni kaçırdım ve Versailles'a kadar yürümek zorunda kaldım. Kimi kez yağmur ve rüzgâr altında, karanlık bir yolda, uzakta raylar arasında ışıklı sarmaşıkların parladığını görerek yalnız başıma yürümek bana heyecan verici bir serüven duygusu tattırıyordu. Zaman zaman akşamları Paris'e gelen Sartre oluyordu; bir kamyon onu birkaç arkadaşı ile birlikte Etoile Meydanına bırakıyordu; ancak iki saat kalabiliyordu; Wagram caddesinde bir kahveye oturuyor veya akşam yemeği niyetine "açlık-bastırıcı" diye adlandırdığımız içi reçelli çörekleri yiyerek Ternes caddesini arşınlıyorduk. Pazarları genelde bütün gün serbestti. Ocak ayında Tours kenti yakınlarında Saint-Symphorien'e atandı; bir posta şefi ve üç maiyet memuru ile birlikte, meteoroloji istasyonuna dö-

nüştürülmüş bir villada oturuyordu. Şef, bir stvildi, askerlerin işlerini diledikleri gibi düzenlemelerine karışmıyordu; onlar da herbirinin yasal izinler dışında ayda bir hafta serbest kalabileceği bir nöbet çizelgesi hazırlamışlardı. Bu durumda Paris, ortak yaşantımızın merkezi olarak kaldı.

Birlikte başbaşa çok zaman geçiriyorduk ama arkadaşlarımızla da çıkıyorduk. Ben hemen hemen bütün kendi arkadaşlarımı yitirmiştim. Zaza ölmüştü, Jacques evlenmişti. Lisa Saygon'a gitmişti, Riesmann artık beni ilgilendirmiyordu ve Pradelle ile olan ilişkim de zayıflamıştı. Suzanne Boigue bana darıldı; kız kardeşimi, dediğine göre çok önemli bir kırklıkla evlendirmeye kalkışmıştı ama bu beyin ciddiyeti ve güçlü ensesi Poupette'i dehşete düşürmüştü. Suzanne kardeşimin reddinden ötürü bana diş biledi; kısa süre sonra ondan öfkeli bir mektup aldım: tanımadığı bir ses ona telefon etmiş ve aptallıkla suçlanmıştı; beni bu oyundan sorumlu tutuyordu. Ben olayı yadsıdım ama onu inandıramadım. Böylece Sartre'a benim için değer taşıyan insanlardan yalnızca iki kardeşimi, Gégé'yi, Stépha'yı, Fernand'ı tanıştırabildim; kadınlarla hep iyi anlaşıyordu; Fernand'a da sempati duydu; ama Fernand, Stépha ile Madrid'e yerleşti. Herbaud ise Coutances'da bir görev almıştı; hem ders veriyor hem de sınava hazırlanıyordu; benim için o hep değerliydi ama Paris'e ancak kısa sürelerle geliyordu. Böylece geçmişimle çok az bağım kalmıştı. Buna karşın, Sartre'ın arkadaşları ile samimi olmuştum. Saint-Cyr istihkâmında askerliğini tamamlayan Raymond Aron'u sık sık görüyorduk; onunla arabasında başbaşa, kaybolan bir sondaj balonunu aramak için Trappes'a gittiğimiz gün çok çekinmiştim; küçük bir otomobili vardı ve bizi bazen Versailles'a yemek yemeğe götürüyordu. Reformizmin yapımıza ters düşmesi nedeniyle ve ayrıca burjuvalaştığı için küçümsediğimiz Sosyalist Partiye kaydolmuştu; toplum ancak tümden, tek bir hamleyle, şiddetli bir sarsıntıyla değişebilirdi bizce. Ama Aron'la politikadan söz etmiyorduk. Genelde Sartre ve o, felsefî konular üzerinde şiddetle tartışıyorlardı. Konuşmaya katılmıyordum, gereğince hızlı düşünemiyorjum; fakat daha çok Aron'un tarafını tutardım: onun gibi benim de eğilimim idealizmden yanaydı. Düşünceye egemenliğini kesin olarak sağlayabilmek için dünyanın önemini küçümsemek gibi basit bir yol seçmiştim. Sartre, bilince görkemli bir özgürlük tanıyarak bütün ağırlığını gerçekliğe veriyordu; bu onun özgünlüğüydü; bilinç, bilgiye kendini tan bir içtenlikle ve aynı zamanda olanca varlığının hiçbir kıyı bucağını sakınmadan veriyordu; görme ile görülen şey arasındaki uzaklığı gözetmiyordu, bu da onu di-

kenli sorunlar içine atıyordu: ama hiçbir zaman güçlük, onun inançlarını sarsmıyordu. Bu inatçı gerçekliği gurura mı yoksa sevgiye mi maletmeli? Temsil ettiği insanın görünüşlerin oyuncağı olmasına izin vermiyordu; dünyaya da, onu bir yanılgıya indirgemeyecek kadar aşırı bir tutkuyla bağlıydı; canlılığı ona öyle bir iyimserlik esinliyordu ki, bu iyimserlikte, bilen kişi ve bilinen nesne bir tek aydınlıkta kendini benimsetiyordu. Hem renklere hem gözle görünmez havanın titreşimlerine inanmak olanaksızdı, böylece Bilimi reddediyordu: varlığı düşünceye indirgeyen eleştirel idealizmin çeşitli kalıtçılarının çizdiği yolu izliyordu; onlar evrensel düşünceyi olağanüstü bir aşırılıkla ayaklar altına alıyordu; kanunların, kavramların, bütün bu soyutlamaların içeriği boştu; insanlar sözbirliği etmişcesine bunları kabulleniyorlardı; çünkü bunlar, insanları endişelendiren bir gerçekliğin görünmesini engelliyordu; Sartre bu gerçekliği olanca canlılığıyla, sıcağı sıcağına yakalamak istiyordu; sadece kadavraları kesip biçen analizi küçümsüyordu; o, somut olanı, yani bireyseli ana çizgileriyle anlamayı amaçlıyordu, çünkü var olan yalnızca bireydi. Fizikötesi öğretiler arasından sadece, evreni, bütünlüğü olan bir bileşim gibi görenleri kabul ediyordu: stoacılık, Spinozacılık. Buna karşın Aron eleştirel analizlerden hoşlanıyor ve Sartre'ın aşırı atak sentezlerini parça parça etmeye özen gösteriyordu; karşısındakini çıkmazlarda tutsak etme sanatını biliyordu ve yakaladığında, pat diye onu toz haline getiriyordu. "Ya o, ya öteki, küçük yoldaşım" diyordu çok mavi, çok bezgin ve çok akıllı gözlerinde solgun bir gülümsemeyle. Sartre, köşeye sıkışmamak için mücadele ediyordu ama düşüncesi mantıklı olmaktan çok yaratıcı olduğu için işi çok zordu. Ne Sartre'ın Aron'u ikna ettiğini, ne de onun Sartre'ın düşüncelerini sarstığını anımsamıyorum.

Evli ve aile babası Nizan askerliğini Paris'te yapıyordu. Karısının ailesinin Saint – Germain – en – Laye'de ültramodern stilde inşa edilmiş ve döşenmiş bir evi vardı; bir pazar günümüzü evin taraçasında film çevirmekle geçirdik: Rirette Nizan'ın erkek kardeşi yapımcı yardımcısıydı ve bir kamerası vardı. Nizan papaz, Sartre de rahiplerce eğitilmiş dindar bir delikanlı rollerindeydiler; kızlar onu yoldan çıkartıyorlardı ama gömleğini yırttıklarında göğsünde iri bir minyatür rahip giysisi[1] alev alev parlıyor ve İsa ona görünüyordu; onunla erkek erkeğe konuşuyordu: "Sigara içiyor musunuz?" diye soruyor, çakmak yerine göğsünden Kutsal – Kalbini çıkartıyor ve ona uzatıyordu. Aslında senaryonun bu bölümünü ger-

[1] Koyu dindarlar rahip giysisinin minyatürünü boyunlarına asarlar. *(Çev.)*

çekleştirmek çok zordu ve vazgeçtik. Daha önemsiz bir mucizeyle yetindik: minyatür rahip giysisini görünce kızlar diz çöküyor ve Tanrı'ya tapıyorlardı. Bu kızları Rirette, ben ve Emmanuel Berl'in eşi olan ve aniden çağla yeşili giysisini sıyırıp gün ışığında külot ve siyah dantel sütyenle kalıp bizi şaşırtan muhteşem bir genç kadın canlandırıyordu. Sonra küçük köy yollarında dolaştık. Karısının beline muhabbetle sarılan Nizan'a rahip giysisi yakışıyordu: yoldan gelen geçenlerin gözleri hayretle açılıyordu. Bir sonraki İlkbahar bizi Garches bayramına götürdü; bez toplarla bankerleri ve generalleri altettik ve bize Doriot'yu gösterdi: Doriot, yaşlı bir işçinin elini yapmacık bir kardeş samimiyetiyle sıktı, Sartre bunu şiddetle kınadı.

Nizan'la hiç tartışmazdı; ciddi konulara doğrudan yaklaşmazdı; seçme fıkralar anlatır, sonuçlarını çıkartmaktan özenle kaçınırdı; tırnaklarını kemirerek gaipten haberler verir, kâhince tehditler savururdu. Böylece fikir ayrılıklarımız sessizce geçiştirilirdi. Ayrıca o devrin çoğu entellektüel komünisti gibi, Nizan bir ihtilâlci değil bir asiydi, bu nedenle onunla aramızda bir yığın suç ortaklığı vardı: birçoğu zaten gölgede bıraktığımız yanlış anlamalara dayanıyordu. Birlikte, dişlerimizle burjuvaziyi parçalıyorduk. Sartre'da ve bende bu kin bireyci alanda, yani burjuva düzeyinde kalıyordu; Flaubert'in *bakkallara* ve Barrès'in *barbarlara* yönelttikleri kinden farklı değildi bu. Barrès gibi bizim de mühendisi en ayrıcalıklı hasım olarak görmemiz bir rastlantı değildi; mühendis, yaşamı demir ve çimentoya hapseder; kör, duygusuz, kendisinden denklemlerinden olduğu kadar emin, araçları amaç yerine acımasızca koyarak dümdüz gider; sanat, kültür, özgürlük adına, onun kişiliğinde, evrenselin insanını mahkûm ediyorduk. Biz Barrès'in estetizmiyle de yetinmiyorduk: sınıf olarak burjuvazi bize düşmandı ve onun safdışı kalmasını diliyorduk. Burjuvazinin kusurlarından arındıkları için işçilere kuramsal bir yakınlık duyuyorduk; ihtiyaçlarının açıklığı, maddeyle vücut vücuda yakınlıklarıyla insanın durumunu, bu durumun gerçekliği içinde göğüslüyorlardı. Nizan'ın işçi sınıfı ihtilâli konusundaki umutlarını paylaşıyorduk: ama bu bizi asıl olumsuz yönüyle ilgilendiriyordu. SSCB'de, Ekim'in büyük ateşleri söneli çok uzun zaman olmuştu ve sonuçta oralarda oluşan, Sartre'ın deyimiyle "bir mühendis uygarlığı" idi. Sosyalist bir dünyada kendimizi hiç de rahat hissetmeyeceğimizi düşünüyorduk; her toplumda sanatçı, yazar bir yabancıdır; sanatçıyı kendisinin bir parçası yapacağını en emredici biçimde iddia eden toplum, bize, onun için en kötü olanı gibi geliyordu.

Sartre'ın en samimi arkadaşı Pierre Pagniez'ydi; aynı dönemden lise arkadaşı olan bu genç, edebiyat öğretmenliği yardımcılığı sınavını vermişti. Kendilerini birlikte meteoroloji bölümüne tayin ettirmişlerdi ve Aron'a kâğıttan oklar atarak derslerinde onu rahatsız ediyorlardı. Kimi kez Pagniez bizimle birlikte Soleil d'Or'da yemek yerdi. Paris'e atanma şansına erişti. Sartre Paris'e her gelişinde onunla buluşuyordu. Protestan kökenliydi, çoğu protestan gibi saldırgan bir alçakgönüllülük sergiliyordu, oldukça içine kapanık, kolayca alaycı, pek az birşey için coşkuya kapılan ama çok şeyle ilgilenen bir insandı. Köylü bağları vardı, köy yaşamını ve kırları seviyordu. Gülerek kendisinin bir geçmişe-tapar olduğunu söylüyordu: burjuvazinin altın çağına, onun kimi değerlerine, zanaatçılar sınıfının erdemlerine inanıyordu. Stendhal'ı, Proust'u, İngiliz romanlarını, klasik kültürü, doğayı, yolculukları, söyleşiyi, arkadaşlığı, eski şarapları, iyi yemekleri beğeniyordu. Her türlü tutkuya karşı kendini koruyordu; varolduğunu kanıtladığını hissetmek için yazmanın vazgeçilmezliğine inanıyordu; bu dünyanın zevkine akıllıca varmanın ve orada kendine bir mutluluk sağlamanın pekâlâ yeterli olduğu kanısındaydı. Bazı anlar,—örneğin bir manzaranın bir ruh haliyle çakışması— söylediğine göre onda tam bir gereklilik etkisi yapıyordu. Zaten davranışının sistematik bir yanı da yoktu. Neşeyle "ben kuramlar kurmuyorum" derdi. Sartre'ın kuramları onu çok eğlendiriyordu; bunun nedeni onları başka kuramlardan daha yersiz bulması değil, ama yaşamın daima düşüncelerin arasından geçtiği kanısında olması ve onu asıl ilgilendiren şeyin yaşamın kendisi olmasıydı.

Sartre yaşama ve kendi düşüncelerine ilgi duyuyordu, başkalarınınkiler onu sıkıyordu; Aron'un mantıkçılığını, Herbaud'nun estetikçiliğini, Nizan'ın Marx'çılığını kuşku ile karşılıyordu. Pagniez'ye, her türlü deneyi hiçbir artdüşünceyle çarpıtılmayan bir dikkatle karşıladığı için minnet duyuyordu; onda, kendi taşkınlıklarını düzelten bir "ayrıntılar duygusu"nun varlığını kabul ediyordu: bu, onunla söyleşilerini derinden değerli kılan nedenlerden biriydi. Pagniez ile pek çok konuda aynı fikirdeydik. Biz de zanaatkârları peşinen takdir ediyorduk: çalışmaları bize, benzersizliklerinin kaydedildiği sanat eserlerine ulaşan özgür bir yaratıcılık gibi geliyordu. Köylüler hakkında fikrimiz yoktu, Pagniez'nin o konuda bize anlattıklarına doğal olarak inanıyorduk. O, kapitalist düzeni kabul ediyordu ve biz onu reddediyorduk. Buna rağmen, yönetici sınıfları çökmekte olmakla suçluyor ve ayrıntılarda onları bizim kadar canla başla eleştiriyordu; kendi bakımımızdan, bizim kınamamız da kuramsal

kalıyordu; kendimiz de birer küçük burjuvaydık ve küçük burjuva yaşamımızı coşkuyla sürdürüyorduk; gerçekten zevklerimiz, ilgi alanlarımız onlarınkinden farklı değildi. Ortak bir tutku Sartre ile Pagniez'yi birbirine yaklaştırıyordu: insanları anlamak. Saatler boyu, bir hareket ya da ses tonundaki bir değişiklik üstüne yorumlar yapabilirlerdi. Aralarındaki benzerlik onları birleştiriyor, birbirleri için en kararlı yandaşlığı besliyorlardı. Pagniez işi, Sartre'ın ince bir burun, cömertçe biçimlenmiş bir ağız ile güzel olduğunu söylemeye kadar vardırıyordu. Sartre, başka herhangi bir kimsede tüylerini diken diken edecek hümanist tutumu Pagniez'de hoşgörüyordu.

Aralarında bir bağ daha vardı: Mme. Lemaire'e besledikleri, değişik derecelerdeki hayranlık dolu dostluk. Herbaud bana geçen yıl ondan ilgimi çeken bir şekilde söz etmişti. Raspail Bulvarının aşağı tarafındaki dairesine ilk girişimde çok kuşkuluydum. Kırk yaş: benim gözümde bu, ileri ama romantik bir yaştı. Mme. Lemaire Fransız ana-babadan Arjantin'de dünyaya gelmişti. Annesinin ölümünden sonra, kendisinden bir yaş büyük ablası ile birlikte büyük bir çiftliğin yalnızlığında, özgür düşünceli bir doktor olan babası tarafından büyütülmüştü; değişik dadıların da yardımıyla, babaları onlara kararlı bir biçimde erkekçe bir eğitim vermişti; Latinceyi, matematiği ve hurafelere karşı tiksinti duymayı, iyi bir düşünme düzeninin değerini öğrendiler; ovalarda at koşturuyor ve hiç kimse ile görüşmüyorlardı. Onsekiz yaşına gelince babaları onları Paris'e gönderdi; orada genç kızları bir albayın eşi olan dindar bir teyzeleri yanına aldı ve salonları dolaştırdı. İki küçük şaşkınlıkla birbirlerine soruyorlardı: deli olan biri vardı ama kim? Ya kendileri ya da dünyanın geri kalanı. Mme. Lemaire evliliği seçti: kendisini araştırmaya verebilecek kadar varlıklı bir doktorla evlendi; kardeşi de onu izledi ama mutlu olamadı ve doğumda öldü. Artık Mme. Lemaire'in toplumda geçerli fikir ve kuralların kendisini içine attığı şaşkınlığı paylaşacağı kimse kalmamıştı; özellikle insanların, kendisinin maskaralık gibi gördüğü cinsel yaşama verdikleri öneme şaşıp kalmıştı. Dünyaya iki çocuk getirdi. 1914 yılında Dr. Lemaire farelerini ve laboratuvarını terk ederek yüzlerce yaralıyı korkunç koşullarda ameliyat edeceği cepheye gitti. Dönüşte yatağa düştü ve bir daha kalkamadı. Kapı ve pencerelerinin aralıkları tıkanmış bir odada yaşıyor, hayalî hastalıklar tarafından kemiriliyor ve çok ender konuk ağırlıyordu. Yazın onu Juan les Pins'de Mme. Lemaire'in babasından miras kalan villaya veya Angers yakınındaki kendi yazlık evine taşıyorlardı. Mme. Lemaire kendini kocasına, çocuklarına, yaşlı akrabalarına, çeşitli

enkazlara adamış, kendisi için yaşamaktan vazgeçmişti. Oğlu bakaloryasını veremeyince, yaz tatili için aileyle Anjou'ya gidecek bir öğretmen okulu öğrencisi ile anlaşmıştı: Bu Pagniez'ydi. Mme. Lemaire de, o da avlanmayı seviyorlardı; Eylül ayında birlikte tarla ve ekinleri araştırarak dolaşmışlar ve söyleşilere başlamışlardı: bu söyleşilere hiç son vermediler. Mme. Lemaire açısından bu dostluğun platonik kalması gereği hiç kuşku götürmüyordu. Pagniez de kendi ortamının katı ilkeciliğinin etkisini taşıdığı için bazı mesafeleri aşma fikrinin onun da aklından geçtiğini sanmıyorum. Ama aralarında M. Lemaire'in de desteklediği bir dostluk gelişti: M. Lemaire'in karısına sonsuz güveni vardı ve Pagniez kısa sürede onun saygısını kazandı. Lemaire'lerin oğlu Ekim'de sınavı kazandı ve Pagniez'nin tanıştırdığı Sartre, genci felsefe bakaloryasına hazırladı; o da evin gediklilerinden biri oldu. Pagniez bütün boş zamanını Raspail Bulvarında geçiriyordu, orada odası vardı; Sartre da sık sık orada kalıyordu, hatta bir kere Nizan bile orada geceledi. Aynı binada oturan kuzinlerim Valleuse'ler bu konuksever âdetlere verip veriştiriyorlar ve Mme. Lemaire'e karanlık sefahatler atfediyorlardı.

Mme. Lemaire kısacık boylu, biraz tombul, çok ölçülü de olsa özenle giyinen bir kadındı. Daha sonraları gördüğüm fotoğraflarından gençliğinde onun dikkat çekecek kadar güzel bir kadın olduğu anlaşılıyordu; parlaklığını yitirmişti ama çekiciliğini değil. Gür siyah saçlar altında yuvarlak bir yüzü, ufak bir ağzı, mükemmel bir burnu ve renkleri ya da irilikleri ile değil de varlıkları ile şaşırtan gözleri vardı: ne kadar canlıydılar! Tepeden tırnağa cıvıl cıvıl bir kadındı; bakışları, gülüşleri, hareketleri, her şeyi, onu hiç de huzursuz gibi göstermeden kıpırdıyordu. Düşüncesi de pusudaydı; meraklı, dikkatliydi, karşısındakini gizlerini açmaya davet ediyordu: çevresindeki bütün insanlar hakkında çok şey biliyordu; buna rağmen, onlara karşı onsekiz yaşının şaşkınlığını besliyordu; bundan bir etnograf kayıtsızlığı ve büyük bir uslûp rahatlığıyla sözediyordu; ama bazen öfkelendiği de oluyordu, biraz garip bir usçuluğun doğurduğu hoşnutsuzlukları kendisinden umulmayan sözcüklerle dile getiriyordu: konuşma biçimine hayran kalmıştım. Bir başka nedenle de bu kadından hoşlanmıştım: hem dedikodularla alay ediyor, hem namuslu bir kadın olarak yaşıyordu. Ben evliliğe aldırmıyordum, aşkın bir bütün olmasını hoş karşılıyordum; ama bütün cinsel tabulardan kurtulmamıştım; çok kolay veya çok özgür kadınlar beni rahatsız ediyordu. Ayrıca günlük önemsiz şeyleri aşan her türlü olguya hayrandım. Mme. Lemaire ile Pag-

niez arasındaki alışılmamış ince tutum bana bir ilişkiden daha değerli görünüyordu.

Sartre, Mme. Lemaire'in yaşantısında Pagniez'den çok daha önemsiz bir yer tutuyordu ama Mme. Lemaire onu çok seviyordu. Onun yazım konusundaki inatçılığı, sarsılmaz inançları Mme. Lemaire'i hayranlık dolu bir şaşkınlığa düşürüyordu. Kendisini eğlendirmek için gayret sarfettiğinde Sartre'ı çok komik buluyor, bu gayreti harcamadığı pek çok olayda ise daha da komik buluyordu. Sartre iki yıl önce —Gallimard tarafından pek yerinde olarak geri çevrilen— Nietzsche ile Cosima Wagner'in aşklarından esinlenen *Une défaite* (Bozgun) adlı bir roman yazmıştı. Bu romandaki kahraman Frédéric, Mme. Lemaire'i ve Pagniez'yi saldırgan iradeciliğiyle çok eğlendirmişti; Sartre'a "zavallı Frédéric" lâkabını takmışlardı; Sartre Mme. Lemaire'e bazı zevk ve fikirler aşılamak, özellikle oğlunun eğitimi konusunda bazı davranışları zorla kabul ettirmek istediğinde de ona o adla hitap ediyordu. Çevresine "zavallı Frédéric'i dinlesenize" diyor ve gülüyordu. Sartre de gülüyordu. Onun "topal köpeklere" karşı aşırı iyiyüreklilik göstermesini eleştiriyordu; Mme. Lemaire Sartre'ı ortaya düşüncesizce tehlikeli öğütler atmakla suçluyordu; Sartre ahlâk ve âdetlere boş veriyor, insanları sadece kendi sağduyuları ve coşkularını dinlemeye yüreklendiriyordu: bu, tedbirde kusur etmekti; "Sartre, özgürlüğünü iyi yolda kullanabilecek kadar bilgili olabilir," diyordu küstahça Mme. Lemaire, ama ölümlülerin çoğunluğu onun kafa aydınlığına sahip değildi, onları bilinen yollardan saptırmamak daha doğruydu. Bu çatışmalardan büyük haz duyuyorlardı.

Mme. Lemaire gelişigüzel herkesi ve her şeyi beğenmiyordu; Pagniez'nin sempatisini daha çabuk kazandım ama bu duygu sık sık keyfimi kaçıran bir alaycılıkla karışıyordu. Her ikisi de gözümü korkutuyordu. İkisi de ağırbaşlılığa, ihtiyata, davranış bilgisine değer veriyorlardı; bense ateşli bir kişiliğe sahiptim; çelebi olmaktan çok, tutkuluydum, aşırı saflıktan hataya düşüyor, yolumda o kadar dümdüz gidiyordum ki bazen densiz davranıyordum. Bunu tam olarak algılayamıyordum; ama Mme. Lemaire'in yanında, sık sık, kendimi beceriksiz, sakar ve gereğinden çok toy hissediyordum; o ve Pagniez beni yargılıyorlardı, biliyordum. Bunu gözümde büyütmüyordum, çünkü eleştirilerinin öze değgin şeyleri kapsadığını sanmıyordum, hem, yalnızca Sartre'ın görüşü benim iliklerime işleyebilirdi. Zaten mesafeli davranmalarına rağmen benimle ilişkileri kibarcaydı ve kendi içtenliğim bununla yetinmemi sağlıyordu.

Mme. Lemaire, Pagniez ve Sartre ilişkilerinin ince ayrıntılarına saygı

göstermeye çok önem veriyorlardı. Pagniez ile yemek yediği bir lokantaya ben Sartre'la girersem, Mme. Lemaire neşeyle "herkes kendi masasında!" diyor, yalnız kalmamızı sağlıyordu. Kimi zaman Pagniez ile o olmadan çıkıyorduk, kimi zaman Pagniez olmadan Raspail Bulvarına çaya gidiyorduk; bazen Sartre'ı kendi "küçük yoldaşlarını" görmeye yalnız gönderdiğim oluyordu; ayrıca sık sık Sartre Pagniez ile baş başa konuşuyordu. Bu tutum beni şaşırttı, sonra onayladım. Dostluk narin, önemli bir yapı; kimi bölünmelere uyum sağlar ama bazı tekelleri de şart koşar. İkili, üçlü, dörtlü, bütün birleşimlerimizin kendine özgü niteliği ve tadı vardı; bu çeşitlemeleri feda etmemek konusunda anlaşıyorduk.

Bununla beraber sıklıkla dördümüz birden toplanıyorduk. Ne hoş akşamlar geçiriyorduk! Bazen Mme. Lemaire'in mutfağında yağda yumurta ve ezmeden oluşan akşam yemeğini yiyorduk. Bazen İtalya Caddesinde "chez Pierre" lokantasına gidiyorduk; hiç istifimi bozmadan sucukları, salamları, soslu bir balığı, bir tavşan yahnisini, alevde krepleri yutuyordum; düşününce inanamıyorum ama genelde o kadar hafif yemekler yiyordum ki, böyle bir fırsat çıkınca lokmaları ağzıma üçer üçer atıyordum. Yılbaşı gecesi Mme. Lemaire'in kızı Jacqueline ve "le Tapir" diye adlandırılan oğlu Raspail Bulvarında bizimle yemek yediler. Aşağı yukarı benim yaşımdaydılar. Çiçekler, danteller, kristaller... masa ışıldıyordu. Pagniez Strasbourg'dan en ünlü kaz ciğerini, Londra'dan gerçek bir Noel pudingini getirtmiş, gayet olgun Afrika şeftalileri bulmuştu; bir sürü yemek, tatlı ve şarap vardı; hepimizin başı biraz dönüyordu ve birbirimize karşı sevgiyle doluyduk. İlkbahar gelince Pagniez'nin kullandığı Mme. Lemaire'in otomobili ile Marne kıyılarına sık sık gittik; "Chant des Oiseaux" lokantasında kızarmış patetes yiyor veya Saint-Germain ormanında ya da Fosse-Repos korularında dolanıyorduk: bu benim için yeniydi ve ulu ağaçlı ormanın ortasında farların açtığı ışık yolunu ne kadar güzel buluyordum. Genellikle, eve dönmeden Montparnasse'da bir iki kokteyl içiyorduk. Bazen birlikte yeni bir filmi görmeye gittiğimiz oluyordu; tantanayla Jack Hylton ve grubunu dinlemeye gittik; ama çoğu kez sohbet ediyorduk. Başkalarının tutumlarını, nedenlerini, haklı ve haksız yönlerini değerlendirerek onların tereddütleri üstünde tartışıyorduk. Mme. Lemaire ihtiyatı salık veriyordu; Sartre ve ben atılgan çözümleri övüyorduk, Pagniez ise genellikle orta yolu öneriyordu. İlgililer bildiklerini okuyorlardı ama biz onların yazgıları bizim elimizdeymişçesine titizlikle tartışıyorduk.

Sartre'ın Tours'da kaldığı pazar günleri ilk trenle ben de oraya gidi-

yordum; villa Paulownia'nın tünemiş olduğu tepeden bisikletle iniyordu ve öğleden az önce garda buluşuyorduk. Taşra pazarlarının kısıtlı ama benim için yepyeni cazibesini keşfettim. Kadınlardan kurulu bir orkestranın müziğini sunan büyük bir birahane, bir sürü kahve, birkaç lokanta, berbat bir dansing, sevgililerin içinde kaybolduğu düzensiz bir park, Loire nehri boyunca ailelerin yürüyüş yaptığı gezinti yolları ve pek çok sessiz eski sokak vardı. Bizi meşgul etmek için bu kadarı yeterliydi; o günlerde her şey bizim için sihirbazların kurdele yığınlarından, eşarplardan, bayraklardan çıkardıkları küçücük mendillere benziyordu. Bir kahve fincanı, bizim için, uzun süre bir lambanın veya bir tavanın değişken akislerini seyrettiğimiz bir kaleydoskoptu. Kemancı kadın için piyanisten tamamen farklı bir geçmiş ve gelecek uyduruyorduk. Bir buluşmadan diğerine kadar geçen zamanda hep başımıza bir sürü şey gelmiş oluyordu; hiçbir şey bize anlamsız görünmüyordu, hiçbir şeyi suskunlukla karşılamıyorduk. Sartre'ın yakın arkadaşlarının en ufak tiklerini bile öğrenmiştim; o da Paris'teki arkadaşlarımızın hiçbir olayını ve hareketini kaçırmıyordu. Dünya bize, dinlemekten usanmadığımız öyküleri anlatmaya hiç ara vermiyordu.

İkimizin bu öykülerle ilgilenme tarzımız değişikti. Ben, hayranlıklarım ve keyiflerim arasında kendimden geçiyordum; "İşte Kunduz trans haline girdi" diyordu Sartre; o, soğukkanlılığını koruyor ve gördüklerini sözlü olarak tercüme etmeye çalışıyordu. Bir öğleden sonra Saint-Cloud'un tepelerinden geniş bir ağaç ve su manzarasını seyrediyorduk; heyecanlandım ve Sartre'ın kayıtsızlığını eleştirdim: ırmaktan ve ormandan benden çok daha iyi sözediyor ama hiçbir şey hissetmiyordu. Kendini savundu. Hissetmek tam anlamıyla neydi? Kalp çarpıntılarına, ürpermelere, başdönmelerine, bütün bir dilin felce uğramasına neden olan düzensiz vücut hareketlerine eğilimi yoktu; onlar sönüyor ve ardında hiçbir şey kalmıyordu; "duygusal soyutluklar" diye adlandırdığı şeylere daha çok değer veriyordu: bir çehrenin, bir manzaranın anlamı ona etten kemikten sıyrılmış bir şekilde erişiyordu ve o, bu anlamı cümlelere dökmeye girişmek için kendisini ondan yeterince ayrı tutuyordu. Birçok kez bana, bir yazarın başkaca bir tutumu olamayacağını söyledi; hiçbir şey hissetmeyen yazamaz; ama coşku, dehşet, biz onlara hakim olamadan bizim nefesimizi keserse, gene onları ifade etmemiz olanaksız olur. Bazen ona hak veriyordum; ama, bazen de, kendi kendime, sözcüklerin gerçekliği, ancak onu katlettikten sonra sakladığını düşünüyordum; sözcükler, gerçekliğin içinde yer alan en önemli şeyi kaçırıyorlar: varoluşu-

nu. İşi, kendi kendime, biraz da kaygıyla, sözcüklere neyi atfetmek, onlardan neyi esirgemek gerektiğini sormaya vardırıyordum; bu nedenledir ki, kendimi Virginia Woolf'un genelde dil ve özelde roman üzerindeki düşünceleriyle doğrudan doğruya ilgili hissediyordum. Bu yazar, kitapları yaşamdan ayıran mesafenin altını çizerek, yeni tekniklerin icadının bu mesafeyi kısaltacağını umar gibiydi; ona inanmayı diliyordum. Ama hayır! En son yapıtı *Mrs. Dalloway*, ortaya attığı bu soruna hiçbir çözüm getirmiyordu. Sartre, yanılgının daha işin başlangıcında, sorunun ortaya atılışında yer aldığını sanıyordu. O da, her anlatının, gerçekliğe aldatıcı bir düzen getirdiğini düşünüyordu;[1] öykücü, tutarsızlığa dikkat etse de, deneyimi en çıplak haliyle, dağınıklığı ve olağanlığı içinde yakalamaya çalışsa da, sadece, zorunluluğun yer aldığı bir taklit üretir. Ama Sartre, sözcük ile eşya arasındaki, yaratılan yapıtla var olan dünya arasındaki bu ayrılıktan yakınmayı gereksiz buluyordu: tam tersine, o bu ayrılıkta edebiyatın zorunlu koşulunu ve varoluş nedenini görüyordu; yazar bu ayrılığı yok etmeye çalışmamalı, onunla oynamalıdır: başarıları, göze alınan bu başarısızlığın içindedir.

Olabilir; gene de bu ayrılığa güçlükle alışıyordum; ben kitaplar yaratmak, ama "kaygılarımdan" vazgeçmemek istiyordum; kararsızdım. Sartre'ı tanımadan önce bağlandığım ve onunkinden uzak düşen sanat anlayışında uzun süre ısrar etmem bu çatışmadan kaynaklanıyordu. Onun düşüncesine göre yaratmak, dünyanın sorumluluğunu yeniden yüklenerek ona bir gereklilik vermekti: bana göre, ona sırtını dönmek daha doğruydu. Sadece gerçekçilikten değil, acıklı, dokunaklı her türlü duygudan sakınıyordum. Bach'ı Beethoven'den çok üstün görüyordum: o zaman Sartre Beethoven'i tercih ediyordu. Anlaşılmaz şiirleri, gerçeküstücü filmleri, soyut resimleri, eski tezhipleri, eski halıları, zenci maskalarını seviyordum. Kukla oyunlarından aşırı ölçüde hoşlanıyordum; Podrecca'nın kukla gösterisini gerçekçiliği yüzünden beğenmemiştim, ama özellikle Atelier'de gördüklerim vurgulanan yapmacıksızlıklarıyla çok hoşuma gitmişti. Bu tercihlerin açıklaması biraz da gençliğimde beni etkileri altında tutan şeylerde yatıyordu. Tanrısaldan vazgeçmiştim ama doğaüstünün her çeşidinden değil. Elbette, dünya yüzünde meydana getirilen bir yapıtın ancak bir dünyasal dili konuşabileceğinin bilincindeyim; ama bazı yapıtlar sanki bana yazarlarından kaçıp, ona yüklemek istediği anlamı kendi bünyelerine emmişler gibime gelirdi; bu eserler hiç kimse-

[1] *La Nausée* (Bulantı) kitabında bunu anlatıyor.

nin yardımı olmaksızın, sessiz, çözülemez, terk edilmiş totemler gibi ayakta duruyorlardı: ben sadece onlarda zorunlu ve mutlak bir şeye dokunabiliyordum. Yaşamı bu denli severken sanana bu acımasız duruluğu şart koşmaya devam etmem çelişkili gelebilir; ama bu inatta bir mantık vardı: yaşam beni sanattan uzaklaştırdığına göre sanat ancak yaşamı inkâr ederek gerçekleştirilebilirdi.

Edebiyata kendimi Sartre kadar vermemekle beraber onun kadar öğrenmeye tutkundum; ama o, hakikatin peşinden benden çok daha büyük bir hırsla koşuyordu. *Le deuxième sexe* (Kadın) adlı kitabımda, kadının durumunun, dünyayı kökünden ele almasına hâlâ günümüzde de nasıl engel olduğunu anlatmaya çalıştım; dünyayı tanımayı, ifade etmeyi diliyordum ama ondan en gizli sırlarını beynimin gücüyle çekip almayı hiç tasarlamamışım. Ayrıca, o yıl deneylerimin yeniliğine kendimi çok kaptırmıştım, felsefeye kendimi fazla veremiyordum. Sartre'ın fikirlerini tartışmakla yetiniyordum. Tours veya Austerlitz garının peronunda buluşurbuluşmaz elimi tutuyor ve: "Yeni bir kuramım var" diyordu. Onu dikkatle ve biraz da kuşkuyla dinliyordum. Pagniez, küçük yoldaşının güzel yapımlarının genellikle dile getirilmeyen bir bilgicilik temeline oturtulduğunu ileri sürüyordu; Sartre'ın bir fikri hoşuma gitmeyince "temeldeki bilgiciliği" (Sofizmi) arıyordum; birkaç kez buldum; Sartre'ın pek değer vermediği bir "komedi kuramını" bu şekilde geliştirdim. Bazı başka durumlarda, fikirlerine bütün varlığıyla sarılıyordu; öyle ki, ona takılırsam, sağduyudan sıyrılmakta tereddüt etmiyordu. Söylediğim gibi o, bu dünyanın gerçekliğini kurtarmayı amaçlıyordu; bu gerçekliğin, insanın sahip olduğu gerçeklik bilgisine tıpatıp uyduğunu iddia ediyordu; bu bilginin araçlarını da kabullenebilseydi durumu daha sağlam olurdu ama bilime inanmayı reddediyordu, öyle ki bir gün onu, kurtçukların ve gözle görünmeyen diğer hayvancıkların var olmadıklarını savunmaya sürükledim. Bu saçmaydı, o da bunu biliyordu ama Nuh deyip peygamber demiyordu çünkü biliyordu ki bir gerçekliği yakalayınca, varlığını kanıtlamak elden gelmese bile, her şey ve herkese karşın, mantığa karşın, ona sımsıkı sarılmak gerekir. O gün bugündür, buluşlar yapmak için aslolanın başkalarının, olabileceğini düşünmediği ışıltıları şurada burada görmek değil, onların dışındaki her şeyi yok sayarak onların üstüne çullanmak olduğunu anladım; o sırada sık sık Sartre'ı düşüncesizlikle suçluyordum ama aynı zamanda da, onun aşırılıklarında, benim kurunlularımdakilerden daha verimli bir şeyler olduğunu da anlıyordum.

Sartre kuramlarını, inatla sarıldığımız birtakım kişisel görüşlerden

yola çıkarak kuruyordu. Özgürlük aşkımızla, kurulu düzene karşıtlığımızla, bireyciliğimizle, zanaate saygımızla anarşistlere yaklaşıyorduk. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, tutarsızlığımız her türlü damgaya meydan okuyordu. Kapitalizme karşıydık ama Marksist değildik, özgürlüğün ve saf bilincin güçlerini yüceltiyorduk ama buna karşın tinselciliğe karşıydık; tekniği ve bilimi küçümseyerek, evrenin ve insanın maddeciliğini ortaya koyuyorduk. Sartre bu karşıtlıklardan rahatsız olmuyor, hâtta onları dile getirmeyi bile reddediyordu: "Problemler çerçevesinde düşününce hiçbir şey düşünülmez" diyordu. Düzensiz ve çelişkili davranışlarla inançtan inanca gidiyordu.

Onu her şeyden önce ilgilendiren şey, insanlardı. Sorbonne'da öğretilen çözümleyici ve tozlanmış psikolojinin karşısına, bireyleri somut olarak anlamaya dayanan, yani bireşimsel bir psikolojiyi koymak istiyordu. Bu kavrama, Jaspers'in 1913'de yazdığı ve ancak 1927'de çevrilen *Psychopathologie*'de rastlamıştı. Nizan ile birlikte Fransızca metnin önçalışmalarını düzeltmişti. Jaspers, bilimde kullanılan nedensel yorumun karşısına, hiçbir evrensel ilkeye dayalı olmayan, ama özel ilişkileri, ussaldan çok duygusal ve reddedilmez açıklıkta sezgilerle kavrayan yeni bir düşünce şeklini ortaya koymuştu. Jaspers bu gerçekliği olaybilimden (fenomenolojiden) hareketle tanımlıyor ve kanıtlıyordu. Sartre bu felsefe konusunda bir şey bilmiyordu ama anlaşılma fikrini benimsemişti ve uygulamaya çalışıyordu. Yazıbilime ve ondan daha da çok insanları yüzlerinden tanıma bilimine inanıyordu; benim, kız kardeşimin, arkadaşlarımın yüzleri üzerinde, sonuçlarını çok ciddiye aldığı araştırmalara girişti. Psikanalize niçin güvenmediğini görmüştük ama yeni bireşim tiplerinin ardından koşuyordu ve *Gestalttheorie* (Bütüncü Psikoloji) kitabını halka yayan ilk basitleştirilmiş baskıları büyük bir doymazlıkla okudu.

Eğer birey bölünemez ve bireşimsel bir bütünse, davranışları ancak bütünüyle değerlendirilebilir. Törebilim alanında da çözümleyici tutumu reddediyorduk. Klasik olarak ahlâk diye adlandırılan olguyu ne ben ne de o kabul ediyorduk. Lisede Sartre enerjik bir sloganı benimsemişti: "Bilim, bir topun dış yüzeyi, Ahlâksa onun hava deliğidir." Ben, mutlak olgusuna duyduğum eskil bir beğeni, Sartre evrensele karşı duyduğu tiksinti nedeniyle, sadece toplumumuzda o sırada geçerli temel kuralları değil, kendini herkese kabul ettirdiği iddiasında olan her türlü özdeyişi reddediyorduk. Görev ve erdem bireyin kendisinin dışındaki kurallara esir oluşu anlamına geliyordu: onları inkâr ediyorduk; bu boş kavramlara karşı yaşayan bir hakikati koyuyorduk: akıl ya da bilgelik. Gerçekten,

bilge kişi, evrenle kendi kişiliği arasında özel ve bütüncül bir denge kurar; akıl, bilgelik bölünmez; parçalara ayrılmaya elverişli değildir, sabırlı bir saygınlık biriktirmi ile de elde edilmez: insan ona sahiptir ya da değildir; ona sahip olan artık davranışının ayrıntıları ile kaygılanmaz; engellere katlanabilir. Örneğin Stendhal'in bazı kahramanları, olağan insanda bulunmayan ve onların edimlerini bütünüyle haklı çıkaran bir yetenekle donanmışlardır. Kendimizi doğal olarak seçkinler arasına yerleştiriyorduk; bu jansenizm[1] uzlaşmazlığımızı tatmin ettiği gibi iradelerimizin gösterdiği yolda tereddüt etmeden yürümemize de izin veriyordu. Özgürlük bizim tek kuralımızdı. İnsanın kendi benliğinin rollere, haklara, kendi hakkında hoşgörülü betimlemelere terkedilmesini yasaklıyorduk. Meredith'in *Comédiens tragiques*'i konusunda, vicdana dönük düşüncenin (reflexivite) zararları konusunda uzun uzun tartışmıştık. (La Rochefoucauld'nun anladığı anlamda) kendini sevmenin bütün insanî davranışları bozduğuna hiç inanmıyorduk ama özünü sevme işin içine girince, bu davranışları tümüyle kemiriyordu. Biz sadece nesneleri tarafından kendiliğinden, zorlamasız uyandırılan duyguları ve belirli bir duruma yanıt veren davranışları onaylıyorduk. Bir insanın değerini yaptığı işlere göre ölçüyorduk: edimleri ve eserleri. Bu gerçekçiliğin iyi tarafı vardı; ama, herkeste, yapma ve seçme özgürlüğüne rastlanabileceğini düşünmemiz, bizim yanılgımızdı; bu nedenle, ahlâk anlayışımız idealist ve burjuva kalmıştı; kendi benliğimizde, insanı genelliği içinde kavradığımızı hayal ediyorduk: böylece, haberimiz olmaksızın, reddettiğimizi sandığımız bu ayrıcalıklı sınıfa ait olduğumuzu ortaya koyuyorduk.

Bu karışıklıklara şaşırmıyorum. Karmaşıklığı bizi aşan bir dünyada kaybolmuştuk. Orada yolumuzu bulmak için sadece ilkel araçlara sahiptik. En azından, kendimize burada yollar açmak için bütün varlığımızla uğraşıyorduk; her adımda, bizi ileriye, yeni güçlüklerin kucağına atan yeni çatışmalar doğuyordu; böylelikle ileriki yıllarda, kendimizi bu başlangıçlardan çok uzaklara sürüklenmiş bulduk.

Saint-Cyr'de Sartre yeniden yazmaya koyulmuştu; uzun soluklu bir yapıt üzerinde çalışamayacağı için şiir denemeleri yapıyordu. Bir şiirinin adı *Ağaç*'tı; ileride *La Nausée* (Bulantı) adlı yapıtında olduğu gibi, ağaç, serbest çoğalmasıyla olumsallığı belirtiyordu; bu şiiri coşkusuzca yeniden okudu ve başını anımsadığım bir diğer şiir taslağı yazdı:

---

[1] Jansenizm: Tanrı'nın lütfunun bazı insanlara doğuştan verildiğini bazılarınaysa verilmediğini kabul ederek kişi özgürlüğünü kısıtlayan bir din öğretisi. *(Çev.)*

Bir kır menekşesinin özverisiyle yumuşayan
Büyük çelik ayna gözlerde mor bir tat bırakıyor

Pagniez kahkahalarla gülerek onun esinini söndürdü. Sartre'ın Zaza'nın ölümünü anlatmayı planladığı bir romanın ilk bölümü için de daha hoşgörülü olmadı; bir sabah, romanın kahramanı denizin üzerinde "güneşin tersine" bir bakış gezdiriyordu; bu tersine çevrilmiş güneş de özveride bulunan kır menekşesinin yazgısını paylaştı ve Sartre ısrar etmedi. Eleştirileri gözüpek bir alçakgönüllülükle karşılıyordu: o zamandan ayak bastığı bu geleceğin dibinden, en yakın geçmiş ona o kadar geride kalmış görünüyordu ki! Bununla beraber, bir tasarıya yürekten sarıldığında sonuna kadar götürüyordu: Saint-Symphorien'de yazdığı *La Légende de la Vérite* (Hakikat Efsanesi) adlı yapıtında böyle olmuştu.

Bu kez gene, fikirlerini masal şeklinde açıklıyordu; onları kaçamaksız gözler önüne sermek onun için olanaksızdı: evrensel savlara değer vermeyi reddederek, evrenselin değişebilen niteliği hakkında da bu reddetmeyi açığa vurma hakkını kendi kendisinden geri almıştı; söylemek yerine göstermesi gerekliydi. Benzer nedenlerle Platon'un da başvurduğu efsanelere hayranlık duyuyordu ve onları taklit etmekten çekinmiyordu. Ama bu çok eskimiş tarz onun savaşçı düşünce yapısına yaramayan engeller koyuyor, bunlar da onun biçeminin katılığında yansıyordu. Buna rağmen, bu çatının altından bazı yenilikler kendini gösteriyordu; *Hakikat Efsanesi*'nde Sartre'ın en yeni kuramları kendilerini gösteriyordu; daha o zamandan, düşüncenin çeşitli değişken niteliklerini insan gruplarının kuruluş biçimine bağlıyordu. "Hakikat, ticaretten doğar" diyordu; ticareti demokrasiye bağlıyordu; yurttaşlar kendilerini birbirlerinin yerine geçebilir olarak görünce, dünya üzerinde birbirlerininkine benzer düşünceler taşımaya kendilerini zorunlu hissediyorlar ve bilim de bu düşünsel uzlaşmayı temsil ediyor. Seçkinler bu evrenselliğe dudak büküyorlar; onlar, yalnızca kendi kullanımları için, "genel" adı verilen fikirler üretiyorlar ve bu fikirler de ancak belirsiz bir olanaklılığa erişebiliyor. Sartre, bu klik ideolojilerinden, bilginlerin birduyumculuğundan (ünanimizminden) da daha çok iğreniyordu. Sevgisini, Sitelerin dışında, onun mantığından, matematiklerinden uzakta, tek başına yabanıllığın ortasında dolaşan ve nesneleri, ancak kendi gördüklerine inanarak tanıyan keramet sahiplerine saklıyordu. Böylece, hakikati sıcağı sıcağına yakalama ayrıcalığını sadece sanatçıya, yazara, felsefeciye, "yalnız

adamlar" diye adlandırdıklarına tanıyordu. İleride değineceğim pek çok nedenle bu kuram benim işime geliyordu ve onu coşkuyla kabullendim.

Ağustos ayında, bir ay için Loire nehri kıyısında, Paulownia villasına on dakika uzaklıkta Sainte-Radegonde'da küçük bir otele yerleştim. Nihayet gerçekleşmişti: Tatilimi Meyrignac'tan uzakta geçiriyordum! Eskiden bu sürgünden ne kadar çekinmiştim! Ama bu bir sürgün değildi; tersine, kendimi nihayet gerçek yaşamıma sağlamca demir atmış olarak görüyordum. Yöre çok çirkindi ama hiç önemi yoktu. Sabahları, ırmak hemen hemen kuru olduğu için ayaklar ıslanmadan gidilen çalılarla kaplı bir adacıkta kitap okuyordum. Öğleyin bisküvi ve bir paket çikolata yiyordum; sonra meteoroloji istasyonunun yanında Sartre ile buluşmaya gidiyordum; her iki saatte bir gözlem yapmak için çıkıyordu ve onun küçültülmüş bir Eyfel'i andıran bir kulenin tepesinde hareket ettiğini görüyordum. Sainte-Radegonde'da çardak altında akşam yemeğimizi yiyorduk. Sık sık bütün gün boş olabiliyordu; o zaman onun mirasını saçıp savuruyorduk. Kır kahvemizi bırakıp daha pahalı lokantalara gidiyorduk. Loire kıyısında "La Lanterne" veya "Pont de Cissé" lokantalarında domuz sucuğu yiyip sek Vouvray şarabı içiyorduk. Hatta zengin Tourange'lıların gittiği Cher kıyısındaki lokantalı otellere Saint-Florentin'e bile gidiyorduk. İki üç kez, öğle sonrasının ilk saatlerinde Sartre taksi tuttu, Amboise, Langeais Şatolarını gezdik, Vouvroy dolaylarında mağara adamlarının oturmuş oldukları kovuklarla bezeli kireçli tepelerin eteklerinde dolaştık. Bu bolluk günlerinin ertesi günleri yemeğimiz pek zayıf oluyordu. Bir Eylül sabahı saat altıda Austerlitz garından yola çıktığımızda bir gün öncesinden beri —Tours büfesinde yediğimiz bir parça erikli turta dışında— hiçbir şey yememiştik. Cebimizde metelik yoktu ve pabucumun sağ tekinin tabanı açılmıştı; bitki bahçesinin labirentlerinde hemen hemen sekerek yürüyordum. En sevdiğimiz kahve "La Closerie des Lilas" açılır açılmaz terasına, kakao fincanları ve çörek yığınları karşısına oturduk. Bir de onları ödemek gerekiyordu. Sartre beni rehin bıraktı; bir taksiye bindi, ancak bir saat sonra döndü: bütün arkadaşlarımız tatildeydi. Kurtuluşumuzu kime borçlu olduğumuzu hatırlamıyorum. Çok borçlanıyorduk. Borç ödemek için Sartre mirasından yiyordu; ben de kitaplarımı ve bütün küçük genç kızlık takılarımı sattım, ailem bunu çok utanç verici buldu.

Çok okuyorduk. Her Pazar Sartre'a, Adrienne Monnier'den az çok yasal olarak ödünç alınmış kucaklar dolusu kitap götürüyordum. *Pardayanlar*'ı, *Fantoma*'yı, *Chéri-Bibi*'yi sevdiği için, Sartre benden ısrarla

"eğlenceli kötü kitaplar" getirmemi istiyordu. Ona kürekler dolusu "kötü" bulabiliyordum, ama "eğlenceli"ye gelince, o hiçbir zaman götürdüklerimi eğlenceli bulmuyordu; düş kırıklığına uğradığı için, iyi olabilecek kitaplar arasına dalmama da izin verdi. Fransa'da iz bırakabilecek bir şey yayımlanmıyordu. Claudel'i hiç sevmememize rağmen *Le soulier de satin* (Saten Pabuç) adlı yapıtına hayranlık duyduk. Saint-Exupery'nin *Vol de Nuit* (Gece Uçuşu) bizi çok etkiledi; tekniğin ve bilimin ilerlemelerine karşı ilgisizdik; Profesör Piccard'ın stratosfere çıkışı bizi ilgilendirmiyordu; ama kıtaları yakınlaştıracak olan uçak sanayiinin ilerlemeleri insanlar arasındaki ilişkileri değiştirecekti: Costes'in, Bellonte'nin, Mermoz'un başarılarını dikkatle izliyorduk; günün birinde yere gökyüzünden bakmaya kesin kararlıydık. Yolculuğa susamıştık, röportajları seviyorduk: Paul Morand'ın yazılarından New York'u ve Andrée Viollis'in *l'Inde Contre Les Anglais* (İngilizlere Karşı Hindistan) yazılarından da Hindistan'ı hayal etmeye çalıştık.

Yabancı bir ülke en iyi kendi edebiyatı aracılığıyla tanınır; bizi en çok ilgilendiren ve merakımızı kamçılayan ülke ise SSCB idi, Fransızcaya çevrilen bütün genç Rus yazarlarının yapıtlarını okuyorduk. Nizan bize özellikle Zamyatin'in *Nous autres* (Bizler) adlı bilim-kurgu romanını önerdi; bir anlamda, bu hiciv SSCB'nde bireyselliğin hâlâ yaşadığını kanıtlıyordu; böyle bir yapıt orada yazılabilmiş ve basılabilmişti; fakat bu iki anlama gelebilen bir denemeydi; çünkü kitabın anlatım yolu ve sonucu umuda hiç yer bırakmıyordu. Kuşkusuz Zamyatin kendisi için istifa veya ölüm dışında bir seçenek göremiyordu. Sarsılmaz mavilikteki gökyüzünde yükseltiği olağanüstü saydam ve sert camdan yapılmış kenti hiç unutmadım. Babel'in *Cavalerie rouge* (Kızıl Süvariler) adlı yapıtı savaşın acılarını ve anlamsızlıklarını küçük yıkıntı tabloları halinde betimliyordu. Ehrenburg'un *Rapaces* (Yırtıcılar), Pilniak'ın *La Volga se jette dans la Baltique* (Volga Baltık Denizine Dökülüyor) adlı yapıtları bize, sosyalist yapının içinde, Sovyetlerin ve elektriklendirmenin ötesinde zorlu bir insanlık serüvenini gözler önüne seriyordu. Bu edebiyatı ve sinemada *Le Cuirassé Potemkin* (Potemkin Zırhlısı), *Tempete sur l'Asie* (Asyadaki Fırtına) gibi başyapıtları yaratan bir ülke bir "mühendisler uygarlığı"ndan ibaret olamazdı. Şunu da belirtmek gerekir ki, başka roman ve filmler başrolü çimentoya ve traktörlere veriyordu. Merakımız hayranlıkla kuşku arasında gidip geliyordu.

Almanya kendisini belirsizce Wassermann'ın *l'Affaire Mauritzius* (Mauritzius Olayı), Doblin'in *Berlin-Alexanderplatz* adlı yapıtlarında

yansıtıyordu. Ve Amerika bize perdede, kâğıt üzerinde olanlardan çok daha büyüleyici resimler gönderiyordu. En son Amerikan best-seller'i *Babbit* bize çok emek verilmiş bir yavanlıkta göründü; Dreiser'in eski romanlarının gürültülü kalınlığını yeğliyordum. İngiliz yazarlara gelince, onlara değişik bir bakış açımız vardı; durmuş oturmuş bir toplum içinde yer alıyorlar ve bize yeni ufuklar açmıyorlardı: onların sanatına değer veriyorduk. D. H. Lawrence'ın ilk romanları Fransa'da basıldı; yeteneğini kabul ettik; ama erkeklik organına dönük evrenbilimi bizi şaşkına çevirdi; erotik gösterilerini fazlasıyla kendini beğenmiş ve çocukça bulduk. Bununla beraber kişiliği ilgimizi çekiyordu: Frieda'nın, Brett'in, Mabel Dodge'un bütün anılarını okuduk; kavgalarında taraf tutuyorduk, sanki onları tanır gibiydik.[1]

İdeoloji ve felsefe alanlarında toplayacak pek fazla şey bulamıyorduk. O dönemde bol bol çevirileri yapılan Keyserling'in saçmalamalarını küçümsüyorduk. Kierkegaard'ın *Journal d'un Séducteur* (Bir Baştan Çıkarıcının Anıları) na özel bir ilgi gösterınedik. Bu iki yıl içinde romandışı yapıtlardan bizim açımızdan önemli olanları düşününce, Troçki'nin *Ma vie* (Hayatım), Hölderlin'in *Empédocle*'ının yeni bir çevirisi, Jean Wahle'ın bize Hegel hakkında yeni bilgiler veren *Le malheur de la conscience* (Bilincin Mutsuzluğu) adlı yapıtlarının dışında başka bir kitap göremiyorum. Bununla beraber, hiç aksatmadan, N.R.F.,[2] *Europe* (Avrupa), *Les nouvelles litteraires* (Edebiyat Haberleri) yayınlarını izliyorduk. Ve modası hızla yayılan polis romanlarının büyük ölçüde tüketimini yapıyorduk. "l'Empreinte" dizisi yeni kurulmuştu ve eleştirmenler Edgar Wallace, Croft, Oppenheim hakkında ciddi makaleler yazıyorlardı.

Sartre'ın hemen hemen edebiyat kadar üstün gördüğü bir başka anlatım biçimi daha vardı: sinema. Sanatın gerekliliğinin esinini bir ekranda resimlerin geçişini seyrederken hissetmiş ve bunun karşıtı olarak da, verilen belli şeylerin acınacak olağanlığını o sırada keşfetmişti. Sanat zevklerinin bütünü açısından daha çok klasik bir insandı ama bu yeğleme onu modernler arasına sokuyordu; ailem ve onunkiler, büyük bir burjuva kitlesi olarak, sinemayı hâlâ bir "hizmetçi kız eğlencesi" olarak

---

[1] O iki yılda pek çok İngiliz kitabının çevirisi yapıldı: *Les Hauts de Hurlevent* (Rüzgârlı Bayır), Bennet'in *Les Contes de bonne femme* (Yaşlı Kadın Masalları), Mary Webb'in *Sarn*, Huxley'in *Contrepoint* (Kontrpuan), Richard Hughes'ün *Un cyclone à la Jamaïque* (Jamaika'da Bir Sikîon) adlı yapıtları.

[2] N. R. F: *Nouvelle Revue Française* (Yeni Fransız Dergisi) *(Çev.)*.

görüyordu; lisede Sartre ve arkadaşları sevdikleri filmleri ciddiyetle tartışırken bir öncü birliğe mensup olduklarının bilincindeydiler. Ben sinemaya ondan daha az tutkundum ama gene de onunla birlikte çekici programlarını keşfettiği küçük mahalle sinemalarına, büyük sinemalara, içten bir ilgiyle gidiyordum; oralara sadece eğlenmek, vakit geçirmek için gitmiyorduk; şimdiki gençlerin sinemateklere giderken oldukları kadar ciddiydik.

Sartre'ın beni nasıl "sanat film"lerinden vazgeçirterek kovboyların at koşturmalarına ve polisiye öykülere alıştırdığını anlatmıştım. Bir gün beni Studio 28'e William Boyd'u klasik bir Hollywood öyküsünde izlemeye götürdü: dürüst ve iyi kalpli bir polis erkek kardeşinin bir katil olduğunu öğreniyor. Vicdan dramı. Tesadüfen filmden önce nefesimizi kesen görüntülerle başlayan bir başka film gösterdiler: O zamana kadar adlarını bilmediğimiz Bunuel ve Dali'nin *Le cbien andalou* (Endülüs Köpeği) filmi. Ondan sonra William Boyd'un acılarına ilgi duymakta zorlandık. O iki yılda önemli başka filmler de gösterildi: *Tempête sur l'Asie* (Asyadaki Fırtına), *La Sympbonie Nuptiale* (Düğün Senfonisi), *Jeunes filles en uniforme* (Üniformalı Genç Kızlar), *Les lumieres de la ville* (Kent Işıkları). Sesli ve konuşan sinemanın ilk örneklerini biraz tepkili bir ilgiyle izledik. *Broadway Melody* (Broadway Melodisi), *Le spectre Vert* (Yeşil Hayalet), *Le fou cbantant* (Şarkı Söyleyen Deli) filminde Al Johnson, *Sonny boy* şarkısını o kadar etkileyici bir duygusallıkla söylüyordu ki, ışıklar yanınca Sartre'ın gözlerinin yaşlı olduğunu hayretle gördüm: sinemada seve seve kolayca ağlıyordu ve ben de kendimi tutmak için harcadığım gayrete pişmanım. *Milyon* filmi bizi güldürdü, büyüledi, hayran bıraktı; tam bir başarıydı, ama o filmi olağandışı buluyorduk ve Jean Prévost'nun cesaretle yazdığı yazıyı onaylamıyorduk: "Konuşan filmin sanatsal geleceğine ve olanaklarına inanıyorum" demişti. Oysa *Hallelujab* (Tanrıya Şükür!) filmi zenci aktörlerin şarkıları, dinsel şarkıların güzelliği olmasaydı ve filmin sonundaki ölümcül takipte çamurun sıçraması, yaprakların hışırtısı o trajik sessizliğin içinde duyulmasaydı çok daha az duygulandırıcı bir film olurdu. Ve *L'Ange blue* (Mavi Melek) filminden Marlène Dietrich'in sesi silinseydi geriye ne kalırdı? Kabul ediyorduk. Ama gene de Sartre sessiz filmi o kadar çok sevmişti ki sesli filmin onun yerini alma olasılığını ancak hoşnutsuzlukla karşılayabiliyordu; kuşkusuz sesli film şimdi görülen bazı kaba teknik kusurlardan arındırılacak, seslerin tınısının mesafe ve hareketlerle uyumu sağlanacaktı ama, Sartre'ın düşüncesine göre, resimlerin dili kendine yeten bir bütündü; bu-

na bir başka etken eklenirse anlamı değişirdi. Ona göre söz, Sartre'ı sinemaya çeken ve bazen şiirsel, bazen gülünç ve efsanevi biçimlerle ortaya çıkan o özel gerçeklikdışı nitelikle bağdaşmıyordu.

Tiyatroya gelince, onun parlak olmayan durumu bizi itiyordu ve pek sık gitmiyorduk. Ekim 1930'da Baty, Montparnasse tiyatrosunu *L'Opera de quat' sous* (Üç Kuruşluk Opera) ile açtı. Brecht hakkında hiçbir şey bilmiyorduk ama Macky'nin serüvenlerini sunuş biçimine hayran kaldık: sahnede, Epinal'in resimleri perde üzerinde ansızın canlanıveriyordu. Yapıt bize, katıksız anarşizmi yansıtıyor gibi geldi: Marguerite Jamois ve Lucien Nat'ı hararetle alkışladık. Sartre, Kurt Weil'in bütün şarkılarını ezberledi ve sonradan sık sık "önce biftek sonra ahlâk" sloganını yineledik. Müzikhollere gidiyorduk. Joséphine Baker kendisini birkaç yıl önce üne götüren dans ve şarkılarına Casino de Paris'de yeniden başlamıştı: genç zafer kazandı. Bobino'da, yaşlı Georgius'u ve dinleyicileri coşturup gülmekten kırıp geçiren yeni yıldız Marie Dubas'yı dinledik; 1900 yıllarının şarkılarını söylerken bu yeni yıldız çok komikti —içlerinden *Ernest, Uzaklaşın* şarkısını anımsıyorum— ve parodilerinin içinde burjuvazinin hicvedildiğini gördük; repertuarındaki halkın sevdiği güzel şarkıların kabalığı, bize, uygarlaşmış sınıflara karşı takındığı bir meydan okuma tavrı gibi geldi: onu da bir anarşist olarak görüyorduk. Yalnızca bizimle uyum içinde olan insanları ve şeyleri sevmeye kararlı olduğumuz için, bütün sevdiklerimizin uyumunu zorluyorduk.

Kitaplar, gösteriler bizim için çok önemliydi; buna karşın, kamu olayları bizi pek etkilemiyordu. Bakanlıklardaki değişiklikler, S.D.N. görüşmeleri bize "kralın çığırtkanları"nın zaman zaman çıkardıkları kavgalar kadar boş görünüyordu. Bizim gözümüzde kapitalizm ve kokuşmuşluk eşanlamlı olduğu için büyük parasal skandallar bizi şaşırtmıyordu. Oustric'in şansı bir başkasınınkinden daha az gülmüştü, o kadar. Çeşitli olaylar ilginçlikten yoksundu; taksi şoförlerine karşı yapılan saldırılar söz konusuydu: gazeteler haftada iki üç kez bundan sözediyordu. Bize hayal kurduran sadece Dusseldorf vampiri oldu, çünkü insanları anlamak için en sıvrı olayları incelemek gerektiği kanısındaydık. Genel olarak, çevremizdeki dünya, özel yaşamlarımızın, önünde uçarcasına aktığı bir fon perdesiydi.

Benim gözümde değeri olan sadece Sartre ile geçirdiğim zamandı; ama gerçekte onsuz yaşadığım çok sayıda gün de vardı. Bunların büyük bir bölümünü, kendi keyfime veya Sartre'ın önerilerine göre gelişigüzel

seçtiğim kitapları okuyarak geçiriyordum. Zaman zaman Ulusal Kitaplığa gidiyordum; Adrienne Monnier'den kendi hesabıma ödünç alıyordum; Sylvia Beach'ın işlettiği İngiliz-Amerikan Kitaplığına abone oldum. Kışın sömineminin başında, yazın balkonumda, beceriksizce İngiliz sigaraları içerek kültürümü tamamlıyordum. Sartre ile birlikte okuduğumuz kitapların dışında, Whitman'ı, Blake'i, Yeats'i, Synge'i, Sean O'Casey'i, bütün Virginia Woolf'ları, tonlarca Henry James'i, George Moore'u, Swinburne'ü, Swinnerton'u, Rebecca West'i, Sinclair Levis'i, Dreiser'i, Sherwood Anderson'ı, "Feux croisés" yayınlarında çıkan bütün çevirileri ve hatta İngilizce olarak on ya da oniki cilt boyunca hiçbir şey anlatmamayı başaran Dorothy Richardson'un bitmez tükenmez kitabını bile yuttum. Alexandre Dumas'yı, Népomucène Lemercier'nin yapıtlarını, Baour-Lormian'ınkileri, Gobineau'nun romanlarını, Restif de la Bretonne'u, Diderot'nun Sophie Volland'a Mektupları'nı, Hoffmann'ı, Suderman'ı, Kellermann'ı, Pio Baroja'yı, Panaït Istrati'yi okudum. Sartre gizemcilerin psikolojisine merak sarmıştı, Catherine Emmerich'in ve Azize Angèle de Foligno'nun yapıtlarına daldım. Marx ve Engels'i tanımak istedim ve Ulusal Kitaplık'da *Kapital*'e saldırdım. Ama kötü davrandım; Marksizmle alıştığım diğer felsefeler arasında hiç fark gözetmedim, öyle ki bana çok kolay anlaşılır gibi geldi ve sonuçta hemen hemen hiçbir şey anlamadım. Gene de artı-değer kuramı benim için kartezyen kuramdaki *cogito* ve Kant kuramının zaman ve mekân eleştirisi gibi önemli bir ipucu oldu. Sömürüyü bütün kalbimle mahkûm ediyordum ve bunun mekanizmasının ispatı bana büyük bir doygunluk duygusu verdi. Değerlerin özünü ve kaynağını incelemede gördüğüm anda dünya benim için yeni bir ışıkla aydınlandı. Hiçbir zaman hiçbir şey, ne *Kapital*'in sonunun bende uyandırdığı eleştiriler, ne de kitaplarda rastladıklarım, ne de daha sonraki ekonomistlerin karışık doktrinleri bu gerçeği bana inkâr ettirmedi.

Hayatımı kazanmak için ders veriyordum ve Victor-Duruy lisesinde bir Latince dersini üstlenmiştim. Neuilly kolejinde disiplinli ve aklıbaşında kız öğrencilere psikoloji dersi vermiştim: üstlendiğim altıncı sınıf beni hazırlıksız yakaladı. On yaşındaki kız öğrenciler için Latince temel bilgileri soğuk ve çetindi; gülücüklerle bu soğukluğu dengeleyeceğimi sandım; öğrencilerim de gülümsüyorlardı; kolyelerimi daha yakından görmek, yakamı çekiştirmek için kürsüye tırmanıyorlardı; önceleri, yerlerine gönderdiğimde aşağı yukarı sakin oturuyorlardı, ama sonraları gevezeliklerini ve hareketliliklerini hiç azaltmadılar. Sesimi sertleştirmeyi,

gözlerime fırtına ışıltıları vermeyi denedim: kızlar bana sevimli davranmaya ve gevezeliklerine devam ettiler. Cezalandırmaya karar verdim ve en azgınına bir kötü not verdim; başı önde, bir duvara haykırarak koştu: "Babam beni dövecek." Bütün sınıf sitem dolu bir sesle yineledi: "Babası onu dövecek." Onu bu cellada teslim edebilir miydim? Ama onu bağışlarsam başkasını nasıl cezalandıracaktım? Tek bir çözüm bulabildim: onların gürültüsünü kendi sesimle bastırmak; sonuçta beni dinlemek isteyenler dinliyorlardı ve sanırım benim sınıfım da ötekiler kadar Latince öğrendi. Ama bundan hoşnut olmayan müdire beni birkaç kez uyardı ve sözleşmem yenilenmedi.

Kendi kendime tanıdığım bu iki yıllık ertelemeden sonra ilke olarak bir işe girecektim ama Paris'ten ayrılmayı canım istemiyordu. Orada kalmanın bir yolunu aradım. Geçmişte babama da yardım eden zengin ve güçlü kuzen beni Mme. Poirier adında *L'Europe nouvelle*'in (Yeni Avrupa), kendisine minnet borcu olan müdirelerinden birine tavsiye etti; bu hanım bir lise müdürüyle evliydi; bir lisenin çatı katında, antika eşyalar ve şark halılarıyla döşeli büyük bir dairede oturuyorlardı; gazetecilikte iyi bir başlangıç yapmak için yeni fikirler getirmek gerektiğini söyledi: yeni fikirlerim var mıydı? Hayır. O vakit eğitim alanında kalmamı öğütlediler. Kocası benimle ilgilendi; gök yeşili gözlü, kel, uzun boylu altmış yaşlarında bir adamdı; zaman zaman Pré Catelan'da birlikte çay içmeye davet ediyordu; beni yararlı kişilerle tanıştıracağını vaat ediyor, yaşamdan sözediyordu; yaşamın şehvetli yönlerini de seve seve gözönüne alıyordu; o zaman gözlerimin içine doğrudan bakıyor, ciddileşiyor ve sesi bilimsel oluyordu. Beni bir kokteyle davet ettiler: bu, şık dünyadaki ilk çıkışımdı; orada hiç parlamadım. Bu davet için çok basit kaçan beyaz pike yakalı kırmızı bir yün elbise giymiştim. *L'Europe Nouvelle*'in bütün hanımlarının giysileri terziler tarafından hazırlanmıştı; siyah saten giysili Louise Weiss bir hayran çemberinin ortasında konuşuyordu. Davetlilerden bir beyi benimle ilgilenmekle görevlendirmişlerdi; *Mlle Dax jeune fille* (Mlle Dax genç kız) tablosuna modellik etmiş olduğu söylenilen yüzü aşırı pudralı bir yaşlı hanımı gösterirken biraz canlanmakla birlikte aramızdaki konuşma çok sönük geçti. Bu insanlarla hiçbir zaman anlaşamayacağımın bilincine vardım ve taşrada öğretmenlik yapmaya karar verdim.

Bu arada Paris'ten yararlanıyordum. Canımı sıkan bütün zorunluluklardan kendimi sıyırmıştım: teyzeler, kuzenler, çocukluk arkadaşları. Sık sık ailemle yemeğe gidiyordum: tanışmalardan kaçındığımız için ko-

nuşacak çok az şeyimiz oluyordu; yaşamım hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyorlardı. Babam henüz bir işe girmediğim için kızıyordu; arkadaşları benim ne yaptığımı sorunca dudak bükerek "Paris'te vur patlasın çal oynasın yaşıyor," yanıtını veriyordu. Elimden geldiği kadar eğlendiğim doğruydu. Bazı akşamlar yemeklerimizi Pagnlez ile Mme. Lemaire'in evinde yiyorduk, beni sinemaya götürüyorlardı. Rirette Nizan ile La Lune rousse'a gidiyorduk ve geceyi Viking'de akvavit içerek tamamlıyorduk. Kız kardeşim ve Gégé ile Jockey'e, La Jungle'a gidiyordum; hemen hemen herkesle buluşuyor, çıkıyordum. Fernand beni Raspail Bulvarı ile Edgar-Quinet caddesinin kesiştiği yerdeki kahvede akşam yapılan toplantılara götürmüştü: oraya da sık sık gidiyordum. Ressam Robert Delaunay ve kumaşlara desen yapan karısı Sonya, sadece küçük gemiler çizen Cossío, *avant-garde* müzikçi Varèse, Şili'li ozan Vincent Huidobro da oraya geliyorlardı; bazen Blaise Cendrars görünüyordu: ağzını açınca herkes bağırıyordu. Geceler, insanlığın akılsızlığını, toplumun çürümüşlüğünü, moda olan sanat ve edebiyat akımlarını eleştirmekle geçiyordu. Birisi Eiffel Kulesini kiralayarak ışıktan harflerle "Bok!" yazdırmayı önerdi. Bir başkası yeryüzünü petrole bulayıp yakmayı diliyordu. Bu lânetlemelere katılmıyordum ama, Paris üzerine sessizlik inerken bu sigara dumanını, bu bardak şıkırtılarını, bu coşkulu seslerin gürültüsünü seviyordum. Bir gece kahve kapanınca herkes Sphinx'e gitti, ben de onlara katıldım. Toulouse-Lautrec'in, Van Gogh'un etkileriyle batakhaneleri şiirsel yerler olarak gözümde canlandırmıştım: düş kırıklığına uğramadım. Sacré-Coeur'ün içinden de daha gürültülü kötü bir zevkin ürünü dekor, ışıklar, renkli hafif tüllükleri içinde yarı çıplak kadınlar, Rimbaud'nun pek sevdiği panayır barakaları ve saçma resimlerden üstündü.

Fernand ve Bandi[1] bana Madrid'ten, Budapeşte'den sanatçılar, yazarlar yolluyorlardı: geceler boyu onları Paris'te dolaştırıyordum ve onlar da bana bilmediğim büyük kentlerden sözediyorlardı. Bazen de Tapir'in kız arkadaşı olan ve sempati duyduğum Burma mağazasının satıcılarından bir kızla çıkıyordum: Sartre ona Balzac'ın bir kahramanından esinlenerek Mme. de Listomère adını takmıştı. Onunla birlikte Lappe sokağındaki balolara gidip dansediyorduk; yüzlerimizi una, dudaklarımızı kan kırmızı boyaya buluyorduk ve çok beğeniliyorduk. En iyi dansçım bir genç kasaptı ve bir akşam birlikte kiraz likörü içerken beni evine gö-

[1] Nationale'de tanıdığım Stépha'ya âşık olan bir Macar.

türmek için ısrar etti. "Bir erkek arkadaşım var, dedim — E ne yapalım? dedi. Dana etini seversiniz ama bu sizin arada sırada jambon yemenizi engellemez değil mi?" Rejimimi değiştirmeyi reddederek onu büyük bir düş kırıklığına uğrattım.

Sabahın ikisinden önce yattığım enderdi; günlerimin çabuk geçmesinin nedeni de buydu: uyuyordum. Özellikle pazartesileri, uykudan ölüyordum çünkü Tours'dan sabahın 5.30'unda dönüyordum; üçüncü mevki kompartmanlar tıklım tıklımdı ve yanımda veya karşımda bacağını bacağıma sürtmekte ısrarlı bir yol arkadaşı daima mevcuttu, gözümü kırpmıyordum; Duruy lisesine 8.30'da gidiyordum: bir öğleden sonra Yunanca dersinde, bir öğrenci metnin anlamını ararken iki üç dakika kendimden geçtim. Yorgunluğumu seviyordum, aşırılıkları seviyordum; buna rağmen çok içki içmiyordum, miğdem o kadar sağlam değildi, iki veya üç kokteyl miğdemi bozmaya yetiyordu.

Ama sarhoş olmak için alkole ihtiyacım yoktu; şaşkınlıktan hayranlığa, eğlenceden şenliğe geçiyordum. Her şey beni eğlendiriyor, her şey beni zenginleştiriyordu. Öğreneceğim o kadar çok şey vardı ki herhangi bir şey beni eğitiyordu. Bir Pazar, Tapir beni otomobili ile Tours'a götürdü; Mme de Listomère de bizimle beraberdi. Sartre'dan akşam geç vakit ayrıldık, Blois'da otomobil arıza yaptığında geceyarısıydı: bütün taşra kentlerinin geceleri felâkete uğramış bir halleri olduğunu bilmiyordum. Otel sahibini uyandırmak için bir çeyrek saat uğraştık; iki kadını bir yatağa soktu, Tapir'i bitişik odaya yerleştirdi; konuşmak istiyorduk, somyasını bizim odaya taşıdı ve orada uyudu. Ertesi sabah ne gürültü! Otelci kadının ahlâk zabıtasına haber vereceğini sandık. Bu basit olaydan bir serüven hazzı duydum.

Gene böyle basit bir olay yaşadım ve mutlu oldum. Ders yılı bittiği için pazar gecesi Tours'da kalıyordum. Ama 15 Ağustos gecesi sabahın saat birinde her zaman kaldığım otel dolu olduğunu ilân etmişti. Bir iki oteli daha denedim, yer yoktu. Bir taksi tuttum, bütün kenti dolaştım, boşuna. Sonunda şoför bana garajda otomobilin içinde uyumamı önerdi; kabul ettim. Sonra fikir değiştirdi; karısı yaz kampına giden kızlarının odasında uyumama mutlaka izin verirdi. Düşüncesizlikten değil güven duyduğum için onunla gittim. Gerçekten de, büyük bir yatağın içinde, şenliğe gidermişcesine boyanmış, gülümseyen genç bir kadın onu bekliyordu. Ertesi sabah bana bir sütlü kahve ikram ettiler ve bir kuruş bile kabul etmediler. Karşılıksız bir şey yapmanın şerefsizlik sayıldığı bir ortamdan geldiğim için onların bu davranışı beni daha da duygulandır-

dı. Aynı zamanda bu davranışları içgüdüsel olarak takındığını ve hiç vazgeçmek istemediğim tutumumda haklı olduğumu gösterdi: kuşku duyduğunda yitirmekten korkmadan kazanmak için oynamak, insanlara ve olaylara karşı kendini savunmak yerine onlara güvenmek.

En büyük zevklerimden biri otomobille gezmekti. İki üç kez Pagniez bana Tours'da eşlik etti. Bana Chartres katedralini, Chaumont şatosunu gösterdi. Sartre'dan iki üç hafta önce, 1931 Şubatında terhis oldu. Fransa'nın çeşitli yerlerindeki kuzenlerini ve arkadaşlarını ziyaret etmek istedi. Mme. Lemaire ona otomobilini ödünç verdi. Bana kendisiyle gelmemi önerdi. Otomobille bir yolculuk, gerçek bir yolculuk, yaşamımın ilk yolculuğu! O zaman kendimden geçtim. Pagniez ile başbaşa bir on gün geçirmekten de ne kadar mutluydum! Sohbetini, varlığını ve olaylara onunla birlikte bakmayı seviyordum.

Bir rastlantı olarak, yola çıkmamızdan iki gün önce Herbaud Paris'e karısı yanında olmaksızın geldi, iki hafta kalacağını söyledi: beni görmek için zamanı olacaktı. Uzun süre onunla ilişkimiz biraz ikircikliydi: Sartre'ın benim için ne ifade ettiğini bilmek istemiyordu, ben de söylemek istemiyordum; iki ay önce, odamda kendisini aydınlatan bir mektup bulmuştu; gülmüştü ve Coutances'li bir genç kıza duyduğu ilgiyi benden saklamamasına rağmen kızmıştı. Bana bir ültimatom verdi: eğer onun orada bulunmasından yararlanacak yerde Pagniez ile gidersem beni bir daha görmeyecekti. Pagniez'yi atlatamayacağımı ileri sürdüm. "Yapabilirsiniz" diyordu Herbaud. "Yapamam", diye yanıtlıyordum. Tamam: o vakit benimle bozuşacaktı. Sinemaya gittik ve "Söz verdim" diye yineleyerek bol bol ağladım. Daha sonra Sartre'a söylediğine göre bu inat onu çileden çıkartmıştı, samimi bir itirafı tercih ederdi: "Değişik yerleri görmeyi istiyorum" Gerçekte, içtendim; her zaman için, zorlayıcı nedenler dışında, ortak tasarılardan vazgeçmenin dostluğa hakaret olduğunu düşünmüşümdür ve Pagniez'in dostluğunu elde etmeyi çok istiyordum; işin özü buydu: şimdi onun dostluğunu Herbaud'nunkine yeğliyordum; Pagniez Sartre'a daha yakın olduğu için bana da daha yakındı; koşullar samimiyetimizi sınırlandırmakla birlikte ona sonsuz bir zenginlik vaat ediyordu; bunun aksine, Herbaud'nun, kendisinin de bildiği gibi, artık yaşamımda bir rolü yoktu. O geçmişe aitti ve onu geleceğime feda ediyordum. Ona gözyaşları içinde veda ettim. Bu da onu kızdırdı, onun bu kızgınlığını da anlıyorum çünkü benim taşkın üzüntüm, gerçekte benden gelen bir seçmeyi, bir yazgıya dönüştürüyordu.

Morvan'a yağmur yağıyordu ama mutlu olmam için kendi kendime:

yola çıkıyoruz, işte yoldayız! diye yinelemem yetiyordu. Avallon'da Hotel de la Poste'da yediğimiz öğle yemeği başımı döndürdü. Ertesi sabah Brou kilisesini gezdik; mermerden yontulmuş uzanmış insan heykelleri ve mezarlara destek olan erdem melekleri beni çok etkiledi; Saint-Maclou'nun taşları kadar berbatça işlenmiş "renkli cam"a hayran olmaya kimse beni zorlamadı. Lyon'da Pagniez arkadaşlarını görmeye gitti, ben de bir tıp öğrencisi ile evlenmiş olan Simmione kuzinlerimin en büyüğünde kaldım; erkek kardeşlerinden iki üç tanesi bizimle yemek yediler; akılsız bir öksüz kız masada hizmet ediyordu, onlar da ona işkence ediyorlardı. Beni çocukluğumda olduğundan daha çok şaşırttılar. Bir erkekle birlikte yolculuk ettiğim için sefahatin benim için hiçbir gizi olmadığını sanıyorlardı ve şakalarının kabalığı beni şaşkına çevirdi; tatlıya sıra gelince bana "Grenoble cevizi" diye adlandırdıkları bir şey sundular: içinde prezervatif bulunan bir ceviz kabuğuydu bu; o kadar gürültülü gülüyorlardı ki, beni takınacağım uygun bir tavır arama zahmetinden kurtardılar. Daha sonra bana Lyon'u gösterdiler, çok iyi bir şekilde. Kuzenim Charles beni elektrik lambası duyu üreten küçük fabrikasına götürdü. Bu benim işgücü ile ilk karşılaşmamdı ve bana bir darbe oldu. Atölyede güpegündüz gece karanlığı vardı ve maden tozuyla yüklü bir hava solunuyordu. Düzenli aralıklarla delinmiş dönen yuvarlak plakaların önünde kadınlar oturmuştu; yere konmuş bir kasadan pirinç bir silindir alıyorlar ve plakanın getirdiği deliğe yerleştiriyorlardı; sürekli olarak hızlı bir tempoyla işçi kadının kolu kasadan plakaya gidip geliyordu, kaç saat boyunca? Sekiz saat boyunca, bu sıcakta ve bu kokuda, bu yuvarlak hareketin korkunç tekdüzeliğine bağımlı olarak, soluk almaksızın. Her gün, sekiz saat. Gözlerimin yaşla dolduğunu gören kuzenim neşeyle "yemekte çok içtin" dedi.

Masif Santral Dağlarından geçerken, ilk kez geniş karlı ufukları keşfettim. Pagniez Tulle'a gidiyordu: beni Uzerche'e bıraktı. Belli bir biçimde geçmişimi gözden geçiriyordum. Leonard otelinde kaldım, eskiden oralarda aşağı tabakadan olmadıkça kalınmayacağını düşünürdüm: köylüler, gezgin tüccarlar. Orada kendimi çok rahat hissettim. Pagniez gelip beni oradan aldı ve ilk otomobil gezintilerinde "Guermantes tarafı" ile "Swann tarafı"nı karıştıran Proust'un şaşkınlıklarını anımsadım. Tek bir öğle sonrasında birbirinden çok uzakta olduğunu sandığım yöreleri gezdik: Turenne şatosu, Beaulieu kilisesi ve bütün çocukluğum boyunca bana büyük bir hayranlıkla sözü edilen ama hiç götürülmediğim Rocamadour. Manzaralarla dolup taşıyordum. Ve büyük bir şey keşfettim: Provan-

sa. Küçükken Midi hakkında söylenilenler merakımı uyandırıyordu. Ağaç olmazsa nasıl güzel olur? diye soruyordum. Uzès dolaylarında, Gard köprüsü yakınlarında ağaç yoktu ve çok güzeldi. Kıraç toprağın kurıluğunu ve kokusunu sevdim; Saintes-Maries'ye inerken Camargues'ın çıplaklığını sevdim. Aigues-Mortes beni çok duygulandırdı, Barrès'in tasvirlerinin etkisiyle uzun süre surların dibinde geceyi ve sessizliğini dinledik. İlk kez bir cibinlik altında uyudum. Arles'e çıkarken, ilk kez mistral rüzgârıyla eğilmiş selvi perdelerini gördüm, zeytin ağaçlarının gerçek rengini tanıdım. İlk kez gece Baux'ya geldiğimde rüzgâr bu harabelerin üstünde esiyordu; ovada ateşler çıtırdıyordu; yegâne müşterileri olduğumuz "Reine Jeanne"ın şöminesinde bir ateş çıtırdıyordu; bugün bile adını anımsadığım bir şarabı içerek ocağın yanındaki küçük bir masada akşam yemeğimizi yedik: "Le mas de la dame". İlk kez Avignon'da dolaştım: parlak bir gökyüzü altında, Rhone'a, bakan güneşli bir bahçede meyve ve pastadan oluşan bir yemek yedik. Ertesi gün Paris'te yağmur çiseliyordu; Herbaud beni temelli terk ettiğini bildiren kötü bir küçük mektup yazmıştı. Mme. Lemaire kendi kendine onun önerisini kabul etmemekle kötü mü yaptığını soruyordu; Sartre onu umduğundan daha geç terhis edecek olan askerlere karşı burnundan soluyordu. Ve on günlük eşsiz bir derin uyumdan sonra Pagniez'nin karşısında bana birdenbire uçsuz bucaksız görünen bir mesafede olmak ne kadar tuhaftı! Mutluluğun bile bazen pürüzleri, gölge çukurları oluyor; esef orada da filizleniyor: bu dönüşün verdiği ders de buydu.

Ondokuz yaşımda, bilgisizliklerime ve yeteneksizliklerime karşın samimi olarak yazmak istemiştim; kendimi sürgünde hissediyordum ve yalnızlığa karşı tek çarem, kendimi göstermekti. Şimdi, kendimi ifade etmek ihtiyacını artık duymuyordum. Bir kitap, şu veya bu şekilde bir çağrıdır: kime ne çağrısında bulunacaktım? Dopdoluydum. Durmaksızın, heyecanlarım, mutluluklarım, sevinçlerim beni geleceğe atıyorlardı ve bunların şiddeti beni boğuyordu. Olayların ve insanların karşısında, onların üstünde bir fikir edinip konuşma fırsatı veren mesafeden yoksundum; hiçbir şeyi feda etmek elimden gelmiyordu, bunun sonucunda hiçbir seçme yapamıyordum, karmakarışık ve tadına doyum olmayan bir kaynaşma içinde kendimi yitirmiştim. Geçmişime karşı yeter uzaklıkta olduğum bir gerçekti: hâttâ fazla uzaktım. Geçmişim bana ne onu canlandırmama yarayacak bir özlem hissettiriyor, ne de hesaplaşmalara itecek bir duygu veriyordu: kayıtsızlığıma uyabilecek şey yalnızca suskunluktu.

Bununla beraber eski kararlarımı anımsıyordum ve Sartre onları unutmama izin vermiyordu; bir romana başlamaya karar verdim. Kavuniçi iskemlelerimden birine oturuyor, gaz sobasının kokusunu içime çekiyor ve şaşkın bir gözle boş kâğıda bakıyordum: ne anlatabileceğimi bilmiyordum. Bir yapıt ortaya koymak, ne olursa olsun dünyayı gözönüne sermektir; ben, dünyanın haşin varlığıyla eziliyordum ve hiçbir şey görmüyordum: gösterecek hiçbir şeyim yoktu. Ancak başka yazarların önermiş oldukları görüntüleri yineleyerek işin içinden çıkabilirdim; kendi kendime itiraf etmeden, taklit yoluna gittim. Bu her zaman için can sıkıcıdır. *Le Grand Meaulnes* (Büyük Meaulnes) ve *Pousseière*'i seçerek durumumu niçin daha da vahim bir hale soktum? Bu kitapları sevmiştim. Edebiyatın insandan uzaklaşmasını istiyordum: bu kitaplar sihirli bir dünyayı önüme seriyorlardı. Jacques ve Herbaud benim bu yüceltmelere olan ilgimi körüklemişlerdi çünkü kendileri de seve seve uyguluyorlardı. Sartre ise bütün hilelerden nefret ediyordu; buna karşın, her gün söylenceler yaratma oyunumuzu sürdürüyorduk; ve fabl, söylence, Sartre'ın yazılarında büyük yer tutmaya devam ediyordu. Zaten içten olmamı önermesi boşuna olurdu: benim için o zaman bir tek içtenlikli davranış olabilirdi ve bu da suskunluktu. Alain Fournier ve Rosamond Lehmann'ın sihrinden de yararlanarak bir öykü yazmaya başladım. Eski bir şato, büyük bir park, yalnız ve suskun bir babayla yaşayan küçük bir kız vardı; bir gün, yolda komşu şatoda tatillerini geçiren yakışıklı ve patavatsız üç gence rastlıyordu. Onsekiz yaşına geldiğinin bilincine varıyordu, dünyayı görme ve yollarda özgürce ilerleme arzusu duyuyordu. Paris'e gitmeyi başarıyordu; orada Stépha'ya benzeyen genç bir kadınla ve biraz daha yaşlı ve Mme. Lemaire'e benzeyen bir diğer kadınla tanışıyordu; başından şairane serüvenler geçmeliydi ama bunlar neler olmalıydı, bilemiyordum: üçüncü bölümde durdum. Sihirli öykülerde başarılı olmadığımı anlıyordum. Ayrıca bu, benim bu konuda uzun süre inat etmemi engellemedi. Bundan geriye bana, romanlarımın ilk müsveddelerinde çok belirgin olan bir küçük "Delly" yönü kaldı.

İnançsız çalışıyordum; bazen bir yazma cezasını yapıyormuşum gibi bir duyguya kapılıyordum, bazen de ciddi bir yapıtın alaylı benzerine kendimi kaptırmış gibiydim. Ne olursa olsun, aceleye gerek yoktu. O an için mutluydum, bu da bana yetiyordu. Ama hayır, yetmiyordu. Kendimden beklediğim gene de başka bir şeylerdi. Artık günlük tutmuyordum ama kimi kez bir deftere düşüncelerimi karaladığım oluyordu: 1930 ilkbaharında "yaşamımı bir işe yaramadan yaşamaya razı olamıyorum" diye

yazmıştım; bir süre sonra, Haziranda: "gururumu yitirdim ve işte orada hiçbir şeyim kalmadı" Çevremle çelişki içinde yaşadığım olmuştu ama kendi kendimle asla; bu onsekiz ay içinde, insanın istediğini istemeyebileceğini ve bu kararsızlığın ne büyük bir rahatsızlık verdiğini öğrendim. Kendimi bu dünyanın nimetlerine coşkuyla vermeye devam ediyordum; ve buna rağmen, bunların beni gerçek eğilimlerimden uzaklaştırdıklarını düşünüyordum: kendi kendime ihanet etmekte ve yitip gitmekteydim. Bu çelişkiyi zaman zaman da olsa en kötü ve acıklı yönünde ele alıyordum. Bugün bunun üzerinde durulmaya değmez olduğunu düşünüyorum; ama o dönemlerde olayların üzerinde fazlasıyla duruyordum.

Kendimi neden suçluyordum? Her şeyden önce, yaşamının pek kolay olmasından; önceleri başımı döndürmüştü ama sonra bir tür tiksinti verdi. İçimdeki iyi öğrenci bu yersiz okul asmalardan sabırsızlanıyordu. Gelişigüzel okumalarım bir eğlenceden başka birşey değildi, beni hiçbir yere ulaştırmıyorlardı. Tek işim yazmaktı: o işe de kalemimin ucuyla ve Sartre benden bunu zorunlu olarak istediği için dokunuyordum; okul hayatında hırs ve cesaretle zorlu çalışmalara bütün varlıkları ile sarılan pek çok genç kız ve erkek sonradan bu tür düş kırıklığına uğrarlar; günlük çaba, kazanma, kendini aşma, eşsiz ve yüce doyumlar sağlar; bunlarla karşılaştırılınca, aylaklığın edilgen hazları tatsız gelir ve en parlak işlerle doldurulmuş saatlere haksızlık edilmiş olur.

Hem sonra, "küçük yoldaşlar"la karşılaştırılmamın bana indirdiği darbeden kendimi toplayamamıştım; yeniden onurluluk kazanmak için bir şeyler yapmam gerekiyordu, hem de iyi şeyler; oysa tembellik ediyordum. Uyuşukluğum sıradanlığa düştüğüm duygusunu doğruluyordu. Hiç kuşku yok, pes ediyordum. Belki, bir başkası ile huzur içinde birlikte varolmayı öğrenmek hiç kimse için kolay değildir; ben bunu hiç başaramamıştım. Ya hükmediyordum ya da yıkılıyordum. Zaza'nın boyunduruğu altına girmiş, alçakgönüllülüğe gömülmüştüm; aynı öykü yineleniyordu ama bu kez daha da yüksekten düşmüştüm ve kendime güvenim daha hoyratça ufalanmıştı. Her iki durumda da serinkanlılığımı koruyordum; öteki tarafından büyüleniyordum, kendimi o derece unutuyordum ki kendi kendine: hiçbir şey değilim, diyecek kimse kalmıyordu. Gene de, bu sesin uyanıp parıldadığı oluyordu; o zaman, kendim için varolmayı bırakıp asalakça yaşadığımı saptıyordum. Herbaud ile kavga ettiğimde, beni, vaktiyle gözünde değerli görünmemi sağlayan bireyciliğime ihanet etmekle suçladı ve ona hak vermek zorunda kaldım. Ama benim çok daha duyarlı olduğum şey, Sartre'ın bile endişelenmesiydi: "Ama eskiden,

Kunduz, bir yığın küçük şey düşünürdünüz" diyordu şaşkınlıkla. Ayrıca bana: "Bir ev kadını olmamaya dikkat ediniz" de diyordu. Bir ev kadını haline dönüşme tehlikesi benim için yoktu ama o beni özgürlükleri için savaşıp da sonradan bir erkeğin eşi olmakla yetinen Meredith'in kadın kahramanları ile karşılaştırıyordu. Onu düş kırıklığına uğrattığım için kendime kızıyordum. Evet, vaktiyle mutluluğa bel bağlamamış olmakta haklıydım. Çehresi ne olursa olsun, beni her türlü çekilmeye sürüklüyordu. Sartre ile tanıştığımda her şeyi kazandığımı sanmıştım; onun yanında kendimi gerçekleştirmemem olanaksızdı; şimdi ise kendi kendime, kendinden başkasının kurtuluşunu ummanın kendini yitirmeye koşmanın en emin yolu olduğunu söylüyordum.

Ama sonuçta, bu pişmanlıklar, bu korkular niyeydi? Kuşkusuz, feminizmin bir militanı değildim, kadınların hakları ve görevleri ile ilgili hiçbir kuramım yoktu; nasıl eskiden "kız çocuğu" olarak belirtilmeyi reddediyorduysam, şimdi de kendimi "kadın" gibi düşünmüyordum: ben bendim. Kendimi bu nitelikle suçlu buluyordum. Tanrı'dan koptuktan sonra kurtuluş (selâmet) fikri bende yaşamaya devam etmişti ve başta gelen inançlarımdan biri, herkesin kendi kurtuluşunu bizzat kendisinin sağlaması gerektiğiydi. Bana acı veren tutarsızlık toplumsal değil, ahlâki, hâtta dinî düzene aitti. İkinci sınıf bir varlık olarak yaşamayı kabul etmek, "görece" bir varlık olmak, insan niteliği taşıyan yaratık sıfatıyla alçalmaktı; bütün geçmişim bu aşağılanmaya başkaldırıyordu.[1]

Eğer daha da acı ve başkalarıyla olan ilişkimden değil de kişisel uyumsuzluktan doğan bir başka duruma katlanmak zorunda olmasaydım, bu konudaki duygularım daha az yoğun olabilirdi. Sadece salt akıl olmaktan coşkuyla vazgeçmiştim; yürek, kafa ve vücut tam bir uyum içinde olunca birleşmek büyük bir şölen. Önce bunun yalnızca mutlu yanını tattım: benim iyimserliğime uygun ve gururuma elverişliydi. Ama, kısa süredc, koşullar, yirmi yaşımda endişe verici önsezilerini yaşadığım duygunun gerçekleşmekte olduğunu kabul ettirdiler: ihtiyaç. Bu duyguyu tatmamıştım: açlık, susuzluk, uykusuzluk tanımamıştım; birdenbire bunun kurbanı oldum. Sartre'dan uzakta günler, haftalar geçiriyordum; pazarları Tours'da güpegündüz otel odasına çıkmak için fazla çekingendik; zaten, aşkın tasarlanmış bir girişim olmasını reddediyordum: özgür

[1] Elbette ki bu sorunu böyle algılamam bir kadın olduğum içindi. Ama bunun çözümünü birey olarak bulmaya çalışıyordum. Feminizmin, cinslerin savaşının benim için hiçbir anlamı yoktu.

olmasını ama özellikle planlanmış olmamasını diliyordum. Ne insanların isteğinin tersine arzulara boyun eğmelerini, ne de soğukkanlılıkla hazlarını düzenlemelerini kabul etmiyordum. Aşk mutluluğu denizlerin dalgalanması kadar, şeftali ağacının çiçek açması kadar kaçınılmaz ve umulmadık olmalıydı. Nedenini anlatmayı bilemeyecektim ama bedenimin duyarlılıklarıyla kararlarım arasındaki uzaklığın düşüncesi beni ürkütüyordu. Ve, tam tamına, bu ayrılma gerçekleşti. Bedenimin kaprisleri vardı ve onları dizginlemek elimden gelmiyordu; bunların şiddeti bütün savunmalarımı silip süpürüyordu. Tene erişen özlemin sadece bir nostalji değil bir acı olduğunu keşfettim; bu özlem, saçlarımın dibinden tabanlarıma kadar tenimin üstünde zehirli bir gömlek dokuyordu. Acı çekmekten nefret ediyordum; kanımdan kaynaklanan bu acıyla suç ortaklığımdan nefret ediyordum ve işi damarlarımda akan kanın hışırtısından bile nefret etmeye kadar vardırıyordum. Sabahları, metroda, gürültüden uyuşmuş, insanlara bakıyor ve kendi kendime: "Bu işkenceyi onlar da tanıyor mu? Nasıl oluyor da hiçbir kitap bunun vahşetini yazmamış?" diye soruyordum. Yavaş yavaş gömlek sökülüyordu; gözkapaklarımda havanın tazeliğini yeniden buluyordum. Ama gece, saplantı uyanıyor, binlerce karınca ağzımda koşuşuyordu; aynalarda sağlık taşıyordum ve gizli bir dert kemiklerimi çürütüyordu.

Utanılacak bir dert. Aşırı katı eğitimimi, vücudumdan kısıntısız olarak mutluluk duymama yetecek kadar sarsmıştım ama onun beni rahatsız etmesine boyun eğecek kadar değil; aç, yalvaran, şikâyetçi bir vücut beni tiksindiriyordu. Genç kızlığımdan beri örtmeye çalıştığım bir gerçeği kabul etmek zorunda kalmıştım: onun iştahı irademi aşıyordu. Seçilen bir erkeğe beni bağlayan ateşler, davranışlar, tutumların içinde, kalbimin ve özgürlüğümün hareketlerini tanıyordum; ama yalnız baygınlıklarım, herhangi bir kimseyi istiyordu; gece, Tours–Paris treninde bilinmeyen bir el bacağım boyunca beni kızgınlıktan allakbullak eden bir heyecan uyandırıyordu. Bu ayıplarımı saklıyordum; her şeyi söylemeye niyetlendiğim şu anda, bu suskunluk bana bir denektaşı gibi görünüyordu: eğer onları itiraf etmeye cesaret edemedimse, itiraf edilemez olduklarındandı. Beni mecbur ettiği suskunlukla vücudum bir aracı değil bir engel oluyordu ve bu nedenle ona yakıcı bir kinim vardı.

Oysa elimin altında cinselliği sevine sevine üstlenmemi teşvik eden çeşit çeşit ahlâk kuralları vardı: deneyimlerim onları yalanlıyordu. Alain ve yandaşları gibi bedenle düşünceyi birbirinden ayrı ele alıp herbirine gereksindiği şeyi vermeye yanaşmayacak ölçüde materyalisttim: bence, bedenden soyutlanmış düşünce *yoktu* ve bedenim büyük bir özveriyle

benimle uzlaşıyordu. Daha çok Claudel'cilerin yücelimelerinden ve özellikle insanda mantık ve hayvansallığı bağdaştırmayı ileri süren doğalcı iyimserlikten yanaydım; ama gerçek şu ki bende bu bağdaşma gerçekleşmiyordu: mantığım ihtiyacın, onun zorbalığının üstesinden gelemiyordu. Tenim sayesinde keşfettim ki, insanlık iyiliğin sakin ışığı içinde durmuyor; savunmasız hayvanların dilsiz, yararsız, bağışlanmaz acılarını tadıyor. Bu kadar kara şimşeklerle zaman zaman sarsıldığıma göre yeryüzünün bir de cehennemî tarafı olması gerekliydi.

Bu cehennemden, bir gün, benim dışımda, henüz hiç de iyileşmemiş olduğum için beni dehşete düşüren bir görüntüye rastladım. Ağustos'ta bir öğleden sonra, Sainte-Radegonde'da sözünü etmiş olduğum çalılıklı adacıkta kitap okuyordum; arkamda garip bir gürültü duydum: çatırdayan dallar, kesik nefesi hırıltıya benzeyen bir hayvan; arkamı döndüm: bir adam, bir serseri, çalılara yatmış, gözlerini üstüme dikmiş, kendi kendini doyuruyordu. Panik içinde kaçtım. Bu tek başına kendini doyurma da ne kadar hoyrat bir sıkıntıl Uzun süre bunun anısı benim için dayanılmaz oldu.

Bütün insanlarla aynı yazgıyı paylaşıyor olmam beni hiç de teselli etmiyordu; kanımın derinliğinde, buyurucu olmak yerine dayanmaya mahkûm olmak, gururumu yaralıyordu. Kendime karşı beslediğim sitemlerin içinde en önemlisinin hangisi olduğunu çözmekte güçlük çekiyorum: mutlaka hepsi birbirini pekiştiriyordu. Yaşamımdan genel olarak hoşnut olsaydım vücudumun boyuneğmezliğini daha kolay hazmedebilirdim; eğer özgürlüğümün tenimde tükendiğini hissetmeseydim, düşünsel asalaklığım beni daha az kaygılandırırdı. Ama şiddetli arzularım, bir başkasına tümüyle teslim olmam, yaptıklarımın boşunalığı, her şey bana bir düşüş ve suçluluk duygusu vermek için elbirliğiyle çalışıyordu. Hilelerle kendimi kurtarmayı öngörebilmem için bu duygu fazla derindi. Duygularım konusunda kurnazlık etmek, sahip olmadığım bir özgürlüğü sözcükler ve hareketlerle taklit etmek yollarına başvurmayı düşünmedim. Ayrıca ani bir değişime de bel bağlamıyordum. Basit bir irade hareketiyle insanın kendine güveni geri gelmez, uyuyan hırslar canlandırılmaz, gerçek bir bağımsızlık kazanılmaz, bunu biliyordum. Ahlâk anlayışım, kendiliğimden bir başka yaşamı kendiminkine yeğlerken, kendi yaşamımın merkezinde kalmamı emrediyordu: aldatmacaya sapmadan dengemi yeniden bulabilmem için, anlıyordum ki, bana uzun bir çaba gerekecekti.

Bununla birlikte, kısa süre sonra bu çabayı göstermeye mecbur kalacaktım, bu olasılık da kaygı ve tasalarımı gideriyordu. İçinde çırpındı-

ğım mutluluk geçiciydi, Sartre Japonya'ya gitmeyi tasarladığına göre. Ben de ülke değiştirmeye karar vermiştim. Fernand'a bana Madrid'de bir iş bulup bulamayacağını sormak için yazdım: hayır. Ama lise müdürü M. Poirier bana Fas'ta kurulacak bir enstitüden söz etti ve Bandi bana Budapeşte üniversitesinde bir iş önerdi. Ne sürgün! Ne kopma! O zaman kendimi yeniden ele almaya iyice mecbur olacaktım. Sonsuza dek güvenlik içinde uyuma tehlikesinde değildim. Ve hattâ, yarın elimden kaçacak olan şanslardan delicesine yararlanmamaktan ötürü suçlu olurdum. O halde gelecek bana bir hakkı neden getiriyordu: ama bunu pahalı ödüyordum. Henüz, iki yılla sonsuzluk arasında pek az ayırım yapacak kadar gençtim; ufuktaki bu uçurum beni ölüm kadar ürkütüyordu ve ona da çekinmeden bakmayı göze alamıyordum. Nihayet, kendi kendime, şaşkınlığımın gerçek nedeninin ne olduğunu soruyorum: eğer mutluluğumun benden sökülüp alınacağına inanmasam ona bu derece yapıştığım için üzülür müydüm? Durum ne olursa olsun, vicdan azabı ve korku, birbirlerini felce uğratacaklarına bana birlikte saldırıyorlardı. Küçüklüğümden beri hemen hemen bütün yaşamımı düzenleyen bir ritimle kendimi buna bırakıyordum. Keyifli birkaç hafta geçiriyordum; sonra, bir kasırga beni kırıp geçiriyor, her şeyi altüst ediyordu. Umutsuzluğumu daha iyi hakedebilmek için, ölümün, sonsuzluğun, hiçliğin uçurumlarında yuvarlanıyordum. Gökyüzü aydınlığında, bir kâbustan mı uyandığımı yoksa uzun mavi bir rüyanın içine mi düştüğümü hiçbir zaman anlamadım.

Bu krizlere seyrek olarak tutuluyordum; genelde, geçmişin muhasebesini pek yapmıyordum: geri kalan beni fazlasıyla uğraştırıyordu. Gene de, huzursuzluğum deneyimlerimin çoğunu renklendirdi. Özellikle, insanın kendinden kuşkusu olduğunda, başkasının nasıl ikircikli duygular uyandırabildiğini öğrenme fırsatım oldu.

Sartre hâlâ zaman zaman kendisi için çok önem taşımış olan ve Camille diye adlandırdığımız genç bir kadınla görüşüyordu. Sartre sözünü ettiği insanlara ve olaylara hep canlı renkler verirdi, bu kadın hakkında çizdiği portre de bana büyüleyici göründü. Herbaud onu tanıyordu ve alaylı bir sempatiyle onun şaşırtıcı bir kişilik olduğunu ima ediyordu. Pagniez onu sevmiyordu ama kadın onu şaşırtmayı başarmıştı. Benden sadece dört beş yaş büyüktü ama pek çok noktada benden üstün görünüyordu. Bu fikir bana hiç de hoş gelmiyordu.

Benim için o uzakta varoldukça bir roman kahramanının ışıltısına sahipti. Güzeldi: gür sarı saçlar, mavi gözler, ince bir cilt, çekici bir vü-

cut, mükemmel el ve ayak bilekleri. Babasının Toulouse'da bir eczanesi vardı. Tek kızdı ama o küçükken annesi bir Çingene kızını evlat edinmişti; çok güzeldi; Zina, Camille'in refakatçisi, suç ortağı, batta kendisinin söylemekten hoşlandığı gibi kölesi olmuştu. Camille lisede kararsız bir eğitim gördü ve bir iki yıl inançsız bir şekilde üniversitede dersleri izledi; ama okuyordu. Babası ona Michelet'yi, George Sand'ı, Balzac'ı, Dickens'i sevdirmiş, onun ilgisini Toulouse tarihine, Cathares'lara, Gaston Pboebus'e çekmişti. Kendisi için başta gelen tanrıları Lucifer, Barbe-Bleue, Pierre le Cruel, César Borgia, Louis XI olan küçük bir tapınak yapmıştı; ama her şeyden önce kendi şahsına karşı derin bir saygı duyuyordu. Güzellikle zekâyı birleştirmekten büyük bir zevk alıyordu ve her iki olgu da onda çok değişik bir nitelikte kendini gösteriyordu. Kendine olağanüstü bir yazgı vaat etti. Başlangıç olarak, çapkınlığa yöneldi. Küçükken bir aile dostu tarafından sabırla kızlığı bozulmuştu. Onsekiz yaşında kibar randevu evlerine gitmeye başladı; çok sevdiği annesini şefkatle yatağına yatırıyor, yatmaya gidermiş gibi yapıp Zina ile birlikte sıvışıyordu. Zina'nın güç bir başlangıcı oldu. Huysuz bakireliği, iyi beyler olan amatörleri ürkütüyordu: onu bu dertten Camille kurtardı. Bazen ekip halinde çalışıyorlardı, ama Camille'den çok daha az parlak olan Zina genellikle daha mütevazi ortamlarda iş yapıyordu. Camille'in gelişmiş bir sahneye koyma içgüdüsü vardı; ona ayrılan salonda müşteriyi çıplak, uzun saçları çözülmüş bir halde şöminenin önünde ayakta bekliyor ve Michelet'yi, daha sonraları Nietzsche'yi okuyordu. Kültürü, incelikleri, görkemi noterlerin, avukatların gözlerini kamaştırıyor ve yastıkta hayranlıktan ağlıyorlardı. Bazıları onunla ilişki kurdu, hediyelere boğdu, yolculuklara götürdüler. Çok şatafatlı giyiniyor, modadan çok beğendiği tablolardan esinleniyordu; odası bir opera dekoruna benziyordu. Durıma göre bir Rönesans sarayına ya da bir Ortaçağ şatosuna çevirdiği mahzeninde eğlenceler düzenliyordu. Herbaud bir Roma eğlencesine Roma tüniği ile katılmıştı; Camille şölene başkanlık diyordu, çöküş dönemi kentli kadın giysisine bürünmüştü, bir divana yarı uzanmıştı. Zina ayaklarının dibine oturmuştu. İki kadın kendilerine çeşitli oyunlar icat ediyorlardı; saçlarını peruklar altında saklıyor, yırtık pırtık şeyler giyip katedral civarında dilenmeye gidiyorlardı. Bununla beraber, Camille tutkunun büyük sellerine hayranlık duyuyor ve bunları yaşadığını ileri sürüyordu. Önce Conrad Veidt'a tutuldu, sonra *Le miracle des loups* (Kurtların Mucizesi) oyununda XI. Louis rolünde gördüğü Charles Dullin'e. Bazen etten kemikten bir çehre, uzun solgun eller onu baştan çıkarıyordu;

adama hiçbir şey belli etmiyordu; gece, evinin pencerelerini seyre gidiyor, villasının demir parmaklıklarını ürpererek elliyordu: ama söz konusu kişinin bu işe karışmaması çok çok önemliydi. Tutkulu aşkı her şeyden önce tek başına yaşanacak bir deneyim olarak görüyordu.

Périgord kasabasında ortak bir kuzinin cenaze töreninde karşılaştıklarında o yirmi iki, Sartre on dokuz yaşındaydı. Sartre siyah bir takım elbisenin içine gömülmüştü ve dedesinin kaşlarına kadar inen şapkasını giymişti; sıkıntı çehresini karartmış ve ona saldırgan bir çirkinlik vermişti. Camille bir tür yıldırım aşkına tutuldu: kendi kendine "Bu Mirabeau" dedi. Ona gelince, siyah dantelleri altında güzelliği biraz delice görünüyordu ve onun ilgisini çekmekte zorlanmadı. Dört gün sonra, kaygı içindeki ailelerinin işe el koymasıyla birbirlerinden ayrıldılar. Camille o sıralarda zengin bir kalorifer tüccarının oğlunun metresiydi ve onunla evlenmeyi düşünüyordu; ama fahişe olarak kalmak istemediği kadar saygıdeğer bir burjuva hanımefendisi olmak da istemiyordu. Sartre, sadece kendisinin onu bu zavallı taşra yaşamından kurtarabileceğine inandırdı; onu, zekâsına bel bağlamaya, kültürünü artırıp yazı yazmaya yüreklendirdi: ona o yolda yürümesinde yardımcı olacaktı. Camille bu fırsata dört elle sarıldı. Mektuplaştılar, o Rastignac, Sartre'sa Vautrin imzalarını kullanıyorlardı; ilk yazınsal denemelerini gönderdiğinde Sartre, hoşgörü ile hakikati ustaca dengeleyerek yazılarını eleştirdi. Ona yaşam üstüne fikirler verdi ve kitaplar önerdi: Stendhal, Dostoyevski, Nietsche. Bununla beraber kuruşu kuruşuna para biriktirerek altı ay sonra kendine bir Toulouse yolculuğu olanağı sundu; iki yıl boyunca da ara sıra oraya gitti. Parası olmadığı için orada az kalabiliyordu ve günleri hemen hemen değişmez kurallar içinde geçiyordu. Geceyarısına doğru eczanenin karşısında kaldırımda duruyor ve belli bir pencerede ışığın yanmasını bekliyordu; bunun anlamı, Camille'in annesini yatırmış iyi geceler dilemiş olmasıydı; o vakit Zina inip ona kapıyı açıyordu. Sartre gün doğarken Camille'in odasından çıkıyordu. Camille'in öğleden sonralara kadar yatakta kalma alışkanlığı vardı, sonra kendi işlerine bakıyor ve geceye kadar tekrar görüşmüyorlardı. Sartre gündüz uykusuna alışık değildi ve genellikle, para harcamamak için otelde oda tutmuyordu; kent parkının banklarında ya da sinemada uyukluyordu; üçüncü veya dördüncü geceyse yorgunluktan bitkin düşüyordu: Camille tepeden bakarak "İyi, uyu, ben de Nietzsche okurum" diyordu; Sartre gözlerini açınca da yüksek sesle *Zarathoustra*'da vücuda irade ile hükmedilmesi konusunda bir bölüm okuyordu. Daha pek çok kavga konuları oluyordu, çünkü Ca-

mille, George Sand olmayı beklerken eski yaşam tarzını hiç değiştirmemişti. Zaten Camille kavga konuları icat etmekte çok ustaydı; aşktan beklediği, coşkulu barışmalarla biten büyük acılardı.

İlişkilerinin ikinci yılında Paris'te on beş gün geçirdi ve Öğretmen Okulu balosunda büyük sükse yaptı. Onu gereğince ağırlayabilmek için Sartre sağdan soldan ödünç para almıştı ama gene de olanakları çok sınırlıydı; onu götürdüğü otellerin, lokantaların, dans salonlarının kalitesinin düşüklüğü Camille'i düş kırıklığına uğrattı. Zaten Paris'ten hoşlanmamıştı. Sartre ona bir kırtasiyecide iş bulmayı becermişti; ama onun hiç de kartpostal satma hevesi yoktu. Toulouse'a döndü. Yaz başında karmaşık nedenlerden bozuştular.

Onsekiz ay sonra, 1929 yılının başında, Sartre ondan buluşmalarını öneren bir yazı aldı ve kabul etti. Bir yıl önce Camille, güzel sanatlara olan ilgisi yüzünden "aydın amatör" lâkabını taktığı ve birlikte yaşadığı zengin bir adamla birlikte Paris'e gelmişti. *Le Miracle des Loups*'tan (Kurtların Mucizesi) beri Dullin onun en beğendiği kahramanlarından olduğu için Atelier'de *Les Oiseaux* (Kuşlar) oyununu görmeye gitti. En çarpıcı süs eşyalarını takıp ilk sıraya oturdu ve belirgin bir şekilde onu gözleriyle yedi; bu işi peşpeşe birkaç gece yineledi ve sonunda da ondan bir randevu almayı başardı. Dullin onun kendisine gösterdiği hayranlığa duyarsız kalmadı ve dereden tepeden derken onu Zina ile birlikte Gabrielle caddesinde bir giriş katına yerleştirdi; zaman zaman gene de Toulouse'da ilerlemiş yaşını büyük cömertliklerle telafi eden "aydın amatör"le bir ya da iki hafta geçiriyordu; bahane olarak ailesini gösteriyordu. Dullin de pek yakından incelemiyordu çünkü o da karısıyla yaşıyordu. Bu durum Camille'i tatmin etmiyordu ve Paris onun canını sıkıyordu; yaşamına tutku katmak istiyordu; Sartre'la yaptığı kavgaların şiddetini anımsayınca yeniden onun peşine düştü. Sartre onu değişmiş, olgunlaşmış, taşralılığından sıyrılmış buldu. Dullin onun zevkini şekillendirmiş, Paris'lilerle birlikte olunca nezaket kurallarını öğrenmişti. Atelier'nin okulunda kurslara gidiyor ve gösterilerde rol alıyordu; ama kendinde bir oyuncu eğilimi duymuyordu; kendisini onlar gibi hissetmediği kahramanları canlandırmayı reddediyordu: Agrippine olabilirdi ama Junie asla. Zaten oyuncunun işi ikinci derecedeydi: o, yaratmak istiyordu. İddialı bir çözüm bulmuştu: kendine göre roller yaratacağı piyesler yazacaktı. Bunu beklerken bir roman üzerinde düşünüyordu ve "Şeytanî öyküler" adını vermeyi tasarladığı hikâyeler karalıyordu. Kendisini kesin olarak Lucifer'den yana gösteriyordu. Ona karşı dürüstlüğünü gösterişli

kötü davranışlarla kanıtlıyordu. Çok içiyordu. Bir gece sahneye zilzurna sarhoş girmiş ve gürültülü kahkahalarla baş oyuncunun perukasını çıkarmıştı; bir başka sefer sahneyi etekleri kalkık, dört ayak üstünde terk etmişti. Dullin ona ilân tahtasına asılan uyarı cezaları vermişti. Zina ile birlikte bazı geceler Montmartre'da dolaşıyorlardı, bir keresinde Gabrielle caddesine iki pezevenk getirmişler, onlar da sabah bunların çamaşır ve gümüşlerini çalarak kaçmışlardı; karşı durmalarını tekmelerle susturmuşlardı. Bütün bu çeşitlemelere karşın Camille yaşamını tekdüze buluyordu; kendi düzeyinde olan hiç kimseye rastlamamıştı; kendisiyle aynı düzeyde olduklarını kabul ettiği kişilerin tümü ölüydü: Nietzsche; —Kendi yaptığı portresine göre— kendine çok benzettiği Dürer ve yeni keşfettiği Emily Bronte. Onlara gece randevuları veriyor, onlarla konuşuyor ve onlar da bir anlamda yanıt veriyorlardı. Mezar ötesi ilişkilerini anlattığında Sartre onu soğuk bir tavırla dinliyordu. Buna karşın, tiyatro dünyasının entrikalarını anlatıp, Lenormand'ın, Steve Passeur'ün taklitlerini yaparak onu eğlendiriyordu; ona Dullin'in sahneye koyma konusundaki fikirlerini anlatıyor, bilmediği İspanyol piyeslerini övüyordu. Sartre'ı *Volpone*'u seyretmeye Atelier'ye götürdü ve Dullin'in "Hazinem, işte burada" derken ona doğru döndüğünü işaret etti. Sartre bu buluşmalardan hoşlanıyordu belki, ama tutkuya gelince yeniden başlamaya hiç hevesli değildi. Bu onu düş kırıklığına uğrattı ve ilişkileri kısa sürdü. Askerliğini yaptığı dönemde Sartre'ın onunla çok aralıklı bir arkadaşlık ilişkisi dışında bir bağı yoktu.

Genel çizgileriyle verdiğim bu öykü ilginç dönemlerle doluydu; o gün bugündür, bu öykünün başlıkları da olduğunu ve Camille'in mutlaka gerçeği birden fazla kez çarpıttığını düşünüyorum. Önemli değil: ona inanmıştım. Eski onanımda kullanılan gerçekçilik ölçüleri artık benim için geçerli değildi ve yenilerini bulmak için de uğraşmamıştım. Eleştiri duygum çok az gelişmişti. İlk tepkim inanmak oluyordu ve genellikle de orada kalıyordu.

Kısaca Camille'i, Sartre'dan bana yansıdığı şekliyle kabullendim. Eskiden onun için değerli olmuştu ve delikanlıların çoğu gibi geçmişini güzelleştirme eğilimine kendisini kaptırıyordu: ondan bana hayranlığa benzeyen bir sıcaklıkla sözediyordu. Sık sık, tembelliğimi sarsmak için onu bana örnek gösteriyordu: o, gecelerini yazmakla geçiriyor, yaşamından birşeyler yapmaya uğraşıyordu ve başaracaktı. Onun Sartre'la benden çok benzerliği olduğunu düşünüyordum, çünkü o da Sartre gibi gelecekteki yapıtına her şeyden çok bel bağlıyordu; belki de —aramızdaki

bütün samimiyete, bütün uyuma karşın— Sartre ona bana verdiğinden daha çok değer veriyordu; belki de gerçekten o benden daha değerliydi. Eğer kıskançlık beni kıskacına almış olmasaydı onunla ilgili olarak bu kadar telâşlanmazdım.

Onu yargılamak konusunda kararsızdım. Vücudunu kullanmasındaki kolaylık beni rahatsız ediyordu; ama onun davranışlarındaki aşırı özgürlüğü mü yoksa benim katı ilkeciliğimi mi kınamak gerekirdi? Kalbim ve tenim onu kendiliklerinden suçlu buluyorlardı; ama mantığım bu yargıya karşı duruyordu: belki de bunu kendimi aşağı görmemin bir belirtisi olarak yorumlamalıydım. Ah! İnsanın kendi iyi niyetinden kuşkuya düşmesi ne kadar rahatsız edici! Camille'i itham ettiğim anda kuşkulu oluyordum çünkü onu haksız bulmakla çok mutlu olacaktım. Bu kararsızlıklar arasında bocalayıp duruyor, onu ne suçlamaya, ne de bağışlamaya cesaret ediyordum, ne katı ilkeciliğimle gurur duyabiliyor ne de ondan sıyrılabiliyordum.

En azından tutumunda göze çarpan bir çatlak vardı. Sevilmeyen bir adamla yatağa girmek benim bilgi alanımın dışında bir deneydi; ama aşağı görülen insanlara gülümsemenin ne demek olduğunu biliyordum; bu tür bir alçalmaya boyun eğmeyecek bir durumda olmak için inatla savaşmıştım. Camille, Zina ve Sartre'la birlikte *"riotocini"* diye adlandırdığı bu tip insanlarla alay edip gülüyordu ama onları pohpohluyor, hayran bırakıyor, onlarla konuşuyordu. Bu aşağılanmaya özellikle bu sıkıntıya katlanması için, Camille efsanesinin gerektirdiğinden çok daha az uzlaşmaz ve çok daha fazla mütevekkil olması gerekiyordu.

Evet, bu noktada zafer benimdi, ama zayıf bir zafer: kendimi korumayı başardığım boyun eğmelere Camille katlanıyorsa da, buna karşın, —ki bu çok daha önemliydi— feda etmiş olmakla kendimi suçladığım özerkliğini koruyordu. Ona bu üstünlüğü de tartışmasız tanıyor değildim; bağımlılıktan kaçmayı ancak aşkı reddetmekle başarmıştı ve ben de sevmemeyi bir sakatlık olarak görüyordum. Camille ne kadar parlak olursa olsun, Sartre'ın ondan daha iyi olduğundan kuşku duymuyordum; benim mantığıma göre, onu kendi rahatına, zevklerine, kendi varlığına yeğ tutmuş olması gerekirdi. Duygusuzluğundan kaynaklandırdığı gücünde bir zayıflık da hissediyordum. Bütün bu kısıtlamalara karşın onun görüntüsüne kafa tutmakta zorlanıyordum. Şimdiden deneyim dolu bu güzel kadın tiyatro, edebiyat ve sanat dünyasında kendine bir yol açmış, yazarlığa başlamıştı: olanakları ve yetenekleri beni eziyordu. Geleceğe sığınıyor, kendime yeminler veriyordum: ben de yazacaktım, bir şey-

ler yapacaktım, bana gereken sadece biraz zamandı. Zamanın benim için çalıştığı kanısındaydım. Ama o an için, hiç kuşkusuz kazanan oydu.

Onu görmek istedim. Salacrou adında genç bir yeni yazarın oyunu olan ve Atelier'de sahnelenen *Patchouli*'de oynuyordu; ikinci perdede bir barda konsomatris, üçüncüde bir tiyatroda figürandı. İkinci perdenin başında gözlerim faltaşı gibi açıldı; taburelere tünemiş üç kişi görünüyordu: bir esmer ve iki sarışın. Sarışınlardan birinin çok güzel, haşin ve gururlu görünen profili dikkat çekiyordu. Oyunu dinleyemiyordum, zihnim bu kararlı çizgileri o güne kadar Camille'in adının bende uyandırdığı puslu ana çizgilerin yerine koyup öyküsünü toparlamakla meşguldü. Ara verilince, işlem aşağı yukarı tamamlanmış; Camille bir yüze kavuşmuştu. Perde bir kez daha açıldı; kadınlar kırmalı etekleri ile üçü de sarışın olarak sahnedeydiler ve Camille programda açıkça "birinci figüran" yani ilk konuşan olarak belirtiliyordu. Şaşakaldım: sert profilli artist Camille değildi; Camille esmer peruk altında saklanmıştı. Şimdi onu görüyordum: hayranlık verici saçları, mavi gözleri, cildi, bilekleri; benim onun hakkında bildiklerime hiç uymuyordu. Solgun bukle salkımları altında yüzü fazla yuvarlak, neredeyse çocukçaydı; tiz ve fazla uyumlu sesinin çocuksu ton değişiklikleri vardı. Hayır, ben bu büyük porselen bebeğin içinden çıkmayı beceremezdim — özellikle de onun bambaşka bir görüntüsünü benimsediğim için: Kendi kendime öfkeyle Camille'in bu hayale uymuş olması gerektiğini yineliyordum, başı ona yakışmıyordu. Onun gururunu, hırsını, inatçılıklarını, şeytanî azametini tanık olduğum bu cilveli gülüşlerle, hareketlerle, yapmacıklarla nasıl bağdaştırabilirdim ki? Aldatılmıştım; kimin tarafından bilemiyordum ama herkese kızıyordum.

Bu olayı çözümlemek için tek bir çare vardı: Camille'e daha çok yaklaşmak. Sartre ona benden sözetmişti, beni merak ediyordu, davet etti. Bir öğleden sonra Gabrielle caddesindeki evinin kapısını çaldım; o açtı; beyaz bir tünik üstüne kıpkırmızı ipekten uzun bir ev giysisi giymişti, her tarafında mücevher vardı: antika, egzotik, ağır ve şıngırtılı takılar; saçları başının üstünde sarılmıştı ve ortaçağ örgüleriyle omuzlarına dökülüyordu. Tiz ve yapmacık sesini anımsadım ama yüzü sahnedekinden daha anlaşılmazdı. Gerçekten de yandan Dürer'e benziyordu; cepheden, yapmacıktan safiri mavi gözleri onu yavanlaştırıyordu, ama Camille başını arkaya atıp, burun delikleri titreyerek kendi kendine gülümseyince, bu yüz olağanüstü bir parlaklığa bürünüyordu.

Beni az eşyayla döşeli ama hoş küçük bir salona aldı; kitaplar, bir ya-

zı masası, duvarlarda Nietzsche'nin, Dürer'in, Emily Brontë'nin portreleri asılıydı; minimini iskemlelerde okul önlüğü giydirilmiş iki koca bebek oturuyordu: adları Friedrich ve Albrecht'ti ve Camille onlardan sanki etten kemikten çocuklarmış gibi sözediyordu. Sohbeti rahatlıkla sürdürdü. Birkaç gün önce izlediği Japon *No* oyunundan söz etti, uyarlayıp sahneye bizzat koymak istediği *La Célestine* oyununu anlattı. İlgimi çekti; konuşmasını pek çok mimik ve hareketle süslüyordu, onu çok çekici buldum; buna karşın beni rahatsız etti. Laf arasında, bir kadının bir erkeği ağına çekmekte hiç zorlanmayacağını belirtti: biraz numara, koketlik, pohpohlama, beceriklilik... ve oyun oynanmış oluyordu. Ben, aşkın kurnazlıkla elde edilmesini kabul etmiyordum: örneğin Pagniez konusunda Camille bile onu oyuna getirmekte başarısızlığa uğrardı. Belki, diye kibirle kabul etti; ama bu, Pagniez'nin yeterince tutkulu ve yüce olmamasından ileri gelirdi. Konuşurken, bilezikleriyle oynuyor, buklelerini eliyor ve aynasına tatlı bakışlar gönderiyordu. Bu kendine hayranlığı aptalca buluyordum ama gene de beni incitiyordu. Benim için kendi görüntüme böyle bir hoşgörüyle gülümsemem olanaksızdı. Ama o zaman Camille kazanıyordu; kendi kendine gösterdiği bu hayranlık belirtisi benim alaycılığımla sarsılmıyordu; ancak kendimin parıltılı bir olumlaması dengeyi yeniden kurabilirdi.

Uzun süre, Montmartre caddelerinde, o güne kadar hissettiğim en rahatsız edici duygulardan birinin, sanırım haset diye adlandırılması gereken duygunun esiri olarak yürüdüm. Camille aramızda bir karşılıklılık oluşmasına meydan vermemişti; beni kendi dünyasına eklemiş ve orada pek aşağı bir yere atmıştı; eşdeğer bir eklemeyle karşılık vermek için artık yeterli gururum kalmamıştı; ya da, onun bir ikiyüzlüden başka bir şey olmadığına karar vermem gerekiyordu: Sartre'ın yargısı ve kendi onayım bunu bana yasaklıyordu. Bir diğer çözüm de onun üstünlüğünü kabullenip çekincesiz bir hayranlık içinde oyalanmam olabilirdi; bunu yapabilirdim ama Camille konusunda değil. Kendimi bir tür haksızlığa uğramış hissediyordum, o beni unutmuş olduğu halde, benim, düşüncemi ondan uzaklaştıramamakla bu haksızlığı doğrulamakta oluşum, daha da rahatsız ediciydi. Butte merdivenlerini, onun varlığıyla dolu olarak inip çıkarken, ona kendime olduğumdan daha fazla bir gerçeklik tanıyordum ve ona sunduğum bu üstünlüğe isyan ediyordum: işte bu çelişki, haseti bu denli kıvrandırıcı kılıyor. Birkaç saat bu acıyı çektim.

Sonraları sakinleştim; ama uzun süre Camille konusunda karşıt duygular besledim: onu aynı zamanda hem onun gözleriyle hem de kendi-

minkilerle görüyordum. Bir gün bizi Sartre'la birlikte kabul ettiğinde, Atelier'nin bir sonraki gösterisinde yapacağı dansı tarif etti; bir Çingene kızını canlandıracaktı ve bir gözünü morartma fikrini de kendisi vermişti: bu kararını, Çingeneler, dansları ve tiyatro estetiği konularında ince görüşlerle haklı gösteriyordu; bu çok inandırıcıydı. Sahnede, giysileri, makyajı, morartmış gözü ve koreografisi bana gülünç göründü; kız kardeşimle bir erkek arkadaşı da benimle birlikteydiler: katıla katıla gülüyorlardı. Bir öğleden sonra Camille'i Poupette ve o sırada Paris'te olan Fernand'la birlikte davet ettim. Örgülü saçlarının üstüne siyah kadife bir bere takmıştı; yuvarlak beyaz desenli siyah elbisesi kabarık kollu bir yaşmakla tamamlanıyordu: aşırıya kaçmaksızın bir Rönesans tablosuna benziyordu. Ustalıkla, çok konuştu. Gittikten sonra, güzelliğini ve hava yaratmaktaki ustalığını övdüm. "Havayı daha çok siz yarattınız" dedi, asık suratlı bir nezaketle Fernand. Çok şaşırdım, ve Camille'in tedirgin edici gücünü belki de yalnızca benden aldığını düşünmeye başladım. Sonunda ona alıştım; kusurlarının da yeteneklerinin de üstesinden geldim. Kendi saygınlığımı kazandıkça, beni önceleri etkisi altına alan büyüsünden sıyrılıyordum.

Yakın geleceğim hakkında karar vermem gerekince, 1931 İlkbaharında yavaş bir yeniden elde etme süreci başladı.

Bir Şubat pazarı, Sartre, Japonya'ya başka bir öğretmenin atandığını bildiren bir mektup aldı. Büyük bir düş kırıklığına uğradı. Diğer taraftan Üniversite, ondan, sinir krizi geçiren bir profesörün yerine ders vermek üzere Havre'a gitmesini istedi: gelecek yıl da görevli olacaktı; bu büyük bir fırsattı çünkü Fransa'da kalırsa, en azından Paris yakınlarında ders vermeyi dilliyordu. Kabul etti. Böylece bu kadar korkuyla beklediğim büyük ayrılıktan kurtulmuştum. Yalnız, aynı zamanda, bana geleceğimi hazırlayan kandırmaca da geçersizleşiyordu: artık pişmanlıklarıma karşı hiçbir şey beni korumuyordu. Kuşkusuz biraz içmiş olduğum bir akşam Rochechouard Bulvarında Dupont kahvesinde karaladığım bir defter yaprağı buldum: "İşte, gene hiçbir şey düşünmeyeceğim. Bir yığın neşeli küçük intiharlar (Andersen masallarında yanıp kül olan kenevir sapları sönerken krik krak yapıyorlardı; ve küçük çocuklar ellerini çırparak 'bitti, bitti' diye bağırıyorlardı). Belki de yaşamaya hiç değmezdi, sonuçta. Rahatlık ve zevk için yaşamak!... Yalnızlığı yeniden öğrenmek istiyorum: o kadar uzun zamandan beri yalnız olmadım ki!"

Bu pişmanlıklar, daha önce söylemiştim, ancak aralıklarla alevleni-

yordu; gerçekte, yalnızlığa özlem duymaktan çok ondan korkuyordum. Bir görev istemeye mecbur kalma zamanım gelmişti: beni Marsilya'ya atadılar ve ben şaşkına döndüm. Daha da yürek parçalayıcı sürgünler düşünmüştüm ama gerçekleşeceğine tam olarak hiçbir zaman inanmamıştım; ve birdenbire bu gerçek olmuştu: 2 Ekim'de kendimi Paris'ten sekizyüz kilometreden daha uzakta bulacaktım. Paniğim karşısında Sartre planlarımızı gözden geçirmeyi önerdi: eğer evlenirsek çift görevden yararlanabilecektik ve sonuçta da bu formalite yaşam tarzımıza büyük bir zarar vermeyecekti. Bu bakış açısı beni hazırlıksız yakaladı. O zamana kadar ortak alışkanlıklara bağlanmayı bile düşünmemiştik: evlenmek fikri kafamızdan bile geçmemişti demek. İlke olarak bizi rahatsız ediyordu. Birçok noktada tereddütlerimiz vardı ama anarşizmimiz, yaşlı ve salt özgürlük yanlılarınınki kadar sağlam ve saldırgandı; bu duygu, onların düşündüğü gibi, toplumun bizim özel yaşamlarımıza karışmasını reddediyordu. Kurumlara, özgürlüğü kısıtladığı için karşıydık; bu kurumların kaynağı burjuvaziye de karşıydık: tutumumuzun düşüncelerimizle uyum içinde olması bize olağan geliyordu. Bu durumda bekârlık bize uyuyordu. Ancak çok güçlü nedenler bizi tiksindiğimiz bu uzlaşımların önünde eğilmeye razı edebilirdi.

Ama işte şimdi, Marsilya'ya gitme fikri beni kaygıya düşürdüğüne göre, böyle bir durum ortaya çıkıyordu; bu koşullarda Sartre, ilkeler uğruna fedâkârlık etmenin saçma olduğunu söylüyordu. Ortaya attığı fikre bir an bile kendimi kaptırmadığımı belirtmem gerek. Evlilik, ailevi görevleri ve toplumsal angaryaları iki katına çıkartır. Başkaları ile olan ilişkilerimizi değiştirecek olan bu durum aramızdakileri de zorunlu olarak bozacaktı. Kendi özgürlüğümü koruma arzusunun ağırlığı pek yoktu; ancak kalbimde ve kafamda samimi olarak bulabileceğim bir özgürlüğü ayrılıkta aramak bana yapmacık görünürdü. Ama Sartre için yolculuklara, özgürlüğüne, gençliğine veda ederek taşrada öğretmenlik yapmanın ve sonuçta bir yetişkin olmanın ne kadar ağır geldiğini görüyordum; bir de evli erkekler arasına katılmak, onun için bir özveri daha olacaktı. Bana kin beslemeyeceğini biliyordum ama kendimin de pişmanlıklara ne kadar çabuk kapıldığını ve onlardan ne kadar nefret ettiğimi biliyordum. En basit önlem bana pişmanlıkların zehirleme olasılığı bulunan bir geleceği seçmeyi yasaklıyordu. Düşünüp taşınmaya bile gerek duymadım, tereddüt etmedim, hesaplamadım, kararım bensiz oluştu.

Tek bir neden kendimize meşru denilen bu bağların gücünü benimsetmekte ağır basabilirdi: çocuk sahibi olma arzusu; bu arzuyu duy-

muyorduk. Bu konuda bana o kadar çok eleştiri yöneltildi, o kadar çok soru soruldu ki kendimi açıklamak istiyorum. Anneliğe karşı hiçbir önyargım yoktu, yok; bebekler beni hiç ilgilendirmemişti ama genelde çocuklar biraz büyüyünce çok hoşuma gidiyordu; kuzenim Jacques ile evlenmeyi düşlediğim yıllarda bir çocuğum olmasını istiyordum. Eğer şimdi bu tasarıdan vazgeçiyorsam, bu, her şeyden önce, mutluluğumun, hiçbir yeniliğin ilgimi çekmesine gerek duyurmayacağı kadar yoğun olmasındandı. Bir çocuk, Sartre ile beni birleştiren bağları daha da sıkılaştırmayacaktı; Sartre'ın yaşamının bir başkasınınkinde yansımasını ve devam etmesini dilemiyordum: o kendi kendine yetiyordu, bana yetiyordu. Ve ben de kendi kendime yetiyordum: Benden doğmuş bir canlıda kendimi bulmayı hiç de hayal etmiyordum. Zaten, anne-babamla aramda o kadar az benzerlik hissediyordum ki önceden, sahip olabileceğim oğlan veya kız çocuklar bana birer yabancı gibi görünüyordu; aile yaşantısını o denli sevmiyordum ki bu çocuklardan ya kayıtsızlık ya düşmanlık bekliyordum. Bu durumda hiçbir duygusal düş beni anneliğe teşvik etmiyordu. Öte yandan, seçtiğim yolla bağdaşmayacağını düşünüyordum: bir yazar olabilmek için kendim için pek çok zamana ve büyük bir özgürlüğe ihtiyacım olduğunu biliyordum. Güçlüklerle uğraşmaktan zevk almıyor değildim; ama bu bir oyun değildi: söz konusu olan kendi yaşamımın anlamı, değeriydi. Onları tehlikeye atabilmem için, bir çocuğun benim gözümde bir yapıt kadar önemli bir gerçekleşme olması gerekliydi: oysa durum böyle değildi. Onbeş yaşlarımda, Zaza'nın çocuk sahibi olmanın da kitap yazmak kadar değerli olduğunu ileri süren sözlerine ne kadar ifrit olduğumu anlatmıştım: bu iki yazgı arasında ortak bir ölçü kabul etmemeye devam ediyordum. Benim düşünceme göre insan edebiyatla dünyayı, düşlenenin kartışıksızlığında yeniden yaratarak tanıtabilir, ve bu arada da kendi varlığını kurtarırdı; çocuk doğurmak, nedensiz olarak yeryüzündeki insanların sayısını gereksizce artırmaktır. Bir rahibenin, bütün insanlar için dua etmeyi seçerek benzersiz birşeyler yaratmaktan vazgeçmesi kimseyi şaşırtmıyor. Benim eğilimim de köstek kabul etmiyor ve beni, ona yabancı olan her türlü tasarıyı gerçekleştirmekten alıkoyuyordu. Böylece, yaptığım iş, hiçbir atılımımın karşısında duramayacağı ve hiçbir zaman geriye dönüş arzusu vermeyecek bir tutumu şart koşuyordu. Anneliği reddettiğim duygusuna kapılmadım: bu bana göre değildi; çocuksuz kalarak, doğal durumumu gerçekleştiriyordum.

Ama gene de, anlaşmamızı gözden geçirdik, aramızda geçici bir "kira sözleşmesi" fikrini terk ettik. Aramızdaki uyum başlangıçta olduğun-

dan daha sıkı ve daha çok şey gerektiren bir şekle dönüşmüştü; kısa ayrılıklarla uzlaşabilirdi ama büyük çapta tek başına çılgınlıklarla değil. Birbirimize sonsuz bir bağlılık yemini etmemiştik; ama olası sefahatlerimizi otuz yaşlarının uzaklıklarına ertelediк.

Gerginliğim geçti. Bana söylendiğine göre Marsilya büyük ve çok güzel bir kentti. Öğretim yılı yalnızca dokuz ay sürüyordu, trenler hızlıydı: iki gün tatil ve elverişli bir griple Paris'e gelebilecektim. Böylece bu son üç aylık süreden artdüşüncesiz yararlandım. Sartre Le Havre'ı beğenmemiş değildi ve onunla birlikte birkaç kez oraya gittim. Pek çok yeni şey gördüm: dönen köprüleriyle, havuzlarıyla, gemileriyle bir liman; yüksek yalıyarlar, coşkulu bir deniz. Zaten Sartre zamanının en büyük bölümünü Paris'te geçiriyordu. Sömürgeciliğe karşı olan inançlarımıza rağmen sömürgelerle ilgili sergiyi gezdik; bu, Sartre'ın "zıtlık estetiği"ni uygulaması için mükemmel bir fırsattı: ne kadar çok çirkinlik vardı her yanda. Kâğıt hamurundan yapılmış şu Angkor tapınağı ne kadar gülünçtü! Ama biz, kalabalıkların çıkardığı sesi ve kaldırdığı tozu seviyorduk.

Sartre, Nizan'ın Europe yayınlarına önermeyi üstlendiği *La Légende de la vérité*'yi (Hakikat Efsanesi) yeni bitirmişti. Ribemont-Dessaignes'in yönettiği *Bifur* dergisinde bir bölümü yayımlandı; bu dergiyle Nizan ilgileniyodu; yazıları çıkanları her sayıda az ve öz biçimde tanıtıyordu; küçük yoldaşına bir satır ayırdı: "Genç felsefeci. Bir yıkıcı felsefe kitabı hazırlıyor". O sıralarda Paris'te bulunan Bandi, bana bu metinden büyük heyecanla söz etti. Aynı sayıda, Heidegger'in *Was ist Metaphysik*'in (Metafizik Nedir) çevirisi de yer aldı: bunun bir yararını görmedik, zira bundan hiçbir şey anlamadık. Diğer taraftan, Nizan da ilk yapıtını yayımlamıştı: *Aden-Arabie*. Bu kitabın özellikle saldırgan başlangıcını seviyorduk: "Yirmi yaşındaydım. Hiç kimseye, bunun yaşamın en güzel yaşı olduğunu söyletmeyeceğim." Kitabın tümünden hoşlanıyorduk ama bize derin olmaktan çok parlak göründü, çünkü samimiyetini bilemedik. Gençliğin verdiği düşüncesiz inatçılıkla Sartre, bu yerginin ışığında Nizan hakkındaki düşüncelerini gözden geçireceği yerde, küçük yoldaşının kendini edebiyata kaptırdığını varsaymayı sürdürmeyi yeğledi. Öğretmen okulundaki yaşamını sevmişti: Nizan'ın okula karşı öfkeli beyanlarını ciddiye almadı; Nizan'ın kaymakamlık durumunun onu Aden serüvenine itecek kadar önemli olduğunu anlamadı. *Aden-Arabie* kitabında Nizan, bizim kuşağımıza damgasını vuran Alain'in şu temel ilkesine karşı çıkıyordu: hayır demek; o, bir şeylere "evet" demek istiyordu, ve böylece Arabistan'dan dönünce P.C.'ye (Komünist Parti) yazılmıştı. Nizan'la olan

arkadaşlığı nedeniyle bu görüş ayrılığının üstüne gitmektense onu yumuşatmak Sartre'a daha kolay gelmişti. İşte bu sayede, söylediklerine çok da önem vermeksizin Nizan'ın büyük ustalığının tadına vardık.

Haziran'da Stépha ve Fernand Paris'e çıkageldiler; etekleri zil çalıyordu, çünkü pek çok karışıklık, kavga ve baskıdan sonra, İspanya'da Cumhuriyet galip gelmişti. Stépha hamileliğinin sonundaydı; bir Temmuz sabahı Assas Caddesindeki Tarnier doğumevine yattı. Fernand arkadaşlarını "La Closerie des Lilas"nın terasına çağırdı. Saatbaşı kliniğe koşuyor, başı önde dönüyordu. "Hâlâ birşey yok." Onu yatıştırıyorlar, cesaret veriyorlardı; neşeleniyordu. Akşama doğru Stépha bir oğlan doğurdu. Çeşitli uluslardan ressamlar, gazeteciler, yazarlar gece geç vakte kadar olayı kutladılar. Stépha çocukla Paris'te kaldı, Fernand Madrid'e döndü. Orada hoşuna gitmeyen bir işi kabul etmek zorunda kalmıştı; radyo vericileri satıyordu ve resim yapmaya hemen hemen hiç zamanı yoktu; ama gene de resme bütün varlığıyla sarılıyordu; Soutine'in etkisindeki tuvalleri henüz acemiceydi ama ilk tablolarına kıyasla bir ilerleme gösteriyordu.

Ders yılı bitiyordu ve ben Sartre'la tatile çıkmaya hazırlanıyordum. Sonra, ayrılacaktık. Ama kesin kararımı vermiştim. Kendi kendime, ölçülü bir yalnızlığın da kuşkusuz çekici yanları ve özellikle erdemleri olduğunu söylüyordum. Yalnızlığın iki yıl boyunca çok yakın olduğum kötü eğilime karşı beni güçlendireceğini ümit ediyordum: vazgeçmek. Bütün yaşamım boyunca, gençliğime ihanet etmekten korktuğum bu dönemden kuşkulu bir anı taşıyacaktım. Françoise d'Eaubonne, *Mandarinler*'in eleştirisinde, bütün yazarların birer "kuru kafası" olduğunu belirtiyor ve benimkinin de —Elisabeth, Denise ve özellikle Paule ile simgelenen— özerkliğini aşka feda eden kadın olduğunu söylüyordu. Bugün, kendi kendime bu tehlikenin ne ölçüde var olduğunu soruyorum. Eğer bir erkeğin beni küçültmek isteyecek bencilliğe ve değersizliğe sahip olduğunu görseydim, onu yargılar, kınar ve ondan yüz çevirirdim. Ben ancak, kendimi feda etmemi engellemek için elinden gelen her şeyi yapan birisi için bu özveriyi yapma arzusu duyabilirdim. Ama o dönemde, bana tehlikedeymişim gibi geliyordu ve Marsilya'ya gitmeyi kabul etmekle bu tehlikeyi önlemeye başladığımı sanıyordum.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT ETMEK: bu her zaman için benim en ateşli arzularımdan biri olmuştu. Vaktiyle Zaza'yı İtalya dönüşünde nasıl bir özlemle dinlemiştim! Beş duyu arasında biri vardı ki oldum olası onu hepsinden üstün tutmuştum: görme. Sohbete olan düşkünlüğüme karşın, sağırların körlerden daha kederli olduklarını duyunca çok şaşırmıştım; hatta yüzü gözü dağılmış olanların yazgısının körlerinkinden daha çekilebilir olduğunu düşünürdüm ve eğer bir seçme yapmam gerekseydi, hiç duraksamadan, gözlerimi korumak için bir yüz sahibi olmaktan vazgeçerdim. Altı hafta boyunca gezme ve bakma fikri beni pek sevindirmişti. Bununla beraber, mantıklıydım; İtalya, İspanya ve Yunanistan'a mutlaka gidecektim, ama daha sonra; o yaz, Nizan'ın önerileri üzerine Sartre ile Bretagne'ı gezmeyi tasarlıyordum. Fernand bize Madrid'e gitmeyi önerdiğinde kulaklarıma inanamadım: onun evinde kalacaktık ve pesetanın kuru o kadar düşüktü ki gezmelerimizin masrafı hemen hemen hiçbir şey tutmayacaktı. Her ikimiz de sınırdan dışarı çıkmamıştık ve Port-Bou'da gümrük kolcularının parlak, iki ucu köşeli şapkalarını gördüğümüzde, kendimizi egzotik bir ortamın ortasına atılmış hissettik. Figueras'daki ilk akşamımızı hiçbir zaman unutmayacağım; bir oda tutmuştuk ve küçük bir *poseda*'da (han'da) yemek yemiştik; kentin çevresinde yürüyorduk, ovaya akşam iniyordu ve kendi kendimize: "İşte İspanya!" diyorduk.

Sartre mirasının son kalıntılarını pesetaya çevirmişti: çok şey değildi; Fernand'ın önerileri üstüne birinci mevki *Kilometricos*'lar[1] almıştık,

[1] İkibin ya da üçbin kilometre için geçerli abonman biletleri.

yoksa sadece posta trenine binebilecektik; kalan parayla, cimrice yaşayarak ancak geçinebilecektik; hiç önemli değildi: benim için lüks, hayalimde bile varolmayan bir şeydi; Katalonya'da gezerken, kasaba otobüslerini turistik pulmanlara yeğliyordum. Sartre tarifelere bakma, güzergâhımızı belirleme işlerini bana bırakıyordu; zamanı ve mekânı keyfime göre düzenliyordum: bu yeni özgürlük çeşidinden büyük bir istekle yararlandım. Çocukluğumu anımsıyordum: Paris'ten Uzerche'e gitmek ne büyük bir olaydı! Bagajları toplamak, taşımak; kaydettirmek, göz kulak olmak için ne kadar yorulunuyordu; annem gar memurlarına kızardı, babam kompartımanımızdaki diğer yolculara hakaret ederdi ve ikisi birbirleriyle kavga ederlerdi; her zaman şaşkın uzun beklemeler, pek çok gürültü ve pek çok aksilik olurdu. Ah! kendi kendime, yaşamımın bundan çok farklı olacağına dair iyice söz vermiştim! Valizlerimiz ağır değildi, onları bir çırpıda doldurup boşaltıyorduk; bilinmeyen bir kente gitmek, otel seçmek ne kadar eğlenceliydi! Uzun sözün kısası bütün sıkıntıları, bütün tasaları ortadan kaldırmıştım.

Gene de Barselona'ya biraz korkuyla ayak bastım. Kent etrafımızda kaynaşıyordu, bizi tanımıyordu, onun dilini biz anlamıyorduk: Bu kenti yaşamlarımıza sokmak için nasıl bir yol icat etmeliydik? Bu olanaksız bir şeydi ve bunun güçlüğü beni derhal coşturdu. Katedralin yakınında en ucuz pansiyonlardan birine yerleştik, ama odamız hoşuma gitti; öğleden sonra uyurken güneş kırmızı pamuklu perdelerin arasından kırmızı ışıklar dikiyordu ve bu benim tenimi yakan, İspanya'ydı. Onu ne büyük bir gayretle arıyorduk! Bizim çağımızın turistlerinin çoğu gibi, her yerin, her kentin bir gizi, bir ruhu, ölümsüz bir özü olduğunu düşünüyor ve gezginin görevinin bunu keşfetmek olduğuna inanıyorduk, bununla beraber, kendimizi Barres'den çok daha modern hissediyorduk çünkü Tolède veya Venedik'in anahtarlarını, sadece müzelerinde, anıtlarında, geçmişlerinde değil, şimdiki zamanlarında, gölge ve ışıklarının, kalabalıklarının, kokularının, gıdalarının arasında aramak gerektiğini biliyorduk: Valery Larbaud'nun, Gide'in, Morand'ın, Drieu La Rochelle'in bize öğrettiği buydu. Duhamel'e göre, Berlin'in gizleri, başka hiçbir kokuya benzemeyen ve sokaklarında dalgalanan kokuda özetleniyordu; *"Prétextes"* (Bahaneler) adlı yapıtında Gide, bir ispanyol kakaosu içmek, ağzında bütün İspanya'yı tutmaktır demişti; her gün kendimi, yoğun tarçın kokulu siyah sıvıdan fincan fincan içmeye zorluyordum; ağır bademli pastalar, ayva ezmeleri ve dişlerimin arasında eskimiş toz lezzetiyle parçalanan pastalar yiyordum. Ramblas'da gezinenler arasına karışıyorduk; yolumu-

zu yitirerek dolaştığımız sokakların ıslak kokusunu titizlikle soluyordum: bunlar, panjurların yeşili ile binaların yüzünde asılı çamaşırların rengârenkliğinin yapmacık bir neşe verdiği güneşsiz sokaklardı. Okuduklarımızın etkisiyle bir kentin hakikatinin aşağı tabakada gizli olduğuna inandığımız için bütün akşamlarımızı "Barrio-Chino" da geçiriyorduk: ağır ve çekici kadınlar açık havada kerevetler üstünde şarkı söylüyorlar, dans ediyorlar, kendilerini sunuyorlardı; biz onlara bakıyorduk ama onlardan çok, seyirci kitlesini inceliyorduk: birlikte izlediğimiz bu gösteri sayesinde bu kitle ile bütünleşiyorduk. Bununla beraber, turistin klasik görevlerini yerine getirmeyi de istiyordum. Tibidabo'ya çıktık ve ilk kez, ayaklarımın dibinde, kırılmış kocaman bir kuartz parçası benzeri bir akdeniz kentinin ışıldamasını gördüm. İlk kez, bizi Monserrat'nın yüksekliklerine çıkartan teleferiğe binme serüvenini yaşadım.

Orada, tatil için Madrid'e Fernand'a kalmaya gelen ve Barselona'da da üç gün geçiren kız kardeşimle gezdik. Akşam döndüğümüzde, Ramblas'da alışılmadık bir hareket vardı ama önemsemedik. Ertesi gün öğleden sonra üçümüz, kalabalık bir mahallede bulunan bir kiliseyi görmeye gittik; tramvaylar çalışmıyordu; bazı caddeler hemen hemen ıssızdı. Kendi kendimize neler olduğunu sorduk fazla önemsemeden; zira bir türlü bulamadığımız kiliseyi plan üzerinde aramakla meşguldük. Çok kalabalık ve gürültülü bir caddeye çıktık: duvarlara yaslanmış insanlar pek çok işaret ve gürültülü seslerle gruplar halinde toplanmışlardı; yolun ortasında iki polis elleri kelepçeli bir adamı aralarına almış götürüyorlardı; uzakta bir polis arabası görülüyordu. Tek kelime İspanyolca bilmiyorduk, konuşulanlardan hiçbir şey anlamadık: yüzleri hiç iyi değildi. Araştırmamızın inatla peşine düşerek hareketli bir gruba yaklaştık ve ses tonumuzda bir soru işareti ile aradığımız kilisenin adını söyledik; bize gülümsediler; bir adam çok sevimli bir iyiniyetle havada bize yolumuzu çizdi; teşekkür eder etmez de konuşmalarına yeniden daldılar. O kilise hakkında her şeyi unuttum; ama gezintimizden dönerken bir gazete aldığımızı ve iyi kötü söktüğümüzü biliyorum. Sendikalar taşra hükümetine karşı bir genel grev başlatmışlardı. Yolumuzu sorduğumuz caddede sendikacı militanları tutuklamışlardı: iki jandarma arasında gördüğümüz onlardan biriydi; yolda toplanan halk da onu kurtarmak için polisle dövüşülüp dövüşülmeyeceğine karar vermek için tartışıyordu. Gazete, erdemlice, sonuçta asayişin sağlandığını bildiriyordu. Kendimizi çok incinmiş hissettik: oradaydık ve hiçbir şey görmemiştik. Stendhal'i ve onun Waterloo savaşını düşünerek kendimizi avuttuk.

Barselona'dan ayrılmadan önce *Guide Bleu*'yü çılgınca araştırdım; tam anlamıyla her şeyi görmeyi isterdim. Ama Sartre bir tuz dağını seyretmek için Lérida'da durmayı kesin olarak reddetti. "Doğal güzellikler için tamam, ama doğal acaiplikler için, hayır" dedi. Sadece bir gün Saragosse'da kaldık ve Madrid'e gittik. Fernand bizi garda bekliyordu; bizi Alcala'nın alt tarafındaki dairesine yerleştirdi ve kenti gezdirmeye götürdü. Kent bana o kadar katı, o kadar acımasız göründü ki öğleden sonranın sonunda biraz gözyaşı döktüm. Sanırım, Fernand'a olan bütün sevgime karşın, Barselona'dan çok Sartre'la olan uzun başbaşalığımı özlüyordum. Aslında, Fernand sayesinde, turistliğin kararsız durumundan kurtulmak bir şanstı ve bunu aynı gece, Parque'da karides ızgarası ve şeftali dondurma yerken anladım. Kısa sürede Madrid'in neşesi beni de sardı. Cumhuriyet hâlâ zaferine şaşıyordu ve bunu her gün kutladığı sanılabilirdi. Derin ve karanlık kahvelerde, havanın sıcaklığına rağmen ciddi bir şekilde giyinmiş adamlar tutkulu cümlelerle yeni İspanya'yı inşa ediyorlardı; İspanya, papazları, zenginleri yenmişti, özgürlük içinde yeniden kurulacak ve adaleti fethedecekti; Ferdinand'ın arkadaşları yakında işçilerin iktidarı ele geçireceklerine ve sosyalizmi kuracaklarına inanıyorlardı. Demokratlardan komünistlere kadar o sırada herkes seviniyordu ve herkes geleceğin kendi elinde olduğunu sanıyordu. Biz de bu söylentileri *manzanilla* içerek, siyah zeytinleri kemirerek, büyük karidesleri ayıklayarak dinliyorduk. Bir taraçada sakallı, çolak, muhteşem Valle Inclan çalım satıyordu: dinlemek isteyen herkese her defasında değişik biçimde, kolunu nasıl yitirdiğini anlatıyordu. Akşamları hiçbir turistin ayak basmaması nedeniyle çok sevdiğimiz ucuz lokantalarda yiyorduk; reçine kokan kaba bir şarapla dolu fıçıları olan bir yeraltı eğlence kulübünü anımsıyorum; garsonlar mönüyü yüksek sesle açıklıyorlardı. Madridli kalabalık sabahın üçüne kadar sokaklarda dolaşıyordu ve biz, bir taraçaya oturup gecenin serinliğini soluyorduk.

İlke olarak cumhuriyet boğa güreşlerini kınıyordu: ama bütün cumhuriyetçiler bunu seviyordu. Her pazar boğa güreşine gittik. İlk gittiğimde en çok hoşuma giden, tribünlerdeki şenlik oldu; bu büyük huninin tepesinden dibine kadar sıralanan alacalı bulacalı ve heyecanlı kalabalığa bütün gözlerimle bakıyordum; güneşin yakıcı sıcağında yelpazelerin ve kâğıt şapkaların hışırtısını dinliyordum. Ama bütün acemi izleyiciler gibi, boğanın tuzağa âdeta mekanik bir yazgıyla düştüğünü, insanın çok kolaylıkla kazandığını düşündüm. İzleyicinin alkışlarının, yuhalarının gerekçelerini hiç anlamadım. O mevsimin en ünlü *torerolar*'ı Marcia La-

landa ve Ortega'ydı; Madridliler bir de ayrıca cesaretiyle sivrilen ve *El Estudiante* diye anılan genç bir boğa güreşçisini beğeniyorlardı. Her üçünü de gördüm ve boğanın tuzağa kolayca düşmekten çok uzak olduğunu anladım: hayvanın kaprisleri ile izleyicilerin doyumsuz bekleyişi arasında kalan *torero* (boğa güreşçisi), yaşamını tehlikeye atıyordu; bu tehlike, yaptığı işin hammaddesiydi: o bu tehlikeyi yaratıyor, az ya da çok cesaret ve zekâ oyunlarıyla ayarlıyordu; aynı zamanda az veya çok emin bir ustalıkla ondan sıyrılıyordu. Her dövüş bir yaratılıştı; yavaş yavaş, bunun anlamını, kimi kez de güzelliğini yaratan şeyi ayırt ettim. Daha pek çok şeyi anlayamıyordum ama boğa güreşinin delisi oldum; Sartre da öyle.

Fernand bizi Prado'da gezdirdi; biz de sonradan oraya sık sık gittik. Yaşamımızda henüz pek çok tablo görmüş değildik. Birkaç kez Sartre ile birlikte Louvre'un galerilerini gezmiştim ve kuzenim Jacques sayesinde resimden ondan biraz daha iyi anladığımı farketmiştim: benim için bir tablo, öncelikle renklerle kaplı bir alandı, oysa Sartre kişilerin ifadesinden ve konusundan etkileniyordu, öyle ki Guido Reni'nin yapıtlarını beğeniyordu. Onu sertçe eleştirmiştim, o da geri çekilmişti. Onun Grünwald'ın, *Crucifixion* (Çarmıha geriliş) ve d'Avignon'un *Pietà* (Dindarlık) tablolarını da diğerlerine yeğ tuttuğunu ve sevdiğini söylemeliyim. Onu soyut resme inandıramamıştım ama o da kabul etmişti ki, bir sahnenin özgünlüğü, bir yüzün ifadesi, bunu gözlerimize sunan stilden, teknikten, sanattan ayrılamaz. O da beni etkilemişti, zira, genelde "saf sanat"a, özelde "saf resim"e tutkun olarak, bana gösterilen yüzün veya manzaranın anlamıyla ilgilenmediğimi öne sürerdim. Prado'yu gezerken bakış açılarımız aşağı yukarı birleşmişti ama henüz acemiydik ve birlikte el yordamıyla araştırdık. El Greco, Barrès'dan öğrendiklerimizle kendisinden umduklarımızı aşıyordu: hayranlıklarımız içinde ilk yeri ona verdik. Goya'nın bazı portrelerinin acımasızlığı ve son tablolarının kara çılgınlığından etkilendik; ama genelde, Fernand bizi onu küçümsemekle suçladı, haksız da değildi. Jerome Bosch'a aşırı ilgi duyduğumuz kanısındaydı; gerçekten de onun işkence çekenleri ve canavarları ile uğraşmaktan bıkıp usanmamıştık; düş gücümüzü o kadar harekete geçirmişti ki resimlerinin gerçek değerini merak etmiyorduk. Bununla beraber, teknik ustalık gözlerimi kamaştırıyordu ve Titien'in tabloları önünde severek dikilip kalıyordum. Bu noktada, Sartre derhal kesin tavır aldı: bıkkınlıkla yüz çevirdi. Ona abarttığını, ne olursa olsun, çok güzel resmedilmiş olduklarını söyledim. "Ya sonra?" diye yanıt verdi ve ekledi: "Titien, operadır". Guido Reni'ye tepki olarak, bir tablonun hareket veya ifade kaygı-

sıyla gözden çıkarılmasını artık kabul etmiyordu. Titien'e olan hıncı zamanla yumuşadı ama bu duyguyu hiçbir zaman yadsımadı.

Madrid'den başka bazı kısa yolculuklar da yaptık. Escurial, Ségovie, Avila, Tolède: daha ileride, bazı yerler bana çok daha güzel görünecekti ama güzelliğin hiçbir zaman bu tazeliği olmayacaktı.

Sartre de benim kadar meraklıydı ama daha az oburdu. Tolède'de, çabucak bitirilmiş bir sabahtan sonra, Zocodover meydanında pipo içerek öğle sonrasını geçirebilirdi. Benim hemen bacaklarım karıncalanıyordu. Eskiden Limousin'de olduğu gibi nesnelerin benim varlığıma gereksinim duyduklarını sanmıyordum; ama dünyada her şeyi tanımayı amaç edinmiştim ve zamanım belirliydi, bir ânı bile boşa harcamak istemiyordum. İşimi kolaylaştıran, benim gözümde bazı sanatçıların, stillerin, dönemlerin açıkça varolmamalarıydı. Sartre, özenli bir kinle Guido Reni'nin hatalarını yinelediklerini sandığı bütün ressamları yerle bir ediyordu; Murillo, Ribera ve diğer bazı ressamları yeryüzünden silmesine izin verdim; bu ayıklama süreci sonunda dünyayla başedebilmem kolaylaşıyordu. İsteklerime uygun bir dünya kurabilirdim artık, dünyada ne var ne yok, tam bir dökümünü yapmalıydım. Yarım ölçüleri tanımıyordum; buyrukla hiçliğe atmamış olduğumuz bölgelerde bir sıralama gütmüyordum; herhangi bir şeyden her şeyi bekliyordum: bir şeyi kaçırmayı nasıl göze alabilirdim? Ayin eşyalarının durduğu yerin dibindeki şu Greco, bana onun yapıtını sonuna kadar açabilecek anahtar olabilirdi ve —kim bilir?— belki de onu göremezsem resim sanatı bana tümüyle kapalı kalabilirdi. İspanya'ya gene gelmeyi düşünüyorduk; ama sabır benim güçlü yanım değildi: bu alınlık tablasının, bu süslü oyma mihrap arkalığının bana verebileceği önemli ipucunu bir yıl bile geciktirmeyi kabul etmiyordum. Gerçek de şuydu ki, bundan duyduğum mutluluklar açgözlülüğüm ölçüsündeydi: her rastlantıda gerçeklik, beni şaşırtıyordu.

Bazen bu esin beni kendimden koparıyordu. Birisi bana: "Seyahat etmek neye yarar, insan kendisini hiç terk etmiyor ki" demişti. Ben kendimi terk ediyordum; bir başkası olmuyordum ama kayboluyordum. Belki de, zamanın âniden durduğu, varoluşun, nesnelerin hareketsiz eksiksizliğine karıştığı bu aralar, sürekli tasarıların pençesindeki —çok hareketli ya da çok hırslı— kimselerin bir ayrıcalığıydı: ne huzur! ne ödül! Avila'da sabah odamın panjurlarını ittim; gökyüzünün mavisinin üzerinde görkemli bir şekilde yükselen kuleleri gördüm; geçmiş, gelecek her şey silindi; artık yalnızca parlak bir varolma vardı: benim var olmamla,

bu kulelerin varolması aynıydı ve zamana meydan okuyordu. Bu ilk yolculuklar sırasında sık sık benzer mutluluklar kanımı dondurdu.

Madrid'den Eylül ayının son günlerinde ayrıldık. Santillane'yi, Altamira bizonlarını, Burgos katedralini, Pampelune'ü, Saint-Sébastien'i gördük; Kastil yaylalarının sertliğini sevmiştim ama Bask tepelerinde eğrelti otu kokulu bir sonbahara kavuşmaktan mutlu oldum. Hendaye'de, birlikte Paris trenine bindik: ben, Bordeaux-Marsilya trenini beklemek üzere Bayonne'da indim.

Tüm yaşantımda, kesin sonuca götürücü olarak niteleyebileceğim hiçbir an olmadı; ama bazıları sonradan öyle ağır bir anlam yüklendiler ki büyük olayların parlaklığıyla geçmişimden ortaya çıktılar. Marsilya'ya gelişimi, yaşamımda yepyeni bir dönemeç olarak anımsıyorum.

Valizimi emanete bırakmıştım ve büyük merdivenin tepesinde çakılıp kalmıştım. "Marsilya" diyordum kendi kendime. Mavi gökyüzünün altında, güneşli kiremitler, gölge delikleri, sonbaharın renkli çınarları; uzakta tepeler ve denizin mavisi; kentten yanık ot kokulu bir uğultu yükseliyordu ve insanlar karanlık yolların çukurluklarında gidip geliyorlardı. Marsilya. Ben oradaydım, yalnız, ellerim boş, geçmişimden ve tüm sevdiklerimden ayrı ve hiç yardımsız kendime günü gününe yaşamımı yontacağım bu yabancı büyük kente bakıyordum. O güne kadar hep sıkı sıkıya başkalarına bağlı olmuştum; bana yaşam çerçeveleri ve amaçları benimsettirmişlerdi; ve sonra bana büyük bir mutluluk sunulmuştu. Burada, ben hiç kimse için yaşamıyordum; buralarda şu çatıların birinin altında haftada ondört saat ders verecektim: benim için bunun dışında hiçbir şey öngörülmemişti, uyuyacağım yatak bile; meşgalelerimi, alışkanlıklarımı, zevklerimi yaratmak bana düşüyordu. Merdivenlerden inmeye başladım; yavaş yavaş kendilerini bana ve beni kendime tanıtacak bu evler, bu ağaçlar, bu sular, bu kayalar, bu kaldırımlarla duygulanarak her basamakta duruyordum.

İstasyon caddesinde sağlı sollu camekânlı lokantalar vardı. Bunların birinin camında bir yazı gördüm: "Kiralık oda". Gönlüme göre bir oda değildi: büyük bir yatak, iskemleler ve bir dolap; ama büyük masanın çalışmaya elverişli olacağını düşündüm; ev sahibesi bana uygun bir fiyat öneriyordu. Gidip valizimi aldım ve Amirauté Lokantasına bırakımı. İki saat sonra, lisenin müdiresini ziyaret etmiş, zaman çizelgemi ayarlamıştım; daha Marsilya'yı tanımadan orada oturuyordum. Kenti tanımak için çıktım.

Yıldırım aşkına tutuldum. Bütün çakıllı tepelerine tırmandım, bütün küçük sokaklarında gezindim. Eski limanın katran kokusunu ve deniz kestanelerini kokladım, Canebière'in kalabalığına karıştım, gezinti yollarında, bahçelerde, kurumuş yaprakların taşralı kokusunun deniz rüzgârınınkini bastırdığı sakin avlularda oturdum. İnsan şalkımlarının asıldığı, sallanan tramvayları ve ön taraflarında yazılı adları seviyordum: la Madrague, Mazargue, les Chartreux, le Roucas-Blanc. Perşembe sabahı, terminali evimin hemen yakınında olan "Mattéi" otobüslerinin birine bindim. Cassis'den La Ciotat'ya kadar bakır renkli yamaçları yürüyerek izledim; bundan o kadar büyük coşku duydum ki akşam dönüş için o küçük yeşil arabaların birine bindiğimde aklımda sadece tek bir düşünce vardı: bunu yinelemek. İçime işleyen bu tutku bana yirmi yıldan fazla bir süre egemen oldu, ancak ilerleyen yaşım onunla başa çıkabildi; o yıl bu tutku beni sıkıntıdan, pişmanlıklardan, melankolilerden korudu ve sürgünümü bir mutluluğa dönüştürdü.

Bunun ilginç bir yanı yoktu. Marsilya çevresinde doğa hem vahşi hem de kolayca ulaşılabilen niteliktedir ve en iddiasız yürüyüşçüye bile parlak gizemler sunar. Yürüyüş Marsilyalıların en sevdikleri spordu; meraklıları klüpler kurmuş, ustalıkla düşünülmüş güzergâhlar öneren bültenler çıkartıyor, gezinti yollarında parlak renkli okları özenle koruyorlardı. Meslekdaşlarımın büyük bir kısmı pazarları grup halinde Marseille-veyre'ye ya da Sainte-Baume tepelerine tırmanmaya gidiyorlardı. Benim özgünlüğüm hiçbir gruba katılmamam ve bir eğlenceyi, ödevlerin en çetinine dönüştürmemdeydi. 2 Ekim'den 14 Temmuz'a kadar, bir perşembeyi, bir pazarı nasıl geçireceğimi bir kez bile düşünmedim: yaz-kış, sabah gün doğarken yola çıkıp gece dönmem bana buyruluyordu. Hazırlıklarla oyalanmıyordum. Hiçbir zaman klasik yürüyüş takımları edinmedim: sırt çantası, çivili pabuçlar, keçe etek ve ceket; sırtıma eski bir elbise, ayağıma espadrillerimi geçiriyor ve ufak bir sepetle yanıma birkaç muzla çörekler alıyordum: bana tepelerde rastlayan meslekdaşlarım çoğunlukla küçümseyerek gülümsüyorlardı. Buna karşın, *Guide Bleu*'nün, *Billten*'in ve *Michelin haritası*'nın yardımlarıyla çok titiz planlar hazırlıyordum. Başlangıçta yürüyüşlerimi beş veya altı saatle sınırlandırıyordum; sonra dokuz on saatlik gezintiler planlamaya başladım; kırk kilometreden fazla yol aştığım oluyordu. Yöreyi sistematik bir biçimde taradım. Bütün tepelere çıktım: le Gardaban, Aurélien, Sainte-Victoire, le Pilon du Roi; bütün küçük koylara indim, vadileri, boğazları, geçitleri keşfettim. En küçük bir patikanın bile görünmediği körleştirici taşlar

arasında, beni nereye ulaştıracaklarını bilmediğim —mavi, yeşil, kırmızı, sarı— okları izleyerek ilerliyordum; kimi kez, okları yitiriyor, olduğum yerde dönerek, keskin kokulu çalıları araştırarak, onları arıyor, benim için henüz yeni bitkilere takılıyordum: reçineli lâdinler, ardıç ağaçları, yeşil meşeler, sarı ve beyaz çirişotları. Deniz kıyısında bütün sınır yollarını izledim; yalıyarların eteğinde, hırpalanmış sahillerde Akdenizin beni çoğu kez tiksindiren tatlı baygınlığı yoktu; deniz, sabahların görkeminde, göz kamaştırıcı beyazlıktaki burunları şiddetle dövüyordu, ve elimi suya sokarsam parmaklarını kopartırmış gibime geliyordu. Yamaçların tepesinden bakınca, aldatıcı yumuşaklığı, madeni sertliği, zeytin ağaçlarının dalga dalga yayılan selini kestiğinde de güzeldi. Bir ilkbahar günü, ilk kez, Valensole yaylasında çiçek açmış badem açağlarını keşfettim. Cézanne'ın tablolarını anımsadığım Aix ovasının kırmızı ve toprakrengi yollarında yürüdüm. Kentler, kasabalar, köyler, manastırlar, şatolar dolaştım. İspanya'daki gibi, merakım bana dur durak tanımıyordu. Her görüş açısından, her küçük vadiden önemli bir ipucu umuyordum ve her zaman manzaranın güzelliği beklentimi ve anılarını aşıyordu. Nesneleri karanlıklarından kurtarmak olan inatçı özel görevime yeniden kavuştum. Tek başıma, Sainte-Victoire'ın doruğunda sisler arasında, Pilon du Roi zincirinde beremi ovaya fırlatan rüzgârın şiddetine karşı yürüdüm, Lubéron'da bir uçurumda tek başıma kayboldum: bu küçük anlar, aydınlıkları, sevecenlikleri, şiddetleri içinde yalnızca bana aittiler. Henüz uyku sersemliği içinde, gecenin oyalandığı kentten geçmek ve güneşin doğuşunu bilinmeyen bir kasabanın üzerinde izlemeyi ne kadar seviyordum! Öğleyin katır tırnakları ve çamların kokuları içinde uyuyordum; tepelerin yamaçlarına asılıyor, kıraç çalılıklara sokuluyordum ve öngörülen, önceden kestirilemeyen nesneler benimle tanışmaya geliyordu: haritadaki bir noktanın, bir çizginin veya bir klavuzda basılı üç satırın taşlara, ağaçlara, gökyüzüne, suya dönüşmesinde duyduğum hazdan hiçbir zaman bıkmadım.

Provence'ı yeniden her görüşümde, onu sevmemin nedenlerinin doğruluğuna inanıyorum; bu nedenler, gözü dönmüşlüğümün ölçüsünü bir anıyla ve şaşkınlıkla bana algılatan bu aşırı düşkünlüğümü haklı göstermez. Kız kardeşim Kasım sonunda Marsilya'ya geldi; çocukluktaki oyunlarıma onu nasıl alıştırdıysam bu yeni zevklerime de alıştırdım; Roquefavour su kemerini güneşli bir günde gördük, Toulon civarında karın içinde keten pabuçlarımızla yürüdük; antrenmansızdı, ayakları su topladı, canı yandı ama hiç şikâyet etmiyor ve benim hızımda yürüyordu.

Bir perşembe, Sainte-Baume'a yaklaşırken ateşlendi; ona güçsüzler yurdunda dinlenmesini, birkaç saat sonra Marsilya'ya dönecek otobüsü beklerken sıcak içki içmesini söyledim ve yürüyüşümü tek başıma tamamladım. Akşam, bir griple yatağa düştü ve bir vicdan azabı beni sıyırıp geçti. Bugün, onu o iç karartıcı yemekhanede titrer halde nasıl olup da terk ettiğimi hafsalam almıyor. Genelde başkaları ile ilgilenirdim, üstelik kız kardeşimi çok seviyordum. Sartre bana sık sık: "Siz bir şizofrensiniz" derdi: tasarılarımı gerçekliğe göre ayarlayacağıma, onları her şeye ve herkese rağmen sürdürüyor, gerçeklikleri bir ayrıntı olarak algılıyordum; gerçekten de Sainte-Baume'da programımdan sapmak yerine kız kardeşimin varlığını yadsıdım: o her zaman benim planlarıma o kadar sadık bir şekilde uyardı ki bu kez onları bozabileceğini düşünmek bile istemedim. Bu "şizofreni" bana iyimserliğimin en uç ve en yanlış şekli gibi geliyor; yirmi yaşımdaki gibi, "yaşamın benim isteklerim dışında istekleri olabileceğini" reddediyordum.

Bu bağnaz gezintilerimde kendini gösteren istencin bende çok eski kökleri vardı. Eskiden, Limousin'de, oyuk yollar boyunca, kendi kendime, bir gün Fransa'yı, belki de dünyayı hiçbir çayır ve ormanı atlamaksızın gezeceğimi anlatmıştım; aslında buna inanmıyordum; ve İspanya'da *her şeyi* görmeyi kesin olarak istediğimde bu sözcüğe çok geniş bir anlam veriyordum. Burada, işimin ve olanaklarımın beni belirli sınırlar içinde tuttuğu bu alanda, bu iddia bana hiç de kazanılmayacak gibi görünmüyordu. Provence'ı, en deneyimli yürüyüşçüden daha eksiksiz ve daha güzel bir şekilde derinden araştırmak istiyordum. Hiçbir zaman spor yapmamıştım; bu nedenle vücudumu kullanmaktan, gücümün sonuna kadar kendimi zorlamaktan, bunları olabildiğince ustaca yapmaktan daha da büyük bir zevk duyuyordum; yolda vücudumu kollamak için otomobil ve kamyonları durduruyordum; dağda, kayalara tırmanırken, döküntülerden atlarken kestirme yollar buluyordum: her gezinti bir sanat eseriydi. Kendi kendime bu gezintilerden sonsuza dek görkemli bir anı saklamayı vaat ediyordum ve daha onları gerçekleştirdiğim anda zaferlerimden ötürü kendimi kutluyordum; bunlardan duyduğum gurur beni yinelemelere zorluyordu: çaptan düşmek nasıl kabullenilebilirdi? Eğer kayıtsızlık veya kapris sonucu tek bir kez kendi kendime "neye yarar ki" deyip bir gezintiden vazgeçseydim, zevklerimi kutsal görevler düzeyine yükselten bu sistemi tümden yıkmış olurdum. Çoğu kez hayatta bu kurnazlığa başvurdum: etkinliklerimi bir gereklilikle zenginleştirerek sonunda onun kurbanı olmak ya da oyununa gelmek: onsekiz yaşım-

da sıkıntıdan taşkınlık aracılığıyla sıyrılmamı buna borçluydum. Doğal olarak, Marsilya'da, bu hırsım, soyut bir teslimiyetçiliğin meyvesi olsaydı, kendimde böyle bir koleksiyoncu doymazlığı besleyemezdim: ama bunun bana ne büyük mutluluklar verdiğini söyledim.[1]

Başımdan az sıkıntı geçti; bununla beraber, iki veya üç kez korktum. Aubagne'dan Gardaban tepesine kadar bir köpek inatla beni takip etti; çöreklerimi onunla paylaştım; ben içecek şeylerin yokluğunu duymuyordum, o ise aksine; dönüş yolunda, çıldırdığını sandım ve bir hayvanın çılgınlığı bana çok korkunç göründü: köye gelince haykırarak kendini ırmağa doğru attı. Bir öğleden sonra, bir yaylaya açılması gereken sarp bir boğazda güçlükle tepeye tırmanıyordum; güçlükler giderek büyüyordu ama çıktığım yerlerden inemeyeceğimi hissediyor ve ilerliyordum; bir büyük duvar beni kesin olarak durdurdu ve geri dönmeye, huni biçimindeki çukurları gerisin geri aşmaya mecbur kaldım. Atlamaya cesaret edemediğim geniş bir yer çatlağına geldim; kuru taşlar arasında yılanlar kaçışıyordu, başka hiçbir ses yoktu; bu geçitten hiçbir zaman hiç kimse geçmezdi; ayağımı kırsaydım, bileğimi burksaydım ne olacaktım? Seslendim: yanıt yok. Bir çeyrek saat boyu seslendim. Ne sessizlik! Bütün cesaretimi topladım ve sağ salim indim.

Meslekdaşlarımın beni sık sık uyardıkları bir tehlike vardı; benim tek başıma yaptığım uzun geziler bütün kurallara meydan okuyordu ve arkadaşlar soğuk ve küçümseyici bir tonla: "Kendinizi tecavüze uğratacaksınız." diye yineliyorlardı. Bu yaşlı kız saplantılarıyla alay ediyordum. Yaşamımı önlemler yüzünden tatsızlaştırmak istemiyordum; zaten bazı şeyler —bir kaza, tehlikeli bir hastalık, saldırı— benim başıma gelemezdi. Bazı kamyoncularla, tenha bir yerde kendisiyle oynaşmaya razı etmek isteyen ve reddedince beni yolun ortasında bırakan bir gezgin satıcı ile tartışmalarım oldu: oto-stop yapmaktan gene de vazgeçmemiştim. Bir öğleden sonra kızgın güneş altında beyaz pudra gibi tozlu bir yolda Tarascon'a doğru yürürken bir otomobil beni geçti ve durdu; içindeki iki genç delikanlı beni arabaya davet ettiler: beni kente götüreceklerdi. Ana yola çıktık ve sağa döneceklerine sola kıvrıldılar. "Küçük bir kıvrın-

---

[1] Bu betimleme, yalnızca benim durumum için değil, genel olarak her türden tutku deneyimi için geçerlidir. Tutkulu insan, bir kurallar, değerler ve anlaşmalar sistemi üzerinde inşa edilmiş bir totaliter dünyada yaşar. Sistemi oluşturan ögelerin değişmezliğine inanmıştır. Bu nedenle küçük bir eleştiriyi bile kaldıramaz, çünkü eleştiri, onda sisteminde varolan bir gediği gösterebilecektir. Bu ise, sistemin varoluş nedeninin sorgulanmasına yolaçacak, ve bütün bir yapı paramparça olacaktır.

ti yapacağız" diye açıkladılar. Komik olmak istemiyordum, duraksadım; ama —yörenin tek ıssız yeri olan— "La montagnette"e doğru yol aldıklarını anlayınca kuşkum kalmadı; yolu arkada bıraktılar ve bir demiryolu geçidinde yavaşladılar; kapıyı açtım, yürürken atlamakla tehdit ettim; durdular ve oldukça aptallaşarak inmeme izin verdiler. Bu küçük öykü bana bir ders vereceği yerde tehlikeleri sezme yetimi güçlendirdi: biraz dikkat ve kararlılıkla her şeyin üstesinden geliniyordu. Bu yanılgıya uzun süre inanmış olmaktan hiç pişman değilim, çünkü ondan, yaşamımı kolaylaştıran bir cesaret almıştım.

Ders verirken çok iyi vakit geçiriyordum; bilgilerim henüz taptaze olduğu ve rahatlıkla konuşabildiğim için derslerim bir önhazırlık gerektirmiyordu. Büyük öğrencilerle disiplin sorunu yoktu. El attığım konularda onlara herhangi bir eğitim verilmemişti, her şeyi ben öğretmek durumundaydım: bu fikir beni heyecanlandırıyordu. Onları birtakım önyargılardan kurtarmak, mantık denilen karmaşık şeye karşı dikkatlerini çekmek ve onlara hakikatin tadını aşılamak bana çok önemli görünüyordu. Onları içine attığım karışıklıktan çıkmalarını görmek bana büyük zevk verdi; yavaş yavaş derslerim kafalarında düzene giriyordu ve ben onların ilerlemelerinden kendiminkiymiş gibi mutluluk duyuyordum. Onlardan daha yaşlı görünmüyordum: ilk zamanlar gözetmenler beni lise öğrencisi sanıyorlardı. Sanırım onlara gösterdiğim sevgiye de duyarlıydılar: onlar da bana sevgi besliyor gibiydiler. İki ya da üç kez içlerinden en iyi üç tanesini davet ettim. Bu gayretkeşlik meslekdaşlarımı küçümsemeyle güldürdü ama ben bu kararsız büyük kızlarla konuşmayı, deneyimleri içinde kalıplaşmış olgun kadınlarla konuşmaya yeğliyordum.

Yıl ortasında ahlâk konularını işlemeye başlayınca işler bozuldu. Çalışma, sermaye, adalet, sömürgecilik konularında düşündüklerimi hararetle söyledim. Dinleyicilerimin büyük kısmı başkaldırdı; sınıfta ve yazılılarda babaları tarafından özenle parlatılmış gerekçeleri başıma fırlatıyorlardı ve ben bunlarla başediyordum. En akıllılardan biri ön sıradaki yerinden kalktı, en arka sıraya kollarını kavuşturarak oturdu, not almayı reddederek bana sert sert baktı. Kaldı ki ben de kışkırtmaları artırıyordum. Edebiyat saatlerini Proust'a, Gide'e ayırıyordum ki o devirde, bir kız lisesinde, hem de taşrada bu çok büyük bir gözüpeklikti. Daha da beterini yaptım. Tam bir düşüncesizlikle bu gençlerin eline *De natura rerum*'un (Doğanın Yapısı Üzerine) tam metnini ve acı konusunda da zevkten de söz eden Dumas'nın *Traité*'sinin bir fasikülünü verdim. Veli-

ler şikâyet etti ve müdire beni çağırdı; birbirimize açıklamada bulunduk ve olay kapandı.

Genelde, lise personeli bana ters bakıyordu. Çoğunluk güneşe ve yürüyüşe tutkun, kalan günlerini Marsilya'da tamamlamayı düşünen yaşlı kızlardı; Parisli oluşum ve Paris'e geri dönme arzusuyla dolu oluşum önsel olarak bir güvensizlik yaratıyordu. Tek başıma gezintilerim durumumu ağırlaştırıyordu. İtiraf etmeliyim ki, ben de nazik değildim. Yeni yetmelik çağımdan beri yapmacık gülümsemelere, zorlama ses tonu değişikliklerine karşı bir tiksinti duymuştum. Öğretmenler odasına "Günaydın" dağıtmadan giriyor, eşyalarımı dolabıma yerleştiriyor ve bir köşeye oturuyordum. Biraz görgü edinmiştim; liseye klasik bir etek ve bir kazakla geliyordum; ama ilkbaharda tenis oynamaya başlayınca, bazen üstümü değişmeden beyaz ince ipekliyle geliyordum: ayıplayıcı bakışlar yakaladım. Gene de dolaysız tavırlarının beni rahatlattığı iki ya da üç meslekdaşımla samimi ilişkilerim oldu. Onlardan bir hanımla yakınlık kurdum.

Mme. Tourmelin otuz beş yaşındaydı; İngilizce öğretiyor ve İngiliz benziyordu: kestane rengi saçlar, kırmızı lekelerin tehdit ettiği taze bir cilt, düz dudaklar, bakalit çerçeveli gözükler; kahverengi abadan bir elbise tombul vücudunu ağırbaşlılıkla sarıyordu. Kocası subaydı ve Briançon'da akciğer tedavisi görüyordu; kocasını tatillerde ziyarete gidiyor, kocası da bazen Marsilya'ya geliyordu. Prado üzerinde güzel bir apartman dairesinde oturuyordu. Bir öğleden sonra beni Poussin Bleu'ye dondurma yemeye davet etti ve Katherine Mansfield'den sevgiyle sözetti. Kız kardeşimin ziyareti sırasında üçümüz küçük koylarda gezintiler yaptık, davranışları cana yakınlık taşıyordu. Hizmetçi odasını stüdyo haline getirmişti ve bana onu kiralamayı önerdi; küçük ama idealime uygundu: bir divan, kitaplar için raflar, bir çalışma masası. Balkondan Prado'nun çınarlarına ve damlara egemendim. Bir sabun fabrikasının yavan bir tatlılıktaki ısrarlı kokusu sabahları sık sık beni uyandırıyordu ama güneş duvarlarıma doluyordu ve kendimi çok iyi hissediyordum.

Bazı geceler Mme. Tourmelin ile çıktık. Térésina'nın, Sakharoff'ların danslarını seyrettik; beni arkadaşlarına tanıştırdı. Sık sık Préfecture meydanında küçük pembe bir lokantada birlikte yemek yedik ve Mme. Tourmelin, genç lokanta sahibesinin yüzü, kara buklelerinin salkımlarının güzelliği üstüne hayranlığını belirtti. Güzel şeyleri, doğayı, fanteziyi, şiiri, hercailiği seviyordu ama bu onun aşırı bir yapay utangaçlık sergilemesini engellemiyordu: Gide midesini bulandırıyordu; kötülük eğilimini, çapkınlığı, anarşiyi kınıyordu. Onun bu sözlü coşkularından pek tat

almıyordum ve önyargılarını tartışmayı canım istemiyordu, sohbet gevşiyordu. Hafta sonu Arles'a benimle gelme önerisini istemeyerek kabul ettim. Montmajor manastırını gezdik ve gece, mozaikli büyük odamızda şişman taze etini sergilemekteki kaygısızlığına şaşırdım. Gene de iyiliği beni duygulandırıyordu; şimdiden aklaşan saçlarını benim hoşuma gitmek için boyadığını söyledi; ayrıca kollarını fazlaca bir cömertlikle açan pembe angora bir kazak da satınaldı. Bir öğleden sonra, salonunda çay içerken, sırlarını açtı; ani bir öfkeyle bana fiziki aşkın onu nasıl tiksindirdiğini, kocası geri çekildiğinde karnındaki bu yapışkan ıslaklığı ne derece iğrenç bulduğunu söyledi. Bir an hayale daldı. Hafif bir gülümsemeyle eklediğine göre, üniversite öğrencisiyken hissettiği bu "alevler"i romansı buluyordu; "dudak da dahil öpüşme"yi onaylıyordu, ayıp olmasın diye ve de ilgisizliğimden, sözlerini yanıtlamadım. Gerçekten canımı sıkıyordu ve kocası Marsilya'ya gelince onu onbeş gün görmemek fikri beni rahatlattı.

Ama o böyle düşünmüyordu. Gelecek perşembe benimle birlikte yürüyüşe geleceğini bildirdi ve onu hiçbir şekilde fikrinden caydıramadım. Sırtında çantası, ayaklarında çivili pabuçları, hergünkü giysilerle bana dağcıların klasik yürüyüşünü kabul ettirmek istedi: düzenli ve çok yavaş; ama Alplerde değildik ve ben kendi adımlarımla yürüdüm. Arkamda nefes nefese yürüyordu ve ben bundan muzipçe zevk aldım. Bu yürüyüşleri benim için değerli kılan şey, ıssız doğa ile başbaşa kalmak ve kaprisli özgürlüğümdü: Mme. Tourmelin manzaramı ve bütün zevkimi bozuyordu; kinimin de itişiyle, gitgide daha hızlı yürümeye koyuldum; zaman zaman gölgede mola veriyor, o görünür görünmez, yeniden yola çıkıyordum. Boğazlara vardık; birkaç metre hiçbir patikanın seçilmediği oldukça sarp ama çok kolay tutunma noktaları sunan bir kaya duvarı boyunca gitmek gerekiyordu; akıntının kaynayan suyuna baktı ve oradan geçemeyeceğini bildirdi: ben geçtim; o geri dönüp ormandan gitmeye karar verdi; öğleden sonra Marsilya'ya giden otobüsün kalktığı bir köyde buluşacaktık. Gezintimi neşe içinde sürdürdüm; buluşma yerimize erken geldim ve büyük meydandaki kahveye gazetelerimi alıp oturdum. Son otobüs 5.30'da hareket ediyordu. Ben otobüse yerleşmiştim ki, saat 5.32'de Mme. Tourmelin'in nefes nefese şoföre çılgınca işaretler yaptığını gördüm. Yanıma oturdu ve Marsilya'ya kadar ağzını açmadı; oraya varınca, bana kaybolduğunu söyledi. Yatağa girdi ve altı gün yattı. Doktor ona benimle birlikte gezintiye çıkmasını sonsuza dek yasakladı.

Bana kin beslemedi. Kocası gidince birbirimizi yeniden görmeye

başladık. Paskalya'dan sonra kocası temelli geri gelecekti. İki gün önce beni ünlü Pascal lokantasına yemeğe davet etti. Izgarada kızarmış kurt etli yerken bol miktarda Cassis şarabı içtik ve dönüşte çok neşeliydik; İngilizce konuşuyorduk ve berbat aksanıma kızıyordu. Onun dairesinde bir evrak çantası bırakmıştım, almak için girdim. Anında beni kollarına aldı. "Ah! maskeleri atalım" diyerek beni şiddetle öptü. Hızlı bir sesle beni ilk görüşte sevdiğini, bu ikiyüzlülüğü bırakmak gerektiğini söyleyip o geceyi onunla geçirmem için yalvardı. Bu ateşli itiraflarıyla şaşkına dönmüştüm, sadece: "Yarın sabahı düşünün. Nasıl yüzümüz olur!" diye kekeliyordum. Şaşırmış bir sesle: "Ayaklarınızın dibinde sürünmem mi gerekiyor?" dedi. "Hayır, hayır" diye yanıtladım. "Yarın birbirimizin yüzüne nasıl bakacağız" saplantısı ile oradan kaçtım. Ertesi gün Mme. Tourmelin gülümsemeyi başardı: "Dün akşam anlattıklarıma inanmadınız değil mi?" dedi. "Elbette," yanıtını verdim. Ama yüzü üzüntülüydü. Prado boyunca liseye giderken: "Kendi cenazemin peşinde yürür gibiyim" diye fısıldadı. Ertesi gün kocası geliyordu. Ben Paris'e gittim; döndüğümde hemen hemen hiç başbaşa kalmadık ve kısa süre sonra ders yılı bitti.

Mme. Tourmelin'in aniden "maskesini attığı" bu holde hissettiğim şaşkınlık ve korkuyu çok ender hissettim. Aslında pek çok işaret beni uyarmalıydı. Bana gönderdiği bir posta kartında bir *x*'ler dizisi çizmişti ve "bu *x*'lerin anlamını size bir gün söyleyeceğimi umuyorum" diye eklemişti, gençliğinde kullandığı simgeciliğe göre bunlar mutlaka öpücükleri ifade ediyordu; boyalı saçları, pembe kazağı, koketliği vardı. Ama söylediğim gibi, saftım: Mme. Tourmelin'in erdemli ifadeleri beni onun erdemine inandırmıştı. Beni derinden etkileyen sofu eğitimim yüzünden insanlar hakkındaki görüşüm cinselliği içermiyordu; zaten —buna gene döneceğim— bu görüş psikolojik olmaktan çok ahlâksaldı; insanların yaptıklarını yorumlayacağım yerde onları kınıyor, onaylıyor, ne yapmış olmaları gerektiğine karar veriyordum.

Mme. Tourmelin sayesinde tanıştığım Marsilya'lı bir doktorla aslında önemsiz, ama dolaylı olarak düşgücümü çalıştıran bir ilişki kurdum. Doktor A. grip olduğunda kız kardeşimi tedavi etti, sonra haftada iki üç sabah onunla Borély parkında tenis oynadım. Karısı beni birkaç kez davet etti. Çok çirkin bir doğum uzmanı ile evli bir kız kardeşi vardı, onunla Allées'de aynı binada oturuyorlardı; kadın tüberkülozdu ve yataktan çıkmıyordu; yumuşak renkli gecelikler giyiyordu; arkada topladığı siyah saçları keskin gözlü, kemikli bir yüzü çevreliyordu; Joe Bousquet ve Denis Saurat'ya hayrandı; bir şiir kitabı yayımlamıştı; şiirlerden birinin bir

dizesini hâlâ anımsıyorum: "Kalbim bayat bir ekmek parçası" Bana üst düzeyde tinsel konulardan sözediyordu.

Doktor A.'nın öteki kız kardeşi, çok yankı yapmış bir olayın kahramanı olan Dr. Bougrat'nın karısı olmuştu: bu doktorun dolabında öldürülmüş bir adam bulunmuştu ve karısı onun aleyhinde tanıklık ederek ömür boyu hapse yollamıştı. Doktor hep inkâr etmişti. Hapisten kaçmıştı ve Venezüela'da örnek bir özveriyle çok fakir hastaları tedavi ediyordu. Doktor A. onunla fakülteden arkadaştı ve ondan bana hep zekâsı ve karakteri ile çok olağanüstü bir insan olarak söz etti. Ünlü bir mahkûmun ailesini tanımış olmaktan çok gururlandım. Eski Mme. Bougrat kırmızı yüzlü, gürültücü, huysuz bir kadındı ve oğlunun gayrimeşru olduğunu ilân ediyordu. İlk kocasını mahvetmek için yalan söylediğini düşünmek hoşuma gitti; Bougrat'nın şahsında hınç dolu bir burjuva entrikasına kurban olmuş sevimli bir serüven düşkününü gördüm ve ilerde bu öyküyü bir kitabımda kullanmayı belli belirsiz planladım.

Annem ve babam benimle bir hafta kalmak üzere geldiler: babam —kentin en iyi lokantası— Isnard'da bir balık yemeği ikram etti, annemle Sainte-Baume'a gittim. Kuzenim Charles Sirmione karısıyla Marsilya'dan geçti ve birlikte bir transatlantiği gezdik. Le Tapir ve kız arkadaşı iki gün kaldılar; beni otomobille Vaucluse çeşmesine götürdüler. Bunlar doyurucu olmayan değişikliklerdi. Ben yalnızlığın içine yerleşmiştim. Geniş boş zamanlarımı en iyi şekilde değerlendiriyordum. Bazen konserlere gidiyordum; Wanda Londowska'yı dinledim; Opera'da *Orphée aux enfers* (Orphée cehennemde) ve hatta *La favorite*'i (Gözde) dinledim. Bir sinematekte Paris'te skandal yaratan *Age d'Or*'u (Altın Çağ) hayranlık dolu bir neşeyle seyrettim. Kitap bulmakta güçlük çekiyordum. Öğretmenlere ödünç kitap veren bir kitaplık vardı ama pek zengin değildi; okumak üzere oradan Jules Renard'ın *Günce*'sini, Stendhal'ınkini, mektuplarını ve Arbelet'nin onu inceleyen yapıtlarını aldım. Kitaplıkta özellikle sanat tarihi üzerine beni eğiten kitaplar buldum.

Hiç canım sıkılmıyordu. Marsilya tükenmiyordu. Suyun ve rüzgârın dövdüğü dalgakıran boyunca yürüyor, dalgaların çarparak kırıldığı taş bloklar arasında ayakta durup kirli sular dibinde bilmem ne yemi arayan balıkçılara bakıyordum; dokların hüznü içinde kayboluyordum; Aix kapısı civarında, koyu esmer adamların eski pabuç ve paçavra sattıkları mahallelerde dolaşıyordum. Kendime özgü söylencelerim sayesinde Bouterie sokağı beni çok mutlu ediyordu; boyalı kadınlara ve kapı aralıklarından, demir yatakların başucuna asılı renkli büyük afişlere bakıyordum:

bu, Sphinx mozaiklerinden daha da şairâneydi. Eski merdivenlerde ve eski küçük sokaklarda, balık pazarında, Eski Liman'ın gürültüsünde her zaman yeni bir yaşam gözlerimi ve kulaklarımı dolduruyordu.

Kendimden hoşnuttum; anıtsal merdivenin tepesinde kendime verdiğim görevi iyi yürütüyordum: mutluluğumu günü gününe, yardımsız inşa ediyordum. Lise çıkışı akşam yemeğim için kurabiye ve peynirli börek satın alıp akşamüstünün alacakaranlığında beni hiçbir şeyin beklemediği odama döndüğüm hüzünlü öğle sonrası bitimleri vardı; ama Paris'in gürültülü yaşamında hiç tatmadığım bu nostaljide bir yumuşaklık buluyordum. Bedensel huzura yeniden kavuşmuştum: bu gerçek ayrılık, bedenim için, varlık ile yokluk arasındaki bitmeyen bir gidiş-gelişten daha az zorlu bir sınav oluyordu. Zaten, söylemiştim, her şey birbirine bağlı: sabırsızlıkları olduğunda kızmadan dayanıyordum çünkü kendimi aşağılamaktan vazgeçmiştim. Hatta kendimden hoşlanıyordum. O yıl, Sartre ile birlikte benimsemiş olduğumuz her türlü özsevgiyi kınayan ahlâk anlayışından küçük sapmalar yaptım: yaşamımı seyrederek onu donatıyordum. Katherine Mansfield'i, öykülerini, *Anılar*'ını ve *Mektuplar*'ını seviyordum; Bandol zeytinliklerinde onun anısını aramıştım ve ona o kadar ağır gelen "yalnız kadın" kişiliğini romantik buluyordum. Kendi kendime, Canebière'de O'Central birahanesinin birinci katında yemek yerken, loş, temiz havalı, boksör fotoğraflarıyla süslü Charley tavernasının dip tarafında akşam yemeğimi alırken benim de o tipi canlandırdığımı düşünürdüm; Vilayet alanında çınarlar altında bir kahve içerken veya Eski Liman'da Cintra'nın bir penceresinin yanında otururken kendimi "yalnız bir kadın" hissediyordum. Orası tercih ettiğim bir yerdi: solumda bakır çemberli fıçıların sarışınlığının parladığı o alacakaranlıkta kısık sesli fısıldaşmalar duyuyordum; sağda, tramvaylar şangırdıyordu; gürültülü sesler, pavuryalar, midyeler, deniz kestaneleri çığrışıyordu; başka bağırtılar, İf şatosu, Estaque, küçük koylar gezinti seferlerinin kalkış saatini ilân ediyordu. Gökyüzüne, gelip geçenlere, yük iskelesine bakıyordum; ve sonra gözlerimi düzelttiğim sınav kâğıtlarına, okuduğum kitaba indiriyordum. İyiydim.

Çok fazla zamanım vardı, çalışmamazlık edemezdim. Yeni bir romana başladım. Kendimi geçen yıldan daha katı bir şekilde eleştiriyordum; kâğıt üzerine büyük bir gayretle yazdığım cümleler beni doyurmuyordu. Alıştırma yapmaya karar verdim. Vilâyetin yakınında Marsilya usulü işkembe çorbasıyla ünlü bir kahve-birahaneye oturdum; sarmaşık ve kitre ağacıyla dekore edilmiş duvarlar sarı bir ışıkla yıkanıyordu; kendimi

her şeyi anlatmaya zorladım. Çok kısa sürede bunun saçma olduğunu anladım. Kitabıma geri döndüm ve onu tamamlamak için yeterli bir gayretle üstünde durdum.

Kitap, öncekine kıyasla daha az temelsizdi. Haklı ya da haksız, kendimi tehlikede duyduğumdan beri, yaşamıma uygun olarak kendime belli ölçüler saptamıştım; korku ve pişmanlık içinde onu yargılamıştım. Eskiden Zaza ile olduğu gibi, Sartre'a karşı da kendimi, ilişkilerimizin gerçeği ile yetinmeyip özgürlüğümü terk etmek tehlikesine atmış olmakla suçluyordum. Bunu bir romana aktarmayı başarırsam bu hatamı sileceğimi, hatta onarabileceğimi düşünüyordum: söyleyecek birşeyim olmaya başlamıştı. Böylece, tasarladığım bütün öykülerde üstünde durduğum bir temaya el attım:[1] "Öteki kadın" karabasanı. Bu büyünün olağan bir aşk öyküsüyle karıştırılmasını istemiyordum ve kahraman olarak iki kadını aldım: böylece ilişkilerini her türlü cinsel yanlış anlamadan korumayı —safça— düşünmüştüm. Kendimde birbirine ters düşen eğilimleri onlar arasında paylaştırmışım: yaşama tutkum ve bir yapıt yaratma arzum. İlkine daha fazla boyun eğerken, ikincisine daha çok değer verdim ve onu canlandıran Mme. de Préliane'ı tüm çekiciliklerle donattım. Mme. Lemaire ile aynı yaştaydı, onun ölçülü inceliğine, görgüsüne, ağırbaşlılığına, havasına, suskunluklarına, biraz bıkkın ve sevimli kuşkuculuğuna sahipti; geniş bir arkadaş çevresinde, ama yalnız ve kimseye bağlı olmayan bir kadın olarak yaşıyordu. Ona Camille'in sanatçı yönünü, yaratıcı çalışma zevkini verdim. Hangi alanda? Kuşkuluydum. Bir büyük yazar, bir büyük ressam yaratmak her zaman için çok zor, benim içinse olanaksızdır; diğer yandan tutkuları ile başarıları arasında çok büyük bir fark olursa Mme. de Préliane bana gülünç gelecekti; ikincil bir dalda başarılı olmasını yeğledim: bir kukla tiyatrosunu yönetiyordu; bebekler yapıyor, giydiriyor, onlara oynattığı komedileri uyduruyordu. Bu tür gösterileri ne kadar çok sevdiğimi söylemiştim; onların insanlıkdışı saflıkları Mme. de Préliane'ın yüzüyle uyum sağlıyordu. Onu büyük bir özenle, ama yalnızca sergilediği çekiciliği haklı göstererek yarattım. Ne olduğuyla, kendisiyle ve nesnelerle olan ilişkisiyle ilgilenmedim. Bir kez daha, bir masal uydurdum.

Bazı özelliklerimi abartarak verdiğim Geneviève'de daha çok gerçek vardı. Yirmi yaşında, çirkin ve aptal olmayan, ama biraz kaba ve incelikten uzak bir zekâya sahip bu kız, hassas duygulardan çok, ağır duygu-

[1] Yayımlanan ilk romanım olan *Konuk Kız*'da bu tema gene büyük bir yer tutar.

sallıklara eğilimliydi. Ânının içinde hoyratça yaşıyor ve yeterli uzaklıkta olmayı bilemediği için, başkasına başvurmadan düşünmeyi, duymayı ve istemeyi bilmiyordu. Mme. de Préliane'a tutku dolu derin bir hayranlık besliyordu. Onun öyküsü bir büyünün bozulmasının değil, bir çıraklık döneminin anlatımıydı: kendine yarattığı putun arkasında etten ve kemikten bir insan keşfetmişti. Aldırmaz havalarına karşın, Mme. de Préliane yazgının onu ayırdığı bir erkeği seviyordu, acı çekiyordu, bir kadındı ve yaralanabilirdi; ama bu nedenle daha az saygıyı ve dostluğu hak etmiyor değildi ve Geneviève düş kırıklığına uğramıyordu; sadece hiç kimsenin kendisini, kendi yaşamının yükünü taşımaktan bağışık tutamayacağını anlıyordu ve özgürlüğüne rıza gösteriyordu.

Mme. de Préliane küçümsemelerine alçakgönüllülükle boyun eğen genç kıza karşı rahatsız bir yakınlık duyuyordu; bu bir kurgu oluşturmak için yeterli değildi. Ayrıca, dünyanın yoğunluğunu belirtmek için aynı zamanda gelişen birkaç öykü dokumanın daha uygun olduğunu düşünüyordum. Geçmişim bana trajik bir romantizmde görünen bir öykü öneriyordu: Zaza'nın ölümü. Onu anlatmaya koyuldum.

Anne adı verdiğim Zaza'yı iyi düşünen bir burjuva ile evlendirdim; birinci bölümde Limousin'deki yazlık evinde arkadaşı Geneviève'i ağırlıyordu: Lombardin'in iklimini, evi, büyükanneyi, reçelleri canlandırmayı denemiştim. Daha sonra, Anne ve Mme. de Préliane Paris'te karşılaşıyorlar ve aralarında büyük bir arkadaşlık doğuyordu. Kocasını sevmekle birlikte Anne, onun sınırlandırdığı yaşantıda solumaktaydı; kendisini, müzikçi yeteneklerini geliştirmeye yüreklendiren Mme. de Préliane'ın çevresine girdiği gün serpilmeye başlıyordu. Kocası bu ilişkileri ona yasaklıyordu. Bir yandan aşkı, görev duygusu, dinsel inançları, öte yandan kaçış ihtiyacı arasında kalan Anne, ölüyordu. Geneviève ve Mme. de Préliane, Uzerche'de cenaze törenine katılıyorlardı; dönüş treninde üzüntüden bitkin düşen Geneviève uyuyakalıyordu; Mme. de Préliane bir çeşit kıskançlıkla onun üzüntüden perişan olmuş yüzüne bakıyordu; akşam Paris'te kendini hiç yapmadığı ölçüde kapıp koyuvererek onunla konuşmuştu; Geneviève'i yalnızlığa ve hakikate ulaştıran şey, bu konuşmayla birleşen üzüntüsünün şiddetiydi. Trendeki bölüm, üstünlüğü Geneviève'e veriyordu: onu hiç sevmememe karşın ona karşı sempati besliyordum. Kırk yaşında Mme. de Préliane'a benzemeyi umuyordum: kendime hakim, biraz bıkkın, iri gözyaşları dökemeyen bir kadın; ama taşkınlıklarımı, sarhoşluklarımı bu kopmaya feda etmek fikrini pişmanlık duymadan kabullenemiyordum.

Romanımın en belirgin hatası, Anne'ın öyküsünün inandırıcı olmamasıydı. Zaza'nınkini anlatmak için çocukluğundan, ait olduğu aile topluluğundan, annesine duyduğu ve evlilikteki aşkla hiçbir şekilde kıyaslanamayacak büyük sevgiden başlamak gerekiyordu. Beşikten beri sevilen ve sayılan bir anne, dar görüşlülüğü ve aşırı otoritesiyle olumsuz bir öge sayılsa da korkunç bir etki bırakabilir; yargılanan, eleştirilen bir koca, saygı duygusu uyandırmaz; Anne'ın kocası da hiçbir şekilde onun üzerinde fiziksel bir güç uygulamıyordu, çünkü çizdiğim resim bir ahlâki çatışmayı sergiliyordu. Anne'ın ona eşlik ettirdiğim geleneksel burjuvaya karşı dürüstlüğü ve Mme. de Préliane'a beslediği ne de olsa zayıf dostluk nasıl olur da onu ölesiye üzebilirdi? Bu inandırıcı olmamıştı.

Hatam, bu dramı, ona gerçekliğini veren koşullardan soyutlamam oldu. Bu olaydan iki şeyi kullandım: bir yandan, kuramsal anlam —burjuvaca sertleşme ve özgür yaşama isteği arasındaki sürtüşme— diğer yandan, acımasız bir olgu Zaza'nın ölümü. Bu çifte hataydı; çünkü roman sanatı bir alıntıyı zorunlu kılıyorsa, bu, bir küçük öyküyü aşmak ve soyut değil de yaşama çözülmezcesine bağıntılı bir anlamı aydınlığa çıkarmak içindi.[1]

Romanımın başka noktalarda da günahları vardı. Mme. de Préliane'ın etrafındaki sanatçı çevre kendisi kadar yapaydı ve onun yanına taktığım kuklalar da peşlerinde bir sürü yırtık pırtık giysi sürüklüyorlardı. Ayrıca, aynı anda üç kişiden fazlasını canlandıramayacak kadar deneyimsizdim: canlı bir birleşmeyi kaleme almayı denedim ve sonuç üzücüydü. İnsanların kendi aralarındaki ilişkilere ilgi duyuyordum; bir "özel günce" çeşidi üretip sadece kendimden söz etmekle yetinmek istemiyordum: ne yazık ki bunun dışına çıkamıyor, hemen alışılmışın içine gömülüyordum.

Bu, başlangıç yazılarımda oldukça değerli olan görüş açılarından yararlanma tarzımdı. Geneviève, Anne'ın bakış açısından görülüyordu, bu da onun yalınlığına biraz gizem katıyordu; Mme. de Préliane ve Anne, Geneviève'in bakış açısından görülüyordu ve o da bu ikisini o denli iyi anlamadığını duyumsuyordu; yapıtın yetersizliklerinin ötesinde, okur kendisine hoyratça sunulmamış bir hakikati tahmin etmeye davet ediliyordu. Ama acıklı olan, bu özenli sunuşa karşın, kahramanlarımın pek az tutarlılık taşımalarıydı.

---

[1] Bu konuda Sartre ve Blanchet'nin geliştirdiği fikirleri kendime mal ediyordum; yaptığım bu yanlışın saçmalığı, onların fikirlerini gözler önüne seriyor.

En azından, o yıl, işimi bir yazı cezası gibi görmüyordum. Cintra'nın bir penceresinin yanına oturuyor, bakıyor, Eski Limanı soluyor, ve kendi kendime, kırk yaşında insanın nasıl düşüneceğini, nasıl duyacağını ve nasıl acı çekeceğini soruyordum: yavaş yavaş içine gömüleceğim bu kadına imreniyor, ondan çekiniyordum ve onun çizgilerini kâğıt üstünde bir an önce saptamak için acele ediyordum. Kitabımın sonunu kendi kendime anlatarak Berre gölcüğünün çevresinde gezindiğim o sonbahar öğle sonrasını hiç unutmayacağım. Bir salonun loşluğunda, Geneviève başını cama dayamış, sokak lambalarının ilk ışıklarına bakıyor, kalbindeki büyük kargaşa sakinleşiyor ve kendine egemen oluyordu; kuklalar divana yığılmışlardı. Bu düşsel dünyayı anarak, kendimden yükseklere çıkıyor ve kendimi, etimle-kemiğimle tabloların, heykellerin, roman kahramanlarının dünyasına giriyormuş gibi hissediyordum. Bu görkeme yükselirken, tuzlu, kokulu sazları ve rüzgârın fısıltısını da birlikte götürüyordum; gölcük gerçekti, ben de; ama şimdiden bu andan doğacak olan yapıtın güzelliği, gerekliliği onun şeklini değiştiriyor ve ben gerçekdışına ulaşıyordum. Deneme ve röportaj tasarıları hiçbir zaman beni bu derece heyecanlandırmadı; bu heyecan, kendimi düşsel olana her bırakışımda yeniden doğdu.

Kasım yortusunda Paris'e gittim; iki gün iznim olduğunda hep oraya dönüyordum; Noel tatilimi orada geçirdim; ayrıca, grip, karaciğer krizi gibi mazeretler öne sürüp kendime yasadışı tatiller verdiğim de oluyordu. Büyükannemin dairesinden çıkmıştım, Gay-Lussac caddesinde küçük bir otele iniyordum. Sartre ve ben birbirimize çok sık yazıyorduk ama bu, gene de, birbirimize söyleyecek çok şeyimiz olmasını engellemiyordu. Her şeyden önce işlerimizden sözediyorduk. Ekimde, *Hakikat Efsanesi* Europe Yayınevi yöneticisi Robert France tarafından geri çevrilmişti; Sartre onu çekmecesine kaldırdı: üstünde düşününce, yapıtını pek de iyi bulmuyordu; bu yapıtta canlı fikirler ileri sürmüştü ama yapmacık bir klasiklik ve kasıntılı bir üslup bu fikirleri donduruyordu. *La nausée*'nin (Bulantı) içereceği "olumsallık olgusu"ndan daha iyi şeyler bekliyordu.

Ekimde, mektuplarının birinde, kitapta öylesine önemli bir yer tutacak olan ağaçla ilk rastlaşmasını anlatmıştı:

Bir ağacı görmeye gittim. Bunu yapmak için, Foch Bulvarında güzel bir parkın demir kapısını itmek, kurbanını ve bir iskemleyi seçmek

yeterliydi. Sonra da izlemek. Benden pek uzak olmayan bir noktada, bir deniz subayının karısı, sizin yaşlı büyükannenize gemici mesleğinin sakıncalarını anlatıyordu; yaşlı büyükanneniz "ne yapalım" demek için ensesini oynatıyordu. Ve ben ağaca bakıyordum. Çok güzeldi ve yaşamöykülm için burada şu iki değerli bilgiyi not etmekten çekinmedim: bir katedralin ne olduğunu Burgos'ta anladım, ağacın ne olduğunu da Havre da. Ne yazık ki ne ağacı olduğunu pek bilmiyorum. Siz bana söyleyin: çok hızlı bir döndürme hareketi verilince rüzgârda dönen şu oyuncakları bilirsiniz; ağacın her tarafında şakalaşan küçük yeşil saplar vardı, üstlerinde altı veya yedi yaprak diziliydi. aynen şöyle (küçük bir çizim ekliyorum; yanıtınızı bekliyorum).[1] *Yirmi dakika sonra, Mme. Woolf'un sözleriyle bu ağacı, olduğundan başka şeylerle kıyaslamamı artık olanaksız kılan, karşılaştırılabilecek nesneler yelpazesinin sonuna gelmiş olarak hüzür içinde geri döndüm.*

Her karşılaşmamızda, son gelişimden beri yazdıklarını gösteriyordu. İlk kaleme alınışında yazdığının yeni durumu hâlâ *Hakikat Efsanesi*'ne çok benziyordu; olumsallık üstüne uzun ve soyut bir düşünceydi. Sartre'a, Roquantin'in keşfine romantik bir boyut vermesi, öyküsüne biraz polis romanlarında hoşumuza giden *gerilimi* eklemesi için ısrar ettim. Onayladı. Onun amaçlarını tam olarak biliyordum ve hedefi tam ortasından vurup vuramadığını değerlendirmek için bir okurun kabuğuna ondan daha iyi giriyordum, bu nedenle öğütlerime hep uyuyordu. Onu titiz bir ciddiyetle eleştiriyordum; onun, diğer noktalar arasında, niteleme ve kıyaslamalarda aşırıya kaçmasını eleştiriyordum. Bununla beraber, bu kez doğru yanı yakaladığına inanmıştım; bu kadar uzun zamandır yazmaya uğraştığı kitabı yazıyordu ve bunu başaracaktı.

Paris ziyaretlerim kısa olunca yalnızca Sartre'ı ve kız kardeşimi görüyordum; vaktim olursa arkadaşlarımla buluşmaktan mutlu oluyordum. Nizan Bourg'da öğretmenlik yapıyordu; bir işsizler kurulu örgütleyip onları C.G.T.U.'ya[2] yazılmaya kışkırttığından yerel gazetelerde yoğun eleştirilere hedef oldu. Onun tarafından "toplumsal cahiller çetesi" olarak nitelendirilerek hakarete uğrayan Belediye Meclisi, onu Akademi müfettişine şikâyet etti, o da Nizan'ı öğretmenlik görevi ile siyasal kışkırtıcı rolü arasında seçme yapmak durumunda bıraktı. Bu onu, mitingler düzenle-

[1] Bir kestane ağacıydı.

[2] Genel İşçi Konfederasyonu. *(Çev.)*

mekten ve seçimlerde aday olmaktan alıkoymadı; Rirette bütün seçim kampanyasında, kolları uzun kırmızı eldivenlerle kaplı olarak ona eşlik etti: yalnızca seksen oy alabildi! Pagniez, Reims'de öğretmendi; Mme. Lemaire'e kasalar dolusu şampanyalar getiriyordu ve onlarla birlikte birden fazla şişe boşalttık; Sartre gibi o da zamanının hemen tümünü Paris'te geçiriyordu. Camille emin adımlarla zafere doğru yürüyordu: hatta ona ulaştığını bile sandım.

Dullin o dönemde genç yazarların keşfedilmesi amacıyla bir dizi gösteri sahneliyordu ve programına Camille'in bir yapıtını koymuştu: *L'Ombre* (Gölge). Olay Ortaçağda, Toulouse'da geçiyordu. Olağanüstü güzel ve her bakımdan mükemmel bir kadın, bir eczacıyla evliydi ve elbette onu sevmiyordu; hiç sevmemişti. Bir gün, büyük ve ünlü bir derebeyi olan Gaston Phoebus ile karşılaşıyordu, her ikisi de, dehşetle, aynı yüze sahip olduklarını, duygu ve düşüncelerinin her noktada uyum içinde olduğunu fark ediyorlardı. Genç kadın bu benzerine büyük bir tutkuyla bağlanıyordu. Ama olaylar bu olağanüstü aşkı alay konusu yapıyordu; bu aşkın değerini yitirmemesi için kadın kahraman sevgilisini zehirliyor ve kendisi de onunla birlikte ölüyordu. Camille eczacının güzel karısı rolündeydi. Beni bir provaya götürdü; Dullin sahneye koymanın ayrıntılarını ayarlamakla yetindi ama Camille, sahnede dolaşırken bana ondan daha az görkemli görünmedi; piyesinin kendine hayran teması beni rahatsız ediyordu, ama sonuçta Dullin onu halka sunacak kadar iyi bulmuştu ve Camille bizzat başroldeki kahramanı canlandırıyordu: zafer kazanmıştı! Genel prova gecesi ben Marsilya'daydım, Sartre da Havre'da. Mme. Lemaire ve Pagniez orada bulundular. Dekor ve kostümler çok güzeldi. İki âşık koyu mavi kadifeden giysiler giyiyorlardı ve sarı saçlarının üzerinde birörnek bereler taşıyorlardı. Camille parlıyordu ve rolünü, sempatiyi zorlayan bir inançla savunuyordu; buna karşın, "yaşamın uyuşuk etini var gücümle ısırmak istedim" diyerek yerlerde yuvarlandığında izleyiciler kahkahadan kırıldı; sonunda perde yuhalar arasında kapandı. Mme. Dullin kuliste "Tiyatronun onuru lekelendi" diye bağırarak koşuşturuyordu. Sadece Antonin Artaud, Camille'in elini sıkarak şaheserden söz etti. Bir gün sonra Sartre, Gabrielle sokağına uğradı; giriş kapısının zili kesilmişti; yanıt veren olmadı. Üç gün sonra yeniden uğradı ve bu kez Camille kapıyı açtı; odasının zemini gazete kupürleri ile doluydu: "Göstereceğim onlara, bu aptallara" diye Camille yabanıl bir sesle homurdandı. İki gün iki gece boyunca Şeytanın (Lucifer) ayaklarının dibinde sürünmüş, mobilyaları yumruklayarak öcünü alacağına yemin etmişti.

Başarıya hiç de tutkun değildim ve Sartre'ın anlatmasından, Camille'in şiddetli öfkesine hayranlık duydum. Bununla beraber başarısızlığı pek önemli görünmedi; eleştiri duyusunun eksikliğini kınadım. Onu düşündüğümde, şaşkınlık ve sabırsızlık duyguları arasında gidip geliyordum.

Yeni yerler görmeye o kadar susamıştım ki Paskalya tatilinde Sartre'ı Bretagne'a sürükledim. Yağmur çiseliyordu; turistlerce terk edilmiş Saint-Michel Dağı, gökyüzünün grisi ile denizin grisi arasında tek başına yükseliyordu. Paul Féval'ın *La fée des grèves* (Kumsalların Perisi) adlı yapıtında, medle yükselen denizin dörtnala giden bir atla nefes kesen yarışını büyük bir coşkuyla okumuştum. "Kumsallar" sözcüğünün güzelliği yüreğimde yer etmişti: gözlerimin önüne serilen solgun akıcı düzlük bana adı kadar gizemli göründü. Saint-Malo'yu, eskiden denizin uğultusunun korsanları çağırdığı dar taşra sokaklarını sevdim. Sütlü kahve renkli dalgalar Grand Bé'yi dövüyordu, güzeldi; ama Chateaubriand'ın mezarı, yapmacık sadeliği içinde bize o kadar gülünç derecede görkemli göründü ki, Sartre, küçümsemesini belirtmek için üstüne işedi. Morlaix, ve özellikle granit taş döşeli meydanı, krep yiyip elma şarabı içtiğimiz, bir sürü eskimiş eşya dolu eski oteli ile Locronan hoşumuza gitti. Bununla birlikte, genelde gerçeklik, bir kez olsun benim umutlarımı düş kırıklığına uğratti; Bretagne'ı daha sonra sevdim; ama o yıl toplu taşıma araçları elverişsizdi, yağmur çiseliyordu. Geniş fundalığı görmek için, tırmandığımız Saint-Michel-d'Arré tepesinin çevresinde Sartre'ı kırk kilometrelik bir yürüyüşe zorladım; fundalığı dapdaracık buldum.[1] Brest'e yağmur yağıyordu, otel sahibinin ağırbaşlılık taslayan uyarılarına karşın "kötü mahalleleri" dolaştık; Camaret'de "bezelye yığınları" üstüne yağmur yağıyordu. Raz burnunun turunu büyük bir istek ve biraz da başdönmesiyle yaptık ve sardalya kokuları arasında Douarnenez'de güneşli bir gün geçirdik. Solmuş pembe pantalonları ile rıhtımın üstündeki korkuluklara oturmuş sürüyle balıkçıyı yeniden görüyorum; hafif, neşeli renklere boyanmış kayıklar pembe ıstakozların bulunduğu uzak denizler için hazırlanıyorlardı. Sonunda, kötü hava bizi Quimpes'den kovaladı ve Paris'e öngörülenden iki gün önce döndük: planlarıma bu derece ağır bir şekilde aykırı davranmam çok olağandışıydı; yağmur beni yenmişti. Garip bir

[1] Yirmi yıl sonra, orasını fırtınalı ve dramatik bir gökyüzü altında otomobille aştık ve büyük, yabanıl güzelliğine şaşırdık.

adın gözümüze çarpması da bu gezide oldu. Saint-Pol-de-Léon'un oymalı çan kulelerini, pek de yararı olmadan gezmiştik ve çevredeki köyde oturuyorduk. Sartre N.R.F.'nin bir sayısını karıştırıyordu. Çağın üç büyük romancısına gönderme yapan bir tümceyi gülerek bana okudu: Proust, Joyce, Kafka. Kafka? Bu barok isim beni de gülümsetti: bu Kafka gerçekten büyük bir yazar olsaydı, tanımamış olamazdık...

Gerçekten de her yeni yayını izlemeye devam ediyorduk. Edebiyat, alanında bu zayıf bir yıl olmuştu. Buna karşın sinema bize memnuniyet veriyordu. Artık sesli sinemanın zaferini kabullenmiştik; sadece *dublaj* bizi isyan ettiriyordu; Michel Durand, izleyiciden dublajlı filmleri boykot etmesini —aslında boş yere— isteyince onu onayladık. Ama pratikte bu pek önemli değildi zira büyük sinemalar özgün kopyaları gösteriyordu. Amerika'da yeni doğan akımdan zevk almamızı hiçbir şey engellemiyordu: taşlama, kaba güldürü. Son Buster Keaton'lar, son Harold Lloyd'lar, ilk Eddie Cantor'lar eski güldürü geleneğini sevimlilikle sürdürüyorlardı; ama *Si j'avais un million* (Bir Milyonum Olsaydı) gibi, *Million dollar legs* (Milyonluk Bacaklar) gibi W.C. Fields'i tanıtan filmler sağduyuya Mack Sennet'in komedilerinden daha kökten ve çok daha saldırganca meydan okuyorlardı. *Anlamsızlık, Marx Brother*'da (Marx Kardeşler) zafer kazanıyordu: hiçbir soytarı, mantığı ve gerçekliğe yakınlığı bu denli şaşırtıcı bir şekilde parça parça etmemişti; N.R.F.'de Antonin Artaud onları göklere çıkardı: kaçıklıkları, düşe özgü taşkınlıkların derinliğine ulaşıyor, diyordu. Gerçeküstücülerin resmi ve edebiyatı katlettikleri yapıtları sevmiştim; Marx Kardeşlerce sinemanın katledilmesini görmekten büyük zevk duyuyordum. Sadece toplumsal alışkanlıkları, örgütlü düşünceyi, dili değil, nesnelerin anlamını da şiddetle ufalıyor, toz haline getiriyor ve böylelikle yeniliyorlardı: porselen tabakları büyük bir iştahla çiğnediklerinde, bize tabağın sadece bir kap kacak olmadığını işaret ediyorlardı. Bu köktencilik, Havre sokaklarında, bir tramvay koltuğunun, bir pantalon askısının endişe verici değişimlerini Antoine Roquantin'in gözleriyle izleyen Sartre'ı çok mutlu ediyordu: yıkım ve şiir: güzel bir izlence! Fazla insanca bağlarından yoksun bırakılan dünya, çıldırıcı karmaşasını keşfediyordu.

Modası yayılan çizgi filmlerin deformasyon ve fantezilerinde daha az etkinlik ve daha az süreklilik vardı; Mickey Mouse'dan sonra perdede, çekicilikleri New York yargıçlarına çok tahrik edici geldiği için ölüme

mahkûm ettikleri sevimli Betty Boop yer aldı; Fleisher, Popeye le Marin'in serüvenlerini anlatarak bizi avuttu.[1]

Gene o yıl dünyada olanlarla pek fazla ilgilenmedik. En önemli olaylar, Lindbergh'lerin bebeğinin kaçırılması, Kreuger'in intiharı, Mme. Hanau'nun tutuklanması, *Georges-Philippart*'ın felâketiydi: onlarla ilgilenmedik. Sadece, İlerde değineceğim nedenlerle Gorguloff'un yargılanması bizi heyecanlandırdı. Komünistlerin durumu İçin giderek daha kararlı bir yakınlık besliyorduk; mayıs seçimlerinde üçyüzbin oy yitirdiler; Sartre oy kullanmamıştı: hiçbir şey bizi siyasetdışı kalma kararımızdan caydıramazdı. Zafer solun, yani barışçılığındı: sosyal radikaller bile silâhsızlanma ve Almanya ile yakınlaşma için çalışıyorlardı. Sağ, Hitlerci hareketin kazandığı yoğunluğu tumturaklılıkla ilân ediyordu: biz sağın bu olayın önemini abarttığı kanısındaydık, çünkü sonuçta Hindenburg Hitler'e karşı Reich Başkanı, ve von Papen de Şansölye olarak seçilmişlerdi. Gelecek sakin görünüyordu.

Haziran'da bakalorya sınavlarının yaklaşmasıyla serbest kalan Sartre Marsilya'ya geldi ve on gün kadar kaldı; deneyimlerimden onu yararlandırma sırası bendeydi; benim sevdiğim bu yerleri —Eski Liman lokantalarını, Canebière kahvelerini, İf Şatosunu, Aix, Cassis, Martigues'i— onun da sevdiğini görmekle, oraları keşfederkenki kadar büyük bir zevk duyuyordum. Rouen'a atandığımı öğrendim. İspanya'ya yeniden gitmeye hazırlanıyorduk, bakalorya sınavları için Nice'e gönderildim. Mutluluktan ışıl ışıldım.

Nice'de, Masséna meydanında, günde sadece on frank'a büyük balkonlu geniş bir oda buldum: bu fırsatlara önem veriyordum zira Paris gezilerim, gezintilerim beni her ay iflâsın eşiğine getiriyordu. Ev sahibem elli yaşlarında, boyalı yüzlü, saten ve mücevherlerle kaplı, gecelerini kumarhanede geçiren bir kadındı; becerikli kumar oyunları sayesinde gelir sağladığını ileri sürüyordu; bana öyle geliyordu ki fal da bakıyordu. Her sabah saat altıda gelip yatmadan önce beni uyandırıyordu. Otobüs garına koşuyor, sahile ya da dağa gidiyor ve yürüyordum; manzaralar Marsilya çevresine göre daha az samimi ama daha göz kamaştırıcıydı; Monaco'yu, Menton'u, La Turbie'yi gördüm; San Remo'da İtalya'nın tadına bakmış oldum. Akşam yediye doğru dönüyor, bir kahveye oturuyordum;

---

[1] O yıl Paris'te Rouben Mammoulian'ın *Le Docteur Jekyll*'ını (Doktor Jekyll), Fritz Lang'ın *M*'sini, *A nous la liberté*'yi (Özgürlük Bizim), *L'Opéra de quat' sous*'yı (Üç Kuruşluk Opera) da gösterdiler.

bir sandviçten oluşan akşam yemeğimi yerken bir tomar ödev düzeltiyor ve sonra yatağa seriliyordum.

Sözlüler sırasında Nice'den ayrılamadım ama iyi eğlendim. Kız öğrenciler —ve ben de onlara öyküdüm— sınav salonuna başlarında büyük bir hasır şapkayla, ama çıplak kolla ve sandaletler içinde çıplak ayaklarla geliyorlardı; erkek öğrenciler de bronzlaşmış, adeleli kollarını açıkta bırakıyorlardı, bir spor yarışmasından gelir gibiydiler; kimse bunun ciddi bir iş olduğunun farkında görünmüyordu. Doğallıkla benden pek çekinmiyorlardı; bir yerel gazeteci, beni ileri yaşta iri bir delikanlının karşısında oturur görünce rollerimizi değiştirdi: gazetesinde; sınav yapanı sınav edilen olarak betimledi. Akşamları deniz kıyısındaki küçük dansinglerde, kahvelerde dolaşıyordum; tanımadığım insanların masama oturmalarına ve benimle konuşmalarına aldırmazlıkla izin veriyordum; gecenin yumuşaklığına, ışıklarına ve şapırtısına o kadar kapılmıştım ki hiç kimse, hiçbir şey beni rahatsız edemezdi.

Ödül töreninden bir gün önce Marsilya'ya gittim ve törene katılanlar listesine gerekli imzayı attım: beni törene katılmaktan bağışık tuttular. Mme. Tournelln bir iki gün daha kalmam için yalvardı ama duymamazlıktan geldim. Sartre bir hafta ailesiyle kalacaktı, onunla Narbonne'da buluşacaktım; valizimi oraya gönderdim ve elimde bir çıkın, ayağımda keten pabuçlarla yollara düştüm. Yalnız başıma uzun gezintilere çıkmıştım ama hiç tam bir gezi yapmamıştım: sabahleyin akşam nerede yatacağımı bilmemek ne büyük bir zevkti! İlgim durulmuyordu, tersine: madem ki şimdi Arles kilisesinin ana kapısını biliyordum; onu Saint-Gilles'inkiyle kıyaslamam gerekiyordu; daha önceleri gözümden kaçacak olan mimarî ayrıntılara karşı duyarlıydım; dünya zenginleştikçe beni çeken görevler çoğalıyordu. Maguelonne'da Thau gölcüğünün kıyısında durdum, Séte'de ve "denizci mezarlığında" dolaştım; Saint-Guilhem-le-Désert'i, Montpellier'yi, Minerve'i, kayalıkları, boğazları, Masif Santral'lerin kalker yaylalarını, geçitleri gördüm; "Demoiselles Mağarası"na indim. Trenlere, otobüslere biniyor ve yürüyordum. Hérault'un mor toprakları üstünde, küçük yollarda ve büyük karayollarında neşe içinde, geçen yılımı özetliyordum. Çok okumamıştım, romanım değersizdi; ama mesleğimi sıkılmadan uygulamış, yeni bir tutkuyla zenginleşmiştim; karşıma çıkan sınavlardan başarıyla çıkıyordum: ayrılık, yalnızlık mutluluğuma zarar vermemişti. Bana öyle geliyordu ki, artık kendime güvenebilirdim.

Mme. Lemaire ve Pagniez kendileri ile birlikte otomobille İspanya'nın güneyini gezmeyi önermişlerdi. O geziyi beklerken Baléar Adalarına, sonra İspanyol Fas'ına gittik; Tétouan'da Fas'ın kapalı çarşılarının kaynaşmasını, gölgelerini, ışıklarını, aşırı renklerini, deri ve baharat kokularını, bakırın dövülmesini coşkuyla keşfettim. El sanatlarını insan etkinliklerinin örneklerinden biri olarak görüyorduk; bu nedenle bu özgünlüğe kendimizi çekincesiz verdik. Satıcıların, sergilerinin başında, ayakta, uzun süren hareketsizlikleri beni şaşırttı. "Ne düşünüyorlar?" diye sordum. "Hiçbir şey," dedi Sartre, "üzerinde düşünülecek şey olmayınca hiçbir şey düşünülmez." İçlerine boşluğu yerleştirmişlerdi; daha çok, hayal kuruyorlardı: bu bitkisel sabır beni biraz rahatsız ediyordu. Ama hızlı ellerin pabuç dikmesini ya da halı ipliklerine düğüm atmasını izlemeyi seviyordum. Xauen'da ilk kez bir vadinin dibinde zakkum ağaçları bolluğunu gördüm; yüzleri açık, renk renk türban ve elbiseleriyle çamaşır yıkayan kadınlar, çamaşırlarını sopalarla dövüyorlardı.

Seville'e çıktık. Mme. Lemaire ve Pagniez gecenin ortasında, onlardan önce geldiğimiz Simon otelinin lobisine geldiklerinde, birbirimizin kollarına atıldık. Mme. Lemaire yeşil ipek bir elbise giymiş, ona uygun bir şapka takmıştı ve bana hiçbir zaman bu kadar genç görünmemişti; Pagniez en iyi gülümsemesini taşıyordu: onun, elledi̇ği her şeyde mutluluk yaratabilecek güçte olduğu hissediliyordu.

Bizi baştan çıkarmaya yetecek sayıdaki bilinen çekiciliklerinin dışında, Séville ertesi sabah bize bir de Hükümet darbesi eğlencesini sundu. Pencerelerimizin altında büyük uğultular oldu; askerlerin, otomobillerin geçtiğini gördük. Mme. Lemaire İspanyolca biliyordu ve oda hizmetçisi ona olayları anlattı: büyük siyah bir arabada iki asker arasında oturan adam Séville'in Belediye Başkanı'ydı; General Sanjurjo onu tutuklatmıştı; gün doğarken, birlikleri bütün stratejik noktaları tutmuştu. Otelin bürosunda Cumhuriyet'i devirmeyi amaçlayan büyük bir komplodan söz ediliyordu. Girişe yakın bir yere yapıştırılmış küçük bir afiş halkı sükunete davet ediyordu: Sanjurjo, çalkantının sorumlularının yola getirildiği konusunda güvence veriyordu. Yollarda pek çok asker vardı; kaldırımlarda tüfekler çatılmış halde duruyordu; ama her şey sakindi; anıtlar, müzeler, kahveler turistleri sessiz sakin ağırlıyordu. Ertesi sabah, bize Sanjurjo'nun gece kaçtığı söylendi: Desteğine güvendiği Madrid onu desteklememişti. Büyük bir kalabalık yollarda bağırıp çağırarak, şarkı söyleyerek koşuyordu. Biz de onları izledik; las Sierpes'de, *toldos*'tan uzakta, soylulara ait bazı dernek lokalleri yanmaktaydı. İtfaiye pek de

acele etmeden yaklaşırken halk, "söndürmeyin" diye bağırdı. İtfaiyeciler: "Korkmayın, acele etmeyeceğiz" dediler. Hortum musluklarını açmak için bütün mobilyaların yanmasını beklediler. Ansızın nedeni anlaşılmayan bir panik çıktı; herkes birbirini iterek kaçmaya koyuldu. Mme. Lemaire "çok aptalca" olduğuna karar verdi; durdu, geri döndü ve insanları soğukkanlılığa davet etmeye girişti; Pagniez koluna yapıştı ve ötekilerle birlikte koştuk. Öğleden sonra Giralda'ya çıktık; terastan bir zafer geçit töreni izledik: Belediye Başkanı kendisini hapishaneden çıkarıan arkadaşları tarafından kentte dolaştırılıyordu; bizden biraz aşağılarda bir yerde bir lâstik patladı; kalabalık bunu bir silâh sesi sandı ve yeniden bütün yönlere kaçıştı. Bütün bu karışıklık çok hoşumuza gitti. Ertesi gün, durulmuştu ama havada hâlâ birşeyler vardı. Mme. Lemaire ile bir postaneye girdim; bana garip baktılar; bir adam "Burada bu olamaz" diyerek yere tükürdü. Çok şaşırdım. Sonra bazı bilgiler almak için Cook'a gittik ve orada da mırıltılar duydum. Bir memur kibarca eşarbımı gösterdi: kırmızı fon üstüne zambak çiçeklerine benzeyen sarı çapalar. "Özellikle mi bu renkleri kuşanıyorsunuz?" diye sordu. Şaşırdığımı görünce yüreklendi: bunlar monarşistlerin renkleriydi; kışkırtıcı süs eşyamı aceleyle sakladım. Öğleden sonra, çorak Triana kenar mahallelerinde olaysız dolaştık. Akşam, Sartre ile birlikte Alameda çevresinde şişman İspanyol kadınların fıçılar üzerinde dansettiği tanınmış bir lokale gittik; çocuklar yollarda kadınların saçlarına taktıkları çiçeklerden satıyorlardı: gece güzel kokuyordu.

Saflığımdan, iyi anlaşan arkadaşlar arasında dört kişilik gezinin pek hassas bir iş olabileceğini düşünmemiştim. Pek çok konuda aynı görüşteydik. Hep birlikte şişman İspanyol burjuvalarından ve dokunaklı papazlardan nefret ediyorduk; bir Epinal resmi kadar sade olan bu toplumda şişmandan değil, zayıftan yanaydık. Bununla birlikte, Sartre ile Pagniez arasında büyük ayrılıklar vardı; Pagniez seçmeciydi (éclectique); Sartre kesin karar verirdi, kesip atardı. Cadix'de birkaç kiliseyi süsleyen Murillo'ları görmeyi reddetti. Mme. Lemaire nezaketen kabul etti. Pagniez bize, dehşet verici bir hızla kale duvarları turunu yaptırdı, ağzını bıçak açmıyordu. Murillo'nun onu ilgilendirdiğini söyleyerek müzenin önünde ansızın durdu. Mme. Lemaire ona eşlik etti, ben de Sartre'la kalıp denize baktım. Pagniez akşama kadar somurttu.

Granada'da Alhambra Otelinde dört gün kaldık: herkes zamanını dilediği gibi kullandı, bu da çatışmaları önledi. Ama ayrılıklar ortaya çıkıyordu; Mme. Lemaire ve Pagniez sadece katedrali görmek üzere kente in-

diler. Sartre ve ben, geçmişe olduğu kadar şimdiki zamana da ilgi duyuyorduk. Saatlerce Alhambra Sarayında dolaştık; ama bugünkü İspanyolların yaşadığı sokaklarda ve meydanlarda da yakıcı, tozlu bir gün geçirdik. Ronda, Sartre'a gerçek güzellikten yoksun, ölü bir kasaba gibi göründü; pek zarif olmayan evler, verandalar, mobilyalar, biblolar onu sıkıyordu. "Bütün bunlar özelliği olmayan soylu evleri" dedi. — "Emekçi evleri olacak değil herhalde " diye tersçe yanıtladı onu Pagniez.

Sartre ın aşırı yandaşlığı onu rahatsız etmeye başlamıştı; sadece sözlü kaprisler olarak gördüğü sürece bu yanlıtmalara katlanmıştı; ama bunlar, Sartre'ın duygularını, düşüncelerini, davranışlarını etkilerse, iki küçük yoldaş arasında bir uçurum oluşurdu. Pagniez bu yanlıtmaları rahat rahat alaya alabilecek durumdaydı, zira uygulamada Sartre kendi görüşlerini yalanlıyordu; hali vakti yerinde bir küçük burjuva gibi seyahat ediyor ve bundan yakınmıyordu; kendinin olmayan bir sınıftan alıntıladığı bu bakış açısının doğruluk oranı neydi? Pagniez tutarlıydı, tümüyle burjuva liberalizmine mensuptu; Sartre ise, onun emekçi sınıfına eğilimli olmasını sağlayan duygudaşlığı yeşertememişti; durumu ona göre daha zayıftı. Gene de, Pagniez kendi burjuva ve protestan inançlarının Sartre'ın solculuğu tarafından sorgulanmasından hoşlanmıyordu. Pagniez kendi yönünden, Sartre'ın olmak istemediği ve belirgin bir özellik olmasını sağlayamadığı bilgili hümanist tipini sergiliyordu. Her biri diğerine kendini, diğerini huzursuz eden bir yüzle gösteriyordu. O vakit önemsiz olan ama kuşkusuz her ikisinin de önemli gördükleri bu geçimsizlik, kavgalarının asıl nedenini oluşturdu.

Onları her geçen gün zehirleyen şey, Pagniez'nin bizim arkadaşlığımızı tümüyle onaylamamasıydı; Mme. Lemaire ile bu kadar uzun bir seyahat yapmamıştı ve kuşkusuz onunla yalnız kalmayı yeğlerdi. Arabayı o kullanıyordu: sıcağın ve yolların durumu nedeniyle akşamları yorgun oluyordu; gene otomobille ilgilenmesi, garaja gitmesi gerekiyordu: daha sonra bu sıkıcı işleri paylaşmadığımız için bize sitem etti; düşünüyorum da, gerçekten yeteneksizliğimizi ileri sürmek bizim için elverişli bir bahane olmuştu. Pagniez kasıtlı bir hırçınlığa gömüldü. Sartre da kendini öfke nöbetlerine bıraktı Yüzü asıldığı zaman "Bir mühendise benziyorsunuz" diyordum. Sıcaklığın şiddetiyle bazen gevşiyordu, ama her zaman değil. Cardou'da 42 derece sıcaklıkta iki arkadaşın bozuşmasına ramak kaldı.

Bununla birlikte çok mutlu anlarımız oldu. Endülüs'ün beyaz köylerini, yarıya kadar çıplak mantar meşelerini, dik kıyıları, akşamları sıra-

dağlara alacakaranlığın inişini aynı yürekle seviyorduk. Deniz ötesinde Afrika kıyılarını gözlerimizin önüne seren manzaranın görkemine karşın Tarifa'nın perişanlığını birlikte hissettik; orada berbat bir yağda yüzen bir balıktan oluşan öğle yemeğimizi yedik; oniki yaşlarında bir oğlan çocuğu yanımıza geldi, yürek parçalayan bir tonla: "Sizin şansınız var, siz seyahat ediyorsunuz: ben buradan hiçbir zaman kımıldamayacağım" dedi. Gerçekten de başına hiçbir şey gelmeksizin dünyanın bu kaybolmuş köşesinde yaşlanacağına inanıyorduk. Dört yıl sonra başına mutlaka birşeyler gelmiştir ama kim bilir neler?

Dönüşte, dostlarımız Paris'e yönelirken biz Toulouse'da kaldık. İki gün boyunca Camille bize Sartre'ın iyi tanımadığı ve benim hiç görmediğim kenti gezdirdi; her taş, her kiremit hakkında bir yığın öykü biliyor ve onları çok güzel anlatıyordu. Gerektiğinde kendi söylencelerini ve kişiliğini unutup, göründüğü şekliyle dünya ile ilgilenebiliyordu: bu gerçekçilik ona yakışıyordu; Garonne kıyısında akşam yemeği için bizi götürdüğü bir açıkhava lokantasında Toulouse burjuvazisinden, randevu evlerinden, müşterilerinden, "aydınlattığı amatörler"den, ailesinden söz ederek bizi çok eğlendirdi. Onu dinlerken insan kendi kendine bu kadının nasıl olup da *L'Ombre*'u (Gölge) yazarak zaman yitirdiğini soruyordu. Başladığı ve *Le Lierre* (Sarmaşık) adını verdiği romanında daha şanslı olacaktı kuşkusuz. Bu roman gençlik deneyimlerinden esinleniyordu; kitapta Zina'yı ve kendini ortaya koyuyordu. Söylediğine göre kitabı her gece onikiden sabahın altısına kadar yazıyordu. O yıl *factum*'unda[1] çok az ilerlediğine esef eden Sartre: "Evet, işte böyle çalışmalı, günde altı saat, her gün" diyordu. Camille artık bende kıskançlık, ya da heves değil, sadece rekâbet duygusu uyandırıyordu: Onun çabasını örnek almak için kendi kendime söz verdim.

---

[1] Saldırma ya da savunma yazısı. *(Çev.)*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖREV yerlerimize dönmeden birkaç gün önce, Sartre ve ben, henüz sözünü etmediğim bir arkadaşla çok anlamlı bir sohbet yaptık. Adı Marco'ydu; Sartre onunla Edebiyat yeterlilik sınavına hazırlandığı Üniversite kampüsünde tanışmıştı; Bone doğumluydu ve oldukça olağanüstü bir güzellikteydi: esmer, kehribar tenli, yakıcı gözlüydü; yüzü hem Yunan heykellerini hem de aynı zamanda Greco'nun tablolarını andırıyordu. Ama onda daha da olağanüstü olan şey fanatik bir titizlikle eğittiği sesiydi; en iyi öğretmenlerden ders alıyordu ve günün birinde Şalyapin'e erişeceğinden kuşku duymuyordu. Gelecekteki ününün tepesinden bakıyor, değersiz kişileri ve bu durumlarına razı olanları küçümsüyordu: Sartre, Pagniez, ben. Onun gözünde biz tipik *frankaouis*[1]lerdik ve bazen kahkahalarla gülmesi için bize bakması yeterli oluyordu. Gene de arkadaşlarına en derin saygıyla davranıyormuş gibi yapıyordu; ilgisini, gönül okşayıcı sözlerini, pohpohlamalarını çoğaltıyordu; bizler bu oyuna kanmıyorduk ama bunu büyük bir incelikle sürdürdüğü kanısındaydık. Entrikadan tat alması, ölçüsüzlükleri, arkadan konuşmaları bizi eğlendiriyordu. Uzlaşmaz bir ahlâksal dürüstlük taslıyordu. Sevr'li bir genç kadınla ilişkisi olmuştu ama çok kısa sürede onunla arasında kardeşçe bir bağ kurmuştu. Ona göre, cinsel etkinlik, zekâyı ve duyarlılığı karartıyordu: ilk bakışta arkadaşlarından birinin yakınlarda iffete aykırı bir davranışta bulunup bulunmadığını anladığını öne sürüyordu. Kampüste pe-

[1] Fransızcıklar *(Çev.)*.

şinden bir hayranlar topluluğu sürüklemişti. Onlardan bir delikanlı bir gece pencereden odasına girmişti ve Marco onun başında bir lamba kırmıştı; onu çok tedirgin eden bu öykü Sartre'a ve Pagniez'ye oldukça kuşkulu görünmüştü. Kadınlara karşı küçümseyici aldırmazlığını saklamıyordu; ne zaman "güzel bir yaratıkla karşılaşmak"tan söz etse, hep bir güzel delikanlı söz konusuydu; ama bu seçme kişilerle sadece yüksek düzeyde platonik ilişkilere girdiğini ileri sürerdi ve herkes de incelikle ona inanırmış gibi davranırdı.

O öğleden sonra Closerie des Lilas'nın terasında oturuyorduk. Marco'nun bakışı müşterileri, yoldan geçenleri süpürdü, sonra öfkeyle üstümüzde durdu: "Bütün bu acınacak küçük burjuvalar! Bu yaşantıyla nasıl yetinebilirsiniz!" Hava güzeldi, sonbahar güzel kokuyordu, gerçekten çok mutluyduk. "Bir gün kocaman beyaz bir otomobilim olacak; özellikle kaldırıma yanaşıp herkesin üstüne çamur sıçratacağım," dedi. Sartre ona bu tür zevklerin yararsızlığını kanıtlamaya çalışıyordu ki Marco kahkahalarından birini patlattı: "Kusura bakmayın, ama arzularımın şiddetini düşününce ve sizin düşüncelerinizi duyunca... kendimi gülmekten alıkoyamıyorum!" dedi. Bizi de güldürüyordu. Sartre, Tennyson'cu bir yaşam istemediğini yineliyordu; başımıza olaylar gelmesini bekliyorduk: ama parayla ve gürültüyle satın alınacak şeyleri değil. Bu dünyanın büyüklerinin ve onların görkemli yaşantılarının bizde uyandırdığı küçümseme azalmamıştı. Olduğumuzdan biraz daha zengin olmayı ve Paris'e bir an önce atanmayı diliyorduk. Ama asıl tutkularımız bambaşka bir türdendi; onları gerçekleştirmek için servetimize değil, kendi benliğimize güveniyorduk.

Böylece taşraya, kızgınlık duymadan gittik. Sartre Le Havre'ı yeterince seviyordu. Ben, Havre'dan bir saat, Paris'ten bir buçuk saat uzaklıkta olan Rouen'dan daha iyi bir görev yeri hayal edemezdim. İlk işim bir tren pasosu almak oldu. Orada öğretmenlik yaptığım dört yıl boyunca, kentin merkezi bence hep gardı. Lise de oraya çok yakındı. Müdireyi ziyaret ettiğimde, beni ilgiyle karşıladı ve evine pansiyoner olarak yerleşmemi önerdiği yaşlı bir hanımın adresini verdi. Güzel büyük bir binanın kapısını çaldım ve kibar bir dul hanım beni çok zevkli döşenmiş, pencereleri büyük bir bahçenin sessizliğine açılan güzel bir odaya götürdü. Oradan kaçtım ve trenlerin güven verici düdüklerini duyabildiğim La Rochefoucauld oteline yerleştim. Gazetelerimi istasyonun salonundan alıyordum; yakındaki meydanda, sabah kahvaltı ettiğim La Métropole adlı kırmızı boyalı kafe bulunuyordu. Kendimi Paris'te yaşıyormuş da uzak bir banliyöde oturuyormuş gibi hissediyordum.

Gene de, pek çok gün Rouen dışına çıkamıyordum ve sık sık Sartre ve ben perşembelerimizi orada geçiriyorduk. Yörenin zengin olanaklarının dökümünü alelacele yaptım. Nizan bana bir iki kez rastladığı bir meslekdaşından hararetle söz etmişti: esmer, genç ve komünist demişti; adı Colette Audry idi. Onunla tanıştım. Çok kısa kesilmiş saçlar altında canlı gözleri, sevimli bir yüzü vardı; bir erkek patavatsızlığıyla bir fötr şapka ve bir deri ceket giyiyordu. O da garın yakınında, zevkle döşediği bir odada oturuyordu: yerde bir hasır, duvarlarda kendir liflerinden süslemeler, kâğıtlarla dolu bir çalışma masası, bir divan, aralarında Marx'ın ve Rosa Luxembourg'unkilerin de bulunduğu kitaplar. İlk konuşmalarımız biraz duraksamalıydı, çekingendi ama birbirimizi anladık. Onu Sartre ile tanıştırdım, birbirlerine karşılıklı ilgi duydular. Komünist değildi; Troçkist bir karşıt görüşü benimsemişti; Aliné Patri'yi, Simone Weil'i, Souvarine'i tanıyordu; beni erkek lisesinde matematik öğretmeni olan ve onu bu gruba sokan Michel Collinet'yle tanıştırdı. Kestirip atan bir insandı, ben de öyleydim; bana Watson'ı ve davranışçıları övdü, saldırganlıkla tersini savundum. Jacques Prévert'i uzaktan görmüştü; bir kez de Gide'le karşılaşmıştı; ama eksik konuşmaya meraklıydı ve bunlarla ilgili hiçbir şey anlatmadı, sadece Gide'in yo-yo'da çok becerikli olduğunu söyledi: bu oyun günün modasıydı, hâtta ortalığı kasıp kavuruyordu. Sokaklarda insanlar ellerinde yo-yolarla dolaşıyorlardı. Sartre da sabahtan akşama kadar acınacak bir gözü-dönmüşlükle egzersiz yapıyordu.

Diğer meslekdaşlarım Marsilya'dakilerden daha da iticiydiler, ben de onlara yaklaşmadım; gezintilerin zevklerine gelince, onlardan peşin olarak vazgeçmiştim: uygar, yağmurlu ve anlamsız Normandiya bana esin vermiyordu. Ama kentin çekiciliği vardı: eski mahalleler, eski çarşılar, melankolik rıhtımlar. Kısa sürede yeni alışkanlıklar edindim. Birlikteliğin çoğu zaman bir alışkanlıktan öte bir şey olmadığı ölçüde, bir alışkanlık da insana hemen hemen bir arkadaştır. Çalışıyordum, ödevler düzeltiyordum, Grand-Pont caddesinde Paul birahanesinde yemek yiyordum. Duvarları kaplumbağa kabuğundan çerçeveli aynalarla kaplı uzun bir koridordu; deri taklidi bez kaplı arkalıksız kanapeler samanlarını kusuyordu; dipte salon genişliyordu, erkekler bilardo ve briç oynuyorlardı. Garsonlar eski usul siyah giysi giyip beyaz önlük takıyorlardı ve hepsi de çok yaşlıydı; yemekler kötü olduğu için az müşterisi vardı. Sessizliği, servisin yavaşlığı, sararmış antika ışık hoşuma gidiyordu. Taşranın yabanlığına karşıkoymak için, adını boğa güreşçiliği terimlerinden aldığımız bir "*querencia*"ya gereksinimimiz vardı: insanın kendisini her şeyden ko-

runmuş hissettiği bir yer. Bu solmuş eski birahane benim için bu rolü oynuyordu. Burasını, tam bir gezginci tüccar odasına benzeyen temiz ve çıplak, gene de alıştığım odama yeğliyordum. Lise çıkışında, saat dört veya beş sularında odama yerleşiyor ve yazıyordum. Akşam yemeği olarak bir ocakta kendime sütlaç veya bir fincan kakao pişiriyordum; biraz okuyor ve uyuyordum. Elbet Marco, bu yaşantıyı pek cılız bulurdu; ama kendi kendime haklı olmayacağını düşünüyordum. Bir sabah penceremden karşımdaki kiliseye, duadan çıkan inançlılara, o kilise çevresinin dilencilerine bakıyordum ki esin geldi: "Ayrıcalıklı durum yoktur!" Bütün durumlar birbirine eşdeğerdi; zira hepsi aynı ölçüde hakikat içeriyordu. Bu yanıltıcı bir fikirdi; çok şükür nasipsizlerin yazgısını açıklamak için bu fikirden yararlanma yanlışına hiçbir zaman düşmedim. Bunu dile getirdiğimde yalnızca kendimi düşünüyordum: çok belirgin biçimde hiçbir şanstan yoksun değilmişim gibi geliyordu. Bu noktada sanırım haklıydım. Hiç kimse olmamak, dünyada göze görünmeksizin her yere girip çıkmak, kendi benliğinin içinde ve dışında kısıntısız dolaşmak, bu kadar boş zaman ve bu kadar yalnızlığa sahip olup gökyüzünün ve kendi kalbimin en ufak incelikleriyle ilgilenmek, sıkıntıyı sıyırıp geçerek onu altetmek: gençliğin gözüpekliğine sahip olununca bunlardan daha elverişli koşullar düşünemiyorum.

Elbet, bu inzivaya tahammül etmeme yardımcı olan şey, Sartre'ın sık sık gelmesiydi; ya da ben Havre'a gidiyordum; Paris'te de çok zaman geçiriyorduk. Camille sayesinde orada Dullin'le tanıştık ve ona hayran kaldık; Lyon'da Paris'teki ilk mesleki adımlarını, Lapin Agile'in görkemli günlerini, orada Villon'u ezber söylediği dönemleri, orada çıkan dehşet verici kavgaları o kadar güzel anlatmasını biliyordu ki bunlardan söz etmesini dinlemek büyük bir zevkti: bir sabah temizlikçi kadın cam ve şişe kırıklarını süpürürken yere bir insan gözü yuvarlanmıştı. Bununla birlikte, ona tiyatro anlayışı konusunda sorular yöneltince Dullin geçiştiriyordu; yüzünde açık bir anlatıma bürünmekten kaçınıyor, rahatsız bir tavırla gözlerini tavana kaldırıyordu. Onu iş başında görünce nedenini anladım. Bazı ilkeleri vardı; gerçekçiliği kabul etmiyordu; izleyiciyi tatlı ışıklar, Baty'de eleştirdiği basit düzenlerle tavlamayı reddediyordu. Bir oyunu ele aldığında, hiçbir önyargılı kuramdan yola çıkmıyordu; sahneye koyuş tarzını, her yazarın kendine özgü sanatına uydurmaya gayret ediyordu; Shakespeare'e Pirandello işlemi yapmıyordu. Yani onu boşa sorguya çekmek yerine çalışırken izlemek gerekiyordu. *III. Richard*'ın birkaç provasında bulunmamıza izin verdi ve bizi şaşırttı. Bir metin okudu-

ğında, sanki onu yeniden yaratıyor izlenimini veriyordu. Güçlük, yarattığı aksanı, ritmi, vurguyu oyunculara benimsetmekteydi; anlatmıyordu; fikir veriyor, büyülüyordu. Yavaş yavaş, ustalıkla yetenek ve hatalarını kullandığı oyuncu, onun istediği kişiliğe dönüşüyordu. Bu değişim her zaman kolaylıkla olmuyordu. Dullin aynı zamanda duruş yerlerini, sahne oyunlarını, ışıkları ve kendi rolünü de ayarladığı için nereye koşacağını bilmediği anlar oluyordu. O zaman patlıyordu. Shakespeare'in bir repliği üstüne, ses tonunu değiştirmeden, umutsuz veya çok kızgın bir küfür ekliyordu: "Eh! yani bu her şeyin sonu! Bana kimse yardım etmiyor! Devam etmeye değmez!" Tumturaklı küfürler savuruyor ve iç parçalayıcı iniltiler çıkartıyordu; provaları sürdürmeyi, *III. Richard*'ı sahnelemeyi, genelde tiyatroyu reddediyordu. Hiç kimse, kendisinin de inanmadığı bu ünlü öfkelerini ciddiye almamakla birlikte, herkes saygılı büyük bir üzüntü içinde donup kalıyordu. Ansızın yeniden III. Richard oluyordu. Müthiş bir çekiciliği vardı ve yüzü —oynak burun delikleri, kıvrımlı ağzı, kurnaz gözleri— acımasızlığı mükemmel bir şekilde yansıtıyordu. Sokoloff, fiziği ve aksanıyla alışılmamış bir Buckingham kompozisyonu çiziyordu ama ona öyle bir canlılık, bir güç veriyordu ki insan kendisini kaptırıyordu. Bu seanslar boyunca, babası Jacques Copeau'nun büyük düz alnını ve açık renk iri gözlerini alan ve çok güzel bir kadın olan Marie-Hélène Dasté ile tanıştım; kendisine hiç yakışmayan Lady Anne rolünü oynuyordu. Dullin ilginç bir düzen icat etmişti: iri delikli bir ağ sahneyi ikiye bölüyordu; ışıklandırmaya göre, tabloları önde, seyircinin tam önünde veya bir mesafe vermek için ağın arkasında oynamak olanaklıydı.

Bir filmin oluşturulmasındaki gizleri paylaşmaya davet edilmeyi ilginç ve gurur okşayıcı buldum; Colette Audry bizi kız kardeşi Jacqueline'in yazman olarak çalıştığı bir film çekimini izlemeye götürerek çok mutlu etti; Jacques Deval'in bir piyesinden uyarlanan *Etienne* filmi çekiliyordu. Stüdyo çok kalabalık ve çok sıcaktı. Jacqueline bana çok güzel ve çok şık göründü, oysaki orada ondan daha iyi giyimli kadınlar bulunuyordu, özellikle biraz donuk ama gri kadife tayyörünün gözlerimi kamaştırdığı bir aktrist vardı. Figüranlar kıyı köşelerde sıkıntıyla bekleşiyorlardı. Jacques Baumer bir sahnenin başını çekiyordu; müdürü tarafından çağrılıyor ve dilini belirli bir tarzda şaklatarak: "Emrinizdeyim Müdür Bey" demesi gerekiyordu. Film operatörü ne ışıklardan, ne de görüntü çerçevesinden hoşnuttu: Baumer mimik ve ses tonunu değiştir-

meksizin repliğini on üç kez yineledi. Bunun ürkütücü anısını uzun süre sakladık.

Gene de, saat sekizde, Saint-Lazare garında bizi Rouen ve Havre'a götürecek trene bindiğimizde biraz hüzünlü oluyorduk. İkinci mevkide seyahat ediyorduk, ekspreslerin üçüncü mevkisi yoktu. Her zaman çok sıcak olan bu mavi kompartmanlarda Normandiya ve Bretanya'nın ilgi çekici yerlerinin fotoğrafları asılıydı: ancak yıllar sonra görmeyi başarabildiğim Jumièges Manastırı, Caudebec Kilisesi, Criqueboeuf gölcüğü. Eleştirmenlerin bir "yeni roman" öncüsü olarak selâmladıkları Van Dine'in romanlarına, Whitfeld'in, Dashiel Hammet'in kanlı öykülerine gömülüyorduk. Daha ben gardan çıkarken kent uyumuş oluyordu; kapanmaya hazırlanan La Métropole'da bir ay çöreği yiyor ve odama gidiyordum.

Paris'te, Havre'da, Rouen'da sohbetlerimizin ana konusu tanıdığımız insanlardı; bizi o kadar meşgûl ediyorlardı ki, onların yaşamlarını anlatmayı kendime yasaklarken, kendi yaşamımızın çizdiğim resmini donuklaştırıyorum: bu suskunluğu bilinen nedenler zorunlu kılıyor. Ama şurası kesindi ki, bu yabancı yaşamların, her zaman önceden sezilemeyen ve genellikle şaşırtıcı kaynaşması günlük varoluşumuzu dolduruyor ve onu tekdüzelikten kurtarıyordu. Durmadan sorunlar oluşuyordu. Gégé eski resim öğretmeniyle evlenmişti; kocasının tutucu ve dindar ailesiyle iyi anlaşamıyordu; onunla kocası arasında hemen her gün olaylar patlak veriyordu; Gégé kocasına çok hınç besliyordu ama adam ona çekici geliyordu: bu karşıt görüşleri nasıl birlikte yaşatıyordu? Kız kardeşine hep sıkıca bağlıydı ama herkes kendine göre olgunlaşıyordu: dostluklarının da karmaşıklıkları vardı. Jacqueline Lemaire nişanlanacaktı: niye hayranlarından şununla da bununla değil? Bir gün önce *Le Tapir – özel öğrenci* ile Mme. de Listomère arasında geçen tartışmanın gerçek nedenleri neydi? Yeni yüzlere rastlayınca onları her yöne çeviriyor, çizmeye çalıştığımız portrelerini bıkıp usanmadan elden geçiriyor, tamamlıyorduk. Bütün meslekdaşlarımız sıradan geçiyordu. Özellikle Colette Audry ile ilgileniyorduk; onun politikayla, aşkla, kız kardeşiyle, kendi kendisiyle olan ilişkilerini inceliyorduk. Sartre bana, çok akıllı ve özenli edepsizliğini eğlenceli bulduğu bir öğrencisinden söz ediyordu; önce Sömürge Okuluna gitmeye niyetliydi ama Sartre onu felsefeye yöneltmişti. Adı Lionel de Roulet'ti. Boşanmış bir ana-babanın çocuğuydu, Havre'da, kendini astrolojiye ve simyaya vermiş bir anne ile yaşıyordu: annesi oğlunun

kişiliğini ve geleceğini şu ya da metalsinin özellikleriyle açıklıyordu. Genç çocuk Sartre'a güç koşullar içinde geçen çocukluğunu ayrıntılarıyla anlatmıştı. Sartre ona "müridim" diyor ve onu çok seviyordu.

Sartre gibi ben de bireyleri tek tek incelemeye önem veriyordum; onların tüm özelliklerini bir bir ortaya dökmeye sonra yeniden yerli yerine koymaya bizdeki izlenimlerini, imgelerini yeniden biçimlendirmeye, ondan daha az hevesli değildim; ama, onları görmeyi hiç bilemiyordum: Mme. Tourmelin'le yaşadığım olay, körlüğümü göstermişti. Onları anlamaktan çok yargılamayı seviyordum. Bu ahlâkçılık eskiye dayanıyordu. Çocukken, ailemin övündüğü üstünlükler beni kibirli olmaya itmişti; sonraları, yalnızlık beni saldırgan bir gurura zorladı. Koşullar hâlâ benim sertliğe eğilimimi destekliyordu. Bütün gençlik grupları gibi, küçük yoldaşlar çetesi de iyi ve kötü hakkında görkemli bir şekilde çabuk ve kesin bir karar veriyordu; gruba girer girmez, onun kurallarına aykırı davranan herkesi ben mahkûm ediyordum. Kendimi Sartre ve Pagniez'den daha darkafalı, yobaz gösteriyordum: her ikisi de insanları acımasızca suçlasalar bile onları anlamaya çalışıyorlardı. Bendeki ruhsal durumu anlama eksikliğine aralarında dostça gülüyorlardı. Niçin bunu düzeltmeye çalışmadım? Gençliğimde suskunluktan, gizemlilikten aldığım zevki de sürdürüyordum; bir tür doğaüstünü yeniden bulduğum için gerçeküstücülük beni etkilemişti: başkasının karşısında, dış görünüşün pırıltılarının neyi sakladığını kendi kendime sormadan kendimi büyülenmeye, eğlendirilmeye, kuşkulandırılmaya bırakıyordum. Bu estetik düşkünlüğünden kendimi arındırabilirdim; ama inadımın köklü nedenleri vardı: başkasının varoluşu benim için dürüstlükle meydan okumaya karar veremediğim bir tehlike oluşturuyordu. Onsekiz yaşımda, beni canavara çevirmek iddiasında olan büyücülüğe karşı zor bir savaş vermiştim: savunma durumumu sürdürüyordum. Sartre'ın üstesinden, "ikimiz biriz" diyerek geliyordum. İkimizi dünyanın merkezine yerleştirmiştim; çevremizde beni görmek için gözleri olmayan itici, gülünç ya da hoş insanlar dönüyordu: her şeyi görebilen yalnızca bendim. Böylece çevrenin düşüncesiyle küstahça alay ediyordum: sık sık bendeki insan saygısı eksikliği, o zamanlar ona fazlasıyla sahip olan Sartre'ı rahatsız etti. Bir gün, Havre'ın büyük meydanında, deniz üstünde ve çok güzel manzaralı Frascati'de bir şey içmek istediğimde kavga ettik; çorabımda koca bir delik vardı; oraya gitmeye şiddetle karşı koydu. Bir başka sefer, Paris'teydik, cebimizde beş para yoktu, ödünç alabilecek kimsemiz de yoktu; her hafta indiğimiz Blois Otelinin yöneticisine başvurmasını önerdim; itiraz etti: bu adam

onun miğdesini bulandırıyordu. Montparnasse bulvarını arşınlayarak bir saatten fazla tartıştık. "Madem ki miğdenizi bulandırıyor, diyordum, kafasının içinden geçenleri neden umursuyorsunuz?" Sartre yanıt olarak, kendisi hakkında üretilen düşüncelerin içine işlediğini söylüyordu.

Bir yanlışı baştan sona tam anlamıyla yaşamak olanaksızdır. En ufak bir konuşma, karşımdaki ile benim aramda bir karşılıklı alışveriş anlamına gelmekteydi. Sartre'ın onlara önem vermesi nedeniyle, ayrıca kendi kişiliklerinin buyurgan oluşu yüzünden, Mme. Lemaire'in ve Pagniez'nin eleştiri veya alayları bana dokunuyordu. Camille'in kendine güveni de beni rahatsız ediyordu. Colette Audry bana bazen Simon Weil'den söz ediyordu; bunu büyük bir sevecenlikle yapmasa da bu yabancı kadının varlığı kendini zorla kabul ettiriyordu. Puy'de öğretim görevlisiydi, bir arabacılar hanında kaldığı ve her ayın başında aylığını masaya koyduğu söyleniyordu: herkes bu paradan alabilirdi. Bir işsizler komitesinin başına geçip onların haklarını savunabilmek için bir demiryolunda işçilerle çalışmıştı: Belediye Başkanının ve öğrenci velilerinin düşmanlığını kazanmış; üniversiteden kovulmasına ramak kalmıştı. Zekâsı, çileciliği, adanmışlığı, cesareti, bende, onun beni tanımakla duymayacağını bildiğim bir hayranlık uyandırıyordu. Onu kendi dünyama ekleyemiyor, öte yandan kendimi belli belirsiz tehdit altında duyuyordum. Birbirimizden o kadar uzakta yaşıyorduk ki, kendimi pek de fazla üzmüyordum. Gene de günlük yaşantımda önlemli davranıyordum; başkasının da benim gibi bir özne, bir bilinç olabileceğini düşünmekten kaçınıyordum; kendimi onun yerine koymayı reddediyordum: bu nedenle sık sık alaycılığa başvuruyordum. Pek çok olayda, bu tür düşüncesizlikler beni sertliklere, kötü niyetliliklere, hatalara sürükledi.

Ancak bu Sartre'la birlikte, uçsuz bucaksız konularda, uzun tartışmalar, yorumlar yapmamızı engellemiyordu; tersine, dostlarımız irdelediğimiz konuları uysallıkla izliyorlardı; buysa benim bağımsızlık duygumu güçlendiriyordu. Kötü gözlemciydim, ama insanları anlamaya çalıştığımız söyleşilerimizde, kendi fikirlerimi sonuna dek savunuyordum. Çabalarımızı birleştirmeye büyük gereksinimimiz vardı, hiçbir açıklama yöntemimiz yoktu çünkü. Klasik Fransız ruhbilimini küçümsüyorduk, davranışçılığa inanmıyorduk, ruh çözümlemeyeyse çok sınırlı bir saygınlık tanıyorduk. Bu konuda Colette Audry ile epeyce tartışmamız oldu. Komünistler ruhçözümlemeyi reddediyorlardı; Politzer, *Commune* (Komün) adlı yapıtında ruhçözümlemeyi bir erkebilim (énergétisme) yani Marksizmle bağdaşamayacak bir idealizm olarak niteliyordu. Troçkistler ve di-

ğer karşıtlarsa, ruhçözümlemesinin üstüne atılıyorlardı. Colette ve arkadaşları, duygularını, davranışlarını, başarıya ulaşamamış eylemlerini Freud'çu ya da Adler'ci çözümlerle açıklıyorlardı.

Adler'in *Le Tempérament nerveux* (Sinirli Yapı) adlı yapıtı cinselliğe daha az yer verdiğinden bizi Freud'un yapıtlarından daha çok doyuruyordu. Ama "aşağılık duygusu" kavramının da kim olursa olsun herkes için kullanılmasını kabul etmiyorduk. Ruhçözümcüleri, insanı anlayacak yerde onu parçalara ayırmakla suçluyorduk. "Anahtar"larının neredeyse düşünülmeden uygulanması, kaygıyla karşılanması gereken garip deneyleri, aldatıcı bir biçimde ussallaştırmalarına yanıyordu. Aslında, bu eleştiriler kısmen doğruydu. Ama biz, ciddi araştırmacılarla —Freud, bazı izleyicileri ve karşıt görüştekiler— onların kuramlarını ilkel bir dar kafalılıkla uygulayan amatörler arasında fark gözetmiyorduk. Bu ikinciler yönelttiğimiz eleştirileri hak ediyor olabilirlerdi, bu bizi rahatsız etmiyordu. Bizi en çok kızdıran şey, Colette'in bazı arkadaşlarının yaşamlarının yönetimi konusunda ruhçözümcülere danışmaları oluyordu. Bunlardan biri iki kadından hangisini seçeceğini bilemiyordu; —birçok gerçeküstücüyü tedavi etmekle ünlü— Doktor D.ye gidip hangi kadını seçmesi gerektiğini sordu: "duyguların kendinizden kuru yapraklar gibi kopmasını beklemek gerekli" yanıtını aldı. Colette bu olayı bize anlattığında, isyan ettik: yaşamın bir hastalık olmasını ve bir seçme yapılması gerektiğinde, kendi kendine karar vereceğine, insanın bir doktora gidip reçete yazdırmasını reddediyorduk.

Ama diğer pek çok alanda olduğu gibi bu alanda da, hangi yanlışlardan sakınmamız gerektiğini bilsek de, onların yerine hangi doğruları koyacağımızı bilmiyorduk. Jaspers'in "anlayış" kavramı bize ancak oldukça belirsiz bir yol çiziyordu; bireyleri benzersizlikleriyle kavrayıp bir sentezе varmak için, sahip olmadığımız sistemler gerekliydi. O yıllarda, bu sistemleri oluşturmak ve bulup çıkarmak yönünde çaba harcıyorduk. Bu bizim günlük işimiz oldu ve sanırım bizi hiçbir kitabın, dıştan gelen hiçbir verinin yapamayacağı kadar zenginleştirdi. Diğerlerinin bilinçaltı diye nitelediği bütün görüngüler için Sartre kötü niyet (dürüst olmama) kavramını ortaya attı. Bu kavramı bütün yönleriyle gözler önüne sermeye çalışıyorduk: dil aldatmacaları, bellek aldatmacaları, kaçamaklar, uzlaşmalar, yücelmeler. Yeni bir şifre anahtarı, yeni bir şekil keşfettiğimizde seviniyorduk. Genç bayan meslekdaşlarımdan biri öğretmenler odasında gürültülü bir şekilde kesin fikirler ve aşırılıklar ileri sürüyordu; ama onunla konuşmak istediğimde, kaygan kumlara saplanıyordum; bu karşıtlık beni şaşırttı; bir gün, aydınlandım: "Anladım, dedim Sartre'a, Ginette Lumière bir görüntü!" Ondan sonra, benlikleriyle kefil olmadıkla-

rı inanç ve duygulara öykünen herkese bu sözcüğü uyguladık: *rol* fikrini, değişik bir ad altında yeniden keşfetmiştik. Anlamsızlığın, boşluğun o insanı aşındıran, paslandıran yönü ve duyumlar dediğimiz şeylerin böylesine bolmuş gibi görünmesi, Sartre için özel bir merak konusuydu. Şiddetli bir nefrit kolik krizi geçirdi ve aslında acı çekmediğini ileri sürerek doktoru çok zor durumda bıraktı: acı bile, onu yatağa çivilemesine karşın, ona gözenekli, kavranılmaz gibi görünüyordu. Aklımızı kurcalayan bir diğer soru da bilincin organizmayla ilişkisiydi; kendimizde ve başkalarında, fiziksel bir yazgıdan doğanla özgür bir istek ürününü ayırt etmeye uğraşıyorduk. Sartre'ın, vücudunu sadece çizgili kaslar demeti olarak görmesini ve onu sinir sisteminden ayırmasını eleştiriyordum; ona göre, gözyaşlarına, sinir krizlerine, deniz tutmasına boyuneğmiş olmak, bu olaylara hoşgörüyle bakılmasının sonucudur. Miğdenin, gözyaşı bezlerinin, ve hatta başın, bazen bastırılamaz güçlere boyun eğdiğini savunuyordum.

Bu araştırmalar sırasında kendi amaçlarımızı ve görüş açılarımızı yaratarak sınırlarla çevirdiğimiz alanın darlığından yakınıyorduk. Çok az sayıda arkadaşımız vardı, hemen hemen hiç akrabamız yoktu. Çeşitli olaylara bu kadar büyük bir ilgiyle eğilmemiz, biraz da bu eksikliği gidermek içindi. Polise ve tutucu çevrelere seve seve yüklenen *Dedektif*'i sık sık alıyordum. Aşırı uçlar bizi nevroz ve psikozlar kadar bağlıyordu: onlarda, normal diye nitelendirilen insanların tutumları ve tutkuları, abartılmış, arındırılmış ve çarpıcı bir belirginlik kazanmış şekilleriyle izleniyordu. Bunlar bir başka nedenden de bizi ilgilendiriyordu. Her türlü karışıklık baştanımazlığımızı doyuruyordu; aşırılıklar bizi büyülüyordu. Çelişkilerimizden biri, bilinçaltını yadsımamızdı. Oysa Gide, gerçeküstücüler ve direnmemize karşın Freud, bizi, her varlıkta bir "karanlığın yokedilmez bir çekirdeği"[1] olduğuna inandırmıştı: ne toplumsal alışkanlıkları ne konuşma dilinin beylik sözlerini bozmayı başaramayan bir şey bazen utanç verici şekilde patlak vertyordu. Bu patlamalarda, daima bir hakikat kendini gösteriyor ve biz, bir özgürlüğe yol açan patlamaları, allak bullak edici buluyorduk. Burjuva ikiyüzlülüklerini ve kusurlarını açığa çıkartan, kalplerin ve ailelerin arkasında hakikati örten duvarları yıkan her türlü taşkınlığa özel bir değer veriyorduk. Suçlar kadar mahkeme duruşmaları da dikkatimizi çekiyordu; en iç karartıcısı bile bireyin toplumla ilişkisi sorununu ortaya koyuyordu.

Elbet, yalnızca ruhsal ya da toplumsal boyutta bulduğumuz dava-

[1] André Breton.

larla ilgileniyorduk. Falcou davası Rouen'da Adliye Sarayı önünde on beş bin kişilik bir gösteriye yol açtı; Falcou metresini diri diri yakmakla suçlanıyordu ama kentte büyük bir sevgi odağıydı: aklanınca omuzlarda taşındı. Bu gürültüye kayıtsız kaldım. Buna karşın, çok az yankısı olan bir olay üstünde Sartre ile birlikte uzun uzun düşündüm; üç yıllık evli ve çok mutlu genç bir kimyagerle karısı bir gece bir kabarede tanıştıkları yabancı bir çifti evlerine getirdiler; gece kendilerini ne çılgınlıklara kaptıp koyuverdiler bilemeyiz, ancak sabah, genç çift canlarına kıydı. Bu anıyla, düşüncemizin hâlâ ne kadar cesaretten yoksun olduğunu ölçüyorum. Geçici bir kendini dağıtmanın üç yıllık aşk ve mutluluğa nasıl olup da üstün gelebildiğine şaşırmıştık; hakkımız vardı: ondan beri ruhçözümcülerden, insanların koşulların etkisiyle yönlendirilmedikçe ani sarsıntıların birtakım ciddi rahatsızlıklar yaratmayacağını öğrendik. Ama şaşkınlığa takılıp kalmamalıydık; gazetelerin basmakalıp fikirlerini reddedip, onların gerçek ilişkilerini hayal etmeye çalışmak için, genç evlilerin çifte intiharından yola çıkmak gerekiyordu: bu olayın öncülüğünü yapan cinsel çılgınlıklar basit bir rastlantı değildi kuşkusuz. Görünüşü tartışma fikri aklımıza gelmedi.

Bununla beraber, toplumsal düzen söz konusu olduğunda, kandırmacaların kokusunu çabucak almakta pek ustaydık. Genel çizgileri içinde, Papin kız kardeşlerin trajedisi bizim için hemen anlaşılabilirlik kazandı. Mans'da olduğu gibi Rouen'da da, belki de öğrencilerimin anneleri arasında bile, mutlaka hizmetçilerinin aylıklarından kırdıkları tabakların parasını kesen, mobilyalar üstünde unutulmuş tozları bulup çıkartmak için beyaz eldivenler giyen kadınlar vardı: bizim gözümüzde bunlar ölümü yüz kez hakediyorlardı. Bazı gazetelerin bastıkları eski resimde, kıvrılmış saçları, beyaz yakaları ile Christine ve Léa ne kadar akıllı uslu görünüyorlardı! Nasıl olmuş da bunlar, dramdan sonra resimleri çekilen ve kamu davasına konu olan bu çılgın kadınlar haline dönüşmüşlerdi? Onları bu duruma getiren, öksüz çocuklukları ve bunu izleyen köleliklerı ile, iyi durumdaki insanların icat ettikleri ve deliller, katiller, canavarlar yaratan sistemdi. Bu öğütücü makinenin vahşetinin gereğince görülebilmesi ancak böyle bir vahşetle olabilirdi: iki kız kardeş birbirlerini karanlık bir adaletin maşası ve kurbanı haline getirmişlerdi. Gazetelerin bildirdiğine göre birbirlerini aşkla seviyorlardı ve biz, onların, tavanarasındaki odalarının ıssızlığında, okşama ve nefret dolu gecelerini hayal ettik. Ancak, sorgunun özetini okuduğumuzda, şaşırdık; kardeşlerden büyüğü, yadsınamayacak ölçüde paranoya hastasıydı ve küçüğü de onun

nöbetlerini paylaşıyordu. Bu durum da, aşırılıklarında bir özgürlüğün çılgınca zincirden boşalmasını görmekle hata etmiştik; demek ki bu darbeler, karmaşık korkular içinde gözü kapalı vuruşlardı; buna inanmaktan tiksiniyorduk ve gene de belli belirsiz onlara hayranlık duymaya devam ediyorduk. Bu bizi, ruh doktorları onların akıl dengelerinin yerinde olduğuna ilişkin rapor verdiklerinde isyan etmekten alıkoymadı. Eylül 1933'de, *Dedektif*'te bu "kudurmuş koyunlar"ın yazgısı hakkında karar verecek olan, ahlâk ve sağlıklarına güvenilir, şişko çiftçilerin, tanınmış tüccarların resimleri basıldı; büyüğü ölüme mahkûm ettiler; karardan iki gün sonra ona zorla deli gömleği giydirmeye mecbur kalındı ve ömür boyu bir akıl hastahanesine kapatıldı. Gerçeğe boyun eğdik. Christinc'in hastalığı her ne kadar cinayetini donuklaştırıyorsa da jüri üyelerinin öfkesini arttırıyordu. Böylesi bir karar, gene herkesin bildiği gibi zincire vurulacak bir deli olan Gorguloff'u giyotine yollamıştı; eğer olağan bir ölümlüyü vursaydı onu mutlaka öldürmezlerdi. Bizim toplumumuzun "ilkel" denilenlerden daha aydınlanmış olmadığını görmek hoşumuza gidiyordu; eğer toplum suç ve suçlu arasında bir nedensellik bağı kursaydı Gorguloff'un ve Papin kız kardeşlerin yaptıklarından sorumlu olmadıklarına karar verilirdi; gerçekte, toplum cinayetle cinayet konusu kişi arasında bir "katılma" bağı kuruyordu; vurulan bir Cumhurbaşkanı, parça parça edilen iki burjuva kadın için *her şeyden önce* kanlı bir ceza gerekliydi; katil yargılanmıyordu; o, günah keçisi ödevini görüyordu. Sartre özenle uygar dünyamızda kaynayan bütün mantık – öncesi fikirlerin sayımını yapıyordu. Mühendislerin uyguladığı türden bir usçuluğu tanımamasının nedeni, daha yerinde, daha doğru kavranmış bir anlaşılabilirlik sağlamaktı; ama toplum, mantık ve matematiğin üstüne büyülü bir anlayışın kalıntılarını koyarak hakikati aşağıladığını dile getiriyordu.

Mans katliamının yanında diğer cinayetlerin çoğu önemsiz görünüyordu. Herkes gibi biz de "korku müzesi"ne dönüştürdüğü "ıssız yerinde" acayip cinsel çılgınlıklar düzenledikten sonra metresinin ve onun annesinin cesetlerini bırakıp eski bir hocasını vurmaya giden "Bouley bilgini" Hyacinthe Danse'ın renkli cinayetlerini yorumluyorduk. Oscar Dufrène'in meçhul bir denizci tarafından öldürülmesi klasik bir alçaklıktı. Onsekiz yaşındaki bir geç kız, Violette Nozières babasını zehirlemekle suçlanınca ilgi duyduk. O sırada Papin kız kardeşlerin davası sürüyordu. Bu arada bir köşe yazarı ortaya çıkıp her iki olayı birbirine yaklaştırdı: bu "yoldan çıkmış gençlik" için acımasız bir sertlik istiyordu. Sor-

gunun başından beri, genç "baba katili" de bize bir suçludan çok bir kurban gibi göründü. Annesinin ona herkesin içinde: "kendini öldür Violette" diye bağırması, ve kamu davası sürerken ayrıca bir de zarar ziyan davası açması kamuoyunu sarstı. Bununla birlikte, sorguda dinlenen tanıkların tümü ve bütün basın gerçeği gizlemek için elbirliği yaptı; kız tarafından yapılan ve birçok ipucuyla doğrulanan suçlamalara, "baba"nın kutsal olduğu saviyla karşı koyuyorlardı.

Gazeteleri okurken ve arkadaşlarımızla konuşurken, insanları daha iyi tanımaya ve onların özgürlüğünü korumaya yönelik girişimler bize bildirildiğinde, hemen alarm durumuna geçiyorduk. Doktor Hirschfeld Berlin'de bir "seksoloji enstitüsü" kurmuştu; bireyin haklarına saygıyı, bazı sapkınlıklara izin vermeye kadar götürüyordu; Alman yasalarının, anormallikleri artık suç olarak kabul etmemesini sağlamıştı. Eylül'de, okulların açılmasından kısa zaman önce, Brno'da bir "uluslararası cinsel reform kongresi" toplandı; orada, isteğe bağlı hamilelik, gönüllü kısırlaştırma, genel olarak insanlar için en uygun koşulların oluşturulması sorunları tartışılmıştı. Biz, insanı, toplumsal törelere körü körüne bağlılıktan kurtarmaya ve ona bedenine egemen olma olanağı tanıyarak doğadan özgür kılmaya yönelik bu çabayı onaylıyorduk: özellikle dünyaya bir çocuk getirmek, katlanılacak değil, bilinçli olarak kabul edilen bir şey olmalıydı. Bir başka fikir düzeninde, yeni eğitim yöntemleri oluşturan Saint-Paul-de-Vence'li eğitimci Freinet'yi destekliyorduk; öğrencilerine körükörüne bir boyuneğme düzeni buyuracağına, onların dostluğuna ve doğal yapılarına sesleniyordu; yedi yaşındaki öğrencilerinden, esinlerine saygı duyunca bu yaş çocuklarının resimleri kadar canlı ve özgün metinler elde ediyordu; bunları *La Gerbe* (Demet) adlı küçük bir dergide yayımlıyordu. Ruhban sınıfı halkın bir kesimini ona karşı kışkırttı ve okulu taşa tutuldu; ama o direndi. Başarısı, bizim en tutkulu inancımıza uyuyordu: özgürlük, icatların en tükenmez kaynağıdır ve onun gelişmesinin her desteklenişi ile dünya zenginleştirilmektedir.

Teknikteki gelişmelerin bu özgürleşmeye yardım ettiğini sanmıyorduk; Amerikalı iktisatçılar dünyayı yakında teknisyenlerin yöneteceğini söylüyorlardı: teknokrasi sözcüğü yeni icat edilmişti; telgraf yöntemiyle ilk kez resimler nakledildiyordu. "Uzaktan görüntü alma" gerçekleşmek üzereydi. Profesör Piccard ve rakipleri stratosferdeki gezintileri çoğaltıyorlardı. Mermoz, Codos ve Rossi, Amélia Earhartt, rekor üstüne rekor kırıyorlardı; başarılarında, bizi duygulandıran bir serüven payı vardı. Ama basının hayran olduğu bütün mekanik yeniliklere biz kayıtsız kalı-

yorduk. Bize göre, bozukluğu gidermenin tek bir yolu vardı: yöneten sınıfı değiştirmek. Bu sınıfın yalanlarına, aptallığına, yobazlığına, sahte erdemlerine, yirmi yaşında olduğumdan daha da zor dayanıyordum. Bir gece Rouen'da bir konsere gittim; çevremde, güzellikten payını almaya hazırlanan bu tuzu kuru izleyici topluluğunu görünce karamsarlığa kapıldım. Ne kadar kalabalık, ne kadar güçlüydüler! Onlarla başa çıkılabilinecek miydi? Daha ne kadar zaman en yüksek insanî değerleri temsil ettiklerine inanmalarına ve çocuklarını da kendileri gibi yetiştirmelerine izin verilecekti? Öğrencilerimin bir kısmı bana sevecen geliyordu ve lise çıkışı, onların yaşında içinde boğulduğum ev kadar kapalı ve içkararıcı bir ortama gittiklerini düşününce kalbim sıkışıyordu.

Neyse ki kapitalizmin sonu çabuk geliyor gibiydi. 1929'da patlak veren buhran gittikçe yoğunlaşıyordu ve şaşırtıcı görüntüleri, en inatçı kafalar için bile çarpıcıydı. Almanya'da, İngiltere'de, A.B.D.'nde milyonlarca işsiz vardı.[1] Aç insan kitleleri Washington'a yürümüşlerdi; buna karşın, kahve ve buğday çuvalları denize atılıyordu; A.B.D.'nin güneyinde, pamuğu toprağa gömüyorlardı; Hollanda'lılar ineklerini kesiyorlar ve domuzlarına yem olarak veriyorlardı, Danimarka'lılar ise yüzbin süt domuzunu öldürmüşlerdi. İflâslar, skandallar, iş adamlarının ve büyük bankacıların intiharları gazete sütunlarını dolduruyordu. Dünya kımıldayacaktı. Sartre sık sık kendi kendine, bu devrimi yapacak olanlarla birleşmiş olmamız gerekip gerekmediğini soruyordu. Bilhassa, Rouen'da rıhtımlar üzerinde bir büyük kahvenin, Café Victor'un terasındaki bir söyleşimizi anımsıyorum. İdeolojik açıdan bilgilenmiş olduğumuz alanlarda bile, somut bir olay bize hep çarpıcı geliyordu ve onu her yönüyle yorumluyorduk; o öğleden sonra da öyle oldu. Temiz mavi kot giysili bir dok işçisi yakınlarımızdaki bir masaya oturdu: yönetici onu kovdu. Olay bize yeni birşey öğretmedi ama bir Epinal resmi saflığıyla sınıf ayrımını gösteriyordu ve bizi uzaklara götüren bir sohbetin başlangıç noktası oldu. Şu soruyu sorma durumunda kaldık: işçi sınıfınca yürütülen mücadeleye sadece sempati duymakla yetinmeli miydik? Bu mücadeleye katılmamız gerekiyor muydu? O yıllar boyunca Sartre birkaç kez Komünist Partiye kaydolması gerektiği duygusuna belli belirsiz kapıldı. Fikirleri, tasarıları, huyu buna karşıydı; ama, bağımsızlık duygusuna benden daha az sahip olmamakla birlikte, sorumluluk hissi benden çok daha fazlaydı. O gün, şu sonuca vardık —sonuçlarımız hep geçiciydi— ki, işçi sınıfından

[1] B.I.T.'ın kapsadığı ülkelerdeki istatistiklere göre 40 milyon.

olanların toplumcu olmaları gerekiyordu, ama bu sınıf mücadelesi, bizi ilgilendirmekle birlikte bizim kavgamız değildi; bizden istenebilecek olan, hep onun tarafını tutmak olacaktı. Biz, partiye kaydolmakla bağdaşmayan kendi girişimlerimizi yürütmeliydik.

Hiç düşünmediğimiz şey ise, karşıtların safında mücadele vermekti. Troçki için en derin saygıyı duyuyorduk ve "sürekli devrim" fikri, anarşist eğilimlerimizi, tek bir ülkede sosyalizmin yerleşmesinden çok daha fazla okşuyordu. Ama, Troçkist partide, ayrı görüşte olan gruplarda, Komünist Partide rastlanan ideolojik dogmatizmin aynısını buluyorduk ve bunların etkisine inanmıyorduk. Colette Audry bize, —toplam üyesi beş kişi olan— kendi grubunun S.S.C.B.'de yeni bir ihtilâlin yararları üzerinde düşündüğünü söylediğinde, ondan kuşkuculuğumuzu saklamadık. Stalin karşıtlarının tutkuyla sarıldıkları Serge olayına ılımlı bir ilgi gösterdik. Bununla birlikte kendimizi olayların dışında görmüyorduk; biz, söyleşilerimizle, verdiğimiz derslerle, kitaplarımızla, bireysel bir eylem gerçekleştirmek istiyorduk; bu, yapıcı olmaktan çok eleştirici bir eylem olacaktı ama Fransa'da yaşadığımız o dönemde, eleştirinin sonsuz yararı olduğuna inanıyorduk.

Böylece, kendimizi sırf yazılarımıza, araştırmalarımıza vermeye devam ettik, Sartre, kendisini bölen fikirleri tutarlılıkla düzenlemek için yardıma ihtiyacı olduğunun bilincindeydi. Kierkegaard'ın ilk çevirileri o sıralarda yayımlandı: hiçbir şey bizi onları okumaya isteklendirmiyordu ve onları tanımadık. Buna karşın, Sartre, Alman görüngübiliminden duyduklarına karşı çok ilgilendi. Raymond Aron o yılını Berlin'de Fransız Enstitüsünde geçiriyordu ve Tarih üzerine bir tez hazırlarken, Husserl'i de tetkik ediyordu. Paris'e gelince bundan Sartre'a söz etti. Montparnasse caddesinde Bec de Gaz'da birlikte bir akşam geçirdik; oranın özel içkisini ısmarladık: kayısılı kokteyl. Aron bardağı işaret etti: "Görüyor musun, küçük yoldaşım, görüngübilimciysen, bu kokteylden sözedebilirsin ve bu da felsefe olur!" Sartre'ın rengi, duygularının etkisiyle hemen attı; yıllardır istediği aynen buydu: nesnelerden elle tutabildiği şekilleriyle söz edebilmek ve bundan bir felsefe çıkarabilmek. Aron onu, görüngübilimin onun kaygılarına tam tamına yanıt verdiği konusunda ikna etti: idealizmin ve gerçekçiliğin çelişkisini aşmak, bilincin üstünlüğünü ve kendisini bize gösterdiği haliyle dünyanın varlığını aynı zamanda doğrulamak. Saint-Michel bulvarından, Husserl üzerine Lévinas'nın yapıtını satınaldı, bilgi edinmekte o kadar acele ediyordu ki, yürürken, daha sayfalarını bile kesmediği kitabı karıştırıyordu. Yapıtta olumsallığa (contin-

gence) göndermeler bulunca bir darbe yedi. Birisi ondan önce davranıp ayağını mı kaydırmıştı? Biraz daha okuyunca içi rahat etti. Olumsallık, Husserl'in sisteminde önemli bir rol oynar görünmüyordu, aslında Lévinas bunun çok belirsiz ve biçimsel bir tanımını veriyordu. Sartre Husserl'i ciddi olarak tetkik etmeye karar verdi ve gelecek yıl Berlin'de Fransız Enstitüsünde küçük yoldaşının yerine atanmak için gerekli girişimlerde bulundu.

Dünyaya verdiğimiz önem, sözettiğim yönelimlerle oldukça titizlik ve sertlikle yönetiliyordu; bununla birlikte, bir tür seçmeciliğe de açıktık, yayımlanan her şeyi okuyorduk;[1] o yıl bizim için en önemli Fransızca kitap, Céline'in *Le voyage au bout de la nuit* (Gecenin Sonuna Yolculuk) idi. Birçok bölümünü ezbere biliyorduk. Anarşizmi bizimkine benziyordu.[2] Bu kitap bizi çok mutlu eden bir tonda ve biçimde, savaşa, sömürgeciliğe, yeteneksizliğe, beylik düşüncelere, topluma saldırıyordu. Céline yeni bir alet icat etmişti: söz kadar canlı bir yazı biçimi. Gide'in, Alain'in, Valéry'nin mermer gibi soğuk ve duygusuz cümlelerinden sonra ne gevşemel Sartre onu örnek aldı. *Hakikat Efsanesi*'nde kullandığı ağırbaşlılık taslayan ifadesini kesin olarak bıraktı. Gizli kalmış yönleri zorlamamıza izin veren özel güncelere, yazışmalara, yaşamöykülerine büyük ilgi duymamız doğaldı; Billy'nin *Diderot*'sunu, bizi Mme. de Charrières ile samimileştiren Scott'un *Le Portrait de Zélide*'ini (Zélide'in Portresi), Lytton Strachey'in bazı alçakların ünlü tiplerini sergileyen *Victoriens éminents*'ını (Viktorya Devri Ünlüleri) okuduk. N.R.F.'de hem iyi hem kötü bulduğumuz *La Condition Humaine* (İnsanlık Durumu) yayımlanıyordu: bu yayının amacını getireceği sonuçtan daha değerli buluyorduk. Genel olarak, Amerikalılarınkinin yanında Fransız romancılarının tekniğinin daha az gelişmiş olduğuna inanıyorduk. John dos Passos'un *The 42 nd Parallel*'i (42. Paralel) Fransızca olarak yayımlanmıştı: bize çok şey getirdi. Herkes sınıfı tarafından koşullandırılmıştır, hiç kimse sınıfınca tamamiyle belirlenmemiştir; bu iki gerçek arasında gidip geliyorduk; dos Passos estetik düzeyde bize hayran olduğumuz bir uzlaşma getiriyordu. Kahramanları konusunda, onları hem en ince bireysellikle-

---

[1] O yıl yayımlanan kitaplar: Breton'un *Immaculée Conception*'u (Günahsız Gebelik), Michaux'nun *Un certain Plume*'ü (Plume Adında Biri), Silone'nin *Fontamara*'sı, Moravia'nın *Les Indifférents*'i (Kayıtsızlar) Salomon'un *La ville*'i (Kent), Marcel Aymé'nin *La jument verte*'i (Yeşil Kısrak).

[2] *Mort à crédit* (Taksitle Ölüm) gözümüzü açtı. Bu kitapta faşist eğilimli bir tutum alan küçük insanların hınç dolu küçümsemesi vardı.

ri içinde, hem de katkısız toplumsal bir ürün olarak göstermesine olanak tanıyan bir uzaklık icat etmişti; hepsine özgürlüğü aynı dozda tanımıyordu; sömürülenler arasında bazılarının, yoksulluk, yorgunluk, iş, isyan içinde bile eksiksizlik ve içtenlik anları vardı, yaşıyorlardı; ama, üstün sınıfta, bozulma köktendi: kolektif bir ölüm bütün hareketleri, en özel fısıldaşmalara kadar bütün sözleri dondurmuştu. Beş yıl sonra Sartre *N.R.F.*'de bu sanatın ince yöntemlerini inceleyecekti. Ama biz, dos Passos'un bile bile işlediği o şaşırtıcı etkilere hemen kendimizi kaptırdık. O insanları acımasızca, hem kendi içlerinde oynadıkları ve "özgürlük" adını taktıkları komedi çerçevesinde hem de kendi durumlarının zavallı bireryansısı olarak ele alıyordu. Sartre ve ben, sık sık kendimizi ve başkalarını bu ikili bakış açısından görmeye çalıştık. Çünkü, her ne kadar yaşamda belirgin bir güvenle yürüyor idiysek de, kendimizi hoşgörüsüzce yargılıyorduk; dos Passos bize bol bol kullandığımız yeni bir eleştiri yöntemi sağlamıştı. Örneğin, Café Victor'daki söyleşimizi onun biçeminde birbirimize anlatıyorduk: "Yönetici memnun bir şekilde gülümsüyordu; ikisi de müthiş öfkelendiler. Sartre piposundan bir nefes çekti ve belki de devrime sadece sempati duymanın yetersiz olduğunu söyledi. Kunduz itiraz etti ve onun gerçekleştirecek kendi yapıtı olduğunu belirtti. Birer içki daha ısmarladılar ve insanın başkalarına ve kendine neler vermesi gerektiğini bilmenin ne kadar zor olduğunu konuştular. Sonuçta, dok işçisi olsalardı Komünist Partiye mutlaka kaydolmuş olacaklarını, ama kendi durumlarında, onlardan istenebilecek şeyin yalnızca işçi sınıfının tarafını tutmak olabileceğini ifade ettiler." Siyasal bir bağlantıyı engellemek için ilerki yapıtlarını öne süren iki küçük burjuva aydını: bizim gerçeğimiz buydu ve bunu unutmamayı da önemli sayıyorduk.

50.000 Dollars ve *The Sun Also Rises* (Güneş de Doğar) bize Hemingway'i tanıttı; ayrıca İngilizce olarak onun pek çok öyküsünü de okudum. Bireyselciliği ve insan anlayışı yönünden bize çok yakındı: kahramanlarında, kafa, yürek ve beden arasında mesafe yoktu. Sainte-Geneviève dağında gezinirken, ya da Pampelune sokaklarında yürüyüp, çene çalıp yiyip içerken, kadınlarla yatarken, hiçbir zaman kendilerini esirgemiyorlardı. Biz —Malraux'un *İnsanlık Durumu*'nda bol bol kullandığı— cinselliği abartılı şekilde yücelten ve aynı zamanda bayağılaştıran erotizm kavramından nefret ediyorduk. Hemingway'in âşıkları her an birbirlerini bedensel ve ruhsal olarak seviyorlardı; cinsellik onların davranışlarının, duygularının, sözlerinin içine işliyordu ve arzu ile zevk içinde şiddetle boşalınca, onları bütünlükleri içinde birleştiriyordu. Başka

bir şey de hoşumuza gidiyordu: eğer insan, her şeyde, bütün benliğiyle varsa, "bayağı durum" yoktur. Günlük yaşamın gösterişsiz mutluluklarına çok önem veriyorduk: bir gezinti, bir yemek, bir sohbet; Hemingway bunlara romantik bir çekicilik veriyordu; kahramanlarının hangi şarapları, hangi etleri sevdiklerini, kaç bardak şarap içtiklerini inceden inceye bize anlatıyordu; en ufak sözlerini aktarıyordu; önemsiz ayrıntılar, onun kaleminde birdenbire anlam kazanıyordu; bize anlattığı güzel aşk ve ölüm öykülerinin arkasında kendi tanıdık dünyamızı buluyorduk. O günkü konumumuzda, bu anlaşma bize yetiyordu; bu romanların toplumsal içeriğini anlayamıyorduk çünkü, kendi özgürlüğümüz konusunda yarattığımız fikirle yolumuzu şaşırmıştık ve bireyselciliğin dünyanın tümüne karşı alınmış bir tavır olduğunu anlayamıyorduk.

Hemingway'in tekniği, görünen ve usta sadeliğiyle bizim felsefe anlayışımıza uyuyor denebilirdi. Nesneleri olduğu gibi betimleyen eski gerçekçilik yanlış varsayımlar üzerine kurulmuştu. Proust, Joyce ise, herbiri kendi tarzında, daha haklı bulmadığımız bir öznelcilikten yanaydılar. Hemingway'de, dünya hep kendi donuk dışta oluşu içinde varoluyor, ama hep özel bir kişinin perspektifi arasından görünüyordu; yazar bu dünyadan bize, ancak bu görüşe uyan bilincin algılayabileceği kadarını veriyordu; nesnelere muazzam bir varlık vermeyi başarıyordu, zira onları kahramanların içine girdiği olaylardan ayırmıyordu; özellikle nesnelerin direncini kullanarak zamanın akışını hissettirmeyi başarıyordu. Romanlarımızda kendi kendimize koyduğumuz kuralların büyük bir kısmının esinini Hemingway'den aldık.

Bütün Amerikan romanlarının bir başka üstünlüğü de vardı: bize Amerika'yı gösteriyorlardı. Bu ülkeyi ancak şekil bozucu prizmalar ardından görüyor ve hiçbir şey anlamıyorduk; ama cazla ve Hollywood'la yaşantılarımıza girmişti. Bizim zamanımızın pek çok genci gibi "negro spiritual"lerle (zenci ilahileriyle), "işçi şarkıları"yla, "blues"larla derinden etkileniyorduk. *Old Man River*'ı da, *St-James Infirmery*'yi, *Some of these days*'i de, *The Man I love*'ı, *Miss Hannah*'yı, *St-Louis blues*'u, *Japansy*'yi de, *Blue Sky*'ı da hiç ayrım yapmadan seviyorduk; insanların yakınmaları, yitik neşeleri, kırık umutları, kendilerini dile getirmek için alışılagelmiş sanatların inceliğine meydan okuyan, gecelerinin ortasından kopup gelen ve isyan duyguları ile sarsılan bir ses bulmuşlardı; geniş kolektif hislerden —her bireyin, hepsinin— doğdukları için, bu şarkılar bizi herkeste olan en duyarlı noktamızdan vuruyorlardı; içimize yer-

leşiyor, kendi dilimize özgü bazı söz ve ahenklerle aynı ölçüde bizi doyuruyorlardı ve bu şarkılarla, Amerika bizim içimizde yaşıyordu.

Sinema da onu dışımızda yaşatıyordu: perdelerde ve Okyanus'un ötesinde. Önce, kovboyların ve onların çölün uçsuz bucaksızlığında at koşturmalarının ülkesiydi; sesli sinemanın gelişiyle bu görüntü adeta kovuldu. O vakit, New York, Chicago, Los Angeles gangster ve polislerle doldu.[1] Al Capone, Dillinger ve onların serüvenlerinden esinlenen kanlı romanları okumuştuk. Şantajcıları hiç sevmiyorduk; bununla birlikte, onların birbirlerini öldürmelerini ve kurulu düzene başkaldırmalarını büyük bir zevkle izliyorduk. Basın son günlerde bol bol Amerikan polisinin kokuşmuşluğunu, içki kaçakçıları ile gizli anlaşmalarını, kendini kaptırdığı aşırılıkları ortaya çıkartıyordu: karakolda sıkıştırma ya da işkenceyle sorgulama. Bir ahlâk dalgası senaristleri sarıp da kahraman olarak hırsızı değil de jandarmayı ele almalarına yol açınca, polis filmlerinden bıktık. Ama Hollywood bize başka çekicilikler sunuyordu: önce, unutulmaz yüzler. Değersiz ve kötü de olsa Greta Garbo'nun, Marlène Dietrich'in, Joan Crawford'un, Sylvia Sydney'in, Kay Francis'in oynadıkları filmleri hemen hemen hiç kaçırmıyorduk. O yıl *Lady Lou* ve *Ben Bir Melek Değilim* filmlerinde ağız sulandırıcı yaratık Mae West'i tanıdık.

Böylece bizim için Amerika, kırık ritimlerden ve boğuk seslerden oluşan bir fon üstündeki resimlerin büyük bir gürültü patırtısıydı: zencilerinin *Hallelujah* (Tanrıya Şükür) dansları ve kendilerinden geçmeleri, gökyüzüne uzanan gökdelenler, isyan halinde hapishaneler, fabrika bacaları, grevler, ipeksi uzun bacaklar, lokomotifler, uçaklar, vahşi atlar, rodeolar. Bu elden düşme eşya pazarından bakışlarımızı çevirince, Amerika'yı, kapitalist baskının en çirkin şekliyle hüküm sürdüğü ülke olarak düşünüyorduk; onda sömürü düzenini, işsizliği, ırkçılığı, linç edilmeleri nefretle karşılıyorduk. Her şeye karşın, iyi ve kötünün ötesinde, oradaki yaşamın bizi büyüleyen devasa ve şiddetli bir yönü vardı.

S.S.C.B.'ye, çok daha ağırbaşlı bir bakış yöneltiyorduk. Bazı romanlar bize devrimin daha önce bilmediğimiz yönlerini açıkladılar: kent ve kasabalar arasındaki ilişkiler, soruşturma ya da kolektifleştirme ile görevli komiserlerle özel mülkiyet konusunda inat eden köylüler arasındaki ilişkiler. Yontulmamış düzeydeki bir sanat ürünü olan yapıtlarda bile — Panférov'un *La Communauté des gueux*'su (Baldırı Çıplaklar Toplu-

[1] O yıl Paris'te *Scarface* (Kesik Yüz), *I Am a Fugitive* (Ben Bir Kaçığım) ve *Big House* (Büyük Ev) gösterildi.

luğu), Leonide Léonov'un (ki önsüzde Dostoyevski'den yana olduğunu açıklamaktan çekinmiyordu) *Les Blaireaux*'su (Porsuklar) — bu serüvenin kapsamı, yeniliği, karmaşıklığı bizi coşturdu. Şolohov'un *Terres défrichées* (Uyandırılmış Topraklar) adlı yapıtında bu, hayran olunacak bir biçimde anlatılmıştı. Bu yazarın *Durgun Akardı Don* adlı yapıtını tanıyorduk; bu uzun kazak destanı cesaretimizi kırmıştı da sonuna dek okuyamamıştık. Ama *Uyandırılmış Topraklar* bize bir başyapıt gibi göründü. Kendinden önceki büyük yazarlar gibi Şolohov da, tümü yaşayan çok sayıda kahraman arasındaki ilişkiyi canlı tutmasını biliyordu; karşı-devrimci bir toprak sahibi zengin köylüyü bile çizerken onların kalıbına ve mantık sistemine giriyordu. "Olumlu kahraman"ı olan komiseri, insancıl ve çekici konuma getirmeyi başarıyordu. Ama, buğdaylarını vermemek için savaşan tutucu yaşlılara da ilgi duymamızı sağlıyordu. Bizim, Tarihin bir parçası olan haksızlıkları ve acıları elle tutmamıza olanak tanıyordu. Bu karmaşıklığı Rus sinemasında bulamamaktan üzüntü duyuyorduk; Rus sineması sistemli olarak öğretici bir konuma dönüşmüştü; kolhozların zaferini öven bu filmlerden özenle kaçınıyorduk. Sokak çocuklarının yeniden eğitilmesini anlatan *Yaşam Yolu* filminde genç aktörler — özellikle çete reisi Mustafa'yı canlandıran— o kadar güzel oynuyorlardı ki, bu "eğitsel şiir"i[1] yavanlıktan kurtarıyorlardı. Ama bu, kuraldışı bir durumdu.

Böylece, çelişkili bir tutumla, rejimini reddettiğimiz Amerika'yı çekici buluyor, hayran olduğumuz bir deneyimin yaşandığı S.S.C.B.'ne soğuk bakıyorduk. Demek ki biz hiçbir zaman tamamen hiçbir şeyin *yandaşı* değildik. Bu bize olağan geliyordu çünkü, söylediğim gibi, bizim gözümüzde dünya ve insan hâlâ keşfedilmeyi bekliyordu. Yadsımacılığımızda düş kırıklığı yoktu, bunu daha önce de belirtmiştim, aksine: mutlaka gerçekleşecek olan ve eleştirilerimizin de yapısına katkıda bulunduğu bir gelecek adına şimdiki zamanı kınıyorduk. Aydınların çoğunun tutumu bizimkinin aynıydı. Anarşizmimiz, bizi kendi kuşağımızdan koparmıyor, tersine ondan doğuyor ve onunla —kuşağımızla— aynı çizgide olmamızı sağlıyordu; seçilmişlere karşı olan tutumumuzda yandaşımız çoktu; hayranlıklarımız, aynı devri yaşayan insanların çoğunluğununkini yansıtıyordu: cazı ve sinemayı sevmek olağandı. Sevdiğimiz filmlerin çoğu halk tarafından benimseniyordu: örneğin Charles Laughton'u keşfet-

[1] *Eğitsel Şiir* (ya da *Bir Eğitim Destanı* — Anton Makarenko) filmin uyarlandığı romanın adı; kitap, hiç de yavan değildi ama senaryoda aynı tat korunamamıştı.

tiren *La Vie Privée d'Henri VIII.* (VIII. Henri'nin Özel Yaşamı). Brecht'in pek başarı kazanmayan *Kuble Wampe*'si bizi de heyecanlandırmamıştı; güzel Herta Thill işsiz olarak yeniden görünüyordu ve film o kadar "taraflı"ydı ki von Papen onu yasakladı; bu filmden çok şey beklemiştik; çok ağır bir şekilde ele alınmış ve sanatla pek ilişkili olmadan gerçekleştirilmişti. Bir noktada, olağan izleyiciden ayrılıyorduk: Fransız filmlerine allerjimiz vardı; şaşırtıcı Inkichinoff sayesinde *La tete d'un homme*'unu (Bir Adamın Kafası) iğrenmeden izledik ve Prévert kardeşlerin *L'affaire est dans le sac* (İş Çantada Keklik) filmi çok hoşumuza gitti: ama, açıkça, Prévert kardeşler Fransız sinemasını betimleyen ve hiçbir egzotizmin kurtarmadığı kâh kaba kâh yavan gerçekçilikten uzak düşüyorlardı. Müzikholde, herkes gibi Damia'yı, Marie Dubas'yı ve *"Samanlıkta Yatanlar"* şarkısını söyleyen küçük Mireille'i zevkle dinliyorduk. Paris göklerinde iki yeni yıldız yükseliyordu: Gilles ve Julien. Anarşist ve askerlik karşıtı olan bu yıldızlar o devirde ilerici kalpleri doyuran yalın umutları ve duru isyanları dile getiriyorlardı. Sol eleştiri onları göklere çıkartıyordu. Montmartre'da bir kabarede onları ilk dinlediğimizde, kıyafetleri içinde rahatsız ve kasılmıştılar. Bobino'nun sahnesinde siyah mayo ile *Katliam oyunu, Dolar* ve diğer yirmi şarkıyı coşkuyla alkışlattılar. Bütün varlığımızla alkışlamaktan geri kalmadık. Genelde, dans bizi sıkıyordu; ama haziranda —Viyana'dan gelen— Jooss balesi barışçı ve yenilikçi bir bale gösterisi sununca, her gece onlara zafer sağlayan oyunlarının izleyicileri arasında yer aldık.

Paskalya tatilimizi Londra'da geçirdik. Paris'ten daha büyük ve yeni bir kent: kendimizi sokaklara attık, saatler boyu yürüyorduk. Piccadilly ve The City, Hampstead, Putney, Greenwich: her şeyi görmek konusunda anlaşmıştık. İki katlı kırmızı otobüslerin üst katına çıkıyor, uzak bir dış mahalleye kadar kendimizi taşıtıyor ve yürüyerek geri dönüyorduk. Bir Lyons'da ya da Strand'ın eski tavernalarından birinde, ya da Soho'nun bir lokantasında öğle yemeğimizi yiyor ve yeniden yola koyuluyorduk. Bazen yağmur yağıyordu ve nereye sığınacağımızı bilemiyorduk: kafelerin olmayışı düzenimizi altüst ediyordu; bir öğleden sonra, metrodan başka sığınacak yer bulamadık. İngiliz yaşamının kurallarını gözlemliyor, bunlarla eğleniyorduk; sabahları *breakfast* (kahvaltı) için otelin yemek salonuna inen hanımlar hem sabahlığa hem gece elbisesine benzeyen kılıklara bürünüyorlardı; öğleden sonra erkekler gerçekten melon şapka giyiyorlar ve ellerine şemsiye alıyorlardı; akşamları Hyde

Park'ın köşesinde konuşmacılar vaaz veriyorlardı, perişan taksiler, eski yüzlü afişler, çay salonları, zerafetten uzak vitrinler, her şey bizi bir başka ülkede olduğumuza inandırıyordu. Saatlerce National Gallery'de kaldık; Tate Gallery'de Van Gogh'un ayçiçekleri ve sarı iskemlesi karşısında çakılıp kaldık. Gece sinemaya gidiyorduk. Güzel Kay Francis'in *Cynara*'sını izledik. "Kendime göre sana sadıktım, Cynara": bu filmden alınan bu tümce yıllar boyu bizim için bir tür parola olacaktı. Küçük bir tiyatroda sihirbazların yaptıkları şaşırtıcı numaralar ve çok güzel sahneleme incelikleri karşısında çok mutlu oldum ve o derece güzelini başka hiçbir yerde bulamadım.

Anlaşmamıza karşın, Sartre'la benim aramda ufak farklılıklar olduğunu kabul ediyordum. Londra'nın göbeğinde ben, Shakespeare'den, Dickens'den izler arıyor, büyük bir hazla eski Chiswick'de dolanıyordum; Sartre'ı kentin bütün parklarına, Kew bahçelerine, Hampton Court'a kadar sürüklüyordum. O, saatlerce kalabalık kenar mahallelerde oyalanıyor, bu neşeden yoksun sokaklarda yaşayan binlerce işsizin nasıl yaşadığını, neler hissettiğini anlamaya çalışıyordu. Bana, bir daha İngiltere'ye gelişimizde Manchester, Birmingham gibi büyük endüstri kentlerini gezeceğimizi söylüyordu. Onun da kendi inatçılıkları vardı. Beni bütün bir gün yağmur altında Whitechapel'da Kay Francis'le William Powel'in oynadıkları *Voyage sans retour* (Dönüşü Olmayan Yolculuk) filminin oynadığı küçük sinemayı bulmak için dolaştırdı; ödülüm büyüktü: ne güzel filmi Ama projeler yapıp onları gerçekleştirmek için en canla başla çalışan bendim. Genelde, Sartre, o kadar hoşnutlukla onları kabulleniyordu ki bunları benim kadar istediğini düşünüyordum. Kendi kendimi, rahat rahat, aramızda, her noktada, önceden kurulmuş bir uyum olduğuna inandırmıştım. "İkimiz biriz", diyordum. Bu inanç arzularımı tartışmaya açmamı engelliyordu. İki olayda birbirimizle çatışınca çok şaşırdım.

Canterbury'de her ikimiz de katedrali çok beğenmiş ve bulutsuz bir gün geçirmiştik. Bahçelerde, Oxford sokaklarında Sartre pek de mutsuz değildi; ama İngiliz öğrencilerinin züppeliği, âdetler onu rahatsız ediyordu ve kolejlerin içine adım atmayı reddetti: bir iki koleje ben yalnız girdim ve kapris olarak nitelendirdiğim bu tutumunu eleştirdim. En azından, benim planlarımı bozmamıştı. British Museum'u gezeceğimizi kararlaştırdığım öğleden sonra bana, oraya gitmek için hiç hevesli olmadığını, benim yalnız gidebileceğimi söylediği öğleden sonra daha da duygulandım; ben de yalnız gittim. Ama o alçak kabartmalar, heykeller, mum-

yalar arasında keyifsizce dolaştım; bu nesneleri görmek bana ne kadar önemli görünmüştü: Yoksa öyle değil miydi? İsteklerimde kapris bulunabileceğini düşünmeyi reddediyordum: isteklerim, değişmez ve de kesin gözüyle baktığım değerler temeline dayanmaktaydılar, mutlak saydığım zorunlulukları yansıtıyorlardı. Edebiyata Sartre'dan daha az bel bağladığım için, yaşamımın içine zorunluluk katmaya daha çok ihtiyacım vardı; ama bu durumda benim kararlarıma, açık gerçeklere olduğu gibi katılması lâzımdı; yoksa benim merakım, açlığım basit kişilik özellikleri haline, hâtta küçük kusurlara dönüşürdü: Yetkesiz bir buyruğa boyun eğmeyecektim artık.

Aramızda entelektüel bir uyuşmazlığın olabileceğini ise hiç göz önüne almıyordum: ben hakikate inanıyordum, hakikat tekti. Bıkıp usanmadan fikirlerimizi, duygularımızı karşılaştırıyor ve ancak bir anlaşmaya varınca tatmin oluyorduk. Genelde, Sartre bir "kuram" öneriyordu; ben eleştiriyor ve değiştiriyordum; bazen onu reddediyor, kendisinin değiştirmesini sağlıyordum. İngiliz mutfağıyla Locke'un ampirizmi arasında yaptığı benzetmeyi eğlenerek kabul ediyordum, bana, her ikisinin de çözümsel yan yana koyma ilkesi üzerine kurulu olduğunu anlatıyordu. Thames rıhtımlarında, National Gallery tabloları karşısında, bana söylediklerinin hemen hemen tümünü onaylıyordum. Ama bir akşam, Euston garı yakınındaki küçük bir lokantada kavga ettik; birinci katta tatsız ve de belki sentetik bir yemek yiyor ve ufkun alevlerini izliyorduk: doklar tarafından bir yangın. Sartre, her zamanki gibi sentez tutkusuyla, Londra'yı genel olarak tanımlamaya çalıştı; ben onun şemasını yetersiz, yanlı ve açıkça söylemek gerekirse yararsız buldum: girişiminin ilkesi bile beni rahatsız ediyordu. İki yıl önce bizi Saint-Claud tepelerinde karşı karşıya getiren ve bir kereden çok yinelenen tartışmamızı daha da içtenlikle ele aldık. Ben, gerçekliğin, onun hakkında söylenebilecek her şeyi aştığını savunuyordum; onu sözcüklerle ifade edilen anlamlara indirgeyeceğimize, onunla bütün karmaşıklığı ve saydamsızlığı ile korkusuzca karşılaşmak gerekiyordu. Sartre, yanıt olarak, bizim de arzu ettiğimiz gibi birtakım şeyleri benimsemek istiyorsak, sadece onlara bakmanın ve duygulanmanın yeterli olmadığını söylüyordu: onların anlamını kapmak ve tümceler içinde saptamak gerekirdi. Kavgamızı yanlış yola sokan Sartre'ın oniki günde Londra'yı anlamamış olması ve kenti özetlerken pek çok yönünü eksik bırakmasıydı; bu yönden, onun kuramını reddetmekte haklıydım. Le Havre'ı betimlediği yazısını okuduğumda tepkim bambaşkaydı: o vakit, bana oranın gerçeğini açıkladığını hissediyordum.

Ne olursa olsun, aramızdaki bu ayrılık uzun süre devam edecekti; ben, her şeyden önce, yaşamın şu anki varlığına önem veriyordum, o ise önceliği yazıya tanıyordu. Bununla birlikte, ben yazmak istediğim o da yaşamayı sevdiği için, çok seyrek olarak anlaşmazlığa düşüyorduk.

Sartre gazeteleri okuyordu: kötü ama düzenli olarak. Ben daha az önem veriyordum. Gene de her sabah *L'Oeuvre* ve *Le Journal*'i, her hafta *Le Canard enchaîné*'yi ve Gallimard'ın yeni çıkarttığı *Marianne*'ı okuyordum. Dünyanın öbür ucundaki olaylar —Çin-Japonya savaşı, Hindistan'da Gandi'nin savaşımı— bizi ılımlı şekilde etkiliyordu. O devirde hiç kimse bu dünyanın bütün bölgelerinin birbirine nasıl bağlı olduğunu anlamamıştı. Dikkatimiz çok yakınımızda, Almanya'da gelişen olaylar üzerinde yoğunlaşıyordu: tüm Fransız solu gibi biz de olayları oldukça büyük bir dinginlik içinde izliyorduk.

Hindenburg'un Reich'ın başkanlığına seçilmesi Alman komünistlerinin görüşlerini doğrular gibiydi: nazizm hızını yitiriyordu. Yelkenleri suya indirmek gerekti; sonra birden hareket yeniden canlandı ve gazetelerin deyişiyle "yıldırım tırmanış"a geçti. 1933 Ocak ayında Hitler'in Şansölye olduğunu gördük, ve 27 Şubat'ta Reichstag yangını komünist partinin tasfiyesine yol açtı. Mart ayındaki yeni seçimler Hitler'in zaferini doğruladı: 2 Mayıs'tan itibaren Paris'te Alman sefaretinde gamalı haçlı bayrak dalgalanmaya başladı. Çok sayıda yazar, bilim adamı, özellikle Yahudiler ülkeyi terketti: Einstein da bunlar arasındaydı. Cinselbilim Kurumu kapandı. Hitler rejiminin entelektüellere layık gördüğü işlem Fransız kamuoyunu çok üzdü. Mayıs'ta, Opera meydanında, Berlin'de, büyük bir ateşte yirmibinden çok kitap yakıldı. Yahudi karşıtı kıyım hızla şiddetleniyordu. Henüz Yahudilerin öldürülmesi söz konusu değildiyse de onların işçi sınıfına inmelerini sağlayan bir dizi önlem alınıyordu; sistematik boykotlar yaşamlarını kazanmalarını engelliyordu.

Bugün, bu olayları sessizlikle karşılamış olmamız beni afallatıyor; pek tabi, kızıyorduk; nazizm Fransız soluna Mussolini'nin faşizminden de daha çok dehşet veriyordu; ama Fransız solu, nazizmin dünya üstüne saldığı tehditlere gözünü dikerek bakmayı reddediyordu. O devirde komünistler kendi kendini aldatmaya en fazla meraklı olanlardı. Sistematik bir iyimserlikle, Alman komünist partisi, Alman işçi sınıfını zayıf düşüren ve kendisinin arttırdığı fikir aykırılıklarını görmezlikten geliyordu; Thaelmann, hiçbir zaman ondört milyon Alman işçisinin kendi ülkelerinde faşizmin yerleşmesine izin vermeyeceğini bildiriyordu; bir savaş

söz konusu olursa hiçbir zaman Hitler'in peşinden gitmezlerdi. Fransız komünistler ve yandaşları bu savları büyük bir hevesle destekliyorlardı; 1933 Mart'ında *Le Monde*'da Barbusse, Hitler'in Alman ekonomisini doğrultmaktan aciz olduğunu yazıyordu: Hitler çökecekti ve Alman işçi sınıfı onun mirasını alacaktı. Bu koşullar altında, barış tabii ki tehdit edilmiş olmuyordu; birlcik tehlike, Fransa'da sağın bizi savaşa sürüklemek için Fransa'da yaratmaya çabaladığı panik havasıydı. 1932 yılında, *Europe* ve *Le Monde*'da Romain Rolland ve diğer yazarlar arasında Gide'in de imzaladığı ve entelektüellerden "savaşa karşı koyma" sözü isteyen bir bildiri önermişti. 1933 Temmuzunda Devrimci Yazarlar Derneği kuruldu; bu dernek, Barbusse, Gide, Romain Rolland, Vaillant-Couturier tarafından yönetilen ve yazılışleri sekreterliğini Aragon ile Nizan'ın üstlendiği *Commune* dergisini kurdu; ilk hedef, Fransa'da faşizmle savaşmaktı; uluslararası alanda, Fransız Antifaşist Hareketi, kısa sürede büyük Amsterdam Barış Hareketi ile birleşmeyi gerçekleştirdi. Doğaldı ki, sol aydınlar Hitler önünde eğilmiyorlardı, —Malraux da içlerinde olmak üzere— hepsi de Leipzig duruşmasının skandallarını açıkladılar; Dimitrof'un savunması için Eylül ayında Wagram salonunda Moro-Giafferi'nin konuştuğu büyük bir toplantı yapıldı. Bu, Barbusse'ün savaşa karşı çağrılarını çoğaltmasını engellemiyordu. Bütün sol onu destekliyordu. *Marianne*'ın —Emmanuel Berl'in yönettiği radikal-sosyalist haftalık dergi— başyazarları barışçılığı övüyor ve bıkıp usanmadan Hitler'in çok yakın bozgununu haber veriyordu. Alain *Propos*'da (Fıkralar'ında), savaşa inanmanın ona boyun eğmenin başlangıcı olduğunu yineliyordu; onu hayal etmekten bile kaçınmalıydık. Hepsi de, sağın oyununa gelmeden savaşın gözönüne alınamayacağına inanıyorlardı. Bazı yazarların 1938 Eylülüne dek, hatta bozgundan bile sonra bu çelişkili yola saplanmakta inat etmelerinin bir başka nedeni daha vardı: 14-18 savaşının anısı içlerine oturmuştu. Şimdiki zamanın yeni gerçeklerini geçmişin derslerine feda etmek tehlikeli ve çoğu kez zararlıdır: ama onlar için geçmiş o kadar ağırdı ki bu tuzağa nasıl düştüklerini anlamak mümkündü. 1914 yılında, aydınlar, sosyalistler, bütün düşünen seçkin topluluk aşırı milliyetçiliğin ağına düşmüştü — hatta Jaurés öldürüldü. Bu bozgunun tanıkları "Alman barbarlığı" efsanesini hiçbir zaman canlandırmayacaklarına yemin etmişlerdi ve eğer patlak verirse, bu savaşın haklı olacağını söylemeyi reddediyorlardı. 1920'den beri, çok sayıda yazar, filozof, profesör Fransız-Alman yakınlaşması için çaba göstermişti: milliyetçi aptallığa karşı kendi gayretlerinin geçerliliğini savunmaya devam ediyorlardı. Kısaca, radikal-

lerden komünistlere dek bütün sol hep birlikte: "Kahrolsun faşizm!" ve: "Silâhları bırakın!" diye bağırıyorlardı.

Böylece, büyüklerimiz, bir savaşın sadece olası olabileceğini bile düşünmemizi yasaklıyorlardı. Sartre'ın bu talimata tamamen uymak için çok geniş bir hayal gücü ve korkuya eğilimi vardı; *La Nausée*'de (Bulantı) bazılarının yer aldığı saplantılar aklından geçiyordu: isyan halinde kentler, bütün demir perdeler kapanmış, dört yol ağızlarında ve domuz kasaplarındaki mayonez kaselerinde kan. Ben, büyük hevesle şizofren hayalimi sürdürüyordum. Dünya, sayısız gezileri olan bir nesne şeklinde vardı ve bunların keşfi hep bir serüven olacaktı ama bu keşif, beni engelleyebilecek güçler alanı halinde olmayacaktı. Dünyadan bilgi edinmemdeki tutkulu yöntemi kendi kendime bu şekilde açıklıyorum. Ekonomik ve toplumsal sorunlar beni ilgilendiriyordu ama sadece kuramsal yönleriyle; olaylarla ancak bir yıldan, birkaç aydan fazla eskiyseler, taşlaşmış nesneler haline dönüşmüşlerse ilgileniyordum. Marx'ı, Rosa Luxembourg'u, Troçki'nin *Rus İhtilâli*'ni, Farbman'ın beş yıllık plan üzerine yapıtını —*Piatiletka*'yı—, N.E.P. ekonomisi, Amerikan işçisinin yaşamı, İngiliz krizi üzerine yapıtlar okuyordum. Ama politik makaleler beni sıkıyordu, içinde boğuluyordum; bir karmaşıklıklar yığını olarak gördüğüm olayları aydınlatmak için geleceği öne almak gerekirdi: bunu istemiyordum. Uzak geleceğe inanıyordum: önünde sonunda benim isyanlarıma, beklentilerime hak verecek bir diyalektikle belirlenmişti. Benim kabul etmediğim, günü gününe, ayrıntıları ve dolambaçlarıyla tarihin gerçekleşmekte olması ve ufukta benim onayımı almayan öngörülmemiş bir yarının belirmesiydi. Böyle bir durumda ben kendimi tehlikede hissederdim. Mutluluğum için gösterdiğim özen, bana birkaç hafta, birkaç ay daha ilerde kendimi gene aynı derecede durgun, hareketsiz, tehditten arınmış bir başka zaman içinde bulma pahasına da olsa, zamanı durdurmamı emrediyordu.

Sartre bazen aldırmazlığımı eleştiriyordu: ben, o gazetesine uzun süre dalınca sinirleniyordum. Kendimi haklı göstermek için "yalnız adam" kuramını ileri sürüyordum. Sartre, "yalnız adam"ın olaylara ilgisini kesmediğini söyleyerek itiraz etti; o, başkalarının yardımı olmaksızın düşünüyordu: bu onun cahilliği seçtiği anlamına gelmiyordu. Bu karşı hücum güvenimi sarstı ama gene de inat ettim. Kanıma göre Rimbaud, Lautréamont ve Van Gogh'un da yapmış oldukları gibi, günlük yaşamın önemsiz olağan işlerinin küçümsenmesini istiyordum. Üstlendiğim tutum bana hiç uygun değildi: benim ne bir ozana, ne bir düşsevere ne de

yalnızlığına gömülmüş bir kimseye benzer yanım vardı. Gerçekte bir kaçış söz konusuydu: güvenliğimi korumak için atgözlüğü takıyordum. Bununla birlikte uzun süre estetik görüşlerimin de esin kaynağı olan bu "insanlığı reddetme" tutumumda inat ettim. Bu insanların içinde olmadığı manzaraları ve onların varlıklarını benden gizleyen görüntüleri seviyordum: renklilik, özgünlük, bölgesel özellik. Rouen'da en sevdiğim yer Eau-de- Robec sokağıydı: biçimsiz, sallanan, bu pis sularda yüzen evler sanki bir başka türe ayrılmıştı. Şu ya da bu şekilde insanlıklarını yadsıyan kimseler beni çekiyordu: deliler, sokak kadınları, sokak serserileri.

Sartre'ın da türdeşlerine karşı takındığı tutum pek açık değildi. Bütün insanları sevme ülküleriyle (hümanizmlerle) alay ediyordu; bu varlığı yani "insan"ı sevmek —ya da nefret etmek— olanaksız diye düşünüyordu. Oysa her ikimiz de, Paris'in büyük caddelerinde, panayırlarda, Madrid ve Valence arenalarında, her yerde insan topluluklarıyla dirsek dirseğe yaşamayı seviyorduk: niçin? Londra'da Strand'ın kirli cephesini, dokları, depoları, vapurları, fabrika bacalarını niçin bu denli sevmiştik? Burada ne sanat yapıtları, ne barok ya da şiirsel nesneler söz konusuydu; bu sokaklar, bu güzellikten yoksun evler insanlık durumunu aşmıyor, ondan kaçmıyordu: onu somutlaştırıyordu. Biz bu cisimleşmeye bu kadar tutkuyla bağlanıyorsak demek ki insanlara karşı duygusuz değildik. Kendi kendimize, yanıt vermeden, bu soruları sorduk. Gerçekten, *La Nausée*'deki (Bulantı) Antoine Roquantin gibi Sartre da bazı toplumsal sınıfları düşman gibi görür ama genelde bütün insan türüne hücum etmezdi: katı yargısı, yalnızca insanlığı sevmeyi meslek edinenlere karşıydı. Birkaç yıl önce on kadar kedi besleyen bir hanım Jean Genet'ye sitemle sordu: "Hayvanları sevmiyor musunuz?" "Ben hayvanları seven insanları sevmiyorum" yanıtını aldı. İşte Sartre'ın insanlığa olan tutumu aynen böyleydi.

Bir gün Nizan kibarca ne yaptığımı sorduğunda bir romana başladığımı söyledim. "Düşsel bir roman mı?" diye beni çok gücendiren biraz alaycı bir tonla sordu. Aslında, iki yıldır üstünde çalıştığım yeni kitap büyük amaçlarımı simgeliyordu: toplumun hesabını görecektim. Colette Audry'nin tanıştırdığı bir Alman mülteci haftada iki üç kez bana dilini öğretmek için geliyor ve masamda biriken kâğıt yığınına kuşkuyla bakıyordu. "Genelde, diyordu, işe yeni başlarken kısa öyküelerle başlanır, deneyim kazanınca romana el atılır" Gülümsüyordum: küçük öyküler an-

latmak söz konusu değildi; kitabımın eksiksiz bir bütün olmasını istiyordum.

Tasarımın keyfiliği onun hırsını açıklayabilir. Marsilya'da korkularımdan, pişmanlıklarımdan kurtulmuştum: kendimle ilgilenmiyordum. Diğerlerine dıştan bakıyor, kendimi onlarla ilgili hissetmiyordum; onlardan söz etmek ihtiyacını da duymuyordum. Genelde, tümceler haline dönüştürmem için olaylar ya çok ağır ya da çok önemsiz görünüyordu. Mutluluğumun eksiksizliği karşısında sözcükler sona eriyordu; ve günlük yaşamımın küçük ayrıntıları yalnızca unutulmaya değerdi. İlk gençliğimdeki gibi, dünya hakkında söyleyecek belirli bir şey bulamadığım için kitabıma tüm dünyayı sokmayı düşünüyordum.

Bununla birlikte, burjuva düzene olan hıncım içtendi. Beni gerçeküstüne yönelmekten alıkoyan bu oldu. Model olarak bir yıl önce çok çok incelediğim Stendhal'ı aldım. Genel çizgileriyle benimkinin aynı olan serüveni anlatmak için onun romansı gözüpekliklerine öykünmeyi düşündüm: durgun ve kokmuş bu topluma karşı bireysel bir isyan. Savaş sonrasının bir tablosunu çizecektim, iyi düşünenlerin kötülüklerini belirtecektim, onlara karşı benim ahlâk anlayışımı simgeleyen kahramanlar koyacaktım: sıkı bir bağla bağlı bir kız bir erkek kardeş. Bu çift bende ne bir deneyime ne bir düşe dayanıyordu; bunu, çıraklık yıllarını çift görüş açısından anlatmak için kullandım: kadın ve erkeğin görüş açıları.

Böylece, başlıca kahramanları Julien Sorel ve Lamiel'in çağdaş eşitleri olan uzun bir öyküye giriştim. Onlara Pierre ve Madeleine Labrousse adını verdim. Anneannemle dedemin oturdukları daireye benzer bir evde üzüntülü bir çocukluk geçiriyorlardı; yeniyetmelikleri Uzerche dolaylarında geçiyordu. Birbirlerine zina ilişkileriyle bağlı yörenin iki büyük ailesi olan Beaumont'lar ve Estignac'ların çocuklarıyla dostluk, kıskançlık, kin, küçümseme ilişkileri içindeydiler. Marguerite de Beaumont'a, beni Marguerite de Thericourt'da duygulandıran ölçülü zerafeti vermiştim. Bu ilk kısmı çocukluk anılarımın içinden alıntılarla yazdım; Sartre onayladı ve seve seve fikrini aldığım Pagniez beni ilk kez övdü: benim öykümde bazı İngiliz romanlarının çekiciliğini bulmuştu.

Ama hemen ton değiştiriyordu: ben kinizme ve yergiye önem veriyordum. Bougrat olayı üstünde düş kurmuştum: onıdan esinlendim. Babası tarafından yoksulluğa mahkûm edilen Pierre, para sahibi olmak, öğrenim yapmak, yaşamak için Marguerite de Beaumont'u baştan çıkartıp evleniyordu; içine girdiği ve benim olanca acımazlığımla çizdiğim bu bü-

yük aileyi sömürmeyi soğukkanlılıkla planlıyordu; ama düşünüyordum ki —hâlâ da öyle düşünüyorum— aşağılık insanlarla canının istediği gibi oynamak savında olanlar, aslında kendi onurlarını da tehlikeye sokarlar; o da bunun farkına varıyor, ansızın duruyor, geçinmek için her türlü yola başvuruyor ve Mme. Lemaire ile Mme. de Renal'a benzeyen bir kadınla platonik, duygulandırıcı bir aşk yaşıyordu. Karanlık yanlış anlamalar dizisi onu giyotine götürüyor, sevdiği kadın kendini zehirliyordu. Kız kardeşi evliliğine karşı çıkmıştı; uzlaşmazlık ve incelikle bir serüvenci yaşamı sürdürüyordu. Bu ilk taslağı pek ileri götürmedim; melodram havası hoşuma gitmedi. Ayrıca ben iyimserdim; daha mutlu bir sona karar verdim.

Asıl metinde, çocukluk üstüne yazdığım bölümü korudum. Sonra, Pierre, Madeleine'i beyni sulanmış bir Estignac genci ile evlendirmek isteyen babası ile kavga ediyordu. Paris'e gidiyor ve önce olgun yaşta ve zengin bir teyzenin himayesine giriyordu; onu bırakıyor ve Dullin'in bana tarif ettiği Lapin Agile kabaresine benzer bir kabarede şarkı söylüyordu; Dullin gibi aktör olmak, sahneye eser koymak, tiyatroyu yenilemek istiyordu; demek artık sıradan, gözü dünyayı görmeyen hırslı bir kişi değildi, tutkuların en yücesini besliyordu: yaratmak, ve ben ona o devirde bendeki şaşkınlıkları yükleyebilirdim.

Ailesiyle bağını kopartmasını 1920 yılına koydum. O devrin havasını yeniden oluşturmak için Rouen kitaplığında *L'Illustration*'un bazı sayılarını ve *L'Humanité* koleksiyonlarını okudum; karşılaştırma beni aptallaştırdı: aynı zamanda, aynı ülkede geçen bana anlatılan iki öykü arasında hiçbir ortak nokta yoktu. Üstünde durmadım, yalnızca iki üç olayı belleğimde tuttum. Pierre'in Paris'e geldiği bölüm büyük bir yiğitlik parçasıyla açılıyordu. Pierre Louvre galerilerinde dolaşıyor, Greco'nun *Saint Louis*'sine duygulanarak bakıyordu; sonra rastlantıyla, Hotel de Ville meydanında Poincaré'nin Paris'e Savaş Haçı nişanı verdiği törende hazır bulunuyordu. Bu maskaralığa üzülüyor ve kendi kendine bir yığın soru soruyordu: aşağılık bir adamın resmini çizerek nasıl güzel bir tablo yapılabiliyordu? Sanattaki hakikat neredeydi ve ne zaman bir ihanete dönüşüyordu? Bir süre sonra genç komünistlerle ilişki kuruyor ve fikirlerinin çoğunu paylaşmasına karşın onların gerekirci dünya görüşlerini reddediyordu; onların insancıllığına karşı, nesnelerin insanlıkdışı şiirine bağlılığını koruyordu; ve, özellikle bireysel değerleri, kolektif çıkarların üstünde tutuyordu. Bu tartışmalar tamamiyle nedensiz değildi çünkü onu, günü gününe kendi kalbinin ve sevilen bir yüzün önemini kendisine hissettiren bir duygusal ilişkinin içine atmıştım.

Bu yüz, gene Anne adını verdiğim ve kâğıt üzerinde canlandırmaya çalıştığım Zaza'nın yüzüydü. Estignac gençlerinin en yeteneklisiyle evlenmişti; Uzerche yakınlarında geçirdiği yaz tatilinde Madeleine'le arkadaş olmuş, daha sonra Paris'te onu bulacak olan Pierre'le tanışmıştı. Aşk öyküleri bana bayağı geliyordu; zaten Anne'ın dindarlığı, dürüstlüğü, Pierre'in ona beslediği saygı aralarında sıradan bir ilişkiyi yasaklıyordu; onlar arasında platonik ama çok derin bir duygu düşledim; entelektüel ve ahlâki açıdan Anne yaşama açılıyordu. Ama kocası ona bu ilişkileri yasaklıyordu. Bir önceki romandaki gibi, görev ve mutluluk arasında bocalıyor ve ölüyordu. Böylece yergi, bir trajediye varıyordu; burjuva tinselcilik sadece gülünç değil, öldürücü olarak beliriyordu.

Bununla birlikte Madeleine kardeşinin yanına Paris'e gitmişti; güleryüzlü bir töretanımazlık sergiliyordu; erkekler konusunda becerikliydi ve kardeşinin yardımıyla dolaplar çeviriyor, onları yoluyordu. Bu oyunları rahatlıkla sürdürüyordu; ama kendi sorunları vardı; benim de tam kurtulamadığım bir hastalığı çekiyordu: başkaları onu büyülüyordu. Çocukken, beline taktığı o güzel anahtar zinciriyle oynayarak, "Nasıl da Marguerite olmak isterdim" derdi. Erkek kardeşini, kendi gerçeği içinde seviyordu; ama gücünün ve inançlarının kendisini büyülediği, Pierre'in genç bir komünist arkadaşı olan Laborde'a âşıktı: artık dünya bu kendi kendisine yeten adamın çevresinde dönüyordu ve o da onun uydularından biri olmuştu. Ama o da onu seviyordu, ona ihtiyacı vardı, bunu söylemişti; serap yıkılıyordu; Laborde zayıf noktası olmayan bir bütünlük değil, yalnızca onun benzeri, bir insandı. Madeleine ondan yüz çeviriyor ve yeniden gururla kendi yaşamının ortasına dönüyordu.

Bu romanın bir üstünlüğü vardı; bölümlerin ve temaların bolluğuna karşın onu sağlam kurmuştum; kahramanların hiçbirini yolda terk etmedim; dış olaylarla özel yaşantılar birbirinin içine doğal bir biçimde giriyordu. Bir öyküyü anlatma, bir sahneyi yürütme, insanları konuşturma sanatında ilerlemeler kaydetmiştim. Ama gene de başarısızlığım daha az köklü olmadı. Gene Zaza'nın öyküsünü alarak ona ihanet etmiştim; bir anne yerine bir koca koyma yanılgısına yeniden düşmüştüm; her ne kadar bu kocanın kıskançlığı bir önceki romana göre daha anlaşılır idiyse de, Anne'ın umutsuzluğunu usa yatkın kılamamıştım. Kocasıyla yaşamaya devam ettiği anda, Pierre'in ona getirdiği "kurtuluş" bir çözüm değildi, aralarının bozulması, Anne'ı ölümünü açıklayacak kadar yakıcı bir yoğunluk veremediğim bir arkadaşlıktan yoksun bırakıyordu.

Madeleine'in değişimini savunmak daha da zordu; karakterine bakı-

lırsa, genc de saygısını yitirmediği bir adamdan yalnızca adam kendisini seviyor diye ayrılması inandırıcı değildi.

Nihayet, Pierre'i içine yerleştirdiğim ortamları tanımıyordum; ikinci derecedeki kahramanların hiçbir belirginliği, gerçekliği yoktu. Vasat bir başlangıçtan sonra roman uzuyor, bitmek bilmiyordu. Son bölümleri özensiz tamamladım: partiyi yitirdiğimi anlamıştım.

Her şeye karşın en inandırıcı bölümler Madelelnc'in karşılaştığı zorlukları anlatanlardı. Yeniden dinginliğe kavuşmuştum; ama gururdan alçakgönüllülüğe hoyrat geçişimin izlerini taşıyordum. Ve sorunlarımın en ciddisini hâlâ kesin olarak çözememiştim: özerkliğime olan düşkünlüğümle beni bir diğer kimseye doğru şiddetle iten duyguları bağdaştırmak.

O yıl, Mussolini Roma'da bir "faşist sergi" düzenlemişti ve yabancı turistleri çekmek için İtalyan demiryollarında %70 ucuzluk yapılmıştı. Hiç vicdan azabı duymadan bundan yararlandık. Epeyce çirkinliği içeren İspanya'nın aksine, İtalya'da kendine özgü güzelliği olmayan bir duvar parçasına bile rastlamadık; bu ülke beni hemen fethetti. Sartre'ı ise etmedi; Pisa kemerlerinin altında, asık suratla bana bu ülkeyi çok kuru bulduğunu, hiç sevmediğini söyledi: zira yollarda siyah gömlekli küçük faşistlerle karşılaşmaya dayanamıyordu.

Orta İtalya'nın en güzel kentlerini gezdik, Floransa'da iki hafta geçirdik. Roma'yı bir başka yolculuğa saklamayı kararlaştırmıştık ve orada yalnızca dört gün kaldık. Panthéon meydanında, rehbere göre kentin en ucuz otelinde kalıyorduk: Cervantes'in de kaldığı Albergo del Sole. Meydanlara, çeşmelere ve büyüleyici heykellere yıldırım aşkıyla tutulduk. Forum'un, kutsal yol boyunca zakkum ağaçları ve Vestales havuzu etrafında kırmızı gülleri ile büyük bir bahçe olmasını pek sevdim. İşte! Palatin'de dolaşıyordum. Ama Mussolini'nin varlığı kenti eziyordu; duvarlar yazılarla kaplıydı, siyah gömlekler kaldırımları tutuyorlardı. Gece, yollarda hiç kimse görünmüyordu; taşlaşmış asırların görkemle hiçliğe galip geldiği bu kent, yeniden yokluğa düşüyordu; bir gece, şafağa kadar yalnız tanıklar olarak dışarıda kalmaya karar verdik. Gece yarısına doğru ıssız Navona meydanında çeşmenin kenarına oturmuş konuşuyorduk; kapalı panjurların altından tek bir ışık çizgisi bile sızmıyordu. İki siyah gömlek yaklaştı: bu saatte dışarda ne yapıyorduk? Turist sıfatımız hoşgörülerini sağladı ama bizden kesin olarak gidip yatmamızı istediler. Boyun eğmedik; küçük Roma kaldırım taşlarının üstünde kendi adımları-

mızdan başka ses duymadan yürümek çok duygulandırıcıydı: sanki, balta girmemiş ormanların gözlerden sakladığı şu maya sitelerinin birine esrarengiz bir şekilde konmuş gibi. Saat üçe doğru, Colisée'de üstümüze bir lamba tutuldu: ne yapıyorduk? Bu kez, turistler için bile davranışımızın yakışıksız olduğu anlaşılıyordu. Uzun Madrid gecelerinin hasretiyle iç geçirerek otelimize döndük. Ucuz biletlerimizi geçerli kılmak için faşist sergiye gitmemiz gerekiyordu. "Faşist şehitler"in silah ve mataralarının sergilendiği vitrinlere bir göz attık.

Orvieto'da Signorelli'nin freskini gördük, Bologne'un kırmızı kiremitleri arasında birkaç saat kaldık. Ve sonra Venedik. Gardan çıkarken, gondolculara otellerinin adreslerini veren yolculara şaşkınlıkla bakıyordum; odaya yerleşecek, eşyalarını açacak, tuvaletlerini yapacaklardı: bu ağırbaşlılığın hiçbir zaman benim nasibim olmayacağını umuyordum. Valizlerimizi emanete bıraktık ve saatlerce yürüdük; Venediği, şu bir daha bulunamayan bakışla gördük: ilk bakış. İlk kez, Tintoret'nin *Crucifixion*'unu (Çarmıha geriliş) seyrettik. Gene Venedik'te ilk kez, Rialto köprüsü yanında kahverengi gömlekli SS'ler gördük; ufak tefek, siyah gömlekli faşistlerden çok başka cinstendiler; çok uzun boylu, boş bakışlıydılar, sert adımlarla yürüyorlardı. Nuremberg'de geçit yapan üçyüz bin kahverengi gömlek: hayal etmesi korkunçtu. Bir ay sonra Berlin sokaklarında bunlara her gün rastlayacağını düşününce Sartre bir darbe yedi.

Milano'da, tek kuruşumuz kalmamıştı. Galleria altında melankoliyle gezindik; lokantalar, mağazalar bize yasak oldukları için duyulmamış bir lükste görünüyorlardı. Göllerde geçirmeyi tasarladığımız üç günden vazgeçmek zorunda kaldık. Hırsımdan gözyaşı döktüm, en ufak özveri bile bana batıyordu. Paris'e döndük.

Sartre Berlin'e gidince kamusal olaylarla ilgimi tamamen kestim. Oysa bulutlar gökyüzünde birikiyordu, patladılar, yıldırım düştü. Hitler S.D.N. ile bağlarını kopardı ve 11 Kasımdaki ünlü nutkundan sonra yapılan halk oylaması zaferi, Almanya'nın bu şiddet politikasını coşkuyla karşıladığını gösteriyordu. Almanya'nın "onurla hak eşitliği içinde" barış istediğini söylediğinde hiç kimse ona inanmadı. Bununla birlikte, Fransız solu savaşı önlemenin Fransa'nın görevi olduğunu söylemeye devam ediyordu. 1934 yılı başında Alain "korku dalgalarını engellemek, barışın bedeli bu" diye yazıyordu. Leipzig kararı —bütün sanıklar aklandı, sadece Van der Lubbe ölüme mahkûm edildi ve karar Ocak ayında infaz edildi— solu, nazilerin kendi iktidarlarından emin olmadığı konusunda ik-

na etti. Her şeyden çok çekindiği, bir Fransız faşizminin güçlenmesiydi. Sağ kuruluşlar uluslararası durum ve ekonomik durgunluktan yararlanarak antidemokratik ve savaşçı bir milliyetçilik propagandası yapıyorlardı. Aralık sonunda gizlice başlayan Stavisky skandalı birdenbire büyüdü: sağ bu olayı gürültüyle sol Kartele, III. Cumhuriyet'e, Parlamento'ya, genel olarak demokrasiye karşı kullandı. Bütün Ocak ayı boyunca Fransız Hareketi Birliği, milliyetçi Gençlik Örgütü, Fransız Dayanışması, Ulusal Savaşçılar Birliği, Ateşten Haç kuruluşları, Raspail Bulvarı, Saint-Germain Bulvarında Meclis binası çevresinde sokak kavgaları çıkarttılar. Chiappe bilinçli olarak onları diledikleri gibi davranmakta serbest bırakıyordu. 26 Ocak'ta Opéra meydanında aşağı yukarı kırkbin kişilik gösteriden sonra Hükümet istifa etti; Daladier yeni bir hükümet kurdu ve Chiappe'ı kızağa çekti. İşte o zaman, 6 Şubat'ta, Bakanlar Milletvekillerine takdim edilirken isyan patlak verdi. Bütün bu olanları oldukça uzaktan izledim: beni ilgilendirmediğine inanıyordum. Fırtınadan sonra ortalık sütliman olacaktı; üzerinde her nasılsa hiçbir etkim olamayacak bu siyasal ve toplumsal kargaşalıklar konusunda endişelenmeyi boş buluyordum. Bütün Avrupa'da faşizm güçleniyor, savaş olgunlaşıyordu; ben sonsuz barış içine yerleşmiş oturuyordum.

Bu kayıtsızlığımı korumam için çok direnmem gerekti: zamanım boldu, hâtta onu nasıl dolduracağımı bilemediğim oluyordu. Taşra sıkıntısı içine daldım. Yeni meslekdaşlarımdan beklenecek pek bir şey yoktu. İngilizce hocası Mlle. Lucas büyük bir mantara benziyordu; siyah kadife elbisesi ayak bileklerine kadar sarkıyor ve pembe angora bir rahibe yaşmağı üstüne açılıyordu: "Küçük kız elbiselerimi bırakmaya karar veremiyorum" diyordu; öğrencilerinden nefret ediyor, onlar da bu nefreti pek güzel iade ediyorlardı. Mlle. Aubin, Sèvres'den yeni çıkmıştı ve uçarıları oynuyordu; öğretmenler odasında dönüp duruyor, içini çekerek: "Tatlılık! ben tatlılık istiyorum." diyordu. Kesinlikle Simone Labourdin daha az aptaldı; Marco'nun ilişkisi olan kadın oydu, Mme. Lemaire'i ve Pagniez'yi tanıyordu; çok güzel gri-mavi gözleri olan bir esmerdi, kuru ve temiz bir profili, çirkin dişleri vardı; birbirimizi pek sevmemiştik ama Sèvres'de Colette Audry'nin arkadaşı olmuştu ve sık sık üçümüz gar civarında bir halk lokantasında yemek yiyorduk. Fikirlerimiz bizi yakınlaştırıyordu. Sadece Colette Audry etkin politika ile uğraşıyordu: onu kızıl sayıyorlardı ama Simone ve ben de olaylar hakkında aşağı yukarı onunla aynı görüşleri paylaşıyorduk. Gençliğimiz, fikirlerimiz, hal ve tavrımızla lisede bir çeşit yenilikçileri simgeliyorduk. Giyimimize dikkat ediyorduk.

Genelde Colette Lacost gömlekler giyiyor ve eşarplarla cesur ve güzel çeşitlemeler yapıyordu; siyah deriden, beyaz röverli bize görkemli görünen bir ceketi vardı. Simone'un büyük modaevlerinden giyinen bir arkadaşı vardı ve zaman zaman ona eşsiz sadelikte takımlar hediye ediyordu. Benim biricik zerafetim, titizlikle seçilen modellerden annemin ördüğü ve öğrencilerimin kopya ettiği kazaklarımdı. Makyajımız, saç biçimimiz bir gün bir öğrencinin babasının hayranlıkla Colette Audry'ye önerdiği tanımı yalanlıyordu: laik rahibeler.

Ama biz neydik? Kocasız, çocuksuz, evsiz, toplumsal saygınlıksız ve yirmialtı yaşında: bu yaşta, dünyada bir ağırlığı olunsun istenir. Colette politikaya atılmıştı ve yaşadığını hissetmek için bu alanda savaş veriyordu. O güne kadar, yaşama sevincim, yazınsal tasarılarım, Sartre'ın bana verdiği güvence beni bu tür kaygılardan uzak tutmuştu. Ama o yıl, Sartre'ın yokluğu, canla başla girişiğim romanın zayıflığı, Rouen'ın hüznü her şey beni afallatmak için birleşmişti. Kendimi koyverdiğim basit hezeyanları bu gerekçelerle açıklıyorum.

Paris'te oldukça sık, Amiens'e profesör atanan Marco ile akşam yemekleri yiyordum; kareli örtüler üstünde soslu yemekler yediğimiz gözde küçük lokantalara götürüyordu; çekici, pohpohlayıcıydı; bana doğru olmaktan çok uydurma, ama beni eğlendiren bir yığın öykü anlatıyordu; bana kalbinin gizlerini, kanmadığım bir yüzüstü bırakılmışlıkla anlatıyordu; ben de buna, yapmacık açıklamalarla yanıt veriyordum, o da bunlara kanmıyordu: ama bu yapmacık sırdaşlığın güzelliği ona bir değer veriyordu. O dönemde, ben kötü yürekliliği zorluyordum: onun Simone Labourdin'i parça parça etmesini keyifle dinliyordum. Marco onu çok mutsuz etmişti ve bununla övünüyordu. Onda uyandırdığı tutkuya neden kısa bir süre için yanıt vermişti? Hiç bilemedim. Gerçekte, yalnızca erkeklere ilgi duyuyordu. Bir süre sonra güzel sarışın bir oğlanla birlikte yaşamaya başladı ve onun sarısalkım kokan saçlarını çok kötü şiirlerle yüceltti; Simone'un aynı daireyi paylaşmasını kabul ettiler; ama Marco alayla gülerek "onu bir dolapta yatırıyoruz" diyordu. Simone yakışıklı sarışını baştan çıkartmaya çalıştı ama ortaklık yürümedi. Zaten Marco Amiens'e, Simone Rouen'a gidiyordu; Simone hâlâ onu görüyor ve aynı başarısızlıkla hem onu yeniden elde etmeye hem de ondan kopmaya çalışıyordu. Onun bakışları altında yaşıyor ve bıkıp usanmadan onun horgörüsüne karşı kendini savunuyordu. Marco onun anı defterinden bir bölüm aşırmıştı ve bana okuttu: "Hükmetmek, hükmetmek istiyorum!" diye yazıyordu, "nesneleri ve insanları pençem altında tutacağım." Gülünç-

ten çok acıklıydı. Marco onu aşırı derecede aşağılamıştı, o da beceriksizce sözcüklerin yardımıyla yeniden kendine güven kazanmak istiyordu; bununla birlikte ona acımayı aklımdan geçirmedim, gülerek Colette'e onun acıklı büyülü sözlerini yineledim. Günü gününe, kendine, Marco'nun gelecekteki ününün doruğundan onu küçük göremeyeceği çok zengin, çok "değişik" bir yaşam kurma kaygısı beni sinirlendiriyordu: gerçekliği çarpıtıyor, deneyimlerini şişiriyordu; aslına bakılırsa, Marco da aynı şeyi yapıyordu ama o bunu büyük bir incelikle, ve çaba göstermeksizin gerçekleştirirken Simone üzücü bir ciddiyetle uğraşıyordu.

Bana belirgin bir düşmanlık göstermemiş olsaydı belki de Simone'u bu kadar katı yargılamazdım. Elbette, Marco birlikte onunla alay ettiğimizi ondan saklamamıştı ve bu da onu dostluğa yöneltmiyordu.

Sartre'ın yokluğu Pagniez'ye olan yakınlığımı perçinlemişti: o yıl sık sık onunla başbaşa yemek yiyorduk, ona başıma gelen her şeyi anlatıyordum; öğüde gereksinim olduğunda ona başvuruyordum; onun yargısına büyük güvenim vardı ve yaşamımdaki yeri önemliydi. Onun hakkında söylediğim, aslında dostça düşünceleri, kötü niyetle bezeyip Pagniez'ye yineleyen Simone'a çok kızdım. Ben de ondan öcümü dedikodularla aldım. Zaman zaman, işsizlikten, güzel giyinen, zarif vücutlu ama çirkin ve mor lekeli yüzlü genç bir gözetmen hanım olan Mlle.Ponthieu ile bir bardak içki alıyordum; Parisli bir küçük sanayici ona yardım ediyordu, erkek lisesinin genç hocalarıyla da flört ederdi. Giyim kuşamdan konuşur, dedikodu yapardık. Yorgun öğle sonları bitiminde, çekiştirmenin durgun ve kokmuş zevklerinden tattım. Dışarda, taşra sisi ve gecesi vardı; ama, oturduğum kahvenin ılıklığı ve ışığı, boğazımı yakan çayın sıcaklığı ve konuşan sözcüklerle tüm dünyayı katledebilecek olan benim dışımda hiçbir şey yoktu. Simone en gözde kurbanımdı.

Bir pazar Marco'yu görmeye Amiens'e gittim; bana katedrali ve kenti gezdirdi, her zamankinden daha nazik, daha tatlı dilliydi. Bana Mme. Lemaire ile Pagniez, benim Sartre ile ilişkim konularında tuzağa düşürücü sorular sordu ama yalanlar ve yapmacık saflıklarla onu atlattım. Sohbet, onun gürültülü kahkahalarıyla ara ara kesilen bir çekişmeye dönüştü. Çok neşeli bir gün geçirdim. Akşam, Marco büyük bir ciddiyetle, büyük bir giz açıklaycağını söyledi. Para çantasından çok güzel sarışın bir çocuğun resmini çıkarttı: "Bu benim oğlum" dedi. Üç yıl önce yaz tatili için Cezayir kıyılarına gitmiş; ilerde bir yat parıldıyormuş; oraya kadar yüzmüş, yata çıkmış, orada çok güzel, sarışın, soylu ve çok zengin bir genç İngiliz kadınla karşılaşmış. Her gece oraya dönmüş. Çocuk gizlice

doğmuş. Ona ne olduğunu ya da bu aşkın nasıl bittiğini bilmiyorum çünkü bu masalın ayrıntılarına dikkat etmemiştim. Daha sonra Marco Sartre'a bu romanın bir başka anlatımını verdi. Pagniez'ye de gene değişik bir yorum sundu. Gerçekte sarışın çocuk yeğeniydi. Hiç kuşkusuz, Marco beni kandırdığı için çok mutlu olmuştu çünkü hiç kimse başkalarının çabuk kanıcılığına bir düşçü kadar inanmaz. Ama gene de, gecenin sonunda kazanan ben oldum. Kaldığı yerde bana bir oda tutmuştu; aynı yatağı "kız ve oğlan kardeş gibi" paylaşmamızı önerdi. Yanıt olarak, genelde, bir yaştan sonra kız ve oğlan kardeşlerin ayrı uyuduklarını söyledim. Güldü ama biraz bozuktu. Nasıl olsa bu yersiz öneriyi geri çevirirdim; ama, ayrıca, Simone Labourdin onu görmeye Amiens'e geldiğinde, eğlencelerinden birinin geceyi onun yatağında iffetli olarak geçirmek olduğunu söylemişti; uyur gibi yaparak ona dokunuyor, kucaklarmış gibi yapıyor ve kendi savına göre Simone arzuyla soluyunca deli gibi eğleniyordu: Marco karşısında taştan farksızdım, oyunlarından çekinmiyordum; ama kendini beğenmişliğinden korkuyordum. Rüyamda iç çekersem onun için nasıl bir zafer olurdu! Onun canının sıkılmasına memnun oldum. Rouen'a dönünce bu hafta sonunu neşeyle Mlle.Ponthieu'ye anlattım. Simone Labourdin'e artık Marco'nun dayanamadığını ve beni çok cana yakın bulduğunu da ekledim. Pagniez'den öğrendiğime göre Simone, Marco'nun kalbinde onun yerini almakla övündüğümü öğrendiğinde çok gülmüştü: Mlle.Pagniez'nin ona götürdüğü lâf buydu. İyice süklüm püklüm oldum; ben de sözcüklerle kolayca parçalanabiliyordum; anladım ki, bu, kazananın olmadığı bir oyun. Canım isterse bu oyunu oynamayı reddetmiyor ama artık bir öç alma ya da zafer kazanmayı beklemiyordum.

Başıma daha önemli bir terslik geldi. 7 Şubat Çarşamba akşamını Marco ile geçirecektim; Mme. Lemaire ve Pagniez beni o gün için akşam yemeğine davet ettiler. Onlara Marco ile ilişkimden söz etmeyi sevmiyordum çünkü samimiyetimizi abartıyor ve onaylamıyorlardı. Onlara gerçeği söyleseydim bakışmalarından çekineceğimi biliyordum. Onlara kız kardeşimle sözüm olduğunu söyledim. 6 Şubat'ta Rouen'daydım; olayları ertesi gün gazeteden öğrendim. Yemekten sonra Marco ile Concorde meydanında bir tur attık; hâlâ devrilmiş, yarı yanmış otomobiller vardı; bir sürü aylak orada dolanıyordu. Birdenbire Pagniez ve Simone Labourdin ile burun buruna geldik. Pagniez ve Marco gülerek birkaç beylik söz söylediler; benim boğazım kurumuştu. Onaltı yaşımda bir latince metni kopya çektiğimde düştüğüm tuzağı anımsıyordum; önemsiz bir olay ansı-

zın yayılınca büyük bir anlam kazanıyordu. Mme.Lemaire ile Pagniez'nin benim gizli tuttuğum olayı katılıkla yargılayıp Marco ile olan ilişkimi tümüyle kuşkulu gözle görmeye hakları olacaktı. Onların gülümsemelerine karşı kendimi savunmuş olduğumu nasıl anlatabilirdim? Hayır. Bu kez de, biricik çözümün yalanda ısrar etmek olduğuna karar verdim. Bir sonraki hafta, şarap haline yakın bir lokantada Pagniez ile yemek yiyordum; ona gerçekten kız kardeşimle çıkmayı düşündüğümü, ancak son dakikada fikir değiştirdiğimi söyledim. Suçsuzluğumu o kadar ateşli bir şekilde savundum ki hemen hemen bana inandı; ama Mme.Lemaire, bu savunmamla suçluluğumdan tamamen emin oldu ve bunu bana hissettirdi. Güvenini yitirdiğim için çok üzgündüm. Paskalya tatili için Sartre Paris'e gelince beni kurtardı; gerçeği arkadaşlarına anlattı ve bulaşıcı kılmayı başardığı bir sevimlilikle davranışımı açıkladı; belki de onlar benim Sartre'a karşı dürüst olmadığımı bile düşünmüşlerdir; sonuçta, onun neşesi, bu olaya fazla önem verdiklerine onları inandırdı. Benimle birlikte, art düşüncesiz güldüler. Ben gene de bu deneyimden çok canlı bir anı sakladım; saygı duyulan yargıçlar tarafından haksız yere suçlu muamelesi görmek kadar büyük bir felâket olmadığı kanısına vardım; kesin bir hüküm, insanın kendi kendisiyle, başkalarıyla, dünyayla olan ilişkisini düzelmeyecek şekilde bozar ve yaşam boyu silinmeyecek bir iz bırakır. Bir kez daha kendimi çok şanslı hissettim, hiçbir zaman bir gizin ağırlığını tek başıma kaldıramazdım.

9 Şubat gecesi Komünist Parti antifaşist bir gösteri düzenlemişti, polis sert bir şekilde karşı çıktı ve altı işçiyi öldürdü. 12 Şubat öğleden sonra, yıllardan beri ilk kez, sosyalist ve komünist işçiler yan yana Vincennes yolunda yürüyüş yaptılar. C.G.T. o gün genel grev başlattı, C.G.T.U. ona katıldı, bu hareket "faşizmin tehdidine karşı ve politik özgürlükleri korumak için"di. Parola dörtbuçuk milyon işçi tarafından uygulandı. Rouen lisesinde, yalnızca Colette Audry, Simone Labourdin ve sendikacı bir militan buna uydu. Onlara katılmayı aklımdan bile geçirmedim, her türlü politik uygulamaya o kadar uzaktım ki. Katılmamamın bir başka nedeni de vardı. Durumumu bana kabul ettirten her türlü girişimden tiksiniyordum; eskiden olduğu gibi, temsil ettiğim öğretmen sıfatına uymaktan nefret ediyordum. Artık ders vermecilik oynadığımı iddia edemiyordum: mesleğimi bir zorunluluk gibi hissediyordum; beni Rouen'da oturmaya, belirli saatlerde liseye gelmeye mecbur ediyordu. Gene de bana zorla kabul ettirilen bir rol olmaya devam ediyordu, ona boyun eğiyor

ama onun arkasında benim hakikatimin saklandığını düşünüyordum. Memurların sendikalarının istekleriyle ilgilenmiyordum. Sınıfta, başka bireylere fikirlerini ileten bir birey gibi davranmayı kabul ediyordum ama ne surette olursa olsun memur sıfatımı bir eylem aracılığıyla ilân etmek istemiyordum.

Bununla birlikte, verdiğim derslerin içeriği nedeniyle Rouen burjuvazisi bana iyi gözle bakmıyordu: bana zengin bir senatörün baktığı söyleniyordu. Acaba Pagniez sık sık beni Saint-Lazare garına almaya geldiği ve gösterişli olduğu için miydi? Gene de senatör olmak için biraz gençti; ayrıca hiç de bir pırlanta yiyicisi havam ve davranışlarım yoktu. Ama insanlar o kadar yakından bakmıyorlardı: dedikodu yapılıyordu. Sınıfta sakınımsız davranmaktan kaçınıyordum; artık öğrencilerime skandal yaratacak kitaplar vermiyordum ve pratik ahlâk konularında onların Cuvillier'nin ders kitabına başvurmalarını öneriyordum. Bununla birlikte, aileden söz etmek durumundayken, kadının sadece dünyaya çocuk getirmekle görevli olmadığını söyledim. Birkaç ay sonra, Aralık ayında, bir söylevinde Marçal Pétain okulu orduyla birleştirmenin gereğinden söz etti ve öğretmenlere gönderilen bir genelgeyle doğum propagandasına uygun eğitim yapmaları istendi: ona alaycı bir anıştırmada bulundum. Zengin sevgililerim olmasıyla övündüğüm ve öğrencilerime de aynı şekilde davranmalarını öğütlediğim söylentileri dolaştı; sonra, hepsinden beni onaylamalarını şart koşmuşum; sadece, "yüksek ahlâklı" birkaç çocuk itiraz etmeye cesaret etmişler. Şubat olaylarından sonra Doumergue iktidara getirildiğinden beri "ahlâk düzeni"nin hızlı bir tırmanışına tanık olunuyordu. "Vilâyet Doğum Artışı ve Çocuk Bakımı Komisyonu"nun, Vali'ye "beş para etmez bir öğretmen"in aile karşıtı eğitim verdiğini ihbar etme cesaretini bulmasının nedeni bu olsa gerekti. Pagniez'nin yardımıyla, üstlerime, bir suçsuzun öfkesiyle dolup taşan bir yanıt kaleme aldım; kadının ev yaşamına kapatılmasını şart koşan Hitler'ci öğretileri desteklemekle bana saldırmakta olan öğrenci velilerini suçladım. Akademi müfettişi, kötü giyimli, yerel yüksek burjuvaziyi pek sevmeyen küçük bir ihtiyardı ve gülerek benim tarafımı tuttu. Bununla birlikte, Corneille lisesinde, erkek meslekdaşım, M. Troude, tek bir dersi bile düşsel olarak beni suçlamadan ve bana saldırmadan geçirmiyordu.

Colette, Simone ve benim hakkımda anlatılan öyküler, liseli kız öğrencilerin yobazlığa gömülmemiş olanlarının bize duydukları ilgiyi güçlendiriyordu. Özellikle Colette Audry sayısız "alev" esinlendiriyordu. Buna çok önem vermiyorduk ama gene de bazı insanlara etkili görünmeyi eğ-

lenceli bulacak kadar gençtik. Marco'nun, eşcinsellerin çoğu gibi sık sık "harika yaratıklar"a rastlamakta usta olduğunu söylemiştim; Simone Labourdin, bu keşiflere karşı çıkartabileceği harika lise öğrencisini, dâhi yeniyetmeyi açgözlülükle arıyordu. Colette özellikle büyük öğrencileri üstünde politik bir etki yaratmaya çalışıyordu ve birçoğu "Genç Komünistler Derneği"ne kaydolmuşlardı. Ben, Latince öğrettiğim üçüncü sınıf öğrencilerinden bazıları üstünde romanlar kuruyordum. Aralarında üç ya da dördü daha ondört yaşında genç kadınların incelik ve kaygılarına sahiptiler; en güzelleri —daha sonra Baty'de artist oldu— hamile kaldı ve onbeş yaşında zorunlu olarak evlendi. Lise son sınıf öğrencileri şimdiden geleceğin yetişkin kişiliklerine bürünmüşlerdi ve gelecekteki "kadın" kimliklerine pek yakınlık duymuyordum.[1] Bununla birlikte, ilk yıl, Colette Audry "Küçük Rus" diye çağırılan yatılı bir öğrenciye dikkatimi çekti; bir Fransız kadınla evli bir Beyaz Rus babanın kızıydı ve bütün öğretmenleri "kişiliği" olduğunda anlaşıyordu. Sarı saçlarla çevrili solgun yüzü bana neredeyse uyuşuk göründü ve o kadar kısa ödevler veriyordu ki yargılamakta güçlük çekiyordum. Ama, ikinci dönem ödevlerini geri verirken: "Büyük bir şaşkınlıkla bildiriyorum ki, en iyi notu Olga D. aldı" dedim. Bitirme sınavından önce bir "önsınav" yapıldı. Çok sıcaktı, öğrencilerimin konularının üzerinde bunca emek harcadıklarını görmek beni yorgunluktan ezmeye yetmişti; peşpeşe, sınav kâğıtlarını masama koydular; sadece küçük Rus sırasına çakılı kalmıştı. Ödevini istedim, hıçkırıklara boğuldu. Neyin yolunda gitmediğini sordum: hiçbir şey yolunda değildi. Bir pazar öğleden sonra birlikte çıkmayı önerdim. Onu rıhtımlar üstünde gezdirdim. Victor birahanesinde bir bardak içki ikram ettim, bana Baudelaire'den ve Tanrı'dan söz etti: ona hiç inanmamıştı ama yatılı okulda onu dindar sanıyorlardı çünkü "radikal-sosyalist kızlardan" nefret ediyordu. Benden öğrencilerim aracılığıyla da nefret eden ve onlara binbir tuzak kuran M. Troude'a karşın bitirme sınavını parlak bir şekilde verdi.

Okullar açılınca, Beuzeville'de oturan ailesi onu Rouen'a P.C.N. hazırlamaya gönderdiler; oniki yaşında dansçı olmak istemişti, onyedisinde mimar: tıptan tiksiniyordu. Soylu bir aileden gelen babası ihtilâlden kaçmıştı ve annesi *Action Française*'i okuyordu; bunlar onun Rouen'da-

[1] Aslında sürprizlerle karşılaştım. Uslu ve çalışkan Jacqueline Netter'in giyotinden kıl payı kurtulacağını hiç sanmazdım: o cesur kadın Jacqueline Guerroudji oldu ve Cezayir Mahkemesi onu kocası ile birlikte ölüme mahkûm etti.

ki hemen hemen hepsi aşırı sağcı olan üniversite öğrencilerinden tiksinmesini engellemedi; politika ile ilgilenmiyordu ama onların bayağılıklarına katlanamıyordu. Ülkelerinden Yahudi düşmanı hareket yüzünden kovulan ve yaşam Paris'ten daha ucuz olduğu için Rouen'da okuyan bir grup Romen ve Polonya Yahudisi ile arkadaşlık kurdu; Romenlerin biraz paraları vardı ve kendilerine az soru sorıyorlardı; hepsi büyük yokluk çeken ve tutkuyla kimi siyonist, kimi komünist olan Polonyalılarla daha sıkı dostluk geliştirdi. Biri keman çalıyordu, hepsi müziğe âşıktı ve Fransız ailelerinin delikanlılarının aksine, bir konsere gitmek, Royal'da dans etmek için bir öğün yemekten sık sık fedakarlık ettikleri oluyordu. Önce birkaç ay bir genç kız pansiyonunda kaldı, sonra Polonyalı bir kız arkadaşı ile mobilyalı bir odayı paylaştı. Kimi zaman eski lise arkadaşlarını görüyordu, bunlardan Lucie Vernon Genç Komünistlere kaydolmuştu ve onu da toplantılara götürüyordu. Bunlardan birini bana anlattı. O gece, S.S.C.B.'de o dönemde yasal olarak izin verilen kürtaj üzerinde bir konferans veriliyordu; konu daha çok kadınları ilgilendirdiğinden dinleyici kitlesinin çoğunluğu yeniyetme kızlardan oluşuyordu. Aralarında bulunan en az otuz yaşlarında, "Camelots du Roy"un şefi, boynunda bir çeşit boyunbağı, elinde bir bastonla eski bir üniversite öğrencisi, açık saçık sözlerle konuşmaya katıldı; bu kızları şaşkınlığa düşürmek kolaydı çünkü hepsi ciddi küçük başkaldıranlardı ve yalnızca kendilerini ilgilendiren sorunlar üzerinde açık-saçıklık kaygısı duymaksızın ve de artniyetsiz kafa yoruyorlardı; bu "Ulusal fahişelik"[1] seli, onların nefesini kesti ve yanaklarını kıpkırmızı yaptı. Güvenlik sorumluları birkaç dok işçisini çağırmışlardı; bunlardan biri "Camelot"ların grubuna doğru yürüdü. "Benim sizin gibi öğrenimim yok. Bayım, ama genç kızlarla bu şekilde konuşmazdım" dedi; yaşlı üniversiteli yardakçılarıyla orayı terk etti.

Olga beni yaşamından haberdar ediyordu; bana arkadaşlarından sözediyordu; bir gün bana, tam tamına Yahudi olmanın ne anlama geldiğini sordu. Otoriter bir şekilde: "Hiç, dedim, Yahudiler yoktur: yalnızca insanlar vardır." Bana, çok sonra, viyolonistin odasına girip: "Dostlarım, siz yoksunuz! Bunu bana felsefe öğretmenim söyledi!" diyerek nasıl bir sükse yaptığını anlattı. Pek çok noktada —Sartre da, belki daha alt derecede de olsa— acıklı bir şekilde soyuttum. Toplumsal sınıfların gerçekliğini kabul ediyordum; ama babamın öğretilerine tepki olarak, bana Fransız, Alman, Yahudi'lerden söz edildiğinde karşı çıkıyordum: yal-

[1] Bu Julien Gracq'ın bir deyimiydi.

nızca benzersiz insanlar vardı. Kökçülüğü reddetmekte haklıydım. Slav ruhu, Yahudi karakteri, ilkel düşünce, ölümsüz kadınlık gibi kavramların nasıl kötüye kullanmalara yol açtığını daha o zaman biliyordum. Ama katıldığım evrensellik beni gerçeklikten uzağa götürüyordu. Bende eksik olan, insan topluluklarını, onları zamandışı bir yazgıya esir etmeden somut olarak belirtmenin tek yolu olan "durum" fikriydi. Ama o vakit hiç kimse, sınıf kavgası çerçevesi dışına çıkınca bunu bana vermiyordu.

Olga'nın öykülerini, duyma ve düşünme biçimlerini seviyordum; gene de, benim gözümde o sadece bir çocuktu ve onu pek sık görmüyordum. Haftada bir kez onu Paul birahanesine öğle yemeğine çağırıyordum; bu randevular —sonradan öğrendim— onu sinirlendiriyordu; ona göre insan aynı anda hem yemek yiyip hem sohbet edemezdi: o da hiç yemek yememeyi ve pek az konuşmayı yeğlemişti. Üç dört kez onu akşamları çıkarttım. Rus operasının sunduğu *Boris Godounov*'u dinledik; hiç bıkıp usanmadan dinlediğim Gilles ve Julien'in resitaline götürdüm. Hangi nedenle düzenlendiğini anımsamadığım Colette Audry'nin bölümünün mitingine giderken bana eşlik etti: çeşitli partilerden konuşmacılar söz alacaktı. En büyük atraksiyon, politik sapmalarının hesabını vermek üzere Moskova'ya çağırılmış olan Jacques Doriot idi: oraya gitmeyi reddetmişti. Yüksek yerde önemli kişiler arasında Colette Audry ve Michel Collinet de vardı. Rouen'li komünistler toplu halde gelmişlerdi. Doriot ağzını açar açmaz salonun her köşesinden bağırtılar yükseldi: "Moskova'ya! Moskova'ya!". Kafaların üzerinden iskemleler uçtu. Colette ve arkadaşları ayağa kalkıp bedenleriyle Doriot'ya siper yaptılar: Bir dok işçisi Colette'i yere düşürdü. Doriot yerini terk etti, sessizlik geri geldi; dinleyiciler solgun yüzlü bir küçük sosyalisti büyük bir dikkatle izlediler ve hâtta parmaklarının ucuyla da olsa alkışladılar bile. Liberal kalbim öfkeyle kaynıyordu.

Bu gece, Rouen günlerinin tekdüzeliğinde bir değişiklik sağlamıştı. Bir diğer değişiklik, Jacqueline Audry'nin jet gezisiydi; bana bir makyaj dersi verdi ve kaşlarımı almasını öğretti; akşam, o, Colette Audry ve ben otomobille Duclair'e gidip kanlı ördek yedik. Kendi işleri, kaygıları olan Colette'i çok sık görmüyordum. Zevk almaksızın romanım üzerinde çalışıyor, Almanca dersi almaya devam ediyor, bir sözlük yardımıyla *Frau Sorge, Karl und Anna*'yı (Bayan Sorge, Karl ve Anna) ve Schintzler'in bazı oyunlarını okuyordum. Öldürecek çok zamanım oluyordu. O yıl tam

bir yavanlık içinde son bulmadıysa, bunu bir trajediye borçlu: Louise Perron'un öyküsü.

Louise Perron Rouen'da bir kolejde ders veriyordu. Otuz yaşlarında uzun boylu, çirkin, parlak gözlü, kötü giyimli güzel bir vücuda sahip bir esmerdi. Otelime yakın bir yerde eski bir evin tavanarasında oturuyordu. Rouen'a geldiğimde, Colette Audry ile bir yıldır arkadaştı; ama bir gün Louise ona sırlarını açarken Colette ne yazık ki gülümsediği için sırdaş olarak ben seçildim. Pontigny'nin son söyleşilerinde Louise, J.B. diye adlandıracağım tanınmış bir yazarla tanışmıştı. Bir gece, meydan okuyan bir tonla: "Ben Troçkistim" demişti ve yazar, söylediğine göre, ona ilgiyle bakmıştı. Louise ona ateşli bir şekilde yakınlaşmış, ve söylediğine göre manastırın bahçesinde onu omzundan bile ısırmıştı. Her nasılsa onu yatağına çekmeyi başarmış ve orada ona ilk âşığı olduğunu söylemişti. "Tanrım. Burada hepsi de bakire!" diye eziklikle söylenen J.B. gene de kaçmaya cesaret edememişti. Yazar evliydi; Louise, kendi aşkı uğruna karısını terk edeceğine kendini inandırdı. Ama Paris'e dönünce, J.B. olayları yerli yerine koydu: bu serüven devam edemezdi; Louise'e dostluğunu öneriyordu; onunla yetinmeyeceğini bildirince, J.B. ona ilişkiyi tamamen kesmenin daha iyi olduğunu yazdı. Louise onun içtenliğine inanmak istemedi. Ya acımasız bir oyun oynuyor, ya karısına acıdığı için yalan söylüyordu: herhalde, J.B. onu seviyordu. Ona randevu vermeyi reddediyordu ama o bu tuzağa düşmüyordu: pazar günü, Paris'te J.B.'nin apartmanının karşısındaki lüks bir otelde oda tutuyor, ve çıkış kapısını gözetliyordu; yazar görünür görünmez koşuyor, ve genellikle birlikte bir bardak içki için bir yere gitmeyi başarıyordu. Rouen'da, onun sevdiği kitapları tekrar tekrar okuyordu, odasını onun sevdiği tabloların röprodüksiyonları ile donatmıştı: her fırsatta onun ne düşünüp ne hissedebileceğini hayal etmeye çalışıyordu. Bir sabah, Gar meydanında La Métropole'de Colette Audry ile kahve içiyorduk, bu göründü: "J.B.'nin bir kızı oldu. Lux!" dedi ve rüzgâr gibi uzaklaştı. "Lux! Ne garip ad!" dedi Colette. Aslında, Louise, zihninde bir ışık çaktığını söylemek istemişti: karısı bir çocuk beklediği için J.B. boşanmamıştı. Mme. J.B.'ye bir demet kırmızı gül ve Rouen limanını gösteren bir tebrik kartı gönderdi. Paskalya tatilinde Midi'ye gitti; dönüşünde olaylar düzelmedi. J.B. onun telgraflarına, telefonlarına, ekspres mektuplarına yanıt vermedi. Onu ikna etmeye çalışıyordum. "İlişkiyi kesmeye karar verdi" diyordum. Omuz silkiyor ve: "İlişki kesilmek istenirse haber verilir: bana yazardı" diyordu. Bir gün ye-

ni bir esin geldi. "Kıskanıyor." Neden olduğunu bana anlattı. Ona Provence'dan aşağı yukarı şöyle yazılmış bir kartpostal göndermişti: "Bana benzediği söylenilen bu yöreden size bir anı yolluyorum." "söylenilen" sözünün, bir âşığı olduğunu ima ettiğini anladığını söyledi. Ayrıca, bir akşam J.B.'nin —gene Pontigny'de tanıştığı— bir arkadaşı ile tiyatroya gitmişti ve adam bütün gösteri boyunca surat asmıştı, neden olarak da yeni ayakkabılarının vurduğunu söylemişti ama acaba Louise'in onu baştan çıkartmaya çalıştığını mı sanmıştı? Onu J.B.'den çalmamış mıydı? Bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için ona uzun bir mektup yazdı: J.B. sessizliğini korudu. O vakit, bir başka pot kırmış olduğuna karar verdi. Mme. J.B.'ye kırmızı güller yollamıştı, bu kan ve ölüm rengiydi ve Rouen limanını gösteren kartpostalda bir gemi vardı: rakibesine: "Sizden kurtulmak istiyorum" demek istediğini sanmışlardı. Durumu aydınlatan yeni bir mektup yazdı. Bir haziran öğle sonu, Sartre'ı karşılamaya gara gitmiştim, birlikte meydandan geçiyorduk ki Louise'in bana doğru geldiğini gördüm; yanaklarından gözyaşları süzülüyordu; koluma girdi ve kenara çekti: "Okuyun!" J.B.'den net ve kesin bir yanıt almıştı ve yazı şu tümceyle bitiyordu: "Birbirimizle buluşma işini rastlantıya bırakalım". "Eh, iyi, dedim. Bu bir ayrılık mektubu. Kızgın bir tavırla omuzlarını silkti: "Hadi canım, ayrılmak isteyen mektup yazmaz." Olağanüstü ustaca bir metin yorumlamasına girişti; her virgül J.B.'nin kötü niyetini belirtiyordu. "Rastlantı, dedi, Ne anlama geldiğini anlamıyor musunuz?" Gene otele gidip, onu gözetleyip, sokağa fırlayıp onu rastlantı sonucu görmüş gibi davranmamı istiyor. Ama niçin bütün bu hileler? Niçin?" Tatilden önce J.B.'yi yeniden görmek için dolaplar çevirdi; o da onunla herhalde nezaketle konuştu: Louise de dağa gitti ve J.B.'nin yapıtı üzerine ona ne kadar lâyık olduğunu kanıtlayacak büyük bir makale yazmaya karar verdi. Onun mutsuz olduğunun farkındaydım; gene de bu olayı bir maskaralık gibi görüyor ve gülüyordum. Ancak onu ağlarken gördüğüm haziran günü üzüldüm.

Okulun açılmasından birkaç gün sonra Louise'i lisenin yakınında gördüm; bileğimden yakaladı ve çay içmek için evine götürdü. Tatilde, Alplerde küçük bir otelde J.B. üzerine bir makale yazmış ve Eylül başında çalıştığı gazeteye götürmüştü. J.B. onu dostça kabul etmişti ama bazı davranışlarını Louise tuhaf bulmuştu Ona sırtını çevirmiş, uzun süre alnı pencereye dayalı durmuştu: tamam, heyecanını gizlemeye çalışıyordu; ama sonra masasına oturunca, çenesini yumruğuna dayamış, elinin üstündeki üç diş izini göstermişti. "Tabi, dedi Louis, bu artık karısıyla yat-

madığının işareti. Ama bunu niçin bana söylüyor?" O anda, beynimde bir şimşek çaktı ve bu olay kesin olarak komik olmaktan çıktı; artık ne Louise'i mantığa davet etmek, ne de ona gülmek söz konusu değildi. Sık sık, ondan sonraki haftalarda, bir kapı aralığından çıkıyor, koluma sıkıca yapışıyordu. J.B. onu deniyor muydu yoksa ondan intikam mı alıyordu? Bu durumda, en iyi çözüm onu öldürmek değil miydi? Öyle hissetmişti ki, belki de yazar ondan bunu istiyordu. Bir önceki yıl yaptığım gibi Marco, Simone Labourdin, Camille ve Dullin üzerine olaylar anlatıp onu oyalamaya çalıştım, ama artık dinlemiyordu; bıkıp usanmadan, geçmişteki anıları arasında araştırma yapıyordu. Bir akşam, La Rochefoucauld otelinin işleticisi bana çay rengi bir demet gül verdi: "Anlaşmazlık aydınlandı. Mutluyum ve size güller getirdim."Kalbim sıkışarak gülleri bir vazoya koydum. Louise ertesi gün anlattı; gece uyumadan önce, kafasının içinden hep uzun bir resim gösterisi gerçekleştiriyordu; onlardan biri, aniden gözünü körleştirmişti: Alplerdeki otelinin mektup kâğıdında bir süs havuzunu simgeleyen bir marka vardı; ruhçözümsel dilde bunun anlamı kesindi: J.B. sanmıştı ki Louise ona meydan okurcasına "Bir âşığım var" diye bildiriyor. Gururu kırılmıştı ve işte bu nedenle ona işkence yapıyordu. Her şeyi anlatan bir mektup yazıp ekspres postalamıştı ve dönüşte bana o gülleri almıştı. Bu konuşmadan birkaç saat sonra yeniden odamdaydı, yatağa çökmüş, yanında bir telgraf tutuyordu. "Hiçbir yanlış anlama yok. Mektup postada." Artık hile yapmaya çalışmıyordu, her şeyin bittiğini kabul ediyordu. Ona bu gibi durumlarda söylenilen yavanlıkları söyledim.

Belki de bu şok ona iyi gelmişti: Kasım ayı boyunca hakikatle oyun oynamadı. Colette ve ben onu eskisinden daha sık görüyorduk ve onu Olga ile tanıştırdım. Önerim üzerine çocukluğuyla ilgili anılarını, hoşuma giden sert bir stilde kaleme almaya başladı. Bazen keyifsizlik nöbetlerine giriyor ve J.B.'yi unutmaya kararlı görünüyordu. Pontigny'de ellilik bir sosyalist ona kur yapmıştı; Louise ona yazdı, buluştular, ve bu adam onu birlikte bir gece geçirmek için Kuzey Garı dolaylarında bir otele götürdü.

İki gün sonra, bir Pazartesi, ona Olga ile çaya gidecektim ama çalışmam gerektiği için Olga'ya yalnız gitmesini, benim akşamüstü geleceğimi söyledim. Ben gider gitmez Olga sıvışı. Louise bana neredeyse dayanılmayacak kadar sabit bakışlarla bakarak, Olga'nın çocukluğu üzerine bir yığın sevimli öykü anlattığını söyledi. Sustu ve bana bakmaya devam etti. Birşeyler söylemek istiyordum ama aklıma hiçbir şey gelmiyordu.

Gözlerinde okuduğum kin, beni bunu açıklamasındaki vahşi içtenlikten daha az korkutuyordu. Güven verici uzlaşmaların dünyasını terk etmiştik, artık hangi toprağa bastığımı bilemiyordum. Birdenbire, Louise başını çevirdi ve konuşmaya başladı; iki saat boyunca, hemen hemen soluk almadan bana George Sand'ın *Consuelo*'sunu anlattı.

Paris'e gittim ve kendine uzun bir Noel tatili veren Sartre ile gizlice üç gün geçirdim. Perşembe gecesi beni Rouen'a getirdi. Cuma sabahı, Metropole'de kahve içerken Colette Audry telâşla yanımıza geldi. Öğleden sonra Louise ile bir randevusu vardı ve gitmeye cesaret edemiyordu. Louise onu Salı akşamı yemeğe çağırmıştı: odasında oniki kişilik bir sofra kurulmuştu: Colette'e kapıyı açarken "Ötekiler nerede?" diye sordu. "Çok daha kalabalık olacağınızı sanmıştım." Şöminesinin üstünden bir telgraf aldı: "Alexandre gelmiyor" dedi. Alexandre, *Libres Propos*'nun eski yöneticisiydi, iki yıl önce Rouen'da öğretmenlik yapmıştı şimdi Londra'da bir görevdeydi. "Londra oldukça uzak" dedi Colette. Louise omuzlarını silkti ve yüzü kardı. "Yiyecek birşey yok" dedi. Sert bir tonla "Makarna pişireceğim" diye ekledi. O gece makarna ile karınlarını doyurdular.

Ertesi gün, Perşembe günü, Louise Colette'in oturduğu yerin kapısını çalmıştı; kendini onun dizlerine atmış, tehdit ve yalvarmaları birleştirerek hiçbir şeyden ötürü suçlu olmadığına yemin etmişti. Bu kez Colette duygulanmıştı. Louise'in ders verdiği okula telefon etmişti: bu sabah Louise derse gitmemişti; son zamanlarda çok yorgun görünüyordu. Şimdi Colette'in liseye gitmesi gerekiyordu; benim Sartre ile birlikte Louise'e gitmeme karar verdik.

Yolda beni arayan Olga'ya rastladım. Çarşamba gecesi Louise'e bir gün önce ödünç aldığı bir kitabı iade etmek için uğramıştı. Genelde, dairesinin kapısını çalınca Louise bir düğmeye basarak açıyordu; o gün kendisi inmişti; kitabı kapmıştı: "Ya köpek kamçısı? Bana köpek kamçısını getirmiyor musunuz?" Merdivenleri çıkarken homurdanıyordu: "Ne komedi! Ah! Ne komedi!." Olga şunu ekledi: Pazartesi günü ezici sessizliği bastırmak için nefesi kesilene kadar çocukluk anılarını anlattığında, büyükannesiyle bir tartışmasını da anlatmıştı; dört yaşındaydı, güçsüzlükle kıvranıyordu ve yaşlı kadını tehdit etmişti: "Babam gelince sizi köpek kamçısıyla dövecek." Olayı anlattığı komünist arkadaşı Lucie Vernon "İşte açıklaması" demişti yatıştırıcı bir sesle. Dünyayı ussallaştırmaya alışık olan Lucie, Louise'in davranışını tamamen normal bulmuştu ama Olga'nın yüreğindeki ağırlık kalkmamıştı.

Sartre ve ben, Louise'in bir önceki Cumartesi ellilik sosyalistle geçirdiği gece üzerinde hayal kurduk. Sartre bu tema üstüne bir öykü tasarlayıp bıraktı ama bu, *La Chambre* (Oda) adlı yapıtının kökeni oldu.

Louise oturduğu binanın dördüncü ve son katını tek başına işgal ediyordu; onun dairesinin ziline yanıt alamadan bastım; bir başka düğmeye bastım ve sokak kapısı açıldı. Merdivenleri çıktık; yukarıya varınca Louise'in kapısının üstünde beyaz bir leke gördük: raptiyelerle tutturulmuş bir kâğıt üzerine matbaa harfleriyle "Ölümsüz maskara" yazılıydı. Colette ve Olga'dan duyduklarıma rağmen bir darbe yedim. Kapıyı vurdum; hiçbir şey yanıt vermiyordu. Anahtar deliğinden baktım. Louise sobasının önüne oturmuş, bir şala sarınmıştı, yüzü mum gibi ve bir cesedinki kadar hareketsizdi. Ne yapmalı? Sokağa inip konuştuk, tekrar çıktık; yeniden vurdum ve kapıdan Louise'i kapıyı açmaya ikna etmeye çalıştım: açtı. Ona elimi uzattım, derhal kendi elini arkasına sakladı. Oda dumanla kaplıydı, sobasında kâğıtlar yanıyordu, yerde de öbek öbek kâğıtlar vardı. Louise çömeldi ve bir kucak kâğıdı sobaya attı. "Ne yapıyorsunuz?" dedim. "Hayır, artık konuşmayacağım, zaten fazlasıyla konuştum" dedi. Omuzuna dokundum. "Bizimle gelin, birşeyler yiyelim" dedim. Titredi ve bana büyük bir öfkeyle baktı: "Ne dediğinizin farkında mısınız?" Gelişigüzel konuştum: "Dostunuz olduğumu biliyorsunuz. — Ah. Ne dost. dedi, beni bırakın ve gidin." Onu bıraktık ve umutsuzluk içinde Auvergne'de küçük bir kasabada oturan ailesine bir telgraf çektim.

Öğleden sonra derslerim vardı. Saat ikiye doğru Sartre, Colette Audry ile Louise'e çıktı. Üçüncü katın kiracısı onları merdivende durdurdu: üç gündür Louise yer döşemelerini sabahtan akşama kadar çatırdatıyordu; temizlikçi kadını da haftalardır kendi kendine durmadan konuştuğunu söylüyordu. Odasına girince, Louise Colette'in kollarına atıldı, hıçkırarak "Ben hastayım" dedi. Sartre'ın inip ona meyve almasını kabul etti. Sartre Colette'i kaldırımda buldu: Louise davranışını değiştirmiş ve onu kovmuştu. Bu kez, kapamadığı kapıyı itip içeri girince, Sartre onu divanının bir köşesinde, fersiz gözlerle ve çökmüş bir yüzle buldu; meyveleri yanına koydu ve gitti. Sırtından bir ses: "Bütün bunları istemiyorum." diye bağırdı. Telaşlı ayak sesleri duyuldu ve armutlar, muzlar, portakallar merdivenden aşağı yuvarlandı. Alt kattaki kadın kapısını araladı: "Ben toplayabilir miyim? Ziyan olurlarsa gerçekten yazık olur." dedi.

Rouen'ın ıslak gökyüzü, kurulu düzene uygun sokakları, bana hiç bu öğle sonundaki kadar iç karartıcı görünmemişti. Büyük bir sıkıntıyla Perron ailesinden bir telgraf bekliyordum ve otelin bürosuna bakmaya

gittim; esmer bir hanım gelip bir mesaj bırakmıştı: "Sizden nefret etmiyorum. Sizinle konuşmalıyım. Sizi bekliyorum." Ne sıkıntı, açılıp kapatılacak o kapı, çıkılıp inilecek o karanlık merdiven, tepede oturan o kafadaki bütün bu karmaşa! Gece tek başıma Louise'in odasına onun ateşten bakışı altında kapanmak, dört bir yana sinmiş olan o ekşi umutsuzluk kokusunu solumak, bu düşünce beni dehşete düşürüyordu. Gene Sartre benimle birlikte geldi. Louise bize elini uzattı ve gülümsedi: "Eh, dedi gerginliğini atmış bir sesle, dostum olduğunuz için sizi bir konuda fikrinizi almak için çağırdım: yaşamaya devam etmeli miyim yoksa kendimi öldürmeli miyim? — Elbette, yaşamalısınız, dedim alelacele. — İyi, ama nasıl? Hayatımı nasıl kazanacağım?" Ona öğretmen olduğunu anımsattım; sıkıntıyla omuz silkti: "Ama, ben istifa ettim. Yaşantımın geri kalan bölümünde maymunluk yapmaya devam etmeyeceğim," dedi. Bir maymun, bir maskara, tamam, Baba Karamazov gibi bu rolü oynamıştı ama artık bitmişti, kendini yenilemek istiyordu, elleri ile çalışacak, belki sokakları süpürecek, temizlikçilik yapacaktı. Paltosunu giydi: "İnip gazete alayım, küçük ilânlara bakarım" dedi. "Tamam" dedim. Ne diyeyim? Dalgın bir yüzle bize baktı: "Ah, işte gene komedi oynuyorum" diyerek paltosunu çıkarıp divanın üstüne attı: "Ama bu bile bir komedi, dedi ellerini yanaklarına bastırarak. Bundan kurtulmanın bir yolu yok mu?" Sonuçta yatıştı, bana gülümsedi: "Eh, bana yalnızca bütün yaptıklarınız için size teşekkür etmek kalıyor." Hemen itiraz ettim: ben bir şey yapmamıştım ki. "Ah yalan söylemeyin." dedi kızgın bir sesle. Düzenli bir şekilde onu alçaklığına inandırmak için uğraşmıştım; bütün o Simône Labourdin, Marco, Camille hakkında anlattığım öykülerde, onun bunlara inanacak kadar aşağı ruhlu olup olmadığını öğrenmek istemiştim: inanıyordu. İnsanların yanında çamurun yuttuğu meşe odununa benziyordu; ancak yalnızlık içinde biraz düşünme yetisine kavuşuyordu; başka insanlar karşısındaki bu durağanlığı zaten alçaklığının bir yönüydü. Kuşkusuz ben onu buraya gömülmesi için yüreklendirmeye çalışırken, kendini kurtarabilecek bir tepkide bulunmasını sağlamak istemiştim. Eserimi tamamlamak için onu çocukluk anılarını yazmaya yüreklendirmiştim: bu onu çözümlemenin bir yöntemiydi. Kaygı verici teşekkürlerine karşı kendimi korumayı bıraktım.

Bu sahnenin, iyi bir tiyatro diyaloğu kadar kesin etkisi olmuştu. Bizim üstümüzde çok canlı bir iz bıraktı. Louise'in "komedi"den kurtulmaktaki güçsüzlüğü bize çok çarpıcı geldi: bu konuda oluşturduğumuz fikirleri tamamiyle doğruluyordu; bizim gözümüzde Louise'in hatası,

mutsuz bir aşka karşı ona bir silâh görevi yapan, kendinin bir görüntüsünü inşa etmek istemesi olmuştu; değeri, şu anda kendi kendisini keşfetmiş olmasıydı; dramı, kendisini unutmaya ne kadar çok çaba gösterirse o kadar az başarılı olacağıydı.

Louise'in babası ertesi sabah geldi; Avcyron'da fiçi üretiyordu ve bizi kuşkuyla inceledi. "Bu genç kıza ne yapıldı?" Görülüyordu ki, birisinin onu baştan çıkardığını sanıyordu. Louise'in kendinden on yaş küçük Ecole Normale öğrencisi erkek kardeşi akşam geldi; o da kendini savunma durumundaydı. Noel tatili süresince ablasında kaldı. Rouen'i terk etmeden, Colette, Louise'in çalıştığı okulun Müdiresini görmeye ve istifa mektubunu yırtmasını rica etmeye gitti. Onu genel gözetmen karşıladı. Müdire Louise'in kapısına gidip neler olduğunu öğrenmek istemişti. Louise onu kovmuş ve bağırmıştı: "Ben katışıksız eylem istiyorum!" Kadın o kadar korkmuştu ki o günden beri yatıyordu.

Ocak ayının ilk günlerinde Louise'i La Métropole kahvesinde gördüm; zayıf ve sarıydı, elleri nemliydi, tüm vücudu titriyordu. "Ben hastaydım, çok hasta." dedi. Bu son iki hafta boyunca bir tür ikiye bölünme yaşamıştı ve bana, durup dinlenmeksizin kendini görmenin ne kadar korkunç olduğunu söyledi. Ağlıyordu. Artık bana karşı düşmanlık taşımıyordu; bana, kendisini iftiradan korumam için yalvarıyordu. Elini masanın üstüne koyarak: "Elim masumdur, yemin ederim" dedi. Evet, makalesinde J.B.'nin kahramanlarının birbirlerine bir elin parmakları kadar benzediklerini yazmıştı, ama bu tümcede hiçbir art fikir yoktu. J.B.'nin çocuğuna kötülük gelmesini hiçbir zaman istememişti. Tedavi olmaya kararlıydı. Doktor ona dağa gitmesini önermişti; erkek kardeşi onu götürecekti ve orada iki üç hafta kalacaktı.

İlk mektubuna bakılırsa, kar havası, iyi bir rejim onu değiştirmişti; kayak yapıyordu; otelini ve manzarayı tanımlıyordu; bana bembeyaz güzel bir kazak örüyordu: "Diğerlerine de bir başka sefer teşekkür edeceğim." Yalnızca, sayfanın altındaki bu tümce bende kaygı uyandırdı. Haklıymışım. Zira sonraki mektuplar iç açıcı değildi; Louise ayağını burkmuştu ve şezlonguna uzanıp kalınca geçmişi kafasında yeniden inceliyordu. Sık sık, uyandığında, ona odasının duvarlarında yıldızlar, haçlar gösteriyorlardı: kim? Niçin? Onu kurtarmak mı istiyorduk? Yoksa mahfetmek mi? İkinci seçeneği yeğler gibi bir hali vardı.

Onu garda karşılamaya gittiğimde çok sıkıntılı ve güç bir durumdaydım; akşamın dokuzu: onunla birlikte onun odasında başbaşa kalmaya cesaretim yoktu; ondan biraz, ama asıl, korkmaktan korkuyordum. Yol-

culann dalgası arasında onu gördüm, iki valizini taşıyordu, yüzü bronzlaşmış ve sertti; bana gülümsemedi. Gar büfesinde birşey içmemiz için ısrar ettim; o pek istemedi ama dayattım ve bundan ötürü kendimi kutladım zira o soruşturmasını sürdürürken etrafımızda insanlar, gürültü olması güven vericiydi; net bir yanıt istiyordu: koalisyon onun iyiliği için mi yoksa öç alma duygusuyla mı çalışmıştı? Duru bir sesle konuşuyordu ve düzelen sağlığı sayıklamalarını düzene sokmasını sağlamıştı: bu, Leibniz veya Spinoza'dan daha zor çürütülebilecek görkemli bir yapımdı. Bir koalisyonun varlığını yadsıdım: "hadi canım dedi, birbirine rastlaşanlar bulut değildir!" Şimdi Colette'in J.B.'nin metresi olduğunu biliyordu; geçen yaz Colette, sözümona arkadaşlarıyla Norveç'e gitmişti; öte yandan J.B.'de, alaycı bir tonla Norveç'e bir gemi yolculuğu tasarısından söz etmişti: rastlantı? Hayır. Herkes bu ilişkiyi biliyordu, Louise hariç. Zaten onu sistematik olarak dışlıyorduk. Restoranda ben, Colette ve Simone Labourdin üzüm suyu içerken o şarap ısmarlamıştı, ben sırıtmış ve "Hah! Siz yalnızsınız!" demiştim. Bir karşı hücum denedim: "Biliyorsunuz ki siz yorumcusunuz" dedim. Bana, divanına uzanıp gündüz not ettiği sözlerin, davranışların saklı anlamlarını aradığını söylemişti. "Evet biliyorum, dedi sükunetle. Ama bir olgu bir olgudur." Olgular, bana bol bol olgu saydı: ona rastladığım bir gün küstah bir göz kırpma; Colette ile karşılıklı gülümseme; Olga'nın tuhaf bir ses tonu değişikliği; söylediğim tümcelerden parçalar. Bu apaçıklıklarla savaşmak olanaksızdı. Gardan çıkarken, bir koalisyon olmadığını yinelemekle yetindim. "Pekâlâ. Madem ki bana yardımı reddediyorsunuz, şu sıralarda görüşmemize gerek yok. Kararlarımı yalnız alacağım" diyerek kentin karanlığına daldı.

O gece ve sonraki geceler iyi uyuyamadım. Louise dudaklarında köpüklerle odama giriyordu; birisi benim onu bir keman kutusuna kapatmama yardım ediyordu; yeniden uyumaya çalışıyordum ama kutu şöminemin üstünde kalıyordu; içinde, kin ve dehşetle kıvrılmış canlı bir şey vardı. Gözlerimi iyiden iyiye açıyordum. Gecenin ortasında Louise kapımı vurursa ne yapardım? Ona kapıyı açmayı reddedemezdim ama son karşılaşmamızdan sonra onun her şeyi yapabileceğine inanıyordum. Gündüzlerim bile bir karşılaşmanın korkusuyla zehir oluyordu; benden birkaç yüz metre uzakta nefes aldığını, kafasında olayları evirip çevirdiğini bilmek, bende onbeş yaşımda VI. Charles'ı Odéon sahnesinde dolaşırken görünce duyduğum korkuyu uyandırmaya yetiyordu.

Aşağı yukarı iki hafta geçti. Colette ve ben iki benzer mektup aldık: "Arkadaşlarım onuruna 11 Şubat Pazar günü Paris'te saat yarımda vere-

ceğim büyük yemeğe katılma onurunu bana bağışlar mısınız?" Yeri belirsiz bu yemek, Colette'in katıldığı hayalet daveti anımsatıyordu. Aynı davetiyeler Louise'in ailesine, Alexandre'a, J.B.'ye, Sosyalist'e ve daha birkaç kişiye gönderilmişti. Ama belirtilen tarihten önce Louise Mme. J.B.'ye gitti, hıçkırıklar içinde, kötü bir niyeti olmadığına yemin etti. Mme. J.B. onu, aynı gün bir kliniğe yatmaya ikna etmeyi başardı.

Oradan yazın ortasında çıktı ve yaz sonuna dek ailesinin yanında kaldı. Ekim'de Paris'e bir gezi yaptı ve bana Dome'da randevu verdi. Onu kahvenin dip tarafında, boğazım kuruyarak bekliyordum. Yanıma oldukça dostça yaklaştı ama önüme koyduğum kitaba kuşkuyla baktı; bir İngilizce romanın Louise Guilloux tarafından yapılmış çevirisi. "Niçin Louise Guilloux?" diye sordu. Onu çok kötü krizlere sürükleyen hipnotizma ve düşünce aktarımı denemeleri yapan doktorlardan ve yattığı klinikten şikâyet etti. Yeniden sükûn bulmuştu ama koalisyonun silâhlarını bırakmadığına hâlâ inanıyordu. Colette'in son mektubu Singer sokağından postalanmıştı, bu da "Siz bir maymunsunuz"[1] demekti. Kâğıdın üstünde arka planda *The strongest* (En Güçlü) yazılıydı: yani "Ben, en güçlüydüm". Benim de bugünkü tutumumda bir ikilik vardı. Louise kendisinde yorum manisi olduğunu kabul ediyordu. Cinna'yı yeniden okurken, bir komplo öyküsünün onun durumuna bir gönderme olduğu fikri aklımdan geçmişti; ama kendi kendini mantığa davet etmişti: bu trajedi üç asır yaşındaydı. Ama radyo dinlerken, bir dergide yazıları okurken kışkırtıcı sözler duyunca, kendisinin hedef alınmamış olduğunu kim ne bilecekti? Koalisyonun yayınları, basımları etkileyecek parasal gücü bol bol vardı. Kendi dünyasının şaşırtıcı betimlemesini yaptı. Ruhçözümsel simgeler, düş anahtarları, rakamların ve çiçeklerin dili, sataşmalar, tekerlemeler: her şey, onun, en ufak bir nesneyi, en önemsiz bir olayı kendisine yönelik onbinlerce kötü niyet belirtisine çevirmesine yarıyordu. Bu yarattığı dünyada, hiçbir ölü zaman, hiçbir yansız alan, rastlantıya bırakılmış hiçbir ayrıntı yoktu; bu dünya, tüm olarak anlam yüklü demir gibi bir gereklilikle yönetiliyordu; bana sanki, dünyadan ve onun gevşekliklerinden uzağa, cennete ya da cehenneme götürülmüşüm gibi geliyordu. Hiç kuşkusuz cehenneme. Louise'in yüzü karaydı. Sözcüklerini tartarak: "Yalnızca iki çözüm görüyorum, dedi, ya Komünist partiye yazılacağım, ya da öldüreceğim. İşin kötüsü şu ki, en önem verdiğim kimselerden başlamak zorundaydım." Zaman zaman çantasının üstünde ka-

[1] Singe sözcüğü Fransızcada maymun anlamına gelir. *(Çev.)*

sılan ellerinden gözlerimi ayırmıyordum: orada bir usturası olduğunu ve onu kullanabileceğini öğrendim. Kendimi yatıştırmak için ilk kurbanının J.B. olacağını ve ikinciye erişmesinin kendisi için olanaksız göründüğünü düşünüyordum; ama bu beni ancak yarı yarıya dinginleştiriyordu. Aynı zamanda, Louise'in içinde hareket ettiği karanlık doğaüstü olaylarla büyülenmiştim. Sartre ve Colette Audry ile La Closerie des Lilas'da buluştum ve kendimi onlarla aynı düzeyde duyamadım. Bu, tüm yaşamını boyunca Sartre'ın sohbetinin bana yavan geldiği tek durum oldu. "Doğru, siz deli değilsiniz" dedim ona hırsla bizi Rouen'a götüren trende. Deliliğe, metafizik bir saygınlık tanıyordum: Orada, insan durumunu aşan ve reddeden bir tutum görüyordum.

Louise, Aveyron'a ailesinin yanına döndü. Ona yazıp mektuplaşmamızı önerdim ve dostluğumdan emin olmasını istedim. Bana teşekkürlerini bildiren bir mektup yazdı; artık benden nefret etmiyordu. "Ne yazık ki, diyordu, şu anda herhangi bir şey yapmak için uygun bir durumda değilim. Bende tüm iradeyi, tüm arzuyu, tüm coşkuyu durduran demir çubuk gibi sert bir şey var. Kısaca, öyle duyumsuyorum ki, sizinle yapmak isteyebileceğim her şey, ne sizin ne benim öngöremeyeceğimiz bir anda, size duyduğum kin yüzünden, size ve bana karşın temellerinde her an patlayabilecek bir mayın tarlasını barındırmaktadır... Kabul edelim ki kimi zaman korkunç davranışlarda bulunuyorum; yüreğim çırılçıplak soyunuyor, ruhumsa is gibi kararıyor. Bu durumda yalnız olmadığım düşüncesi beni hiç de teselli etmiyor; bu düşünce yalnızca beni bir yıldır içinde çürüdüğüm —bütün yaşamım boyunca onun esiri olmadığımı kabul edersek— bu aşağılık mazohizminden sıyrılmama yardımcı oluyor ve olayları biraz daha değişik görmemi sağlıyor."

Böylece onu bir daha hiç görmedim. Daha uzun süre hezeyanları içinde direndi ve sonuçta ondan da bıktı. Yeniden öğretmen oldu. Sonradan Direniş hareketinde etkin bir rol oynadığını ve Komünist Partiye kaydolduğunu öğrendim.

Berlin'e Şubat sonuna doğru gitmeye karar vermiştim. Bir doktordan rapor almak için Louise Perron'un öyküsünden yararlanmayı akıl ettim. Colette bana bir ruh hekimini önerdi. Bu, arkadaşlarından birine "duyguların kendinden kuru yapraklar gibi dökülmesini beklemeyi" öneren Doktor D. idi. Aşağı yukarı yarım saat Quartier Latin'de loş bir asma katta bekledim; biraz heyecanlıydım: acaba bu doktor beni başından mı savacaktı? Nihayet kapıyı açtı; beyaz bıyıklı, saygın görünüşlü yaşlı bir

adamdı; ama pantolonunun önünde taze, geniş, hiçbir yanlış anlamaya meydan vermeyen bir leke vardı. Bu neşemi geri getirdi, çekingenliğim yokoldu ve bol bol konuştum. O sıralarda henüz kliniğe yatmamış olan Louise konusunda onun fikrini alıyormuş gibi yaptım; bu dramın sinirlerimi çok yıprattığını ekledim, o da bana hemen on onbeş günlük rapor verdi. Berlin ekspresine yerleştiğimde, uluslararası büyük bir kadın yolcunun kabuğuna girdiğim duygusuna kapıldım, neredeyse kendimi yataklı vagonların çok güzel bir kadını sanıyordum.

Berlin enstitüsünün pansiyonerleri nazizmi Fransız solunun gördüğü gözden farklı görmüyorlardı. Yalnızca Hitlerizmin çok yakında yokolacağına inanan antifaşist aydınlar ve üniversite öğrencileriyle görüşüyorlardı. Nuremberg Kongresini, Kasımdaki halkoylamasını geçici bir toplu histeri krizi olarak değerlendiriyorlardı. Yahudi düşmanlığı, onlar için ciddiye alınamayacak kadar aptalca görünüyordu. Enstitüde oldukça yakışıklı, uzun boylu, rahat davranışlı bir Yahudi ve kıvırcık saçlı ufak tefek bir Korsikalı vardı: mutlaka ırkçı Almanlar ikinciyi Yahudi, ilkini de Ari ırktan sanıyorlardı. Sartre ve arkadaşları bu inatla yinelenen yanlış anlaşma ile eğleniyorlardı. Gene de, yokedilmedikçe nazi fanatizminin bir tehlike oluşturduğunu biliyorlardı. Geçen yıl Sartre'ın bir arkadaşı zengin ve iyi tanınan bir Yahudi kızla ilişki kurmuştu; bir Fransızla mektuplaşmasının kıza zarar vermemesi için mektuplarını Sartre'a yolluyor, kıza da onları Sartre ulaştırıyordu. Sartre Berlin'i çok seviyordu ama kahverengi gömleklerle karşılaştığında ilk kez Venedik'te olduğu gibi kalbi sıkışıyordu.

Orada kaldığım sıralarda, Avusturya'lı sosyalistler nazizmin tırmanmasına karşı koymak için işçilerin memnuniyetsizliğini kullanmayı denediler; Dollfuss'un kanla ezdiği bir isyan başlattılar. Bu başarısızlık bizi biraz karamsarlığa itti. Tarih'in çarklarına karışmayı reddediyorduk ama doğru yönde döndüğüne inanmak istiyorduk. Yoksa pek çok sorunu yeniden tartışma konusu yapmamız gerekecekti.

Yüzeysel bir ziyaretçi için, Berlin diktatörlük altında eziliyor görünmüyordu. Caddeler canlı ve neşeliydi; çirkinlikleri beni şaşırttı; Londra sokaklarını sevmiştim ve evlerin çirkin olabileceklerini düşünmezdim; tek bir mahalle bu çirkinlikten kendini sıyırmıştı: çevrede yeni yapılan bahçeli bir siteydi ve adına "Tom Amcanın Kulübesi" diyorlardı. Nazizm banliyöde işçiler için oldukça kullanışlı siteler kurmuştu ama aslında oralarda küçük burjuvalar oturuyordu. Kurfürstendamm'dan Alexanderplatz'a dek epey yürüdük. Hava çok soğuktu: −15°. Hızlı yürüyorduk

ve molalarımızı çoğaltıyorduk. Bir tür çayevi diyebileceğimiz *Konditorei*'lardan hoşlanmıyordum; ama masif masalı, ağır kokulu birahaneleri konforlu buluyordum. Oralarda sık sık yemek yiyorduk, yağlı Alman mutfağını, kırmızı lahanayı, füme domuz etini, *Bauernfrühstück*'leri seviyordum. Daha kibar lokantalarda sunulan reçelli av etini, kremaya bulanmış yemekleri daha az tutuyordum. Bu lokantalardan Le Reve (düş) adlı olanını anımsıyorum: Loie Fuller'in balelerindeki ışık oyunlarını andıran görüntüler sergileyen pencereleri pek ince kadife perdelerle süslü bir yerdi; sütunlar, fıskıyeler ve sanırım kuşlar da vardı. Sartre beni eskiden aydınların buluşma yeri olan Romanisches Café'ye de götürdü, bir iki yıldır artık oraya gelmiyorlardı; yalnızca, küçük mermer masalar ve dik sırtlı iskemlelerle dolu kocaman bir salon gördüm.

Bazı eğlence yerleri kapanmıştı, bunlar arasında eskiden travestilerin uğrak yeri olan "Silhouetten" de vardı. Bununla birlikte, ahlâkî düzen egemen değildi. İlk ya da ikinci akşam Sartre'ın ayak takımı uzmanı olan bir arkadaşı, Cantin'le çıktık. Sokağın köşesinde, ince tülü altında çok güzel ve çok şık uzun boylu bir kadınla konuştu; ipek çorapları, sivri topuklu pabuçları vardı ve biraz ciddi bir sesle konuşuyordu; onun bir erkek olduğunu öğrendiğimde gözlerime inanamadım. Cantin bizi Alexanderplatz civarındaki sefih kulüplere götürdü. Duvara asılı bir yazı beni pek eğlendirdi: *Das Animieren der Damen ist verboten* (Kadınları kışkırtmak yasaktır). Sonraki günler Sartre bana daha burjuva yerleri tanıttı. Hareket eden bir pistin çevresinde masalar bulunan bir kabarede bowl içtim: bir kadın at cambazı o pistte gösteriler yapıyordu. Çok büyük birahanelerde bira içtim; bunların birinde sıra ile birçok salon vardı ve aynı anda üç orkestra birden çalıyordu. Sabahın onbirinde bütün masalar doluydu, insanlar kol kola girip sallanarak şarkı söylüyorlardı. "Kışkırtmak bu bence," dedi Sartre. Ana salonun sonunda Ren kıyılarını gösteren bir dekor yer alıyordu; birden, nefesli bakır çalgıların gürültüsü arasında bir fırtına patladı: boyalı tuval mordan koyu kırmızıya dönüştü, şimşekler çaktı, gök gürültüsü ve sağnak sesi duyuldu. İzleyiciler büyük bir coşkuyla alkışlıyorlardı.

Kısa bir yolculuk yaptık; Hanover'de sert bir yağmur altında Leibniz'in evini gördük: bu, bolluk taşan, şişe dibi biçiminde pencereleri ile çok güzel bir evdi. Cephelerinden üç kat daha yüksek tavanarası barındıran, koyu kırmızı çatılı, Hildesheim'ın eski evlerini sevdim; sessiz ve ıssız, sokakların zamandan arınmış bir görünüşleri vardı ve kendimi fantastik bir filmde dolaşıyormuş gibi hissediyordum: bir sonraki dönemeç-

te, siyah redingotlu, silindir şapkalı bir adam görecektim ve bu adam Doktor Caligari olacaktı.

Fransız enstitüsünde iki ya da üç kez yemek yedim. Yatılıların büyük bir bölümü oyalanmak için döviz trafiğine el atmışlardı. Turistlere verilen "donmuş marklar" ile ihracatı yasaklanan normal marklar arasında büyük bir fark vardı. Cantin ve birkaçı daha her ay pardösülerinin astarı arasına kâğıt paralar saklayarak sınırı geçiyor, Fransız bankalarında onları yüksek kurdan değiştiriyor ve dönüşte, yabancı oldukları için çok düşük fiyata yenisini satın alıyorlardı. Sartre bu işlerle ilgilenmiyordu. Çok çalışıyordu; Roquantin'in öyküsüne devam ediyordu; Husserl'i okuyordu; *Felsefi Araştırmalar* dizisinde 1936 yılında yayımlanan *Ego'nun Aşkınlığı Üzerine Deneme*'yi yazdı. Orada, Husserl'ci bir bakış açısından, ama Husserl'in en son kuramlarının bazılarına karşı olarak, Ben'in bilinçle ilişkisini ele alıyordu; bilinçle tinsel varlık arasında, hep sürdüreceği bir ayırım koyuyordu; bilinç, insanın kendi kendisine doğrudan doğruya ve apaçık varolması iken, tinsel varlık, kendini ancak kendi üzerine bükülen bir düşünce işlemi ile kavrayan bir nesneler bütününden başka birşey değildir ve bütün algılanan nesneler gibi kendini kesitler halinde gösterir: örneğin kin, *"erlebnissen"*ler (doğrudan doğruya yaşananlar) aracılığı ile sezilen ve deneyi aşan, varlığı yalnızca olası olan bir şeydir. Benim Ego'm da, tıpkı başkalarının Ego'ları gibi, dünyanın bir varlığıdır. Böylece Sartre en eski ve sarsılmaz inançlarından birine varmış oluyordu: kendi üzerine bükülmeyen bilincin bir özerkliği vardır; La Rochefoucauld ile Fransız ruhbilim geleneğine göre en doğal davranışlarımızı soysuzlaştırabilecek Ben ile olan ilişki, ancak kendine özgü bazı koşullarda görünür. Sartre için daha da önemli olan, kendi inancına göre, başkaları için ve benim için aynı nesnel biçimde varolan tekbencilikten, tinsel varlıktan, Ego'dan kurtulmaya, yalnızca bu kuramın olanak tanımasıydı. Tekbenciliğin oradan kaldırılmasıyla idealizmin tuzaklarından kaçınılmış olunuyordu ve Sartre, çıkarttığı sonuçta, savının uygulamadaki (ahlâki ve politik) kapsamı üzerinde ısrarla duruyordu. Bu son satırları burada yineliyorum çünkü *Deneme* bulunması güç bir kitap ve bu satırlar Sartre'ın daha sonraki düşünceleri ile devamlılığı sağlamaktalar:

Hep, tarihsel maddecilik kadar verimli bir çalışma hipotezinin, metafizik maddecilik gibi bir saçmalığı hiçbir şekilde temel olarak gerektirmediğini sanırdım. Gerçekten de, tinsel sahte değerlerin yokolma-

sı ve dünyanın temellerini gerçeğin (güncel'in) içinde yeniden bulması için nesne'nin özne'den önce gelmesi gerekli değildir. *Ben'in dünyayla çağdaş olması ve salt mantıksal özne–nesne ikiliğinin kökünün felsefi dilşüncelerden kesin olarak kazınması yeterlidir... Bu koşullar,* diye ekliyordu, *Ben'in Dünya önünde tehlikede gibi görünmesi ve Ben'in Dünyadan (dolaylı olarak ve durumların aracılığıyla) kendi içeriğini çekip çıkartması için yeterlidir. Zaten salt pozitif bir ablâk ve politikanın felsefi şekilde kurulması için daha fazla şey gerekmez.*[1]

Sartre, bir ölçüde, Öğretmen Okulu'nu onun için o kadar değerli kılan arkadaşlığı ve özgürlüğü orada da bulduğu için enstitüden hoşnuttu. Ayrıca, o kadar önem verdiği kadın dostluklarından birini kurmuştu. Filoloji tutkunu ama aşkla ilgili şeylerle tamamiyle ilgisiz bir pansiyonerin, enstitüde herkesin çok çekici bulduğu bir karısı vardı. Marie Girard uzun süre Quartier Latin'de dolaşmıştı; o devirde ucuz küçük otellerde kalıyordu, sık sık haftalarca odasına kapanıp sigara içip hayal kuruyordu; yeryüzüne niçin geldiğini bir türlü anlayamıyordu; günü gününe yaşıyor, inatçı bazı gerçekliklerin deldiği sisler içinde kayboluyordu; kalp üzüntülerine inanmıyordu: bunlar lüks üzüntüler, zenginlerin üzüntüleri idi; onun gözünde tek gerçek felâketler fakirlik, açlık, fiziksel acıydı; mutluluğa gelince, onun için bu sözcüğün anlamı yoktu. Güzeldi, büyük bir incelikle, yavaşça gülümsüyordu; onun düşünce dolu uyuşuklukları Sartre'da büyük bir sempati uyandırdı; ilişkilerinin hiçbir geleceği olmadığı konusunda anlaştılar, ama şimdiki zaman onlara yetiyordu ve birbirlerini çok gördüler. Onunla karşılaştım; ondan hoşlandım ve ona karşı hiçbir kıskançlık duymadım. Oysa, tanıştığımızdan beri ilk kez bir kadın Sartre için önem taşıyordu ve kıskançlık aşağıladığım ya da kapılamadığım bir duygu değildi. Ama bu öykü beni gafil avlamıyordu, yaşamımız hakkında yarattığım fikre aykırı düşmüyordu çünkü işin başında Sartre beni serüvenleri olacağı konusunda uyarmıştı. Bu ilkeyi kabullenmiştim ve olayı da güçlük duymadan kabulleniyordum; Sartre'ın bütün varoluşunu yöneten tasarıda ne kadar inatçı olduğunu biliyordum: dünyayı tanımak ve ifade etmek; buna o kadar sıkıca ortak olduğum inancındaydım ki yaşamının hiçbir olayı beni kıramazdı.

Berlin'e gelişimden kısa bir süre sonra Colette Audry'den, lisede yokluğuma pek de iyi gözle bakılmadığını bildiren bir mektup aldım.

[1] 1936'da yayımlanan bu satırlar 1934'te yazılmıştı.

Sartre bana gezimi kısaltmamı önerdi; reddettim, doktor raporumun beni özürlü gösterdiğini söyledim. Israr etti: Almanya'ya yaptığım kaçamak öğrenilirse ciddi sorunlarla karşılaşabilirdim. Doğruydu ama sakınım uğruna özveride bulunmak fikri beni ötkeden kudurtuyordu. Kaldım. Rouen'a dönünce de bu kararımdan ötürü kendimi kutladım çünkü başıma hiçbir şey gelmedi. Gezimi neşe içinde bütün arkadaşlarıma anlattım. "Eh peki karşılaşmalar? diye sordu Marco. Hiç kimseyle tanışmadınız mı?" Hayır deyince bana acımayla baktı.

Sartre ve ben, yeniliklerden hep haberdardık. O yıl iki ad önemli oldu. Birisi, o yıl hemen hemen aynı zamanda iki kitabı birden Fransızcaya çevrilen Faulkner'di. Bu kitaplar *As I Lay Dying* (Döşeğimde Ölürken) ve *Sanctuary* (Tapınak) idi. Ondan önce, Joyce, Virginia Woolf, Hemingway ve daha birkaç yazar, dünyayı öznellikler aracılığıyla açıklamak için gerçekçi romanın yapmacık nesnelliğini reddetmişlerdi; bununla beraber, tekniğinin yeniliği ve etkinliği bizi şaşırtı; yalnızca çok sayıda görüş açısını ustalıkla yönetmekle kalmıyor, ayrıca her kahramanın bilincinde bilgiyi, bilgisizlikleri, kötü niyeti, düşleri, sözcükleri, suskunluğu o şekilde düzenliyordu ki olaylar bir ışık-gölge oyunu, bir çelişkiler tablosu içine dalıyor ve kahramanlar buradan müthiş bir gizem ve belirginlikle kendilerini gösteriyorlardı. Anlatıları bizi gerek sanat değerleri gerekse konuları bakımından duygulandırıyordu. *Döşeğimde Ölürken*, bu toplumdışına itilmişlerin çarpıcı destanı, bir bakıma gerçeküstü imgeleme gücünü andırıyordu. Çocuk "Annem bir balık" diyordu; ve eski arabanın üzerine kötü bağlanmış tabut ırmağa düşünce, sanki annenin cesedi gerçekten balık oluyordu; çiftçi hasta dizini çimentoyla sarınca, Dali ve Marx Kardeşler'in çok rağbet ettiği bu aldatıcı maddeyi tanıyoruz: yenilen tabaklar ya da mermer görünümlü kesme şeker. Ama Faulkner'de bu belirsiz, ikili anlamların maddeci bir derinliği vardı; nesneler ve kullanımları okura kendilerini garip görüntüler altında gösteriyorlarsa, bunun nedeni, yokluğun, ihtiyacın, insanların nesnelerle olan ilişkisini değiştirirken nesnelerin şeklini de değiştirmesiydi. Bu romanda bizi büyüleyen bu noktaydı ama Valery Larbaud'nun bu yapıtı önsözünde "bir kırsal örf ve âdet romanı" diye tanıtmasına hayret ettik. *Tapınak* bizi daha da çok ilgilendirdi. Freud'u anlamamıştık, bizi itiyordu; ama bize buluşlar daha anlaşılabilir şekillerde sunulunca, tutku doluyorduk. Şu her insanın kalbinde bulunan "parçalanamayan karanlık çekirdek"i kırmak için ruhçözümcülerin bize sundukları aletleri reddetmiştik: Faulk-

ner'in sanatı buna el atıyordu, bize, bizi büyüleyen dipsiz derinlikleri aralıyordu. Faulkner, saflığın yüzünün arkasında çirkeflerin kaynadığını söylemekle yetinmiyordu; bunu bize gösteriyordu; saf Amerikalı genç kızın maskesini kopartıp alıyordu; dünyayı gizleyen iyilik taslayan seremonilerin arkasında, yazar bize, ihtiyacın, arzunun ve ahlâksızlığın doyurulmamalarından doğan trajik şiddeti elletiyordu; Faulkner'de cinsellik, dünyayı tam anlamıyla ateş ve kana boğuyordu; bireylerin dramı, tecavüzler, cinayetler ve yangınlarla dışa vuruyordu; *Tapınak*'ın sonunda bir adamı canlı bir meşaleye dönüştüren bu ateş, yalnızca görünüşte bir bidon benzinle beslenmekte; aslında, bu ateş kadın ve erkeklerin karnını gizlice yiyip kemiren bu kişisel ve utanç verici korlardan doğuyor.

İkinci ad Kafka'nınkiydi ve bizim için çok daha fazla önem taşıdı. N.R.F'de *Değişim*'i okumuştuk ve Kafka'yı Joyce ve Proust'un yanına koyan denemecinin hiç de komik olmadığı kanısına vardık. *Dava* yayımlandı ve pek yankı yapmadı: eleştirmenler Hans Fallada'yı Kafka'ya büyük farkla tercih ediyorlardı; bizim için, uzun zamandır okuduğumuz en eşsiz, en güzel kitaplardan biriydi. Hemen anladık ki bunu bir öğüt verici öyküye indirgememek, hangi simgelerle yorumlanacağını araştırmamak gerekmektedir; bu kitap dünyanın tüm ögelerini içinde toplayıcı bir görüş bildiriyordu; araçlarla amaçlar arasındaki ilişkiyi soysuzlaştırarak Kafka yalnızca araçları, görevleri, rolleri, insan davranışlarını kabul etmemekle kalmıyor, insanın dünyayla olan tüm ilişkisini de reddediyordu; bu ilişkinin fantastik ve dayanılmaz bir resmini, yalnızca onu bize *tersinden*[1] göstererek öneriyordu. K.'nın serüveni Antoine Roquantin'inkinden —çok daha aşırı, çok daha umut kırıcı— çok değişikti; ama her iki olayda da, kahraman, alıştığı çevresine oranla öyle bir mesafe alıyordu ki onun için insanlık düzeni çöküyor ve kendisi de tek başına acayip karanlıklar içinde yok olup gidiyordu. Kafka'ya olan hayranlığımız ani ve köklüydü; nedenini tam olarak bilmeden, yapıtının bizi kişisel olarak ilgilendirdiğini hissetmiştik. Faulkner, diğerleri, bize yabancı öyküler anlatıyorlardı; Kafka bize bizden sözediyordu; bize, Tanrısız ama, gene de kurtuluşumuzun söz konusu olduğu bir dünyada kendi sorunlarımızı açıklıyordu. Hiçbir baba bizim için Yasa'yı temsil etmemişti; ama o gene de içimizde, acımasızca yazılıydı; kendisini evrensel mantığın ışığında çözdürmüyordu; o denli özel, o denli gizliydi ki, biz bile onu hecelemeyi başaramıyor, ama onu izlemezsek mahvolacağımızı biliyorduk. Joseph

[1] Sartre bu fikri 1943'de Blanchot üstüne yazdığı bir incelemede daha da geliştirdi.

K. ve yerölçümcü kadar yalnız ve kaybolmuş olarak biz de amaçları ve yolları birleştiren hiçbir görünür bağ olmayan sislerin içinde el yordamıyla yürüyorduk. Bir ses: yazmak gerek, diyordu; itaat ediyorduk, sayfalarca yazıyorduk: neye erişmek için? Kimler bizi okuyacaktı? Ve ne okuyacaklardı? Kaçınılmazlığın bizi üzerinde götürdüğü güç yol belirsiz bir gecenin içine dalıyordu. Bazen, bir ışıklandırma içinde amacı görüyorduk: bu roman, bu deneme bitirilmeliydi; bitmişcesine uzaklarda parlıyordu. Ama o vakit de sayfadan sayfaya bizi ona götürecek olan tümceleri bulmak olanaksızlaşıyordu; başka bir yere varılıyor, ya da hiçbir yere varılmıyordu. Öğrenmekten vazgeçmememiz gerçken şeyi şimdiden tahmin ediyorduk; bu kör işlemin ne sonu ne de cezası var. Joseph K.'nınki gibi ölüm hiçbir karar açıklanmadan aniden çıkagelecekti; her şey askıda kalacaktı.

Paskalya tatili için Sartre Paris'e gelince Kafka ve Faulkner'den çok söz ettik. Ana çizgiler içinde Husserl'in sistemini ve *yönelmişlik* fikrini bana anlattı; bu kavram ona tam tamına ondan umduğu şeyi vermişti: belirtiniş olduğum ve o dönemde onu bölen karşıtlıkları aşma olanağını; "iç yaşam"dan hep nefret etmişti: bilincin, bir nesneye doğru sürekli kendini aşmasıyla varolduğu anda bu yaşam kökten yokedilmiş oluyordu; her şey dışta yeralıyordu; nesneler, gerçekler, duygular, anlatımlar hatta ben bile; dünyanın kendini bize verdiği şekliyle gerçeğini hiçbir öznel etken bozamıyordu. Usçu düşünce, üstünlüğünü, ve evren, Sartre'ın ona hep verdiğini öne sürdüğü "gerçek varoluşunu koruyorlardı. Oradan başlayarak, bütün ruhbilimin gözden geçirilmesi gerekiyordu, ve Ego üstüne denemesiyle bu işe şimdiden başlamıştı.

O geri döndü ve ben de ders yılının son bölümünü elimden geldiğince iyi bitirdim. Kız kardeşimle çok sık görüşüyordum. Hâlâ ailemizle birlikte oturuyordu ama Castagnary caddesinde kışın dondurucu, yazın bunaltıcı küçük bir çatı katı kiralamıştı ve orada resim yapıyordu. Bonjean galerisinde öğleden sonraları sekreterlik yaparak biraz para kazanıyordu. Uzun aralıklarla İngilizlerin Balosuna, Francis Grüber ve arkadaşlarıyla atölyenin eğlencesine gidiyordu ama bunlar ender değişikliklerdi. Yaşamı maddeten güç ve çok hoşgörüsüzdü: buna, hayran olduğum bir keyifle katlanıyordu. Onu sık sık gösterilere götürüyordum. Birlikte Atelier'de John Ford'un çok sevdiğim *'Tis Pity She's a Whore*'unu (Ne Yazık ki O Bir Orospu)[1] izledik; aktörler, Valentine Hugo'nun Romeo

[1] Piyesin afişi "Dommage qu'elle soit une prostituée" idi. (Ne Yazık ki O Bir Fahişe). Dramın anlamını ve orjinal metni değiştiren bu çekingen ifadeyi hoş karşılamadık. Sartre bir piyesinin adında "orospu" sözcüğünü kullanırken Ford'u düşündü.

ve Juliet için yarattığı güzel, boyanmış kostümleri giyiyorlardı. Kız kardeşimle birlikte *Little Women*'ı (Küçük Kadınlar) izlerken çok duygulandım; yeni başlayan bir artist olan Katherine Hepburn tarafından oynanan Joe Marsh, yeniyetmelik çağının düşleri ile aynı dokunaklı çekiciliğe sahipti: on yıl gençleşmiş gibi oldum. Devamlı olarak resim sergilerini de izliyorduk; haziran sonunda Bonjean galerisinde Dali'nin ilk büyük sergisini kız kardeşimle gezdim. Sartre ile de pek çok sayıda yapıtını gördüğümü anımsıyorum ama ne zaman olduğunu bilemiyorum. Fernand bize, kararsızlıkla, Dali'nin Meissonier'nin koruması altına koyduğu çok titiz düzeltmelerden söz etmişti; bu sahte baskılar bizi büyüledi. Maddenin ve nesnelerin ikilemi üzerindeki gerçeküstü oyunlar hep ilgimizi çekmişti ve Dali'nin "yumuşak sergileri"nden zevk aldık; ama özellikle, Chirico'nun sokaklarından da daha belirgin olarak, sonsuza kaçan çıplak mekânın başdöndürücü ve kaygı verici şiirini keşfettiğim manzaralarının donmuş saydamlığını beğendim; şekiller, renkler, boşluğun saf değişinimleri gibiydi; gözlerimle görmüş olduğum dik bir İspanyol kıyısının ayrıntılarını çizdiğindeyse, bana bütün deneylerimizin ulaşılamayan gizli yanlarını ifşa ederek beni gerçekliğin en uzağına götürüyordu: yokluk. Oysa başka ressamlar o dönemde "insana dönüş"le uğraşıyorlardı; bu girişimi onaylamıyordum ve sonuçlar beni inandırmıyordu.

Sartre'ın yokluğunda, artık Paris'te yaşayan Lionel de Roulet'ye felsefe dersleri veriyordum; birkaç arkadaşıyla Chilpéric'in soyundan gelenlerin geri dönmesini afişler ve el ilanlarıyla talep eden "Merovenjiyenler Partisi"ni kurmuştu. Onu azarladım, çünkü bu fantezilere fazla zaman harcadığı kanısındaydım; ama felsefe yeteneği vardı ve onu çok sempatik buluyordum. Kız kardeşimle tanıştı ve iki büyük dost oldular.

Paris civarında Camille ve Dullin'i oldukça sık görmeye gidiyordum. Sartre'ın gidişinden sonra ilk kez Gabrielle sokağına gittiğimde bana çok ilgi gösterdi. Kemerinde ortası sarı siyah küçük çiçeklerden bir buket olan güzel siyah kadife bir elbise giymişti. Neşeyle bana: "Sizi baştan çıkarmak istiyorum" dedi; bana olan duygularının kaçınılmaz hatta kıskanç olabileceğini ileri sürüyordu; onu da yarı yarıya eğlendiren bu oyuna katılmadım, bir sonraki görüşmemizde o da bu tarzı terk etti. Beni dostça bir küçümsemeyle saydığını hissediyordum, ama kendi güzelliğine tutkunluğu, kokulukleri onu benim gözümde az da olsa düşürmüştü ve benim üstümde tüm etkisini yitirmişti. Onunla birlikte olmaktan, hiçbir art düşünce beni rahatsız etmeden hoşnut oluyordum.

Dullin, Crécy-en-Brie yakınlarında Ferroles'da bir ev satın almıştı. Trenle yolculuk biraz karışıktı; Mlle. Ponthieu bana, erkek arkadaşının onu her hafta sonu otomobille gezdirdiğini söylediği için beni Ferrolles'a götürüp götüremeyeceklerini sordum: Ünlü bir kimseyi yakından tanıma olanağının onları heveslendireceğini ummuştum — haklı çıktım. Bir Cumartesi, öğleden sonra sonunda Crécy'ye vardık ve oradan tepeye tünemiş bir küçük köye tırmandık. Camille bizi karşıladı ve porto sundu. Arkadaşlarım aptallaşmış bir halde onun köylü giysilerine bakıyorlardı: abadan bir uzun elbise, kaprisli renklerde şallar; bir anne ciddiyetiyle onlara iki bebeği Friedrich ve Albrecht'i tanıştırarak onları şaşkınlıklarının doruğuna çıkarttı. Diğer yandan, sessiz ve piposunu içen Dullin, düşünceli bir şekilde bu orta sınıf Fransız çiftini inceliyordu. Onlar geri döndüler ve ben evi inceledim: Dullin ve Camille'in kendi elleriyle değiştirdikleri eski bir çiftlik evi; onun rüstik yanına dokunmamışlardı: pembeyle sıvanmış duvarlar, tavanda gözüken tahta kirişler, kalın odunların yandığı bir şömine; evi, cesur ve kendinden emin bir zevkle, değerli çok güzel eski eşyalar ve tiyatro aksesuarları karışımıyla döşemişlerdi. Orada yirmidört saat kaldım; birkaç kez yeniden geldim. Dullin beni Crécy-en-Brie istasyonunda, sevgiyle baktığı bir atın çektiği eski bir arabayla bekliyordu. Arabayı sürerken çukulata yiyordu. Bilinmeyen nedenlerle Camille ona tütünü aniden yasaklamıştı. Camille'in yemekleri tuvaletleri kadar özenle hazırlanıyordu; Toulouse'dan ardıç kuşu ve kaz ciğeri ezmeleri getirtiyordu, zor ve çok lezzetli yemekler hazırlıyordu. Yazın, akşamı küçük ve bol bitkili bahçede geçiriyorduk. Dullin öyküler anlatıyor ve kısık sesle eski şarkılar mırıldanıyordu. Camille'e çok bağlıydı; bu, gözle görülüyordu; ama onların gerçek ilişkileri tahmin edilemiyordu çünkü bir üçüncü kişinin yanında Camille yaşamını bir gösteriye dönüştürüyor ve Dullin de ona katılıyordu. Hepsi de çok eğlenceli olan nazlanma, surat asma, kınlenme ve sevgi komedileri oynuyorlardı.

Normandiya'yı hiç sevmiyordum; bununla birlikte Olga ile biraz Rouen yakınlarındaki seyrek ormanlarda gezindim; ve Pentecote tatilinden yararlanarak da biraz sıcak otlara uzanmak istedim. Bir Pazar, Lyons-la-Foret'de bana önerilen bir otele bakmaya gittim; benim için çok pahalıydı; çevrede bir tur attım; Rosay şatosunun yanında, çayırın ortasında, camları güneşte parıldayan bir baraka gördüm; dev harflerle yağlıboya ile "CAFE" yazılıydı; bir bardak birşey içmek için girdim ve patrona oda kiralayıp kiralamadığını sordum; oradan elli metre uzakta, samandan çatısında iris çiçekleri açmış küçük bir evi önerdi. Bir sonraki

hafta orada beş gün geçirdim. Odamın yeri kırmızı karoluydu; bir köy yatağında, mavi pufla örtünün yuvarlaklıkları altında uyuyor, sabahın beşinde horozların ötüşünü duyuyordum. Gözlerim kapalı, uykuyla uyanıklık arasında çoktan geçmiş şafak vaktiyle şimdi panjurlarımdan giren ışıklı saatler arasında ya geziniyor ya da yatıyor, kendimi gevşetiyordum. Kapımı açıyor, yeşil otları ve çiçekli ağaçları görüyordum. Gidip bir kahve içiyor, bir elma ağacının gölgesine bir masa yerleştiriyor ve Meyrignac karameşesinin altında yaz ödevlerini yapan eski küçük kız oluyordum. Ona, o kadar sık ve çeşitli şekiller altında hayalini kurduğu şeyi sunuyordum: kendine ait küçük bir ev.

Haziran sonunda beni Caen'e bakalorya sınavları için gönderdiler. Adayların çoğu La Flèche Askeri Lisesi çıkışlıydı, koyu mavi üniformaları içinde ter döküyorlardı ve sıkıştırılmış av hayvanı havasındaydılar; bu yabanıl kuttörende oynadığım rol hiç de hoşuma gitmiyordu; herkese geçer not vererek bu sıkıntıyı atlattım. Sözlüler arasında hiç eğlenmiyordum. Sürekli olarak kadınlar Manastırı, Erkekler Manastırı önünde dikilip duramazdım. Taşralı neşesinin moralimi bozduğu Chandivert birahanesinde elimde bir kitapla oturuyordum. Bir öğleden sonra meslektaşlarla Orne nehrinde kano yaptık: iç karartıcıydı. Sartre'ın yerine Havre'a gelen Aron jürideydi, birlikte oldukça hoş akşam yemekleri yedik. O sırada Evreux'de profesör olan Politzer'le de rastlaştım; öğrencilerinin önünde onların kahkahalarını duymadan "idealizm" sözcüğünün söylenilemeyeceğini ileri sürerek övünüyordu; kentin en eski meydanlarından birinde, aşağıda kalan küçük bir lokantaya beni yemeğe götürdü. Komünistlerin Doriot'nun lafını ağzına tıktıkları mitingden öfkeyle söz ettim, o da benim küçükburjuva liberalizmime hiç çekinmeksizin güldü. Sonra pozitif bilim olarak kabul ettiği yazıbilim'e (grafoloji) göre kendi karakterini bana açıkladı: yazısında duygusal ve fırınalı bir altyapı seziliyordu ama aynı zamanda kendisine egemen olmasını sağlayan sağlam üstyapılar da vardı. Saldırgan Marksist konuşması beni rahatsız ediyordu; ama, aslında, bu dogmatizmle yüzünün dalgalanan sevimliliği arasında büyük bir karşıtlık vardı; sohbetinden çok daha fazla onun hareketlerinden, sesinden, çillerinden ve Sartre'ın ondan çalıp Antoine Roquantin'i donattığı alev alev güzel saçlarından zevk alıyordum.

Sözlüler 14 Temmuz'dan birkaç gün önce sona erdi ve ben, bu dünyada her şeyi görme konusunda almış olduğum karara bağlı olarak Trouville'e, Deauville'e bir gezi yaptım, bu yerler beni neşeli bir dehşete düşürdü. Bayeux'de Kraliçe Mathilde'in duvar halısının önünde durdum.

Granville'e egemen olan falezler (yalıyarlar) üzerinde gezindim. Rouen'a geri döndüm. Colette Audry ve Simone Labourdin'in arasında ödül törenine katıldım. İki gün sonra Sartre'la randevumun olduğu Hambourg'a gitmek üzere trene bindim.

30 Haziran gecesine karşın, Hindenburg'un çekilmesine karşın, Alman Nazi aleyhtarları, Hitler'in yakın çöküşünü müjdelemeyi sürdürüyorlardı. Sartre onlara inanmak istiyordu ama gene de Almanya'dan çıkmaktan mutluluk duyuyordu. Tatilimizden yararlanarak bir Almanya turu yapacaktık ve sonra ona elveda diyecekti; Havre'a eski işine dönecekti.

Hambourg Alman ve Nazlydi ama her şeyden önce büyük bir limandı: giden, gelen, uyuklayan gemiler, gemici kulüpleri ve her türden çılgınlıklar. Ahlâk kaygısıyla ayırılmış mahallenin büyük bir kısmı kapatılmıştı ama gene de, iyi parlatılmış camların arkasına boyalı, kıvırcık saçlı kızların oturduğu, barikatlarla çevrilmiş birkaç sokak duruyordu; kızların yüzleri hiç kımıldamıyordu, vitrinlerdeki berber mankenlerine benziyorlardı. Rıhtımlar üstünde, havuzların çevresinde dolaşıyorduk; Alster kıyısında yemek yiyorduk; akşam, kötü yerlerde keşfe çıkıyorduk; bütün bu hareket hoşumuza gidiyordu. Elbe nehrinde vapurla, hiçbir ağacın yetişmediği Heligoland'a kadar çıktık. Bir Alman bize yanaştı: kırk yaşlarında, başında siyah bir kasket, yüzü asık; birkaç önemsiz sözden sonra bize, 14-18 savaşında çavuş rütbesiyle savaştığını söyledi; sesinin tonu yavaş yavaş yükseldi: "Yeni bir savaş olursa, dedi, yenilenler biz olmayacağız: yeniden onurumuza kavuşacağız." Sartre, savaş olmaması gerektiği yanıtını verdi: hepimiz barış dilemeliyiz. "Onur önce gelir, dedi çavuş. Her şeyden önce biz onurumuza yeniden kavuşmak istiyoruz." Fanatik sesi beni endişelendirdi. Bir eski savaşçı, tabii ki militarist olacak, dedim kendi kendime rahatlamak için; gene de, böyle, büyük rövanş anına gözünü dikerek yaşayanlar kaç kişiydiler? Hiçbir zaman, bir yüzde kinin bu denli zaferle parladığını görmemiştim. Bütün o yolculuk boyunca, onu unutmaya çalıştım ama başaramadım.

Güzel kırmızı kiliselerle süslü sakin Lübeck sokaklarında, deniz rüzgârlarının neşeyle dövdüğü Stralsond'da, kahverengi gömlekli birliklerin sert adımlarla geçit yaptığını gördük. Ama, "Ratkeller"lerin (Yeraltı birahaneleri) kemerli tavanları altında insanların barışçı bir görünümü vardı; dirsek dirseğe oturmuş, bira içip şarkı söylüyorlardı. İnsan sıcağı-

nı bu denli sevip katliamlar hayal etmek olası mıdır? Bu bana bağdaşamaz görünüyordu.

Zaten kaba Alman hümanizminde eşsiz bir iticilik vardı bize göre. Berlin'den geçtik, Postdam'ı gördük; Kuğular adasında çay içtik: çevremizde, hanl hanl dövülmüş krema tıkınan kalabalık içinde sempati uyandıran, hâtta merak uyandıran tek bir yüz yoktu; hüzünle, bakışlarımızın büyük bir açlıkla masadan masaya dolaştığı İspanyol kahvelerini, İtalyan teraslarını anımsıyorduk.

Dresden bana Berlin'den de çirkin geldi. Oradaki büyük merdivenle "Suisse saxonne" diye anılan oldukça güzel bir görünümü ayaklarımızın altına seren o tepeden bakışımız dışında her şeyi unuttum. Bir kahvenin tuvaletinde makyajımı tazelerken tuvaletçi kadın bana hırsla seslendi: "Dudak boyası sürmeyin, kötüdür. Almanya'da dudaklara kırmızı ruj sürülmez!"

Sınırın öteki tarafında daha iyi nefes alınıyordu. Prag bulvarlarında, Fransız usulü kahveler arasında, unutulmuş bir neşe ve rahatlığı yeniden bulduk; "küçük taraf"ın yolları, eski meydanları, eski Yahudi mezarlığı çok hoşumuza gitti. Gece, uzun süre eski köprünün korkuluğuna dirseklerimizi dayayıp, siyah suların üzerinde asırlardır donmuş taştan azizlerle birlikte durduk. Hemen hemen boş bir dans salonuna girdik; başgarson Fransız olduğumuzu anlar anlamaz orkestra *Marseillaise*'i çalmaya başladı; tek tük müşteriler gülümsediler, ve bizim aracılığımızla Fransa'yı, Barthou'yu, Küçük Anlaşma'yı alkışlamaya başladılar. Üzücü bir andı.

Viyana'ya gitmeyi tasarlıyorduk. Ama bir sabah otelden çıkarken sokaklarda toplanmış insanlar gördük; halk Dollfuss'un adını ve M ile başlayan ve anlamını tahmin ettiğimiz bir sözcüğü çok büyük puntolarla yazan gazeteleri kapışıyordu. Almanca konuşan biri Sartre'a bilgi verdi: Dollfuss öldürülmüştü. Bugün bu olayın Viyana'ya koşmamız için yeni bir neden olduğunu düşünüyorum. Ama devrim iyimserliğiyle o kadar doluyduk ki, bizim için, dünyanın gerçeği barıştı; matemde, ince zerafetlerinden yoksun bir Viyana, Viyana sayılamazdı. Ben, salt şizofreni nedeniyle planlarımızı değiştirmekte duraksadım ama Sartre kesin olarak, saçma bir dram yüzünden çehre değiştirmiş bir kente gidip sıkılmayı reddetti. Dollfuss'a karşı işlenen suikastin, tam tersine, Avusturya'nın, Avrupa'nın gerçek yüzünü ortaya çıkarttığını düşünmek istemiyorduk. Ya da belki Sartre bundan kuşkulanıyordu ama Berlin'de dokuz ay boyunca atlatamadığı uğursuz gerçeklikle yüz yüze gelmeyi hiç canı istemiyordu:

Nazizm orta Avrupa'da yayılıyordu; komünistlerin dediği gibi hiç de bir saman alevine benzemiyordu.

Sonuçta, trajediye sırt çevirdik ve Münih'e gittik. Pinacothèque resim koleksiyonlarını ve Berlin'deki Vaterland'dan da daha büyük birahaneleri gördük. Bavyera'yı biraz halkı bozuyordu; sosislerini yerken tüylü kalçalarını gösteren iri Bavyeralılara zor dayanabiliyordum. Nuremberg'in özgünlüğünden çok şey beklemiştik; ama gamalı haçlı binlerce bayrak hâlâ pencerelerde dalgalanıyordu; daha önce gördüğümüz resimler, dayanılmaz bir küstahlıkla gerçekleriyle çakışıyorlardı; dev geçit töreni, eller selâm vermek üzere uzatılmış, bakışlar sabit, kendinden geçmiş bir konumda bütün bir ulus. Kenti terk edince rahatladık. Buna karşın, asırlar Rothenburg üzerinden onu hiç bozmadan geçmişti; orada, özenle parlatılmış ama hâlâ sevimli bir Orta Çağda dolaşıyordu insan. Königssee'nin kusursuzluğuyla kıyaslanabilecek hiçbir göl görmedim. Dişli bir tren bizi Zugspitze'nin doruğuna, üçbin metreden yükseğe çıkarttı. Dolaşırken, içinden çıkılması güç bir sorunu tartıştık. Çekoslovakya'ya geçmeyi nasıl başardığımızı anımsamıyorum; ama Innsbruck'a gitmek için yeniden sınırı geçmemiz gerekiyordu ve mark çıkartmak yasaktı; hepsini büyük tek bir banknot haline çevirmiştik ve onu saklamak istiyorduk: ama nereye? Sonunda Sartre, parayı bir kibrit kutusunun dibine sakladı. Ertesi gün, gümrükçü kitaplarımızın sayfalarını çevirdi, tuvalet malzemelerimizi karıştırdı; ama Sartre'ın cebinden çıkartıp diğer bir yığın eşya arasına koyduğu kibritlerle ilgilenmedi.

Avusturya'da bile hava bize Almanya'nınkinden daha hafif geldi. Innsburg'u beğendik, XVIII. y.y. evleri, tahta kepenksiz çok sayıda cam karolu pencereleri, binaların cephesinde sallanan narin tabelaları ile Salzburg daha da hoşumuza gitti: ayılar, kuğular, kartallar, ceylanlar eski görünümlü bakırdan oyulmuştu. Küçük bir tiyatroda sevimli kuklalar Mozart'ın *Saraydan Kız Kaçırma*'sını oynuyorlardı. Salzkammergut'da bir otobüs gezisinden sonra Münih'e döndük.

Dullin, Camille ve genel söylenti, Oberammergau'nun ünlü *Passion*'una kesinlikle gitmemizi emretmişti; gösteriler on yılda bir yineleniyordu ve sonuncusu 1930 yılında olmuştu; ama şansımıza, 1934 bir kutlama yılıydı: 1633'de köy vebadan kırılmıştı, ve 1634'te ilk kez, duaları yerine geldiği için köy halkı İsa'nın ölümünü törenlerle anmışlardı. Kutlamalar bu nedenle o yaz özel bir görkemle yapılıyordu ve hiçbir zaman böyle bir turist akını görülmemişti. Gösteri iki aydan beri her gün yineleniyordu, buna karşın başvurduğumuz acenta bize oda bulabilmek için

çok zorluk çekti. Otobüsten gece indik ve sağanak yağmur altında kalacağımız yeri buluncaya dek uzun süre dolaştık: köyün kıyısında, bir terzi ile ailesinin oturduğu bir ev; onlarla ve orada kalan Münihli bir çiftle birlikte akşam yemeğimizi yedik; bu tam Alman usulü, patateslerin ekmeğin yerini tuttuğu yemeği hazmedilemez buldum. Münihliler Sartre'ı kuşkulu bir havayla gözetliyorlardı: "Almancayı çok, çok güzel konuşuyorsunuz" dediler; ve biraz da kınamayla eklediler: "En küçük bir aksanınız bile yok." Sartre hoşnut ama rahatsız oldu: gözle görünür şekilde onu casus sanıyorlardı. Yağmur biraz durulmuştu ve neşeli resimlerle bezeli evli sokaklarda dolaştık: evlerin cephelerine çiçek, hayvan, deniz kabuğu, çelenk, pencere resimleri yapılmıştı. İlerlemiş saate karşın testere ve rende sesleri duyuluyordu; hemen hemen bütün köy halkı tahta oymacısıydı: atölyelerinin pencerelerinin ardında karmakarışık çok çirkin figürler seçiliyordu. Tavernalarda herkes birbirini itiştiriyordu, turistler sakallı, uzun saçlı adamlarla dirsek dirseğe geliyordu: bunlar yıllardan beri *Mystère*'in[1] kahramanlarını canlandırmak için çalışan aktörlerdi. İsa, 1930'daki aktördü, o da 1920 ve 1910'un İsa'sının oğluydu, onun babası da İsa'yı canlandırmıştı: uzun süredir rol ailenin dışına çıkmamıştı. Işıklar erkenden söndü: ertesi gün perde sabahın sekizinde açılıyordu. Geri döndük. Bütün odalar tutulmuştu, bizi, tahtalar ve talaşlarla dolu, kulağakaçan böceklerinin koşuştuğu bir sundurmaya atmışlardı; bir terzi mankeni bir köşede nöbet tutuyordu; yer üstünde ot minderlerde yattık. Tavandan yağmur suyu süzülüyordu.

Folklorik gösterilerden pek zevk almazdık ama Oberammergau'nun *Passion*'u,[2] büyük bir tiyatro olayıydı. Birtakım tünellerden geçilerek yirmi bin seyirci alan dev bir salona giriliyordu. Sabah sekizden öğlene, öğleden sonra ikiden altıya dek bir an bile dikkatimiz dağılmadı. Sahnenin genişliği, derinliği, büyük kalabalıkların yerleştirilmesine olanak tanıyordu, ve her figüran, rolünü öyle bir inançla oynuyordu ki, kendimizi, İsa'yı çağıran kalabalığın, Kudüs sokaklarında ona hakaret eden insanların arasında hissediyorduk. Sessiz, donmuş "canlı tablolar" hareketli sahnelerle yer değiştiriyordu, XVII. y.y.'dan güzel bir müzik eşliğinde kadınlar korosu dramı yorumluyordu: omuzlarına dökülmüş uzun dalgalı saçları eski şampuan reklamlarını anımsatıyordu. Aktörlerin oyununa gelince, sadeliği ve etkililiği Dullin'in çok hoşuna giderdi;

[1] (Ortaçağda) İsa'nın yaşamından sahneleri konu alan dinsel oyun. *(Çev.)*

[2] İsa'nın çektikleri. İncil'de İsa'nın çektiği acıları anlatan bölüm. *(Çev.)*

gerçekçilikle hiç ilgisi olmayan bir hakikate erişiyorlardı. Örneğin Yahuda otuz akçesini tek tek sayıyordu; ama hareketi öylesine beklenmedik ve de aynı zamanda kaçınılmaz bir ritme uyuyordu ki, seyirciyi sıkmak şöyle dursun, ona nefesini tutturuyordu. Oberammergau köylüleri, kesin biçimini almamış Brecht ilkelerini uyguluyorlardı: özel bir dakiklik ve "uzaktan etki" karışımı, bu *Passion*'un güzelliğini yaratıyordu.

Gene de, Almanya'dan ağzımızın payını almıştık. 19 Ağustos halkoylaması Hitler'e artık hiçbir şeyin sınırlamadığı diktatörlük yetkilerini vermişti; Avusturya Nazileşiyordu. Büyük bir mutlulukla kendimizi Fransa'da bulduk. Ama çok kısa zamanda yelkenleri suya indirdik; Doumergue'in babacılığı bir diktatörlük kadar zorbacaydı; gazeteleri okuyunca midemiz bulandı: ne ikiyüzlülük! Bu dindar ahlâkilik perdesi arkasında aşırılar kendi yollarını alıyorlardı. Genellikle yaptığım gibi politikayı kafamdan kovdum ve bütün dikkatimi Katedral'i, "Küçük Paris"iyle Strasbourg'a yönelttim. O akşam, ilk renkli filmlerden birini gördük: *Masques de Cire* (Balmumu Maskeler). Paris seyircisi bu filmi protesto etmişti; *King – Kong*'dan beri korku filmlerine adanmış zavallı Fay Wray'in korkunç çığlıkları bizi çok eğlendirdi. Alsace'ın köylerini, şatolarını, çamlarını, göllerini, hafif eğimli tepelerindeki üzüm bağlarını sevdim; küçük kır lokantalarının kapısının önündeki masalarda, güneşte, riquewihr ve traminer içtik. Kaz ciğeri, lahanalı domuz eti, bardakeriği ile yapılmış turtalar yedik. Colmar'ı ziyaret ettik. Sartre bana sık sık Grünewald'ın tablolarından söz ederdi; bir gençlik düşünün kurbanı olmamıştı: onları yeniden her görüşümde, dikenlerle kaplı İsa'nın, acının canlı canlı taşlaştırdığı solgun ve kendinden geçmiş Meryem Ana'nın önünde, aynı duyguları tattım.

Sartre bu yöreyi o kadar sevdi ki, tepeleri izleyerek yürümeyi kendisi önerdi. Trois Epis'den üç günde Hohneck'e, Machstein'a Ballon d'Alsace'a gittik. Eşyamız ceplerimizdeydi. Schlucht tepesi çevresinde rastladığımız Sartre'ın bir arkadaşı nerede kaldığımızı sordu: "Hiçbir yerde, dedi Sartre, yürüyoruz," Meslektaş çok şaşırmış göründü. Yolda Sartre büyük bir neşeyle şarkılar uydurup söylüyordu ama şarkı sözleri dünyanın o günkü belirsiz durumundan esinleniyordu. Birisini anımsıyorum:

Ah! ah! ah! ah! Kim derdi
Hepimiz, herkes, herkes ölecek.
Acımasızca sokaklardaki köpekler gibi öldürülerek.
Aman! Ne ilerleme!

Sanırım ileride *Huis Clos*'un (Gizli Oturum) bir sahnesinde Inès'e mırıldandırdığı *La Rue des Blancs-Manteux*'yu (Beyaz Mantolar Sokağı) o sırada besteledi.

Sartre beni Mulhouse'da bırakarak onbeş gün ailesinin yanına gitti. Korsika'da kız kardeşi ve iki kuzini ile kamp yapan Pagnlez beni kendilerine katılmaya çağırmıştı. Gece inerken Marsilya'dan vapura bindim. Köprüden bir bilet aldım ve yolculuğu bir bez şezlonga yarı uzanmış halde yaptım. Açık havada uyumayı başdöndürücü buldum: gözlerimi aralıyordum, ve gökyüzü oradaydı! Şafakta, hafif bir yakıcı, topraksı kokular demeti vapura vurdu: makinin kokusuydu bu.

Kamp yapmanın zevklerini keşfettim. Her akşam, bir çayırın otlarında ya da bir kestaneliğin yosunlu diplerinde çadırları kurulu görünce hep duygulanıyordum, o denli hafif, ilkel buna karşın konuksever ve güvenli. Çadır bezi beni topraktan ve gökyüzünden ancak ayırıyordu, gene de iki üç kez beni bir fırtınanın şiddetine karşı korudu. Gezginci bir evde uyumak: burada da, Jules Verne'in *La Maison à Vapeur*'u (Buharlı Ev) ve panayır arabalarıyla doğmuş olan eski bir çocukluk düşümü gerçekleştiriyordum. Çadırın daha da sevimli bir yanı vardı: sabah onu görünmez duruma sokuyordunuz, akşam yeniden doğuyordu. Son haydutların yakalanmış olmasına karşın ada tenhaydı; tek bir kampçıya tek bir turiste rastlamadık. Ama manzaranın değişkenliği başdöndürücüydü. Limusin kestaneliklerinden Akdeniz'e inmek için bir günlük yürüyüş yeterliydi. Kafamda kırmızı, tunç renkli, mavi renkli anıların pırıltılarıyla döndüm.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1934 Ekim'i ile 1935 Mart'ı arasında politik durum, en azından acemiler için, gitgide daha da anlaşılmaz oldu. Ekonomik kriz daha ciddileşiyordu; Salınson işçi çıkartıyordu, Citroen iflâs ediyordu; işsizlerin sayısı iki milyonu buluyordu. Fransa'yı bir yabancı düşmanlığı dalgası kapladı: kendi vatandaşlarımız işsizken İtalyan ya da Polonyalı işçi çalıştırılması kabul edilemezdi. Aşırı sağ öğrenciler, ağızlarından ekmeklerini çalmak istemekle suçladıkları yabancı öğrencilere karşı büyük bir öfkeyle gösteriler düzenlediler. Müfettiş Bonny'nin olayı Stavisky skandalını alevlendirdi: Bonny'nin, haftalık *Gringoire* gazetesi aleyhine açtığı hakaret davasında —özellikle Mlle. Cotillon'un tanıklığıyla— kendisinin şantaj ve rüşvet suçlarını işlediği ortaya çıktı. Diğer yandan, Ocak ayında, la Sarre % 90'a varan bir çoğunlukla Almanya'ya bağlı olabilmek için oy kullandı. Antidemokratik propaganda gitgide daha sertleşti. Ateşten Haç hareketi her geçen gün daha güçleniyordu; haftalık dergi *Candide* onun resmî olmayan yayın organı haline geldi ve Albay La Roque orada gürültüyle şöyle adlandırdığı programını açıkladı: *İhtilâl*. *Gringoire*'da Carbuccia, faşizmin diğer bir şeklini savunuyordu ve bu gazetenin tirajı 1934 yılı sonunda altıyüz ellibine ulaşıyordu: bu babamın en sevdiği gazeteydi. Bütün bu milliyetçi sağ bir Fransız Hitler'inin ortaya çıkmasını diliyor ve Alman Führer'ine karşı savaşa itiyordu; askerlik görev süresinin iki yıla çıkmasını istiyordu. Bununla birlikte, Laval Dış İşleri Bakanlığına atanınca, sağda yeni bir barışçılığın doğduğu ve güçlendiği gözlendi. Mussolini Habeşistan'ı istilâ etmeye hazırlanıyordu. Laval onunla,

ona bu konuda beyaz kart veren bir antlaşma imzaladı. Hitler ile görüşmeler yaptı. Bazı aydınlar da ona ayak uydurdular. Drieu, Nazizme olan sevgisini açıklıyordu. Ramon Fernandez bağlı olduğu ihtilalci kuruluşları terk etti ve "Ben yola çıkan trenleri severim" dedi. Radikal-sosyalist haftalık dergi *Marianne,* Laval'ı destekliyordu. Emmanuel Berl, Yahudi olmasına karşın, şöyle yazıyordu: "Ne zaman ki..... Almanya'ya mümkün olan tüm *adalet* ve *dostlukla* bakmaya karar verilir, o zaman Bay Hitler Yahudilere karşı şu yasal hükmü getirdi diye her şey yeniden söz konusu edilemez."

Kendi açısından, solun da şaşkınlıkları vardı. 1934 Haziran ayında, Alain, Langevin, Rivet, Pierre Géronie, gericiliğin yolunu kesmeyi amaçlayan Antifaşist Komite'yi kurmuşlardı. Almanların Yahudi düşmanlığını kınıyorlardı; İtalya'yı kırıp geçiren hapishane sistemini ve toplama kamplarını protesto ediyorlardı. Esas soruna gelince —savaş mı yoksa barış mı?— ne Albay La Roque'un ne de Laval'ın politikasına katılıyorlardı. Tüm antifaşistler, "eksiksiz barışçılık" döneminin kapandığını kabul ediyorlardı. 1932 yılında komünistlere karşı vicdanî nedenlerle askerlik yapmayı reddetmeyi enerjik olarak savunan Victor Margueritte, şimdi bunun yetersizliğini kabulleniyordu. Faşizmi bozguna uğratabilecek biricik güç olarak gördüğü halk yığınlarının hareketini destekleyen Langevin'in çağrısına katıldı. Bununla birlikte, hepsi bir ağızdan savaşın önlenebileceğini ve önlenmesi gerektiğini açıklıyorlardı; bu konuda bir bildirilerinde Alain, Rivet ve Langevin şöyle yazıyorlardı: "Gerici basının yaydığı yalanları dile getirmekten kaçınalım." Guéhenno inatla "Barışı istemek gerekir" diye yineliyordu. Komünistlere gelince, bu iki üç ayda, tutumlarının anlamı olabildiğince belirsizdi. İki yıl yasasına karşı oy kullandılar ve bununla birlikte, Almanya'nın silâhlanması karşısında Fransız silâhlı kuvvetlerinin güçlenmesini dilediklerini gizlemiyorlardı. Bu kararsızlıklardan, dinginliğimi korumak için yararlanıyordum: madem ki hiç kimse doğru dürüst ne olup bittiğini anlamıyordu, ciddi bir şey olmadığını niçin kabul etmeyecektim? Özel yaşamıma rahatça devam ettim.

Son romanımın beş para etmediğini biliyordum ve yeni bir başarısızlığa girişme cesaretim yoktu. Olumlu bir eşini beklerken okumak ve kendimi geliştirmek daha iyiydi. Tarih, zayıf noktalarımdan biriydi; Fransız İhtilâlini çalışmaya karar verdim. Rouen kitaplığında, Buchez ve Roux tarafından derlenen belge koleksiyonunu inceledim, Mathiez'yi, Aulard'ı okudum, Jaurès'in *L'Historie de la Révolution* (İhtilâlin Tarihi) adlı yapı-

tına daldım. Bu incelemeleri çok heyecan verici buldum: birdenbire, geçmişi tıkayan belirsiz olaylar bana anlaşılır görünüyordu, birbirlerine bağlanışları bir anlam kazanıyordu. Kendimi bu çalışmaya, bir sınava hazırlanıyormuşcasına verdim. Diğer yandan Husserl'i öğreniyordum. Sartre bana onun hakkında bildiği her şeyi anlatmıştı. Elime *Leçons sur la conscience interne du temps* (Zamanın İç Bilinci Üstüne Dersler) kitabının Almancasını verdi ve pek de zorluk çekmeden bu yapıtı sökebildim. Her buluşmamızda, kitaptan bazı bölümleri tartışıyorduk. Olaybilimin yeniliği, zenginliği beni çok heyecanlandırıyordu: hakikate hiç bu kadar yaklaşmamıştım gibime geliyordu.

Bu çalışmalar beni yeterince meşgul ediyordu. Rouen'da, artık yalnızca Colette Audry'yi ve yeniden sınavlara hazırlanan Olga'yı görüyordum. Bir yıl önce, ilk üç ay uslu uslu çalışmıştı, profesörleri onu çok seviyorlardı; ama sonra Polonyalı arkadaşları ile ilişki kurmuştu, pansiyonundan çıkmıştı, özgürlüğü onu sarhoş etmişti. Günlerini ve gecelerini gezip dolaşmaya, dansetmeye, müzik dinlemeye, sohbetlere, okumaya vermişti; sınavları için çalışmaktan vazgeçmişti. Bu başarısızlık onu, tatilini çalışmaya harcayamayacak kadar çok kızdırmıştı. Şimdi arkadaşları dağılmıştı, bir kısmı Paris'e, bir kısmı İtalya'ya gitmişti. Ama artık onu sıkan bu eğitim için çalışma hevesini yitirmişti; yeni bir başarısızlıktan emin olmak, ailesinin memnun olmayışı onu çok mutsuz ediyordu; yalnızca benim yanımda biraz kendine güveni ve yaşama sevinci geri geliyordu; bu beni duygulandırıyordu ve oldukça sık birlikte çıkıyorduk. Louise Perron Auvergne'de tedavi oluyordu; Simone Labourdin Paris'e atanmıştı; Mlle. Ponthieu ile görüşmeyi kestim. Artık vakit öldürmeye gereksinimim yoktu çünkü gene bütün boş zamanlarımı Sartre ile geçirmeye başlamıştım.

O çok çalışıyordu. Berlin'de kitabını ikinci kez yazıp bitirmişti; onu sevmiştim; bununla beraber, Sartre'ın sıfatları ve karşılaştırmaları aşırı derecede kullandığı konusunda Mme. Lemaire ve Pagniez ile aynı düşüncedeydim: her sayfayı büyük bir titizlikle yeniden gözden geçirmeye niyetliydi. Ama Alcan'da yayımlanan bir koleksiyon için ondan imgelem üzerinde bir yapıt istemişlerdi. Bu onun çok parlak geçen ve "Pekiyi" almış olduğu mezuniyet çalışmasının konusuydu. Bu sorun onu ilgilendiriyordu. Antoine Roquantin'i terk etti ve ruhbilime döndü. Gene de bu çalışmayı çabuk bitirmeyi istiyor ve pek az dinleniyordu.

Genellikle, bize Rouen'dan daha neşeli görünen Havre'da buluşuyorduk. Eski havuzları, gemici kahveleri ve ucuz otellerle çevrili rıhtım-

larını, gözlerine kadar düşen kiremit damlarla başları örtülü dar evlerini seviyordum; cephelerin biri yukardan aşağıya dek balık pulu biçiminde süslerle kaplıydı. Mahallenin en güzel sokağı, gece renk renk tabelaların yandığı Galion sokağıydı: Kara Kedi, Kırmızı Fener, Pembe Değirmen, Mor Yıldız; bütün Havre'lılar bu sokağı tanırdı: iriyarı patronlar tarafından korunan genelevler arasında ünlü La Grosse Tonne lokantasına gidilirdi; oraya ara sıra Normandiya usulü dilbalığı ve elma rakılı sufle yemeye giderdik. Genellikle, yemeklerimizi Paillette adlı büyük birahanede yiyorduk, orası sakin ve beylik bir yerdi. Sık sık Sartre'ın yazmak için oturduğu Guillaume Tell kahvesinde uzun saatler geçiriyorduk; kırmızı pelüş koltukları, camlı kapı, pencere boşlukları ile geniş, ferah ve rahat bir yerdi. Yollarda, genel yerlerde dirsek dirseğe dolaştığımız kalabalık, Rouen'dakinden daha renkli ve daha canlıydı; burjuvazi bile Rouen'inkinden daha az asık suratlıydı: çünkü Le Havre büyük bir liman kentiydi; hemen her yerden gelen insanlar kaynaşıyordu; çağdaş yöntemlerle büyük işler yapılıyordu; orada, geçmişin gölgelerine sıkı sıkıya tutunulacak yerde, günü gününe şimdiki zaman yaşanıyordu. Hava güzel olunca, Les Mouettes adlı, plaja yakın bir küçük lokantanın verandasına oturuyorduk. Uzaktaki yeşil ve sert dalgalı suları izleyerek erikli likör tadıyordum. Kent merkezindeki geniş ağaçlıklı caddelerde yürüyor, Sainte-Adresse'e çıkıyor, sahilde, kenarında zengin villaların sıralandığı caddelerde yürüyorduk. Rouen'da bakışım hep duvarlara çarpardı; burada; bakış ufka kadar uzanıyordu ve yüzüme, dünyanın öbür ucundan gelen güçlü bir rüzgâr çarpıyordu. İki ya da üç kez Honfleur'e giden vapura bindik; bu kiremitlerle kaplı küçük liman, geçmişin eski tazeliğini koruduğunu duyuran konumuyla, çok hoşumuza gidiyordu.

Kimi kez, ülke değiştirmek için Sartre Rouen'a geliyordu. Ekim'de kenti çevreleyen bulvarlarda panayır düzenlendi ve orada Japon bilardosu oynadık; bir küçük kukla tiyatrosunda, Méliès filmi gibi zarif bir gösteri izledik: şişman bir dedikoducu kadın bir sıcak havalı balon haline dönüşüyor ve kubbelere doğru yükseliyordu. Bir öğleden sonra, Colette Audry'nin önerisi üzerine müzeyi gezmeye karar verdik. Bu müze, klasik, güzel bir Gérard David'e sahip olmakla övünürdü ama bu yapıt bize birşey öğretmedi. Bizi eğlendiren, Jacques-Emile Blanche'ın portre koleksiyonu oldu; bize çağdaşlarımızın çehrelerini keşfettirdi: Drieu, Montherlant, Gide, Giraudoux. Küçükken *Petit Français Illustré* adlı ders kitabımın kapağında bir reprodüksiyonunu anımsadığım ve beni çok etkilemiş olan bir tablonun aslının önünde zınk diye durdum: *Jumièges*'in

Enervés'leri.[1] Enervé sözcüğünün ikili anlamı beni allak bullak etmişti, burada bu sözcük ikinci anlamında alınmıştı zira resim, kasları kesilmiş, can çekişen iki insanı gösteriyordu. Düz bir kayıkta yan yana yatıyorlardı, hareketsizlikleri, büyük mutluluğu taklit ediyordu oysaki onlar, açlık ve susuzluk işkencesi içinde suyun akıntısı ile korkunç bir sona sürükleniyorlardı. Resmin kötü olması beni hiç ilgilendirmiyordu; uzun süre, bu resmin yarattığı sakin dehşetin etkisi altında kaldım.

Oturup konuşmanın keyifli olabileceği yeni yerler keşfetmeye çalıştık. Le Royal adlı dansingin karşısında, L'Océanic diye küçük bir bar vardı, oraya bohemcilik oynayan ve birbirlerini "serseri" diye çağıran genç burjuvalar gidiyordu; akşam, Le Royal'ın konsomatrisleri oraya gelip birşeyler içiyor ve gevezelik ediyorlardı. O barın gediklisi olduk. Paul birahanesini terk edip Chez Alexandre adlı bir kahve-restorana dadandık, ki orasını Sartre *La Nausée*'de (Bulantı) aşağı yukarı Chez Camille lokantası olarak canlandırdı; yaz ve kış, yarım düzine mermer masa, bir akvaryum ışığı içinde yıkanıyordu; kel bir melankolik olan patron, servisi bizzat yapıyordu; mönüde hemen hemen yalnızca yumurta ve etli kuru fasülye konservesi vardı. Romantik olduğumuz için, Alexandre'ın uyuşturucu kaçakçılığı yaptığından kuşkulanıyorduk. Bizden ve yalnızca giyinmek için yaşayan, oldukça güzel, metres yaşamı süren üç genç kadından başka müşteri yoktu; umutsuzluk, öfke, mutluluk, gurur, düş kırıklığı, haset: bütün bu duygular konuşmalarında geçiyordu ama hep sunulmuş, reddedilmiş, iyi ya da kötü olmuş bir elbise konusunda. Salonun ortasında bir Rus bilardosu duruyordu, yemekten önce ve sonra birkaç oyun oynuyorduk. Ne de çok eğlencemiz vardı! Sartre bana satranç hakkında temel bilgiler veriyordu. Bilmecelerin çok moda olduğu bir devirdi; her çarşamba, *Marianne*'ınkileri yapıyorduk, Dubout'nun ilk resimleri, Jean Effel'in ilk akademisyenleri, Soglow'un resimli "küçük kral"ı ile oyalanıyorduk.

Ara sıra arkadaşlarımız bizi görmeye geliyordu; Marco bir yıl sonra Rouen'a atanacağını tahmin ediyordu, bu nedenle kenti kuşkuyla teftiş etti: "Hiç fena değil" diyerek bizi şaşırttı. Eskisinden çok daha iyi bir şan öğretmeni vardı; kısa süre sonra Opera direktörü önünde bir sınav verecekti: parlak kariyerine gecikmeden başlayacaktı.

Fernand ve Stépha yeniden Paris'te, Montparnasse yakınlarında güzel bir atölyede yaşıyorlardı. Stépha, Lwow'a annesini görmeye gitmiş ve

[1] *Enervé:* 1) Sinirli. 2) Kas kirişleri kesilerek işkence yapılan. *(Çev.)*

birkaç gün Orta Avrupa'da kalmıştı. Rouen'da bir gün kaldı ve onu ara sıra onbeş franga kendimize lüks bir yemek sunduğumuz Opéra birahanesine götürdük. Stépha'nın gözleri faltaşı gibi açıldı: "Bu kocaman biftekler! Çilek, krema! Hem de küçük burjuvalar böyle yiyebiliyorlar demek!" dedi. Lwow'da, Viyana'da bu tür bir yemek yemek için bir servet ödemek gerekirmiş. Bir ülkeden diğerine böyle yiyecek farkları olduğunu düşünemezdim; bir tür kinle Stépha'nın "Bu Fransızlar, ne kadar iyi besleniyorlar" diye yinelemesi beni şaşırttı.

Mme. Lemaire ve Pagniez bizi birkaç kez ziyaret ettiler. Onlara Couronne otelinde bir ördek yemeği veriyorduk, onlar da bizi otomobille gezdiriyorlardı; bize Caudebec'i, Saint-Wandrille'i, Jumiéges manastırını gezdirdiler. Gece, Seine nehrinin üzerindeki bir yoldan dönerken, nehrin ötesinde Grand-Couronne fabrikalarının ışıklarını gördüğümüz bir yerde durduk; siyah gökyüzünün altında, donmuş bir şenlik fişeği gibi görünüyordu. "Çok güzel" dedi Pagniez. Sartre burun kıvırdı: "Bunlar insanların gece mesaisi yaptığı fabrikalar." Pagniez sabırsızlıkla, gene de görüntünün güzel olduğunu savundu; Sartre'a göre, bir seraba kötü niyetle sarılıyordu; iş, yorgunluk, sömürü: güzellik bunun neresindeydi? Beni kararsız bırakan bu tartışmadan çok etkilendim.[1]

En beklenmedik konuğumuz bir mitingde konuşmak üzere gelen Nizan oldu. Özenli bir derbederlikle giyinmişti ve kolunda kocaman yeni bir şemsiye asılıydı. "Yol ödeneğimle aldım bunu" dedi: kendi kendine hediyeler almayı severdi. 1933'de eleştirmenlerce iyi karşılanan *Antoine Bloyé* adlı ilk romanını yayımlamıştı:[2] onu umut veren genç yazarlar arasında sayıyorlardı. S.S.C.B.'de bir yıl geçirip dönmüştü; Jean-Richard Bloch, Malraux ve Aragon ile birlikte devrimci yazarlar kongresine katılmıştı: tırnaklarını kemirerek kibar bir biçimde bize "bu son derece baştan çıkarıcı bir kalış oldu" dedi. Bize, votkanın su gibi aktığı ziyafetlerden, Géorgie'nin başdöndüren şarabından, yataklı vagonların konforundan, otel odalarının görkemliliğinden söz etti: ilgisiz sesi, bu lüksün ülkenin çok büyük bereketini yansıttığını telkin ediyordu. Bize, Türkiye sınırında, şark pazarları, çarşıları, peçeli kadınları ile buram buram yerel renk kokan bir Güney kentini betimledi. Şakalarına hayrandık. Sohbeti-

---

[1] Bu tartışma *Mandarinler*'de, Lizbon ışıkları karşısında Henri ile Nadine'in tartışmalarına esin verdi.

[2] Bu kitabı *Aden Arabie*'den de kötü yorumlamıştık. Onu halkçı bir roman gibi görmüştük. Bunun bugün bize ne kadaryanlış göründüğünü Sartre, Nizan'ın yeniden basılan yapıtlarının önsözünde açıkladı.

nin içten, neredeyse sırdaş ses tonu her türlü propaganda art-niyetlerini safdışı bırakıyordu; ve ne olursa olsun, yalan söylemiyordu; ama elinin altındaki gerçekler arasından, küçük yoldaşı anarşist doğaöteci Sartre'ı en çok baştan çıkarabilecek nitelikte olanları seçiyordu. Bize, henüz Fransa'da tanınmayan Olecha adlı bir yazardan söz etti. 1927'de yazdığı bir romandan Moskova'da büyük başarı kazanan *Le Complot des sentiments* (Duyguların Tuzağı) adlı bir tiyatro yapıtı çıkartmıştı. Bu birkaç anlama çekilebilen bir yapıttı; bürokrasinin kötü yanlarını açıklıyor, Rus toplumunun insanlıktan uzaklaşmasını sergiliyor, —ama bir sakınım nedeniyle mi yoksa inandığı için mi— dolambaçlı biçimde yapıt aynı zamanda yürürlükteki rejimin savunuculuğunu da yapıyordu. "Sartre, Olecha'dır" dedi Nizan, bu da bizim merakımızı kamçıladı.[1] Özellikle tüm temalar arasından en sevdiğine değindiğinde bizi çok ilgilendirdi: ölüm. Hiç söz etmemesine karşın, günün birinde sonsuza dek yokolma fikrinden ötürü içine düşebileceği fizikötesi tedirginliği biliyorduk; günler boyu, bu dehşetten kaçmak için bar bar dolaşarak büyük kırmızı şarap kadehlerini devirdiği oluyordu. Kendi kendine, sosyalist inancın bu korkuyu önleyip önleyemeyeceğini soruyordu. Bunu umuyordu ve bu konuda genç Sovyetleri uzun uzun sorguya çekmişti: hepsi de yanıt olarak, ölümün karşısında arkadaşlığın, dayanışmanın hiçbir yardımı olmadığını ve ondan korktuklarını söylediler. Resmen, örneğin bir mitingde yolculuğu hakkında bilgi verirken, Nizan konuyu iyimser bir açıdan yorumluyordu; teknik sorunlar sırasıyla çözümlendikçe, aşkın ve ölümün S.S.C.B.'de önemlerini yeniden bulduklarını anlatıyordu: yeni bir insancılık doğmaktaydı. Ama bizimle söyleşirken, kendini bambaşka açıkladı. Orada da buradaki gibi herkesin yalnız başına öldüğünü ve bunu bildiğini keşfetmek onun için bir darbe olmuştu.

Noel tatili önemli bir yeniliğe sahne oldu; bunun öncülüğünü yaptım, en azından yaptığımı sandım: sonradan anladım ki genellikle yeni buluşlarım yalnızca ortak arzumuzun yansıması oluyordu. Bir süredir, eskiden ayrıcalıklı kimselere özgü olan kış sporları mütevazi durumdakilere de açılmıştı ve onlar da akın akın oralara koşuyorlardı. Geçen yıl, çocukluğunu Alplerde geçiren ve Telemark ile Christiana'nın gizlerinin tümünü bilen Lionel de Roulet kız kardeşimi, Gégé'yi ve diğer arkadaşları Val-d'Isère'e sürüklemişti; pek örgütlenmemiş küçük bir köydü; her şeye

[1] Olecha'nın romanı ancak 1936'da *L'envie* (Arzu) adıyla Feux Croisés yayınları arasında çıktı. Gerçekten büyüleyici ve şaşırtıcı bir yapıttı.

karşın çok eğlenmişlerdi. Erişebileceğim bir mutluluğu tatmadan geçemeyeceğim için Sartre'ı da ikna ettim. Çevreden en gerekli malzemeleri ödünç aldık ve Chamonix vadisinin tepesinde, Montroc'da küçük bir pansiyona yerleştik. Oracıkta burunları aşınmış eski kayaklar kiraladık. Her sabah, her öğleden sonra yumuşak eğimli çayıra gidiyorduk; yukarı çıkıyor ve aşağıya kayıyorduk; sonra yeniden başlıyorduk. Bizim gibi birkaç acemi daha kendi kendilerine uğraşıyorlardı. On yaşında küçük bir köylü çocuk bize dönüşlerin nasıl yapılacağını gösterdi. Tekdüzeliğine karşın bu oyundan hoşlanmıştık, ne olursa olsun öğrenmeye bayılıyorduk. Ve o güne dek bu kokusuz, renksiz, güneşin üzerine sedefli kristaller serptiği kütlesel beyazlıktaki bu dünyaya dokunmamıştım. Akşam olurken, ellerimiz uyuşmuş, kayaklarımız omuzumuzda, otele dönüyorduk. Çay içiyor, yayvan ve yüksek evler arasındaki farkları öğreten bir beşeri coğrafya kitabı okuyorduk. Beraberimizde bir de kocaman ruhbilim kitabı getirmiştik; özellikle sinir sistemiyle ve kronaksi[1] konusundaki yeni araştırmalarla ilgileniyorduk. Sabah engin dünyanın soğukluğuna kendini atmak ne büyük mutluluktu; akşam, dört duvar arasında bir samimiyetin sıcaklığına yeniden kavuşmak ne büyük mutluluktu! Gökyüzünün maviliği altında bir kar tarlası gibi kaygan, düz ve parıldayan bir on gün geçirdik.

Bir Kasım günü, Havre'da Mouettes kahvesinin verandasına oturup, geleceğimizin tekdüzeliğine uzun uzun hayıflanmıştık. Yaşamlarımız birbirimizinkine adanmıştı, arkadaşlıklarımız sonsuza dek belirlenmişti, meslek yolumuz çizilmişti ve dünya kendi yolunu izliyordu. Otuz yaşımızda bile değildik ve artık hiçbir zaman başımıza yeni bir şey gelmeyecekti. Genellikle bu yakınmaları ciddiye almazdım. Ama kimi kez, kendi gökyüzümden yere düşüyordum. Fazla bir kadeh içtiğim akşamlar hüngür hüngür ağladığım oluyordu; mutlak'a olan eski özlemim uyanıyordu: yeniden, insansal amaçların geçiciliğini ve ölümün yakınlığını keşfediyordum; Sartre'ı, kendisini bu berbat yutturmacayla, yani yaşamla kandırdığı için kınıyordum. Ertesi gün, hâlâ bu esinin etkisi altında kalıyordum. Bir öğleden sonra, Rouen'da, Seine nehrini tepeden gören cılız otlarla kaplı tebeşir kayalarda gezinirken Sartre ile uzun bir söyleşimiz oldu. Sartre hakikatin şarap ve gözyaşları arasında rastlanılır olmasını yadsıyordu; ona göre, alkol benim içgücümü yıkıyordu ve bu durumuma doğa-

[1] Bir elektrik akımının uyarım oluşturabilmesi için geçen kısa süre. *(Çev.)*

ötesi nedenler bulma yanılgısına düşüyordum. Bense, sarhoşluğun, normal zamanda dayanılmaz gerçeklere karşı bizi koruyan denetim ve savunmaları yıkarak bizi onlarla yüzyüze gelmeye zorladığını savunuyordum. Bugün düşünüyorum ki, benim bu ayrıcalıklı durumumda, yaşam birbirinden ayrılmayan, aralarında seçim yapılamayan ve birlikte karşılanması gereken iki hakikati kapsıyor: varolmanın neşesi ve bitirmenin dehşeti. Ama o dönemde birinden diğerine gidip geliyordum. İkincisi ancak kısa şimşekler halinde üstün geliyordu ama onu en geçerlisi olarak kabul ediyordum.

Bir diğer kaygım da vardı: yaşlanıyordum. Ne sağlığım ne de yüzüm bundan zarar görmemişti; ama zaman zaman, çevremdeki her şeyin renkliliğini yitirmesinden yakınıyordum: artık hiçbir şey hissetmiyorum diye sızlanıyordum. Hâlâ "trans"lara girebiliyor, kendimi kaptırıyordum, ama gene de onarılmaz bir yitme duygusu içindeydim. Sorbonne'dan çıktığımda yapmış olduğum keşiflerin parlaklığı zamanla solmuştu. İlgim gene besinler buluyordu: ama artık başdöndürücü yeniliklere rastlamıyordu. Oysaki çevremde gerçeklik kaynıyordu ama onun içine girmeyi denememek hatasını işledim; gerçekliği az veya çok aşınmış kalıplar ve efsaneler içinde tutuyordum: örneğin özgürlük. Kendi kendimi yinelediğim için bazı şeylerin yinelendiğini düşünüyordum. Bununla beraber, bu hüzün yaşamımı ciddi olarak rahatsız etmiyordu.

Sartre, Alcan yayınları için Profesör Delacroix'nın kendisinden istediği *L'Imagination* (İmgelem) konulu kitabın çok önemli bir bölümünü yazmıştı; ikinci ve çok daha ilginç bir bölüme de başlamıştı ve orada imge sorununu kökten ele alıyor, bunu bilinç yönelimi ve içeriğine ilişkin fenomenoloji (olaybilim) kavramlarından yararlanarak yapıyordu: işte felsefesinin ilk anahtar-fikirlerini o zaman aydınlığa kavuşturdu: bilincin mutlak boşluğu ve bilince özgü hiçleme gücü. Aynı zamanda hem yöntemini hem içeriğini keşfettiği, bütün malzemelerini kendi deneyimlerinden çıkarttığı bu araştırma, büyük bir dikkat yoğunlaştırması gerektiriyordu; hiçbir şekil kaygısı duymaksızın, çok büyük bir hızla yazıyor, düşüncesinin hızını kalemiyle yakalamak için nefes nefese kalıyordu; yazınsal çalışmasından farklı olarak, bu sürekli ve acele buluş kendisini yormaktaydı.

Anlaşılan, düş ile, uyku öncesi dalgınlıktaki imgelerle, algılamadaki kuraldışılıklarla ilgileniyordu. Şubat'ta, eski arkadaşlarından biri, Doktor Lagache[1] onu Sainte-Anne'a gelip meskalin iğnesi yaptırması için

[1] Sartre'ın başarılı olamadığı yıl o doçentlik sınavını vermişti; tıp okumuştu ve ruh hekimliğine yönelmişti.

çağırdı; bu ilaç halüsinasyonlara yol açıyordu, böylece Sartre olayı kendi üzerinde inceleyebilirdi. Lagache onu serüvenin pek zevk verici olmadığı konusunda uyardı; bununla birlikte, hiçbir tehlikesi yoktu. En fazla Sartre birkaç saat boyunca "olağandışı davranışlar" sergileyebilirdi.

O günü ben Raspail bulvarında Mme. Lemaire ve Pagnicz ile geçirdim. Kararlaştırdığımız gibi öğleden sonranın geç saatlerinde Sainte-Anne'a telefon ettim: Sartre bana bulanık bir sesle telefonumun onu ahtapotlarla giriştiği ve herhalde yenik düşeceği bir savaştan çekip çıkarttığını söyledi. Yarım saat sonra geldi. Onu hafif aydınlatılmış bir odada bir yatağa yatırmışlardı; halüsinasyonları olmamıştı; ama gördüğü nesneler korkunç bir biçim değişikliğine uğruyordu: akbaba-şemsiyeler, iskelet-pabuçlar, canavarsı yüzler görmüştü; ve arka tarafında, yanlarında yengeçler, ahtapotlar, yüzlerini buruşturan nesneler kaynaşıyordu. Stajyer doktorlardan biri buna şaşmıştı; seansın sonunda, meskalinin kendisine bambaşka bir etki yaptığını söyledi; o, çiçekli tarlalarda dünya güzeli huriler arasında atlayıp zıplamıştı. Belki de, Sartre kâbuslar yerine böyle güzellikler bekleseydi, o da cennetsi görüntülere yönelebilirdi diye yerindi. Ama Lagache'ın önceden söyledikleri onu etkilemişti. Neşesiz konuşuyor, halının üstündeki telefon kordonlarını kuşkuyla inceliyordu. Trende çok suskundu. Ayağımda, bağcıkları palamut biçimi püsküllerle biten yılan derili ayakkabılar vardı: her an onların devasa pislikböceklerine dönüşmesini bekliyordu. Bir de, herhalde ayakları ile vagonun çatısına tutunmuş, buruşturduğu yüzünü cama yapıştıran bir orangutan vardı. Ertesi gün Sartre çok iyiydi ve Sainte-Anne'dan bana ilgisizlikle söz etti.

O günlerden sonraki bir Pazar, Colette Audry benimle Havre'a geldi. Sevdiği insanlara karşı Sartre her vakit çok iyi davranırdı; asık suratı beni şaşırttı. Hemen hemen hiç konuşmadan plajda yürüdük ve deniz yıldızları topladık. Sartre'ın Colette'le benim orada ne aradığımızı, hâtta kendisinin de neden orada olduğunu bilmezmiş gibi bir hâli vardı. Ondan biraz kızgınlıkla ayrıldım.

Onu tekrar gördüğümde, açıkladı. Birkaç günden beri, zaman zaman tedirginliğin pençesine düştüğü oluyordu; içine düştüğü durum, meskalinin onu sürüklediği durumlara benziyordu ve bu da onu korkutuyordu. Algılaması bozuluyordu; evlerin, her tarafında gözleri ve çeneleri olan yüz buruşturan çehreleri oluşuyordu; her saat kadranında bir gecekuşu yüzü aramadan, bulmadan edemiyordu. Kuşkusuz bunların evler, saat kadranları olduğunu biliyordu; gözlere, sırıtmalara inandığı söy-

lenemezdi ama bir gün inanacaktı; bir gün, gerçekten, bir ıstakozun peşinden pıtı pıtı yürüdüğüne inanacaktı. Şimdiden, bakışının hizasında bir siyah leke inatla dansediyordu. Bir öğleden sonra, Rouen'da Seine nehrinin sol kıyısında, raylar, şantiyeler, küçük vagonlar ve seyrek, yozlaşmış çayırlar arasında dolaşıyorduk; birdenbire bana: "bunun ne olduğunu biliyorum: bende kronik halüsinasyonlu psikoz başlangıcı var" dedi. O dönemdeki tanımlamalara göre bu, on yıl içinde insanı mutlaka deliliğe götüren bir hastalıktı. Şiddetle itiraz ettim, bu seferlik ilk kez iyimserliğimden değil mantıklı düşüncemden ötürü. Sartre'ın durumu hiçbir şekilde halüsinasyonlu psikoza benzemiyordu. Ne kara leke, ne çeneli ev konusundaki sabit fikri iyileşemeyecek bir psikozun işaretleri değildi. Ayrıca Sartre'ın imgeleminin ne kadar kolayca felâkete koştuğunu biliyordum. "Sizin tek çılgınlığınız kendinizi deli sanmanız" dedim. "Görürsünüz" diye karamsarlıkla yanıtladı.

Kendini kurtarmakta çok güçlük çektiği bir bitkinlik dışında hiçbir şey görmedim. Bazen bunu başarıyordu. Paskalya'da İtalyan göllerine gittik; Como gölünde kano yaparken, bir gece meşaleli fener alayına rastladığımız Bellagio'nun dar ve küçük sokaklarında gezinirken çok neşeli görünüyordu. Ama Paris'e dönünce, sağlıklıymış gibi görünmeye bile gayret etmedi. Fernand, Bonjean galerisinde tablolarını sergiledi; bütün açılış daveti boyunca Sartre bir köşede, solmuş bir yüzle suskun oturdu. O — ki eskiden her şeyi görürdü, şimdi hiçbir şeye bakmıyordu. Kimi kez yan yana bir kahvede oturuyor ya da sokaklarda dolaşıyor ve tek lâf etmiyorduk. Mme. Lemaire onun sürmenaj geçirdiğini düşünerek tanıdığı bir doktora yolladı ama doktor ona rapor vermeyi reddetti; ona göre Sartre'a gereken, mümkün olan en az boş zaman ve yalnızlıktı; yalnızca sabah-akşam alacağı yarım kutu belladenal yazdı. Bu durumda Sartre ders vermeye ve yazmaya devam etti. Yanında birisi olunca korkularına daha az kapılıyordu. Sık sık, çok iyi dostluk kurmuş olduğu iki eski öğrencisi ile çıkıyordu: Albert Palle ve Pierre Bost'un küçük kardeşi Jacques Bost. Onların varlığı onu yengeçlere, ıstakozlara karşı koruyordu. Rouen'da ben ders verirken Olga onunla birlikte oluyordu; hemşire rolünü çok benimsemişti. Sartre ona kendini de oyalayan yığınla eğlenceli öykü anlatıyordu.

Hekimler, meskalinin kesinlikle böyle bir krize yol açmış olamayacağını söylediler; Sainte-Anne'daki seans Sartre'a yalnızca birtakım halüsinasyon tasarıları sunmuştu; mutlaka bu korkuları canlandıran etken, felsefî çalışmalarının onu içine sürüklediği gerginlik ve yorgunluk-

tu. Sonradan düşündük ki bu durum derin bir huzursuzluğun belirtisiydi: Sartre "akıl çağına", "*insan* çağına" geçmeyi kabullenemiyordu.

Okulda yaşadığı sıralarda, öğretmen okulu öğrencilerini bekleyen acıklı yazgı üstüne çok güzel bir ağıt söyleniyordu; bu yazgıya nasıl bir tiksintiyle baktığını daha önce söylemiştim. Askerliğini bitirmiş olmanın verdiği mutlulukla öğretmenlik yaşantısının ilk iki yılını idare etmişti; bu durumun yeniliği ona katlanmasına yardım ediyordu. Berlin'de öğrenci yaşamının özgürlüğüne ve neşesine yeniden kavuşmuştu; bu, onun yetişkin bir insana yaraşır o alışılmış ciddiyete yeniden bürünmesini daha da zorlaştırmıştı. Mouette kahvesinde, geleceğimizin kuruluğu üzerinde yaptığımız söyleşi, onun açısından basit bir gevezelik değildi. Öğrencilerini ve öğretmeyi seviyordu; ama bir müdürle, bir müfettiş, meslekdaşlar, velilerle ilişki kurma zorunluluğundan nefret ediyordu, bu "pis herifler"in onda uyandırdığı tiksinti sadece bir edebiyat teması değildi; esiri olduğunu hissettiği bu burjuva dünya onu bunaltıyordu. Evli değildi, bazı özgürlükleri vardı: ama gene de yaşamı benimkine sımsıkı bağlıydı. Kısaca, otuz yaşında, önceden çizilmiş bir yola giriyordu: biricik serüvenleri, yazacağı kitaplar olacaktı. İlki reddedilmişti; ikincisi daha çalışma gerektiriyordu; *İmge* üzerindeki kitabına gelince, Alcan yalnızca ilk kısmını almıştı[1] ve onu asıl ilgilendiren kısım olan ikinci kitabın uzun süreden önce yayımlanamayacağını öngörüyordu. Her ikimizin de onun geleceğine mutlak bir güvenimiz vardı; ama gelecek her zaman şimdiki zamanı aydınlatmaya yetmez. Sartre genç olmaya öylesine sımsıkı sarılmıştı ki, gençliği sonunda çekip gittiği anda, onu avutmak için çok büyük mutluluklar, yeni heyecanlar gerekecekti.

Görünüşe karşın benim durumumun onunkinden tamamen farklı olduğunu söylemiştim. Mezun olmak, bir meslek sahibi olmak onun için doğaldı. Benimse, Marsilya'da merdivenlerin tepesinde mutluluktan başım dönmüştü: bana bir yazgıya razı oluyormuşum gibi değil, onu seçiyormuşum gibi gelmişti. Sartre'ın özgürlüğünün batağa saplandığını hissettiği mesleği benim için bir kurtuluş olmuştu. Ayrıca, Rilke'nin Rodin için yazdığı gibi, Sartre "kendi kendisinin tanrısıydı"; dolayısıyla daima belirsizliklerle çevrili olması söz konusuydu; ama benim için sorun bu değildi; bana göre onun varoluşu, kendi gözünde hiçbir şeyin haklı göstermediği dünyayı haklı gösteriyordu.

Bu durumda, kendi deneyimim onun karamsarlığının nedenlerini

[1] *Imagination* (İmgelem) adı altında yayımlandı.

anlamamı sağlamıyordu; kaldı ki, görüldüğü gibi ruhbilim benim güçlü yönüm değildi ve hele Sartre'a karşı bunu kullanmayı düşünmüyordum; benim için o, katkısız bilinç ve kökten özgürlüktü; onu karanlık koşulların oyuncağı, edilgin bir nesne gibi görmeyi reddediyordum; korkularını, yanılgılarını, bir tür kötü niyetle kendisinin yarattığını düşünmeyi yeğliyordum; krizi beni korkutmaktan çok kızdırdı; onunla tartıştım, inandırmaya çalıştım, kendisini bu kadar kolaylıkla mahkûm hissetmesini kınadım. Bu olayda bir tür ihanet görüyordum: ortak yapılarımızı tehdit eden ruh halleri içine kendini atmaya hakkı yoktu. Hakikatten bu şekilde kaçmak korkaklıktı ama aklı başındalığın bana pek bir yararı olmayacaktı; Sartre'ın gerçek sorunlarını onun yerine ben çözemezdim; onun bu geçici bulanıklığını iyileştirmek için gerekli deneyim ve teknikten yoksundum. Korkularını paylaşmış olsaydım hiç kuşkusuz ona hiçbir yararım olamayacaktı. Kızgınlığım mutlaka sağlıklı bir tepki oldu.

İniş-çıkışlarla Sartre'ın krizi tatile kadar uzadı; o sömestre ilişkin bütün anılarımı kararttı. Gene de diğer yıllardaki gibi kendimi eğitmeye ve eğlendirmeye gayret ettim. *Gerçeklik ressamları* adlı önemli bir sergi bize Georges de La Tour'u tanıttı; Grenoble müzesinin başyapıtları Paris'e taşındı ve İspanya'da tanımadığım Zurbaran'ı tanımayı öğrendim. Geçen yıl Opera'da sahnelenmeye başlamış olan Mozart'ın *Don Juan*'ını dinledim. Atelier'de Copeau tarafından sahneye koyulan *Rosalinde*'i ve Dullin'in en iyi rollerinden birini yarattığı Calderon'un *Médecin de son honneur* (Kendi Onurunun Doktoru) adlı oyununu izledim. Joan Crawford'un, Joan Harlowe'un, Bette Davis'in, James Cagney'in, Ginger Rogers'in, Fred Astair'in bütün filmlerine gidiyordum. *L'Introuvable* (Bulunamayan), *Sérénade à trois* (Üçlü Serenad), *Crime sans passion* (Tutkusuz Suç), *Toute la ville en parle* (Bütün Kent Ondan Sözediyor) filmlerini gördüm.

Gazeteleri okuma biçimim ciddiyetten uzak olmaya devam ediyordu. Söylediğim gibi, Hitler tarafından ortaya çıkartılan sorunları görmezlikten geliyordum. Ve dünyanın geri kalanını ilgisizlikle algılıyordum. Venizelos Yunanistan'da başarısız bir darbe girişimi yaptı; Louisiana'da Vali Huey Long acayip bir diktatörlük uyguluyordu: bu serüvenlerle ilgilenmiyordum. Beni yalnızca İspanyol haberleri duygulandırdı: Catalogne ve Asturyas'da işçi ayaklanmaları patlak verdi ve sağcı yönetim bunları vahşice bastırdı.

Biraz yankı yapan diğer olaylar arasında Yugoslavya Kralı I. Alexand-

re'in ve Barthou'nun kurban gittiği suikast oldu; prenses Marina evlendi; Martuska adlı bir bozguncu Budapeşte'de trenleri raydan çıkartmakla suçlandı ve mahkemede asıl suçlunun kendisi değil de onu hipnotize eden kişi olduğunu öne sürdü; Galapagos adalarında gizemli ölümler oldu; bunların hiçbiri beni coşkulandırmadı. Buna karşın, Sartre ile birlikte, konsey üyesi Prince'in ölümü ile ilgili müfettiş Guillaume'un raporunu baştan sona okuduk: bu olay bizi Croft'un bir romanı kadar heyecanlandırmıştı. Güzel Arlette Stavisky konusunda, sonraları daha da dokunaklı şekillerine rastladığım bir sorun üstünde düşündüm: birbirini seven bir kadınla erkek arasında olması gereken dürüstlüğün sınırları var mıdır? O dönemde çok mürekkep akıtılan bir konu da kadınların oy kullanması idi; belediye seçimlerinde Maria Vérone, Louise Weiss büyük bir öfkeyle ayaklandılar; haklıydılar; ama politika dışı olduğum için bu haklarımdan yararlanmayacağımdan, bunların bana tanınıp tanınmaması umurumda değildi.

Bir noktada, ne ilgim ne de kızgınlığım körlenmiyordu: toplumumuzda baskının aldığı utanılacak çehre. 1934'te Belle-İle'de genç suçlular kaçtılar: turistler onları yakalamak için polisle gönüllü işbirliği yaptılar; otomobilleri ile yolları kesiyorlar, farlarıyla hendekleri tarıyorlardı. Bütün çocuklar yakalandı ve öyle çılgınca dövüldüler ki çığlıkları bazı ada sakinlerini duygulandırdı. Bir basın kampanyası çocuk zindanlarının utanılacak durumunu ortaya çıkarttı: tutuklamaların keyfiliği, kötü muamele, kötü tedavi. Bu açıklamaların gürültüsüne karşın, en çok sorumlu yöneticilerin cezalandırılmaları ile yetinildi: rejimde bir değişiklik yapılmadı. Violette Nozières'in duruşmasında, mahkeme, sistematik olarak "babanın anısını kirletecek" kanıt ve tanık ifadelerini dışladı; bu durumda kız hiçbir hafifletici nedenden yararlanamadı; genellikle —kurban ölmüş bile olsa— çocuk cellatları üç ya da dört yıl hapisle kurtulurken, bu baba katili giyotine mahkum edildi.[1] Aynı şekilde, Amerikan halk yığınlarının, Lindberg'lerin bebeğini kaçırmaktan sanık Hauptmann'ın hapishanesinin önünde kendinden geçerek çılgınca haykırmaları karşısında da miğdemiz bulandı: Hauptmann dörtyüz altmış günlük bir erteleme sonunda suçluluğu tam olarak belirlenmeksizin idam edildi.

Sonuna dek takdir ettiğimiz bir olay da, yazgıyı ironik bir şekilde tersine çeviren bir görüngüydü: sertliğinden ötürü "maksimum savcı"

[1] Eğer idam edilmediyse bunun nedeni uzun yıllardan beri Fransa'da hiçbir kadının idam cezasının infaz edilmemiş olmasıydı.

diye anılan, düzenin en ateşli koruyucularından Savcı Henriot, oğlunu sanık sandalyesinde gördü. Dejenere, saralı, hayvanlara işkence etmeye düşkün bir genç olan Michel Henriot, ailesi tarafından sakat, az zekâlı ama yüklü çeyizi olan bir tarımcının kızıyla evlendirilmişti. Bir yıl boyunca, Okyanus kıyısında Loch Guidel'de herkesten uzak evlerinde bu adam karısını dövüp durmuştu; adam boz tilki besliyor, yetiştiriyor ve uykusunda bile tüfeğini yanından ayırmıyordu. Genç kadın kız kardeşine "beni öldürecek" diye yazıyordu; çektiği işkenceyi mektuplarında anlatıyordu ama hiç kimse duygulanmıyordu. Bir gece adam karısını altı kurşunla öldürdü. Bize canavarca görünen bu beyni sulanmışın cinayeti değil, onlardan kurtulmak amacıyla bir geri zekâlıyı bir vahşinin eline bırakan iki ailenin gizli anlaşmasıydı. Faşist Philippe Henriot'nun kuzeni olan Michel yirmi yıl ağır hapse mahkûm edildi.

Bir diğer dava, sanığın kişiliği açısından dikkatimizi çekti: dostu Nathan'ı yaşlı, şişman, kahkem bir kadını kloroformla öldürüp soymaya iten Malou Guérin adlı bir kadının yargılanması. Sorumluluğunu hafifletmek için, Avukat Henri Torrès iki üç yıl önce geçirmiş olduğu ve onu ruhsal sarsıntıya sokan büyük bir kazadan sözetti. Yüzünün yarısını gizleyen şapkasının altında Malou güzel bir kadına benziyordu, özgür davranışları jüriyi kızdırdı. Dostuna sapık ilişkilerle bağlı olduğu söyleniyordu: karşılıklı bakışmaları göz önüne alınırsa, birbirlerini aşkla seviyorlardı ve Malou inatla dostunu desteklemeyi sürdürdü. Brüksel jüri üyeleri adamı yirmi yıl zorunlu çalışmaya ve kadını da —cinayet işlenirken olay yerinde bulunmamasına karşın— onbeş yıla mahkûm ettiler. O vakit, aniden Av. Torrès Malou'nun şapkasını çekip çıkarttı, sönmüş bir göz, yumrulu bir alın, biçimsiz bir kafatası meydana çıktı. Hiç kuşkusuz, kazanın sonucu oluşan bu çirkinlikleri daha önce sergileseydi çok daha hafif bir ceza ile kurtulurdu.

Sartre ile cinayetler, davalar, kararlar üzerinde yorumlar yaparken, kendi kendime ölüm cezası hakkında sorular sordum; bunun ilkesini reddetmek soyut bir olay gibime geliyordu; bana iğrenç gelen, bunun uygulanış biçimiydi. Uzun söyleşilerimiz oldu, ben öfkelenip parlıyordum. Ama sonuçta, isyanlar, tiksintiler, daha adil bir gelecek umudu, bütün bunların modası geçmekteydi. Tabii ki, kendi yaşamımın alışkanlıkları içine büzüleceğime dünyanın içine atılsaydım yaşlanıyormuş ve yerimde sayıyormuş duygusuna kapılmazdım: evet, dünya kıpırdıyordu; tarih dönüp dolaşıp aynı şeyleri söylemek şöyle dursun, hızla koşuyordu. 1935 Mart'ında Hitler zorunlu askerliği yeniden koydu ve bütün Fransa, sağcı-

sı ve solcusuyla, paniğe kapıldı. S.S.C.B. ile imzaladığı anlaşma yeni bir devrin başlangıcı oldu: Stalin resmi olarak bizim ulusal savunma politikamızı onaylıyordu; sosyalist ve komünist işçilerin küçük burjuvazisini ayıran engel aniden yıkıldı. Hemen hemen her siyasal görüşteki gazeteler, Moskova ve güçlü Kızıl Ordu üzerine iyimser yayınlar yapmaya başladılar. Yerel seçimlerde komünistler, diğer sol partilerin onlara yaklaşmalarını sağlayan başarılar kazandılar: Haziran sonunda bunların birleşmeleri, Halkçı Cephe'yi oluşturdu. Bu karşı-saldırının şiddetiyle, barış kesin olarak sağlanmış görünüyordu. Hitler bir megalomandı, Almanya'yı iflâs ettirecek bir silâhlanma yarışına girmişti; Fransa ve S.S.C.B. arasına sıkışınca, bu ülkenin yeni bir savaşı kazanma şansı yoktu; Hitler bunu biliyordu, tükenmiş bir ülkeyi umutsuz bir savaşa sokacak kadar da deli değildi: ne olursa olsun Alman halkı onu izlemeyi reddederdi.

Sol, zaferini yaygın bir gösteri ile kutlamayı kararlaştırdı. Bir komite 14 Temmuz şenliklerini o güne dek görülmemiş bir görkemle düzenledi. Sartre ile birlikte Bastille'e gittik: beşyüzbin kişi, üç renkli bayraklarını sallayarak, şarkı söyleyip bağırarak geçit töreni yaptı. Özellikle "La Roque'a ölüm" ve "Yaşasın Halkçı Cephe" diye bağırıyorlardı. Bir noktaya dek bu coşkuyu paylaşıyorduk ama törene katılmak, bağırıp şarkı söylemek aklımıza gelmedi. O devirde tutumumuz buydu; olaylar bizde güçlü öfke, endişe, mutluluk duyguları uyandırabiliyordu: ama biz bu olaylara katılmıyor, seyirci kalıyorduk.

Pagniez bize: "İspanya'yı, İtalya'yı, Orta Avrupa'yı gördünüz ama Fransa'yı tanımıyorsunuz" diye sitem ediyordu. Gerçekten de ülkenin büyük bir kısmını tanımıyorduk. O yıl yurtdışına gidemeyecek kadar parasız olduğumuz için Fransa'yı keşfetmeye karar verdik. Önce Sartre ailesi ile birlikte Norveç'e bir vapur gezisine gitti. Ben, içinde giyecekler, bir örtü, bir çalar saat, bir *Mavi Rehber* ve bir Michelin oyun kartı takımı olan sırt çantasıyla bir sabah trene bindim. La Chaise-Dieu'den yola çıktım ve üç hafta boyunca yürüdüm. Yolları kullanmıyordum, çayır ve ormanların içinden geçiyor, bütün yüksek yerler tarafından cezbediliyor, gözlerimle manzaraları, gölleri, şelaleleri, ormandaki düzlüklerin ve vadilerin gizlerini yutuyordum. Hiçbir şey düşünmüyordum: yürüyordum, bakıyordum. Bütün varlığımı sırtımda taşıyordum, gece nerede uyuyacağımı bilmiyordum ve çıkan ilk yıldız serüvenimi bölmüyordu. Alacakaranlık çökerken, çiçeklerin taçyapraklarının ve dünyanın kendi üstüne kapanmasını seviyordum. Bazen, insanların ve ışığın bile terk ettiği da-

ğın şişkin yamacında yürürken, bütün dekorların elbirliğiyle aldatıcı bir görünüme soktukları o kavranılamaz yoklukla burun buruna geldiğimi hissediyordum; paniğe kapılıyordum, aynı ondört yaşımda Tanrı'nın bulunmadığı "manzaralı park"ta kapıldığım gibi, ve gene aynı şekilde insan seslerine doğru koşuyordum. Bir köy lokantasında bir çorba, bir şarap içiyordum. Sık sık, gökyüzünden, otlardan ağaçlardan ayrılmak istemiyor, hiç olmazsa onların kokularını alıkoymak istiyordum; bir kasabada oda tutacağıma, yedi sekiz kilometre daha ilerliyor, bir köyde konuk oluyordum: bir ambarda uyuyordum ve samanların kokusu düşlerimin arasında mırıldanıyordu.

Bende en canlı anıyı bırakan gece, Mézenc'de geçirdiğimdi. Dağın eteğinde, yoksul bir köy olan Etables'da geceyi geçirmeyi düşünüyordum; oraya vardığımda henüz hava kararmamıştı ve bana tepede, iki saatlik yaya yolunda bir sığınak olduğunu söylediler. Ekmekle mum satın aldım, fötr kumaş kaplı matarama kırmızı şarap doldurttum ve çiçekli otlaklar arasından tırmandım; alacakaranlık, daha sonra da gece çöktü. Gri taş kulübenin kapısını ittiğimde ortalık tamamen kararmıştı; içerde bir masa, bir sıra ve iki eğik tahta vardı. Mumumu masanın üstüne yerleştirdim, biraz ekmek yedim ve cesaret bulmak için bütün şarabımı içtim zira bu kesin yalnızlık bir parça yürek daraltıcıydı; duvarların taşları arasından sert bir rüzgâr esiyordu. Çantamı yastık, tahtaların birini yatak yaptım, üzerimdeki örtü beni soğuktan korumaktan uzaktı ve çok kötü uyudum; ama, uykusuzluğumun arasından, gecenin engin ıssızlığını çevremde hissetmeyi sevmiştim: bir uzay gemisinde uçuyormuşcasına kaybolmuştum. Sabah altıda, pırıl pırıl bir gökyüzü altında, bir ot ve çocukluk kokusuna bürünmüş olarak uyandım; yoğun bir bulut ayaklarımın altında uzanıyor ve beni yeryüzünden ayırıyordu: tek başıma gökyüzüne çıkmıştım. Rüzgâr esmeye devam ediyor, sarınmaya çalıştığım örtünün içine giriyordu. Bekledim; altımdaki gri pamuk yırtıldı ve bu uçurumların dibinde güneşli kır parçaları seçildi. Tırmandığım yamacın aksi yönünde koşarak indim. Ne güzel bir güneşl Güneş, önlemsiz davranarak keten ayakabılar içinde çıplak bıraktığım ayaklarımı yaktı; Saint-Agrève'e yaklaşırken işkence çektim ve orada yirmidört saat kalmaya mecbur oldum. Yattığımda, ayağa kalkmak öyle büyük bir acı veriyordu ki odamda sürünerek dolaşıyordum; yeniden yürümeye koyulunca, her mola bana işkence oluyordu. Bir bakkaldan erzak aldım, çırak siparişlerimi hazırlarken kafesteki bir vahşi hayvan gibi bir aşağı bir yukarı dolaşmayı bırakamadım. Sonunda acı sakinleşti, ben de ayaklarımı kısa çorapların korumasına alarak yeniden yola koyuldum.

Bir başka gece de, Basse-Ardèche'de hava o kadar yumuşaktı ki dışarlar arasına girmeyi reddettim. Bir kestane ağacının dibindeki yosunlar üzerine uzandım, başımın altına çantamı, başucuma çalar saatimi koyup, sabaha dek deliksiz bir uyku uyudum. Gözlerimi açınca gökyüzünün mavisini görmek ne mutluluktu! Kimi kez uyanınca bir fırtınanın geleceğini seziyordum: ağaçların yeşilliğinde, gökyüzünü henüz hiçbir tehlike okşamamışken yağmurun kendini gösterdiği o nemli kokuyu tanıyordum. Sakin manzaranın üzerine çökecek o telâşa önceden kapılarak adımlarımı sıklaştırıyordum. Kokular, ışıklar ve gölgeler, meltemler, fırtınalar damarlarımda, adelelerimde, göğsümde sakin ya da karmaşık dalgalar halinde yayılıyorlardı; öyle ki, bana sanki, damarlarımdaki kanın gürültüsünü, hücrelerimin kaynaşmasını, bendeki bu gizi, yaşamı, ağustosböceklerinin şamatasında, ağaçları yolan fırtınalarda, ayaklarımın altında hışırdayan yosunlarda algılıyormuşum gibi geliyordu.

Klorofil ve gökyüzü ile tıka basa doymuş olarak, kent ve kasabalarda insanların elleriyle döşedikleri taşların önünde durmaktan hoşlanıyordum. Yalnızlık bana hiç ağır gelmiyordu. Hiç bıkmadan kendimden ve çevremdeki şeylerden hayrete düşüyordum; bununla birlikte, planlarımın katılığı bu olasılığı zorunluluğa dönüştürüyordu. Kuşkusuz içinde bulunduğum harikulade durumun —dile getirilmemiş— kaynağı buradaydı: benim utkulu özgürlüğüm kendini geçici heveslerden, aynı zamanda engellerden kurtarıyordu, zira dünyanın dirençleri beni horlayacağı yerde tasarılarıma dayanak ve malzeme oluyordu. Gevşek ve inatçı serserilliğimle, büyük iyimser çılgınlığıma bir gerçeklik veriyordum; tanrıların mutluluğunu tadıyordum: beni mutlu eden armağanların yaratıcısı bizzat bendim.

Bir gece, Sartre, Sainte-Cécile-d'Andorge garının peronunda belirdi. Canı istediğinde iyi yürüyüşçüydü. Bu yöreyi, çıplak yaylalarını, renkli dağlarını sevdi; hevesle gezintilere, hâtta pikniklere uydu: hep açıkhavada katı yumurta ve sosisle karnımızı doyuruyorduk. Tarn boğazları boyunca yürüdük, Aigoual'a tırmandık, Causses'larda dolaştık. Montpellier-le-Vieux'nün yanlış burçları arasında kaybolduk ve yola çıkabilmek için kayalıklar arasından tehlikeli bir iniş yaptık. Larzac yaylası birbirini yiyen çekirgelerle kaynıyordu, hayvanlar ayaklarımızın altında çatırdıyordu; yürüyüşümüzün ritmiyle ölçülürse orası bir Sahra'ydı; tüm birgün yayla ayaklarımıza yapıştı; akşam olurken Couvertoirade'a vardık; cılız otların ortasında asırlardır uyuyan bu kale duvarlarının anî görüntüsü dokunaklıydı; güzel eski evler, devedikenleri ve yapışkanotları arası-

na yarı yarıya gömülmüştü; gecenin karanlığında ıssız sokaklarda gezindik.

Rozier'de kasabanın dışında güzel bir otele yerleştik; odalarımız ve yemek yediğimiz teras Tarn'ın yeşil sularına tepeden bakıyordu. Yörede kuzinlerinin en genciyle yaya dolaşan Pagniez'ye randevu vermiştik; Korsika'da çok büyük bir sempati duyduğum Thérèse uzun boylu, sarışın, güzel vücutlu bir kızdı, yaşamı, açıkhavayı ve Pagnicz'yi çok seviyordu. Yirmi yaşlarındaydı, Seine-et-Marne'da öğretmendi. Korsika'dan beri Pagniez ona çok bağlanmıştı; hemen bir yuva kurmaya hevesli değildi ama birbirlerini çok sık görüyorlar ve bir gün evlenmeyi düşünüyorlardı. Birlikte "ulu tepelere" tırmandık, Méjean yaylasının, Kara Yayla'nın tepelerinde gezindik, alabalık ve ıstakoz yedik, Tarn'da çamura bulandık. Bir gün, Thérèse'in yokluğunda Pagniez bize onun hakkında ne düşündüğümüzü sordu. Sartre: "Olabildiğince iyi şeyler" dedi; henüz biraz çocuksu olduğunu, aile sorunlarını aşırı bir gönül hoşluğu ile anlattığını ekledi. Bu görüş Pagniez'yi rahatsız etti, ve saldırgan alçakgönüllülüğünü Thérèse'e karşı da çevirecek kadar ona bağlanmıştı: "Zavallı küçük Thérèse'im, seni akıllı bulmuyorlar" dedi ona, biraz yapmacık bir neşeyle; bu onu biraz üzdü ve bizi çok zor durumda bıraktı. Ama birbirimizden çok dostça ayrıldık.

Sartre taşları ağaçlara yeğliyordu; planlarım onun zevklerini göz önüne alıyordu. Kâh yürüyerek, kâh otobüslere binerek kentler, kasabalar, manastırlar, şatolar gezdik. Bir akşam, sarsıntılı ve tıklım tıklım dolu küçük bir otobüs bizi Castelnau-de-Montmirail'a götürdü: yağmur yağıyordu; kemerlerle çevrili meydanda otobüsten inerken Sartre bana beklenmedik bir biçimde birdenbire deli olmaktan bıktığını söyledi. Bütün bu yolculuk süresince ıstakozlar onu izlemeye yeltenmişlerdi; bu gece, onları kesin olarak kovuyordu. Sözünü tuttu. Bundan sonra keyfi hiç kaçmadı.

Geçen yıl, hiçbir şey yazmamıştım. Mutlaka yeniden ciddi bir çalışmaya koyulmak istiyordum: ama neye? Niçin Felsefe denemeye kalkışmadım? Sartre benim, felsefe öğretilerini, özellikle Husserl'inkilerini ondan daha çabuk ve daha doğru anladığımı söylüyordu; gerçekten, o, bu öğretileri kendi öz şemaları uyarınca yorumlama eğilimindeydi; kendini unutmayı ve yabancı bir görüş açısını karşı koymadan benimsemeyi çok zor başarıyordu. Benim kıracak bir direncim yoktu, düşüncem kolaylıkla anlamak istediğim düşünceye kendini uyduruyordu; onu edilgin ola-

rak kabul etmiyordum; bu düşünceye katıldığım oranda onun boşluklarını, tutarsızlıklarını görüyor ve olası gelişmelerini hissedebiliyordum; eğer bir kuram beni ikna ediyorsa, benim dışımda kalmıyordu; benim dünyayla olan ilişkimi değiştiriyor, deneyimimi renklendiriyordu. Kısaca, sağlam kavrama yeteneklerim, gelişmiş bir eleştiri duyum vardı ve felsefe benim için yaşayan bir gerçeklikti. Hiçbir zaman bıkmadığım doyumlar veriyordu.

Bununla birlikte kendimi bir felsefeci gibi görmüyordum: çok iyi biliyordum ki, bir metne girmedeki rahatlığım tamamiyle yaratıcılık yoksunluğumdan doğuyordu. Bu alanda gerçekten yaratıcı kafalar o kadar ender ki, niçin onlar arasında yer almayı denemediğimi kendi kendime sormam abesti: daha çok, bazı kimselerin nasıl oluyor da sistem denilen bu tasarlanmış coşkunluğu iyi bir sonuca vardırma yeteneğine sahip olduğunu, ve görüşlerine evrensel anahtarların değerini veren inatçılıklarının nereden geldiğini araştırmak gerekir.

Hiç olmazsa, sınırlı bir sorun üzerinde belgeli, eleştirel, hatta belki de ustaca bir araştırma yapabilirdim: az ya da yanlış tanınmış bir yazar, bir mantık sorunu gibi. Bu beni hiç çekmiyordu. Sartre'la konuşarak, sabrını, cesaretini ölçerek, insanın kendini felsefeye vermesinin başdöndürücü bir şey olduğu kanısına varıyordum; ama yalnızca bir fikrin delisi olunursa. Başkalarının fikirlerini sergilemek, geliştirmek, yargılamak, derlemek, eleştirmek, hayır, bunun ilgi çekici bir yanını görmüyordum. Fink'in bir yapıtını okurken, kendi kendime "Ama nasıl olur da insan birinin öğretilisi olmaya razı olabilir?" diye sordum. Daha sonraları, zaman zaman, bu rolü oynamayı kabul ettiğim oldu. Ama başlangıçta, bununla yetinmek için fazla entelektüel hırsa sahiptim. Ben, deneyimde özgün olan şeyleri başkalarına iletmek istiyordum. Bunu başarmak için, edebiyata yönelmem gerektiğini biliyordum.

İki uzun roman yazmıştım, bunların ilk bölümleri ayakta duruyordu ama devamı biçimsiz bir karmaşa içinde yozlaşmıştı. Bu kez, oldukça kısa anlatılar yazıp, onları baştan sona kesinlikle yürütmeye karar verdim. Kendi kendime doğaüstü ya da değersiz duygusallıklar yaratmayı yasakladım; inanmadığım entrikalar düzenlemekten, hakkında hiçbir şey bilmediğim ortamları çizmekten vazgeçtim; tanıdığım insanların ve olayların sınırları içinde kalacaktım; kişisel olarak yaşadığım, sınadığım bir hakikati algılanabilir hale getirmeye çalışacaktım; bu hakikat, kitaba bütünlük kazandıracaktı; zaten biraz da ironik olarak Maritain'den aldığım adı, kitabın konusuyla ilgili ipucu veriyordu: *Primauté du spirituel* (Tinselin Üstünlüğü).

Gençliğimde beni hüngür hüngür ağlatan savaş filmleri ve kitaplarının silinmeyen etkisi altında kalmıştım. Bütün *Sursum corda*'lar (Yaşasın Meşe), *Debout les morts*'lar (Ölüler, Ayağa Kalkın!) bütün yüce sözcük ve hareketler o korkunç resimleri uyandırıyordu: savaş alanları, ölülerin doldurdukları çukurlar, "dana akciğeri yüzlü" yaralılar, ki bunu Ellen Zena Smith bir romanında yazmıştı; *Pas si calme* (O Kadar Sakin Değil) adlı romanı beni allak bullak etmişti. Yanıbaşımda, yaşadığı ortamın töreciliği yüzünden deliliğe ve ölüme sürüklenen Zaza'yı görmüştüm. Bir önceki romanımdaki en içten yön, burjuva toplumuna olan yılgımdı. Diğer pek çok noktada olduğu gibi bu noktada da zamanımla uyum içindeydim; ideolojik olarak sol, yapıcı olmaktan çok eleştireldi; devrimci, isyancıyla aynı dili konuşuyor, yönetici sınıfın felsefesini, estetiğini, ahlâkını eleştirmekten öte gitmiyordu. Bu durumda, her şey beni tasarımı gerçekleştirmekte yüreklendiriyordu. Ben, özel öyküler aracılığıyla onları aşan birşeyi göstermek istiyordum: tinselci aldatmaların örtülediği, minik ya da çok büyük suçların bolluğunu.

Çeşitli öykülerimin kişileri arasında az çok gevşek bağlar oluşturdum ama herbir öykü bir bütün meydana getiriyordu. İlk öyküyü eski arkadaşım Lisa'ya ayırdım. Sainte-Marie Enstitüsünün entrikalarının ve mistikliğinin bunalttığı çekingence canlı bir genç kızın sararıp solmasını anlattım; ruhlar arasında bir ruh olmak için boşu boşuna çabalıyordu, ama vücudu onu gizliden gizliye kemirip duruyordu. İkinci kadın kahramanım Renée'ye, Marsilya'da tanıdığım Doktor A....nın kız kardeşinin yüzünü, solgunluğunu, geniş alnını verdim. Şunun farkına vardım ki, çocukluğumda, dindarlığımla bazı oyunlarımın özezerliği (mazohizmi) arasında içten bir bağ vardı. En dindar halamın geceleri kendisini kocasına güçlü biçimde kırbaçlattığını da öğrenmiştim. Bir yetişkinde dindarlığın elisıkılığa dönüşerek küçülmesini düşünmekten hoşlanıyordum. Aynı zamanda *Equipes Sociales*'in (Toplumsal Danışmanlar) satirik bir tablosunu yaptım; fedakârlığın yanlış anlamalarını duyurabilmeye çalışıyordum. Bu iki anlatıda da John dos Passos'unkine öykünen yapmacık, nesnel örtülü alaycılıkta bir ton kullandım.

Bir sonraki öyküde, Chantal adını verdiğim Simone Labourdin'i alıyordum. Sèvres'den çıkınca Rouen'a Edebiyat öğretmeni olarak geliyordu. Gergin bir kötü niyetle, kendini ve yaşamını, arkadaşlarının gözlerini kamaştıracak şekilde göstermeye çalışıyordu. Güncesi ve kendi kendisiyle yaptığı monologlar aracılığı ile, her deneyimini güzelleştirerek sunan, büyülü duyguların peşinde koşan, iç gıdıklayıcı duygusallıkta, gele-

neklere pek kulak asmayan bir kadın izlenimini veren bir kişilik oluşturuyordu. Aslında, onurunu çok düşünüyordu. Bir rol oynamaktaki inadı yüzünden ona hayran olan iki genç öğrencisini felâketlere sürüklüyor ve sonunda onların önünde maskesini çıkartıyordu. Bu öykü bir ilerleme kaydediyordu; Chantal'ın kendi kendine yaptığı monolog onu aynı zamanda hem olduğu, hem olmayı düşlediği gibi çiziyordu; bu kötü niyet denilen insanın kendisi ile arasındaki uzaklığı öyküde verebilmeyi başarmıştım. Chantal'ın öğrencileri ile görüşmeleri de oldukça ustaca yürütülmüştü: genç kızların iyiniyetli saçma düşüncelerinin ötesinde, genç kadının çatlakları hissediliyordu. İlerde *Konuk Kız*'da Elisabeth'in aldatmacalarını belirtmek için benzer yöntemler kullandım.

Chantal'a yüklediğim kusurların beni bu denli rahatsız etmesinin nedeni onları Simone Labourdin'de gözlemiş olmamdan çok kendimin de bu durumlara düşmüş olmamdı: iki ya da üç yıl, yaşamımı güzelleştirmek için göz boyamanın çekiciliğine boyun eğmiştim. Marsilya'nın yalnızlığı içinde bu kusurumdan aşağı yukarı tamamen arınmıştım; ama hâlâ kendi kendimi bu yüzden suçluyordum. *Konuk Kız*'da Françoise'ın yazdığı roman bu temanın çevresinde döner. Kafamı kurcalayan bir konuydu ve onu ele alıp işlemekten gerçek bir zevk duydum. Ama, Chantal'ın öyküsü bugün bana basit bir alıştırma gibi geliyor: kahramanının bir romanda ikinci derecede bir rol alabilirdi; zaferleri, başarısızlıkları ile ilgilenilmesine değecek bir özü yoktu.

Zaza'yı canlandırmayı bir kez daha denedim ve bu sefer hakikati daha yakından kucakladım; Anne Vignon yirmi yaşında, Zaza ile aynı bunalımları, kuşkuları yaşayan bir genç kızdı. Ama öyküsünü inandırıcı kılmak konusunda başarısızdım. Anlatıyı açan Mme. Vignon'un uzun duasını iyi kötü başarmıştım; kendisini gerçeği ve yalanları içinde tanımlıyordu. Ama ikinci kısımda bir hata yaptım; Anne'ın çevresindeki herkesin kabahatli olmasını istiyordum; ona arkadaş olarak Chantal'ı verdim, o da Anne'ı gerçekten inancı olmaksızın isyana itiyor, ve onu yalnızlığından kurtarmak için gerekli çabayı göstermiyordu; bir rol oynamakla yetiniyordu. Dramda yer aldığı nokta onun değersizliğini hissettiriyordu. Ve farkına varmadan, güvenini hiç hakketmeyen birine verdiğini tasarlayarak Anne'ı küçültmüş oldum. Sonuç, Zaza'nın Pradelles'i sevdiği gibi Anne tarafından aynı mutsuzlukla sevilen Pascal aracılığıyla görünüyordu. Genç adamın kişiliği fena oturmamıştı ama derinlikten yoksundu. Anne'ın portresini önceki denemelerden daha usayatkın ve çekici olarak çizmiştim: gene de mutsuzluğunun yoğunluğu ve ölümü inandırıcı değil-

di. Belki de okuru inandırmanın tek çaresi onları gerçekte oldukları gibi anlatmaktı. *Mandarinler*'i yazdıktan sonra, bir kez daha uzun bir öyküde Zaza'nın trajik sonunu anlatmayı denedim: artık işimde ustaydım ama gene de bunu başaramadım.

Kitap gençliğim üzerine bir hicivle sona eriyordu. Marguerite'e Désir kurslarındaki çocukluğumu ve yeniyetmeliğimdeki dinsel bunalımı vermiştim. Daha sonra, kahraman doğaüstünün (metafiziğin) ağına düşüyordu; ama gözü açılıyor, gizleri, aldatmacaları ve efsaneleri bir yana bırakıp dünyayla çekinmeden yüzyüze gelmeye karar veriyordu.

Bu öykü aralarında en iyisiydi; onu birinci şahısla, kahramana sevgi duyarak, canlı bir üslupla yazmıştım. Özellikle özyaşamöyküsel bölümde başarılıydım; kahramana gerçekleri gösteren serüvenin inandırıcılığı zayıftı.

Her bölüme özgü kusurların dışında kitabın yapısı da aksıyordu: bu ne bir öykü derlemesi ne de bir romandı. Bilimsel ve yerici amaçlar çok belirgindi. Bu kez de kendimi tehlikeye sokmaktan kaçınmıştım; ben yalnızca geçmişte, kendimden çok uzak mesafede yer alıyordum. Kişiliksiz, silik bir dünyada dolanan kansız kahramanların yer aldığı bu öykülere yaşamımın sıcaklığını vermemiştim. Gene de, onları yazdıkça, Sartre birçok bölümü beğenerek onayladı. Onları yazdığım iki yıl boyunca bir yayıncı tarafından kabul edileceklerini umut ettim.

Yaz boyunca önemli olaylar olmuştu. Laval hükümeti tarafından yayımlanan yasa hükmünde kararnameler şiddetli bir direnme yaratmıştı; Brest, Cherbourg, Lorient gibi büyük limanlarda isyanlar patlak vermişti; Havre ve Toulon'da işçiler güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştü; sonuçta, çalışanlar boyun eğmek zorunda kalmıştı. Ama bu yenilgi umutlarını söndürmemişti. Barbusse'ün cenaze töreni, 14 Temmuz'daki kadar parlak bir gösteriye neden oluşturmuştu. Halkçı Cephe'nin ideolojik tutumunu açıklamasına ve yaymasına yardımcı olmak isteyen bazı yazarlar —Chamson, Andrée Viollis, Guéhenno— yeni bir haftalık dergi kurmuşlardı: *Vendredi* (Cuma). Sağ her zamankinden daha enerjik olarak "pis heriflere" karşı birleşiyordu; *Croix de Feu*'nün (Ateşten Haç) üyeleri çoğalıyordu. Sınırların ötesinde İtalyan faşizminin desteğini arıyorlardı. Bütün arabulucukları reddeden Mussolini Haile Sclassie'ye saldırmaya hızarlandığından, S.D.N. (Uluslar Birliği) ona karşı yaptırımlar oylamış ve Londra bunları uygulamaya karar vermişti ki İtalyan orduları Habeşistan sınırını geçtiler. Altmışdört Fransız aydın 4 Ekim tarihli *Le*

Temps gazetesinde yaptırımlara karşı tavır alan "Batı'nın savunması için" bir bildiri yayımladılar; aynı gün, Duce Adoua'nın sivil halkını bombalatıyordu. Faşizm aleyhtarı aydınlar protesto ettiler; bunların arasında katolikler de vardı; Emmanuel Mounier'nin yönettiği *Esprit*, *Commune*'e yaklaşıyordu. Bazı sol yazarların, örneğin cinzano içmeyerek uyguladıkları simgesel boykotları gülünç buluyorduk; ama Laval'ın manevraları miğdemizi bulandırıyordu: kurnazca "yavaş yaptırımlar" örgütleyerek Fransa'yı, Abyssinie'de doyasıya kadın ve çocuk katliamı yapan İtalyan havacılarının suç ortağı yapıyordu. Neyse ki, Fransız politikasında hızlı bir geriye dönüş umuyorduk. Kongreler, mitingler, yürüyüşler: Halk Birliği günden güne güçleniyordu; sağ ve sol militanların karşı karşıya geldiği olaylarda sonuncular son sözü söylüyorlardı. Halkçı Cephenin seçimlerdeki yakın zaferi kuşku götürmüyordu. "Para duvarı" yıkılacak, "derebeylikler" parçalanacak, ikiyüz ailenin yetkileri ellerinden alınacaktı. İşçiler taleplerini kabul ettirecekler, çok sayıda işletmenin devletleştirilmesini elde edeceklerdi. O noktadan sonra, gelecek açılacaktı. Bu iyimser görüntüler içinde ders yılı başladı. İlk üç ayda Oustachi'lerin davası görüldü ve Stavisky davası başladı. Katil zanlısının bir yıldır hapishanede bekleyip durduğu küçük Nicole Marescot'un kalıntılarını buldular; bütün bu süre boyunca, bir yığın su kaynağı arayıcısı Chaumont yöresinde fındık ağacından değneklerini boşu boşuna dolaştırıp durdular: rahip Lambert pek çok kişinin ciddiye aldığı bu oyunu moda haline getirmişti. Hiç gülmeyen ve bizi çok güldürmüş olan Buster Keaton aklını kaçırdı. Yapay radyoaktivite üzerinde yaptıkları çalışmalardan ötürü Joliot-Curie çifti Nobel ödülünü aldı. Gazetelerde, Stakhanov denilen birinin S.S.C.B.'de fabrikalarda geliştirdiği yeni çalışma ilkelerinden çok söz ediliyordu.

Sartre iyileştiğini söylediğinden beri özel yaşamımızı kararlaştıracak bir şey kalmamıştı. La Rochefoucauld otelinden ayrılarak Olga'nın önerdiği Petit Mouton oteline yerleştim: Polonyalı arkadaşları eskiden orada kalmışlardı ve orasını çok sevimli buluyordu. Benim de çok hoşuma gitti; République Caddesine açılan daracık bir sokakta, üç katlı görünen kirişleri ve bir sürü küçük camı olan normandiya stili eski bir evdi: yönetici bayanın yaşadığı küçük daire ile iki kanada ayrılıyordu, her birinin kendi kapısı ve merdivenleri ayrıydı. Sağda buluşma odaları vardı, solda pansiyonerler kalıyordu, çoğu genç çiftlerdi, öyle ki gece koridorları iç çekme sesleri dolduruyordu. Odam, her gece karısı ile sevişmeden önce onu döven bir erbaşın odasının yanındaydı. Koltuklarım ve masam ak-

sak bacaklıydı ama yatak örtüsünün, duvar kâğıdının, perdelerin belki de biraz kaba ama neşeli desenlerini seviyordum. Akşamları çoğu kez odamda bir jambon yiyerek karnımı doyuruyordum ve ilk geceler uykumun arasında garip ayak sesleri ve hışırtılar duydum; çöp sepetine attığım yağlı kağıtları fareler yerde çekiştiriyordu; yüzümde ayaklarını hissettiğim oldu. Yönetici kadın lüle saçlı şişman bir mamaydı, pembe pamuklu çoraplar giyiyordu. Rouen'a atanan Marco Petit Mouton'un en berbat kanadına yerleşti. Yöneticinin kırıtmasını görmek zevkini tatmak için onu iltifatlara boğuyordu; otelin kapısının önünde kocaman kurı köpeği ile top oynuyordu.

Tatilde Olga'dan umutsuz mektuplar almıştım. Haziran'da P.C.N. sınavına girmemişti bile ve hemen Beuzeville'e döneceğine Rouen'da dolaşarak, Royal'da dansederek uykusuz geceler geçirmişti. Evine sekiz gün gecikmeyle, benzi solmuş, gözleri çökmüş, omzunda bir derede bulduğu saralı bir kediyle dönmüştü. Ailesi onu Caen'de yatılı okutmayı düşünüyorlardı: onu bir ıslahevine kapatmaya karar vermiş olsalar daha fazla ürkemezdi. Sıkıntısı beni üzdü, kendi açımdan da onun Rouen'a geri dönmeyecek oluşuna üzüldüm çünkü onu çok seviyordum.

Dostluğumuzun bende olduğu gibi onda da sağlam temelleri vardı ki yirmi beş yıldır hâlâ yaşamımda ayrıcalıklı bir yer tutmaya devam ediyor; ama başında bu dostluğu isteyen, yaratan Olga oldu: başka türlü olamazdı. Bir bağlılık, ancak birşeye karşı kendini gösterirse güçlüdür. Olga onsekiz yaşında hemen hemen her şeye karşıydı; ben yaşamımda denizdeki balık gibi oynuyordum; onu her şey ezerken beni hiçbir şey sıkmıyordu. Bana beslediği ve çok çabuk yoğunluk kazanan hisler bende daha yavaş yankılandı.

Olga'nın babası gençliğinde Münih'te bir mühendislik diploması almıştı; ihtilâlden sonra onu sırasıyla Strasbourg'da, Yunanistan'da, daha sonra Beuzeville'de kullanmak fırsatını bulmuştu. Yunanistan bataklıkları sağlığa zararlıydı; Beuzeville'de de lise yoktu. Olga ve kız kardeşi yıllar boyu Angouleme'in ve Rouen'ın liselerinde yatılı okumuşlardı. Ama çocukluk yıllarını birlikte geçirdikleri aileleri ile de uzun tatiller geçiriyorlardı; Olga annesini de babasını da çok sevmişti. Mme. D. akıllı, açık fikirli biriydi, hiç tutucu değildi; genç kızlığında hoşlanmadığı ailesini bırakıp Fransızca öğretmeni olarak Rusya'ya gitme cesaretini göstermişti; sürgündeki bir Rusla evlenip geri dönünce, kendisini kendi ülkesinde onun kadar sürgünde hissetmişti: ne Alsaslılarla ne de Normandiyalılarla ilişki kurabilmiş değildi; kızlarını yetiştirmek için, kendi mantığını

kullanmıştı; kızları çok küçükken, çevredekilerin onların yaşının çok üstünde buldukları kitaplar okur, öyküler anlatırdı; kızlarına mitolojiyi, Tevrat'ı, İncil'i, Buda efsanelerini hem onları büyüleyecek, hem de sonsuza dek inanma arzularını giderecek şekilde öğretmişti. Olga edebiyat öğretmenlerinin çok hoşuna giden ve ötekilerinin hemen hepsini kızdıran erken gelişmişliğini bu eğitime borçluydu.

Bu biraz alışılmamış anne ve egzotik, durmaksızın onun içinde yaşaması gerektiğini söylediği bir masal ülkesinden söz eden bir baba arasında Olga kendini öbür çocuklardan farklı duyuyordu ve her zaman için bu farkı bir üstünlük olarak görüyordu; hatta, kendine lâyık olmayan bir kabuğun içine yolunu şaşırarak girdiği duygusu içindeydi: artık varolmayan bir Rusya'nın dibinden, soylu genç kızların eğitildiği bir okuldaki bir küçükhanım, Rouen'li tıp öğrencileri kitlesi içinde kaybolmuş öğrenci Olga D... ye tepeden bakıyordu; bu sürüyü hor görüyordu, ona ait değildi: ve bununla birlikte onun saflarındaydı, başka hiçbir yerde değildi; buna çok zor dayanıyordu. Eğitimindeki ikilem şuydu: ailesinin kızlarını geleneklerden, batıl inanışlardan, saçmalıklardan, geleneksel Fransız erdemlerinden soğuttuktan sonra, onu kız yatılı okullarını yöneten disipline, alışkanlıklara, önyargılara, bütün bu anlamsızlıklara terk etmeye zorunlu oluşuydu. Bundan oldukça ciddi sürtüşmeler çıkmış ama Olga'yı pek fazla etkilememişti çünkü ailesi hep onun tarafını tutmuştu. Zaman zaman Mme. D.'nin kuruntuları oluyordu; kızlarının "öbürleri" gibi olmasını arzuluyordu: bu kararsızlıkları neyse ki kısa süren dramlara neden oluyordu çünkü koşullar onu amacından uzaklaştırıyordu. Olga liseden mezun olunca ailesi onu "normal" bir yola sokmak için ciddi bir uğraş verdi. Evliliği bir meslek olarak görmüyorlardı, onun yeteneklerine inanıyor, bir meslek öğrenmesini istiyorlardı. Ama hangisini? Dans. Bu düşü çok ciddiye almamışlardı; zaten çok geçti. Mimari Olga'yı ilgilendiriyordu: babası bir kadının bu meslekte başarılı olamayacağına inanıyordu. Aile, bunun Olga için hiç çekici olmadığını pek hesaba katmadan Tıp eğitimini seçti. Sonuç, P.C.N.'de peşpeşe Haziran ve Ekim 1935'te iki başarısızlık oldu, kurtarma yılını da—onların görüşüne göre— kesin olarak boşa harcadı. Bundan aile büyük bir küskünlük duydu ve onu sürekli paylamaya başladılar. Beuzeville'deyken ona sigara içmeyi, gece geç yatmayı, hemen hemen okumayı yasakladılar, onu zamanını kendi istedikleri şekilde düzenlemeye zorladılar; Olga'nın kendini dağıtmasını, kötü arkadaşlıklarını üzüntüyle karşılıyorlardı. Klasik olarak yeniyetmeyle ailesini karşı karşıya getiren anlaşmazlık Olga'da özellikle dayanılmaz-

dı çünkü aniden anne ve babası, ona az ya da çok bilinçlice hor görmeyi öğrettikleri şeylerin canlı simgesi olmuşlardı: kurulu düzen, toplumsal bilgelik; yerleşmiş gelenekler ve geldiğini dehşetle gördüğü bu olgun yaşın tüm ciddiyeti. Onları düş kırıklığına uğrattığı için kendi kendine kızıyordu çünkü her zaman için onların gözünde saygın olmaya pek çok önem vermişti; ama onların yüzseksen derecelik dönüş yapması, fikirlerinden kopması onu kine boğmuştu. Bu son yılı düzensizlik ve kızgınlık içinde, tüm dünyaya ve kendine düşman olarak geçirmişti. Çok sevdiği kız kardeşi kendisinden daha küçüktü; arkadaşlarıyla ancak yüzeysel ilişkileri vardı; onu bu ruh çöküntüsünden kurtaracak hiç kimse yoktu.

Benim dışımda hiç kimse. Ona yardımcı olmak için uygun bir konumdaydım. Ondan dokuz yaş büyüktüm, öğretmenlik otoritesine sahiptim, kültür ve deneylerimin verdiği saygınlık vardı, lise personeli ve Rouen burjuvazisi arasında pek belirgin olarak ortaya çıkıyordum; geleneklere aldırmadan yaşıyordum; Olga benim kişiliğimde, yaşam ve bana atfettiği olgunlukla güçlenmiş ve çehre değiştirmiş olarak tiksintilerini, kaçınmalarını, özgürlük tutkusunu görüyordu. Seyahat etmiştim, insanlar tanıyordum; Rouen, Beauzeville, anahtarlarına sahip olduğum hapishanelerdi; ufuktaki dünyanın sonsuz zenginliğini ve yeniliğini benim aracılığımla düşlüyordu; gerçekten de bu iki yıl boyunca pek çok şey ona benden geldi: kitaplar, müzik, fikirler. Ona yalnızca geleceği açmıyor, daha da önemli olanı, ona orada kendine bir yol açacağına da söz veriyordum; ailesinin kınamalarıyla hırpalanmış olarak, acı bir karamsarlığa gömülmeye hazırdı; ben, P.C.N.'in onu yıldırdığını ve genç bağımsızlığının başını döndürdüğünü anlıyordum: ona güveniyordum; benim bu sırdaşlığıma, ona verdiğim bu değere ve ona —önceleri cimrice— getirdiğim her şeye ivedi bir gereksinmesi vardı. Doğaldır ki kendini bana atan bu sevginin gerekçelerini kendi kendine çözemedi; bu nedenin benim değerliliğim olduğunu sanıyordu; ama kendi durumundan ötürü ben onun için değerli ve hatta tek kişi oldum.

Öte yanda benim hiçbir şeyim eksik değildi. Yeni ve ilginç kimselerle tanıştığımda onlarla hoş ilişkiler kuruyordum ama beni etkilemiyorlardı. Tüm güzelliklerle donanmış bir zümrüdüanka kuşu bile benim aldırmazlığımı sarsamazdı. Olga beni kalbimin tek yaralanabilir noktasından vurdu: bana olan gereksinimiyle. Birkaç yıl önce canımı sıkardı; önceleri yalnızca kendimi zenginleştirmeyi düşünüyordum; şimdi, ellerimin dolu olduğunu hissediyordum ve ilk armağanlarımı kabul edişindeki büyük sevgi ile Olga bana, vermenin zevkini keşfettirdi; almanın sar-

hoşluğunu ve karşılıklılığın mutluluklarını tatmıştım; ama kendini yararlı duymanın ne kadar duygulandırıcı, gerekli hissetmenin ne denli coşturucu olduğunu bilmiyordum. Onun yüzünde kimi kez oluşturduğum gülümsemeler bende, yoksunluğunu üzülmeden karşılayamayacağım bir sevinç uyandırıyordu.

Pek tabii ki Olga bende ilk görüşte sevgi ve saygı uyandırmış olmasaydı bu durum beni duygulandırmazdı. Yüzünün, hareketlerinin, sesinin, konuşmasının, anlattıklarının çekiciliğini tatmıştım; zekâsını ve duyarlılığını takdir etmiştim; bir insanın ya da bir kitabın tümünü algılayamasa da, onların niteliği hakkında çok seyrek yanılıyordu. Bizim için başta gelen erdeme sahipti: gerçeklik; ne düşüncelerinde, ne de izlenimlerinde hiç hile yapmazdı. Bir gün bitmemiş bir kompozisyon ödevi üzerinde ağlayan sarışın, solgun, biraz donuk genç kıza artık hiç benzemediğini fark ettim. Onda beni fetheden, coşkun ve sonsuz birşey vardı. Küçük bir kızken, benden de daha şiddetli olarak öfkenin çırpınmalarını tanımıştı; hâlâ hemen hemen kendini kaybettirecek şiddette aşırı öfkeye kapılabiliyordu. Tiksinmelerini, isyanlarını, taşkınlıklarla değil, daha ziyade bitkinliklerle belli ediyordu: bu edilginlik gevşeklik değil, bütün zorbalıklara bir meydan okumaydı. Zevklere Olga kendini ölçüsüzce veriyordu: bayılıncaya dek dansettiği oluyordu. Her şeye, özellikle insanlara susamışlıkla bakıyordu; hayranlıkları çocukluğun tazeliğini taşıyordu ve onları uzun düşler halinde devam ettiriyordu. Onunla konuşmak benim için bir zevkti çünkü beni tutkuyla dinliyordu. Bana geçmişini anlattı ve ben de ona benimkinin büyük bir bölümünü açıkladım: her zaman onu ilgilendirdiğimden ve onun beni anladığından emindim. Onunla, yaşıtım olan hiçbir kadınla olmadığı kadar içtenlikle konuşuyordum. Aynı zamanda, uygarlaşmış davranışlarının altında binlerce ateşin gizli olmasına karşın Olga'nın bu denli ihtiyat ve ölçülülükle hareket etmesi ve konuşması hoşuma gidiyordu. Kuru bir eğitim, sıkıntı ve pişmanlık içinde harcadığı olanaklarından yararlanmasına yardımcı olmayı diliyordum. Gene de, sakınımlıydım; yaşamını açıkça elime alıp kendi girişimim haline dönüştürmeyi öngörmemiştim.

Ailesinin uygulamayı düşündüğü proje beni bu adımı atmaya zorladı ve Sartre beni destekledi; Olga'yı seviyordu, onu hemşire rolünde sevimli bulmuştu; Caen'da yatılı bir okula kapatılmasına seyirci kalmam ona olanaksız göründü; bana çok parlak görünen bir fikir ortaya attı. Olga bilimlerden nefret ediyordu ama Felsefe dersinde mükemmel bir öğrenci olmuştu: niçin bu doğrultuda yönlendirilmesindi? Havre'da Sartre

bazı kız ve erkek üniversite öğrencisine lisans eğitimi dersleri veriyordu; Olga'yı bu sertifika sınavlarına hazırlamam için bana yardım edecekti. Ailesiyle görüşme isteğinde bulunduğumda beni Beauzeville'e davet ettiler. Bir durak önce indim, geleceğimi söylediğim saatten çok daha erken varmıştım; öğleden sonrayı Olga ile, hüzünlü ve ürperen bir köyde dolaşarak geçirdim; küçük köy kahvelerine sığınıyor ve sobaya yapışıyorduk. Önerimin olumlu bir sonuç vereceğinden umutlu değildi. Bununla birlikte, Rus usulü nefis bir yemekten sonra Bayan ve Bay D.'ye tasarımdan sözettim ve onları Olga'yı bana teslim etmeleri konusunda ikna ettim. Rouen'a dönünce Sartre'la ona vereceğiniz derslerin ve yapacağı çalışmaların çok ayrıntılı bir programını düzenledik: okuma parçaları, bilimsel incelemeler, dersler. Ona Petit Mouton'da bir oda tuttum.

Yeni çalışmalarından hoşlanmış gibiydi; coşkuyla dinliyor ve ona anlattıklarımızı iyi anlıyor görünüyordu; ona aldığım kitapları özenle masasına yerleştirdi. Ama ondan Bergson'dan bir bölüm özetlemesini istediğimde, çalışmasını olanaksız kılan yarım kilo şekeri yuttu. Veremediği sınavlara ailesinin gösterdiği tepki mi yoksa kökleri daha derinlerde olan bir gurur mu onu başarısızlık karşısında bu denli dehşete düşürmüştü ve bu nedenle mi hiçbir denemeye girişmemeyi ve bu sonucu göze almamayı yeğliyordu? Her ne olursa olsun, ilk bilimsel incelemesinin ilk satırını yazmayı başaramadı. Belki de Sartre'ın fikri bu denli parlak değildi. Sorbonne'dan uzakta, çalışma arkadaşları olmaksızın bir lisans hazırlamak için büyük bir tutku ya da güçlü bir irade gerekliydi. Zekâsı sayesinde Olga felsefe sınıfında birinci olmayı başarmıştı ama aslında soyut ve anlaşılmaz düşünceler onu hiç ilgilendirmiyordu. Ve yönergelere uyum göstermek elinden gelmiyordu. İki yıl süren tıp eğitiminde umutsuzluk içinde bulunmasının sandığımdan da az rastlantısal nedenlerden kaynaklandığını anladım. Güçlüğün yüreklendirdiği insanlar vardır: Olga'nın cesaretini kırıyordu. Çocukluğundan beri çevresindeki topluma ait olmadığına inanmıştı ve onu orada hiçbir geleceğin beklemediğinden emindi: yarın, onun gözünde pek az önem taşıyordu; gelecek yıl, hiç taşımıyordu; bir düşle bir tasarım arasında çok az fark görüyordu; kuru bir işi ele aldığında, hiçbir umut ona destek olmuyordu. Onun uyuşukluğuyla savaşmaya çalıştım; ama sitemlerim, pişmanlıkları, onu tepki göstermeye iteceği yerde hareketsiz bir umutsuzluğa kaydırıyordu. Sartre kısa sürede onunla uğraşmaktan vazgeçti, ben de onu izledim. Noel'den sonra felsefe dersleri bir efsane oldu.

Düş kırıklığına uğramıştım ama aldırmadım; artık baskısız yaşayan

Olga serpilip ışıyordu. Asık suratlı bir öğrenci olmasına karşın dostların en sevimlisiydi. Yarına olan kuşkusu oranında kendini şimdiki zamana ateşlilikle veriyordu; bakmaktan, dinlemekten, konuşmaktan, dansetmekten, dolaşmaktan, kalbinin çarpmasını hissetmekten hiçbir zaman yorulmuyordu. Onun yüzünden Le Havre'ı Rouen için bıraktık. Olga bizi Victor kahvesinin terasına, yakışıklı çigan kemancı Sacha Molo'yu dinlemeye sürüklüyordu; sonra bu kemancının yerine bize Tours'daki kahvedekini anımsatan bir kadınlar orkestrası geldi, zerafetleri o kadar hoşumuza gidip bizi eğlendiriyordu ki ileride Sartre bunu *Le Sursis*'de (Tecil) kullandı. Genelde kadınlara karşı erkeklere olduğundan daha çok ilgimiz vardı; Chez Alexandre'daki küçük kadınların, Océanic Bar'daki konsomatrislerin gevezeliklerine hep dikkatli bir kulak misafiri olmuştuk. Grand-Horloge caddesinde, Marsilya'dakine benzeyen bir Cintra vardı; orada Olga ile zar atıyor, Sartre ile kahve ve portakal suyu içerken söyleşiler yapıyordum. Masa olarak kullanılan fıçıların çevresinde önemli bir modaevi müdiresi, müşterileri ya da malzemecileri ile iş konuşmaları yapıyordu; onu sempatiyle izliyorduk; o devirde kafalı iş kadınlarına sık rastlanmıyordu; zerafetini, davranışlarındaki özgürlüğü, sertliğini, otoritesini çok takdir ediyorduk. Colette Audry Paris'e gidince stüdyosunun anahtarını bize bırakıyordu. Fırınında makarna pişiriyor, plaklarını dinliyor, kumrularıyla şakalaşıyorduk. Ay sonunda sık sık Emniyet Sandığına rehin bırakmamız için gramofonunu bize ödünç veriyordu; büyük annemin bana armağan ettiği bir altın broşu da oraya rehin veriyordum.

Sartre yokken Olga'yı çok sık görüyordum. Ona Stendhal'ı, Proust'u, Conrad'ı, sevdiğim bütün yazarları okutuyordum, o da bana onlardan kâh hayranlık, kâh kızgınlıkla sözediyordu zira onlarla etten ve kemikten insanlarla olduğu gibi canlı ve karmaşık ilişkileri vardı; özellikle Proust onda, kindar bir tiksintiden ışıldayan bir hayranlığa gidip gelen anlaşılmaz duygular uyandırıyordu — ikisinin ortası yoktu. Konuşmak için Océanic'e, Cintra'ya, ve sık sık da rıhtımda, perdeleri, yer halıları, hatta aynaları bile kayısı renginde olan çok sevdiğimiz küçük bir bara oturuyorduk; orada yalnızca frenk üzümü likörü içiyorduk. Olga'ya başarısızlıkları öğretmeye giriştim. Opera'nın birahanesinde birkaç oyun partisine katıldık. Ama bilgisizliğimiz üstümüze o kadar öfkeli uyarılar çekti ki ondan sonra ancak gizli gizli oynamaya cesaret edebildik; benim odama kapanıyorduk ve oyun hamlelerimizi deneyerek bol bol Cherry Rocher içiyorduk; bu likörde aşırı düşkündük; bir gece o kadar çok içtik ki olga benden çıkınca merdivenlerden yuvarlandı ve bir kiracının ayağı ta-

kılıncaya dek orada uyudu. Sık sık Marco'ya çıkıp plak dinliyorduk: Beethoven'in *Kuartetlerini*, *Brandenburg Konçertoları*'nı, Stravinsky'nin *Oktet*'ini; hiç bilmediğim ya da çok az tanıdığım yapıtlara alışıyordum. Canımı sıkan şey, her parçanın bitiminde Marco'nun bana biraz alaycı, inceleyici bir bakış yöneltmesiydi: kendimden bir yorum sökebilmek için boşuna uğraşıyordum.

Bir öğleden sonra Marco bizi, Olga, Sartre ve beni, şan çalışmalarını sürdürdüğü stüdyoya davet etti. Rouen sokaklarında yürürken Bach'ın *İspanyol dansları*'ndan bir bölümü ya da Beethoven'in eşsiz havalarını mırıldanırken sesi beni büyülüyordu; stüdyoda *Boris Godunov*'un büyük aryasına girişti, camlar titredi, kulak zarımın patlayacağını sandım ve şaşkına döndüm. Başka seanslar da acıklı gerçeği doğruladı: Marco gittikçe daha güçlü ama gitgide daha kötü söylüyordu. O bunun bilincinde değildi. Opera'ya çok yakında çok parlak bir giriş yapacağından emindi. Buna karşın, benim gözümde çok daha önemsiz bir rahatsızlıkla umutsuzca savaşıyordu: saçları dökülüyordu. Her gece kafa derisini sülfürlü bir solüsyonla ovalıyor ve derisi yüzülürmüşcesine acı çekiyordu; beş dakika boyunca haykırmamak için ellerini pencerenin korkuluğu üzerine geçirip sıkıyordu. Güzelliğinden henüz birşey yitirmiş değildi. Artık onu çok iyi tanıdığım için büyüsü biraz bozulmuştu. Ama Olga ona hayrandı, Marco da Olga'ya büyük bir sempati duyuyordu. Sık sık birlikte çıkıyorlardı.

Bir gece, Jeanne-d'Arc sokağından inerken Olga patencilerin adımlarını taklit etti; Marco koluna girdi ve dans ederek sokağın altına dek indiler; Marco şarkı söylüyordu. Birden karşı kaldırımda onlara dehşetle bakan taşlaşmış bir grup gördüler: Marco'nun bir öğrencisi ve ailesi: "Allah kahretsin" dedi Marco. Olga'yı bırakmadan ekledi: "Yazık, devam edelim, artık çok geç". Liseli öğrenci, öğretmeninin bir sarışının kolunda zıplaya zıplaya uzaklaşmasını izledi.

Marco ile en ufak gezinti bile serüvene dönüşüyordu; Olga için masalsı güzel yalanlar uyduruyor, zorla mavnalara giriyor, yabancılara yanaşıyor, onlara içki sunup yaşamlarını anlattırıyordu. Bir gece kayısı renkli barda Olga ile benim yanımıza sarhoş burunlu çok çirkin ama çok güzel gemici öyküleri anlatan bir İngiliz kaptan gelmişti; onu dinlemiştik, Olga'nın İngilizce konuşma tarzına hayran olmuştu. Birkaç gün sonra Marco ile birlikte başka bir bardayken Olga kaptana gene rastladı. "Beni ona tanıtın, dedi Marco, ve Fransızca olarak dişlerinin arasından, benim sizin akrabanız olduğumu da söyleyin." Kaptan onu Olga'nın ağabeyi

sandı, içki sundu ve geceyi gemisinde bitirmeleri için her ikisini de davet etti. Marco duraksadı: kaptanın Olga'da gözü olduğu besbelliydi. "Siz bize gelin, dedi Marco. Ama tahmin edersiniz ki bu genç kızın odasında içecek hiçbir şey yoktur. Giderken bir şişe içki alalım" Oraları bilen kaptan bir şişe viski almaya gitti ve Marco planını açıkladı: ikisi kaptanı dolandıracaklardı; Marco onu iki dakika Olga ile yalnız bırakacaktı, kaptan doğal olarak Olga'nın üstüne atlayacaktı, ve Marco birdenbire gelerek bir skandal çıkarmakla tehdit edecekti; her şeyden önce kurbanı tamamen sarhoş etmek gerekiyordu. Böylece Olga'nın odasına çıktılar ve bir Johnny Walker şişesini boşaltmaya başladılar. Kaptan içiyordu; ötekiler bardaklarını hissettirmeden yatağa boşaltıyorlardı (yatak bir ay buram buram viski koktu). Ama kaptan bilincini yitirmiyordu. Marco'ya biraz dışarı, koridora çıkmayı önerdi; orada, ona para önerdi. Cesaretini kırmak için Marco astronomik rakamlar istedi, kaptan öfkelendi. Yatıştırmak için Marco ağlayarak yoksulluğun onu kız kardeşini satmaya ittiğini ama davranışının alçaklığını görüp vazgeçtiğini söyledi. Kaptan yatışmadı. Marco'nun onun omuzlarına sıkıca sarılıp dışarı çıkmaya zorlaması gerekti. Ama kaptan kin beslemedi; birkaç gün sonra Marco'nun odasında Olga ile plak dinliyorduk, dar sokağımızın ucunda bir araba durdu: düşünüp taşınınca kaptan bu iki gencin bahtsızlığına üzülmüştü; gemisini gezdirmek için bizi davet etmeye gelmişti. Onunla gittik ve bizi büyük bir nezaketle ağırladı.

Marco'nun varlığı, Olga ile dostluğumun gelişmesi, Sartre'ın iyileşmesi, çalışmalarıma verdiğim yeni hız sayesinde bu üç ay özellikle mutlu geçti. Eskiden olduğu kadar oburca okumak için çok fazla meşguldüm; gene de yenilikleri izliyordum. Geçen yıl Fransız edebiyatını hiç de zenginleştirmemişti. Jean Maxence'ın kardeşi ve onun gibi faşist olan ve *La Grange aux trois belles* (Üç Güzelli Samanlık), *La Bateau – refuge* (Barınak – Gemi) kitaplarıyla Alain Fournier'ye öykünen Robert Francis'in yapıtları Sağcılar arasında büyük sükse yapmıştı. O kış Malraux kitaplarının en kötüsünü yayımladı, *Le Temps du Mépris* (Küçümseme Zamanı). Nizan *Le Cheval de Troie*'yı (Truva Atı) yayımlatırdı. Başlıca kişilerden biri, Lange, taşrada öğretmendi; anarşist olan bu kahraman yalnızlığını kentin sokaklarında dolaştırıyor ve taşlara bakarak kendisini karamsar metafizik düşlerine bırakıyordu; yani Sartre'e belirgin bir şekilde benziyordu; son sayfalarda faşizme katılıyordu. Nizan gevşek bir tonla ama kesinlikle ona model olanın Brice Parain olduğunu belirtti. Sartre ona keyifle buna hiç inanmadığını söyledi.

O yıla damgasını vuran tek kitap Faulkner'in *Light in August* (Ağustos Işığı) adlı kitabının çevirisi oldu. Sartre stilini beğenmedi, onu, benim hoşuma giden kutsal kitapvari aşırı süsünden ötürü eleştiriyordu. Ama her ikimiz de bu yapıtın yeniliğine ve cüretine hayran kalmakta anlaşıyorduk. O güne dek, cinselliğin kasıp kavurduğu ve kana buladığı Faulkner dünyası böyle trajik bir parlaklık yaşamamıştı. Christmas'ı linç edenlerin eline atan serüvenin aynı anda hem yaşam kadar içe dokunan hem de ölüm kadar kaçınılmaz oluşuna şaşırdım. Geleceği elinden alınmış ve efsanesinin dışında hiçbir gerçeği olmayan bu Güney'de en fırtınalı köpürmeler yazgı tarafından önceden dondurulmuştur; Faulkner zamanı geçersiz kılmakla birlikte öyküsüne bir süre vermesini bilmişti; kitabın tam ortasında dengesini bozuyordu: yazgının galip geldiği yerde, geçmiş ve gelecek eşitleniyor, şimdiki zamanın artık gerçekliği kalmıyordu; Christmas için şimdiki zaman, birbirine bağlı iki zaman parçası arasındaki kesintiydi—biri doğduğu güne inen, öteki korkunç sonunun saatine çıkan iki zaman dilimi arasındaki kesinti— ve her ikisi de aynı lâneti açığa vurmaktaydı: damarlarındaki kara kanı. Bu nedenledir ki suçu gizlenmişti. Zamanı alt üst etmekle Faulkner tekniğini zenginleştiriyordu. Diğer romanlarından daha da ustalıkla gölgeleri ve aydınlıkları dağıtıyordu; anlatının gerilimi, olayların çarpıcılığı *Ağustos Işığı*'nı örnek bir yapıt yapıyordu. Formüller üreten Marco, bundan böyle romanın ya senkronik olacağını ya da roman olamayacağını söylüyordu. Her ne olursa olsun geleneksel Fransız romanının devrini tamamladığını, genç Amerikalılar tarafından önerilen yeni özgürlüklerin, yeni zorlamaların göz ardı edilemeyeceğini düşünüyorduk.

Paris'e pek sık gitmiyorduk ama gidince de her seferinde bu kalıştan olabildiğince yararlanıyorduk. İtalyan sanatı sergisini, Flaman sanatı sergisini gezdik. Yıkım çalışmaları yapılan eski Trocadéro'nun kalıntılarını biraz hüzünle gidip izledik. Casino de Paris'de Maurice Chevalier söylüyordu: *Quand un vicomte rencontre un autre vicomte* (Bir vikont bir başka vikonta rastlayınca). Kendisine öykünenlerin inanılmaz taklitlerini yapıyordu. Sinemalarda *La Kermesse héroïque* (Kahraman Kermes), *Le Mouchard* (Muhbir), *La Bandera* (Sancak) filmleri gösteriliyordu. *Les Caprices de Marianne*'da (Marianne'ın Kaprisleri) Marguerite Jamois'yı gördük, Madeleine Ozeray'ın "Küçük kedi öldü" deyişini dinledik. Bununla birlikte Jouvet'nin gösterilerinin akıllı uslu mükemmelliği bizi biraz sıkıyordu ve *La guerre de Troie n'aura pas lieu* (Truva Savaşı Olmayacak) adlı yapıtı izlemeye gitmedik. Atelier'de, Camille'in başarıy-

la Balzac'dan uyarladığı *Faiseur*'ün (Düzenbaz) galasına gittik. Mercadet'nin görkemli robdöşambrına bürünen Dullin aynı canlandırdığı kişi gibiydi; ağlamaklı ve yoksul, boşuna hakkını almak için yalvaran alacaklı M. Violette rolünde ise Sokoloff daha da şaşırtıcıydı: onun varlığında büyücü nitelikli birşeyler vardı. Bir gala gecesi ilk kez fuayeye sanatçıların arasına girdim; insanlar Camille'in, Dullin'in üstlerine viyaklamalar, kükremeler, cıvıldaşmalarla hücum ediyorlardı, şaşkınlıktan sesim kısıldı. Dullin ve Camille ile neyse ki tümcelere gereksinimim yoktu; ama, Sokoloff'un oyununu ne kadar beğendiğimi söylediğim Camille beni ona doğru itti ve: "Gidip onu kutlayın" dedi. Bir sıranın üzerine, dizlerinde M. Violette'in eskimiş silindir şapkası ile, uzaklarda bir havada oturuyordu; anlaşılmaz birkaç sözcük söyledim, o da buruşmuş göz kapaklarının arasından bana alaydan çok hayretle baktı. Yüzümé ateş bastığını hissediyordum, alnımdan ter akıyordu: kendi kendime, kesinlikle sosyete yaşamı için yetenekli olmadığımı söyledim.

Son Noel tatilimden pırıl pırıl anılar taşıyordum. O yıl, Lionel, yaşlı bir teyzesiyle İsviçre'de Gstelg'da bir dağ evinde kışı geçiriyordu. Kız kardeşimi davet etmişlerdi. Ben de Sartre'la birlikte çevrede küçücük, çok güzel bir otele yerleştim; otel köyün bütün evleri gibi ahşaptı ve kocaman çini bir sobayla ısınıyordu; karlı sokaklar ıslak çam ve bağ çubuğu ateşi kokuyordu. Montroc'dakilerden biraz daha dik yamaçlarda, hemen hemen aynı kararsızlıkla kayak çalıştık: Lionel çok iyi bir kayakçı ama berbat bir öğretmendi. Yaşlı teyze Noel'i kutlamak için bir İngiliz pudingi ısmarlamıştı, onu romla ıslattık, neşeyle alevlendi; söndüğünde Sartre, düşünülerek yapıldığı izlenimini verecek denli kararlı bir hareketle onu yere attı. Gene de yedik.

Olga ile çok iyi anlaşıyorduk ama birbirimize benzemiyorduk. Ben tasarılarla yaşıyordum, o geleceği yadsıyordu; her çaba ona aşağsanacak gibi görünüyor, ihtiyatı bir küçüklük, sebatı kendine karşı bir yalan olarak algılıyordu; yalnızca kendi heyecanlarına değer veriyordu: mantıkla anlaşılan şeyler onu ilgilendirmiyordu. Beethoven ya da Bach'ı severek dinliyor, ama Marco bize Stravinsky'nin Oktet'ini dinlettiğinde: "Müzik beni sıkıyor, ben yalnızca sesleri seviyorum" diyordu. O dönemde bol bol kullandığımız Scheler'in[1] söz hazinesine göre Olga, "dirimsel değerler"i, "tinsel değerler"in çok üstünde tutuyordu; ne sanat, ne edebiyat

[1] Bugün onu faşizmin bir öncüsü olarak kabul ediyoruz.

onu insan vücutları, hareketleri, yüzleri kadar etkilemiyordu. Oscar Wilde için deli oluyordu ve ben onun estetik zevkini biraz yetersiz buluyordum; ama önyargıları beni hiç rahatsız etmiyordu; bunları yaşına veriyordum ve onun bana karşı haklı olabileceğini hiç düşünmeden bu düşünceleriyle eğleniyordum. Sartre ile olan ilişkileri de sorunsuzdu: ikisi birlikte olmaktan mutluydular ve hiçbiri diğerinden başka bir şey istemiyordu. Şimdiki zaman Olga'ya yetiyordu; belirleyen, sınırlayan ya da vaat eden, ama her zaman önceleyen sözcükler tamamiyle konudışı görünüyordu.

Genellikle olduğu gibi, işleri karıştıran şey, üçüncü bir kişinin araya girmesi oldu. Olga Marco ile çıkmaktan duyduğu zevki saklamıyordu ve Sartre, Olga'nın onu kendisine yeğlediği kanısına kapıldı. Karşılaştırma yapınca, yani ölçünce, yaşanan anlara kendini bırakmaktan vazgeçiliyor; artık şimdiki zaman geleceğin bir işaretinden başka bir şey olmuyor ve sorular doğuyor: Sartre kendi kendine, Olga'ya sorular sordu ve ağız münakaşasına kadar vardılar. Bu kıskançlık ve gelişmeleri tamamiyle platonik bir düzlemde yer aldı. Marco kadınların yanında güçlük çekmeden başmelek rolünü oynuyordu. Aynı zamanda çocuksu ve temiz, hafif olan Olga kolayca ürküyor ve saygı uyandırıyordu. Sartre açısından salt duygusal bir elkoyuculuk söz konusuydu.

Bu duygu, Olga Marco'ya hiç ilgi duymasaydı da ortaya çıkar mıydı? Sanırım evet; Marco yalnızca bir bahane oldu. Daha geçen yıldan beri Sartre, Olga'ya bağlanmıştı. Onu uzun süre hemşire rolünün sınırları içinde tutmamıştı. Başlangıçta, ona öyküler anlatıp şarkılar uydurup verdiğinde, onu hayran bırakmaktan çok kendini oyalamayı düşünüyordu; benim yanımda bunu denemiyordu bile: ben ona, kendi hakikati olduğuna inandığı şeyi bozması için çok fazla yakındım. Ama bir yabancıya, kendisinin olduğunu sandığı bu zavallı sinir hastasının varlığını çektirmekten tiksiniyordu; birkaç saat için bu hastanın yerine parlak bir meydan soytarısını koyuyordu: şaşıran ıstakozlar onu terk ediyorlardı. Bu molaları sabırsızlıkla beklemeye, Olga'nın varlığını istemeye başladı: Olga bir araç olmaktan çıkıp bir amaç oldu; ondan sonra, artık onun hoşuna gitmek için sevimli olmaya çabalıyordu. Deliliği yatışınca, onun gözünde Olga, onu deliliğine karşı koruduğu o öğleden sonraları kazanmış olduğu değeri korudu. Sartre başladığı işi yarım bırakmazdı; Olga ile bir dostluk başlatmışsa, bunu doruğuna çıkartması gerekiyordu. Ama aralarında yarattığı bu bağların hiçbir zaman herhangi bir hareket ya da davranışla temsil edilmesini düşünmüyordu çünkü Olga kutsaldı; duru-

munun ayrıcalıklı özelliği ancak olumsuz bir tarzda kendini gösterebilirdi: Sartre onun tekelinde olmasını şart koştu; hiç kimse Olga için kendisi kadar önem taşımamalıydı.

Olga'nın gülümsemeleri, bakışları, sözleri, birer işaret ve kazanılması umulan şeyler haline dönüşünce iki kat önem kazandı. Öte yandan, istakozlar geri çekilirken arkalarında yeni saplantılarla dolmaya hazır koskocaman boş bir kumsal bırakmışlardı. Gözlerinin hizasında danseden bir kara leke tarafından büyüleneceğine, Sartre aynı dikkatle Olga'nın en ufak göz kırpıştırmasını gözetliyordu: her birinde bir dünya keşfediyordu. İhtiyatlı bir davranışla, onu soruların, yorumlarının ağırlığı altına sokmaktan sakındı; bana bunları esirgemiyordu; Marco'ya karşı iyi bir puan almış mıydı? Olga'dan talep ettiği bu kökten tercihi elde etmiş miydi? Günün birinde edecek miydi? Bu konuda saatlerce söyleşiyorduk.

Bu canımı sıkmıyordu; Sartre'ın, halüsinasyonlu sinir nöbetleri yerine Olga'nın duygularını kollamasını yeğliyordum. Başka bir şey beni endişelendirdi. Onu fethetmek hırsı ile Sartre Olga'yı sonsuz bir değerle donatıyordu; birdenbire, Olga'nın görüşlerini, zevklerini, küçümsemelerini hafife almam yasaklanmıştı; artık bunlar bir değer sistemini belirtiyorlardı ve bu sistem benimkine ters düşüyordu. Bu değişikliğe kolayca alışamadım.

Sartre bu tür anlaşmazlıklara hiç de karşı değildi. Berlin'de Marie Girard ile, büyük oranda o hiçbir şeye önem vermediği, hiçbir şey istemediği, hemen hemen hiçbir şeye, hele hele sanatın ve edebiyatın üstünlüğüne inanmadığı için ilgilenmişti. Onun benliğine herhangi bir kuşkunun sızması, yazma kararının zayıflaması her zaman için olanaksızdı; öyleyse hiçbir şey onu zamanını yitirmekten, tutkulara kapılmaktan, her ne olursa olsun söyleyip yapmaktan alıkoymuyordu: bir tehlikeyle karşı karşıya değildi. Hatta yanmayacağını bildiği bu ateşle oynamakta yarar görüyordu: böylece, tasarı ve amaçlarına göre özgür kaldığına kendisini inandırıyordu; o denli tiksindiği ciddiyet anlayışından kaçmış oluyordu.

Bana gelince, o sıra üzerinde çalıştığım kitap benim için önemliydi; ama bu iki yıl boyunca, geçmişime sadık olmak için ve Sartre beni bu işe ittiği için yazmıştım. Kararımın daha az sarsılır olmadığını bildiğim oranda kendi kendime koyduğum yönergeleri soru konusu yapmaktan nefret ediyordum. Böylece, ona daha çok önem verdiğim takdirde Olga'nın yaşamıma getireceği karmaşayı reddettim. Onu, her zaman için benim gözümde taşıdığı değere indirgemeye çalıştım: onu bütün kalbimle seviyordum, ona değer veriyordum, çok hoşuma gidiyordu; ama hakikati

elinde tutmuyordu; benim, her şeyin tam merkezinde işgal ettiğim bu en yüce yeri ona terk etmeyecektim. Ama yavaş yavaş boyun eğdim. Sartre ile her konuda uyuşmak benim için o kadar gerekliydi ki Olga'yı onun gözünden farklı bir gözle göremezdim.

Dostlarımız gülümsüyorya da kızıyorlardı, hepsi küçük bir kız çocuğunun bizi bu denli etkisi altına almasına şaşıyorlardı. Bu etki öncelikle Olga'nın niteliğiyle açıklanabilir. *Konuk Kız*'daki Xavière'i canlandırırken Olga'dan esinlendikçe, bunu Olga'yı sistematik olarak değiştirerek yaptım. İki kadın kahramanımı birbirine düşüren anlaşmazlık, Xavière'e sevimli görüntüsü altında sinsi ve gem vurulmaz bir bencillik vermeseydim, bu denli yoğunluk kazanamazdı; Françoise'ın günün birinde nefrete, cinayete zorlanması için Xavière'in duygularının aldatıcı bir parıltıdan başka birşey olmaması gerekiyordu. Evet Olga'nın kaprisleri, huysuzlukları, tutarsızlıkları vardı: ama aksine, bunlar onun yalnızca en yüzeysel hakikatini oluşturuyorlardı. Cömertliği (bu sözcüğü Kartezyen anlamda kullanıyorduk) apaçık ortadaydı; ve açık kanıtlar —ki bütün gelecek bunu doğrulayacaktı— bize onun gönlünün derinliğini, sağlamlığını, dürüstlüğünü garanti ediyordu. Toplumsal sivrilmeleri küçümsemesi, mutlak düşü ile bize çok yakındı. Bizim ahlakî titizliklerimize temelden uygun olmasaydı onun bize ters gelen nitelikleri bizi büyülemezdi; bu benzerlik bizim için doğaldı; ondan söz etmiyor, yalnızca bizi şaşırtan şeyleri gözlemliyorduk; ama bu uyum, bizim Olga ile olan ilişkilerimizin temeliydi Xavière'i yarattığımda, Olga'dan —ve onu karartarak— yalnızca ondan yola çıkarak oluşturduğumuz efsaneyi kullandım; ama kişiliği bu efsaneden çok daha zengin olmasaydı bizi bu denli bağlamaz ve bir efsane yarattıramazdı.

İşte çevremizdekileri hiç de haksız olmayarak şaşırtan bu sapkınlık oldu; Olga ile olan ilişkimizden rahatça tat alacağımız yerde biz, onun yerine bir efsane koyduk. Bu yanılmayı, bizde olgunluk yaşının uyandırdığı tiksintiye vermek gerekir; buna uyum sağlayacağına, Sartre nevrozu denemişti, ve ben de sık sık gözlerimde yaşlarla yaşlanmanın düşmek olduğunu düşünüyordum. Olga'nın yanında, gün be gün, olgunluğumdan yararlanmıştım. Yine de gençliği, karmaşasını, isyanlarını, özgürlüğünü, uzlaşmazlığını pek çok seviyorduk. Coşkusuyla, aşırılıkçılığıyla Olga gençliği bütün parlaklığıyla canlandırıyordu. Yalnızca sözleriyle değil, davranışlarıyla da geleneklere, kurumlara, yönergelere, alışkanlıklara ve sınırlara karşı geliyordu; açlığı ve uykuyu bastırıyor ve mantıkla alay ediyordu: bizim de utanmaksızın boyun eğemediğimiz insanlık durumun-

dan kaçıp kurtulmak istiyordu. Biz de böylece ona birtakım değerler ve simgeler yükledik. Olga bizim gözümüzde Rimbaud oldu, Antigone ya da yaramaz çocuk oldu, pırlanta parlaklığında bir gökyüzünün tepesinden bizi yargılayan kara bir melek oldu. O bu değişimleri kışkırtmak için hiçbir şey yapmıyordu; aksine: bundan rahatsız oluyordu; yerini çalan bu olağanüstü kişiden nefret ediyordu. Ama bu kişiliğin onu yutmasını engelleyecek gücü yoktu.

Kendisini yaşadığı ana kısıntısız vermesine hayrandık; bununla birlikte ilk işimiz onun için, bizim için bir gelecek kurmak oldu: artık bir çift olacağımıza bir üçlü olacaktık. İnsan ilişkilerinin sürekli yeni keşiflere konu olacağına, *denemeksizin* hiçbir şeklin ayrıcalıklı olmadığına, hiçbir şeyin olanaksız olamayacağına inanıyorduk: bu durum bize kendini kabul ettirmiş gibiydi. Bunu bir kez daha düşlemiştik. Sartre askerliğini yaparken bir gece Montparnasse'da yarı sarhoş, çok sevimli, kaybolmuş çok genç bir kıza rastlamıştık. Bizimle bir bardak içmesi için davet etmiş, sızlanmalarını dinlemiştik; kendimizi çok yaşlı ve çok ağırbaşlı hissetmiştik. Ondan ayrılırken, birbirimize onu evlât edineceğimizi söyleyerek şakalaşmıştık. Şimdi ki tamamiyle olgun, tamamiyle ağırbaşlıydık, bizden daha genç ve bakımımızdan yararlanabilecek birisi için kendimizi vermek bize uygun ve çekici görünüyordu. Yaşamaktaki beceriksizliğiyle Olga yardımlarımızı gerektiriyordu; karşılığında, bizim şimdiden yıpranmış bulduğumuz bu dünyaya tazelik getiriyordu. Herbirimizi tatmin edecek gibi görünen bir başbaşa ve toplu görüşmeler düzeni kurduk.

Gerçekten de, Olga'nın coşkunlukları taşrayı tozlarından arındırdı; Rouen parıldamaya başladı. Bize kapısını büyük bir nezaketle açıyordu; bize yasemin çayı ve kendi buluşu olan sandviçler sunuyordu; bize çocukluğunu ve Yunanistan'ın yaz manzaralarını anlatıyordu; biz ona yolculuklarımızdan söz ediyorduk; Sartre dağarcığından şarkılar söylüyordu; komediler uyduruyorduk: yirmi yaşlarımızı yeniden yaşıyorduk. İlkbaharın ilk uyanışıyla, Saint-Adrien'e Seine nehrinin kıyılarındaki kalker yalıyarların dibine gittik; akşamları Venedik fenerlerinden yapılan kordonların aydınlattığı çardakların altında dans ediliyordu. Ormanın dolaylarındaki uçuş alanındaki Aéro-Bar'ı keşfettik. Orada bir dans pisti ve içinde yenilip içilebilecek garaj bölmeleri vardı. Öğleden sonra lokal boştu ve orada birkaç saat geçirdiğimiz oluyordu; ben bir köşede çalışıyordum, Sartre'la Olga bir başka köşede konuşuyorlardı; sonra ben de onlara katılıyordum. Zaman zaman, çok seyrek olarak, bir küçük uçak kalkıyor, iniyordu. Sartre'ın hep nesneleri sözcüklere dönüştürme eğili-

mi vardı ve beni de buna alıştırmıştı; her şeye şaşıran Olga bu düşkünlüğü yürcklendirdi. Zaman zaman bundan rahatsız oluyordum. Sonu gelmeyen bir şekilde, bir frenk üzümü likörünün lezzeti ya da bir yanağın kavisi üzerinde yorumlar yaptığımızda, kendimizi "metin açıklamaları" yapmakla suçluyordum. Ama cılız olanaklarımızı azami oranda kullanmaya zorunluyduk.

Paskalya tatilinde Olga bizimle birlikte Paris'e geldi. Onu *Les temps modernes*'i (Modern Zamanlar) izlemeye götürdük; filmi peşpeşe iki kez izledik, bütün görüntüleri ezberlemeyi dilerdik. Şarlo ilk kez sesi kullanıyordu ama gerçekçi bir biçimde değil; aksine, bazı kişileri insansal niteliklerinden uzaklaştırmak için sesten yararlanıyordu: emirler mikrofonla söyleniyordu, mucidin yutturmaca sözlerini bir pikap durmaksızın yineliyordu. *Titine'i arıyorum*'un melodisiyle söylediği şarkıyı özenle ezberlemiştik:

La spinach or la tacho
Cigaretto torlo totto
E rusho spagaletta
Le le tu le tu le tava

Bunu sık sık mırıldanıyorduk ve Marco gür bir sesle söylüyordu. Dome'da, Vikings'de yiyip içen, konuşan insanları saatlerce izledik. İyi gitaristlerin ve ileri yaşlı, acıklı sesli bir kadın şarkıcının dinlenildiği bir İspanyol lokantasında akşam yemeği yedik; bu şarkıcı dans da ediyordu ve o zaman toplu vücudu şaşırtıcı biçimde hafifliyordu. Zaman zaman ortadan kayboluyordu, ve geri döndüğünde, yüzünde çok mutlu bir şey görünüyordu: Camille bize onun eroin kullandığını söyledi, kendisi eczacı kızı olduğu için uyuşturuculardan anladığını düşünüyordu. Birkaç gün sonra Olga ailesinin onu çağırdığı Beuzevile'e gitmek zorunda kaldı. Onun umutsuzlukları, yoğunluk olarak coşkularından daha üstündü ve onun açısından her dakika zaman yokolduğu için, bizden ayrılırken bizi bir daha görebileceğini hiç tahmin edemiyordu. Dome'de bir tahta sıraya oturup, her üçümüz de iki saat boyunca sessizce can çekiştik. Rouen'a geri döndüğünde, kendisini ve bizi orada bulacağını o kadar az bekliyordu ki, garın salonunda valizi elinden düştü. Sartre ve ben tatilimizi Belçika'ya kısa bir gezi ile bitirmiştik; Brüksel, Bruges, Anvers, Malines: ölü taşlar, canlı bir büyük liman ve dünyanın en güzel resmi.

Bu son üç aylık okul döneminde dostlarımız bizi görmeye geldiler. Camille Rouen'da iki gün geçirdi ve taşra kentlerini sevdiği için ona bütün kıyı bucakları gezdirdik. Couronne otelinin kanlı ördek yemeğini beğendi, Cintra'da porto içti; akşam, Le Royal, ona gençliğinin sönük Toulouse dansinglerini anımsattı; duvarları yeşilimsi bir çuval bezi ile kaplanmıştı; tavanda kâğıt süs kordonları koşuşuyordu; turuncu bir ışığın içinde küçük memurlar, üniversite öğrencileri dansediyorlardı. Camille şampanya ısmarladı, Olga'yı piste sürükledi; orkestra bir pasodobleye başlayınca, kollarını kavuşturdu, başını arkaya attı ve topuğuyla yere vurarak çok usta bir stilde bir gösteri yaptı; müccvherleri şakırdıyor, saç örgüleri uçuşuyordu, herkes ona bakıyordu. Petit Mouton'a geri dönerken, şarkı söyleyen sesi uykuya dalmış sokakları dolduruyordu: evet, kesinlikle Sartre ile ben, Abel'in soyuna aittik; ama Olga onun gibi şeytanî bir işaretle damgalanmıştı ve Camille Lucifer'in huzurunda Olga'yı vaftiz evlâdı ilân etti.

Geçen yıl, Sartre bu yıl felsefe lisansı sınavlarına hazırladığı Jacques Bost'la dostluk kurmuştu. Onu Rouen'a getirdi ve Bost sık sık bunu yineledi. Ondokuz yaşındaydı, parlak bir gülüşü, prensvari bir rahatlığı vardı çünkü iyi bir protestan olarak bu dünyada her insanın kral olduğuna inanıyordu. İlke olarak ve inançla demokrattı, kendisini hiç kimseden üstün hissetmiyordu: ama kendisininkinden başka bir yaşam tarzında yaşamaya rıza gösterilebilmesini ve özellikle kendisininkinden başka bir yaşta olunmasını kolayca kabul edemiyordu; o da kendi tarzında bizim için gençliği canlandırdı. Onda, aşırı özgür davranışlardan ötürü adeta küstah bir gençlik zerafeti ve aynı zamanda kendine hayran bir kırılganlık vardı: boğazını temizlerken biraz kan tükürmüştü ve yirmi yaşında ölmeye mahkûm olmadığına inandırmak için Sartre onu doktora götürmek zorunda kalmıştı. Güvenlik gereksinimini tatmin için, her ne kadar yetişkinler —belki Sartre dışında— onda merhametli bir şaşkınlık uyandırıyorsa da, onların beraberliğini arıyordu. O yıllarda, sık sık sözünü ettiğimiz düşsel bir kişilik yaratarak eğlenmiştik: küçük Crane. Söylediğim gibi, iç yaşamdan nefret ediyorduk; küçük Crane'da bu bir nebze bile yoktu; her zaman dışarda, olayların içinde, nesnelerin içindeydi. Alçakgönüllü, sakin ve inatçı olan küçük Crane düşünmüyor değildi, ama her zaman söylenmesi ve yapılması gerekeni söylüyor ve yapıyordu. Ağabeysi Pierre'e karşı "küçük Bost" diye çağırdığımız Jacques Bost bize küçük Crane'in canlandırılmışı gibi geldi.[1] Onun gibi o da nesnelere yapışı-

[1] *Akıl Çağı*'ndaki Boris'i Sartre, "küçük Bost"u Ruslaştırarak yarattı, en azından o dönemde bize göründüğü şekliyle.

yordu: içtiği pernod bardağına, ona anlatılan öyküye. Hiçbir tutkusu yoktu ama inatçı küçük arzuları çok boldu ve onları tatmin ettiğinde ölçüsüzce mutlu oluyordu. Hiçbir zaman yersiz bir söz söylemiyor, yersiz bir hareket yapmıyordu; herhalde tam tamına gerektiği gibi tepki veriyordu; yani, doğallıkla bu, bizim aynı durumda yapacağımız gibi demekti. Zekâsı yaratıcı değildi, "aptalca şeyler" söylemekten o denli çekiniyordu ki, aklından bir fikir geçerse onu saklamak için her türlü özeni gösteriyordu; ama zekâsı hızlı ve eğlenceli, tuhaftı. Bu tuhaflık, davranışlarında olduğu gibi sözlerinde de görünüyordu; Bost'un aşırı dindar ve sıkı eğitimi ile kendiliğindenliğinin diriliği arasındaki sürtüşmeden doğuyordu: aynı hareketle, kendine yönergeler koyuyor ve onlara karşı geliyordu. Onun, kendisini Sartre ve Marco ile beklediğimiz Le Havre'daki bir kahveye girişini anımsıyorum; kesik kesik, aynı zamanda hem hızlı hem ağırbaşlı adımlarla ilerledi, yüzü özenle denetlenen bir neşeyle aydınlanmıştı: bu neşeli telaşla, öğrenilen ağırbaşlılığın karışımı bizi gülümsetti. Bize kuşkuyla baktı: "Siz üçünüzün neyiniz var da birbirinizi göz ucuyla dürtüyorsunuz?" dedi. Anında Marco patladı, biz de ona uyduk. Rouen'da Bost herkesi fethetmişti. Marco onu gözleriyle yiyordu. Olga onunla bütün bir gece dolaşıyordu; bir şişe cinzanoyu lıkır lıkır içip boşalttılar ve sabaha karşı kendilerini bir derenin içinde yatar buldular. Ben, La Métropole kahvesinin kapısını hem cesur hem çekingen bir biçimde ittiğimde onu cana yakın buldum. O öğleden sonra Sartre Olga ile çıkıyordu ve ben de Bost ile gezmeye gittim. Bana, Sartre'ın ders veriş tarzı, disiplini küçümsemesi, bir profesörün değil de birdenbire yaşamın anlamsızlığı karşısında İfrit olan bir adamın ani öfke nöbetleri üzerine beni çok eğlendiren şeyler anlattı; örneğin bir gün dersin ortasında durup sınıfın üzerinde bunalmış bakışlarını gezdirerek: "Bütün bu yüzlerin üzerinde, tek bir zekâ ışığı yok," demişti. Bu parlamalar sınıfın yarısını dehşete düşürüyor ve Bost'a da saklamayı güçlükle başardığı gülme nöbetleri getiriyordu.

Kız kardeşim Petit Mouton'da oldukça uzun bir süre kaldı; Bonjan Galerisi'nde açacağı bir sergiye hazırlanıyordu. Poz verme seanslarının acı bir bitkinliğe soktuğu Olga'nın bir portresini yaptı. Gégé de aynı dönemde geldi. Olga'nın odasına doluştuk ve oyunlar uydurduk. Gégé göbek attı, Marco şarkı söyledi, Bost ayak parmaklarıyla kibrit yaktı, Sartre kadın kılığına girdi. Tuhaf bir biçimde bu ona yakışıyordu. Norveç'e yaptığı gemi yolculuğunda, bir kıyafet balosu nedeniyle, annesine ait bir siyah kadife elbise giymiş, iki uzun örgülü sarışın bir peruk takmıştı: Ame-

rikalı bir sevici (lesbiyen) bütün gece ısrarla onu izlemişti. Ertesi gün üzgün bir havayla ondan yüz çevirmişti.

Rouen o sıralarda kız kardeşimi ve beni özellikle mutlu eden büyük bir skandalla çalkalanıyordu. Déstr okulunda bir "ödül töreni"nde, toplantıya başkanlık eden yüksek rütbeli papaz Bois de la Villerabel'in yakutunu dindar bir biçimde öpmüştük. Bir ahlâksızlık ve rüşvet olayı sonunda Vatikan ona ağır cezalar vermek durumunda kalmıştı. Olayda bir genç kız yaşamını yitirmişti. Rahibeler suç ortaklığına karışmıştı. Katedralin gölgesinde muazzam dedikodular yapılıyordu; piskoposun, onun en yakın yardımcısını sorumlu tutan savunucuları vardı. Ama kimse olayları yadsımaya kalkışmamıştı; piskoposluğu çevreleyen rahibelerin yönettiği manastır okullarının bulunduğu sakin sokaklar üzerine bu olaylar beklenmedik bir ışık tutuyorlardı.

Kız kardeşim kendisine resim yapmak için yeterli zamanı bırakmayan sekreterlik görevinden ayrılmıştı; şimdi, sabahtan akşama dek çalışıyordu. Santeuil sokağında, deri hali yakınında yeni bir atölyeye taşınmıştı; ne yazık ki rüzgârın içeriye dalga dalga sepicilik ve leş kokuları getirdiği, büyük, kaba ama hoş bir odaydı; oraya mutfak takımları taşımıştı, yemeklerini orada yiyordu: gerçekte, son derece kemer sıkarak orada yaşıyordu çünkü boyalar pahalıydı ve onun da beş parası yoktu. Sergisi Haziran başında oldu; açılışa çok kişi geldi ve eleştiriler çok övücüydü. Manzaraları, portreleri sağlam yeteneklerini ortaya koyuyordu. Onu dalaverelerine alet eden Marco'ya çok kızdım. Rouen'da, çok becerikli olduğu yapmacık arkadaşlıklarından birini onunla başlatmıştı; sonra onu iki üç kez yarı lüks Paris lokantalarına yemeğe davet etti; onu gönül okşayıcı söz ve davranışlara boğdu, içini açtı, kötü niyetini saklayan yumuşak bakışlarıyla ve kısık sesiyle Sartre ile benim onu bu kadar yanlış değerlendirmemize ne kadar üzüldüğünü söyledi; hiçbir belirgin söz iletmedi ve güzel yüzü saflık yansıtıyordu: kız kardeşim çok üzüldü. Neyse ki birbirimize, benden açıklama isteyeceği kadar yakındık. Ona Marco'nun kim olduğunu anlattım ve bu kadar safça tuzağa düştüğü için çok canı sıkıldı.

Pagniez ile olan ilişkilerimizin arasında Marco, daha uzun süren bir başarı ile girdi. Pagniez, bizim Olga'ya olan hayranlığımızı çok kuvvetle kınıyordu; Pagniez'nin kıskanç bir dostluk anlayışı vardı ve zaten Olga'dan hoşlanmıyordu. Biz de Olga'ya onun kararsızlıklarını söyleme gafletinde bulunduk, bu da onun Pagniez'den yana olmaması sonucunu doğurdu. Marco ile çıktığı bir akşam, Marco, umursamazca Pagniez'ye sal-

dırdı; Olga tuzağa düştü ve konuyu abarttı; ona Pagniez'nin kuzini ile yarı nişanlılık durumunu anlattı. Pagniez bunu Marco'nun bilmesini istemiyordu. Marco bunu öğrendiğini Pagniez'ye hemen söyledi; ve öyle bir becerdi ki Pagniez Olga'nın kendisinden nefret ettiğini ve bu boşboğazlığı tasarlayarak yaptığını sandı; ona ve bize bundan ötürü kızdı. Bizim yönümüzden de, Olga'ya karşı takındığı düşmanca tutum bizi rahatsız ediyordu. Rouen'a Thérèse ile geldi ve geceyi Petit Mouton'da geçirdi. Sabah bize, yandaki odadaki konuşmaların onu nasıl duygulandırdığından söz etti, bir kadın ve bir erkek sesinin diyaloğuydu: konuşmaları seçememişti ama bu tiz ve pes seslerin birbirine yönelişinde birleşmenin o evrensel ve de ölümsüz şarkısını sezmişti. Şiddetle karşı çıktık: odasının yanındaki odada karısını döven başçavuş kalıyordu. Önemli değil, dedi. Gene de bu "düet", simgesel, evrensel ve allak bullak edici bir niteliğe sahipti. Pagniez ile aramızda bu tür görüş ayrılıkları yeni değildi; ama ona karşı eski yandaşlığımızı yitirmemiştik ve onun insanları sevme ülküsünün aramızda bir çukur açtığını düşündük.

Marco'ya gücenmeyi beceremiyorduk, sitemlerimize gülüyor ve bizi yumuşatıyordu. Şeytanlığı bizi oldukça kötü bir şaka yapmaya sürükledi ve bugün bu şakanın komik bir yanını göremiyorum. Meslekdaşlarından Paul Guth adında birinden hoşlanmıyordu: onu yetkililere karşı abartılı bir saygı göstermesinden ve aşırı yazınsal iddiaları olmasından ötürü kınıyordu. Guth, değerini son derece övdüğü bir kitap yazıyordu ve Marco onun burnunu sürtmek istiyordu. Daha çok Olga'yı eğlendirmek için Sartre da oyuna katılmayı kabul etti. Marco Guth'a, başarıya erişmiş bir yazarın fikrini almasının kendi yararına olacağını kabul ettirdi ve Pierre Bost ile ilişkisini ileri sürdü: bu yazar Rouen'dan geçecekti; Marco Bost'a Guth'un kitabının taslağını iletmeyi ve ondan bir randevu almayı önerdi, Guth da kabul etti.

Kararlaştırılan gün, Petit Mouton'a yakın kahveye ilk önce ben gidip döndüm. Biraz sonra kısa boylu yusyuvarlak bir adamla Marco geldi, adam hemen bana yapıtından sözetmeye koyuldu. Bana anlattığına göre, eski lise arkadaşları, örneğin Brasillach başarılı oldukları halde kendisinin, ki onlardan aşağı kalır yeri yoktu, hâlâ karanlıkta kalması haksızlık ve saçmalıktı. Ama hiç kuşkusu yoktu, çok yakında parlayacaktı. Cebinden metro biletleri, ip parçaları çıkarttı: bunlar onun esin kaynaklarıydı, yaşamın gerçeklikleri ile onun ilişkisini sağlıyorlardı. Kitabı destansı bir biçimde bir insanın —kendisinin, ve genelde insanın— ana rahmine düşmesinden ölümüne dek olan öyküsünü anlatıyordu; yalnızca bi-

rinci bölümü bitirmişti. Bunları anlatırken Olga kahveye girdi ve beni tanımıyormuş gibi bir başka masaya oturdu; bir fahişe rolünü oynadığını ileri sürüyordu; birkaç dakika sonra Sartre göründü, boynu bir eşarba gömülmüştü, kolunun altında kütüğe benzer kocaman bir defterle geldi. Marco onu Guth'a Pierre Bost diye tanıştırdı. Sartre taşlağı önüne yaydı ve bu Rouen göğünden de gri ve çirkin, gülünç benzetmelerle dolu anlatıyı yerden yere vurmaya başladı; tek bir deyiş hoşuma gitti, diyordu, "bir kan çileği"; ama o da bütün fizyoloji dersi kitaplarında yer alıyordu; geri kalan için, sahte-Pierre Bost, Guth'un aşağı yukarı: "Tutkunun lokomotifi ilgisizliğinizin rayları üzerinde ilerliyor" gibilerden birşey yazdığını yüzüne vurdu. Bu haklı olmasa da doğru infazdan sonra Guth'u dehşet, Marco'yu mutluluk içinde bırakarak gitti.

Olayın devamı gelişti. Guth gerçek Pierre Bost'a yazdı. O da ona yanıt verdi ve gerçeği anlattı. Kardeşi Jacques'a kendi adının haksız kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı yazdı. Bu kızgın davranış bize can sıkıcı bir ciddiyet anlayışının ifadesi gibi göründü ve kınadık. Gerçekte, Sartre da ben de aynı durumda adımız kullanılmış olsaydı çok kızardık. Yine de bu kuşkucu şaka bana vicdan azabı vermedi: kurban gayet iyi durumda.

Yaşamımıza karışan kişilere hep aynı dikkati gösteriyorduk; onlardan Olga'ya, Marco'ya, Bost'a söz ediyorduk onlar da bizi düşünce üretmelerimizde gönüllü olarak izliyorlardı. Sartre'ın sınıfında geçen bir olay beni çok etkiledi: parlak zekâlı, ama gayrimeşru, faşist ve içine kapalı bir öğrencisi kendini damdan atarak intihar etti. Sabah saat sekizde bir fincan sütlü kahve içmiş, biri büyükannesine diğeri bir genç kıza iki mektup yazmıştı; sonra banyoya girip boğazını usturayla kesmişti; ölmemişti; o vakit dama çıkmış, yoldan geçenlere "Dikkat, geri çekilin" diye bağırmış ve atlamıştı. Uzun süre, kalbim sıkışarak, bu sütlü kahve fincanını, ölümün eşiğinde bile koruduğu bu başkası için kaygı duyma hissini düşündüm.

Rouen dolaylarında Sartre'ın ziyaret etme merakına kapıldığı bir ruh hekimliği kliniği vardı; beni ve iki üniversite öğrencisini, Olga ve Bost'u birlikte götürmek için izin aldı. Kırın ortasında büyük dış kapının önünde Müdür bizi bekliyordu; birtakım adamların bahçe işleriyle uğraştıkları sebze ve meyve bahçelerinden geçtik: hepsi hasta, ama zararsızdılar, müdürün söylediğine göre. Delilerin özgürlük içinde ellerinde çapalar, kürekler, tırmıklarla çalışmaları bende tuhaf bir etki yaptı. Mü-

dür bize ana binaya dek eşlik etti ve bizi bir genç doktora teslim etti. Birinci koğuşa girdik: iki sıra yatak dar bir koridorla ayrılmıştı; havada yabanıl ve pis, ne tam anlamda insanî, ne tam anlamda hayvanî bir koku dalgalanıyordu. Koridorun ucunda mavi bez elbiseler giymiş adamlar toplanmıştı. Bunlardan biri pantolonunun yırtmacını açmıştı, ötekiler onu azarlıyor ve saklamaya çalışıyorlardı; bize özür dileyen bir ifadeyle gülümsediler. Boğazım sıkıştı; Olga, Bost, Sartre da çok rahatsız görünüyorlardı: biz ne ürkünç bir teftiş yapıyorduk? Sadece doktorun rahat bir gülümsemesi vardı, sakin bir sesle konuşuyordu. Yataklara gömülmüş iki vücudu göstererek "Bunları sonda ile beslemek zorundayız" dedi. Eğildi, birşeyler söyledi: adamın gözleri açıktı ama yüzünde hiçbir şey kıpırdamadı. Bir ikinci, bir üçüncü yatakhaneden geçtik: her yerde aynı koku ve kıpırdamayan, mavi üniformalı adamlar. Uzun esmer bir tip doktora koştu: "Radyo bozuldu" diye bağırdı ve bağırmaya devam etti: bu barakada yaşam zaten içi açıcı değildi, radyo da olmazsa zaman nasıl öldürülecekti? Doktor belirsiz bir işaret yaptı: radyo onun alanı değildi. Kendi kendime "doğru, dedim, burada bile zaman geçiyor, onu öldürmek gerek." Sabahtan akşama dek orada öylece hiçbir şey yapmadan, yataklarından başka kendilerine ait bir köşeleri bile olmaksızın duruyorlardı. İlerledikçe, çevremde mutsuzluğun yoğunlaştığını duyuyordum.

Küçük bir odada gene de masalar vardı ve adamlar yazıyorlardı; defterleri mükemmel bir kaligrafiyle yazılmış, ses uyumu ya da eşanlamlılıkla sıralanan sözcüklerle dolduruyorlardı: bunlar hiç olmazsa sıkılmıyorlardı. Yan oda gürültülüydü, bir ses mırıltısı duyuluyordu: orada paranoyak ya da halüsinasyonlu psikoza yakalanmış hastalar vardı. Biri bizi kenara çekti, ona yardım etmemiz için yalvardı: karnına bir telefon yerleştirmişlerdi, aralıksız ona "kötü içki" veriyorlardı; çok doğal ama bitkin bir konuşma biçimi vardı. Komşusu bize göz kırptı ve alnını elledi. Dişlerinin arasından "o kaçık" dedi; ve bize kendi öyküsünü anlatmaya koyuldu: sağ kalçasındaki bir işaret onun Güney denizleri İmparatorunun yasal oğlu olduğunu kanıtlıyordu. Bir başkası bize kendisinin icat etmiş olduğu ama ruhsatının çalındığı bir makineyi anlatmaya başladı. Sainte-Anne'da da bu tür olaylar görmüştüm; ama orada, bunlar tam tamına yalnızca olaydılar; burada, etten ve kemikten, günlük yaşamlarını sürdürmekte olan ve önlerinde daha bütün bir gelecekleri uzanan insanlar söz konusuydu: en kötüsü de buydu. Bu adamlar bizimle normal ses ve yüzleri ile, yüreklerindeki canlı tutkularla konuşurken, pencerelerin demirlerinin ardında yüz buruşturan, şaşkına dönmüş çehreler gördüm: budala-

lığın son evresine düşmüş deliler. Kaçınılmaz şekilde, bundan on yıl, yirmi yıl sonra, bu sanrılılar da aynı karanlıklara gömülecekler, bakışları sönecek, anıları kaybolacaktı. "Bazen aralarından iyileşenler oluyor mu?" diye doktora sordum. Omuzlarını silkti. İkiyüz altmış erkek hasta ve onlarla ilgilenmek için yalnızca kendisi vardı: gripleri, karaciğer krizlerini tedavi ediyordu; beyinsel bozukluklara gelince, bunları tedavi etmek için tek bir dakikası bile kalmıyordu: gerçeği söylemek gerekirse, hastaların hepsini tanımıyordu bile. Çok üzücüydü, bunu kabul ediyordu. Şunu dehşetle anladım ki, yasalara aykırı bir şekilde haksız yere buraya kapatılan bir kimsenin, hiçbir salıverilme şansı yoktu; ve hiç kuşkusuz, bu adamlar arasında tedavi edilebilecek durumda olanlar da vardı: onları kurtarmak için hiçbir şey denenmiyordu. Buraya girince, bütün umutları terk etmek gerekiyordu.

Doktor bir kapı açtı; fayans duvarlı bir hücrenin ortasında demir bir yatağa bağlanmış bir adam tepinip haykırıyordu; aynı tip yan hücrede bir başka adam uyuyordu. Bunlar azılılardı. Daha sonra felçlilerin bölümünü gördük, düzenli bir tedavi uygulanan biricik hastalar bunlardı; vücutlarına malarya mikrobu verilerek hastalığın esenlik evresinde durması sağlanıyordu; hepsi boş boşsafça gülümsüyor ve birşeyler mırıldanıyorlardı. Ziyaret delilerin avlusunda son buldu; burada, parmaklıklı pencerelerden seçtiğim insan artıkları bulunuyordu; çökmüş yüzü, salyalı ağzı ile biri tek ayak üstünde zıplıyor, öbürü parmaklarını büküyor, bir diğeri arkadan öne sallanıyordu: sürekli olarak eskiden simgelerle yüklü, şimdi ise her türlü anlamını tüketmiş olan hareketleri yineliyorlardı. Acaba bir gün —çok uzaklardaki çocukluklarında— herkes gibi olmuş muydular? Nasıl, niçin bu duruma gelmişlerdi? Ve biz onlara bu avluda bakarak, kendi kendimizi sorgulayarak ne yapıyorduk? Bizim varlığımızda onur kırıcı birşey vardı.

Müdür bizi yemeğe davet etmişti. Siyah giyimli ve hiç kimsenin ne beynini ne yüreğini "sarhoş etmediğini" kurumla belirten yüzlü bir hatun olan karısı tarafından karşılandığımız küçük bir evde oturuyordu. Sofrada hizmet eden yardımcı, akıl hastanesinin bir pansiyoneriydi; krizleri vardı ama her zaman patronlarını bir iki gün önceden haberdar etmeye dikkat ediyordu; bir başka kadın hasta ona vekâlet ediyordu. Sohbet canlılıktan yoksundu; dördümüz de geçirdiğimiz sabahın etkisi altındaydık; müdürün ve eşinin aşırı normal söyleşilerine katılmakta güçlük çekiyorduk.

Kahveden sonra müdür bize "paralı" pansiyonerlere ayrılmış pavyo-

nu gösterdi. Herbirinin ayrı odası vardı; tokmaksız pencerelerin camlarını madeni kafesler koruyordu. Bir gözetleme deliği gardiyanın bir bakışta bütün odayı görmesine olanak tanıyordu. İnsan kendini bu odalarda genel salonlardakinden daha da sıkıştırılmış hissederdi kuşkusuz.

Daha bitirmemiştik. Yaşlıca ve bıyıklı bir doktor bizi kadınlara ayrılan bir binaya götürdü. Onları erkekler gibi çeşitli kısımlara ayırmamışlardı; budalalar, melankolikler, paranoyaklar, manyaklar, aralarından güçlükle geçilebilecek şekilde yatak, masa ve iskemlelerle dolu salonlarda dirsek dirseğe yaşıyorlardı. Üniformaları yoktu. Çoğu saçlarının arasına çiçekler takmıştı ve vücutlarına acayip giysiler dolamıştı; tiz bağırtılar, şarkılar, aşırı nazik monologlar işitiliyordu. Tutarsızlıkla sahneye koyulmuş bir kaba güldürüyü izler gibiydim. Bununla birlikte, sade giyimli kadınlar bir köşede sessizce iş işliyorlardı. Doktor onlardan birini bize işaret etti, bir gün önce pencereden atlamaya kalkışmıştı: yedinci intihar girişimiydi. Elini onun omuzuna koydu: "Evet? Yeniden mi başladık? Hiç iyi değil! Hadi canım yaşam o kadar kötü değil. Bana uslu duracağınıza söz verin..." Kadın gözlerini kaldırmadan "Evet Doktor" dedi. Bu doktor öküzün altında buzağı aramıyordu: deliler deliydi; bunların iyileştirilmesinin ya da anlaşılmasının düşünülebileceğini hayal etmiyordu. Deli gömlekleri içinde yatağa çivilenmiş kadınlar ona umutsuzluk ya da kinle bakıyorlardı: azarlayıcı bir sesle onlara, mantıklı olmaya söz verirlerse bu gömleklerin çıkartılacağını söylüyordu. Olga ile birlikte, bir iskemleye oturmuş örgü ören çok güzel bir yaşlı kadının yanında durdum; fildişi renkli yüzünde sessizce gözyaşları akıyordu; niçin ağladığını sorduk: üzgün bir sesle "Her zaman ağlıyorum," dedi. "Kocam ve çocuklarım için beni hep ağlar görmek çok üzüntü verici. Bu nedenle beni buraya getirdiler." Gözyaşları iki misli aktı; bunlara, ne kendisinin ne de bir başkasının engelleyemeyeceği bir yazgı gibi katlanıyordu. Sabahtan akşama dek, hıçkıranlar ve umutsuzluğa düşenler, keskin seslerle şarkı söyleyenler ya da eteklerini kaldırarak dansedenler yan yana yaşıyorlardı: nasıl birbirlerinden nefret etmesinlerdi ki? Doktor bize: "Geçen hafta bunlardan biri geceleyin yatak komşusunu makas darbeleriyle öldürdü" dedi. Café Victor'un terasında günlük dünyamızı yeniden bulunca hepimiz, tiksinti, yorgunluk ve bir tür utançla eziliyorduk.

Olaylar umduğumuz gibi gelişiyordu. Olga arkadaşlarımızı tanıyor, bizim deneyimlerimizi paylaşıyordu; biz onun kendi kendisini zenginleştirmesine yardımcı oluyorduk ve bakışı bizim için dünyanın renklerini

canlandırıyordu. Onun sürgündeki aristokrat küçümsemeleri bizim burjuvaziya karşı baştanımazlığımızla (anarşizmimizle) uyuşuyordu. Birlikte, pazar günlerinin kalabalığına, gerektiği gibi olan bayanlara ve baylara, taşraya, ailelere, çocuklara ve her türden hümanizme diş biliyorduk. Egzotik müzikleri, Seine nehrinin rıhtımlarını, mavnaları ve aylakları, adı kötüye çıkmış küçük klüpleri, gecelerin ıssızlığını seviyorduk. Bir barın dibine gömülüp, sözcükler ve gülümsemelerle kendimize, bizi Rouen'dan ve tüm dünyadan koruyan ipeksi kozalar örüyorduk; karşılaşan bakışlarımızdan doğan büyünün etkisine kapılarak herbirimiz kendisini aynı anda hem büyüleyen, hem büyülenen gibi algılıyordu. O anlarda, "üçlü", parlak bir başarı gibi görünüyordu. Bununla birlikte, çatlaklar hemen bu güzel yapıya zarar vermişti.

Bu yapı Sartre'ın eseriydi; bunu kurduğu bile söylenemezdi: yalnızca Olga'ya bağlanmış olmasıyla bunu yaratmıştı. Bana gelince, bundan hoşnut olmaya ne kadar gayret ettimse de, hiçbir zaman kendimi rahat hissetmedim. Değişik ve birbiriyle karşılaştırılamayacak şekillerde Sartre'a bağlıydım, Olga'ya bağlıydım, ama tekelci bir tutumla; onlara beslediğim duygular birbirine karışamazdı. Olga'ya karşı derin ama günlük, alışılmış, hiçbir şekilde hayranlıkla ilgisi olmayan bir sevgi beslemiştim; onu Sartre'ın gözleriyle görmeye karar verince, gönlümü çarpıtıyormuşum gibime geldi; onun varlığı, kaprisleri bana eskisinden daha çarpıcı şekilde dokunuyordu ve benim üzerimde daha da çok etkisi vardı; ama ona karşı davranışlarıma hükmeden bir tür zorlama, beni ondan uzaklaştırıyordu. Baş başa olduğumuzda bile, coşkularımda kendimi artık özgür hissetmiyordum çünkü çekingenlikleri ve ilgisizliği kendime yasaklıyordum; artık onun varlığında, benim için çok değer taşımış olan sakın arkadaşı göremiyordum. Üçümüz birlikte çıkınca, eski Olga tamamiyle görünmez oluyordu çünkü Sartre'ın istediği bir başka Olga idi; kimi kez bu beklentiye yanıt veriyor, benimle olduğundan daha kadınsı, daha koket, daha az doğal davranıyordu; kimi kez buna sinirleniyor, bu durumda suratsız ve hatta sert oluyordu; ama hiçbir şekilde bu beklentiyi göz önüne almadan edememekteydi. Sartre da, ikimiz konuşurken ya da Olga ile ilgilenirken aynı değildi. Öyle ki bu üçlü toplantılarda kendimi iki kere yoksun bırakılmış hissediyordum. Bu buluşmaların genellikle kendimi kaptırdığım bir çekicilikleri vardı. Ama bu üçlüyü uzun yılları kapsayacak uzun soluklu bir girişim gibi düşünürsem dehşete düşüyordum. Sartre'la birlikte yapmayı planladığım gezilerde Olga'nın bir üçüncü kişi olarak bulunmasını istemiyordum. Diğer yandan, gelecek yıl Paris'e ata-

nacağını düşünüyor ve Olga'yı da oraya götürmeyi tasarlıyordum: ama onun mutluluğunun bana olduğu kadar, hâtta daha da fazla Sartre'a bağlı olacağını düşünmek bütün keyfimi kaçırıyordu. Olga'nın yaşamında benim yerimi alacağından kuşkum yoktu; Olga'yı onun elinden almak söz konusu değildi, çünkü Sartre'la aramızda hiçbir anlaşmazlığa dayanma gücüm yoktu. Zaten, Sartre bu yeğlemeyi, onu istemekte gösterdiği ve kendimde benzerini bulamadığım inatçılığıyla hakediyordu; yakınmaya hakkım yoktu, çünkü o Olga'ya, benim hiçbir zaman ayıramadığım kadar zaman ayırıyor ve ilgi gösteriyordu: ama bu mantık, küskünlüğümü engellemiyordu. Kendi kendime açıkça dile getirmemekle birlikte Sartre'a bu ortamı yarattığı, Olga'ya da buna uyduğu için kızıyordum; bu karmaşık, sanki kendinden utanan, ve kendi kendime itiraf etmediğim için kaldırması daha da güç gelen bir hınçtı. Sözlerimle, davranışlarımla, üçlünün iyi yürümesine gayretle katkıda bulunuyordum. Ama ne onlardan ne de kendimden hoşnut değildim ve gelecek için kaygılıydım.

Olga da zordaydı. Başlangıçta Sartre'la olan beraberliğinde herhangi bir engelle karşılaşmamıştı; Sartre onu ilgilendiriyordu, eğlendiriyordu, büyülüyordu; ve ayrıca, garipliker onu çekiyordu: birlikte ıstakozları başarısızlığa uğrattıkları bu gezilerde çarpıcı bir şiirsellik bulmuştu. Karamsar düşlerinin arasından, tutkuyla okumuş olduğu *Melancholia* arasından, Sartre ona, biraz fantastik, kendisini yeryüzünün yavanlıklarından uzaklaştırabilecek bir kişilik olarak görünmüştü. Sık sık ona "Sizinle müthiş bir an geçirdim" diyordu. İlk zamanlarda Sartre ona çok soru sormamaya, ondan çok fazla şeyler istememeye özen göstermişti. Ama artık Marco'ya üstün gelmiş olmak ona yetmiyordu; Olga'dan bir aşk kadar mutlak, tekelci bir dostluk istiyordu ve Olga'nın bunu açık bazı işaretlerle kendisine inandırmasına gereksinimi vardı: sözcükler, bakışlar, simgeler. Olga'nın hiç kimseye, hele karşısında yalnız olmayan bir adama bağlanmaya hiç hevesi yoktu; Sartre onun için çok değerliydi, koketlikleri vardı, sık sık ona umduğu yüz ifadelerini, hareketleri sunuyordu: ertesi gün bunları yalanlıyordu. Sartre ona kaprislerinden dolayı sitem ediyor, Olga onun zorbalığından yakınıyordu, kavga ediyorlardı. Kimi kez dargın ayrılıyorlardı; o vakit Sartre bana Havre'dan telefon edip Olga'nın ona hınç besleyip beslemediğini soruyordu. Marco bu konuşmaların birkaçını yakaladı ve bunlar onu gözlerinden yaş gelene kadar güldürdü.

Görüşmelerinin özellikle fırtınalı geçtiği bir gün, Sartre'ın gidişinden iki saat sonra telefona çağırılan Olga oldu. Yabancı biri ona Rouen

treninden inen kısa boylu kızgın bir adamın kendisinden iki kat iri bir gence saldırdığını ve gencin adamın gözünü patlattığını bildirdi; kızgın adam hastaneye götürülmüştü ve Olga'ya haber verilmesini istemişti. Olga dehşet içinde kapımı çaldı. İlk trenle Le Havre'a gitmeye karar vererek mantomu ve şapkamı giydim. Beklerken Marco'ya çıktım. Bana, Guillaume Tell kahvesine telefon ederek Sartre'ın her zamanki masasında sükûnetle çalışıp çalışmadığını öğrenmemi önerdi. Sartre telefona geldi ve özürler diledi: Olga'nın onun sesini tanıyacağını, ve bu şaka ile taşkınlıklarını affettirmek için saçmalama yolunu yeğlediğini anlayacağını sandığını söyledi. Ben çok rahatlamıştım, Olga çok bozum olmuştu; Marco' nun ağzı kulaklarına varıyordu.

Tüm kavgalar böyle neşeli sonuçlanmıyordu. Sırasıyla Sartre, Olga bana yakınmalarını açıklıyorlar, benim fikir birliğimi istiyorlardı. Genelde Olga'nın tarafını tutuyordum; ama Olga benim onunla ve Sartre'la olan ilişkilerimin simetrik olmadığını biliyordu. Onun gençliğini bizim deneyimimizden daha üstün tutuyorduk: gene de onun rolü, çatlaksız bir beraberliğin birleştirdiği olgun bir çiftin karşısındaki kız çocuğununki değildi. Onun fikirlerine hayranlıkla başvurabilirdik: üçlünün yönetimi bizim elimizdeydi. Onunla gerçek eşitlik ilişkileri kurmamıştık, daha çok onu kendimize katmıştık. Zaman zaman Sartre'ı kınasam da ona o derece bağlıydım ki, Olga, Sartre ile bozuşursa benim kendisine karşı olan duygularımın tehlikeye düşeceğinden korkabilirdi; bu fikir onu deli ediyordu çünkü bana, ona olduğundan çok daha fazla bağlanmıştı: ona kızıyordu, ama bana da kızıyordu. Sartre buyrukçuluğuyla dostluğumuzu bozulma tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyordu ve ben buna karşı çıkmıyordum. Ağırbaşlılığımda ilgisizlik buluyordu ve bundan ötürü, bana beni yitirmenin korkusuyla çoğalan bir hınç besliyordu. Sartre'la bozuşup da beni de düşmanlığıyla sarmadığı zamanlar çok enderdi. Bazen de, gevşekliğimden öç almak için Sartre'a açıkça yaklaşıyor ve bana soğuk davranıyordu; sonra birdenbire aramızdaki bu düşmanlık onu şaşkına döndürüyor ve bu kez Sartre'a sırt çeviriyordu.

Yalnızca Olga'nın kararsızlıkları ve yön değiştirmeleri kendisini çok öfkelendirdiği için değil ama gerçekte Olga'dan ne beklediğini kendisi de bilmediği için Sartre da bu olayda artık kendi çıkarını bulamıyordu: ondan beklediği sözcüklere dökülebilen, hayal edilebilen, ve sonuçta elde edilebilen bir şey değildi. Bunun içindi ki sık sık Olga'nın varlığı, ve hatta sevimliliği, Sartre'ın çok hoşuna gitmesine karşın onu düş kırıklığına uğratıyordu: o vakit, belirli nedenlerle değil, arzularını ve mutlu-

luklarını kemiren boşluğu kargaşalıklar altında saklamak için öfke nöbetlerine giriyordu; çoğu kez bu yersiz kasırgalar Olga'yı üzüyordu. Sartre görüşmeleri konusunda beni titizlikle haberdar etmeyi sürdürüyordu; önceleri bu anlatıları ve onları yüklendiren yorumları iyi niyetle karşılamıştım; şimdi, Sartre Olga'nın bir kaş çatması ya da burun kıvırması üzerinde sonsuza kadar kendi kendisini sorguladıkça saklamadığım bir sabırsızlık duyuyordum. Onun yorumlarının aksini söylersem onu kızdırıyordum, ona karşı Olga'ya hak verdiğimde ise daha da çok kızıyordu. Olaybilimden (fenomenoloji) aldığımız ve bu söyleşiler sırasında fazlasıyla kullandığımız bir sözcük vardı: apaçıklık. Duygular, bütün "tinsel nesneler" yalnızca olasılıklar; ama *erlebnis* (yaşanmış deneyimler) kendi apaçıklığını kendisi içermekte. Ağzımı kapatmak için Sartre: "Olga biraz önce bana çok kızgındı, bu bir apaçıklık" diyordu. Ben ona başkalarını karşılık olarak gösteriyordum; ve onun bu anlık apaçıklıklardan varsayımsal gerçeklere kaymasını kınıyordum: Olga'nın düşmanlığı ya da dostluğu. Bu konuda didişmekten vazgeçmiyorduk ve sonunda bundan çok yorulmuştum.

Böylece her üçümüz de kendimizi kendi düzenlediğimiz bu yavaşça patlamaya hazırlanan makine tarafından hırpalanır bulduk. Sonuçta, yaralanmadan kurtulduk: galip gelen dostluk oldu. Tüm bu çalkantıların içine pek çok şaşkınlık ve hatta çılgınlık girdi; en azından büyük bir iyi niyet de getiriyorduk; hiçbirimiz diğerinde kalıcı bir kin yaratmadı. Ama bu her üçümüzün de çok karanlık saatler geçirmesini engellemedi; birbirimize çok düşkün olduğumuz için, en ufak gölgeler hemen büyüyor, bütün gökyüzünü kapsayan bulutlar haline dönüşüyordu. Mutlaka Paris'te yaşasaydık bu kadar önem kazanmayacaklardı; başka olanaklara başvuracaktık: arkadaşlar, eğlenceler. Ama üçlümüz, taşranın ezici yalnızlığı içinde, bir fanusta, sıcak serada yaşıyordu; bir üzüntü bizi sarstığında, ondan sıyrılmamıza yardım edecek hiçbir şey yoktu. Sartre, beni bir yıl öncekilerden daha az kaygılandıran ama gene de hiç hoş olmayan hırçınlık nöbetlerine kapılıyordu. Bazı anlar Olga kendini dağıtıyordu; Paris'te, Paskalya tatilinde Camille'e yaptığımız ziyarette, manyak bir sabırla eline yanan bir sigarayı dayayarak kendini yaktı: bu olayı *Konuk Kız*'da anlattım; bu karmaşık serüvenin onu içine attığı şaşkınlığa karşı kendisini savunmanın bir yoluydu bu. Bana gelince, o güne dek, —ölüm korkusunun beni avucuna aldığı kısa krizlerin dışında— zayıf yanı olmayan bir mutluluğun şiddetli aydınlığında yaşamıştım; hüznün tadını adeta şaşkınlıkla öğrendim. Olga ile birlikte, yan yana, her ikimiz de üzgün,

Rouen yazının sevimsiz sıcağı altında başıboş dolaştığımız bir öğleden sonrayı anımsıyorum; Eau-de-Roc sokağında, genel bir tuvalette iki çocuk gülerek birbirlerini kovalıyorlardı, suya batmış evlerin birinin giriş katında bir keman gıcırdıyordu. Sokağın dip tarafında, açılır kapanır bir tabureye oturmuş bir adam çelik çubukla müzik yaparak cansız bir sesle şarkı söylüyordu:

Yağmur yağıyor yola
Dinliyorum gecenin içinde
Perişan kalple
Senin ayak sesini.

Adımlarımızın sesini duyuyordum ve kalbim perişandı. Marco ile birlikte Opera birahanesinde yediğim bir yemeği de anımsıyorum. Olga bana soğuk soğuk veda etmiş ve gülerek Sartre'la beraber gitmişti. O sıralarda düşsel güzellikte bir an geçirmekteydiler: birlikte olaylara bakıyorlar, bundan çok hoşlanıyorlardı; dünyayı yalnız kendi ellerinde bulunduruyorlardı ve Olga'nın kini beni bu dünyadan dışlıyordu; her şeyim elimden alınmıştı ve boşlukta yüzüyordum. Boğazım o kadar sıkışıyordu ki çırpılmış yumurtalarımdan bir lokma bile yutamıyordum ve Marco'nun sözleri boşluğun dipsiz derinliklerinde kayboluyorlardı.

Çünkü artık Olga'nın kaprislerini kendimden uzak tutmak elimden gelmiyordu; hayır, insanların düşünceleri kafalarının içinde zararsız küçük bir duman değildi; bu düşünceler yeryüzünü kaplıyordu ve ben onların içinde yok oluyordum. Söylemiş olduğum gibi o güne dek sıyrılmayı başardığım bir hakikatle yüz yüze gelmeye Olga beni zorladı: başka insanlar da benimle aynı ölçüde ve aynı apaçıklıkla varolmaktadırlar. Huyu gereği ve aynı zamanda üçlü içindeki yerinden dolayı Olga kendi tavır ve düşüncelerini inatla koruyordu; kendisini az çok uzun bir süre için bir dostluğa verebilirdi ama her zaman kendini geri çekerdi; aramızda, bir anlaşmanın devamlılığını sağlayan tek öge, yani tasarılar birliği yoktu. Benden ayrı kalınca Olga bana, beni bir nesneye çeviren yabancı bakışlarla bakıyordu; kimi kez bir put, kimi kez bir düşman; onu korkunç kılan, geçmişi unutup geleceği yadsıyarak şimdiki zamanın gerçeğini kesin bir şiddetle ileri sürmesiydi; eğer bir sözcüğüm, bir hareketim, bir kararım onun hoşuna gitmezse, kendimi sonsuza dek ve tümüyle iğrenç hissediyordum. Yeniden çerçeveler, sınırlar edinmiştim; övgüye değer sandığım davranışlar çoğu kez yalnızca zayıflıklarımı birdenbire orta-

ya çıkartıyordu; haklı görüşlerim kusur oluyordu. Aslında, Olga hıncında inat etmiyordu; ve ben savunmadaydım; kendi benliğimde ona öfkeleniyor, onu suçluyor, mahkûm ediyordum. Hiçbir zaman işi kendimi kökten bir sertlikle incelemeye dek vardırmadım; ama kendime güvenimi biraz yitirdim; bundan üzüntü duydum; bu alanda kesinliklere gereksinimim vardı, en ufak kuşku başımı döndürüyordu.

Beni daha da çok sarsan, beni kimi kez Sartre'la karşı karşıya getiren uyuşmazlıklardı; o her zaman ilişkimizi bozabilecek herhangi bir şey söylememeye ve yapmamaya büyük özen gösterdi; tartışmalarımız her zamanki gibi aşırı canlı ama sertlikten uzaktı. Gene de o güne dek kesin olarak kabul etmiş olduğum bazı ön gerçekleri yeniden gözden geçirmeye mecbur oldum; kendi kendime, bir başkasını ve kendimi şu fazla rahat sözcüğün ikilemi içinde karıştırmanın yanlış olduğunu itiraf ettim: biz. Herkesin kendi hesabına yaşadığı deneyimler vardı; her zaman için ben, sözcüklerin, gerçekliğin kendini kabul ettirme gücünü göstermeyi başaramadığını ileri sürmüştüm: bunun sonuçlarını almam gerekliydi. "İkimiz bir kişiyiz" dediğimde aldatmacaya sapıyordum. İki birey arasında uyum hiçbir zaman sunulmuş değildir, sürekli olarak çabayla kazanılır. Bunu kabul etmeye hazırdım. Ama daha yürek daraltıcı bir sorun ortaya çıkıyordu: bu elde etmenin hakikati neydi? Bizim düşüncemize göre —bu konuda olayBilim bize çok daha eski inançlar içinde doğruluyordu ki— zaman, anların sınırlarını kaldırıyor, duygular "kalp atışlarının aralarının" ötesinde var oluyorlardı; ama bu duygular yalnızca yeminler, davranışlar ve yönergelerle ayakta duruyorlarsa, sonunda özlerini yitirip İncil'in beyazlara bürünen mezarlarına benzemiyorlar mıydı? Olga istence dayalı yorumları büyük bir öfke ile aşağılıyordu; benim inancımı sarsmak için bu yeterli değildi; ama onun karşısında Sartre da kendisini heyecanlarının karmaşasına kaptırıyordu; benimle birlikteyken tatmadığı tedirginlikler, hiddetler, mutluluklar hissediyordu. Bundan duyduğum rahatsızlık kıskançlıktan öteydi; zaman zaman kendime, mutluluğumun tümüyle koskocaman bir yalan üzerine oturup oturmadığını soruyordum.

Ders yılı sonunda, ve kuşkusuz pek yakın olan ayrılığın her ana verdiği kesin nitelik nedeniyle, Sartre'la Olga'nın ilişkileri gerginleşti. Aralarında bazı ciddi kavgalar oldu ve birbirleri ile görüşmeyi kestiler. İçgüdüsel bir denklik gereksinimi içinde Olga bana karşı iki kat iyi davranmaya başladı; çalışmaktan yorulmuştum, kendime eğlenceler yaratıyordum ve birkaç gün hemen hemen bütün vaktimizi birlikte geçirdik. Kimi kez ak-

şamları Marco bize eşlik ediyordu. Rıhtımların arkasındaki küçük sokaklar gecenin yumuşaklığı içinde gezinen yabancı gemicilerle doluydu; Marco onlarla ahbaplık ediyordu; bizi, "acemiler"in zaman öldürdüğü barlara götürüyordu. Oralara onsuz da yeniden gidiyorduk; Olga çok güzel İngilizce konuşuyordu ve çok uzaklardan gelen sarışın adamlarla uzun söyleşilerimiz oluyordu. Bunlardan çok yakışıklı birini, bir Norveçliyi birkaç kez gördük; bizim adlarımızı öğrenmek istedi: Olga beni göstererek "Bunun adı Castor (Kunduz)" dedi. "O vakit siz de Pollux olmalısınız," diye neşeyle ekledi yabancı. O günden sonra bizi görünce bize doğru "İşte Castor ve Pollux"[1] diyerek coşkuyla koşuyor ve bizi yanaklarımızdan öpüyordu. Geceyi sabahın dördüne dek açık olan ve parlak gençliğin gittiği bir restoran – kahve'de bitiriyorduk; lokalin adı Chez Nicod idi ve geceyarısından sonra akşam yemeği yenilebilecek tek yerdi. Bu başıboş gezmelerimizi ve yeniden bulduğum Olga ile özel samimiyeti seviyordum. Ancak, Sartre'ın, kendinin harcanmasıyla gerçekleşen bu yenilenişi acısız karşılamadığının bilincindeydim; ona karşı kendimi neredeyse suçlu hissediyordum; ne olursa olsun, o günlerde beni bir yandaş gibi görmüyordu ve bu uyumsuzluk soluduğum havayı zehirliyordu.

Olga bir lisans belgesi bile almamıştı ve ailesi ona kızgın mektuplar yazıyordu: Temmuz başında Beuzeville'e gitti. Onu özlüyordum. Bununla birlikte, üçlünün içinde bocaladığı atmosfer, sonunda o denli boğucu olmuştu ki ondan kurtularak sonuçsuz arkadaşlıkların hoppalığına atılmak benim için bir rahatlama oldu. Marco'nun büyük dostluk beslediği Bost, Petit Mouton'da kısa bir süre kalmak için geldi; akşamları üçümüz, Marco'nun keşfetmeye çalıştığı az çok kuşkulu kulüplere koşuyorduk. Cordeliers Caddesinin Havre'daki Galions Caddesinden daha az büyüsü vardı ama burada da mor yıldızların, kırmızı değirmenlerin yeşil kedilerin parladığı görülüyordu; bir gece, Marco, derebeyvari bir görkemli hareketle bir koridorun girişinde oturan bir genelev patroniçesini selâmladı, ona biraz palavra sıktı, ve bu kadın bizi perişan bir bekleme salonu gibi bir yere aldı; uzun elbiseli birkaç kadın tahta sıralara oturmuşlardı. Marco cılız bir sarışına içki sundu ve ona abartılı bir nezaketle sorular sordu; sarışın, rahatsız bir havayla yanıtlar verdi; Marco'nun incelikten uzak davrandığını düşündüm. Oysa genelde herhangi bir şeyi rahat rahat yapabilirdi: zerafeti vardı. Olga ailesinin yanına döndüğünden beri

[1] Castor ve Pollux: Mitolojide Zeus ile Leda'nın çocukları. öldükten sonra gökteki İkizler Burcu yıldızlarını oluşturdukları öne sürülen birbirlerine sadık, ayrılmaz iki kardeş. *(Çev.)*

Sartre onunla dargınlığına daha rahat katlanabiliyordu; Rouen'da çok keyifli davranıyordu. Akşamı onunla geçiriyordum, Chez Nicod'da sahanda yumurta yemeye gidiyorduk; gece yarısına doğru Marco göze çarpan bir giriş yapıyordu; sırtında, iki pernod ile sarhoş olmuş ve kahkahalarla gülen Bost'u taşıyordu.

Gülüşmeleri bize de yayılıyordu ve dördümüz büyük gürültü çıkartıyorduk. Marco gibi benim de Rouen'ı terk etme zamanımız gelmişti: ünümüz ciddi olarak kötüye çıkmaya başlıyordu. Ama her ikimiz de Paris'e atanmıştık: bu yükselme içimi keyifle dolduruyordu. Sartre gelecek yıl Le Havre'dan ayrılacaktı. Şimdi anımsamadığım bir nedenle —kuşkusuz bir çifte atama olayıydı— oraya yeni bir felsefe öğretmeni atandı. Karşılığında Sartre'a Lyon'da bir öğretmen okulu hazırlık sınıfı önerdiler. Ailesi, Mme.Lemaire kabûl etmesi için çok baskı yaptılar; ama Lyon uzaktı ve bu görevin bir yükselme olması nedeniyle orada uzun süre kalması olasılığı vardı; Lyon'da bir bakalorya sınıfını yeğledi; böylece Paris yakınlarında kalıyordu ve görevinin gösterişsizliği nedeniyle gelecek yıl atanması olasılığı çok yüksekti. Onu hararetle destekledim.

Mutluluğum yeniden geri geliyordu. Sartre dinginliğe kavuşmuş görünüyordu ve onunla birlikte Roma'ya gidecektim. Diğer yandan, o yıl, özel yaşantımızın çalkantıları arasından siyasal yaşamın akışını dikkatle izlemiştik. Halk Cephesinin zaferine coşkuyla tanık oluyorduk.

Bunu uzun zamandır bekliyorduk. Oysa ki sağ bunu engellemek için canla başla savaşmıştı. Bu kavganın en gürültülü bölümlerinden biri Jèze olayıydı. Hukuk Profesörü olan Jèze, eskiden gericiliğe epeyce pas vermişti; ama Eylül ayında, Uluslar Birliği'nde Habeşistan adına İtalya'yı açıkça yeren bir konuşma yapmayı kabul etmişti. Kasım ayındaki ilk dersi öyle büyük bir gürültüyle karşılandı ki yarıda kesmek zorunda kaldı. Ocak ayı başında, Dekan Allix'in eşliğinde ikinci kez üniversite öğrencilerinin karşısına çıktı: gürültülü gösteri yinelendi. Hukuk Fakültesi kapatıldı, ve faşist gençlik kuruluşları Quartier Latin'de genel bir öğrenci grevi yapmaya çalıştılar: başarısızlığa uğradı, bu arada Meclis, hükümete, kışkırtıcı dernekleri kapatma yetkisi veren bir yasayı oyladı. Şubat ayında, İtalyan ordularının Adis-Ababa'ya girdiği, Fransız sağının Mussolini'ye kutlama telgrafları çektiği günlerde Hukuk Fakültesi yeniden açıldı: Jèze'in dersi gene sabote edildi. Dekan onun korunmasının yetersiz oluşuyla suçlandı ve istifa etmek zorunda kaldı. Mart ayında, son bir denemeden sonra, Jèze toplulukta konuşmaktan kesin olarak vazgeçti.

Léon Blum'a karşı daha ciddi bir suç işlendi. "Vatanseverler" Bainville'in cenaze törenine bir ulusal yas parıltısı vermek istemişlerdi. Tören dönüşü, Saint-Germain bulvarında Meclis'ten dönmekte olan Léon Blum'un otomobiline rastladılar; durdular, içindekileri hırpaladılar, polis yetişemeden Blum'u ciddi şekilde yaraladılar. Tutuklamalar oldu; Blum'a karşı kanlı makaleler yazmış olan Maurras cinayete teşvikten yargılandı ve birkaç ay hapis cezasına çarptırıldı. Halk Cephesi, Blum'a saldıranlara karşı büyük bir gösteri düzenledi ve bir kez daha gücü sergilendi. Mitingler, yürüyüşler, İspanya olaylarının habercisi olduğu bir zaferin yakınlığını gösteriyordu. La Pasionaria, güzel konuşması ile cumhuriyetçilerin coşkusunu alevlendiriyordu; seçimlerde sağ yenilgiye uğradı; General Franco sonuçsuz kalan bir'nutuk denedi: zafer Halk Cephesinindi, bizim iyi düşünen gazetelerimiz bu Halk Cephesi'ne (Frente populares), "Frente crapulare" (Serseriler Cephesi) adını taktılar ve acımasızlıklarını yazmaya koyuldular. Sol basın bu yazıların doyasıya taklidini yaparak kolay ama yasal başarılar kazandı.

Hitler Rhénanie'yi işgal ettiğinde, yeni-barışçılar gene sabır önerdiler. "Karşı koy ve müzakere et" diye yazıyordu Emmanuel Berl. Ama sol, güçlerinden emin, dikleşiyordu. Barış sürekli bir gerileme olmamalı diyordu. Hitler'in blöfleri Fransız sağının işbirliği sayesinde gerçekleşiyordu: kararlı bir düşmanla karşı karşıya kalsaydı, gerilerdi. Fransız halk yığınları savaş istemiyorlardı; ama bunu önlemek için, bir kesinlik politikasına bel bağlıyorlardı.

Tüm arkadaşlarımız ve biz bu görüşe katılıyorduk. Dışta barışı kurtarmak, içte bir gün gerçek sosyalizme erişecek hareketi başlatmak için Halk Cephesi'ne güveniyorduk. Sartre ve ben, onun zaferini benimsiyorduk; gene de bireyselciliğimiz "ilericiliğimizi" frenliyordu ve 14 Temmuz 1935'te tanık rolünü benimseyen tutumumuzu sürdürüyorduk. 3 Mayıs gecesini nerede geçirdiğimizi anımsayamıyorum; kuşkusuz Rouen'da, bir meydandaydık, ve hoparlörler bizi hoşnut eden sayılar bildiriyordu; ama Sartre oy vermemişti. Sol aydınların siyasal savlarına omuz silkiyordu. Jacques Bost seçimlerin sonuçlarını, erkek kardeşi, Dabit ve Chamson'la birlikte dinlemişti. Bize Chamson'un zafer çığlıkları atarak: "Onlara ne koyuyoruz!" dediğini aktardı. Sartre sabırsızca: "Chamson hiç kimseye birşey koymaz" dedi. Palavra sıkmak, tumturaklı konuşmalar yapmak, gösteri düzenlemeler, öğüt vermeler: ne kadar boş çalkantılar! Bizim de bunlara karışma fırsatımız olsaydı bu olaylar bu kadar gülünç gelir miydi? Bilmiyorum. Buna karşın, şundan hemen hemen emi-

nim ki, etkili olarak davranmak durumunda olsaydık, yapardık; çekimserliğimiz büyük ölçüde güçsüzlüğümüzden doğuyordu; olaylara katılmayı *önsel* olarak reddetmiyorduk. Kanıtı da şu ki, grevler patlak verinceve yollarda grevciler için para toplanınca, verebileceğimiz her şeyi verdik. Pagniez bundan ötürü bizi kınadı; onunla aramızda ilk kez ciddi bir politik ayrılık oluştu; ona göre, grevler Blum deneyimini tehlikeye düşürüyordu, oysa ki biz bunları, bu deneyi köktenleştirmek için tek yol olarak görüyorduk. Fabrikaların işgalini büyük bir coşkuyla karşıladık; işçiler ve memurlar, hareketlerinin yoğun cesareti, taktiklerinin becerikliliği, disiplinleri, neşeleri ile bizi şaşırttılar: sonunda yeni birşeyler oluyordu, bu önemli, hemen hemen devrimci bir olaydı. Matignon anlaşmalarının imzası bizi neşeye boğdu: toplu sözleşmeler, ücretlerin yükselmesi, kırk saatlik haftalık çalışma, ücretli tatil, işçilerin durumunda birşeyler değişiyordu. Savaş endüstrisi ulusallaştırıldı; bir buğday ofisi kuruldu, hükümet faşist birliklerin dağıtılmasına karar verdi. Aptallık, haksızlık, sömürü geriliyordu; bu da bizi sonsuz mutlu ediyordu. Bununla beraber, —ve ben sonuçta bunda hiçbir çelişki görmüyorum— renk değiştirmiş de olsa, konformizm (uymacılık) bizi öfkelendirmeye devam ediyordu. Fransa'yı kapsayan yeni tür aşırı ulusalcılığı hiç beğenmedik. Aragon üç renkli makaleler yazıyordu. Alhambra'da, genel coşku içinde Gilles ve Julien *Gözel Fransa* şarkısını söylüyorlardı: peygamberçiçekleri ve gelinciklerden sözediliyordu bu şarkıda, sanki Déroulède[1] sanılırdı. Bir yıl önce 14 Temmuz bayramına katılmış olduğumuz halde bu kez bu bayramı istemedik; Jacques Brost bayrama katılınca ona davranışının anlamsızlığını gösterdik. Kalabalıkları zafere doğru yürürken görmek güzeldi; bu zaferi elde etmişlerdi ve onların bu utkularını anmalarını izlemek bize yavan geliyordu.

O yaz, ilk ücretli tatillerin plajlara, kırlara doğru yöneldikleri görüldü. On beş gün, çok uzun değil; gene de, Saint-Ouen'ın, Aubervilliers'nin işçileri fabrikaların ve kenar mahallelerin kokusundan başka bir hava soluyacaklardı. Bu kaçışın uğultusuna, 14 Temmuz'un mutlu çınlamalarına, tedirgin dedikodular karışıyordu. Basın, "İspanyol Fas'ında bir ayaklanma"yı bildiriyordu. 12'yi 13'e bağlayan gece General Franco İspanya'ya çıktı. Ama tüm ülke Cumhuriyet'i seçmişti: asilerin bozguna uğrayacağından kimsenin kuşkusu yoktu. Yürek rahatlığıyla valizlerimizi yaptık.

---

[1] Déroulède: 1846-1914 yılları arasında yaşamış aşırı milliyetçi bir Fransız yazarı ve devlet adamı. *(Çev.)*

Geçen yıl, Fransa'yı keşfetmekten büyük zevk almıştık; İtalya'ya inmeden birkaç gün Grenoble'da kaldık; her sabah bir otobüs bizi Alp'lere götürüyordu; akşam, bir "Cintra"da porto içiyorduk; Stendhal'dan sözedercek geziniyorduk; Sartre Grenette meydanında Grenoble ve onun soylu kalpli bayları, temiz ruhlu bayanları hakkında kendi uydurduğu bir şarkıyı söylüyordu. Pagniez Guillastre'da aile tatili geçirliyordu, oraya onu görmeye gittik; bize otobüsle Marsilya'ya kadar eşlik etti.

Roma'da, on gün Albergo del Sole'de kaldık; Panthéon meydanında *porcbetta* yiyorduk. Roma'yı, besinlerini, gürültülerini, meydanlarını, kiremitlerini ve çam ağaçlarını seviyordum.

Napoli kafamızı karıştırıyordu: *Guide Bleu* (Mavi Rehber) onun büyüsünü, açıklama yapmaksızın övüyordu. İtalya'da bir gezi yapan kız kardeşim bana: "Hiç güzel değil, çok pis: pislik yetmiyor" diye yazmıştı. İstasyon meydanı, tozlu ve sert Rettofilo bizi tedirgin etti. Ama çok geçmeden planımızın bize gösterdiği Roma Caddesi yamacındaki küçük sokaklar ağına daldık. Biz birer çılgın insansever olmalıydık çünkü aklıbaşında burjuvalar, hijyenciler, komünistler, tüm köktenciler ve tüm ilericiler—hiç de haksız olmaksızın— bu pisliği ve bunu besleyen, halk yığınlarını bilgisiz ve karanlıkta bırakan aydınlık düşmanlığını kınıyorlardı. Bu tutumda insan gönlünü ortaya koyarsa, insanları olmaları gerektiği gibi değil oldukları gibi sevdiğini belirtmiş olur. Napoli. Asıl Güney'in ansızın başladığı nokta; artık güneş gökyüzünde bir ışık olarak değil, yeryüzünde çok büyük bir gölge olarak varolüyor; bu çirkefin dibinde madeni hiçbir şey yok artık: her şey kaynıyor, mayalanıyor; taş bile süngerimsi; sızıntı yapıyor, küf salgılıyor, yaralı bir cilt görünümünde. İnsanların yaşamı örgensel çıplaklığı, iç organlarının sıcaklığı içinde göze gözüküyordu: bu yaşamın bizi şaşırtan, miğdemizi bulandıran, başımızı döndüren yönü işte buydu.

Bunun dehşetini duymuştuk: çıplak ve kabuk bağlamış çocuklar, sıracalılar, sakatlar, vıcık yaralar, irinler, abse gibi solgun yüzler, "oturulamaz", "yasak" levhalarıyla işaretlenmiş dev arsalardaki sağlıksız barınakların çevresinde kaynaşan aileler; derelerde insan ellerinin birbirinden kaptığı yemiş artıkları, leşler; her sokak köşesinde, yaldızlı süslerle, çiçeklerle, kandillerle süslü, takdis edici, gülümseyen Meryem Ana heykelleri. Ama araştırmadık, kendimizi kısmen görünüşlerle aldattık. Via del Tribunali'de, Capuana Kapısı çevresinde, karpuz ve kavun yığınlarına, domates, patlıcan, limon, incir, üzüm, parlak balık tepeciklerine, satıcıların kabuklu midyeler ve deniz kabuklarıyla yaptıkları o çok güzel, adeta

rokoko stili tezgahlara bakıyorduk: besinlerin bu şiddetle, ancak insanlar açlıktan ölürken gözler önüne serildiğini o zaman bilmiyorduk. Bu yoksulluğun derinliğini ölçemeden, onun bazı etkilerini sevebildik; insanları yalnızlaştıran ve küçülten tüm parmaklıkların bu yoksulluk tarafından ortadan kaldırılması hoşumuza gitmişti: tüm bu halk, aynı tek bir rahmin sıcaklığına sığınmışlardı; içinde, dışında sözcükleri anlamını yitirmişti. İkonaların zayıf bir ışıkla parladığı loş inler sokağa aittiler; büyük çift kişilik evlilik yatağında hastalar uyuyor, ölüler üzerleri açık yatıyorlardı. Ve evlerin mahremiyeti sokağa dökülüyordu. Terziler, ayakkabıcılar, demirciler, yapma çiçek imalâtçıları, ustalar, dükkanlarının eşiğinde çalışıyorlardı; kadınlar çocuklarının bitlerini ayıklamak, çamaşırlarını yıkamak, balıklarını temizlemek, ve bunları yaparken gökyüzünün uzak mavisinin altına koydukları domates salçalarına göz kulak olmak için kapılarının önüne oturuyorlardı. Sokağın bir ucundan öbür ucuna gülümsemeler, bakışlar, sesler, dostluk yayılıyordu. Biz bu sevimliliğe aldandık. Capuana Kapısı çevresinde hemen hemen sürekli olarak flamalar, sokak süsleri, kuklalar, meydan çığırtkanları vardı; akşam, mumlar yanıyordu; ve hep o yaygaraları, kavgaları, el kol hareketleri ile satıcılar ve yoldan geçenler eğlenceyi sürdürüyorlardı. Atlı arabasının içinde ayakta, karpuz yükünün ortasında duran o köylüyü yeniden görüyorum; ani bir hareketle karpuzun içinden kanlı bir dilim kesiyor ve halka bıçağının ucunda gösteriyordu: böylece tazeliği ve sağlamlığı garanti edilmiş olan karpuzu alıcıya atıyor, o da meyveyi havada yakalıyordu; derhal, başdöndürücü bir hızla bir diğer karpuzu deşiyor, fırlatıyordu. Gar çevresinde kalabalık halk kesimleri ortasında bir otele inmiştik; çevrenin kötü bir tiyatrosuna gidip şarkılar dinliyorduk. Barları, şık lokantaları, koyu çevreleyen lüks gezinti yolunu görmedik; ama Via Roma yakınlarında, kafeste gerçek bir papağana sahip le Papagallo adlı gölgeli ve hoş bir lokantada, kaygıdan uzak, öğle yemeğimizi yiyorduk; duvarlar İtalyan ve yabancı artistlerin fotoğraflarıyla kaplıydı. Akşamları, aynı sokaktan sandviçler ya da soğuk tavuk alıyor, yürüyerek yiyorduk. Kimi kez Galeria'da bir kahve içiyor, büyük pastane Cafflish'in parlak pastalarından tadıyor, ya da Municipio meydanında Gambrinus kahvesinin terasında dondurma yiyorduk. Napoli'nin sertliklerinden sıyrılıyor ve onda yumuşaklık buluyorduk. Gene de, her yerde, her saat, rüzgar bize dokların üzüntü verici tozunu ya da ıslak ve bulanık kokular getiriyordu. Pausilippe'e çıktığımızda, Napoli'nin uzaktaki yalancı beyazlığı bizi kandırmıyordu.

Sartre da benim gibi titiz bir gezgindi; önemli hiçbir olayı kaçırmak

istemezdi. Her sabah, dişli tren vagonları Vezüv'ün tepesine bir yığın Amerikalı'yı çıkartıyordu: adam başı doksan frank, bizim olanaklarımızın dışındaydı. Biz de, *circumvesuvia*'nın bizi bıraktığı küçük bir gardan yukarı yürüyerek tırmandık; önce taşlı, siyah toprak üzerindeki bağların arasından geçen patikaları aştık; sonra, lav, cüruf, kül külçeleri üzerinden tırmandık; küller kalınlaşıyor, yer ayaklarımızın altında ufalanıyordu ve güçlükle ilerliyorduk. Sonunda, tren yolunun kırma taşlardan oluşmuş dev bir merdiven şeklindeki yokuşunu tırmandık; bir basamaktan diğerine geçerken nefesimi kesen bir gayret gerekiyordu. Rastladığımız bir gezgin satıcı bana hareketleri ve sesiyle cesaret veriyordu. İki üç yerli de bizi izliyordu; son durağın yanına ufak tefek mallarını sergilediler: yeşilimsi madalyonlar, lav parçaları, taklit kutsal kalıntılar. Birisi üzüm satıyordu ve ondan kehribar rengi salkımlar satın aldık. Nefesimizi kesen sülfür dumanlarına karşın uzun süre kraterin başında oturduk, cılkı çıkmış şu deyimin ne kadar doğru olduğunu şaşkınlıkla keşfettik: yer kabuğu. Bu kötü pişmiş, çok pişmiş, kabarmış, yarılmış, sıyrılmış, çatlamış, beneklenmiş, kabarcıklanmış, oyulmuş, duman tüten, is çıkartan, hâlâ kaynayan, ve ateşli ne büyük bir pastaydı yeryüzü! Bir turist sürüsünün gelmesiyle dikkatimiz dağıldı; onları bir sayı bombardımanına tutan rehberlerinin yönetiminde uçuruma doğru üşüştüler: en, boy, derinlik, son püskürmelerin tarihleri; anı eşyalarının pazarlığını yaptılar, fotoğraf makinelerini işlettiler: yarım saatin sonunda buharlaşmışlardı. Güçlükle sürüne sürüne çıktığımız yokuştan koşarak inmeden biraz daha yalnızlığımızın tadına vardık. Kendimizle gurur duyuyorduk.

Hâlâ bacaklarımızın gücüyle manzaraları fethetmeyi seviyordum. Capri'de, Marina'dan Anacapri'ye ulaşan antika merdiveni tırmandık. Yukarıda, denizi yüksekten gören, ıssız bir terasta yemek yedik: parlak ve hafif bir güneş; okşayan bir rüzgâr, yamaçların şarabı, mavi sular, uzakta Napoli, sarışın omlet, biraz dönen başım... bu benim en başdöndürücü anılarımdan biriydi.

Pouzzoles'u ve çıkardığı gazları gördük; ve Pompei'nin küçük trenine bindik. Napoli müzesini gezmemiz Sartre'ı biraz kaygılandırmıştı. Olga'ya şunları yazdı:

Beni ilk boşnutsuz eden şey, Pompeililerin küçücük odalarını düşüncede büyütme tutkularıydı. Ressamlar, duvarları sahte perspektiflerle süsleyerek bu görevi üstleniyorlardı: sütunlar resmediyorlar, ve bu sütunların arkasına uzaklaşan çizgiler çizerek odaya sarayınsı boyutlar veriyorlardı. Bilmem buna kendileri inanıyorlar mıydı ama ba-

na öyle geliyor ki, ben bundan ve bu, biraz ateşli bastayken gözlerinizi ayıramayacağınız rahatsız edici resimlerden dehşete düşerdim. Ve sonra, mitolojik sahne ve kişileri konu alan "iyi dönemden" dedikleri freskler de beni oldukça düş kırıklığına uğrattı. Ben Pompei'de biraz gerçek Roma yaşamı, bize okulda öğretilenden daha genç, daha boyrat bir yaşam hakkında bir açınlama ummuştum; bu insanların biraz yabanıl olmamaları bence olanaksızdı. Ve sınıfta beni mütbiş bunaltan bütün o yavan, basmakalıp Yunan–Roma ürünlerinden XVIII. yüzyılı sorumlu tutuyordum. Yani ben gerçek Roma'yı keşfetmeyi umuyordum. Oysaki freskler beni yanılgımdan kurtardılar: bu Yunan–Roma yavanlığı daha Pompei'de görülüyordu. Bu duvarlarına resmettirdikleri tanrı ve yarı–tanrılara uzun zamandan beri inanmadıkları bisseditiyordu. Dinsel sahneler artık yalnızca bir babaneydi ama gene de onlardan yakalarını sıyırmıyorlardı. Fresklerle dolu bu salonları dolaşırken, bu yavanlıklarla dolu klasiklik başımı döndürüyordu, Achille'in ya da Thésée'nin yaşamının bir sahnesini on kez, yirmi kez görüyordum, ve evlerinin duvarlarında yalnızca bunlar olan bir kent bana ürkünti veriyordu, yalnızca bunlar bile zaten, bankerlik, tüccarlık, ya da armatörlük kaygılarından o denli uzak olmakla, onlara bir ölü uygarlık yaratıyordu. Bu insanların soğuk kibarlığını ve uzlaşımlarla dolu kültürlerini gözümde canlandırıyordum ve kendimi Roma'nın güzel büyücü beykellerinden çok uzakta hissediyordum. (Kuşkusuz Castor size, birkaç gün sonra aynı müzenin giriş katında bir sürü bakır gözbebekli büyücü beykeli bulduğumuzu söylemiştir. Ama onlar daha önceki bir döneme aitti.) Müzeden çıkarken Pompei'yi görmek için artık hiçbir hevesim kalmamıştı ve bu Romalılara karşı, oldukça tatsız, merak ve tiksinti karışımı bir duygu besliyordum. Hatta diyebilirim ki, sanki, kendi zamanlarında bile, onlar zaten İlkçağdan kalmaydılar ve aynı bilmem hangi komik oyunda şövalyelerin; "Bizler, Yüzyıl Savaşına giden Ortaçağ şövalyeleri" dedikleri gibi, onlar da: "Bizler, İlkçağ Romalıları" diyebilirlerdi.

Gerçekte, bu yıldırım gibi ölümü sayesinde Pompei mucizevî şekilde korunmuştu ve tüm hayallerimizi aştı: Çünkü, öyle kalıntılar arasında dolaşıyorduk ki, orada yalnızca tapınaklar, saraylar, kamu binaları değil, aynı zamanda evler, villalar ve kulübeler, dükkânlar, küçük meyhaneler, pazarlar, bugünün Napoli'si gibi kaynayan ve gürültülü bir kent keşfediyorduk. Ağır taşlarla döşenmiş, aşınmış büyük duvarlar arasından ufka

doğru kaçan sokaklar, bakışımı yan yana doldurmuyorlardı; gene de, düş gücümüz o sokakları gölgelerle donatıyordu; bu hayaletler ve bu somut gerçeklik arasında kaldığımda, yeryüzünde hiçbir yerde olmadığı kadar yokluğun gizemine yakın oldum. Bütün günü, yalnızca alelacele karnımızı doyurmak ve Vezüv'ün tüm çamurlarını içeren bir şarap içmek için ara vererek bu kalıntılar arasında gezinmekle geçirtlik.

Paestum'da ilk kez bir Yunan tapınağını izledik. Sartre düş kırıklığına uğradı çünkü, bana dediğine göre "bunda düşünülecek hiçbir şey yoktu". Bana da bu güzellik çok fazla sade, çok fazla kaygan göründü; tutunma noktası bulamıyordum. Anımda, sonraki iki gün çok daha fazla parlaklık taşıyor. Sartre doğru Napoli'ye döndü. Ben Salerne'den sonraki istasyonda indim ve çantam sırtımda, beni Amalfi'den ayıran yirmi kilometrelik yolu yürüyerek aşmaya hazırlandım. Bir fayton sürücüsü bana seslendi: beni oraya sekiz lirete götürecekti. Bu büyük şansa şaşırarak arabaya, tüylü fötr şapkalı sessiz genç bir İtalyanın yanına yerleştim. Kendimi yastıklara bırakarak altın rengi ve gök mavisi süslerle bezeli eski Yunan köylerinin beyazlığını ve pırıldayan sahilin gözümün önünden geçişini izledim. Amalfi'nin katedralini ve yollarını gördüm, eski bir manastırda, Albergo della Luna'da geceledim ve kapıcı yalnızlığımı şenlendirmek için o kadar sabırsızlıkla kendisini sunmasaydı terasta, sedefli denizin üzerinde *lamperos*'ların kayıklarının parıltılarını uzun süre izleyecektim. Ertesi gün Ravello'yu, bahçelerini, villalarını, yörede her yanı görebilecek noktalarını, *Altın Çağ*'ın karıncaları tarafından kemirilmiş gibi duran, sırtlarını vahşice denize çevirmiş büstlerin yükseldiği parmaklıklarını tanıdım. Amalfi'den Sorrente'ye dek, dünyanın en güzel sahilini otobüsle gezdim.

Bu büyük zevkleri Sartre'a anlatınca hiç pişmanlık duymadı çünkü o da kendi yönünden çok eğlenmişti. Gece tek başına dolaşırken genç bir adam onu içki içmeye davet etmişti; onu küçük meyhanelerde dolaştırmıştı; sonra ona eşsiz bir gösteri önermişti: Pompei'deki *Gizler Villası*'nı süsleyen fresklerin esinlendirdiği canlı tablolar; sonra Sartre onunla bir "özel ev"e gitmişti; oldukça düşük bir fiyata, bir Madam, onu yuvarlak, duvarları ayna kaplı bir salona almıştı; duvarın önündeki çepeçevre kırmızı kadife kaplı sıraya oturmuştu, yalnızdı, çünkü kadın, arkadaşının onunla girmesine izin vermemişti. İki kadın belirmişti; daha büyük olanı, sağ elinde fildişi bir penis tutuyor ve erkek rolü oynuyordu; uyuşuklukla, fresklerde resmedilen aşk pozisyonlarını taklit ediyorlardı. Sonra, daha genç olanı bir tef çalarak dans etmişti. Ek bir ücretle müşte-

ri, gönlünün seçtiği kadınla yalnız kalabilirdi. Sartre bu öneriyi geri çevirmişti. Sokakta, kapının önünde rehberi ile buluştu; rehberin elinde, Sartre'ın uğradıkları son *bottigliera*'dan (meyhaneden) satın aldığı ve yalnızca yarısını içtikleri şarap şişesi duruyordu; öbür yarısını içmek için Sartre'ı bekliyordu; sonra ayrıldılar. Bana söylediğine göre Sartre'ın hoşuna giden, kendisini, iki kadının sırf onun için bu gülünç ve aynı zamanda alışılagelen çalışmaya giriştikleri bu parıl parıl salonda, kendi yansımalarının arasında tek başına oturur gördüğünde hissettiği *yerini yadırgama* duygusuydu. Ertesi yıl bu serüveni anlatmayı denediği öyküye *Dépaysement* (Yerini Yadırgama) adını verdi.

Napoli'den Palermo'ya dek geminin köprüsünde uyuduk. Napoli'de yoksulluğa idmanlı olduğum için Palermo'nunkine —yine de korkunçtu— dayanabildim. Orada da, besin maddelerinin açıkça sergilenmesi, kıtlığı benden gizledi. Renklilik, bölgesel özellik ışıl ışıldı ve ben kendimi doyasıya bu coşkuya verdim: karanlık küçük sokaklar, eski çamaşırlar, dükkânlar, karpuz piramitleri. Ve Robert Guiscard ile Haçlıların efsanesini at arabalarının yan taraflarında anlatan gezginci resimleri ne kadar güzel bulmuştum! Bunları canlandıran kuklaların oynadığı bir yığın minik tiyatro vardı; bir öğleden sonra bunlardan birine girdik; dar tahta sıraların üstüne sıkışmış çocuklarla doluydu. Yetişkin olarak sadece biz vardık. Charlemagne'ı, Roland'ı, Robert Guiscard'ı ve diğer şövalyeleri, zırhlar içinde süslü püslü, İmansızları perişan ederken izledik. Ara sıra bir çocuk hareketleniyordu; o zaman bir adam ona uzun bir sopanın ucuyla hafifçe dokunuyordu. Yapış yapış bir üzüm yiyor ve kendimizi çok mutlu hissediyorduk.

Kiliseleri ve sarayları gezmek için, kentin bir ucundan öteki ucuna genellikle faytonla geziyorduk; bir akşam, ana caddede yürürken, bunlardan birinin atının gemi azıya aldığını gördük; nallarının gürültüsü, tekerleklerin gürlemesi, akşamüstü sakinliğini kırıyordu ve yolda gezinen yayalar korku ile kaçışıyorlardı: sanki fantastik bir film ya da *Domenica del Corriere*'nin (Pazar Postası Gazetesi) kapağıydı.

Yeniden, Yunan mabetlerini yokladık; gene onlar hakkında söyleyecek şey bulamıyorduk, bize birşey söylemiyorlardı: ama sükutlarının pek çok gevezeliğe göre daha çok ağırlığı vardı. Selinonte'de, saatler boyu, yıkılmış kocaman kubbe kasnakları arasına oturup, bıkmaksızın bu sükuta katlandık. O dönemde çevrede tek ruh yoktu; kertenkelelerin üzerinde koşuştuğu mermerlerin gölgesinde, getirdiğimiz su, ekmek ve üzümden oluşan yemeğimizi yedik: kertenkeleleri yatıştırmak için sartre ıslık

çalıyordu. Segeste'de, dor üslubu bir sütunun ne olduğunu hissetmeye başladık.

Agrigente'ye gitmekten vazgeçtik: yolculuk çok karmaşık olacaktı. Bundan pişmanlık duymadım çünkü Syracuse'ü, maden gibi bir denizin kıyısına amfiteatr şeklinde sıralanmış taşlarının parlak çıplaklığını, tozlu yollarını, o yollarda yürüyen muhteşem boynuzlu "güneş öküzleri"ni, Euryale şatosu çevresinde toprağın sadeliğini çok sevdim: her şeyden çok uzakta, denizin kemirdiği geniş fundalıkların yalnızlığında, şatonun dehlizlerinde ve denetim yollarında uzun süre başıboş dolaştık. Latomies'de kalıyorduk, dehşetin şiire eriştiğini gördüğüm tek yerde. Çirkinliği kesin olarak bir tufanın izlerini taşıyan Messina'dan, feribotla boğazın görkemini aştık. Dönüşte kızdım, çünkü maviliğin içinde yol alırken Sartre gazeteleri okuyordu: bana İspanya'dan, Almanya'dan, hiç de mavi görmediği gelecekten sözediyordu.

Acınacak durumda bir taka bizi Messina'dan Napoli'ye götürdü; kötü bir gece geçirdim: köprüde uyumak için hava çok fazla soğuktu, teknenin içinde de dayanılmaz kokular vardı. Birkaç gün Roma'da kaldık. Sonra aniden, Sartre'ın havası değişti; yolculuk bitiyordu ve sıkıntılarına geri dönüyordu: siyasal durum, Olga ile ilişkileri. Korktum. Istakozlar yeniden canlanacaklar mıydı?

Bunun olmayacağına beni inandırdı ve yeniden görmek istediğimiz Venedik'e gelince artık bu konuyu düşünmedim. Orada dört beş gün kaldık ve iki yıl önce Roma'da yaptığımız gibi uyumadan bir gece geçirmek istedik. Köprüleri atmak, aynı zamanda da ekonomi yapmak için hesabı kapatarak otel odamızı boşalttık: kentte artık bize ait hiçbir köşe kalmamıştı. Kapanış saatlerine kadar kahvelerde oyalandık; Saint-Marc meydanının merdivenlerine oturduk; kanallar boyunca yürüdük. Her şey susmuştu; *largo*'lar (kanala açılan koridor) üzerinde, açık pencerelerden, uyuyan insanların nefesleri duyuluyordu. Fundamenta Nuova'ların üstünde gökyüzünün aydınlandığını gördük; rıhtımla mezarlık arasında, geniş ve düz kayıklar, lagünün suları üzerinde gölge gibi kayıyorlardı; önde, adamlar kayığı tek kürekle sürüyorlardı; Murano'dan, Burano'dan, adalardan ve sahilden, bir sürü sebze ve meyve getiriyorlardı. Kentin merkezine doğru geri döndük; Büyük Kanal'ın kıyısındaki halde pazar yavaş yavaş, karpuzların, portakalların, balıkların bolluğu arasında canlanmaya başladı; kahveler açıldı; sokaklar doldu. O vakit, gidip bir oda tuttuk ve uyuduk. Sartre bana daha sonra, bütün o gece boyunca bir ıstakozun onu izlediğini söyledi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

EYLÜL'DE Paris'e döndüğümüzde, yaşamımıza ikibuçuk yıl hükmeden dramın içine daldık: İspanya savaşı. Franco'nun orduları sağın umduğu kadar çabuk zafer kazanmamışlardı; öte yandan, bizim beklediğimiz kadar hızlı da ezilmemişlerdi. Asilerin Madrid üzerine yürüyüşleri bastırılmıştı ama bunlar Sevil'e, Saragossa'ya, Oviedo'ya iyice yerleşmişlerdi. Hemen hemen ordunun tümü —%95'i— Devletin hemen tüm örgütü Franco'nun tarafına geçmişti: kendini savunmak için Cumhuriyet'in halktan başka güvenebileceği hiçbir şey yoktu.

Halk, Cumhuriyet'in yardımına sınırsız bir coşkuyla koşmuştu. Gazetelerde okuduğumuz anlatılar, Fernand ve arkadaşlarının bize verdiği bilgiler düş gücümüzü tutuşturuyordu. Madrid'te, Barselona'da işçiler kışlalara hücum etmişler ve kendiliklerinden silâhlanmışlardı; Madridliler Montana kışlasına kızıl bayrağı çekmişlerdi. Köylüler tavanaralarından eski tüfeklerini, karabinalarını çıkartıyorlardı. Kent ve kasabalarda milis güçleri silâh kıtlığından sopalarla talim yapıyorlardı: aralarında çok sayıda kadın da vardı; savaşmak için erkekler kadar sabırsızlanıyorlardı. Franco'nun saldırı tanklarına karşı *dinamitero*'lar[1] el bombaları ve alev almış şişeler atıyorlardı. Bomboş ellerinden başka birşeyi olmayan bir halkın kahramanlığı, Mülkiyet'in, Kilise'nin, paranın karşısına diktiği donanımlı ve disiplinli güçlerin yolunu kesecekti: bu, kendimizi doğrudan doğruya ilgili duyduğumuz, altüst edici bir destandı. Hiçbir ül-

[1] Kendilerine "dinamit" adını veren savaşkan kişiler. *(Çev.)*

ke bize İspanya kadar yakın değildi. Fernand en iyi dostlarımız arasındaydı. Madrid güneşinin altında ilk cumhuriyet yazının bayram sevincini paylaşmıştık; Sanjurjo'nun kaçışının ardından halk soyluların yaşadıkları çevrelerde itfaiyenin söndürmediği yangınları çıkartırken Sevil'in neşeli kaynaşmasına karışmıştık. Burjuvaların ve papazların bayağı kibirlerini, köylülerin yoksulluğunu gözlerimizle görmüş ve Cumhuriyet'in verdiği sözleri yerine getirmek için acele etmesini dilemiştik. Şubat'ta, Pasionaria'nın (Tutkululer) sesi bu umutları coşturmuştu: onların bozgunu bizi kişisel bir yıkım gibi incitecekti. Ve, zaten, İspanya savaşının bizim öz geleceğimizi ortaya koyduğunu biliyorduk; sol basın bu savaşa bir Fransız olayıymış kadar önemli bir yer ayırıyordu, aslında da öyleydi: hiçbir şekilde yeni bir faşizmin kapımıza yerleşmemesi gerekiyordu.

Bu olmayacaktı, bundan kuşkumuz yoktu; bizim cephemizde hiç kimse Cumhuriyetin zaferinden kuşku duymuyordu. Sözünü ettiğim ve yalnızca cumhuriyetçilerin geldiği İspanyol lokantasında bir akşam yemeğini anımsıyorum. Genç bir İspanyol kadın müşteri birden ayağa kalktı ve ülkesinin, özgürlüğünün zaferi için bir şiir okudu; sözlerini anlamıyorduk —yanımızdakilerden biri bize şiirin genel anlamını anlattı— ama genç kadının sesi ve yüzü bizi duygulandırmıştı. Herkes ayağa kalktı ve: "Yaşasın İspanyol Cumhuriyeti!" diye bağırdı. Herkes zaferinin yakın olduğuna inanıyordu. La Pasionaira faşistlere bütün İspanya'da yankılanan bir meydan okuma çığlığı atmıştı: *"Non passaran!"*[1]

Bununla birlikte, coşkumuzun bir diğer yüzü de vardı: kızgınlık. Zaferin tez gelmesi için Fransa'nın derhal İspanyol halkının yardımına uçmuş olması, korkunç şekilde yokluğunu çektiği topları, mitralyözleri, uçakları, tüfekleri ona yollamış olması gerekirdi; oysa, Fransa'yı İspanya'ya bağlayan ticaret anlaşmasına karşın, Blum, Ağustos'un ilk günlerinden itibaren "müdahale etmeme"yi yeğlemişti; Cumhuriyet'e silâh vermeyi reddediyor, hâtta sınırı özel paketlere bile kapatıyordu. 5 Eylül günü, savunucularının savaşacak hiçbir silâhı olmaması nedeniyle Irun düştü, oysaki birkaç yüz metre ilerde İspanya'ya yönelik tüfek yüklü iki tren Fransız resmi makamlarınca durdurulmuştu. Bu ambargo yüzünden Talavera-la-Reine düşüyor, Franco'cular Estramadure ve Guipuzcoa'da ilerliyorlardı. Hitler ve Mussolini açıkça asilere insan ve malzeme yardımı yaptıkları için Blum'un tarafsızlığı daha da isyan ettiriciydi. 28 Ağustos'ta Madrid'e düşen ilk bomba bir Alman *Junker*'i tarafından atıl-

[1] Geçilmez! *(Çev.)*

dı. Cumhuriyet'in hizmetine girmek için giden Malraux ve filotillasına hayrandık: ama nasıl bir başlarına Nazi uçak birliğine kafa tutacaklardı? Saint-Cloud'daki büyük barışçı mitingde Blum: "İspanya için uçaklar!" bağırtıları ile karşılandı; C.G.T.,[1] komünistler, sosyalistlerin büyük bir bölümü Pirene sınırının yeniden açılmasını şart koşuyorlardı. Bununla birlikte bir kısım sosyalistler ve radikal sosyalistler Blum'u onaylıyorlardı; her şeyden önce barışı kurtarmak gerek diyorlardı; gerçekte, faşizmi sevmemekle birlikte, daha çok Halk Cephesini hareketlendiren devrimci coşkudan korkuyorlardı. Bu uyuşmazlıklar okuduğumuz gazetelere de yansıyordu. *Vendredi*'de Guéhenno hâlâ "barışı devrime feda etmeyi" reddediyor, halbuki Andrée Viollis ve hâtta barışçı Romain Rolland bile barış şanslarını İspanyol Cumhuriyetininkilere bağlıyorlardı. *Canard enchaîné*'nin yazarlarının çoğu müdahele yanlısıydı; Galtier-Boissière bununla çatışıyordu. Biz de herhangi biri kadar savaştan nefret ediyorduk ama, birkaç düzine mitralyözün, birkaç bin tüfeğin cumhuriyetçilerin Franco'yu yenmesine yeteceği ve bunun onlara verilmediği fikrine katlanamıyorduk. Blum'un sakınımı miğdemizi bulandırıyordu ve bunun barışa hizmet edeceğine kesinlikle inanmıyorduk. Ekim başında asilerin Madrid kapılarında olduğunu, üniversite sitesini işgâl ettiklerini, hükümetin Valencia'ya geri çekildiğini ne büyük bir içdaralması ile öğrendik! Ve Fransa kıpırdamıyordu! Bereket versin ki S.S.C.B. harekete geçti: tanklar, uçaklar, mitralyözler gönderdi ve milis güçleri, Uluslararası Müfrezelerin desteğiyle Madrid'i kurtardı.

Madrid savaşı başlayınca, Fernand artık Paris'te kalmaya dayanamadı; gidip savaşmaya karar verdi. Bir kez daha Pagniez ile fikir ayrılığına düştük; Fernand'ın kararında bir sahte kahramanlıktan başka birşey görmek istemiyordu; Mme. Lemaire de, onun kahramanlık oyunu oynayacağına kalıp karısı ve oğlu ile ilgilenmesi gerektiğini düşünüyordu. Onlar da, Cumhuriyet yanlısı olup da iç savaşın utkulu bir devrim şekline dönüşmesini görmeyi hiç de istemeyenlerdendiler. Biz Fernand'ı bütün kalbimizle onaylıyorduk; Stépha ve pek çok arkadaşla onu gara uğurlamaya gittik. Ressam Bermann da onunla gitti. Peronda herkes çok duyguluydu: Cumhuriyetçiler kazanacaktı; ama ne zaman? Bedeli ne olacaktı?

Büyük ölçüde Mussolini tarafından kışkırtılmış olan Franco'cu başkaldırma, bir Alman-Japon anlaşması ile Japonya'yı da içine alan Mihver'in umutlarını güçlendiriyordu. Bütün Fransız sağı Franco'cuların za-

[1] İşçi Sendikaları. *(Çev.)*

ferlerini alkışlıyordu; "batılı aydınlar", özellikle —Maxence, Paul Chack, Miomandre, Bonnard— bu zaferleri gürültüyle selâmlıyorlardı. Babamın *Gringoire*'ın sağduyusunu ve Stéphane Lauzanne'ın aydın vatanseverliğini övmesini istifimi bozmadan dinlemeye alışıktım. Ama, —için için—, geçmişte anne-babam ve Valleuse kuzenlerim, basının "Serseriler Cephesi"ne malettiği canavarlıklardan —kilise merdivenlerinde ırzlarına geçilen binlerce rahibe, kanı deşilen koro çocukları, küller içinde kalan katedraller— büyük zevk duyarlarken, ya da Alcazar'ın erlerinin kahramanlıklarını göklere çıkartırlarken duyduğum büyük gençlik öfkelerimi yeniden buluyordum. Onların bakış açısından bile, Nazilerin *Stuka*'larının başarılarının onları nasıl mutlu edebildiğini anlamakta güçlük çekiyordum. Gazeteleri azgınlıklarını arttırıyorlardı; İçişleri Bakanı Salengro aleyhine *Gringoire*'da Carbuccia'nın başlatttığı iftira kampanyası Bakanı intihara sürükledi. İşverenler başlarını dikleştiriyorlardı; Haziran grevlerinin onlardan koparttıkları ödünler konusuna dönmek istiyorlardı. Gene de, sanayide yeni bir hareketlenme gözleniyordu. Kırk saatlik hafta sayesinde Cumartesi sabahları, Paris kapılarına doğru pedal çeviren, iki seleli bisikletlere binmiş çiftlere rastlanıyordu; bunlar Pazar akşamları, gidonları çiçek buketleri ya da yeşilliklerle dolu olarak geri dönüyorlardı. Sırt çantalı gençler grup halinde çevredeki ormanlarda kamp kurmaya gidiyorlardı. Birşey kazanılmıştı ve elde tutuluyordu. İspanya'ya müdahele konusunda sol, bölünmüş de olsa, umutlarını koruyordu.

Molière liscsinde ders veriyordum. Passy'de oturmayı kuşkusuz düşünmüyordum; oraya dersler için gidiyor ve hemen dönüyordum. Gaîté sokağında kibar bir otele, Royal Bretagne Oteli'ne yerleştim. Bir yıl önce, Simone Labourdin, Mme. Lemaire'in çok güzel bulduğu bir "üç odalı"ya yerleştiğinde, ben de kendi zevkime göre düzenleyebileceğim bir küçük daire kiralamaya heves etmiştim. Ben kendime bohem süsü vermeye çaba harcamıyordum. Ama emlâkçıların peşinde koşmak ve bir yere yerleşmek beni dehşete düşürüyordu; zaten mobilya satın alacak parayı nereden bulmalıydı? Otel beni tüm bu sıkıntılardan kurtarıyordu. Yalnızca tek bir odamın olması ve onun da çok çekici olmaması benim için fazla bir önem taşımıyordu: Paris, sokakları, meydanları, kahveleri benimdi.

Marco, Louis-le-Grand liscsinde ders veriyordu; Delambre sokağının altında benimkinden biraz daha pahalı bir otelde oturuyordu. Bost Sorbonne'da lisans eğitimini tamamlıyordu; Saint-Germain-des-Près

meydanında erkek kardeşinin yanında bağımsız küçük bir odaya yerleşmişti. Olga'yı Beuzeville'de bırakmak söz konusu değildi; ama ailesi hiçbir sertifikaya başvurmadığını biliyor ve gitmesine karşı çıkıyordu; onaylarını almadan trene bindi; benim otelimde bir oda tuttu. Felsefe'nin onu ilgilendirmediği kesindi ve kendi kendine, yaşamını ne hale getireceğini kaygıyla soruyordu. Bir süre, Saint-Michel bulvarında aynı zamanda bir kitaplık ve diskotek olan bir *kafeteryada* çay servisi yaptı: ama bu bana bir çözüm gibi görünmüyordu.

Haftada iki kez Kuzey garında Sartre'ı karşılamaya gidiyordum. Venedik krizinin arkası gelmemişti; ıstakozlar kesin olarak buharlaşmıştı; artık bugün var olmayan ve çok hoşumuza giden yakın bir kahvede birer bardak içki içiyorduk: orada, balık sırtı biçiminde bezemeli aynaları, deri taklidi döşemeli arkalıksız kanepeleri, mermer masaları, gök yeşili ışığı ile alçak bir salon, bize Paul birahanesini anımsatıyordu; duvarları bize bir Napoli cenaze arabasını anımsatan siyah ve tumturaklı ahşapla kaplıydı. Birbirimize yaşamlarımızdaki yeni olayları anlatıyor ve haberleri yorumluyorduk. Sonra Montparnasse'a iniyorduk. Genel karargâhımızı Dome'da kurmuştuk. Liseye gitmediğim sabahlar kahvaltımı orada ediyordum. Hiçbir zaman odamda değil, o kahvenin dipteki bir bölmesinde çalışıyordum. Çevremde Alman mülteciler gazete okuyor ve satranç oynuyorlardı; tüm uluslardan yabancılar aralarında hararetle ama alçak sesle tartışıyorlardı; mırıltıları beni rahatsız etmiyordu; beyaz bir kâğıdın karşısındaki yalnızlık çetindir; gözlerimi kaldırıyor, insanların varolduklarının gerçekliğini saptıyordum: bu beni,belki bir gün birisini etkileyecek sözcükler yazmaya yüreklendiriyordu. Sartre ile, Olga ile söyleşirken, insanların gelip gitmelerini izlemeyi seviyordum. Fernand ve Stépha sayesinde bazı yüzlere isimler koyabiliyorduk: çiçek-sakallı Rappoport, Heykeltraş Zadkine, Devasa Dominguez, Minik Mané-Katz, İspanyol ressam Florès, kız kardeşimle oldukça yakın ilişkideki Francis Gruber, Kisling, gür taranmamış saçlarının altındaki küçük yüzüyle Ehrenburg, az çok tanınmış, tanınmamış bir yazarlar ve ressamlar bolluğu. Özellikle her gece kaldırımda yalnız ya da çok güzel bir kadınla birlikte amaçsız gezinen, güzel ve haşin yüzlü, diken diken saçlı, merak dolu gözlü bir adam çok dikkatimizi çekiyordu; aynı zamanda hem bir kaya kadar sağlam, hem de bir Elfe'den[1] daha özgür bir görünümü vardı: bu kadarı da fazlaydı. Görünüşlere aldanmamak gerektiğini biliyorduk ve bu

[1] İskandinav mitolojisinde havayı temsil eden peri. *(Çev.)*

görünüş de, aldatıcı olduğunu hemen ele verecek ölçüde çekiciydi: o bir İsviçre'liydi, heykeltraşı ve adı Giacometti idi. Genelde, Rouen'daki gibi Paris'te de kadınlar bize erkeklerden daha oyalayıcı geliyordu. Gece, uzun boylu Amerikalı kadınlar görkemle sarhoş oluyorlardı. Sanatçı kadınlar, sanatçıların kadınları, modeller, Montparnasse tiyatrosunun küçük oyuncuları, güzel ve daha az güzel kızlar, az çok ya da tümüyle kapatmalar; bütün bu kadınların kremalı kahveleri başında hayale dalmalarını, kız arkadaşları ile dedikodu etmelerini, erkekleri önünde koketlik yapmalarını izlemekten hoşlanıyorduk. Ucuz giyiniyorlardı ama özensiz değil; bazıları bitpazarından alınma eskimiş sevimlilikte giysiler giyiyorlardı. "İsviçre'li kadın" diye adlandırdığımız kadını anımsıyorum; çok düz ve parlak sarı saçlarını kabarık, 1900 stili bir topuzla toplardı; omuz başları kabarık kızıl kahverengi tafta bir bluz giyerdi; ve bir bebek arabası sürerdi. Zaman zaman, Select'te, traşlı enseleriyle oturup kravatlarını ve bazen de monokllarını herkese göstererek taşıyan oğlansı kızların arasına otururduk: bu teşhircilik bize yapmacık geliyordu. Biz bazı düşçülerin kendilerine oynadıkları daha az öngörülebilir komedileri bunlara yeğliyorduk. Bir akşam, Olga ile, Monsieur-le-Prince sokağında, o zaman ucuz ve kuşkulu bir yer olan Le Hoggar'ı keşfettik; dekorun özen gösterilmeden yapılmış egzotikliği, bodrumdan yükselen genizden gelen müzik, ve özellikle kıyafet değiştirmiş bir Arabın kabartma çiçeklerle süslü bardaklarda sunduğu nane çayı bizi büyüledi; aşağıda, sahte bir Ouled-Nail göbek dansı yapıyordu; üst salonda, sıraların üstüne yarı uzanmış şarkı söyleyen otuz yaşlarında, gerilmiş saçlı, güzel olmayan bir kadından başka kimse yoktu. Onu sonradan sık sık Dome'da gördük; gene yalnızdı, artık şarkı söylemiyordu, ama esinli bir havayla dudaklarını kıpırdatıyordu. Hemen hemen aynı yaşlarda sert hatlı bir diğeri, gözlerini gökyüzüne dikmiş, Tanrı olduğunu tahmin ettiğimiz görünmez birisiyle konuşurken kırıtıyordu. İnsanların ne kadar acayip, şaşkın halleri varsa, onlar için o kadar çok kanımız kaynıyordu. Gene de bazıları bizi endişelendiriyordu; gözleri haftadan haftaya daha da çok dışarıya fırlayan biri vardı: bu gözler aniden yerlerinden kopacak ve döşemeye yuvarlanacaklardı; bir de mazoşist diye adlandırdığımız biri vardı. Olga ile La Coupela'da bir bardak içki içiyordum; onun sahte panter kürkünden bir paltosu vardı, ben de oldukça erkeksi bir fötr şapka giymiştim; düşük kulaklı, sarkık çeneli bir adam, donuk bir bakışla gözünü hiç ayırmadan bize bakıyordu; masamıza, üzerine şunu yazdığı bir gazete bıraktı: "Köle mi köpek mi?" Siparişlerimizi aceleyle yudumladık. Önünden geçerken

mırıltıyla: "Salonu dört ayak katetmemi söyleyin, yaparım!" dedi. Onu birkaç hafta sonra yeniden gördük; sokakta, sert yakalı, kravatlı, yüksek konçlu ayakkabılı, yüzünde kıracılık ifadesi olan bir kadınla yan yana gördük: adam bulutlarda uçuyordu. Dome'un diğer gediklileri ile aramızda söylenmeden anlaşılan bir tür yakınlık oluştu; şu ya da bu kaynaktan bizim memur, yani oldukça hali vakti yerinde olduğumuzu öğrendiklerinden, sık sık bir sarhoş, bir yoksul ya da ödünç almayı meslek edinmiş kimselerden biri gelip bizden yüz para istiyordu; karşılığında uzun bir yalan listesi sıralamak zorunda hissediyordu kendini: yalancılık hastalığı gelişiyor, ilerliyordu. Bütün bu düşkünler, bu kenara atılmışlar, başarısızlar, uydurukçular bizi taşranın tekdüzeliğinden uzaklaştırıyordu. Konformizm karşıtlığında da bir konformizm bulunduğu söylenir: hiç değilse ötekinden daha fazla düşleme (fantezîye) izin verir. El yordamıyla yaşamlarını bulmaya çalışan, çok uzak ve çok yakın bu kimselerin ortasında tek başıma oturup çalışmak bana çok büyük mutluluklar tattırdı.

Paris'in bize sunduğu olanaklara karşın üçlümüz Rouen'daki güçlüklerin aynılarının içine çabuk düştü. Tatilde Sartre Olga'ya uzun mektuplar yazmıştı — içlerinden, Napoli'yi anlattığı biri, yeni bir öyküsünün başlangıcı olmuştu. *Dépaysement* (Tedirginlik); Olga onu yanıtlamıştı, birbirleri ile yeniden coşkunlukla buluşmuşlardı. Sık sık Paris'te sabaha dek birlikte olmanın mutluluğu içinde amaçsız dolaştıkları oluyordu. Ve sonra aniden Olga surat asıyordu. Dostluklarının ilerlediği kanısında olan Sartre bu küskünlüklere daha da çok kızıyordu: kendi yönünden de Olga onun sabırsızlıklarına gitgide daha az sabır gösteriyordu. Çay servisi yaparak geçirdiği saatlerden sonra genellikle sinirli oluyordu; geleceğinin boşluğu onu dehşete düşürüyordu. Sartre'ın ve benim dışımızda yalnızca Marco'yu ve Bost'u tanıyordu, saatlerce tek başına dolaşıyor, sıkıntıdan patlıyordu. Birkaç ay önce Rouen'da alkolün etkilerini denemek istemişti; bir küçük barda peşpeşe iki pernod yuvarlamışın: sonuç öngördüğünün çok ötesindeydi. Bu deneyi yinelemedi. Şimdi, sıkıntısını, keyifsizliğini oyalamak için seve seve pernod'ya başvuruyor, bu da onu karanlık taşkınlıklara sürüklüyordu. Bazen odama girince kapının altından atılmış pembe, düzensiz yazılarla kaplı kâğıtlar buluyordum: Olga bunlarda dünyadan ve kendinden duyduğu tiksintiyi açıklıyordu. Ya da, Louise Perron gibi, kendi kapısına raptiyelerle tutturduğu kâğıtta umutsuz ve anlaşılması güç sözcükler okuyordum. Onun için çok üzülüyordum ve bana surat asmasını eskisinden de daha haksız buluyordum.

Paris'te, Rouen yalnızlığının bizi içine kapattığı bu labirentten doğal olarak çıkacağımızı ummuştum; ama hayır. Sartre hiçbir zaman Olga'nın davranışları üzerine uzun uzun yorumlar yapmaktan vazgeçmiyordu; bir çıkış yolu bulma umudumu yitiriyordum ve bu sürüncemeden bitkin düşmeye başlıyordum. İyileşmek bir yana, durumumuz her üçümüze de gitgide daha dayanılmaz geliyordu. Birbirlerinden ayrılmayan Marco ve Bost ile geçirdiğim akşamlar bana bir kaçış gibi görünüyordu. İkisi sinemaya, konsere birlikte gidiyorlardı; dilediği zaman plaklarını dinleyebilmesi için Marco Bost'a odasının anahtarını vermişti. Bost Marco'nun sevimliliğine, maskaralıklarına, gençliğin görkemli sadeliğiyle kabullendiği gönül okşayıcı söz ve davranışlarına duyarlıydı; Marco'nun büyük ruhsal çöküntülere düştüğünü gördüğünde de şaşırmıyordu. Marco'nun mesleği için endişelendiğini düşünüyordu. Marco yazın Vichy gazinosunda şarkı söylemişti ve assolist Lauri Volpi onu bir rastlantı sonucu duyduğunda: "İşte, olağanüstü bir ses!" demişti; ünlü şarkıcılar yeni başlayanlara pek az güven gösterirler ve bu beklenmedik övgü Marco'yu sarhoş etmişti. Ekim'de Opera Müdürü önünde bir sınava girmişti; Müdür ona: "Eh Bayım, tempo ile şarkı söylemeyi öğrendiğinizde yeniden geliniz." demişti. Bost, Marco'nun huysuzluklarını bu başarısızlığa bağlıyordu, biz de bunu pek anlayamıyorduk. Yavaş yavaş, Bost, gerçeği kendi kendisine itiraf edebildi: Marco ondan arkadaşlıktan çok daha fazla şeyler bekliyordu, yaşamının tüm mutluluğunu bu umuda bağlamıştı. Bost ne Marco'nun dostluğunu yitirmek, ne de onun tutkusuna boyun eğmek istiyordu: kendisi de bir tuzağın içinde debeleniyordu. Marco artık saklamıyordu; öfkeleniyor, ağlıyor, Bost'un kendisine karşı Sartre'dan yardım istediğini varsayıyordu. Bir sabah Dome'da çalışırken Marco çıkageldi: bana buyururcasına ama boğuk bir sesle "Gelin" dedi. Onunla birlikte Delambre sokağını tırmandım ve şaşkınlıkla gözlerinin yaşlı olduğunu gördüm. Bir gün önce, akşamın altısında odasına döndüğünde içerden incecik bir müzik ve fısıltılar duymuştu; anahtar deliğinden bakmış ve Olga ile Bost'un öpüştüğünü görmüştü: o kadar, ama Olga'nın sakınımlı davranışlarını gözönüne alınca bu sahneden kendisi için trajik sonuçlar çıkartmıştı.

Sonradan öğrendiğime göre o akşam Marco, Sartre ile Olga'ya Dome'da rastlamış ve Sartre'ın olanları bilmediği, Olga'nın da onu öğrendiğinden habersiz oldukları için hiç anlam veremedikleri tümceleri kötü kötü gülerek söylemişti. Gecenin geri kalan kısmında Marco ağlamıştı; olanları çok iyi anlıyordu: uzun süredir yirmi yaşlarındaki bu iki genç

birbirlerinden hoşlanıyorlardı; yetişkinlerin karmaşıklıkları ve titizliklerine karşı birbirlerinin kollarına atılmışlardı.

Kişisel olarak, içinden çıkamadığımız bu kısırdöngüyü kırdığı için Olga'nın sağlıklı bir karar almış olduğunu düşündüm. Sartre her zaman her şeyi kaldırabilirdi, bu olayda da yitirmeyi tartışmasız kabullendi. Marco bizi Bost ile ve özellikle Olga ile bozuşmaya razı edebilmek için pek çok uğraştı; reddettik ve bize kin besledi. Montparnasse'da cebinde bir tabancayla dolaşıyordu; kötü niyetli toplantılarımıza baskın yapmak için Dome'a ansızın giriyordu; dördümüzün ona karşı komplo kurmak için benim otelimde toplandığımıza inanıyordu; pencerelerden birini gözetliyordu: gölgeler cam boyunca geziniyordu ve Marco tabancasının kabzasını hırsla sıkıyordu; ona başka bir odada oturduğumu kanıtlayınca keyfi kaçtı. Kendini beğenmişlik havalarına girmeyi unutuyordu. Üzüntüsünü, gözyaşlarını sergiliyordu. Ona o kadar acıdık ki Chamonix'ye götürmeye karar verdik.

Sartre da neşeli değildi. Üçlünün başarısızlığının dışında, onu daha da çok etkileyen bir yenilgi daha tatmıştı. Sartre'ın, —Dürer'in çok sevdiği gravürü nedeniyle *Melancholia* (Melankoli) adını koyduğu— kitabının metni Nizan tarafından Gallimard yayınevinin bir metin okuyucusuna verilmişti. Sartre Paulhan'dan, bazı niteliklerine karşın yapıtın kabul edilmediğini bildiren bir yazı aldı. *La légende de la Vérité*'nin (Hakikat Efsanesi) reddedilmesini sükunetle karşılamıştı; ama *Melancholia* üzerinde dört yıl çalışmıştı, kitap onun amaçlarına yanıt veriyordu; bize göre başarılı olmuştu. Demek ki Paulhan Sartre'ın amacının bizzat kendisine karşıydı: gerçekleri ve metafizik duyguları yazınsal bir biçim içinde açıklamak; bu tasarı onda öyle uzun zamandan beri ve öyle derinlere kök salmıştı ki bu yenilgiyi kabullenemezdi: ama bu durum bizi şaşırttı.

Mme. Lemaire ve Pagniez bundan etkilendiler; belki de *Melancholia*'nın sıkıcı, acemice kaleme alınmış olabileceğini ima ettiler; bu görüş ayrılığı bizi enikonu şaşkına çevirdi: başkalarının görüşüyle bizimki arasında nasıl olur da bu kadar büyük aykırılık olurdu? Sartre metnini başka basımcılara da sunmayı düşünüyordu; ama tüm anlaşmazlıklar onda yankı uyandırdığı için, kendisini büyüklenme ile savunacağı yerde kendi kendisine bir yığın tatsız soru yöneltti.

Bu durumda, Chamonix gezisi keyifli olmadı. Kış çok sertti, don yüzünden tüm kayak pistleri kapatılmıştı: genç bir lise öğrencisi sekiz günlük eğitimden sonra Brévent inişini yapabileceğine bahse girdi: kayalar üstünde parçalanmış cesedini buldular. Teleferikle Planpraz'a çıkıyor-

duk ve ben Sartre ile küçük tepelerde kayıyordum. En ufak iniş çıkışlardan bile ürken Marco özel ders alıyordu ve bir kayma biçimi edinmek amacıyla habire kartarağıyla yarışıyordu. Bir öğleden sonra Sartre ile Voza tepesine gittim; Les Houches üzerinden ormandan geçen mavi pisten döndük ve çok zorluk çektik. Otelde gece yaklaştıkça kötüleşen Marco'yu buluyorduk. Bost'un kış sporlarına onunla birlikte geleceğini ummuştu ve yokluğunu unutamıyordu. Akşam yemeğinden sonra saçlarına pis kokan kükürt losyonunu sürmek için karlara çıkıyordu; bir kez Sartre'ın da denemesi için üsteledi; ben, bir pamuğa yalnızca üç damla damlatıp kafa derime hafifçe sürmesine izin verdim ve tüm saç derimin lime lime parçalanıp döküldüğünü sandım.

Gecelerin yalnızlığına katlanamayan Marco üçümüzün aynı odada kalmamız için yalvarmıştı. Üç yataklı, çıplak ve hüzünlü bir tavanarasında kalıyorduk. Yatar yatmaz Marco gerçek gözyaşlarıyla ağlamaya başlıyordu ve iniltileri karanlıklar içinden uzun süre devam ediyordu. Bize söylediğine göre daha önce de sevmişti, hatta tutkuları bile olmuştu ama hiçbir zaman karşılıklı kesin yeminlerle bağlanmayı düşündüğü bir kimseye rastlamamıştı; Temmuz ayında, bu olanağı yakaladığını sanmıştı: ve bunu sonsuza dek yitirmişti; hiçbir zaman bunun teselisini bulamayacaktı. Hıçkırıklar içinde, seçkin bir yaşam arkadaşı ile yaşayabileceği güzel günleri sayıklıyordu; servetini, çok yakın gördüğü ününü onun ayaklarının dibine sererdi; bir yerden bir yere parlak büyük arabalar içinde yolculuk yaparlardı. Onu uykuya davet ediyorduk; susuyordu, içini çekiyordu ve yeniden aklından geçen görüntüleri yüksek sesle anlatmaya koyuluyordu: Bost, beyaz boyun atkısı, gülümsemesinin beyazlığı, gençliği, inceliği, bilinçsiz acımasızlığı; yürek parçalayıcı bir tartışmadan sonra sinemaya Şarlo ya da Marx Kardeşler'i izlemeye gidiyorlardı, Marco'nun yüreği kan ağlarken yanında Bost'un güldüğünü duyuyordu! Saçma sapan sözlerinde, Louise Perron'un sayıklamalarından da daha karanlık, daha acımasız bir şeyler vardı: bana öyle geliyordu ki Marco, kendisi için, içinden bir daha hiç kurtulamayacağı bir cehennemi yaratmaktaydı.

Dönüşte, artık bu tartışmalara katlanamayan Bost'u hakaretleri ve gözyaşları ile kovalamaya yeniden başladı; keyifli değildi; Olga da. Olga, kendisi ile gene de iyi ilişkiler içinde kalmaya gayret eden Sartre'ı görmeye devam ediyordu; ama artık Sartre da aynı değildi; Olga her zamanki gibi gelecekten endişe ediyordu; değişiklik olsun diye beni Montparnasse'daki küçük dansinglere —La Bohème, L'Arc-en-Ciel'e— götürüyordu, oralarda sıkılıyordum; akşamlarımız genellikle üzgünlük doluy-

du. Neyse ki Sartre'ın keyfi yerine geliyordu; *Melancholia* konusunda yeniden biraz umutlanmıştı. Dullin, Gaston Gallimard'ın eski bir dostuydu ve ona, reddedilen metni bizzat kendisinin okumasını rica eden bir mektup yazmıştı. Diğer taraftan, Pierre Bost da Gallimard'a Sartre'ı önermek üzere konuşmaya gelmişti. Sartre bir öykü üzerinde çalışıyor ve çok zevk alıyordu. Norveç'e yaptığı gemi yolculuğu sırasında bu tür üzerinde kısa bir yazı ile deneme yapmıştı: *Le Soleil de Minuit* (Gece yarısı Güneşi) ama yazıyı Caussc'da yitirmişti ve yeniden yazmamıştı. O yıl *Erostrate*'ı yazmıştı ve şimdi de *Dépaysement* (Tedirginlik) üzerinde çalışıyordu.[1] Onunla birlikte iki ya da üç kez Laon'a gittim: rahat, küf kokulu eski bir otelde kalıyordu. Paris'te Gauguin sergisini gezdik; filmler izledik. Okuyorduk. Guérin'in *Fascisme et Grand Capitalisme*'i (Faşizm ve Büyük Sermaye) bize çağımızı biraz anlatmakta yardımcı oldu. Stekel'in *Le Femme frigide* (Frijit Kadın) kitabına karşı büyük ilgi duyduk çünkü bilinçaltını reddeden bir ruhçözümleme öneriyordu. Bernanos'dan çok uzaktık; gene de *Journal d'un curé de campagne* (Bir Köy Papazının Anıları) yapıtına saygı duyduk; sadeliği içinde gizli ustalığına hayran kalarak bu kitabı birkaç kez okudum. Tanımadığımız iki yazar ilgimizi çekti: *Les derniers jours* (Son Günler) ile Queneau ve *L'Age d'homme* (İnsan Çağı) ile Michel Leiris.

Dullin'in sahneye koyduğu *Jules César*'ın birkaç provasını izledik; uyarlamayı gerçekleştiren Camille sahneye koyuluşta etkin bir rol oynuyordu; Dullin oldukça nankör bir rol olan Cassius'u canlandırıyordu: onun kendini aşması, canlandırıcılığı ile oldu. Sezar rolü için, tanınmamış, eski bir gezgin oyuncuyu seçmişti; aktörün yeteneğinden çok deneyimi vardı ama fiziği bu role çok uygundu: Dullin bu oyuncuyu sözcük sözcük, hareket hareket öyle bir işledi ki sonunda herkes onu büyük bir aktör sandı. Vandéric hoş bir Brütüs oldu; Genica Athanasiou'nun belirgin aksanına karşın soylu bir yüzü, dokunaklı bir sesi vardı. Marchat'ya gelince, o hemen Marc Antoine'ın kabuğuna büründü ve görkemli oldu. Dullin'in, Camille'in, tüm topluluğun gayret ve çalışmalarının değerini biliyordum ve gala gecesi Camille'in bana işaret ettiği eleştirmenleri gözlüyordum: çoğu yaşlıydı ve suratsız görünüyorlardı; mevsim kıştı, öksürüyorlardı; Lugné-Poe gümüş küçük bir kutunun içine tükürüyordu. Camille'in, sivri ve dokunaklı yanlarını özellikle giderip yumuşatmadığı

[1] *Duvar*'ın yayımlanmasından uzun süre sonra bu öykünün yalnızca bazı bölümleri basıldı.

metin onları rahatsız etmişe benziyordu. Gene de gösteri büyük başarı kazandı. Lupercalesler sahnesinde, yarı çıplak iki köle, ellerinde birer kırbaç, koşarak geçiyorlardı: provalarda, sahnenin ortasında yükselen Sezar büstünü devirmemeyi başaramamışlardı; o gece, büstten ustaca sıyrıldılar. Bu kölelerden biri tüm izleyicileri güzelliğine hayran bıraktı; Jean Cocteau onun kim olduğunu sordu: adı Jean Marais idi.

Kendimi her zamanki uğraşlarıma daha az istekle verebiliyordum: kendimi hep yorgun hissediyordum. Olga ile, Sartre ile, her ikisi ile birlikte geç vakitlere dek oturuyordum; Sartre Laon'da dinleniyordu, Olga gündüzleri dinleniyordu, ben ise hiçbir zaman. Bütün varlığımla çalışıyordum, kitabımı bitirmek istiyordum. Sabahları liseye gitmek için erken kalkıyordum. Sık sık metroda, beni önümdeki geceden ayıran süreyi yüreğim daralarak ölçüyordum: "Yatmama daha onaltı saat var!" Hemen ve sonsuza dek yatıp uyumak için her şeyi verebilirdim. Kuzey Garının yanındaki kahvede Sartre'ı beklerken, gözlerimi kapadığım ve birkaç dakika kendimden geçtiğim oluyordu.

Uyku bir saplantı haline gelmişti. Sınava hazırlandığım yıl yorgunluğu tatmıştım, ama akşam başım ağırlaştığında direnmiyordum: gidip yatıyordum. Şimdi ise, kendimden vermem gerekiyor, geç yatıyor ve uykuya doyamadan kalkıyordum. Uykusuzluğumu gideremiyordum. Hiçbir zaman erişemediğim bir dinlenmenin her zaman düş kırıklığıyla sona eren beklentisi çok bitkin düşürücüydü. O zaman anladım ki, yorgunluk bir hastalık kadar mahvedici olabilir ve tüm yaşama sevincini öldürebilir.

Diğer taraftan, Halk Cephesinin yükselişini öyle büyük bir sevinçle izlemiştim ki gerilemesinden üzüntü duymamam olanaksızdı. Ağır parasal güçlüklerle karşı karşıya olan Blum, bir "mola"nın gerekli olduğunu bildiriyordu. Aşırı sağ tarafından örgütlenmiş, silâh stoku yapan ve Hitler'ci casus örgütleriyle işbirliği halinde olan bir gizli dernek açığa çıkartılmıştı. Komplo belli olunca, suikastçilerin adları açıklanacağı yerde olay örtbas edilmişti. İngiltere de Fransa gibi Alman ve İtalyan güçlerinin İspanya'ya karışmasını itirazsız kabul ediyordu. Faşizmin yolunu kesmeyi başarabilecek ve bunu içtenlikle isteyen tek ülke S.S.C.B. idi. Ama işte orada da neler olup bittiğini hiç anlayamıyorduk. Gide'in Rusya dönüşü aceleyle yayımladığı ve çok yankı yapan *Retour d'U.R.S.S.*'ü (S.S.C.B.'den Dönüş) ciddiye alamazdık çünkü Gide hayran olmakta ve sonuca varmakta aşırı çabuk davranmıştı. Ama Moskova'da görülmekte olan davalar ne demek oluyordu? *Le Matin* gazetesi, ciddi ciddi, sanıklar-

dan itiraflarını alabilmek için Amerika'da üç kuruşa satılan "gerçek likörleri"nin kullanıldığını yazıyordu; bu bir aptallıktı: ama buna karşın hangi açıklama ileri sürülebilirdi ki? S.S.C.B.'de bir mutluluk yılı geçiren Nizan derinden şaşırmıştı; onunla Mahieu'de uzun bir söyleşimiz oldu ve genellikle duygularını sakınımla açıklamasına karşın bizden huzursuzluğunu gizlemedi. Hiçbir zaman S.S.C.B.'ni bir cennet gibi görmemiştik ama hiçbir zaman da toplumcu yapıyı ciddi olarak yeniden tartışma konusu yapmamıştık. Demokrasilerin politikasının miğdemizi bulandırdığı bir dönemde buna zorunlu olmamız rahatsız ediciydi. Umuda sarılınabilecek hiçbir dünya köşesi yok muydu?

Çünkü İspanya artık umut toprağı değil sonucu kuşkulu görünen bir savaş alanıydı. Fernand'ın Şubat'ta bir izni oldu; coşku içindeydi ama anlattıklarının arkasında, durum bize endişe verici görünüyordu. Sorumlu rütbesini nasıl kazandığını anlatarak bizi güldürdü; bir çatışma sırasında, açık bir alanda arkadaşlarıyla birlikte düşman ateşinin altındayken hızla küçük grubu bir duvarın arkasına çekmişti: bu girişiminden ötürü kendisini hararetle tebrik etmişlerdi; çabucak yüzbaşı, sonra da binbaşı rütbelerini elde etti: general olarak bitirdi. Bizimle birlikte bu hızlı ilerlemeyle eğlenirken bize halk ordusunun kadro, disiplin ve örgütlenme açılarından ne kadar eksikleri olduğunu anlattı. Toplumsal ve siyasal karmaşa daha da kaygı vericiydi. Komünistler, radikaller, anarşist-sendikalar aynı çıkarlara hizmet etmiyorlardı. Anarşistler, devrim yapmadan önce savaşı kazanmak gerektiğini anlamayı reddediyorlardı; Katalonya gibi bazı taşra merkezlerinde sendikalar fabrikaları işler hale getirmekle uğraşacaklarına Sovyetler kurmakla vakit geçiriyorlardı. Anarşist örgütler zamansız olaylarla hükümetin çalışmasına engel oluyorlardı; bunlar merkezî otoriteden gelen emirlere uymuyorlardı. Gitgide daha büyük ölçülere erişen Alman ve İtalyan güçleriyle desteklenen sağlam Franco ordusu karşısında bu birlikten yoksunluk korkunç bir tehlike oluşturuyordu.

Fernand bize Madrid'den söz edince yüreğimiz sıkıştı: Alcala'da bağrı deşilmiş evler; Puerta del Sol çevresindeki caddelerde büyük oyuklar, Üniversite Sitesi kalıntı halinde. Son zaferin gene de Cumhuriyetçilerin olacağına inandığını söyleyerek İspanya'ya döndü. Ve olaylar onun kehanetini doğrular gibi görünüyordu. Halk ordusu Jarama'da, Guadalajara'da Franco'nun Madrid'e yönelttiği saldırıyı durdurdu. Bununla birlikte, Oviedo'yu geri almak için yaptıkları denemede, *dinamiteros*'lar başarısız oldular. Güneyde Malaga düştü.

Bu başarısızlıkların nedeni hep aynıydı: silâh yokluğu. "Müdahale etmeme" komedisi bize her geçen gün daha da yanlış görünüyordu. Yaşamımızda ilk kez, İspanya'nın yazgısını çok fazla benimsediğimiz için, öfke bizim için yeterli bir çıkış yolu olarak görünmüyordu; politik güçsüzlüğümüz bizim için bir bahane oluşturacağına bize üzüntü veriyordu. Bu güçsüzlüğümüz tamdı. Yalnız bırakılmıştık, biz hiç kimse değildik: müdahale yönünde yazabileceğimiz ya da söyleyebileceğimiz hiçbir şeyin en ufak bir ağırlığı olmayacaktı. İspanya'ya gitmek söz konusu değildi; yaşamımızda hiçbir şey bizi bu çılgınca davranışa hazırlamamıştı. Zaten, belirli teknik ya da politik yeteneklerle donanmış olmadıkça kahve dövücünün hınk deyicisi olmak durumunda kalınabiliyordu. Simone Weil mills'lere katılmak için sınırı geçmişti; bir tüfek istedi; onu mutfakta görevlendirdiler ve ayaklarına bir tencere kaynar yağ döktü. Colette Audry Barselona'da P.O.U.M.[1] yöneticilerine rastlamıştı, mitinglerde konuştu; heyecanlı ve mutlu döndü ama söylevlerinin verimliliği konusunda umutlu değildik.

Bost, Marco ile yaşadığı olayların ve eski bir ilişkiyi bitirmenin yarattığı ruh çöküntüsünden kurtulmak için gitmek istedi. Sınır, Şubattan beri yalnızca silâhlara değil gönüllülere de kapalıydı; Sartre'a, Nizan'ın onu gizlice geçirmeye yardımcı olup olamayacağını sordu. Sartre kendi kendine kaygıyla sordu: Bost'un isteğini kabul etmeli mi yoksa etmemeli miydi? İlke olarak, insanların iradesine saygı duymak gerekir; ama Bost'un başına birşey gelecek olursa kendisini sorumlu duyacaktı... Sonuçta gevşek bir şekilde konuyu Nizan'a açtı, o Bost'u Malraux'yu görmeye gönderdi. O da Bost'a Cumhuriyet'in deneyimsiz savaşçılara değil, silaha, kadroya, uzmanlara gereksinimi olduğunu anlattı. Bost bir mitralyöz kullanmasını biliyor muydu? Hayır, diye itiraf etti Bost. Malraux ciddiyetle: "Belki Gastine-Reinette'de çalışma yapabilirsiniz" diye önerdi. Bost'un tasarısı suya düştü.

Bir akşam saat ona doğru Sélect'de Bost'la konuşurken birden bir titreme geldi. Gripleri, anjinleri, ateşleri önemsememe ile geçiştirmeye alışıktım ama bu kez öyle bir sarsıldım ki hemen "eve dönmem gerek" dedim. Sıkıntı ile uyudum, ter içinde uyandım ve bütün gün yataktan çıkmadım; akşam Sartre Laon'dan geldiğinde, her ikimiz de böyle sıkı bir tedavinin beni iyileştirdiğinden kuşku duymuyorduk. Camille uzun süre-

[1] Bir işçi partisi. *(Çev.)*.

dir Mme. Lemaire ile tanışmayı arzuluyordu ve o gece onu da bizimle birlikte yemeğe davet etmişti; bu karşılaşmayı kaçırmak istemiyordum. Güçlükle giyindim, sendeliyordum, ama bir mikroba da boyun eğecek değildim ya. Dışarısı çok soğuktu ve Camille'e gittiğimde oldukça kötüydüm. Taşınmıştı, Navarin caddesinde, Ferrolles'deki ev gibi tiyatro aksesuarları, antikacılarda yaptığı keşifler ve kendi yarattığı eşyalarla döşediği büyük bir atelyede oturuyordu; büyük bir çini soba odayı ısıtıyordu; bir dekor gibi güzel ve gerekliydi ve aynı zamanda çok samimiydi, gerçek bir yuva gibi. Camille ince bir görkemle ev sahibeliği yapıyordu. Ama ben şarap sürahilerine, çiçeklere, rengârenk ordövrlere ancak bir göz atabildim; eski bir ipek örtüyle kaplı bir yatağa uzandım ve diğerleri yiyip, içip konuşurlarken ben güçlükle nefes almaya çalışıyordum. Sonunda Mme. Lemaire ve Sartre beni götürdüler; merdivende, güçsüzlükten titriyordum; dondurucu bir sis yolları kaplamıştı ve taksi çağırmaya giden Sartre'ı binanın kapısında beklerken, bu sisi ciğerlerimin içinde duydum. Ateşler içinde baygın yattım; bütün gece terledim, titredim. Ertesi gün trene binip gitmeden Sartre bir doktor çağırdı, o da hardal yakısı reçetesi yazdı; iki gün kız kardeşim, Olga, Mme. Lemaire beni tedavi ettiler. Bana hasta yiyecekleri getiriyorlardı: krem karameller, kayısı kompostoları; hiçbir şeyi ellemiyordum; en ufak bir harakette keskin bir ağrı sol böğrüme saplanıyordu. Bir hemşire sırtıma şişe çekti; gene de bütün gece ter içindeydim, iki pijamayı sırılsıklam ettim. Sabah, doktor korktu: acilen hastaneye gitmem gerektiğini söyledi. İstemiyordum. Laon'dan gelen Sartre bana Mme. Lemaire'in her şeyi hazırladığını, biraz sonra bir cankurtaranın gelip beni alacağını söylediği zaman hıçkırarak ağladım: beni sonsuza dek yaşamımdan koparıyorlarmış gibime geliyordu. Sakinleştim. Hastabakıcılar beni bir sedyeye yatırıp, başım önde, merdivenlerden indirdiklerinde, bende varlığını sürdüren tek duygu, büyük bir hayretti. Kapının önünde, cankurtarana bindirilirken, alık alık gezenler bana bakıyordu, ve ben şaşkınlık içinde kendi kendime "İşte bu benim başıma geldi!" diyordum. Ayda uyansaydım bundan daha şaşkın olmazdım. Demek herkesin olduğu gibi benim başıma da herhangi bir şey gelebiliyordu: ne devrim! İnsanın kendisi, yalnız ve yalnız kendisi olması o denli şaşırtıcı, o denli tümüyle eşsiz bir duygu ki bu tekliğin herkeste bulunabilmesine ve insanın istatistiklerin kapsamına girmiş olmasına inanması acı veriyor. Hastalık, kaza, felâket, yalnızca başkalarının başına gelirdi: ama meraklıların bakışları altında birdenbire bu başkası ben olmuştum; diğer herkes gibi, ben de diğerleri için bir diğer kişi olmuştum.

Evet, beni her şeyin olası olduğu bir noktaya, iki ateş arasına atmak için yaşamımdan, onun güvencesinden koparmışlardı; hiçbir şey artık beni korumuyordu,tüm tehlikelere açıktım. O anda bunları kendime sözcüklerle söylemedim; ama bütün yol boyunca içine gömüldüğüm derin uyuşukluğun anlamı buydu: "Şu taşınan hasta, benim!"

Daha sonra bu kadar uzun boylu düşünmedim bile; kendimi çarşafların serinliğine bıraktım; beni yatırıyorlar, iğneler yapıyorlardı, sorumluluğumu yüklenmişlerdi: ben ki her zaman ellerim kasılı yaşardım, ne dinlenme! Sonradan öğrendim ki geldiğimde akciğerlerimden biri bir karaciğer parçasına benzemişti ve öteki de ona dönüşmeye başlamıştı; o devirde enfeksiyona karşı çare bilinmiyordu; kalbi güçlendirici iğneler yapmakla yetindiler; ama ikinci akciğer de beni bırakırsa, işim bitikti. Bu fikir aklıma bile gelmedi. Güvenle iyileşmeyi bekledim. Sırtım yastıklarla destekli olarak uyuyordum; gündüz de aynı pozisyonu koruyordum, çok az uyanıyordum, zaman karışıyordu. Bilinçlenince, ateş beni oyalıyordu; en ufak sesleri, ışığın en küçük oynamalarını sonsuza dek çoğaltıyordu: sabah bir kuşun şarkısı tüm evreni ve sonsuzluğu boydan boya kaplıyordu; öğrencilerimin bana gönderdiği çiçek sepetine, başucumdaki komodindeki portakal suyu sürahisine bakıyordum: başka hiçbir şey istemiyordum, her şey bana yetiyordu.

Yavaş yavaş, uyandım. Hemen hemen her sabah annem, Laon'da olmadığı her öğleden sonra Sartre geliyorlardı. Başucumda kız kardeşim, Olga, Mme. Lemaire, Bost nöbet tutuyorlardı; onlarla konuştum. Bir gün, okuyabildim. Thyde Monnier'nin ilk romanı *La Rue Courte*'da (Kısa Sokak) Provence'ı yeniden buldum. Doktor ciğerlerimin ciddi bir durumu olup olmadığını öğrenmek istedi ve radyografi çektirdi; ayakta durmak ne işkenceydi! Neredeyse bayılacaktım. İki gün boyunca sonuçları, endişeden çok merakla bekledim; otel odamdan ayrılırken ağlamıştım ama sanatoryuma gitme düşüncesi beni isyan ettirtmiyordu. "Bu da bir deneyim olacak" diyordum kendi kendime. Yaşamın bana buyurduğu her şeyin sorumluluğunu alma tutumuma sadıktım. Dünyanın kendini yinelemesinden yakınmıştım: işte değişecekti! Bizim üçlü, onun çalkantıları, tutkuları bana artık o kadar ağır geliyordu ki sürgün dinlendirici görünüyordu. Belki de bu vazgeçme yalnızca ilkel bir savunmaydı: gerçekten de, uzakta, uzun süre tedavi olmam gerekseydi bu keyifliliğimi uzun süre koruyabilecek miydim? Bunu denemekten kurtuldum. Nekahat devrimi Paris'te geçirmeme izin verdiler.

Sartre benim için Marco'nun otelinde Royal Bretagne'daki odam-

dan daha büyük ve daha rahat bir oda tutmuştu. Gene yataktaydım ama klinikten ayrılmış olmaktan ne kadar mutluydum! Paskalya tatiliydi; öğle yemeği saatinde Sartre La Coupole'a gidip günün yemeğinden bir porsiyon alıp odama kadar, elindekileri dökmemek için, küçük adımlarla getiriyordu; akşam, jambon, meyve yiyor ve güçleniyordum. İşin kötü yanı, beni ziyaret etme fikrine kapılan bütün bu insanların beni bağlamasıydı. Ayrıca, bu kapalı kalış da yavaş yavaş bana zor geliyordu. Odamda yürümeyi denedim, başım döndü; ayakta durmayı yeniden öğrenmem gerekti. Sartre Laon'a döndüğü için, yüzeysel olarak barışan Marco ve Bost beni ilk kez sokağa çıkarttılar; her biri birer koluma girerek beni Luxembourg parkına götürdüler: açık hava, güneş başımı döndürdü, sendeliyordum.

Yeniden gazeteleri okuyordum: eskiden okuduklarımın aynılarını, ama ayrıca Mart başından beri çıkan, Aragon'un yönettiği ve Nizan'ın dış politika bölümünden sorumlu olduğu *Ce soir* (Bu Akşam) gazetesini de okuyordum. Blum'un mola önerisine karşın hazine sorumlusu onun hükümetini mahvetmek için sistematik olarak çalışıyordu. Dernekler dağıtılmıştı ama La Roque hemen Fransız Sosyalist Partisi'ni, ve Doriot, kısa bir süre sonra Fransız Halk Partisi'ni kurmuşlardı. Bu sonuncusuna Ramon Fernandez de katılmıştı. Fransız Sosyalist Partisinin bir toplantısına Clichy işçileri sert bir gösteriyle yanıt vermişler ve polisle çıkan çatışmada beş işçi ölmüştü. İspanya Savaşı kötüye gidiyordu. Franko'cular Madrid'i, Basque topraklarını bombalıyorlardı; Durango'da kadınlar ve çocuklar arasında toplu kıyım yapmışlardı; Alman uçakları Bilbao'yu bombalamışlardı. Ve, Nisan sonunda, Guernica katliamı bazı katoliklerin öfkesini uyandırdı: Mauriac, Madaule, Bernanos, Maritain protesto ettiler. Fransa'da çocuk zindanları aleyhine yeni bir basın kampanyası başlatıldı: ondokuz yaşında bir genç tutuklu Eysses'da kötü muamele sonucu ölmüştü; hükümet her şeyin değişeceğini söylüyordu, ve Eysses'de, Amiane'da, Mettray'de hiçbir şey değişmiyordu. Dünyadaki felâketlerle savaşmaya gücüm yetmediği için onları unutmayı diliyordum. Midi'de üç hafta dinlenmemi öneren doktora keyifle boyun eğdim.

Olga beni trene geçirdi; kompartmanım aşırı sıcaktı; uyuyamadım ve geceyi André Baillon'un *Le Perce-oreille du Luxembourg*'unu (Lüksemburg'un Kulağakaçan Böceği) okuyarak geçirdim. Sabahın erken saatlerinde Toulon mimoza ve balık kokuyordu; kıyı boyunca dolambaçlı bir yol izleyen ve tehlikeli bir şekilde sağa sola yatan bir otoraya bindim. Her dönemeçte rayların dışına fırlayacağını sanıyordum. Doktor bana

deniz kıyısını, uzun yürüyüşleri ve her türlü yorgunluğu yasaklamıştı; ben de Bormes-les-Mimosas'ya göz koymuştum. Gar binası, önünde yalnızca benim indiğim terk edilmiş bir kulübe idi; tek bir memur bile yoktu. Öğle olmuştu; güneş ve Provence'ın tüm kokuları bana sarıldılar: nekahatin sislerinden çıkarken bu, benim için sevinç ve mutluluk taşan bir dirilme oldu. Köye giden dik patikaya yönelince bir adama rastladım, aynı yola gidiyordu, valizimi aldı. Meydandan deniz ve Hyères adaları yakıncacık görünüyordu; ama aramızdaki uzaklığın yeterli olduğunu düşündüm; artık kendimi hiç hasta hissetmiyordum. Yaşamımda ilk kez sayfiyeye çıkıyordum ve önce bu beni çok eğlendirdi. En iyi otele yerleşmiştim —otuz franka tam pansiyon— kendimi besiye çekiyordum ve verandanın altında iskambil oynayan ihtiyar kızları izliyordum. Yerli halkın gösteriş olsun diye "bulvarlar" adını taktığı güzel kum keçiyolları ile kesilmiş çam ormanlarında, tepelerde yürüyordum; kokusu olmayan ağır, parlak, tüylü çiçeklere ve parmaklarımın arasında ufalamayı o kadar sevdiğim keskin kokulu otlara yeniden kavuşmuştum. Faulkner'den öyküler okuyor, güneşe doyuyordum. Ama üçüncü günün sonunda, her yemekte aynı yüzleri görmeye dayanamaz oldum. Çantamı sırtıma vurdum ve yola koyuldum. Doktorun uyarılarına karşın Porquerolles ve Port-Cros'ya bir gezinti yaptım. Sonra dağa yöneldim. Collobrières'de yağmur yağıyordu ve iki gün bir otelde tek müşteri olarak kaldım; kırmızı kareli yemek salonunda okuduğum Mazo de la Roche'un *Jalna* ve *Catherine-soldat* (Asker-Catherine) kitapları beni bunaltıtı, Moravia'nın *Les Ambitions déçues* (Gerçekleşmemiş Tutkular) adlı yapıtı biraz canımı sıktı ve Morgan'ın *Embryologie et génétique* (Embriyoloji ve Kalıtımbilim) adlı yapıtı da beni pek eğlendirmedi. Bana şişmanlamam salık verilmişti: çocukluğumun kestaneliklerine beni yeniden kavuşturan bu yöreye özgü kestane kremasından tıka basa yiyordum; akşam onda yatıyordum; kendimi şımartıyordum: bu biraz yeniydi. Bana kilometrelerce yürümemem de öğütlenmişti. Ama yavaş yavaş, alışık olduğum uzun gezilere yeniden koyuldum. Maures'ları adım adım dolaştım; kavrulmuş ormanlar arasından, fırtınalı bir gökyüzü altında La Verne Manastırına gittim; Saint-Tropez yarımadasını, yükseklere tünemiş köylerini, makilere tutunularak tırmanılabilen gümrük patikalarının ulaştırdığı yabanıl burunlarını keşfettim. Okuduklarım, özençle manzaralara karışıyordu; gerçekten şeytanî bir sıcakla kavrulan "cehennem boğazları"nda, Estérel'in kırmızı kayalıklarında, Orwell'in *La Vache enragée* (Kudurmuş İnek) yapıtının tutsağı oldum. Vinaigre tepesinin en üst noktasına tırmandım.

Tanneron'da çiçek açmış mimozaların kokusunu içime sindirdim. Yeniden damarlarımda sağlık, neşe akıyordu.

Kasabaların postanelerinde, her seferinde beklenilmeyen bir armağan gibi, Sartre'ın mektuplarını buluyordum. Bana Cervantes'in piyesinden uyarlanan Masson'un dekorlarıyla, Jean – Louis Barrault'nun sahnelediği *Numance*'dan söz ediyordu: gerçekten yeni ve genel olarak çok güzel bir gösteriydi. Yüreğimi sevinçten hoplatan bir haber veriyordu; Gallimard'a çağırılmıştı: *Melancholia* kabul edilmişti. Bana olayı şöyle anlattı:

...Kuzey Garına 3'e 20 kala indim. Bost beni bekliyordu. Bir taksiye bindik ve Erostrate'ı *almak için otele gittim. Oradan, diğer iki öyküyü* Dépaysement *(Tedirginlik) ve* Le Mur'ü *(Duvar) dilzelten Poupette ile buluştuğumuz Dome'a gittik. Üçümüz birden işe koyulduk, tam dörte bitirdik. Bost'u,* N.R.F.'nin[1] *reddettiği makaleyi bilzünle dolu olarak almaya gittiğiniz gün sizi beklediğim küçük kahvede bıraktım. Her neyse, utkulu bir havayla yayınevine girdim. Kimi Brice Parain'i kimi Hirsch ya da Seligmann'ı bekleyen yedi tip, asma katta oturuyordu. Bir masanın üstündeki telefonlarla uğraşan bir yaşlı kadına adımı verdim ve Paulhan'ı görmek istediğimi söyledim. O telefonlardan birini kaldırdı ve adımı bildirdi. Beş dakika beklemem söylendi. Bir köşede küçük bir mutfak iskemlesine oturdum ve bekledim. Bana belli belirsiz, tanımamışçasına bakan Brice Parain'in geçtiğini gördüm. Oyalanmak ve biraz da kendime güven kazanmak için, oldukça berbat bulduğum* Dépaysement'*dan daha iyi bulduğum* Le Mur'ü *okumaya koyuldum. Oynak bir küçük adam belirdi. Pırıl pırıl çamaşırlar, kravat iğnesi, siyah ceket, çizgili pantolon, tozluklar ve biraz arkaya itilmiş melon şapka. Sert gözler ve keskin uzun bir burunla kırmızı bir yüz. Jules Romains'di bu. Merak etmeyin, bir benzerlik değildi. Bir kere, başka yerden ziyade orada bulunması doğaldı; sonra, adımı söyledi. İşte böyle. Bir süre sonra, herkes beni unutmuştu ki telefondaki yaşlı kadın köşesinden çıktı ve bâlâ bekleyen dört tipten ateş istedi. Hiçbirinin ateşi yoktu. O vakit kadın ayağa kalktı ve cilveli bir külstablkla: "Yani burada dört erkeksiniz ve ateşiniz yok mu?" diye sordu. Başımı kaldırdım, bana baktı ve duraksayarak: "Beş" dedi, sonra: "Siz burada ne arıyorsunuz?" "M.Parent... bayır Paulhan'ı görmeye geldim" dedim.*

---

[1] *Nouvelle Revue Française* dergisi. *(Çev.)*

"Öyleyse çıkın," dedi. İki kat çıktım ve kendimi karlaşmaya yüz tutan yumuşak siyah bıyıklı, yağız, uzun boylu bir tipin karşısında buldum. Adam açık renk giyinmişti, hafif şişmandı, bana Brezilyalı izlenimini verdi. Bu Paulban'dı. Beni bürosuna götürdü; kibar bir sesle konuşuyor, bir kadın sesi tizliğinde, kulak okşuyor. Deri bir koltuğun içine, kalçalarımın ucuyla otururdum. Bana hemen: "Mektuplar konusundaki bu yanlış anlaşılma nedir? Bundan birşey anlamadım," dedi. Ben: "Yanlış anlaşılmanın başlangıcı benden doğdu. Dergide yer almayı hiç düşünmemiştim" dedim. Bana: "Bu olanaksızdı; bir kere çok uzundu, altı ay sürerdi ve sonra daha ikinci sayıda okur bunalırdı. Ama bayran olunacak bir yapıt" dedi. Tabmin edebileceğiniz gibi, sonra bunları bazı övücü tanımlamalar izledi, "bu denli kişisel bir anlatım gücü, vb." Çok rahatsızdım çünkü "Bu sözlerden sonra öykülerimi berbat bulduğunu söyleyecek" diye düşünüyordum. Bana Paulban'in görüşünün önemi olmadığını söyleyeceksiniz. Ama Melancholia *'yı iyi bulmasının gururumu okşayacağı ölçüde, öykülerimi berbat bulması olasılığı canımı sıkıyordu. Bu sürede o bana: "Kafka'yı tanıyor musunuz? Farklara karşın, çağdaş edebiyatta bunu Kafka'dan başka karşılaştırabileceğim kimse göremiyorum," diyordu. Ayağa kalktı, bana* Mesure*'ün (Ölçü) bir sayısını verdi ve: "Öykülerinizin birini* Mesure*'e vereceğim ve birini de* N.R.F. *için alıkoyacağım," dedi. Ben: "öykülerim ıb.. ıhbb.. biraz açık. Bir anlamda cinsel sorunlara değiniyorum," dedim. Hoşgörüyle gülümsedi. "Bu konuda* Mesure *çok katıdır ama* N.R.F.*'de biz her şeyi yayımlıyoruz," dedi. O vakit ona iki öykülm daha olduğunu söyledim. Memnun bir havayla: "Eb! Onları da bana verin, böylece dergiye uyanları seçebilirim, öyle değil mi?" dedi. Mektuplaşmalarım beni* La Chambre*'e (Oda) bitirmekten alıkoymazsa ona sekiz gün içinde öteki iki öyküyü götüreceğim. Sonra bana: "Metniniz Brice Parain'in elinde. O benimle tamamen aynı fikirde değil. Bazı uzunluklar ve cansız bölümler buluyor. Ama ben onun gibi düşünmüyorum: parlak pasajların kendini göstermeleri için gölgeler gerekli," dedi. Bir fare kadar sıkılmıştım. Ekledi: "Ama kitabınız mutlaka alınacak. Gallimard bunu almamazlık* edemez. *Zaten sizi Parain'e götüreceğim". Bir kat aşağıya indik ve şimdi yanıltacak ölçüde Constant Rémy'ye —ama daha kabası— benzeyen Parain'in karşısına çıktık. "İşte Sartre." "Tabmin ediyordum..." diye dostça öteki konuştu. "Zaten yalnızca bir Sartre var."Hemen benimle senli benli oldu. Paulban odasına çıktı, ve Parain beni deri koltuklar ve koltuklarda oturmuş tiplerle dolu bir sigara*

salonundan geçirerek gümeşli bir teras-babçeye götürdü. Parlak beyaz boyalı bir masanın önünde parlak beyaz boyalı koltuklara oturduk ve bana Melancholia'dan söz etmeye koyuldu. Söylediklerini ayrıntıları ile size aktarmam güç ama genel olarak şöyleydi: İlk otuz sayfayı okumuş ve demiş ki: işte Dostoyevski'ninkiler gibi tanıtılmış bir tip; bunun böyle devam etmesi ve başına olağanüstü şeyler gelmesi gerek çünkü toplumsalın dışında. Ama, otuzuncu sayfadan sonra, aşırı renksiz, balkçı tür şeyler onu düş kırıklığına uğratmış ve sabrını taşırmış. Oteldeki geceyi (iki bizmetçi kadının bulunduğu) fazla uzun buluyor, çünkü herhangi bir çağdaş yazar otelde böyle bir gece yapabilir. Her ne kadar bulvarda kavga eden kadın ve adamı "eşsiz" buluyorsa da, Victor-Noir bulvarının da çok uzun olduğunu düşünüyor. Aşırı donuk ve aşırı karikatürize edilmiş Autodidacte (Kendi kendini yetiştiren) tipleri hiç sevmiyor. Buna karşın, bulantıyı, aynayı (tip aynaya baktığında), serüveni, şapka çıkararak verilen selâmları ve birahanedeki adamların konuşmalarını çok beğeniyor. Orada kalmış, gerisini okumamış. Türünü yapmacık buluyor ve eğer "fantastik" bölümleri balkçı bölümlere "lebimlemeye" çalışmasam daha az "gazete türü" havasında olacağını düşünüyor. Halkı betimleyen bölümleri, (kent yaşantısının tekdüzeliği, "Vézelise birahanesinde çok ağır bir yemek yedim" gibi tümceleri) ve genel olarak kaynaştırmaları olabildiğince elden geçirmemi istedi. M. de Rollebon'u beğeniyor. Ona, zaten pazardan sonra kaynaştırma olmadığını (yalnızca korku, mide, varoluşun bilincine varış, Autodidacte ile söyleşi, olumsallık, bitiş olduğunu) söyledim. Bana: "Burada bizim, genç bir yazarın kitabında birşeyler değiştirilebilecekse, kitabı ona, salt kendi çıkarı için, bazı düzeltmeler yapması için geri verme alışkanlığımız vardır. Ama bir kitabı yeniden yapmanın ne denli zor olduğunu biliyorum. Bakarsın ve eğer yapamazsan, o vakit bu düzeltmeler olmaksızın bir karar veririz" dedi. Biraz korunmacı, çok "genç ağabey" havasındaydı. İşi olduğu için ayrıldım, ama işini bitirdiğinde bir bardak içki içmemiz için davet etti. Ben de küçük Bost'a bir şaka yaptım. Melancholia'mın metnini dalgınlıkla elimde alıkoymuştum, kahveye girdim ve tek söz etmeden kitabı masaya attım. Biraz sararak bana baktı ve ona acıklı ve yapay bir rahatlık dolu bir sesle: "Reddedildi" dedim. "Olamaz! Ama niçin?" "Kitabı donuk ve can sıkıcı buldular." Aklını kaçırdı, sonra ona her şeyi anlattım, çok mutlu oldu. Onu gene yalnız bıraktım ve Brice Parain ile içmeye gittim. Bac sokağının küçük bir kahvesinde yaptığımız söyleşiyi size ak-

tarnayacağım. B.P. oldukça akıllı, o kadar. Dil konusunda Paulhan gibi düşünen bir adam: bu onları ilgilendirir. Eski numarayı bilirsiniz: sözcüklerin anlamları sonsuz ve tükenmez olduğundan diyalektik yalnızca sözcüklerin savaşıdır. Dolayısıyla her şey diyalektiktir, vb... Bu konuda bir tez yazmak istiyor. Ondan ayrıldım. Bana bir hafta içinde yazacak. Melancholia*'daki değişiklikler için tabii ki sizi bekliyorum, yapılacak olana birlikte karar veririz...*

Paris'e dönünce, Sartre bana *Melancholia* olayı üzerine yeni ayrıntılar verdi. Paulhan yalnızca onu *N.R.F.*'de yayımlamayı reddetmişti; kitap olarak basılması konusunda, özet vermekle görevli metin okuyucusu kararsız kalmıştı. Sartre'ın Pierre Bost tarafından salık verildiğini bildiği için fişine: "Yazarın yetenekli olup olmadığının Pierre Bost'a sorulması" notunu düşmüştü. Sonra, Gallimard kitabı okumuş ve görünüşe göre beğenmişti; yalnızca adına itirazı vardı. Bir başka ad önerdi: *Bulantı;* ben karşıydım: sonradan anladım ki haksızdım; ama okurun *Bulantı*'yı doğalcı (naturalist) bir roman olarak algılamasından çekiniyordum. Yapıtın 1938 yılı içinde basılması kararlaştırıldı. Temmuz ayında Paulhan *N.R.F.*'de *Le Mur*'ü (Duvar) yayımladı; tanınmamış birinin bu öyküsü hayret uyandırdı; Sartre çok sayıda mektup aldı. Ayrıca, Neuilly'de Pasteur lisesine atanmıştı. Ben, kız kardeşimin daktiloya çektiği *Primauté du spirituel*'i (Tinselin Üstünlüğü) düzeltmeyi bitiriyordum: Ekim ayında okullar açılınca Sartre onu Brice Parain'e önerecekti.

Tüm neşeme yeniden kavuşmuştum ve Paris'in tadına varıyordum. Kalbimde Amerika scraplarını yeniden canlandıran New York'un Cotton Club'ünün siyah dansçılarını izledim. Sergi kapılarını açıyordu. Fransız sanatının başyapıtları önünde saatler geçirdik, Van Gogh'un yapıtlarına ayrılan salonlarda ise daha da uzun kaldık: yapıtlarını ilk kez bir bütün olarak görüyorduk, gençliğinde karaladığı taslaklardan Auvers'in kargaları ve iris çiçeklerine kadar. İspanyol pavyonu Temmuz ortasında açıldı ve Picasso'nun Guernica'sının ilk şokunu sıcağı sıcağına yaşadık.

Nisan Madrid'de bombalar altında gerçekleştirilen "Yazarlar Kongresi"nden dönmüştü; bize, katılanların bombardımanlardaki davranışlarını büyük bir sevimlilikle anlatıyordu; kimilerinin sakin oturmalarını, kimilerinin korkularını; biri vardı ki en ufak bir patlamada kendisini dört ayaküstü yere, masanın altına atıyordu. Bize, bağrı deşilmiş Madrid'te coşkunun hiç de azalmadığını anlattı. Gene de durum ciddiydi. Ma-

yıs başında, Barselona'yı kana bulayan anarşist-sendikacıların kuşatması nedeniyle neredeyse Katalonya faşistlerin eline geçiyordu. Negrin yeni bir kabine kurmuş ve Franco'ya karşı savaşın düzenini bozan anarşistlerin ve Troçki'cilerin karışıklığının önüne geçmeye çalışıyordu; komünistlerin hainler takımı diye adlandırdığı P.O.U.M.'nin liderleri tutuklanmıştı. Bununla birlikte, anarşistler ve bir toplumcu grup, Negrin ve Stalin'cilere, halk yığınlarının hareketinin canına okumakla Cumhuriyet'in canına okudukları suçlamasını yöneltiyorlardı. Bu uyuşmazlıklar geleceği karanlık gösteriyorlardı. Nazi hava güçleri Madrid ve Barselona üzerine bombardımanlarını artırıyorlardı; kuzeyde, Franko'cu saldırılar şiddetleniyordu. 19 Haziran'da Bilbao düştü. Yansızlık politikasından olan Fransız solcuları hatalarını anlamaya başlıyorlardı. *Vendredi*'de Guéhenno kendi özeleştirisini yapıyordu: "Benim yaşımdaki adamların temelinde kanlarını donduran bir yığın anı var" diye yazıyordu. Sonuç olarak da: "Barışı kurtarmak için savaş olasılığını kabul etmek gerekir" diye bağlıyordu. Pek çok kimsede bu tür bir geri dönüş izleniyordu. Ama hükümet tutumunu değiştirmeyi düşünmüyordu. Blum kabinesi, aşırı sakınımlarına karşın, demiryolları, sigortalar ve bankalar tarafından düşürüldü. Chautemps düşüşü engelleme fırsatı bulamadı. Yeni bakanlıklar, sol iktidarda kalıyordu; ama *Le Canard enchaîné*, yepyeni bir Halk Cephesinin kurulmakta olduğunu yazarken şaka etmiyordu: komünistlerin, sosyalistlerin ve radikallerin katılmadığı bir halk cephesiydi bu.

14 Temmuz akşamı Montparnasse'da, Bastille'de küçük sokak balolarında dansettik ve Sartre'ın birkaç gün daha kalacağı Paris'ten ayrıldım. Yürüyerek yaptığım tüm gezilerden daha yüksek bir yöreyi fethe girişmeye karar vermiştim: Pagniez bana Allos boğazının dolaylarını önermişti. Lauzet'den öğleyin yola çıkarak ertesi sabah tırmanmaya başladım Trois-Evêchés tepesinin eteklerinde bir barınakta uyudum; *Guide Bleu*'nün gösterdiği keçi yolu hemen hemen belirsizdi ve kısa sürede, aşağımda gördüğüm diklikten dehşete düştüm; ondan kaçmak için gitgide daha yükseklere tırmandım ve ayaklarımın altındaki boşluk daha da derinleşti; durdum: bu yoldan doruk benim için ulaşılmazdı; ama boynumu kırmadan da inemeyeceğimi düşünüyordum; kalbim çarparak yamaca yapışıp kaldım. Bir ayağımı uzatmayı denedim: yorgunluk, korku beni sendeletiyordu: dengemi sağlamak için çantamı bıraktım, dikey olarak vadiye düştü: bir yerimi kırmadan ona nasıl erişecektim? Yeniden bir aya-

ğımı uzattım; çok ağır, metre metre ilerliyordum ve düzlüğe hiçbir zaman erişemeyeceğimi sanıyordum. Birdenbire toprağa basamadım, kaydım, benimle birlikte yuvarlanan taşlara tutunmaya çalıştım. "Eh işte! Bu da oluyor, bana oluyor: her şey bitti" dedim. Kendimi uçurumun dibinde yırtılmış kalça derimle ama sağlam kemiklerle buldum; ölümle burun buruna geldiğimi sandığımda bu kadar az duygulanmış olmama şaşırdım. Çantamı toparladım, Lauzet'ye kadar dörtnala gittim, bir otomobili durdurup dağın öteki tarafındaki Allos boğazındaki şale-otele ulaştım, orada uykuya dalarken üzüntüyle "Bir gün yitirdim!" dedim.

Sonraki günler bu açığı kapattım. Çok beyaz buzulkarların parladığı yüksek dağlar, tüm köylerin ısırgan otlarına ve yılanlara terk edildiği yaylalar arasından yürüdüm. Son gece uykuya dalmış Riez'de bir bankta uyudum; gökyüzünde evlerin kiremitlerinin görülmeye başladığı saatte, Sartre ve Bost ile birlikte Pire'ye gemiyle gitmek üzere buluşacağımız Marsilya'ya gitmek için otobüse bindim.

Uzun zamandır Yunanistan'a bu geziyi planlıyorduk; bu durumda da, diğer durumlarda olduğu gibi, bir modayı izlemesek de koşullar tarafından yönlendiriliyorduk; zengin olmayan pek çok aydın, uzak ama para kuru düşük bu ülkeyi ucuza gezmeyi beceriyordu. Gégé geçen yıl gitmişti; orada sıtmaya yakalanmıştı ama heyecandan duramıyordu ve bize değerli ipuçları vermişti. Bost birlikte gelmek için yanıp tutuşuyordu ve bizimle iki ya da üç hafta gelmesi kararlaştırılmıştı.

Sartre ve Bost ile garda buluştum ve yiyecek almaya gittik. Elimizdeki güverte biletleri yalnızca yolculuk olanağı sağlıyordu, yemek dahil değildi, bu tutumluluk sayesinde ceplerimiz doluydu ve Paradis caddesindeki zengin mezeci dükkânlarından canımız ne çektiyse silip süpürdük: alış veriş değil, sarhoş edici bir yağma duygusuna kapılmıştım. *Cairo City*'ye bindik ve güverte yolcuları arasında kendiliğinden oluşan bir ayrımı farkettik; ülkelerine dönen yoksul göçmenler denkleriyle ön tarafa yığılıyorlardı; çok az sayıdaki turist ise arka tarafa yerleşiyordu. Açılır kapanır bez koltuklar kiraladık, çantalarımızı, battaniyelerimizi —uyku tulumlarımız bile yoktu— ve gezinin teknisyeni Bost'un getirdiği bir ocağı yerleştirdik. Otuz yaşlarında iki çift bir başka kamp kurdular; Montparnasse'da esmer, uyanık, sağlam kısa bacaklı olan kadını ve uzun, sarışın, yakışıklı kocasını görmüştük ve ona "sempatik uzun" adını takmıştık; adamın sırtı şimdiden güneşten derin derin soyulmuştu ve karısı yanıklarına pomatlar sürüyordu. Sabahın altısında gemiciler hortumlarla güvertevi sularken mayolarını giyip buz gibi tazyikli suyun altında koşup oynuyorlardı. Çok mutlu görünüyorlardı.

Biz de öyleydik. Bost'un aleti hemen bozuldu. Ama ahçılar kendi fırınları üzerinde konserve fasülye ve lahanalarımızı ısıtmamıza izin verdiler. Bize üzüm ve şeftali veriyorlardı. Yiyorduk, uyuyorduk, okuyorduk, konuşuyorduk. Yalpa ile sallanıp güneşle sersemlemiştim ve keyifli bir can sıkıntısına kapılmıştım. Messina boğazını yeniden gördüm ve gece Stromboli ateş püskürttü. Zaman ve gemi Korent kanalına dek yavaşça süzüldüler. Pire'ye dek. Bozuk bir yoldan geçerek bir taksi bizi Atina'ya getirdi.

1936'dan beri Metaxas diktatördü. Zaman zaman meydanlarda pileli etekli askerlerin geçit yaptıkları görülüyordu; ama Atina askeri bir devletin başkenti havasında değildi; çok düzensiz, donuk ve çok yoksuldu; ilk bakışta, Akropol'ü çevreleyen kalabalık sokaklardan çok tat aldım: pembe ya da mavi, çok alçak, taraçalı ve dışardan merdivenli evler; oralardan geçtiğimiz bir gün çocuklar bize taş attılar: "Hayret! Demek yabancıları sevmiyorlar", diye soğukkanlılıkla düşündük. Daha sonraları, yoksul bir ülkeden geçerken duyduğum kin bana çok acı geldi. Ama 30'lu yıllarda, dünyadaki haksızlıklara karşı verip veriştirdiğimiz halde, özellikle yerel rengin bizi sarhoş ettiği yolculuklarda bu haksızlıkları doğal bir veri gibi algıladığımız oluyordu. Yunan çocuklarının taşlarına karşı, her zamanki kaçamağımızı kullandık: kızgınlıklarını yönelttikleri bu turistler gerçekten biz değildik. Koşulların nesnel olarak bize verdikleri statüyü hiçbir zaman benimsemiyor, kabul etmiyorduk. Düşüncesizlik ve kötü niyetle kendimizi, tatilimizi bize zehir edecek gerçekliklere karşı savunuyorduk. Gene de, Pire'nin bazı mahallelerinde neşeli renklere boyalı ama dayanılmaz pislikteki barakaları görünce biraz rahatsızlık duyduk. Bu yörelere takılmış insanlar, Napolililerin Napoli'de oldukları gibi kendilerini pislikleri içinde mutlu, güvenli duymuyorlardı: bunlar Çingene – göçmenler, yabancı uyruklu, kırık dökük insan artığı yaratıklardı. Paçavraları içinde, aç, yara bere kaplı olan bu insanlarda ne İtalyan neşesi ne de nezaketi vardı. Dilenciler ortalıkta kaynaşıyor ve yaralarını iblisce açıp gösteriyorlardı. Ürkünç sayıda sakat, kör, çolak çocuk vardı. Pire rıhtımında, hidrosefal bir mumya gördüm, baş yerine korkunç bir çıkıntısı vardı, yüz biçimi belli belirsiz seçiliyordu. Genelde, küçük burjuvalar da, zenginler de, tüm Atinalılar mutsuzdu. Kahvelerin teraslarında, yalnızca biraz şişkin, sade giyimli, susup oturan ve kehribar tespihlerini çeken adamlar görülüyordu. Bir esnafa onda bulunmayan bir mal, henüz gelmemiş bir gazete sorulduğunda, yüzünde bir küçümseme ve büyük üzüntü ifadesi beliriyordu: başını, Fransa'da *evet* anlamına

gelen biçimde sallıyor ve bu hareket dünyanın tüm felâketlerini yansıtıyordu.

Omonia meydanına yakın oldukça perişan bir otele inmiştik; patron Bost'a bedava olarak taraçada uyuma izni vermişti; kimi kez Bost geceyi Pnyx çamları altında geçirmeyi yeğliyordu. Sabah kahvaltımızı almak için, —kaldığımız yere oranla— daha gösterişli Stade caddesinin en üst taraflarına çıkıyorduk; sabahın dokuzunda ısı 35 dereceye yaklaşıyordu ve ter içinde, tanınmış bir pastahanenin terasına oturuyorduk, bir yumurtanın sarısı ile daha da koyulaştırılmış kaymaklı sütle kakao içiyordum. Bu, günün en iyi yemeğiydi. Şık Fransız lokantaları olanaklarımızın ötesindeydi ve Omonia meydanının tavernalarında yemekler çok kötüydü, yemek listesi Fransızca olarak *şişe* geçirilmiş koyun *bağırsakları*'nı[1] bildiriyordu; pilav damağa yapışıyor ve yapağı kokuyordu. Tüm çevre sokaklarında canımızın hiç çekmediği koyun bağırsakları kızartılıyordu. Zaten, Atina'nın pazarlarında, bütün bu aptal suratlı, cılız ve suratsız etlerini zavallı bir müstehcenlikle teşhir eden koyunlardan hoşlanmamıştım. Öğle güneşi altında yanan Stade caddesinde bir lokanta aradığımız günü anımsıyorum; Sartre hepsini reddediyordu, ve korkunç sıcağın da onda neden olduğu kısa öfkelerden birine kapıldı; kendisi de kendi haline gülüyordu, ama zoraki. Tutmadığımız bir seyir defteri parodisi yaparak: "28 Temmuz 1937. Poulou'nun sürekli öfkesi", diye homurdandı. O gün, ya da bir başka gün, gölgelik, küçük bir Alman birahanesi keşfettik ve ondan sonra hemen hemen sürekli olarak *bauernfrühstück* (köylü kahvaltısı) ile beslendik. Kahvelerde, küçük fincanlarda siyah bir şurup içiyorduk, bu kahveydi ve ben çok seviyordum; bir kaşık kiraz reçeliyle bir tabakta sunulan buz gibi soğuk ve mikropları javel ile arıtılmış büyük bir bardak suyu birlikte içiyorduk.

Günlerimizi sokaklarda, pazarlarda, limanda, Lycabette'de, müzelerde ama özellikle Akropol'de ve oradan Akropol'ü izlediğimiz Pnyx'de geçiriyorduk. Güzellik, mutluluktan da daha az anlatılabilir. Eğer ben: Akropol'ü gördüm; müzede Koral'leri[2] gördüm, dersem, eklenecek hiçbir şey yoktur ya da bir başka kitap yazmak gerekir. Ben burada Yunanistan'ı değil, yalnızca orada geçirdiğimiz günleri anlatıyorum. Şimdi artık Yunan tapınakları karşısında suskunluğa uğramıyorduk; onları sözcük-

---

[1] "Şiş" ve "bağırsak" sözcükleri bozuk bir imlâ ile yazılı: "intestins" yerine "indestins", "broche" yerine "broache". *(Çev.)*

[2] Genç kız heykeli. *(Çev.)*

lere dökmeyi öğrenmiştik; Pnyx'de, kaybolmuş asırları, halk meclislerini, kalabalığı, eski Atina'nın uğultusunu kafalarımızda canlandırıyorduk. Ama çoğunlukla, duygulanıyor ve susuyorduk. Güneş batarken, Hymettus'un gerçekten mor olduğunu saptıyorduk. O vakit, bekçiler bizi Akropol'den kovuyorlardı. Sartre ve Bost, bir tabelanın çöp dökülmesini yasakladığı mermer merdivenlerden aşağıya hız yarışı yapıyorlardı. Bu tabela Sartre'a Claudelvari ritimde bir dörtlük esinlemişti:

Mermer merdivenin basamaklarında
Çöp bırakılmasının yasak olduğunu bildiğinden
Orada unutulmuş küçük Bost
Acele ediyordu.

Yunan adalarında bir gezi ayarlamıştık: Mikonos, Delos, Syra, Santorini. Küçük gemilerin de güvertelerinde, Cairo City'de olduğu gibi geceyi geçiriyorduk. Pire'den ayrıldığımız gece, gökyüzünde kocaman kıpkızıl bir ay yükseliyordu, ve hava o denli yumuşaktı ki allak bullak oldum; mutluluk beni birkaç kez uyandırdı ve Büyük Ayı'yı görmek için gözlerimi açtım. Mikonos'da bir kahve içtik ve yeldeğirmenlerini izledik. Bir kayık bizi Delos'a götürdü; deniz tuttu ve mideme ne varsa çıkarttım. Sartre, kötü niyetime bağladığı bu rahatsızlığım karşısında duygusuzdu, "Delos'da dört saat mi üç gün mü kalıyoruz?" diye bana soruyordu. "İster dört saat, ister üç gün, siz karar verin" dedim. Umurumda değildi, sanki ruhum da vücudum da yokolmuştu. Beni sıkıştırıyordu: "Şimdi karar vermek gerek." "Üç gün" diye kekeledim ve baygın düştüm. Kendime geldiğimde ayaklarım titreyerek Turizm Pavyonunun yolundaydım. İki oda, kusursuz beyazlıkta şortları olan iki genç İngiliz tarafından kullanılıyordu; ama yönetici eşyamızı terasa yerleştirmemize yardım etti. Sartre orada kaldı, ben de Bost'la gidip bulantımı geçiren bir deniz banyosu ve sırtımı acımasızca mahveden bir güneş banyosu aldım. Ama acıma kahramanca katlanıyordum, öylesine memnundum. Tapınakların mermerleri üzerinde düşünceye dalmış aslanları ne kadar sevdik! Pompei'deki gibi bu harabelerin de büyük bir bölümünde yaşayan kentin bir parçası olmasını ne kadar seviyorduk: dükkânları, depoları, dükkâncıkları, gemici kulüpleri ile bir limanı! Sabah erkenden yerel giysileri içinde Mikonos kadınları karaya çıkıyor ve dalgakıranın üstüne bir yığın hatıra eşyası diziyorlardı: şallar, halılar, başlıklar, değersiz mücevherler, işporta malları. Saat onbire doğru bir turist gemisi demir atıyordu, Vezüv'ün te-

pesinde olduğu gibi bir rehber tarafından sıkı sıkıya yönlendirilen turistler iniyorlardı. Üç saat kadar kalıyorlardı ve çoğu otelde yiyordu; harabeleri dörtnala "hallediyorlardı". Bazı serüvenciler Cynthe üzerine çıkmaya yelteniyorlardı; düdük yardımıyla dalgakırana doğru indiriliyorlardı; değersiz ufak şeyler satın alıyorlardı ve gemilerine binmelerini eşsiz bir üstünlük duygusuyla izliyorduk. Satıcılar da kayıklarına biniyorlardı. Ada yeniden bizim özel mülkümüz oluyordu. Biraz daha sonra Cynthe'ye çıkıyor, uzaktaki adaların akşamın eflatun tozu içinde önce parlayıp sonra silinmelerini izliyorduk. Delos, öyle güzeldi ki orası, cennetin benim olduğu yerlerden biriydi.

Bizi Syra'ya götüren vapurda pis kokan tavuk kafeslerinin ortasında uyuduk. Sabah, çok eski beyaz evler arasında merdivenlerden inip çıktık. Öğleden sonra Bost ile birlikte, on kilometre ileride, adanın öteki tarafında deniz banyosu almaya gittik. Sabahın üçünde Santorin'e gidecek vapura binmemiz gerekiyordu ve üçümüz de limanda büyük bir kum yığınına yaslanarak yattık. Kütük gibi uyumuşum. Sabaha karşı demir aldık ve ertesi gün tan ağarırken Santorin'in yalıyarlarının dibinde uyandık. Vapur sahilden uzakta demir atmıştı ve cırlak sandallarla çevrilmişti; sakallı üç genç Fransız "kazıklanmamak" için taşıma ücretini, cimriliklerin örtemeyen bir küstahlıkla tartışıyorlardı: yoksul bir ülkeyi ziyaretlerinde; sömürmedikleri takdirde sömürüldüklerini zannedeceklerdi. Kendi aramızda onları gerektiği gibi ayıpladık. Onlara acıyordum da; bu ışıldayan görüntüyü berbat etmek ne aptallıktı: denizin mavisine dimdik inen kan rengi yalıyarın üzerinde bembeyaz evler parıldıyorlardı. Kayıkçılar, sonra da merdivenli bir patika bizi köye götürdü ve yerleşmeyi düşündüğümüz Vulcan otelini sorduk. İnsanlar üzüntüyle kafalarını sallıyor ya da gülümsüyorlardı. Birisi bize duvarın içinde bir delik gösterdi: bir taverna. Tavernacı bize okkalı kahveler sundu, Bost ve Sartre'ın sıra ile büyük bir özenle içtikleri bir nargile getirdi. Vulcan otelini yeniden sorduk; anlamayı ve bize yanlış köye geldiğimizi anlatmayı başardı; biz ana kasaba olan Thira'ya değil, adanın kuzey ucundaki Oia'ya gelmiştik. Önemi yoktu; yalıyar boyunca üç çeyrek saatten daha az bir süre bir patikada yürüyerek bu yanlışlığı düzelttik; yalıyarın aslında kırmızı olmadığını fark ettim, kırmızı, çukulatalı, toprakrengi, kirazlı, portakallı, limonlu kat kat pastalara benziyordu; karşıda Kaimenes Adaları kara elmas gibi parlıyordu. Vulcan otelini bulduk; hem para hem de tahtakurusu korkusundan sahibinden damda uyumak için izin istedik; onayladı. Gene cennetsi gecelerim oldu. Betonun sertliği beni rahatsız etmiyordu. Örtüleri-

mize sarılıp yatarken, başlarımızın üzerinde mırıltılar, sessiz adımlar duyuyorduk: bunlar başka damlarda yürüyen insanlar, köpeklerdi, çünkü kent terastan terasa sıra sıra dizilmişti. Otelcinin kızı bir su ibriği ve leğen getirerek bizi uyandırdı; aşağımızda kireçli boyanmış kubbeler, badanalı taraçalar ve pırıl pırıl denizin içinde Kaimeneslerin kükürtünü ve lavlarını görüyorduk; gözkapaklarımın ilk açılışından itibaren öylesine şiddetli bir görkem içinde yüzüyordum ki içimden birşeylerin kopacağını sanıyordum.

Sabah, otelde kahve içiyorduk; akşam orada yemek yiyorduk: Pire pazarlarında görüntüsünün koyunlarındaki kadar beni üzdüğü o zayıf, kemikli tavuklardan veriyorlardı. Öğleyin hep gezintideydik. En uzun gezinti bizi Thera harabelerine ve Stavos tapınağına götürdü. Bağlar arasından, küllü patikalardan yürünüyordu, her adımda toprak ayaklar altından kayıyordu, öyle ki bir adım ilerlemek için üç adım atmak gerekiyordu, gerçekten yorucuydu; ve uzaktan uzağa zayıf bir incir ağacının yükseldiği küçük beyaz duvarları izleyerek ilerlerken güneş de çarpıyordu. Ayrıca, biraz da kaybolduk. Sartre öfkeye kapıldı; "Gel de kızma!" diye homurdandı; haklı olarak da "Ben büyük tur yapmak için yola çıktım, bana izcilik oynatıyorlar!" dedi. Sakinleşti, ama yemek yemeyi düşündüğümüz Emborio'ya vardığımızda üçümüz de bitkindik. Cehennem sıcağı sokaklarda tek bir ruh yoktu, evler sıkıca kapatılmıştı; yaklaşmaya çalıştığımız siyahlı bir kadın bizden kaçtı.[1] Bu fırında dört döndük; sonunda vızıldayan sineklerle dolu bir kahve bulduk; ölü sineklerle bezeli ve Tarifa'daki yağdan da daha pis kokulu bir yağda yüzen bir domates salatası verdiler. Susuzluğumuzu gidermek için hiçbirimizin kaldıramadığı ağaçsakızı şarabı ile çamurlu bir kuyu suyu arasında seçim yapmamız gerekiyordu; birinin tadını ötekininki ile kovalamaya çalışarak sıra ile her ikisinden birer yudum içmeye çalıştım ama olmadı, vazgeçmeye mecbur oldum.[2]

Sandalla Kaimenes Adalarına gittik: ayağı yakan kükürtlü topraktan dumanlar çıkıyordu; mavi sularla aynı düzeydeki yer yer sarı renkli bu siyah krater şaşırtıcıydı. Sartre ve Bost adaların yakınında denize daldılar ve sandalın çevresinde yüzdüler; zaman zaman su onları haşladı ve alt-

---

[1] *Moucbes*'in (Sinekler) ilk perdesinde Argos'u tanımlarken Sartre Emborio'dan esinlendi.

[2] Bir yıl sonra Pagniez Emborio'dan bize çok şirin bir köy olarak söz etti; Thérèse ile orada güzel bir kır lokantasında çok iyi yemek yemişti.

larındaki uçurumun sonsuz büyüklüğü onları ürküttü; sandala çok çabuk döndüler.

Santorin'den doğrudan doğruya Atina'ya döndük. Sartre ve Bost, güvertede çömelip pipoları ile Yunan müziği yapıyorlardı: burundan çok iyi ses çıkartıyorlardı. Durduğumuz yerlerde Bost denize dalıyor ve vapurun çevresinde yüzüyordu. O Pire'de kaldı ve Fransa'ya döndü. Sonradan bize son Yunan gecesini berbat bir otelde geçirdiğini anlattı; otelciye bizim "çirkef" dediğimiz yeri sorduğunda kadın büyük bir jestle denizi göstermiş ve Xénophon'un çığlığını atmıştı: *"Thalassa! Thalassa!"*[1]

Sartre ile Delf'e gittik. Meşenlerin bu denli yumuşaklıkla zeytin ağacı ve uzaktaki denizle uyum sağladığı manzara, güzellikte dünyanın tüm diğer yerlerinden üstündü. İlk gece uyuduğumuz yerde öyle güçlü bir rüzgâr esiyordu ki ertesi gün bir otelde oda tuttuk; iyi ki tutmuşuz çünkü gece bir fırtına, harabeleri ve ağaçları vahşice kırbaçladı; burnumuzu pencereye dayayıp şansımızın tadına varıyorduk: Zeus'un Phedriades'lere kükreyişini, hiddetini, homurdanmasını duymak. Itea'ya indik, birkaç saat perişan bir *xenodokeion*'da (Yabancılar evi yıkıntısında) uyuduk; gece vapura binmek için uyandığımda kapının aralığından uzun siyah saçlarını tarayan siyah giysili bir kadını sırtından gördüm; bana döndü: sakallı bir adam, bir ortodoks papazıydı; sürü halinde kanalı bizimle birlikte geçtiler. Olympie'ye dağ üzerinden ulaşmak için ustaca bir yol tasarlamıştım: bir dişli trenle —ünlü ama üç yıl önce bir yangınla harabeye dönüşmüş— Mégas Pileon manastırına vardık, sonra içler acısı bir kaplıca kentinden geçtik, orada yemek yedik; kiralık bir otomobil bizi oradan kırk kilometre uzağa götürdü ve yolu kesen bir çağlayanın kenarında durdu. Yola yayan devam ettik; yol, renkleri yakut rengi ile erik rengi arasında tereddüt eden, koyu yeşil kısa bir bitki örtüsü ile kadife gibi kaplı tepelerin arasından yılan gibi kıvrılıyordu; Sartre sırt çantamızı taşıyordu, geniş bir hasır şapkası ve bir bastonu vardı; ben koltuğumun altında bir kutu taşıyordum. Tek bir kişiye bile rastlamadık, yalnızca uzaktan uzağa görüp Sartre'ın taşlarla kaçırttığı sarı köpekler vardı: Sartre köpeklerden korkardı. Dört saatlik yürüyüşten sonra, Yunanistan'da bile, geceyi binikiyüz metrenin üstünde açıkta geçirmek için insanın gereç ve malzemeye gereksinimi olduğunu anladım; kararan gökyüzüne endişeyle bakıyordum. Birdenbire, bir dönemeçte bir köy ışıldadı ve tahta bir balkonda *xenodokeion* yazısını okudum. Çarşaflar beyazlıktan parlı-

[1] Deniz! Deniz! *(Çev.)*

yordu ve sabah olunca, bir otobüsün Olympie üzerinden aşağıya indiğini keşfettim. Kendimizi, siyah üzümlerin kurutulduğu ince dallardan kafeslerle kaplı tarlaların arasından geçen otobüse bıraktık.

Üç gün boyunca Olympie'nin yıldırımla çarpılmış görkemli kubbeleri arasında gezindik; bu sakin harabeler bizi Délos ve Delf'tekilerden daha az duygulandırdılar. Gece, küçük Kronion dağının yamacında çam ağaçlarına sığınarak uyuduk; başucumuzda, bizi sineklerden koruması için kokulu ve yeşil, bükülmüş yaldızlı kâğıt yakıyorduk; pijamalarımızı giyip örtülerimize sarınıyorduk; sessizliğin içinde küfürler patlıyordu: Sartre bayırın altına kadar çam iğneleri üzerinde yuvarlanmıştı. Ayağını zedeleyerek yukarı çıkıyordu. Biraz sonra ayak sesleri duydum, bir meşalenin ışığını seçtim: "sempatik uzun" ve takımı bizden birkaç metre yukarıda uyuyorlardı; onları köyde özel bir bahçenin çardakları altında hep aynı neşeli halde içerlerken görmüştük.

Öğleden sonraları yakıcıydı, ancak günün başında ve sonunda yürünebiliyordu. Andritséna'ya gitmek için akşamın beşinde yola çıktık; sazlar arasında, oradan dönen iki genç İngiliz'e rastladık: bir rehberleri vardı, eşyalarını bir eşek taşıyordu; bize göre bu, fazla sıkıntıydı. Bir ağacın altında uyuduk, sabaha karşı yola yeniden koyulduk. Hesaplarımıza göre, saat ona doğru, hava çok ısınmadan, Gégé'nin bize övdüğü Bay Kristopoulos'un oteline varmamız gerekiyordu. *Guide Bleu*, Alphée'nin geçilmesinin güç bir iş olduğunu düşündürmüyordu. Gerçekte, bu nehir sayısız kolları olan bir ejderhaydı ve insan göbeğine kadar batıyordu. Orayı aşmamız iki saatten fazla sürdü; ayrıca, yolun uzunluğunu azımsamıştım: öğleden sonra saat birde 40 derece sıcakta kendimizi çakıllı bir tepenin ayağında bulduk; dinlenecek tek gölge yok; Sartre'ın ayaklarının her yanına dikenler saplanmıştı ve boğazlarımızda kızgın demirler bükülüyordu. Bir an, çakılların arasına yığılıp umutsuzluğu tattık. Sonra, ayağa kalktık ve tırmandık. Bir ev gördüm, su istemeye koştum, çılgınca içtim. Sartre'a doğru geri döndüğümde onun, hasır şapkasının altında kıpkırmızı bir yüzle, elindeki bastonuyla çok saldırgan bir sarı köpeği uzaklaştırmak üzere çarklar çizdiğini gördüm. O da içti ve cesareti geri geldi. Bir saat sonra bir yola ve de bir köye gelmiştik. Bir tavernanın gölgesine yığıldık ve Bay Kristopoulos'a telefon ederek gelip bizi otomobille almasını istedik; onu beklerken, katı yumurta ile karnımızı doyurduk: yiyecek başka hiçbir şey yoktu, ekmek bile. Andritséna'nın oteli, mutfağı, bize çok lüks ve mükemmel göründü.

Bassae tapınağına katır sırtında çıktık; görülecek hiçbir şey olma-

yan Sparta'ya ve yıkılmış bir sarayın zemininde uyuduğumuz Mistra'ya otobüsle gittik. Gözlerimizi açtığımızda, siyah eşarplarla çevrili beş altı yüz şaşkınlıkla bize doğru eğilmişti. Bütün kiliseleri gezdik, bütün fresklere baktık, Bizans sanatının bu yoğun, toptan açınlaması ile etkilenmiş ve hayran kalmıştık. Kemik gömütlüğünden Sartre bir kafatası çaldı, onu yanımızda götürdük. Despot sarayının serinliğinde oturup, yaşamımızın sayılı iki ya da üç anımsanacak kavgalarından birini yaptık. Ben Taygètos Dağına çıkmayı planlıyordum: dokuz otuzda çıkış, beş otuzda iniş, barınak; kaynaklar. Sartre kesin olarak hayır dedi: o canına susamamıştı. Düşünüyorum da, gerçekten çok kolaylıkla yolun yitirilebildiği bu taş çöllerinde güneş çarpmasından az çok ölebilirdik. Ama güneşin doğuşunu Taygète tepesinden görmek, bu mucize kaçırılır mıydı? Kaçırdık.

Mykene. Mezarlarda, Aslanlar Kapısında, Akropol'de olduğu gibi, Breton'un çok güzel sözettiği eksiksiz güzellikle karşı karşıya gelmekten doğan "tüylerin diken diken olması"nı tattık; ve belki de yeryüzünün en hayran olunacak manzarası, Klyteimnestra'nın şatonun korkuluklarına yaslanıp uzak denizlerden Agamemnon'un dönüşünü gözlediği zaman karşılaştığıydı. İki gün, adından çok hoşlandığımız Güzel Helen ve Kral Menelaos otelinde kaldık.

Denize Nauplie'de eriştik; körfezin üstünde, pis ve ekşimiş bir koku salan meyveleri çürümüş incir ağaçları ile kaplı bir tepede bir hapishane vardı. Gardiyan, kaktüslerle paslanmış dikenli teller arasında gidip geliyordu. Gururlu bir hareketle, parmaklıklı bir pencereyi gösterdi ve Fransızca olarak: "Yunanistan'ın tüm komünistleri işte içerde!" dedi. O vakit Métaxas'ı anımsadık. Epidaure'un basamaklarının dibinde, tavanımız yusyuvarlak gökyüzü olarak uyuyup uyandığımızda onu unutmuştuk? Bu da benimle birlikte öleceklerini düşündükçe nefret ettiğim anılardan biridir.

Sonra, bizi sıkan Korinthos'a gittik; yeniden Atina; temiz limanı, çok güzel kokan çam ağaçları arasında zerafetle yükselen tapınağı ile Algina Adası. Ve Makedonya'ya gitmek üzere yola koyulduk. Ağustos sonuydu ve paramız bitmişti. Bost aylıklarımızı alacak ve bize telgrafla Selanik'e gönderecekti; ama gemiye bindiğimiz gün o kadar az paramız kalmıştı ki, yirmi dört saat bizi ayakta tutması için yalnızca ekmek, bir kavanoz reçel ve kocaman soğanlar alabildim. Selanik'e vardığımızda, havale gelmemişti; tek çözüm, pansiyonlu bir otele gitmekti: yemeklerimizi oda ücretleri ile birlikte bir hafta sonra ödeyecektik. Talihsizliğe bakın ki hiçbir otel yemek vermiyordu. En konforlusunda tam pansiyonu o denli

israrla istedik ki sonunda şaşıran patron rıhtımdaki en iyi birahane ile anlaştı. Böylece yemek ve yatmak konularında güvenceye kavuştuk. Ama keyiflerimiz konusunda ölçülü davranmak zorundaydık. Gene de bir açık hava sinemasında *Mayerling*'i pek de hoşlanmadan, adını duymadığımız Hitchcock'un *Les 39 marches* (39 Basamak) filmini çok beğenerek izledik. Ama Sartre'ın bir paket sigara, benim *kourabie* (kurabiye) denilen o güzel lezzetli küçük pastaları almamızdan önce ne kararsızlıklar! Günde iki kez postaneye uğruyorduk: hiçbir şey gelmemişti. Durum kritikleşiyordu; artık beş paramız yoktu. Bir sokakta Jean Prévost'ya rastladık: Pierre Bost'un dostuydu bize mutlaka bir avans vermeyi reddetmezdi ama yaklaşmaya cesaret edemedik. Selanik'de bu kadar uzun kalmayı düşünmemiştik. Bazilikalarının zerafeti, kubbe ve bahçelerinin sevimli serinliği artık sinirimize dokunuyordu.

Havale gelir gelmez yola çıkma hazırlıklarımızı yaptık. Ben Météora'ları görmek istiyordum: Volos'dan itibaren gidiş ve geliş ondört saat tren. Görülmeye değer doğal şeyler karşısında buz kesen Sartre karşı çıktı. Benim hoşuma gitmek için o kadar sık evet diyordu ki dağınık zihnim onun itirazlarına zorunlu olarak boyun eğiyordu; ama direnmeden değil: kamaramda yalnız kalınca hırsımdan biraz gözyaşı döktüm. Gemi büyük süngerler ve ponsa taşları arasında yol alıyordu; Eubée kıyılarına bakıyordum: kendi kendime orada beni harikaların beklediğini ama benim randevuya gidemeyeceğimi söylüyordum.

Atina'da, *Théophile-Gautier*'ye kampımızı yerleştirmeden önce bir Fransız lokantasında güzel bir yemek yedik. Bu büyük gemide *Cairo City*'nin hoş şeyleri yoktu. Orada da kendiliğinden oluşan bir ayrım turistlerle göçmenleri ayırıyordu; turistler daha çok sayıda, göçmenler daha yoksul ve daha pisti. Az yiyecek satın almıştım; ahçıların hiçbir şey satma hakkı yoktu, ama bol bol meyve ve pasta veriyorlardı; gene de açtık ve Eylül ortasında da hava soğuktu. Deniz dalgalıydı ve ben tepeden tırnağa dönüşün hüznünü duyuyordum.

Marsilya'da Sartre'la geçen iki gün beni canlandırdı. O Paris'e döndü; ben de Olga ile Alsace'da kısa bir gezi yaptım. Strasbourg'da bana çocukluğunun yerlerini gösterdi ve gece, bir dansingde, hayretle Alsaslıların tango yaptıklarını gördük. Bar'ı, Obernai'yi, Silly Symphonies'deki gibi renkli bir alay köyü gördük; en çok, pembe granitten, çamlar üzerine yalnız başlarına tünemiş kaleleri sevdik. Olga yumuşak tepelerde, ormanların derinliklerinde canlılıkla yürüyordu. Yoksulduk, en çok soğan turtası ve büyük bardakerikleri ile besleniyorduk; akşam beyaz şarap içiyor-

duk ve dağ evlerinde, orman evlerinde, gençlik merkezlerinde uyuyorduk. Gene de soğuk, gezintilerimizin tadını biraz kaçırdı ve Paris'e dönmekten şikâyetçi olmadık.

Lionel de Roulet Paris'e gelmek için Le Havre'dan ayrılmıştı; ama bir yıldır hastaydı. Böbrek tüberkülozu, eğitimini yarım bıraktırmıştı. Akciğer kanamamın iyileştirildiği hastane olan Saint-Cloud'da aylarca yatmıştı. Sonra, Broca sokağında yerleştirdiği küçük apartman dairesine geçmişti. Çok ağrılı bir ameliyata ve zor tedavilere katlanmıştı. Zaman zaman hastalık önlenmiş görünüyor, sonra nüksediyordu. Bu güvensizliğe ve çoğunlukla çok şiddetli ağrılara bir stoacı dayancıyla katlanıyordu. Hastalığa karşı tepkilerini incelediği bir denemeye başlamıştı. Deneyi, Sartre'ın fikirlerini doğruluyordu: işkencelerinin en şiddetli anında, onları sınırlandırmasını, yakalamasını engelleyen bir boşluk oluşuyordu. Yaptığı her şeye kendisini tutkuyla veriyordu ve bu çalışma da durumuna katlanmasını kolaylaştırıyordu. Ama Haziran ayına doğru hastalık nüksetti: tüberküloz kemiklerine sıçradı ve doktorlar onu Berck'e yolladılar. Derslere başlamadan önce Eylül sonlarında gidip onunla iki gün geçirdik. Berck üzerine okuduğum her şeye karşın orası bana düşündüğümden de hüzün verici geldi. Sert ve dondurucu bir rüzgâr vardı, deniz ve gökyüzünün renkleri asfaltsıydı. Hastane bir garipti; odalarda hemen hemen hiç mobilya yoktu; yemek salonunda masa yoktu, belirli saatlerde hemşireler tekerlekli masaları sıralıyorlardı. Buna karşın, Lionel yıkılmış görünmüyordu. Onu çevreleyen her şeyle ilgileniyor, hatta eğleniyordu ve bu ilgi sayesinde bir tür uzaklaşma içine giriyordu. Bu yabancı dünyanın yaşama biçimi, özellikle hastaların kendi aralarında ya da hemşirelerle olan aşkları üzerine bir yığın fıkra anlattı. Müthiş bir gerçekçilik içeren bu anlatılar ve Berck'in genel konumu Sartre'a, nazik ruhluların özellikle eleştirdikleri *Sursis*'nin (Erteleme) bir bölümünü esinledi.

Taşra ile işimiz bitmişti; işte sonunda ikimiz de Paris'te yaşıyorduk: artık tren yolculukları, garlarda beklemeler yoktu. Sartre'ın benim Provence'daki nekahatim sırasında keşfettiği ve Royal Bretagne'dan çok daha sevimli bir otele yerleştik. Maine Caddesi ile Montparnasse mezarlığı arasında yer alıyordu: bir divanım, raflarım ve çalışmaya çok elverişli bir yazı masam vardı. Yeni alışkanlıklar edindim: sabah, Les Trois Mousquetaires adlı gürültülü ve kızıl renkli bir birahanenin tezgâhında bir kahve içip ayçörekleri yiyordum. Genellikle odamda çalışıyordum. Sartre bir

kat yukarıda oturuyordu. Böylece ortak yaşamın tüm avantajlarına sahiptik ve sakıncalarından uzaktık.

Öykülerimi bitirdiğime göre şimdi ne yazacaktım? Bazı temalar uzun süredir kafamda dolaşıyordu ama onlara nasıl yaklaşacağımı bilemiyordum. Okullar açıldıktan kısa bir süre sonra, bir akşam Sartre'la Dome'un dip tarafında oturmuştum; benim çalışmamdan sözettik ve o benim çekingenliğimi eleştirdi. Son kitabımda, kafamı kurcalayan düşüncelere değinmiştim ama yakınlık duymadığım ya da az sempatik bulduğum kişiler aracılığıyla; örneğin, Anne'ı Chantal aracılığıyla göstermek yazıktı. Bana ani bir ateşlilikle: "Eh! Niçin yazdıklarınızın içine kendinizi koymuyorsunuz? Bütün bu Renée'lerden, Lisa'lardan çok daha ilgi çekicisiniz," dedi. Yanaklarım kızardı; sıcaktı, her zamanki gibi çevremizde çok gürültü ve çok duman vardı, ve sanki başıma bir darbe yemiş gibi oldum. "Hiçbir zaman cesaret edemem!" dedim. Kendimi açık açık bir kitabın içine atmak, hiçbir uzaklık bırakmamak, kendimi, onurumu tehlikeye sokmak: hayır, bu fikir beni ürkütüyordu. "Cesaret edin", diyordu Sartre bana. Beni sıkıştırıyordu: kendime özgü algılama, tepki gösterme tarzım vardı ve işte tüm bunları yazmalıydım. Kendini bir tasarıya verdiği her defa gibi, sözcükleri bir yığın olanağı, umudu ayaklandırıyordu, ama korkuyordum. Tam olarak neden? Bana öyle geliyordu ki, kendi özümle beslediğim andan itibaren edebiyat, mutluluk ve ölüm kadar ciddi bir şey haline dönüşecekti.

Sonraki günler Sartre'ın önerisini düşündüm. Beni, en az üç yıldan beri ara ara kafamdan geçirdiğim bir konuya ciddi olarak bağlanmaya yüreklendiriyordu: daha önce de kısaca söz etmiştim ama yeniden ele almam gerekir. Hiçbir zaman yüz yüze gelinmediği halde sözü edilen ölüm gibi, başkalarındaki ussal farkındalık benim için yalnızca bir varsayım olarak kalmıştır; onun varlığını kavradığımda, kendimi, ölümle aynı düzeyde, aynı derecede kabul edilemez bir utanç ile karşı karşıya kalmış hissediyordum; zaten ölüm anlamsızca ötekini dengeliyordu: Ötekinin canını alırsam, tüm dünya ve benim üzerimdeki gücünü yitirir.[1] 1934'te olan bir olay beni çok etkilemişti. Genç bir adam bir taksi şöförünü öldürmüştü: "Ona ödeyecek param yoktu" diye açıklamıştı. Cinayeti utanca yeğlemişti. Bir bakımdan, onu anlıyordum. Bu değişik olayı düşünüyordum, çünkü bendeki bir düşünceler topluluğuna denk düşüyordu.

[1] Hegel'in şu cümlesini o zaman bilmiyordum: "Her bilinç karşısındakinin ölümünü izler". Bunu ancak 1940'da okudum.

Ölümü kabul edemiyordum ve eğer korkunç bir ölüm düşünürsem, nefesim kesiliyordu. Bilincim bir saniyede, çocukken bir topuk darbesiyle patlattığım hava dolu baklagil kabukları gibi patlayabilirdi; bir saniyede, bir başkasının bilincini patlatabilirdim: metafizik açıdan cinayet beni büyülüyordu. Ayrıca, ahlâki nedenlerden, cinayet benim alışkanlık haline gelmiş düşlerimden biriydi. Kendimi sanık sandalyesinde, savcıya, yargıçlara, jüriye, kalabalığa karşı, içinde kendimi bulduğum bir hareketin ağırlığını taşırken görüyordum: onu yalnız taşıyordum. Sartre'ı tanıdığımdan beri, yaşamımın doğruluğunu göstermek işini ona yüklemiştim; bu davranışı töredışı buluyordum ama bunu değiştirecek pratik hiçbir yol da göremiyordum; tek çare, sonuçlarını benim yerime hiç kimsenin üstlenemeyeceği bir iş yapmamdı ama toplum da bunun bilincinde olmalıydı yoksa Sartre da bunları benimle paylaşmış olurdu. Beni yeniden yalnızlığa itebilecek sadece tek bir nitelikli cürüm vardı. Bu temaları az çok sıkısıkıya bağlayarak kendimi eğlendiriyordum. Alt edilemeyen varlığıyla bir bilinç, kendini bana gösteriyordu: kıskançlıktan, hasetten, kendimi onun boyunduruğuna sokan bir hata işliyordum: ve kurtuluşuma, onu yokederek ulaşıyordum. Gözümde taşıdığı uzaklardaki saygınlığı nedeniyle karşıma baş kahraman olarak Simone Weil'dan esinlenen birini düşünmüştüm: bundan söz ettiğimde Sartre, kendini dünya çevresinde iletişime ve evrensel mantığa adamış bir kadının kendi içine kapanmış bir bilinç olarak görünemeyeceğini ileri sürdü. Gençliği, suskunlukları, beceriksizce denenen üçlü girişiminin onu içine attığı huzursuzlukları ile benden kopan Olga'nın çok daha uygun olacağını söyledi. Hemen inandım. Ama *L'Invitée*'nin (Konuk Kız) şeması onun benim için önem taşımasından önce tasarlanmıştı.

Hemen konunun can alıcı noktasına girip otuz yaşında bir kadın olan kendimi açık kalplilikle sözkonusu etmek cesaretini bulamadım. Belki benim teknik yetersizliğimden, dolaylı yoldan gittim. Kadın kahramanımın, beni etkileyen D.H. Lawrence'ın bir sözcüğü uyarınca, "kökleri" olmasını mutlaka istiyordum. Faulkner'in *Light in August*'da (Ağustos Işığı) zaman sıralamasını bozma biçimine hayran kalmıştım; ama onun yöntemi, yazgı çizgisi altında yazılan bir öyküye uyuyordu oysa ben öngörülemeyen özgürlüklerle uğraşacaktım; öte yandan, biliyordum ki geriye dönüşlerle olayın gelişmesi bölünürse yapıt ağırlaşır. Bu durumda, kendimi yansıttığım kahramanın çocukluğunu ve gençliğini doğrudan doğruya anlatmaya karar verdim ve ona annemin adını koydum: Françoise. Ona gerçek anılarımdan vermedim, gene John dos Passos'a öykünen bir

biçimde onu uzaktan betimledim. *Primauté du spirituel*'de (Tinselin Üstünlüğü) Chantal konusunda bir kez daha işlediğim bir temayı yeniden ele aldım: kendilerini önemli göstermek için genç kızların ne denli kolaylıkla ne tür hilelere başvurduklarını göstermeye çalıştım. Françoise'a Zaza ile hiçbir benzerliği olmamasına karşın Elisabeth adını taktığım bir kız arkadaş verdim. Elisabeth'e, onbeş yaşında Venedik sarısı gür saçları, dar ve siyah elbiseleri ile vamp havasında bir üçüncü sınıf öğrencimin fiziğini yakıştırdım. Lise arkadaşı Françoise'ı büyüleyen baştan çıkarıcı bir kendine güvenle yaşamda yol alıyordu: yeniden başkasını bir serap gibi gösteriyordum; aslında, Elisabeth, Françoise'ın başlangıçta çok az gördüğü erkek kardeşi Pierre'in aşağılık bir yansımasıydı. Françoise'ın, Herbaud'ya benzeyen genç bir Sanat Tarihi öğretmeni ile belirsiz ilişkilerini uzun uzun yazdım. Sonunda Pierre Labrousse ile tanışıyordu ve birbirlerinin yaşamlarına karışıyorlardı. Erkek kardeşi için şiddetli ama baskı altında tutulmuş bir aşk duyan Elisabeth Françoise'ı kıskanıyor ve o da ona bağlanıyordu. Bütün yıl bu ilk bölüm üzerinde çalıştım.

Bu arada Sartre *La Psychè* (Ruh) adını verdiği ve yalnızca bir özetini *Esquisse d'une théorie phénoménologique des émotions* (Coşkular Üzerine Olaybilimsel Bir Kuram Taslağı) adı altında yayımladığı bir olaybilimsel (fenomenolojik) ruhbilim kitabı yazıyordu. Burada, *Essai sur la transcendance de l'Ego*'da (Ego'nun Yüceltilmesi Üzerine Deneme) ana hatlarını çizdiği ruhsal nesnellik kuramını geliştiriyordu. Ama onun gözünde bu bir alıştırmadan başka birşey değildi ve dörtyüz sayfa kadar yazdıktan sonra öykü derlemesini bitirmek üzere onu bıraktı.

Olga ailesi ile barışmış ve tatilini Beuzeville'de geçirmişti. Onun bir kasabada bitkisel hayat yaşamasındansa Paris'te şansını denemesinin daha iyi olacağını onaylayacak kadar geniş fikirliydiler. Haziran ayında ona tiyatro yapmasını önermiştim. Onu hep "vaftiz kızım" diye çağıran Camille de onu yüreklendirdi. Ekim'de Atelier'nin okuluna girdi ve Dullin'e, çalışmasında yardımcı olduğum Mérimée'nin *L'Occasion* (Fırsat) monoloğunu sundu. Sınavın sonunda hüngür hüngür ağlamasına karşın Dullin onu kutladı ve birkaç hafta boyunca Olga onun derslerini büyük bir zevkle izledi. Dullin'in ona çalışmak için verdiği yeni bir rolü ezberledi; ama okulda kimseyi tanımıyordu, hep köşesinde oturup öteki öğrencilerle tek sözcük konuşmuyordu ve hiçbirinden ona replik vermesini isteyemedi. Dullin onu dinlemek için çağırdığında acıklı bir şekilde "Repliğim yok" diye itiraf etti. Dullin gözlerini ve kollarını havaya kaldırdı ve ona hemen bir rol arkadaşı buldu; birlikte çalışmalarını ve bir hafta son-

ra sahnelerini sunmalarını istedi. Dehşete düşen Olga aylarca Atelier'ye ayak basmadı. Bundan ötürü çok mutsuzdu çünkü Dullin'in eğitimi onu büyülüyordu. Bu bozgundan bana söz etmedi; bu suskunluk ona ağır geliyordu ve kendi kendine, yaşamını hiç de kolaylaştırmayan bir yığın sitemde bulunuyordu. Berck'e sürülen Lionel geçici olarak apartman dairesini ona vermişti; kendisini oraya hemen hemen hapsetti, sigara üstüne sigara içerek, büyük bir dağınıklığın ortasında hüzünlü düşlere kapılıyordu. Benimle ilişkilerinde de hırçınlığı belirgindi. Bu, dostluğumuzun en bulanık dönemiydi.

Bu, yaşamının en bulanık dönemlerinden biri oldu. Savaşın pek yakın, hatta olası olduğunu bile kabul etmek istemiyordum. Ama dilediğimce devekuşluğu yapayım, çevremde büyüyen tehditler beni eziyordu.

Fransa'da, Halk Cephesi birkaç ay can çekişti; toplumcular Chautemps'ı bakanlıktan çıkartınca da parçalandı. Sol çökerken, faşist tehditler güçleniyordu. Presbourg caddesi suikastleri[1] sonunda yapılan soruşturma, Action Française'in (Fransız Hareketi) *La Cagoule* (Haydut Kukuletası) adını taktığı gizli örgütün genişliğini meydana çıkarttı. Bu örgüt, failli meçhul kalan birkaç cinayetten sorumluydu: Boulogne ormanında cesedi bulunan mühendis Navachine'in, Dorée kapısı yakınlarında metroda öldürülen Laetitia Toureaux'nun, "Adalet ve Özgürlük" adlı antifaşist hareketin kurucuları Rosselli kardeşlerin cinayetleri. Ocak sonunda kırk Cagoule militanı hapsedilmişti. General Miller'in ortadan kaybolması, Avrupa ve Amerika kıtalarında çok sayıda beyaz Rus'u birleştiren faşist bir komplonun belirtisi oldu. Tek tek, bu hareketler büyük bir tehlike oluşturmuyorlardı; ama, dünyayı bir uçtan öbür uca saran uluslararası bir faşizmi ortaya koyuyorlardı. Zaten faşizm maskesiz davranıyordu. Uzak Doğuda Mihver, yeni bir savaşı ateşlemişti: Marco Polo köprüsü olayından sonra Japonlar Pekin'i işgal etmiş ve tüm Çin'i egemenlikleri altına almaya karar vermişlerdi. Komünistler ve milliyetçiler birleşti ve bütün Çinliler karşı koydu, ama ne pahasına! Nankin paramparça edildi. Chapei —Şanghay'ın kuzeyinde büyük bir halk mahallesi— alevler içinde bırakıldı. Gazeteler korkunç fotoğraflar yayımlıyorlardı: Japon bombaları ile parçalanmış kadın ve çocuk vücutları.

Kapımızda, Mussolini ve Hitler İspanya'ya boyun eğdirmekle meşguldüler. 26 Ağustos'ta İtalyanlar Santander'e girmişlerdi; Ekim sonunda

[1] "Fransız İşverenler Genel Konfederasyonu"na ait iki binada müthiş patlamalar olmuştu. İki memur öldü. Bu bir kışkırtma manevrasıydı.

Gijon düştü; artık faşistler Asturies'nin kömürünün, Biscaye'ın demirinin sahibiydiler; ülkenin tüm kuzeyi ellerindeydi; onları oradan uzaklaştırmak için yapılan tüm girişimler başarısızlığa uğradı. Ekim'de hükümet, korkunç akınların yakıp yıktığı Barselona'ya taşındı. Valencia, Madrid, Lérida bombalanmıştı, kadın ve çocuk cesetleri kaldırımlara yığılıyordu. Paris'te yapılan büyük bir mitingde la Pasionaria bir kez daha *"Non passaran!"* (geçilmez!) sözü verdi ve Cumhuriyetçiler Teruel'de bir zafer kazandılar: kenti kuşattılar ve işgal ettiler. Ama boşaltmak zorunda kaldılar. Ve Franco Katalonya'yı tehdit etti. Fransa ve İngiltere tarafsızlıkta inat ederlerse İspanya'nın işi bitmişti: inat ettiler. Cumhuriyet tek bir top, tek bir uçak almazken İtalya ve Almanya Franco'ya gitgide daha güçlü malzeme sevkediyordu. Mart ayında faşistler doğu cephesini zorladı; uçakları Katalan kıyısındaki tüm kentleri toz haline getirdiler; sıvı hava bombaları Barselona'nın aşağı mahallelerini yok edip merkezine büyük hasar verdi: iki günde bin üçyüzden çok ölü ve dört bin yaralı oldu. Perthus boğazına çok sayıda yoksul mülteci sürüleri akıyordu. Barselona'da direniş örgütleniyordu; ama bombardımanlar sonucu üretim neredeyse sıfırlanmıştı ve Doğu'dan ve Merkez'den ilişkisi kesilen Katalonya hemen hemen umutsuz durumdaydı. Fernand bir kez daha izne geldi; iyice değişmişti, artık gülümsemiyordu. "Alçak Fransızlar!" diyordu. Sartre'ı ve beni de kininin kapsamına alır gibiydi. Bu bana haksız görünüyordu çünkü biz bütün kalbimizle Fransa'nın onun ülkesinin yardımına koşmasını diliyorduk ama öfkesi bu tür ayrıntılarla ilgilenmiyordu.

İspanya dramı bizi çok üzüyordu; Almanya olayları bizi korkutuyordu. Eylül'de, Nuremberg'de, üç yüz bin Nazi ve bir milyon konuk önünde Hitler en saldırgan nutkunu söylemişti. Mussolini'nin Munih'e, Berlin'e yaptığı ziyaretler iki diktatörün anlaşmasını perçinlemişti. Başarısız bir askeri darbe Reichswehr'i Hitler'in doğrudan emri altına sokmuş, Himmler İçişleri Bakanı olmuştu, Gestapo zafer kazanmıştı. Viyana'da yetki, Hitler'ci Seyss-Inquart'ın eline geçmişti. Yeni bir parlak nutuktan sonra Hitler ordularını Avusturya'ya soktu: *Anschluss* gerçekleşiyordu. Viyana'da dehşet hüküm sürüyor, Çekoslovakya'da Südet Almanları buyurucu bir tarzda özerkliklerini istiyorlardı. Sartre artık kendini aldatmıyordu: barış şansları gitgide azalıyordu. Bost çok yakında savaşa gideceğinden emindi ve orada postu bırakacağı da ona olası görünüyordu.

Ben hâlâ kendimi kandırmaya çalışıyordum, duruma korkmadan bakamıyordum. Ama gelecek ayaklarımın altından kayıyordu; bundan, içdaralmasına varan bir rahatsızlık duyuyordum. Kuşkusuz bu nedenle o

yıldan yalnızca sisli anılar sakladım. Özel yaşamımda, belirgin hiçbir şey bulamıyorum. Bir yıl önceye göre kendimi daha çok gözetiyordum; daha az geç yatıyor, daha seyrek çıkıyordum. Ekim ya da Kasım'da Olga ve Sartre ile birlikte, Marianne Oswald'ın başarısız bir intihar girişiminden sonra Gaveau Salonunda verdiği resitale gittik. Simsiki siyahlar giyinmiş, saldırgan kızıllıkta, Marianne Oswald Cocteau'nun "Anna la bonne" unu, Papin kız kardeşlerin ölkeli başkaldırısını için için taşır görünen gizli bir kızgınlıkla söylüyordu. Prévert'ten pek çok şarkı söyledi, özellikle Belle-Ile'deki küçük mahkûmların başarısız kaçma girişiminin ona esinlediği şarkıyı:

Haydutlar, serseriler, hırsızlar, pis herifler!
Bu, çocuk avına çıkmış
Namuslu adamlar sürüsüdür.

Prévert'in anarşizminde beni doyuran bir güçlülük vardı. Marianne Oswald'ın sıcak ve sert sesini, acılı ifadesini ve hareketleri, mimikleri ile şarkılarının sözleri arasındaki ince dengeyi seviyordum.

Beethoven'in kuartetlerinin tümünü de ilk kez Sartre'la birlikte Gaveau salonunda dinledim. Orada Camille'e rastladık; sıkıcı bulduğu parçalarda, küçük kâğıtlara birşeyler yazıyordu: bize söylediğine göre romanı için fikirlerini not ediyordu; bu birleştirme beni şaşırttı.

Noel tatilinde Megève'e gittik; küçük bir pansiyona yerleştik. Kız kardeşim ve Gégé komşu bir dağ evinde kalıyorlardı ve Bost da bize katıldı. Ders almaya karar verdik; ben ne çevik ne de cesurdum ama gene de günden güne ilerleme kaydediyordum. Arbois'nın, Rochebrune'ün yamaçlarında güzel anlar geçirdik. Akşam, yeni çevrilen Samuel Pepys'in *Diary*'sini (Günce) ve Swift'in *Journal to Stella*'sını (Stella'ya Günlük) okuyorduk. Ya o zaman, ya da Paris'e döner dönmez Malraux'nün *L'Espoir*'ını (Umut), edebiyatı aşan bir tutkuyla okuduk. Diğer romanlarındaki gibi, kahramanları et ve kemikten yoksundu ama bunun önemi büyük değildi çünkü olaylar kahramanlardan çok daha önde geliyordu ve Malraux çok güzel anlatıyordu. İncil'in son kitabını yeğlemesi ve coşku ile disiplin arasındaki çelişkiyi algılama tarzı bakımından bize yakındı. Edebiyatta yeni temalara el atıyordu: bireyci ahlâkla politik uygulamanın ilişkileri; savaşın ortasında bile insancıl değerlerin korunması olanağı; çünkü halk ordusunun savaşçıları, askerden önce sivildiler, insandılar ve bunu unutmuyorlardı. Onların anlaşmazlıklarına, Malraux'nun ilgilendiği ve bizim de o kadar değer verdiğimiz insanlararası ilişkinin ne kadar ki-

sa bir süre sonra topyekün savaşla yokedileceğini, geçerliliğini yitireceğini öngörmeksizin, ilgi duyuyorduk.

Madrid'in bombardımanları, kazanılan, yitirilen savaşların yanında, bir zamanlar ilgimi çeken her şey pek solgun görünüyordu. Gazetelerdeki çeşitli haberlere göz ucuyla bakıyordum. Bir oyalama amacı güttüğü besbelli olacak şekilde basının sayfalar ayırdığı Weidmann davasına ilgisiz kaldım. Dirsek dirseğe yaşadığım insanları incelemek beni geçmiş yıllardaki kadar oyalamıyordu.

Ocak ayında, Atelier'de Camille'in Aristofanes'den çok özgürce uyarladığı *Plutus*'ün provalarını izledik; Coutaud'nun dekorları ve Darius Milhaud'nun müziği ile, genelde pek bir şey ifade etmeyen ama çok sahnesinin eğlenceli olduğu bir tür revü meydana getirmişti. Oyunu Dullin götürüyordu. Yoksulluk rolünün cılızlığını, Marie-Hélène Dasté'nin güzelliği ve zafafeti kapatıyordu. Gösteriye özel bir renk veren olay, Marco'nun orada rol almasıydı: sahnede şarkı söylemeye alışmak istiyordu ve Dullin'in korumasının kendisi için yararlı olacağını düşünüyordu. Çıplak bacaklarla, kısa tünikle, ayağında sandallarla köylüler korosunu yönetiyordu. Ama onu yönetmek zordu çünkü Opera müdürünün ona acımasızca söylediği gibi, hiç ölçü duygusu yoktu. Müziğin dışında şarkı söylüyordu ve sahnede dolaşırken adımları müziğin ritmine uymuyordu. Gene de, Atelier'nin küçük salonunda sesi çok etki yapıyordu.

O yıl boyunca Sartre'la yalnızca bir oyun daha izledim: Jouvet tarafından sahneye koyulan Marcel Achard'ın *Le Corsaire* (Korsan) yapıtı. Oyun oldukça zayıftı, —*Hamlet*'teki saray halkı önünde oyuncuların verdikleri temsil gibi— bazı sahneleri oyun içinde oyun tekniğiyle oynamanın yeni bir yanı yoktu; ama gene de düşselin bir düş dünyasının içinde ansızın ortaya çıkmasında, her zaman sevimli bir yan buluyorduk.

Buna karşın, sinemaya hep çok sık gidiyorduk. Fransız sineması, Prévert ve Vigo'nun dışında —*La Kermesse héroïque* (Kahraman Kermes) için de bir ayrıklık düşünüyorduk— bizi sıkıyordu: senaryolar yavan, fotoğraflar donuktu, aktörlerin konuşmaları yapmacıktı. Ayrıca savaş filmlerini de sevmediğimiz için, Renoir'ın *La Grande Illusion*'unu (Büyük Yanılsama) bile izlemeyi istemedik. Buna karşın, Amerikan komedilerinden çok hoşlanıyorduk: *Le voyage sans retour* (Dönüşü Olmayan Yolculuk), *New York-Miami*, *My man Godfrey* (Kocam Godfrey), *L'Extravagant M. Deeds* (Çılgın Bay Deeds), *La Huitième Femme de Barbe-Bleue* (Mavi-Sakalın Sekizinci Karısı) vb. Bu komedilerin konularının pek anlamı yoktu ama yapımları çok güzeldi: hiçbir olay, —Valery'nin temel il-

kesi uyarınca— bütünle çok sayıda ilişkiden yoksun değildi; bu yapımlardan, klasik bir sonattan aldığımız tadı alıyorduk. Diğer yandan bu filmlerin egzotizmi, bunların gerçekliğini bizden gizliyordu; bir sokak, bir merdiven, bir zil, en ufak dekor, en küçük ayrıntı bizi başka çevrelere götürüyordu. Âşıkları genel olarak birbirine karşı getiren çatışma bize ilginç bir buluş gibi görünüyordu: burun, Amerikadaki cinslerin kavgasına uygun düştüğünü bilmiyorduk. Bu komedilerin birinde, kahraman, çekilmez bir kadın kahramanı sel basmış bir tarlada kollarından taşırken, bir su birikintisine düşürüyordu: Amerikalı erkeğin kadına karşı duyduğu gizli düşmanlığı yansıtan bu bölümü biz bir gözüpeklik olarak algıladık. İşte bunun gibi. Okyanusu aşarken gerçek ve sahte birbirine karışıyordu ve bunların karmaşasından bizim için çok sevimli fanteziler doğuyordu. Zaten bu filmlerin çoğunda gerçek buluşlar yer alıyordu. O yıl Hollywood bize en başarılı filmlerinden birini, Connoly'nin bir piyesinden esinlenen *Green Pastures*'ı (Yeşil Meralar) yolladı, bu bizim için beklenmedik bir yapıttı: Kutsal Kitap Zenciler tarafından anlatılıyor ve oynanıyordu. Zenci ve sakallı bir Allah Baba, "Zenci ilahileri" söyleyen zenci meleklerle çevrili olarak kocaman purolar içiyordu; kanatları kareli kılıflarla korunmuş temizlikçi kadın melekler süpürgeyle tanrının konutunu temizliyorlardı. Kabil'in çocukları birbirlerine silâhla ateş ediyorlardı. Gökyüzünde oltayla balık tutuluyor, doyasıya kızartma yeniliyordu. Bu öykünün, yapay saflığa düşmeden, kaybolmuş cennetlerin kirlenmemişliğini yansıttığını düşünüyorduk.

1933'den beri, perdelerde renkli Silly Symphonies'in yer aldığını görüyorduk ve Sartre Donald le Canard'a (ördek Donald) öykünüyordu. Büyük bir mutlulukla çocukluğumun en sevdiğim masallarından olan *Les Trois Petits Cochons*'u (Üç Küçük Domuz) yeniden bulmuştum, ve yıllarca herkes gibi: "Kim hain kurt?" diye mırıldandık.

O kışın en önemli olayı, 17 Ocak 1938'de Saint-Honoré Güzel Sanatlar galerisinde açılan gerçeküstü sergi oldu. Girişte, Dali tarafından icat edilen ve yağmurdan sırılsıklam bir takside, sarışın bir manken, salyangozlarla kaplı hindiba ve lahanalar arasında baygın duruyordu; Man Ray, Ernst, Dominguez, Maurice Henry tarafından giydirilip soyulan başka mankenler de *gerçeküstü sokağı* dolduruyorlardı; biz, yüzü bir kafese hapsedilmiş, ağzı bir menekşeyle bağlanmış Masson'un mankenini yeğlemiştik. Ana salon Marcel Duchamp tarafından düzenlenmişti, içinde bir küçük göl ve bir maltız çevresinde dört yatak olan bir mağaraydı: tavan, kömür torbalarından oluşuyordu. Brezilya kahvesi kokuları arasında, ti-

tizlikle ayarlanmış bir karanlıktan çeşitli eşyalar seçiliyordu: kürk bir battaniye, kadın bacaklarıyla ayakta duran bir masa – tabure; her yandan kapılardan, duvarlardan, vazolardan eller fırlıyordu. Gerçeküstücülüğün bizim üzerimizde doğrudan bir etkisi olduğunu sanmıyorum; ama soluduğumuz havaya bulaşmıştı. Örneğin, pazar öğleden sonralarımızı sık sık Sartre ve Olga ile birlikte geçirdiğimiz bit pazarları modasını gerçeküstücüler çıkartmıştı.

Böylece, bizi oyalayacak şeyler az değildi. Ama dostluklarımız yoksullaşmıştı. Marco bizden düşmanlığını gizlemiyordu, onu çok az ve zevk almaksızın görüyordum. Pagniez yaşamımızdan gizlice çekip gitmişti; Sartre'ın politik aşırılığı, Olga'ya bağlılığımız onu sinirlendirmişti, ayrıca da, haksız olarak, kuzinine dostluk beslemediğimizi sanıyordu; dargın değildik ama artık görüşmüyorduk. Bir öğleden sonra Dome'da patmağında bir nişan yüzüğü ile Thérèse'e rastladım; söylediğine göre bir iş arkadaşıyla evlenmişti. O Pagniez'yi bekliyordu, ben de Sartre'ı: dördümüz birlikte bir iki saat geçirdik. Sartre'la ben, Pagniez ile Thérèse'in niçin birbirlerinden vazgeçtiklerini kendi kendimize soruyorduk; bir açıklama yapmıyorlardı ve ortak rahatsızlık her geçen dakika daha büyüyordu. Ondan birkaç gün sonra Mme. Lemaire aslında onların birbirleriyle evlendiklerini söyledi: tanıkları Marco olmuştu. Bir süre sonra ilişkimiz yeniden canlandı; ama hiçbir zaman, onların bize bu tatsız oyunu niçin oynadıklarını anlamadık. Diğer yandan, Olga ile ilişkilerim donuktu. Ve kız kardeşim Lionel'in hastalığı nedeniyle korku içinde yaşıyordu; hemen hemen onu her görüşümde ağlama nöbetlerine tutuluyordu. Doğal olarak bu boşlukların ve bu gölgelerin ruhsal çöküntüme önemli bir katkısı vardı. Sanıyorum ki bir yazınsal başarı beni kamçılardı; ama onu da ummuyordum. Bir öğleden sonra Sartre bana Gallimard'a uğrayacağını ve benim metnimden de haber getireceğini söyledi. Onu çalışarak, pek de büyük olmayan bir sabırsızlıkla Dome'da bekledim. Kitap reddedilmişti. Brice Parain onu genelde kötü yapılanmış, ayrıntıda da renksiz bulmuştu. Sartre bana: "Bir başka yayınevi deneriz" dedi ve kitabı Grasset'ye önertti. En azından o anda, büyük bir düş kırıklığına uğramadım ama belki de bu başarısızlık beni ruhsal çöküntümün içine gömülmeye itti. Yazmakta olduğum da bana pek yardımcı olmuyordu: Françoise'ın çocukluğunun, yeniyetmeliğinin öyküsü beni bile doyurmuyordu. Ayrıca sağlığım da oldukça nazikti. Paskalya tatili arifesinde yeniden hastalandım; çok önemli değildi ama birkaç gün yataktan çıkamadım.

Ayağa kalkar kalkmaz Paris'ten ayrıldık. Cezayir'e gitmeyi düşünmüş-

tük ama artık yeterli zaman kalmamıştı. Bayonne trenine bindik ve Pays Basque'da bir tur yaptık. İlkbahar çiçekler içindeydi ve ben ışıdım. Ixtassou'da odamızın ekinde bir köprüyle geçilen bir ağaç vardı: yapraklarının arasına bir sahanlık yapmışlardı, ben çevredeki tepelere koşarken Sartre oraya oturup çalışıyordu. Eğrelti otlarının içinde, gözlerim güneşle ve erik ağaçlarının pembesiyle dolu, yürüyordum. Dönüşte, Sartre'ın çocukluğunu geçirdiği La Rochelle'de ve Saintes'de durduk. La Rochelle'de tahkim edilmiş limanın çevresinde, kemerli sokaklarda, yazmakta olduğu *L'Enfance d'un chef*'in (Bir Önderin Çocukluğu) yazgısını tartışıyorduk. Sartre kitabın, Lucien'in yeniyetmelik çağından çıktığı yerde bitmesi gerekip gerekmediğini kendi kendine soruyordu; ben devam etmesi gerektiği, yoksa okurun doyumsuz kalacağı kanısındaydım. Şimdi, bu konuda haksız olduğumu düşünüyorum.

Açık hava, yürüyüş, yolculukların çalkantısı bana o kadar iyi geliyordu ki Pentecote yortusunda gene, bu kez tek başıma, çantamı sırtımda Auvergne'e dolaşmaya gittim. Özellikle Saint-Flour dolaylarında kavurucu boğazlarda geçen bir öğleden sonrayı anımsıyorum. Çocukluğumu düşündüm ve en eski anılarımdan biri aklıma geldi: Alice teyzenin bahçesinden koparmakla suçlandığım çiçek; kendi kendime, bir gün bir kitabımda bu uzaklardaki küçük kızı canlandırmayı istediğimi düşündüm; ama buna olanağım olabileceğini sanmamıştım.

Sartre'la birlikte daha yakın bir geçmişe gezi yaptık: Rouen'a. Hiçbir şey değişmemişti ve ne çok şey anımsıyorduk! Bununla birlikte, kendimizi kırık *hissettik*; yaşamış olduğumuz o sıcak sera yerine şimdi düzenli, kokusuz bir kurutulmuş ot yığını bulmuştuk. Çünkü bugün gerçekleşmiş olan o zamanki gelecek, etini, vücudunu oluşturduğu anlardan artık ayrılmıştı: sokaklarda ve anılarımızda yalnızca iskeletlerin varlığı sürüp gidiyordu.

Ve bugün yaşamakta olduğumuz günlerin geleceği ne idi? Kendimi, zaman zaman buluştuğumuz Kuzey garının yanındaki türbeyi andıran kahvede Sartre'la söyleşirken görüyordum. Ona mutlulukla, eleştirmenlerin bir olay olarak karşıladıkları *La Nausée*'nin (Bulantı) başarısından, *Mesure* ve *N.R.F*'de yayımlanan *Intimité* (İçtenlik) ve *La Chambre* (Oda) konusunda aldığı mektuplardan sözediyordum. Ona: "Gerçekten tanınmış yazarlar olmak belki de eğlenceli olurdu" dedim: Herkesçe bilinen bir başarı fikri ilk kez aklıma geldi, isteklendirdi. Belli belirsiz, başka insanlar, başka şeyler tanırdık diye düşündüm; bir yenilenme olurdu. O güne dek, mutluluğumu sağlamak için yalnızca kendime güvenmiş, bel bağ-

lamışım ve yarından da, bugünü yinelemesinden başka birşey istememiştim: aniden, bana dıştan bir şey gelmesini istiyordum, değişik bir şey. Bu dokuz yıl boyunca yaşadıklarımız, olanakların tükendiğini göstermeye başlıyordu. Kendimi avutmak için, zafer hayallerimden daha az belirsiz tasarılar yapıyordum. Yakında aylıklarımız bir otomobil almamıza olanak tanıyacaktı. İnsanın parasını araba alacağı yerde bir daire döşemeye harcamasını çok saçma buluyordum: otomobil kullanmayı öğrenecektim ve o zaman yolculuklarımız ne kadar özgür olacaktı! Günün birinde Paris – Londra uçağına binme fikrini de besliyorduk. S.S.C.B.'ni, tur yolculuklarına olan soğukluğumuza karşın, —bu yıl değil ama belki 1939'da— İnturist ile gezmeyi düşünüyorduk. Amerika ufukta bütün öteki ülkelerden daha çok parlıyordu ama oraya adım atacak olanaklara sahip olabileceğimizi düşünmüyorduk: en azından şimdilik söz konusu değildi.

Grasset kitabımı reddetti: bunu bekliyordum. Yayınevinin metin okuyucusu Henry Müller bana şunu yazıyordu:

Kuşkusuz, zamanlarının entelektüel akımlarından çeşitli şekillerde etkilenen, savaş sonrası genç kızlarının yazgısının bu betimlemesinde, zekâ, çözümleme ve inceleme gibi değerli özellikler var. O dönemin bazı ortamlarının betimlemeleri bize oldukça doğru göründü; bununla birlikte, ana eleştiri şu ki, bu roman derin bir özgünlükten yoksun. Diğer bir deyişle, yaptığınız töre ve gelenek tabloları şu son yirmi yıl içinde pek çok kez çizildi. Bozulmaya başlayan bir dünyayı yazmakla yetinmiş, bizi yeni bir dünyanın eşiğinde, bu dünyanın kendine özgü parıltısını tam olarak belirtmeksizin bırakmışsınız.

La Primauté du spirituel'de (Tinselin Üstünlüğü), bir gün başarılı bir kitap yazacağınızı umut ettiren yetenekler var...

Şaşırdım. Ben bir töre ve gelenek tablosu çizmek istememiştim; ben, ayrıntılı ruhbilimsel incelemeler yaptığımı sanıyordum. "Özgünlükten yoksun" kınaması keyfimi kaçırdı; sözünü ettiğim kadın kahramanları ben etten ve kemikten yaratıklar olarak bizzat tanımıştım, benden önce kimse onlardan söz etmemişti; herbiri eşi benzeri olmayan, tek birer insandı. Çok sonraları, ben de aynı şaşkınlığı, "özgün" bir deneyi yazdığını sanan yeni başlayanların metinlerinde yalnızca önemsiz şeyler bulduğumu belirttiğim zaman uyandırdım. Buna karşın, en olağan gerçekler, bir yazarın kalemiyle, yepyeni bir ışıkla parlayabilir. Burada kendini gösteren, yaşamdan edebiyata geçişin tüm sorunu, edebiyatın tüm sorunu-

dur. Her ne olursa olsun, madem ki beni yanlış anlamışlardı, demek ki ben anlatmasını bilememişim diye düşündüm. Cesaretimi yitirmedim. Gelecek defa daha iyi nişan alacağımdan emindim. Tatilin yaklaşması, iştah kabartıcı tasarılar, *La Primauté du spirituel*'i gülümseyerek gömmeme yardımcı oldular.

Sartre Paris'ten ayrılamadığı için Alplerde dolaşmaya gittim. Sağlığıma hayranım: bir gecelik tren yolculuğundan sonra, iner inmez yola çıktım, dağ tepeler arasında tam dokuz saat yürüdüm. Bu ritim yavaşlamadı. Chamonix'den Tignes'e dek yalnız bir yürüyüşçünün aşabileceği tüm doruklara tırmandım.

Tignes'de Sartre'ın bir mektubunu aldım. Temmuz başında *L'Enfance d'un chef*'i (Bir Önderin Çocukluğu) bitirmişti, bir romanı tasarlıyordu. Bana: "Birdenbire romanımın konusunu, boyutlarını ve adını buldum. Tam dilediğiniz gibi: konu özgürlük," diyordu. Bana matbaa harfleriyle belirttiği ad *Lucifer*'di. I. cildin adı *La Révolte* (İsyan) ve II. cildinki *Le Serment* (Yemin) olacaktı. Yapıtın yönünü belirtmek için baş tarafına: "Talihsizlik o ki, biz özgürüz" diyecekti.

Fas'a gitmek üzere Marsilya'dan gemiye binecektik; biletlerimiz üçüncü sınıftı ama Sartre'ın Paquet işletmesinde çalışan bir arkadaşı bize ikinci sınıftan yer ayırtmıştı. Bu şansı tehlikeye düşürmemeye iyice özen gösterdim ve randevulaştığımız Saint-Charles garına erken gittim. Ne yazık ki ilke olarak gemiyle bağlantıyı sağlayan Paris treni 10'da beklenmekteyken büyük bir gecikme yapmıştı; öğleyin daha gelmemişti, ne de saat 2'de: önce sabırsızlıkla, sonra umutsuzlukla kendimi yedim. Sartre'ı 4'te üzüntüyle karşıladım. "Gene de bir kere limana gidelim" dedi. Bindiğimiz taksi rıhtımda durduğunda, geminin merdivenini kaldırmaya hazırlanıyorlardı; hemen koştum. Sartre'ı gemiciler tutup kaldırarak gemi ile rıhtım arasında kalan boşluktan atlattılar. *Cairo City* ve küçük Yunan teknelerindeki yolculuklarımızı anımsadım; bu yolculuğun konforu masal gibiydi. Yumuşacık transatlantikte, uçan balıkların sıçrayıp takla atmalarını izleyerek güneşte sereserpe yayılıp keyfince dinleniyordum. Hayır, yaşlanmamıştım; yirmi yaşımdaymışım ve bu da yaşamın en güzel yaşıymış gibi geliyordu.

Kazablanka'da Avrupa kesimi bizi sıktı; gecekonduları aradık ve fazlasıyla kolaylıkla bulduk; orada yaşam, Atina'nın en kötü mahallelerindekinden çok daha berbattı ve bu bir Fransız eseriydi; aceleyle geçtik: utanıyorduk. Gide, Larbaud, Morand'ın ve eski edebiyat akımını sürdüren

çok sayıda ardıllarının oluşturduğu ve daha önce sözünü ettiğim geleneklere sadık olarak Bous-bir'e gittik. Öğle sonrasının rehaveti içinde bazı sergilerde görülen şu yapma köylerden biri —Arap ve Yahudi mahalleleri olarak ikiye ayrılmış— sanılırdı; orada bakkallar, kahveler bulmak beni şaşırttı. Dövmelerle, gürültülü takılarla kaplı uzun giysili bir Arap kadını bizi bir içkili kahveye, sonra odasına götürdü; giysisini çıkarttı, göbeğini titretti ve cinsel organı ile sigara içti.

Rabat'tan anımsadığım en canlı anı zakkum ağaçları arasında, yanmış ekmek renginde, mazgallı kuleler üzerine tünemiş leyleklerin gagalarını takırdatmalarıydı. Fez'e gece vardık. Djalnai sarayında kalmayı kararlaştırmıştık; bir atlı araba bizi beyaz kale duvarları boyunca ıssız bir yoldan götürdü; atın ölçülü adımları dışında hiçbir ses duyulmuyordu; yol bitmiyordu ve sessizlik, karanlık bizi ürküttü: hangi tehlikeli yere varacaktık? Beş altı kilometre sonra arabacı bizi üzgün bir yüzle kapalı bir kapının önünde durdurdu; yazın otelin açık olmadığını mutlaka biliyordu ama bu yolculuğun kârından vazgeçmeye katlanamamıştı; Avrupa mahallesine düş kırıklığına uğramış ama yıldızların parıltılarıyla avunmuş şekilde döndük. Yerlilerin kentinden, her sabah, can sıkıntısıyla katettiğimiz kavurucu üç kilometre ile ayrılıyorduk; ama oraya varınca, ne kadar mutlu oluyorduk! Örtülü kadınları, kapalı sarayları, girilmesi yasak camileri ve *medrese*'leri ile bu denli gizemli, tezgâhlarındaki zenginlik, satıcılarının el kol hareketleri ile bu denli bollukla sunulmuş Fez kentini ne kadar sevdik! Sunulmuştan çok gizemli: akşamüstü, kıvılcımların titreştiği ana caddeden yukarı çıkarken, sağda solda, polisler zincirlerle daracık karanlık sokaklara barikatlar kuruyorlardı; kapalı çarşının kapıları, sonra da kentin büyük kapısı arkamızdan kapanıyordu. Bir akşam, kapalı çarşının sayısız sokaklarında kaybolduk, bize yol göstermeyi öneren genç bir adamın peşine düştük; çok kısa sürede, onun bize yolumuzu iyice kaybettirdiği duygusuna kapıldık. Daha yaşlı bir müslüman bize: "Onunla gitmeyin" diye bağırdı: aniden rehberimiz tabanları yağladı. Bizi soymayı mı düşünmüştü? Gündüz bile, tarçın, karanfil, taze tabaklanmış deri ve Arabistan'ın tüm parfümleri ile ağırlaşan havada bu labirentte zor nefes alınıyordu; çitler gökyüzünün görünmesini engelliyordu: yeraltı galerilerinde yürüyor duygusuna kapılınıyordu. Küçük eşekler oraya buraya gidip geliyor, ya da hareketsiz durarak geçişi engelliyorlardı; bazen süslü bir atın üstünde bembeyaz giysili bir yerli yönetici geçiyordu, insanlar çekilip ona yol veriyordu. Eğer bir yangını, tıklım tıklım dolu bu tünellerde bir paniği düşünürsem, sırtımdan soğuk terler boşa-

nıyordu. Ama bu elle tutulamayan endişe, kokuları, tatları, renkleri yüceltiyor, coşturuyordu. Büyülenme sözünün benim için bir anlamı olduysa, o da Fas'ta idi. Çirkin Avrupaî otelimizde tasarladığımızdan iki gün fazla kaldık. Turistik ama hoş ve bu mevsimde dolu olmayan bir restoranda tümüyle yerli bir yemek yedik; yere oturduk, parmaklarımızla *pastilla, limonlu piliç, meşubi, kuskus* ve *ceylan boynuzu iliği* yedik. Çıkarken kendimizi bu denli hafif hissetmekle kutladık: şarap içmedik de ondan diye sonuca vardık. Ama odamıza gider gitmez Sartre bir karaciğer krizi geçirdi ve iki gün yatmak zorunda kaldı.

Meknès, Fez'den daha kibar, daha az görkemli ve daha az boğucuydu. Bir yerli otobüsü ile oradan çıkıp Volubidis ve Moulay Idriss'deki Roma harabelerini gezmeye gittik. Kutsal kent bizi biraz sıktı; tek ilginçlik, hepsi tantanayla yasaklanmış, yüz metre öteden zincirler, zikzaklı yollarla kapatılmış, Lyautey'in politikasını gösteren pankartlarla çevrilmiş camilerdi; hoşumuza giden, —bu ağustos ayının sıcağından ötürü— bizden başka hiçbir Avrupalının bulunmayışıydı. Mağripli —duvarda bir oyuktan oluşan— küçücük bir kahvenin minderine oturup, yolculuğumuzun doruk noktalarından biri olan bu değişik çevrenin tadına vardık; çevremizde pek yoksul Fas'lılar vardı ve nane çayımızın bardaklarını dudaklarımıza götürürken her ikimiz de aynı bardağa değmiş frengili ağızları düşündük: aldırış etmedik. Patron Sartre'a uzun 'hortumlu, küçük burunlu, ince bir tozla dolu bir pipo uzattı: esrar; Sartre acı dumanı içine çekerken patron ve arkadaşları dostça gülüyorlardı, Sartre topluluğun ona verebileceğini düşündüğü etkileri bulamasa da keyiflendi. Dönüşte çok usta ama hiç fren yapmayan bir şoför bizi getirdi; otobüs —tamamı yerlilerle doluydu— öyle şiddetli sallanıyordu ki arkamdaki yolcu sel gibi kustu, benim bluzumla Sartre'ın kazağı da kirlendi.

Marakeş'de Fas'taki gibi kent merkezinin uzağına gitmek istemedik. Orada da tüm oteller kapalıydı. Bir Arap oteline yerleştik, pisti ama Djelma el Fna meydanına bakıyordu; gece, sıcaktan odalarda boğulunduğu için yataklar, onları yandan koruyan küçük bahçeye indiriliyordu. Bu açık hava yatakhanesini çok sevdim; hemen hemen kullanılmaz haldeki tuvaletleri sevmedim. En sıcak saatleri meydanın öteki ucundaki kahvede geçiriyorduk; üstünde yemek yediğimiz bir terası vardı. Bu geniş dolma toprak üzerinde gece gündüz süren gürültülü pazarı izlemekten bıkmıyorduk. Kuzeyden farklı adamlar görüyorduk: uzun boylu, zayıf, pazulu, aziz Jean-Baptiste gibi bakır tenli ve kuşkusuz çekirgeyle beslenen adamlar; çölden geliyorlardı. Yılan oynatıcılarına, kılıç yutanlara bizim

kadar şaşkın gözlerle bakıyorlardı; ayakta, ya da topuklarının üstüne çömelip daire kuruyorlar ve masal anlatıcılarının yavaş, hızlanan bir müzik gibi ritimli sesini dinliyorlardı. Çadırların gölgesinde koyun parçaları kızarıyordu; kazanlarda kocaman sarı yahniler pişiyordu. İnsanlar satıyor, alıyor, konuşuyor, bağırıyor, hayran oluyor, kavga ediyorlardı: ne kaynaşma! Akşam nihayet sıcak yatışıyor, lambacıklar zayıf bir ışıkla sergileri aydınlatıyor ve tekdüze ezgiler yıldızlara yükseliyordu. Kuzey'de de daha önce develer görmüştüm ama onların soyluluğunu ve zerafetini Marakeş'de, pişmiş topraktan surlar altında, palmiyeler ve çeşmeler arasında öğrendim; onların çömelmelerini, ayağa kalkmalarını, dengeli adımlarla yürümelerini izlemekten yorulmuyordum. Kapalı çarşılar Fas'takinden daha geniş, daha aydınlık, daha kabaydı; burada tüccarların ağırlığı daha az, zanaatçıların çalışmaları daha çok duyuluyordu; boyacılar sokağı beni büyülüyordu. Orada renk, nesnelerin bir niteliği değil, bir özdü; kar, dolu, buz, don, buhar olan su gibi değişimleri vardı: mor, kırmızı, sıvı olarak derelerden akıyordu; leğenlerde bir krema koyuluğunu alıyordu; yumaklar halinde daldan kafesler üzerinde kururken, yünün yumuşaklığı vardı. Tüm bu saflıklarına indirgenen ve ilkel tekniklerle işlenen maddeler —yün, bakır, deri, tahta— arasında, çocukluğun tükenmez çıraklıklarına yeniden başlıyormuşum gibi geliyordu.

Atlas'ta, bilgiler, haritalar, anahtarlar ve erzakla donanmış olarak yürüyerek bir gezi yaptık; bir otobüs bizi bir tepeye götürdü ve üç gün sonra gelip aldı; o arada, görkemli bir kırmızılıktaki dağda, ıssız patikalarda yürüyüşler yaptık; berberi köylerinin eteklerinde sığınaklarda uyuduk. Mavi gözlü köylülerden onların ekmek yerine yediği mayasız galetalardan aldık; barınaklarımızın pencerelerine dayanıp onları kalın sucuklarla beraber yedik. Özellikle, çok yüksek bir dağ zincirinin karşısındaki ilk barınağımızı anımsıyorum; Sartre, dorukların çizgisi iniyor mu yoksa çıkıyor mu diye düşünüyordu: benim gözümde kesinlikle çıkıyordu ama onu bir çöküntü gibi de gören olabilirdi, ve titizlikle uzun süre bunu inceledik.

Güney'e otobüsle indik. Tek Avrupalı yolcu bizdik ve Avrupalı şoför bizi yanına oturtmuştu: motorun yüksek ısısı bize vuruyordu, benzin kokusu geliyordu ve birkaç kez kendimi boğulmaya yakın hissettim; açık pencereden kolumu çıkartırsam kırmızı hava beni yakıyordu: bir yangın ateşinde yol alıyorduk. İnsanların hiç yeterli yemek yemediği bu yöre kronik olarak kuraklık ve açlıkla kavruluyordu: biz de bu kötü yılların birindeydik. Umutsuz insan yığınları kuzeye çıkmaya kalkışmışlardı; dev-

let güçleri yolları kapatmıştı: onlara biraz çorba veriliyor ve geri çevriliyorlardı. İnsanlar sinek gibi ölmüşlerdi ve geri kalanların da can çekişir bir hali vardı. Uzun aralarla kasabalarda duruyorduk; her yerde siyah şapkalı genç bir Yahudi tarafından işletilen bakkal-büfede büyük bardaklarla su içiyorduk; otobüse hücum eden solgun benizli, yırtık pırtık giyinmiş halkı görmekten hoşlanmıyordum; kaygıyla, kente ismarladıkları malların gelip gelmediğini soruyorlardı: genellikle gübre. Şoför büyük adam rolü oynuyordu: kolileri sadaka dağıtır gibi atıyordu ve bunların dağıtımında yalnızca onun iyi niyeti ve keyfî paylaştırma kuralları geçerliymiş gibi davranıyordu. Sık sık, palmiyeler altında kımıldamadan duran grupların önünde durmadan geçiyordu; yardımcısı küçük yerli otobüsün üzerinden onlara çanta ve paketleri atarken belli belirsiz yavaşlıyordu.

Bazen saatlerce tek bir otun bile bitmediği, keşişlemenin alevleriyle süprülen bir toprak üzerinde yol alıyorduk. Mola verdiğimiz fosfor madeni ocağının çevresinde toprağın zehirli ve olağanüstü renkleri vardı: yeşil, griyeşili, limon sarısı, portakal rengi, uçuk pembe. Mühendislerle maden ocağının kantininde yemek yedik ve rakı içtik. Tüm kentler bana iç karartıcı göründü. En uzun süre Ouarzazate'da kaldık. Sıcaklık o denli dayanılmazdı ki öğleden sonraları çıkmıyorduk; öğle yemeğinden sonra, kanımızı emen yeşilimsi, hemen hemen gözle görülmeyen küçük sinek bulutlarına karşı uyumaya çalışıyorduk; sonra, otelin, panjurları sıkı sıkıya kapatılmış yemek salonuna inip sulandırılmış frenk üzümü likörü içiyorduk. Akşamüstü, burnumuzu dışarıya çıkartıyor, cılız palmiyeler arasında, çölde yitip giden bir dere boyunca, gökyüzünün sınırsızlığıyla birleşen ovanın sessizliğiyle duygulanarak, yürüyorduk. Otelin sahibini çok sevmiştik. Bol pantolonlar giyiyor, ciğerlerini tükürüyordu; bir süre önce yöreyi kasıp kavuran tifüs salgınını anlattı.[1] Her gün öğleyin çocuklara bedava haşlanmış pirinç dağıtıyordu: on kilometrelik bir çevreden çocuklar geliyordu ve ben böyle bir sefalet görmemiştim: hemen hemen hiçbirinin gözleri sağlam değildi; ya trahom hastalığına yakalanmışlardı, ya da kirpikleri ters yönde çıkıp gözlerine batıyordu; ya kör ya tek gözlüydüler, gözbebekleri ufak ya da büyük beyaz lekelerle kaplıydı; diğerlerinin ayakları arkaya dönüktü: bu en şaşırtıcı, en dayanılmaz görüntüyü veren sakatlıktı. Bu küçük hortlaklar bir avluda kocaman leğenlerin

[1] Sartre bu anılardan esinlenerek, sonunda *Les Orgueilleux* (Gururlular) adı altında ele alınan *Typhus* (Tifüs) senaryosunu yazdı.

çevresine oturuyorlar ve hep birlikte —hiçbirinin hakkı yenmemesi için düzenli bir ritimle— çıplak elleriyle yemek yiyorlardı.

Güney cehenneminden ayrıldığımızda yüreğimizden bir ağırlık kalktı. Kazablanka'ya sahil yolundan döndük; Safi'de, Mogador'da, denizin serinliğini ciğerlerimizde duyduk. Fransa'ya döndük.

Bu yolculuk boyunca Sartre, Çekoslovakya'da süren görüşmeleri endişeyle izliyordu. *Anschluss*'dan beri Südet'lerin Alman kesimi huzursuzdu; merkezî Devlet'in kaldırılarak federal yapılaşmaya gidilmesini ve Almanlara tam bir özerklik verilmesini istiyorlardı; Südetler partisini ezici bir çoğunlukla iş başına getiren yerel seçimlerden sonra, Çekoslovak Nazilerinin başkanı Henlein, özerklikten yana olanların Büyük Almanya'ya dönmesini savundu. Hitler sınırda yığınak yapınca Prag kısmî seferberlik ilân etti. Ağustos başında barış görüşmeleri için Lord Runciman Prag'a geldi: Südetlerdeki kasabaların kendileri hakkında karar vermeye hakları olduğunu savundu, bu da onları taleplerinde yüreklendirdi. Südet delegelerinin anlaşmaya yanaşmayan tutumu nedeniyle Prag'la aralarında hiçbir anlaşmaya varılamaması sonunda durum gitgide daha gerginleşti. 31 Ağustos'ta, görüşmelerin kopmasına ramak kaldı: Lord Runciman dağılmayı *in extremis* (son anda) önledi. Tüm Eylül başında İngiltere çok yoğun diplomatik ilişkiler sürdürdü; Chamberlain, Lord Halifax toplantıları çoğaltıyorlardı. 13 Eylül günü, Olga ile Marsilya'da buluşmamızdan bir gün önce Prag'da sıkıyönetim ilân edildi ve Henlein Çekoslovak hükümetinin son önerilerini de reddetti. Savaş kaçınılmaz görünüyordu ve ben de Sartre'la Paris'e dönmeye karar vermek üzereydim. Ertesi gün haberler biraz daha yatıştırıcıydı; Chamberlain Berchtesgaden'e gidip bizzat Hitler ile görüşmek için uçağa biniyordu. Sartre beni planımı da değiştirmemeye yüreklendirdi. Durum ciddileşirse bana postrestanta bir telgraf yollayacaktı. Şizofrenim kolaylıkla endişelerime baskın çıktı ve onun bensiz trene binmesine izin verdim.

Tuhaf günler geçirdik. Olga tatilinin büyük bir bölümünde Bost'la Marsilya'nın Eski Limanına bakan kalabalık bir küçük otelde kalmıştı; kırmızı karolu, çok basit ama güneş ve neşeli gürültülerle dolu bir odası vardı; onu orada buldum. Marsilya'da kırk sekiz saat kaldım ve sonra çantalarımızı sırtlayıp önce otobüsle, sonra yayan aşağı Alplere gittik. Bir dağa tırmanırken kimi kez Olga sopa isteyecek kadar huysuzlanıyordu; ama o da benim gibi beyaz kayalar ve kırmızı toprakla kaplı geniş manzaraları seviyordu, maki kokulu yollarda olgunluktan patlamış incirleri

toplamayı ve yükseklere tünemiş köylerin eski sokaklarında dolaşmayı seviyordu. Patikalar boyunca keskin kokulu otlar topluyor, akşam konduğumuz handa da onlarla değişik haşlamalar yapıyordu. Her durakta postrestanta koşuyordum. 20 Eylül'de Puget-Théniers'de Sartre'ın oldukça iyimser bir telgrafını buldum. Ama 25'inde Gap'ta, bana derhal Paris'e dönmemi söylüyordu; bir fırtına sıcağının ezdiği o içkararıcı hükümet binasında nasıl bir paniğe kapıldığımı anımsıyorum. Trende, hırsla kendime, kör iyimserliğim, projelerimdeki inatçılığım için kızıyordum. Paris'e indiğimde gazeteler "Tehlikeli saatler" diye başlık atmışlardı. İkinci ve üçüncü derecedeki yedek askerler çağrılmışlardı. Hitler'in bir ültimatomu, Prag'ın altı gün içinde boyun eğmesini istiyordu. Prag serleşiyordu. Bu kez savaş kaçınılmaz görünüyordu. Şiddetle buna inanmayı reddediyordum; bu kadar aptalca bir felâket beni bulamazdı. Janson-de-Sailly'deki stajımdan beri görmediğim Merleau-Ponty'e o gün Dome'da rastladığımı ve uzun uzun konuştuğumuzu anımsıyorum. Çekoslovakya'nın İngiltere ve Fransa'nın ihanetine kızması çok doğal, diyordum ona, ama her şey, en acı adaletsizlik bile savaştan iyidir. Benim görüşümü yetersiz buldu, Sartre'ın da bulduğu gibi. Sartre bana: "Hitler'e sonsuza dek boyun eğilemez" diyordu. Ama her ne kadar mantığı savaşı kabul etmeye hazırsa da gene de savaşın patlaması onu isyan ettiriyordu. Karanlık günler geçirdik; çok sık sinemaya gidiyor ve gazetelerin tüm baskılarını okuyorduk. Sartre direniyor, politik düşüncesini içten coşkularıyla bağdaştırmaya çalışıyordu; ben tamamiyle şaşkındım. Aniden, fırtına patlamadan uzaklaştı. Münih anlaşması imzalandı: sevinmekten en ufak bir rahatsızlık duymadım. Sanki sonsuza dek ölümden kurtulmuş gibiydim. Ferahlamamda bir zafer de taşıyordum; evet, kesinlikle ben şanslı doğmuştum; felâket hiçbir zaman beni bulamayacaktı.

Münih'ten sonra gözlerim hemen açılmadı; aksine: savaş gerilemişti ve ben geleceğe yeniden güveniyordum. Bize sunulan bu barış konusunda solun görüşleri değişikti. Ekibinin bir bölümünün bir zamanlar müdahele edilmemesini kınamasına karşın *La Canard Enchaîné* pek seviniyordu. *L'Oeuvre* kararsızdı. *Vendredi* o denli bölünmüştü ki politik rolünden vazgeçti: *Reflets* adı altında yalnızca kültürel alanda etkinliğini sürdürdü. Giono, Alain, koşulsuz barışçılıkta ınat ediyorlardı. Çok sayıda aydın da onların arkasından gidiyor ve: "Demokrasilerin dünyada barış ilân ettiklerini" yineliyorlardı. Yayılan bir diğer slogan da: "Barış demokrasiler için çalışıyor"du. Komünistler Münih anlaşmasının karşısın-

daydılar ama sonsuza dek de öfkelerini söyleyip duramazlardı; ilerlemeleri gerekiyordu ve —içten inançları ne olursa olsun— bunu partilerinin görünür iyimserliğiyle yapmalıydılar. Fransa'nın kendi iç politikasını tersine çevirmesini, S.S.C.B. ile bir anlaşma imzalamasını, ulusal savunmayı genişletmesini, Hitler'in blöflerine karşı parlak kararlılık gösterileri yapmasını istiyorlardı: bu programı, umudun yeniden filizlendiği bir coşku içinde öne sürüyorlardı. Böylece, kimileri barışı kurtarılmış görüyor, kimileri de onu kazanmanın yollarını öğretiyorlardı: kimse benim ona inanmamı yasaklamıyordu.

Sükunet bulur bulmaz çalışmaya yeniden başladım. Brice Parain'e romanımın ilk yüz sayfasını, yani Françoise'ın gençliğini daktilo edilmiş olarak verdim: bunu öykülerimden de kötü bulmuştu ve Sartre da onun görüşünü paylaşıyordu. Kadın kahramanımın geçmişini, Pierre ile tanışmasını, onların sekiz yıllık uyumunu anlatılmış kabul etmeye karar verdim: anlatı, yaşamlarına bir yabancı kadının girmesiyle başlayacaktı. Kabataslak bir plan çizdim: üçlünün doğuşu, Xavière'in bilincinin ortaya çıkması, Françoise'ın kıskançlığı, hatası; Pierre ile Xavière'in ilişkileri arasına sinsince giriyordu; Xavière onu aşağsaması ile eziyor, bundan kurtulmak için de Françoise onu öldürüyordu. Bu çok çizgiseldi. Sartre bana bir öğüt verdi. Pierre ile kurduğu mutluluğa Françoise'ın ne denli önem verdiğini belirtmek için romanın ilk bölümünde onun bir özveride bulunmasının iyi olacağını söyledi. Gerbert'i yarattım; gençliği ve çekiciliği için ona kapılan Françoise ondan vazgeçiyordu. Daha sonra, Gerbert Xavière'in aşkını kazandığında onun kollarına atılıyordu: işte bu ihaneti bir cinayetle siliyordu. Entrika, zenginleşirken yoğunlaştı; beni ilgilendiren bir tip olan Elisabeth'e belirli bir rol verebildim.

Sartre'ın ve benim temel nitelikte gördüğümüz ve onun bir süre sonra Mauriac ve Fransız romanı konusunda yazdığı bir makalede açıkladığı bir kurala sadıktım: her bölümde, kahramanlarımın birisi ile aynıydım, ondan daha fazla bilmeyi ya da düşünmeyi kendime yasaklıyordum. Genellikle Françoise'ın görüş açısını benimsiyor, buna, önemli yer değiştirmelerle kendi öz deneyimlerimi yüklüyordum. Françoise kendisini saf bir bilinç, tek sanıyordu; Pierre'i üstünlüğüne ortak etmişti: birlikte, onun ortaya çıkartmakla görevli olduğu bir dünyanın merkezinde duruyorlardı. Bu ayrıcalığın bedeli de şuydu ki, kendisini her şeyle karıştırdığı için, kendi gözünde, belirli bir şekli yoktu: eskiden bu güvensizliği kendimi Zaza ile karşılaştırdığımda tatmıştım. İlk romanımda, Mme. de Préliane, olgunluğunun tepesinden, Geneviève'in yüzünü kirleten göz-

yaşlarına özlemle bakıyordu; burada da Françoise bir dansingde, belli belirsiz, Elisabeth'in dudaklarını kabartan üzüntüye ve Xavière'in kendinden geçmelerine imreniyordu. *Jules César*'ın yüzüncü temsili onuruna verilen davette kendi kendine: "Ben hiç kimse değilim[1]" dediği zaman gururuna hüzün karışıyordu. Bir öğleden sonra, Pierre ve Xavière'den uzakta tek başınayken, boşuna kendi benliğinden yardım istiyordu: tam anlamıyla benliksizdi. Yüz ve kişilikten yoksun, bir saf saydamlıktı. Tutkuların cehennemine kapıldıktan sonra, tek bir şey onun düşkünlüğünü yatıştırıyordu: sınırlandırılmış, yaralanabilir, belirli bir çerçevesi olan ve yeryüzünün bir noktasına yerleşmiş bir insan haline geliyordu.

Françoise'ın ilk serüveni buydu: mutlak kimse, her şeyi içeren varlıkken aniden evrenin pek küçük bir parçacığı haline indirgeniyordu; hastalık sonunda onu da, beni olduğu gibi buna inandırıyordu: o da diğer insanlar arasında birisiydi, herhangi biri. O zaman, onu bir tehlike bekliyordu, yeniyetmeliğimden beri önlemeye çalıştığım tehlike: başka birisi yalnızca onun dünyasını çalmakla kalmaz, onun benliğini de ele geçirebilir, onu efsunlayabilirdi. Kinleri, öfke nöbetleriyle Xavière onu değiştiriyordu; debelendikçe bu tuzağa daha çok saplanıyordu: görüntüsü o denli iğrençleşiyordu ki ya kendisinden sonsuza dek nefret etmesi, ya da büyüyü, onu yapanı ortadan kaldırarak bozması gerekiyordu. O da kendi gerçeğini böyle zafere ulaştırıyordu.

Kuşkusuz, çok eleştiriye uğrayan bu son, kitabın en zayıf noktasıydı. Bu sonun anlarından birini onaylıyorum: Françoise'ı Gerbert ile birleştiren o denli neşeli, o denli masum gece ile bunun Xavière için ifade ettiği karanlık ihanet arasındaki karşıtlık. Yaşantıların zıtlığı nedeniyle, mutluluğun, güzelliğin, tazeliğin arka yüzleri genellikle çirkinlik ve kötülük oluyor: bu gerçeğe yaşamda adım başı rastlanıyor. Bunu bir cinayetin gerekçesi yapmak, o başka bir iş. Romancılar, gerçek yaşamda bir cinayet düşü ile cinayeti ayıran bir uçurum olduğunu çok sık unutuyorlar; adam öldürmek sıradan günlük bir olay değildir. Onu çızdiğim haliyle Françoise, benim olduğum kadar, bu işi yapabilecek bir insan değildir. Diğer yandan, sanırım Xavière'in Françoise'ı kuşku ve öfke nöbetlerine düşürebileceği anlaşılabilir; ama son bölümlerde her ne kadar ona başlangıçta verdiğim sinsiliği ve bencilliği en şiddetli noktalara vardırdıysam da, Françoise ile arasında bu kadar kara bir kinin doğmasına izin

[1] *Les Mandarins* de (Mandarenler), özgürlüğü izleyen yılbaşı gecesinde Anne da bu sözü söylüyor, ama bir gurur ya da pişmanlıkla değil, dinginlikle.

verecek kadar kötü ve kararlı bir kişilik değildi; o, çocuksu, kaprisliydi ve Françoise'ın iliklerine işleyip onu bir canavara dönüştürecek gücü yoktu; gerekli güce zaten tek bir kişi sahipti: Pierre. Ayrıca, bu şiddet hareketiyle Françoise'ın kurtulmadığı bana eleştiri olarak öne sürüldü: Xavière'in onun hakkında verdiği hükmü silmiyor. Bu eleştiri beni ikna etmiyor. Françoise, birlikte varolmak sorununa ahlâksal bir çözüm bulmaktan vazgeçmişti; *Öteki*'ne hakkından gelinemez bir skandal olarak katlanıyordu; buna karşı savunma olarak, dünyada aynı derecede mantıksız ve hoyrat bir olaya neden olur: bir cinayete. Haklı ya da haksız olduğu umurumda değil: *Konuk Kız* bir tez romanı değildi. Eğer kararı tartışılsa bile buna inanılsaydı, kendimi tatmin olmuş sayacaktım.

Ama hayır. Tam anlamıyla, hatam o denli meydanda ki, gündeliği trajediye çevirmekte başarısızdım. Ve gene de, edebiyatın yaşayan bir etkinlik olduğu ölçüde bu sonuca varmak zorundaydım: bunun benim için bir boşalma, arınma değeri vardı. Her şeyden önce, Olga'yı kâğıt üstünde öldürerek, ona karşı duymuş olabileceğim kızgınlıkların, kinin hesabını gördüm; dostluğumuzu, iyi anılara karışan tüm kötülerinden temizledim. Özellikle, Pierre'e olan aşkının bağımlılığından bir cinayetle Françoise'ı azat ettiğimde, kendi özerkliğime yeniden kavuştum. İkilem şu ki, buna kavuşmak için hiçbir onarılamaz hareket yapmaya zorunlu olmamış, yalnızca bir kitapta böyle bir olayı anlatmıştım. Zira, insan dikkatlice yüreklendirilip öğüt dinlese de, yazmak, sorumluluğu hiç kimse ile paylaşılmayan bir eylemdir. Bu romanda kendimi açıklıyordum, o derece ileri gidiyordum ki, zaman zaman yüreğimin sözcüklere dönüşmesi bana başa çıkılamaz görünüyordu. Ama düşselde yansıyan bu ideal utkunun gerçeklik ağırlığı olmayacaktı: eğer kendi hesabıma, Françoise'ı içine attığım yalnızlığı ele geçirmek istiyorsam, düşümün sonuna dek gitmem, hiçbir şeyi yumuşatmadan ona vücut vermem gerekiyordu. Ve gerçekten de, özdeşleşme oldu. Bugün donmuş, cansız olan son sayfaları yeniden okurken, onları kaleme alırken omuzlarıma gerçekten bir cinayetin yükünü almış gibi boğazımın düğümlenmiş olduğuna güçlükle inanıyorum. Gene de böyle olmuştu. Elimde kalem, ayrılık denemesini bir tür dehşet içinde yaptım. Xavière'in öldürülmesi, nasıl bitireceğimi bilemediğim bir dramın aceleci ve beceriksizce çözüme kavuşturulması gibi görülebilir. Aksine bu çözüm tüm romanın hareket ettirici gücü, varolma nedeni olmuştu.

Xavière'de, kendi içine kapalı bir bilincin donukluğunu canlandırdım: bu durumda, onu hiç içinden göstermedim. Buna karşın, birkaç bölümde, Elisabeth'i bilgi merkezi olarak aldım. Kötü yürekliliği, bilinçliliğine zarar vermiyor, aksine onu biliyordu; üçlünün serüvenini, genelde bir üçüncü kişinin gözünde tutkuların sahip olduğu gülünç boyutlara götürüyordu. Yazar olarak ben, bu anlaşılmazlığı göz önünde tuttuğumu belirttim: Françoise'ın trajik bir düzeyde yaşadığı dency, gülümsemeyle de karşılanılabilirdi.

Ama Elisabeth basit bir araç değildi; onun kişiliğine büyük önem veriyordum. Kafamı kurcalayan sorunlardan biri, içtenlikle irade arasındaki ilişkiydi; Elisabeth kendini ve tüm yaşamını hile ile değiştiriyordu; Françoise aldatmacaya sapmadan yaşamının bütünlüğünü gerçekleştirmeye çalışıyordu: arkadaşını tartarak, gerçek bir yapıyla sahtesini neyin ayırdettirdiğini kendi kendine sormaya varıyordu. Sık sık Xavière her iki kadını da aynı küçümsemede karıştırıyordu. Bu kadınlar arasında temel nitelikte gördüğüm bir ayrım vardı. Her insanın yüreğine oturmuş bu boşluktan Françoise'ın endişe duyduğu enderdi: Pierre'i seviyordu, dünyayla, fikirlerle, insanlarla, içiyle ilgiliydi. Elisabeth'in, çocukluğuna atfettiğim şanssızlığı, hiçbir şey ya da hiç kimsenin ona içtenlik ve açıklıkla kendini kabul ettirmemesiydi; bu duygusuzluğu —politika, resim gibi— tutku görüntüleriyle maskeliyor, ama bunlarla kendisini aldatmıyordu; hiçbir zaman gerçekten duymadığını sandığı coşkuların, inançların ardından koşuyordu; bu yeteneksizliğinden ötürü kendini kınıyor ve kendini içinde gördüğü aşağsama, dünyayı kırıp geçirmeye varıyordu: kendisine sunulmuş olan şeylere, başına gelen serüvenlere en ufak bir değer vermeyi reddediyordu; elledığı her şey karton makete dönüşüyordu. Zaza'nın yanında ve kısa bir an da Camille'in karşısında tattığım o sersemlemeye boyun eğiyordu; dünyanın ve hatta kendi varlığının bile gerçeği başkalarına aitti: Pierre'e, Françoise'a. Kendini buna karşı savunmak içindi ki uydurmalara başvuruyordu. Bu portrede —özellikle iç monologlarda— Chantal'a malettiğim aksak yanların çoğunu ele alıyordum: kötü niyeti, olur olmaz şeyler vaat etmesi. Ama tabloyu kararıyor, kötüye vardırıyordum. Elisabeth kendi kendine numaralar yaptığını biliyordu —Louise Perron'un krizi sırasında olduğu gibi— ve bundan kaçmak için gösterdiği gayretler onu kendi oyununa getirmekten başka sonuca götürmüyordu. Françoise arkadaşına karşı acımayla karışık bir sevgi duyuyordu; onda kendisinin bir kaba öykünmesini görüyordu: ama za-

man zaman bu karikatür ona, kendisinin gerçeğini tehlikeye düşürdüğü kanısını veriyordu.[1]

Elisabeth'in üçlü konusundaki görüşünü gene dışardan, ama iyi niyetli bir yargıyla düzeltmek için, bir bölümde Gerbert'e söz verdim. Ama onu yüzeysel bir biçimde işledim: böylece, ikincil bir rolde kaldı. Beni Pierre'in gözleriyle dünyaya bakmaktan birkaç neden alıkoydu: ona, baş kadın kahramanıma hemen hemen eşit bir duyarlılık, bir zekâ tanıdım: onları da yaşayan zenginliği içinde göstersevdim, romanın dengesi bozulurdu çünkü ben Françoise'ın öyküsünü anlatmayı seçmiştim. Diğer yandan, Xavière'in karşı koymaları ile Pierre'in görünüşteki apaçık saydamlığı arasında bir simetri olsun istedim: her ikisi de Françoise aracılığıyla algılanmalıydı. Üzüldüğüm nokta, onun Françoise'ın gözünde sahip olduğu belirginliği tam olarak ortaya koymakta başarısızlığa uğramış olmam. Bunun nedenlerinden birini, kuşkusuz en önemlisini biliyorum. Françoise'a kendimden o denli verdim ki bana yabancı gelen bir adama bağlanamazdı: düş gücüm bir başkasını Sartre'ın yerine koymayı reddediyordu. Ama okura, kendi tanıdığım Sartre'ın da bir görüntüsünü vermek istemiyordum. Bir uzlaşmada karar kıldım, Pierre ikinci romanımdaki kahramanın adını ve hırs türünü korudu; bazı yüzeysel çizgileri Dullin'den aldım; diğerlerini de Sartre'dan, ama yavanlaştırarak; bir kısmını da entrika gereği uydurdum. Kendi kendimi kısıtlama ve sansür etme oyunu sonucu özgürlüğümden yoksun kalınca, ne tam anlamıyla bir kahraman yaratabildim, ne de bir portre çizebildim. Sonuçta Pierre —ki bütün öykü onun üzerine kurulu, çünkü Françoise ona bağlı olarak karar veriyor— öteki bütün kahramanlardan daha az yoğun ve daha az gerçek oldu.

Konuk Kız, "romandan uyarlama" denilen türün olanak ve sakıncalarına sahipti. Paris'i, tiyatro dünyasını, Montparnasse'ı, bit pazarını, diğer sevdiğim yerleri betimlemek, Rouen'ı ele almaktan daha eğlenceli, daha çekiciydi. Yalnız, Paris'e kaydırılınca, üçlünün öyküsü anlamından ve gerçekliğe yakınlığından çok şey yitiriyordu. İki yetişkinin ondokuz yaşında bir kız çocuğuna manyakça bağlılığı, ancak taşra yaşamının koşulları içinde anlaşılabilirdi; en ufak arzunun, en ufak pişmanlığın saplantıya dönüşmesi, her duygunun trajik bir şiddete bürünmesi, bir gü-

[1] Romanlarımın çoğunda, baş kadın kahramanlarımın yanına, karşıt durumu dolayısıyla ona değer kazandıran kimseler koyduğumu görüyorum: *Başkalarının Kanı*'nda Denise, Hélène ile, *Mandarenler*'de Paule, Anne ile zıtlık yaratıyor. Ama Françoise ile Elisabeth'in ilişkisi daha sıkı: ikincisi, birincisinin endişe verici bir yadsıması.

lümsemenin gökyüzünü tutuşturması için, bu boğucu atmosfer gerekliydi. İki tanınmamış öğretmenden, tam Parisli, dostluklar, ilişkiler, eğlenceler, uğraşlarla donanmış kişilikler yarattım: bu yüzden de, üçlü yalnızlığın cehennemî, dokunaklı, bazen inanılmaz serüveninin özü değişti, bozuldu.

Konuk Kız'a başladığım zaman, Xavière'in öldürülmesini Pierre'in yokluğunda gerçekleşmesini tasarladım: kuşkusuz turnede olacaktı. Savaş onu uzaklaştırmam için çok iyi bir bahane oldu. Erkeklerin terk ettiği bir kentte, iki kadının başbaşa kalmasının, normal zamandakinden daha kolayca gerilimin doruğuna erişeceğini düşünüyordum; ama kolektif dramın ağırlığının Françoise'ı —onu resimlediğim haliyle— kendi kişisel sıkıntılarından söküp almaması olanaksızdı; Xavière'le olan ilişkisini, zayıfken yaşamalıydı: o vakit öldürmek için gerekli inançtan yoksun olacaktı. Sonuç, taşrada barış zamanında gerçekleşirse daha inandırıcı görünecekti. Bu noktada, nerden bakarsak bakalım, zaman ve mekânın tutmaması aleyhime oldu.

Konuk Kız'ın estetiğine gelince, başlıca hangi temel ilkeye dayandığını söyledim; buna zarar vermemiş olmakla kendimi kutluyorum: kitabım en iyi yanını buna borçlu. Kahramanlarımı içinde tuttuğum, olaylardan haberleri olmama durumu sayesinde, bölümler çoğunlukla iyi bir Agatha Christie romanındaki kadar gizemli; okuyucu bunun boyutunu hemen anlamıyor; yavaş yavaş, yeni gelişmeler, tartışmalar, bunun umulmayan görünümlerini ortaya koyuyor; Françoise'ın ancak fark ettiği Xavière'in bir hareketi üzerine Pierre sonsuza dek fikir yürütebilir, bunun da hiçbir kesin yorumlaması getirilemez çünkü gerçek hiç kimse tarafından bilinmemektedir. Romanın başarılı bölümlerinde gerçeklikte rastlananlar gibi bir anlam belirsizliğine varılıyor. Ayrıca olayların, tekanlamlı nedensellik ilişkileri ile birbirine bağlanmamasını, yaşamdaki gibi, aynı zamanda anlaşılabilir ve olağan olmasını istedim: Françoise Xavière'den öç almak için Gerbert ile yatıyor, ama aynı zamanda bunu uzun zamandır istediği için, artık ahlâk kuralları onu engellemediği için, kendisini yaşlanmış hissettiği için, kendisini genç hissettiği için, belirtilebileceklerin hepsini aşacak birçok nedenden yapmaktadır. Kahramanlarımın bilinçlerini tek bir göz atma ile kavramayı reddettiğim gibi, zamanın akışı içinde de araya girmeyi kendime yasakladım; bölümden bölüme bazı anları kesit halinde veriyorum: ama hepsini kendi bütünlüğü içinde, hiçbir zaman bir söyleşiyi ya da bir olayı özetlemeden sunuyorum.

Daha az katı, ama Dashiell Hammet ve Dostoyevski'nin yapıtlarının

bana etkinliğini öğretmiş olduğu ve uygulamaya çalıştığım bir başka kural da var: her konuşma, etkin olmalı, yani kişilerin ilişkilerini ve durumun bütününü değiştirmeli. Ayrıca, bu konuşma sürerken, başka yerde önemli bir başka şey gerçekleşmeli: böylece, kendini basılı sayfaların kalınlığının ayırdığı bir olaya uzanan okur, zamanın direnmesini ve geçmesini, romandaki kişilerin bizzat kendileri gibi algılar.

Etkisi altında kaldığım kimselerin en belirgini, —bazı eleştirmenlerin de belirttiği gibi— Hemingway'di. Yazılarında en beğendiğim özelliklerinden biri, nesnel oldukları ileri sürülen betimlemelerden kaçınmasıydı: manzaralar, dekorlar, nesneler her zaman kahramanın gördüğü gibi, eylemin doğrultusunda sunulmaktaydı. Ben de aynı şeyi yapmayı denedim. Aynı zamanda, onun yaptığı gibi, yinelemelerden ve boş sözcüklerden çekinmeksizin konuşulan dilin tonuna, ritmine öykünmeye[1] çalıştım.

Bunun ötesinde, —Amerikalılar gibi— bir dizi geleneksel uzlaşımı kabul ettim. Onların ne için kınanabileceklerini ve hangi noktada kendilerini haklı gösterdiklerini biliyorum. Bundan *Mandarenler*'e gelince söz edeceğim çünkü *Konuk Kız*'ı yazdığım zaman onları tartışma konusu yapmamıştım. Ben bir roman yazmak istiyordum, o kadar, ve bu da yeterince çok şeydi.

İşte sonunda bir kitaba başlarken onu bitireceğimden, kitabın da basılacağından emindim; bölümden bölüme Sartre da bana bu konuda güven veriyordu ve benim inancım kesindi: Berre gölü kıyısında bir güzel sonbahar günü beni yalayan mutluluğu yeniden tattım; günlük yaşantının balçığından kendimi sıyırıyor, düşsel dünyaların görkemi içine eten ve kemikten yapımla giriyordum. Bu roman, ki bir ya da iki yıl sonunda gerçekten oluşacaktı, benim geleceğimin ta kendisi idi ve ben ona doğru sevinçle yol alıyordum: artık kendimi hiç de yaşlı duymuyordum. O kış özel bir özenle giyindim. Kendime yumurta kabuğu rengi güzel bir yünlüden bir tayyör, siyah plise bir etek, sarı ve siyah eşarpları uydurduğum siyah ve sarı gömlekler diktirdim. Saç biçimimi değiştirdim; modaya uydum ve saçlarımı yukarı kaldırdım. İlkbaharda kendime küçük bir tülle taktığım siyah, tepesi düz ve kasık bir hasır şapka aldım. Kendimi şık buluyordum ve bundan gurur duyuyordum.

---

[1] Öykünme dedim, kopya etmek değil, çünkü gerçek bir konuşma olan bu kem küm etmeleri bir romanda yeniden vermek sözkonusu değildir.

Sartre da dolu dolu yaşıyordu. Bana bir mektubunda sözünü ettiği, ama artık adı *Lucifer* değil *Les Chemins de la liberté* (Özgürlüğün Yolları) olan bir roman üstünde çalışıyordu. *Bulantı*'nın başarısı sürüyordu ve 1939 başında basılan *Duvar* da yankı yaptı. Paulhan, Cassou, ondan *N.R.F.* ve *Europe* için fıkra yazmasını istediler; sevinerek kabul etti. Ona değgin makaleler yazıyorlardı, okurları ona mektuplar yolluyordu, birkaç yazarla, özellikle Paulhan'la ilişki kurmuştu. Bununla birlikte, yeni dostlar edinmedi: eskiler bize yetiyordu. Marco bize surat asıyordu; ama Pagniez ve eşiyle yeniden samimi olmuştuk, Nizan en iyi kitabını yayımlamıştı: *La Conspiration* (Gizli Örgüt). Yapıtı çok beğeniyorduk ve *Interallié Ödülü*'nü aldı.

Bost'un yokluğuna üzülüyorduk. Amiens'de er olarak askerlik yapıyordu. İyi bir protestan olarak, aşırı-demokratı, ve emir vermektense, ona buyruklar yağdırma hakkını kendilerinde gören pis heriflere karşı öfkelenmeyi yeğliyordu. Onun eğitimine, kültürüne sinirlenen subaylar sabırsızlıkla onu askerî hazırlık kursları almaya itiyorlardı ve onun inatçı karşıkoyması, subaylarda, Bost'u büyük sevinçlere boğan öfkeler yaratıyordu. Arkadaş olarak, yontulmamış köylüler bulmuştu ve onlarla çok iyi anlaşıyordu. Ama bu, onun kışladan nefret etmesini engellemiyordu. Neyse ki sık sık pazar günleri Paris'e gelebiliyordu.

Mesleğim canımı sıkmıyordu. Öğretmen toplantıları can sıkıcıydı ama işimin benimsettiği zaman programlamasının disiplininden şikâyetçi değildim: günlerime bir ana dayanak sağlıyordu; haftada yalnızca onaltı saat dersim vardı, bu da çok yorucu değildi. Gene de, meslekdaşlarımla her türlü dayanışmayı reddettim; bugün, tüm eğitici toplumuna verdiğim değeri göz önüne alınca, bundan biraz pişmanım; aslında, mesafeli davranmamın nedeni, kendimden de mesafeli durma arzumdu. Bir felsefe öğretmeni görevi yapıyordum ama bir felsefe öğretmeni değildim. Hatta başkalarının gördüğü şu yetişkin bile değildim: ben, kişisel bir serüven yaşıyordum ve bu duruma hiçbir kategori tam anlamıyla uygun değildi. Derslerime gelince, onları zevkle veriyordum: bunlar bir çalışmadan çok bireyden bireye söyleşilerdi. Felsefe kitapları okuyor, onları Sartre'la tartışıyordum; öğrencilerimin de kişisel buluşlarımdan yararlanmasını sağlıyordum, ve böylece, bazı sıkıcı konular dışında, hep aynı dersleri yinelemekten kurtuluyordum. Zaten bir yıldan ötekine dinleyici topluluğu değişiyordu: her sınıfın kendine özgü bir çehresi vardı ve bana yeni sorunlar oluşturuyordu. İlk günler, ne yapacağımı bilemeden, düşünce şekillerimi aşağılayacağım bu kırk yeniyetme kızı inceliyordum: hangile-

leri beni izleyebilecekti? Nereye kadar? Çok çabuk parlayan gözlere, çok fazla zekâyla gülümseyen ağızlara güvenmemeyi öğrenmiştim. Yavaş yavaş bir aşama sırası oluşuyordu; soğukluklar, yakınlıklar belirginleşiyordu. Ben kendiminkileri saklama zahmetine girmediğim için, karşımdakilere de oldukça kesin duygular esinliyordum. Marsilya'daki meslektaşlarımın öngördüklerinin aksine, yedi yıllık öğretmenlik yaşamımdan sonra da, bazı öğrencilerimle konuşmaktan zevk alıyordum; bu kızlar "metafizik yaşta" idiler; yaşam onlar için yalnızca fikirlerden ibaretti ve bu nedenle de fikirleri bu denli canlıydı. Derslerde onları çok konuşturuyordum ve ders sonrası da bu konuşmalar sürüyordu. Bakaloryadan sonra, felsefede uzmanlaşanlarla ara sıra görüşmeye devam ediyordum. Geçen yıl sınıf başı olan ve Sorbonne'da, aralarında Jean Kanapa'nın da bulunduğu Sartre'ın eski bir grup öğrencisiyle ilişki kuran Bianca Bienenfeld de bunlardandı. Bu gençler, yazılı ödevlerinde, konferanslarında fenomenolojik yöntemi benimsetmeye çalışıyorlardı. Bianca çalışmasını tutkuyla sürdürüyordu ve dünyada olup bitene şiddetle tepki gösteriyordu. Dost olduk.

Passy'de bir Beyaz Rus topluluğu vardı ve o yıl en iyi öğrencim bir beyaz Rus'tu. Onyedi yaşında, sarışın, kendini yaşlı gösteren ortadan saç ayrımı ile, kalın pabuçları, fazla uzun etekleriyle Lise Oblanoff saldırganlığıyla hemencecik beni eğlendirdi. Sözümü sertçe kesip: "Anlamıyorum!" derdi. Kimi kez açıklamalarımı o denli inatla çürütmeye çalışırdı ki üzerinde durmamaya zorunlu olurdum; o vakit kollarını çalımla kavuşturur ve bakışlarıyla beni katlederdi. Bir sabah ona, aktarma yaptığım metro istasyonu "Trocadéro" da rastladım; bana büyük bir gülümsemeyle yaklaştı: "Size şunu söylemek isterim ki Matmazel, genelde derslerinizi çok ilginç buluyorum". Lisenin kapısına dek konuştuk. Birkaç sabah onunla aynı peronda karşılaştım ve bunun bir rastlantı olmadığını anladım: yolumu gözlüyordu; bu başbaşa görüşmelerden, ona sınıfta verinediğim yanıtları alabilmek için yararlanıyordu. Gelecek yıl felsefe öğrenimi yapmak istiyordu ama ailesi yurttaşlığa alınmamıştı; yurtsuz olduğu için, eğitim ona kapalıydı ve babası kimya mühendisi olmasını istiyordu. Yıllardır Molière lisesine gidiyordu ama yalnızca tek bir arkadaş edinmişti, o da Rus'tu ve üç yıl öce yaşamını kazanmak için okulu bırakmıştı. Öteki arkadaşlarını aptal ve yavan buluyordu; herkesi aşırı bir sertlikle yargılıyordu; kendisini artık, uzaktan alaycı bir ilgisizlikle izlediği bu toplumun bir parçası saymıyordu. İşte bu mesafe onu entelektüel açıdan o denli güç beğenir yapıyordu: bu yabancı uygarlığa her türlü saygınlığı

esirgiyordu; yalnızca evrensel mantık ışığındaki gerçekleri kabul ediyordu. İnsanlara ve olaylara barok ve genellikle komik bakış açısını da bu sürgün konumuna borçluydu.

Boş zamanlarımı tam anlamıyla geçmiş yıllardakine benzer şekilde değerlendirmiyordum. Montparnasse'ı bıraktım. Olga Atelier'de derslere yeniden başlamıştı; oraya gizlice geri dönmüştü; sonra, bir arkadaşına replik vermek için Shakespeare'in *La Nuit des rois*'sında (Kralların Gecesi) Olivia'nın rolünü çalışmıştı; ikisi birlikte parçayı sunduklarında Dullin onunla ilgilendi; ona çok büyük övgüler yağdırdı. Hemen bütün sınıf onunla ilişki kurmak istedi ve, daha da önemlisi, kendine güveni geldi; düzenli olarak gelmeye başladı ve artık hiçbir öğrenci onun kadar devamlı değildi. Diksiyonunu mükemmelleştirmek için çalışıyordu, tekerlemeleri hatasız söyleme çalışmaları yapıyordu: "Dis-moi gros grain d'orge, quand te dé-gro-gra-graindorgeras-tu?...." Değişik öğretmenlerle doğaçlama alıştırmaları yapıyordu; Jean-Louis Barrault ile mim çalışıyordu. Dullin onu beğeniyor ve bunu ona gösteriyordu; sık sık bana ondan büyük bir övgüyle söz etti. Dancourt meydanında bir otele yerleşti ve sık sık akşam yemeklerinde onunla okulun öğrencilerinin ve atölye aktörlerinin gittiği, tiyatroya yakın küçük bir restoranda buluştum. O insanlar hakkında bir yığın öykü anlatıyordu. Güzel Madeleine Robinson şimdiye kadar birden çok rol oynamış ve film çevirmişti ama işini öğrenmeye devam ediyordu; taşkınlık ve düzensizlik içinde yaşıyor, parayı har vurup harman savuruyor, çok güzel ama hep az çok hırpani giysilere bürünüyordu: kibarlıktan, sakınımdan, görünüşe aldırmaktan nefret ediyordu ve Olga da onu bu nedenlerden sayıyordu. Yeni başlayanlar arasında Dullin, en parlak geleceği, küçük, çirkin, ama benzersiz bir mizaca sahip Lüksemburglu bir kız, Berthe Tissen için öngörüyordu; *L'Annonce faite à Marie*'de (Meryem Ana'ya İsa'nın Doğacağı Müjdesi) Mara rolüyle arkadaşlarını ağlatmıştı. Esmer, uzun örgülü saçlı, tutkulu yüzlü, Andrée Clément takma adını seçmiş bir kızdan da çok şey umuluyordu; Dufilho adlı, çok yetenekli tuhaf bir genç çocukla çok sıkı bağlıydı. Tiyatro'ya yöneldiği halde felsefe lisansı hazırlayan Cécilia Bertin ile tanıştım. Parlak gözleri, çıkık elmacık kemikleri, koyu teni ile kendisine Çingene havası veren parlak renkli şallara bürünürdü: sevimliydi ama doğal değildi. Olga, karga kadar siyah saçlı, Montparnasse'da sık sık görmüş olduğum, adı gene Olga olan bir Yugoslav kızla da oldukça samimi dostluk kurdu. Ama okuldaki bütün kızlar ve oğlanlar arasında en beğendiği, iki ya da üç filmin şimdiden ünlü yaptığı küçük Mouloudji idi; onaltı

yaşında, yeniyetmeliğin çirkinliğinden sıyrılmış, çocukluğun ciddiyet ve tazeliğini korumuştu. Jacques Prévert ve arkadaşları, özellikle Marcel Duhamel onu benimsemişlerdi, onlarla ilişkisinden tuhaf bir biçimde karmakarışık bir kültür edinmişti: bildiği ve bilmediği şeylerin sayısı şaşırtıcıydı. Uzun süredir gerçeküstücü şiirle, Amerikan romanlarıyla haşır neşir olmasına karşın Alexandre Dumas'yı şimdi keşfediyor ve hayran kalıyordu. Kökeni, başarısı, onu, gençlere özgü bir uzlaşmazlık ve emekçi sınıfına değgin bir sertlikle yargıladığı toplumun dışına yerleştiriyordu: sık sık kınayıcı bir tonla "İşçilerde, bu olmaz" diyordu. Burjuvazi ve bohem yaşamı da ona aynı şekilde kokuşmuş görünüyordu. Yabanıllığa varan sakınımı, taşkın candan davranışları, iyi ve kötü konularında kestirip atması ama buna karşın ne yapacağını bilemez hale düşüren şaşkınlıkları ile, duygulu, açık, sert inatçılık nöbetlerine kapılan, çok nazik, ama kin duyabilen ve fırsat düştüğünde sinsi karakteri ile baştançıkartıcı küçük bir canavardı. Olga ile iyi anlaşıyordu çünkü onda da çocukluktan birşeyler, eldeğmeden kalmıştı.

Sık sık Olga, Montmartre'dan Saint-Germain-des-Prés'ye iniyordu. Sanırım ilk kez beni Café de Flore'a götüren o oldu; sonra Sartre'la, Olga ile akşamlarımı bu kahvede geçirmeyi âdet edindik. Orası sinema dünyasının insanlarının buluşma yeri olmuştu: yönetmenler, aktörler, senaristler, kurgucular. Jacques ve Pierre Prévert, Grémillon, Aurenche, senarist Chavanne, eski "Octobre" (Ekim) grubunu oluşturanlar: Sylvain Itkine, Roger Blin, Fabien Lorris, Bussière, Baquet, Yves Deniaud, Marcel Duhamel orada sık sık görülüyorlardı. Çok güzel kızlara da rastlanıyordu. En göz alıcısı, yüzü ve görkemli vücudu ile —yirmi yaş için fazla iri olmasına karşın— heykeltraşlara ve aralarında Derain'in de bulunduğu ressamlara esin veren Sonia Mossé idi; ensesinde, ustaca burmalarla, hayranlık yaratan sarı saçlarını çok güzel topluyordu; mücevherlerinin, tuvaletlerinin özentisiz özgünlüğü çok hoşuma gidiyordu: özellikle eski ve çok değerli bir kaşmir kumaşından yapılmış sade giysisine hayrandım. Genellikle, erkek tavırlı, kısa kesilmiş saçlı hoş bir esmer kadınla birlikteydi. Bazen, kulaklarında deniz kabukları, dikenli gözleri ile, bileziklerin şıngırtısı içinde tahrik edici irmaklı ellerini hareket ettiren Jacqueline Breton gelirdi. Ama en yaygın kadın tipi, bizim "allak bullak ediciler" dediklerimizdi: solgun saçlı, uyuşturucu ya da alkol veya yaşam tarafından az çok kemirilmiş, mutsuz ağızlı, baygın bakışlı yaratıklar.

Le Flore'un kendi gelenekleri, kendi öğretisi vardı; orada hergün rastlaşan sadık müşteriler ne tam anlamıyla burjuvaziye, ne tam anlamıy-

la boheme aittiler; çoğu şu ya da bu şekilde tiyatro ve sinema dünyasına bağlıydılar; belirsiz gelirlerle, geçim sağlayacak ufak işlerle ya da umutlarla besleniyorlardı. Allahları, kâhinleri, düşünce öğretmenleri, filmlerine ve şiirlerine hayran oldukları, konuşma ve düşünme biçimini kopya etmeye çalıştıkları Jacques Prévert idi. Biz de Prévert'in şiir ve şarkılarından zevk alıyorduk: düşçül ve biraz tuhaf anarşizmi bize tam anlamıyla uyuyordu. Daha önceleri *L'Affaire est dans le sac* (Çantada Keklik), daha yeni olarak Carné tarafından sahneye konan, Barrault, Jouvet, Françoise Rosay'in oynadıkları *Drole de drame* (Tuhaf Bir Dram) çok hoşumuza gitmişti. Özellikle, Gabin, Brasseur, Michel Simon ve Michèle Morgan adlı o güne dek tanınmamış görkemli kadının çok başarılı şekilde oynadıkları *Quai des Brumes*'ü (Sisler Rıhtımı) çok sevmiştik; Prévert'in dialogları, Carné'nin resimleri, filmi saran sisli umutsuzluk bizi duygulandırmıştı: burada da, *Quai des Brumes*'ü Fransız sinemasının başyapıtı olarak gören devrimizle uyum içindeydik. Bununla birlikte, Flore'un genç aylakları bizde sabırsızlıkla karışık bir sempati uyandırıyorlardı; nonkonformizmleri, her şeyden çok, kendi atılımlarını haklı göstermelerine yarıyordu; çok sıkılıyorlardı. Başlıca eğlenceleri "allak bullak ediciler"di: her erkeğin, her kadınla, peşpeşe, değişken ama kısa süreli bir ilişkisi oluyordu; tur bitince, yeniden başlanıyordu, bu da tekdüzelikten yoksun değildi. Günlerini, esnemelerle kesilen kısa, bıkkın tümcelerle, tiksintilerini dile getirerek geçiriyorlardı. İnsanlığın aptallığına hayıflanmayı hiç bitiremiyorlardı.

Pazar akşamı, kuşkuculuğun acı incelikleri bir yana bırakılıyor, Blomet sokağındaki Zencilerin görkemli hayvansal yanı konusunda coşuluyordu. Sonya ve arkadaşlarının da geldiği bu baloya birkaç kez Olga ile birlikte gittim. Orada, Berlin'den beri az değişmiş olan Marie Girard'a rastladım: Montparnasse'da ve Montparnasse'lıların gittikleri yerlerde boş boş dolaşıyordu. Bizler ayrıklık oluşturuyorduk: o dönemde, çok az sayıda Beyaz, Zenci kalabalığına karışıyordu; piste çıkmaya daha da az kimse cesaret ediyordu: kıvrak Afrikalıların, titreyen Antillilerin karşısında onların kaskatılıkları acıklı duruyordu; bu katılıktan kurtulmak isterlerse de, kendinden geçmiş isteriklere benzemeye başlıyorlardı. Flore'luların züppeliğini paylaşmıyordum, Afrika'nın büyük erotik gizine katıldığımı sanmıyordum; ama dans edenlere bakmayı seviyordum; punch içiyordum; gürültü, duman, alkol buharları, orkestranın şiddetli ritimleri beni uyuşturuyordu; bu sisin arasından, mutlu güzel yüzlerin geçtiğini görüyordum. Son kadrilin gürültüsü patladığında kalbim biraz daha hız-

lı çarpıyordu: eğlenen vücutların zincirden boşanması içinde, kendi yaşama ateşliliğime ulaştığımı sanıyordum.

Sonya Mossé ve diğer bir ortağın Dullin'in eski bir öğrencisi Agnès Capri'nin destekleriyle 1939 yılı başında Molière Caddesinde açılan kabarede, "Café de Flore"un havası egemen oluyordu. Kapitone küçük salonun dibinde, kırmızı bir perdeyle korunan minyatür bir sahne vardı. Agnès Capri, dokunaklı yüzünde bir saflık ifadesiyle Prévert'in şarkılarını söylüyordu; onun şiirlerini okuyor, Apolinaire'den dizeler söylüyordu; sesinin dokunaklı tazeliğinden tat aldım; onu *La Peche à la baleine*'i (Balina Avı) söylerken dinlemekten, ya da dudaklarının arasında zehirli çiğdemin açtığını görmekten hiç bıkmadım. Kravat düğümlerini yapan bir makinenin değerini överken Yves Deniaud sersemletici bir işportacıydı. Fabien Loris ile birlikte sahnelediği *Barbus* numarasında bizleri gözlerimizden yaşlar gelinceye dek güldürmüştü; 1900 yıllarının şarkılarından dikkate değer bir repertuvarları vardı; en çok alkışlananı, sahneye, karanlık nedenlerden ötürü yeni doğmuş çocuğu açlıktan ölmekte olan bir Alman subayını getiriyordu: Alsaslı genç bir sütanneye, bebeği emzirmeye razı olması için bir servet sunuyordu.

> Hayır, hayır, hiçbir zaman, benim göğsüm Fransızdır,
> Almanın oğlunu emzirmeyeceğim...

diye, sakallı bir Alsaslı kadın elini göğsüne koyarak, coşkulu bir sesle yanıt veriyordu. Capri'nin programlarında alaycılık ve parodi en önemli yeri alıyordu; geçmiş kuşaklarla alay ederken, kollektif bir kendi kendine hayran olma duygusunun ince zevkini tadıyorduk: kendimizi bilinçli, uyanık, görgülü, eleştirici, akıllı duyuyorduk. Bir yıl sonra düşüncesizliğimi, bilgisizliğimi anladığım zaman, bütün bu şakalar hoşuma gitmez oldu.

Sürekli müşterileri Flore'unkilerden daha hırpani ve daha şaşırtıcı olan Dome'dan tam anlamıyla ayrılmamıştık. Bir akşam, kimin aracılığı ile tanıştığımızı anımsamadığım koca Dominguez, Olga'yı ve beni atölyesine davet etti; o sıralarda birlikte yaşadığı Yunan – Romen melezi Roma, ressam Florès ve on kadar değişik kimse vardı. Yaşamımda ilk ve tek kez olarak gerçeküstücülerin bayıldığı şu hakikat oyununu oynadım. Hemen hemen tüm soruların cinsel, hatta edepsiz bir niteliği vardı. Roma'ya, Dominguez ile yatmayı niçin sevdiğini sordular; büyük ve sevimli bir hareketle havada devasa bir gövde çizdi: "Çünkü o, o denli çok ki!" dedi. Ama genelde, yanıtlar da sorular gibi, açık saçık oldukları kadar ya-

vandılar. Büyük bir çaba harcayarak hoşnut görünmeye çalıştık. Yavaş yavaş ortam, *Le Canard enchaîné* gazetesinin deyimlerinden biriyle net olarak "sarıcı" hale dönüştü: bazı oyuncular sözcüklerden hareketlere kaymaya hazır görünüyorlardı. Biz tüydük.

Quai des Brumes (Sisler Rıhtımı) ile karşılaştırınca, yeni Fransız filmleri ağırlıktan yoksundu. Gene de *L'Enfer des anges*'da (Meleklerin cehennemi) Mouloudji çok sevimliydi. Amerikan filmleri sıkıcı olmaya başlamıştı; tekdüze bir biçimde polisleri gangsterlerin sırtından kayırıyorlardı. *Anges aux figures sales*'da (Kirli Yüzlü Melekler) James Cagney, bir çocuk çetesini suçtan nefret ettirmek için alçakça ölmeyi kabul ediyordu. *Mr. Smith va au Sénat* (Bay Smith Senato'ya Gidiyor), *Vous ne l'emporterez pas avec vous* (Birlikte Onu Götürmeyeceksiniz) iyi kotarılmış, güzel oynanmış ve komik filmlerdi; ama şu mesajı verdiklerini varsayıyorlardı: kapitalizm, kaçınılmaz olarak hümanizmdir.

Jean Zay, Cartel'in yöneticilerini yapıt sahnelemeleri için davet ettiğinden beri Comédie Française'de güzel gösteriler olmuştu. Onbeş yıl önce Atelier'de *Chacun sa vérité*'yi (Herkese Kendi Hakikati) izlemiştim; Dullin Française sahnesinde onu daha geniş biçimde sahnelediğinde yeniden gördüm; bir perspektif oyununun sonsuz gibi gösterdiği uzun kulvarın dibinde, matem giysilerine boyunları omuzlara gömülmüşcesine bürünmüş Ledoux ile Berthe Bovy birdenbire ortaya çıktıklarında, hem izleyiciyi hem de baş oyuncuları sıkıntılı bir dehşete düşürüyorlardı. *Le Mariage de Figaro* (Figaro'nun Düğünü) ile Dullin ateşli kalem tartışmalarına neden oldu. Chérubin'i canlandıran küçük Claudio henüz oniki yaşlarında gözüküyordu: onu gerçekten çok fazla genç buldular. Ayrıca Dullin'i, yapıtın toplumsal ve politik yönünü daha belirgin kılmadığı için de kınadılar; benim kanıma göre, oyunu hafiflik içinde ele almakla etkililiğinden birşey yitirmemişti. Salacrou'nun, bana, doğru ya da yanlış, büyük bir sosyete olayı gibi görünen *La Terre est ronde*'un (Dünya Yuvarlaktır) genel provasında bulundum. Lucienne Salacrou'yu, uzun ipek giysisi ve değerli bir tarakla süslü yüksek saç biçimi ile görkemli buldum. Ve Sylvia Bataille pırıl pırıl tüylü küçük hotozu altında, ne kadar güzeldi! Paris sosyetesine girmeye hiç hevesli değildim ama ünlü kişileri ve güzel tuvaletleri yakından görmek beni eğlendiriyordu.

Dullin, Atelier'nin sahnesini *La Faim*'i (Açlık) sunması için Barrault'a bıraktı; bu oyunda Olga birçok küçük rolü üstlenmişti. Akşam, Bar-

rault'nun kendisini izleyicilere festival olarak sunduğu, Granval tarafından gerçekleştirilen Laforgue'un bir *Hamlet* adaptasyonu ile başlıyordu. *La Faim*'de (Açlık) ilk kez Barrault, "eksiksiz tiyatro" anlayışını sonuna dek zorlamayı denemişti. Knut Hamsun'un romanından yalnızca ana fikri elde tutmuştu: aç bir adamın büyük bir kentin ortasında umutsuz yalnızlığı; bu temaya, çok önem verdiği bir başkasını eklemişti: insan ve tipatip benzeri. Barrault'nun canlandırdığı kahramanın, Roger Blin'in kaygı verici yüzüyle kişilik kazanan bir "içindeki birader"i vardı. Bu gösteride konuşmanın yalnızca ikinci derecede bir önemi vardı; genellikle onun yerini "fatrasie"[1] alıyordu; henüz yeni olan bu yöntemden Barrault nefis etkiler elde ediyordu; ama kullanmayı en yeğlediği anlatma yolu mimdi. Yaşamını mimi yeniden canlandırmaya adamış Decroux'nun öğrencisi olarak, bu sanatın kendi kendine yettiğini düşünmüyordu: dramatik bir gelişmeye yardımcı olması için bunun engin kaynaklarını kullanmak istiyordu. *La Faim*'e (Açlık), birkaç kahramanlık parçasını sokmak dürtüsüne karşı koymadı: örneğin meydanda düşsel bir merdivene tırmanıyordu; bu işlem bütünden ayrılıyor ve onun ritmini bozuyordu; hareketin, tiyatro anlatımının gerçek bir türü haline geldiği anları çok daha fazla beğendim. Bayağılığa kaçmayan çekinmezliğiyle, kahramanın, aşırı güçsüzlük nedeniyle arzuladığı kadına sahip olmayı başaramadığı sessiz sahne parlak bir başarıydı. Piyes beğenildi, elliden çok gösteri yapıldı. *Numance*'dan ve *Tandis que j'agonise*'den (Ben Can Çekişirken) sonra *La Faim* (Açlık), Barrault'nun tiyatroya gereksinimi duyulan bir yenilik getireceği kanısını uyandırıyordu. Cariel verebileceği her şeyi vermişti: artık hiçbir şey yaratmıyordu. Sinemanın gerçekçiliğe kaydığı bu dönemde sahnede yepyeni bir yer değiştirimi türü görülmesi arzulanıyordu: oyuncunun tekste, tekstin gösteriye, gösterinin izleyiciye olan ilişkisi, her şey yeniden yaratılmalıydı. Belki Barrault bunu başarabilirdi.

Noel tatilinde gene Megève'e gittik; bizi hoşnut bırakan bir biçimde işin içinden çıkmaya başlıyorduk: iddialı değildik. Paskalya tatilinde Provence'a bir yolculuk yaptık; Sartre'ı, otobüs ya da trenle gittiğimiz kent ve kasabalarda bırakıyor ve Lubéron yamaçlarında, Digne dolaylarında hâlâ karlı dağlarda dolaşıyordum. Manosque'da, tüm büfelerde ve tüm kitabevlerinde Giono'nun romanları sergileniyordu; bu yazar doğaya dönüşü öğütlemeye başlamıştı ve sırtımda çantam, Contadour dolaylarında

[1] Fatrasie: hicivli piyeslerin derlenmesiyle oluşan bir Ortaçağ yazın türü. *(Çev.)*

bir patikada yürürken köylüler bana, onun kolonisinden olup olmadığımı sordular. Sartre yılın başından beri Corbin'in çevirisinden ve Almanca metninden Heidegger'i okuyordu. Bundan bana ciddi olarak ilk kez Sisteron'da söz etti; üzerinde oturduğumuz taş sıra hâlâ gözümün önünde; Sartre bana insanın "uzakların varlığı" olarak tanımlanmasının ne anlama geldiğini, ve "dünyanın, ayarsız aletlerin vizörlerinde nasıl göründüğünü" açıklıyordu; ama Heidegger'in geleceğe ne kadar olumsallık tanıdığını anlamakta güçlük çekiyordum. Her şeyden önce dünyanın gerçekliğini korumaya önem veren Sartre, Heidegger'in felsefesinde nesnelle özneli bağdaştıran biçimi seviyordu; ona göre bu biçim çok kesin değildi ama öneriler açısından çok zengindi.

Ne zaman birkaç günüm boş olursa Paris dışına çıkıyordum. Pentecote yortusu tatilinde Morvan'da dolaştım: Dijon'u, Auxerre'i, Vézelay'i gördüm. Haziran'da, bakalorya sınavları haftasında, Jura'ya gittim. Tüm tepelere tırmandım. O denli yoruldum ki dizim şişti ve yürümek bir işkence oldu. Trenle Cenevre'ye gittim ve orada topallayarak dolaştım. İspanyol hükümeti, bombardımanlardan korunmak için Prado koleksiyonlarını Cenevre'ye göndermişti, ve bir öğleden sonramı Goya'lar, Greco'lar, Vélasquez'ler arasında geçirdim. İçim sıkılıyordu çünkü artık biliyordum ki, İspanya'ya uzun bir süreden önce tekrar gitmeyecektim.

Bütün yıl, gene kendimi şimdiki zamanın içine kapatmayı, her andan yararlanmayı denemiştim. Ama gene de çevremdeki dünyayı unutmayı başaramamıştım. 1936 Haziran'ının umutları yok olup gitmişti. İşçi sınıfı, kazandıklarının büyük kısmını kendisinden geri alan kararnamelere karşı çıkmakta başarısız oldu: 30 Kasım grevine işverenler, toplu bir lokavtla utkuyla karşılık verdiler. Canton yangını, Hankéou'nun düşüşü konularında duygulanmak için yeterli düş gücünden yoksundum; ama İspanyol cumhuriyetçilerinin yenilgileri bizi kişisel bir felâket gibi yaralıyordu. Onların iç anlaşmazlıkları, Barselona'da görülen P.O.U.M. davası yüreklerimize huzursuzluk veriyordu. Stalin'cilerin ihtilâli katlettikleri doğru muydu? Yoksa anarşistlerin asi rolü oynadıklarına mı inanmalıydı? Onlar başarılıydı. Barselona can çekişiyordu. İzne gelen Fernand bize bombardımanları, açlığı anlatıyordu; yiyecek hiçbir şey yoktu, yalnızca ara sıra bir avuç nohut; açlığı unutmak için tütün de yoktu: sokaklarda artık tek bir izmarit bile bulunmuyordu. Çocuklar bir deri bir kemik, solgun benizli, şiş karınlıydılar. Ocak ayında, sıvı hava bombalarıyla perişan edilen kent düştü. Hırpani, şaşkın mülteciler gitgide daha çok sayıda

sınıra akıyorlardı. Madrid daha dayanıyordu ama İngiltere şimdiden Franco'yu tanıyordu; Fransa Pétain'i Burgos'a büyükelçi atıyordu. Birkaç beklenmedik sıçrayıştan sonra, Madrid düştü. Tüm Fransız solu kendini matemde ve suçlu duydu. Blum, 1936 Ağustos'unda hızla silâh sevkiyatı yapılmış olsaydı Cumhuriyet'in kurtulmuş olacağını ve müdahele etmemenin bir aldananlar politikası olduğunu itiraf ediyordu: niçin kamuoyu onu bir başka politika izlemeye zorlamakta başarısız olmuştu? Politik eylemsizliğimin bana bir suçsuzluk belgesi vermediğini anlamaya başlıyordum, ve şimdi Fernand: "Pis Fransızlar" diye homurdandığı zaman, ben de üstüme alıyordum.

Ama, Ren-ötesi trajedilerle karşı karşıya gelince, hâlâ edilginlikte ısrar edebilecek miydim? Naziler Bohemya'da, Avusturya'da terörü örgütlemişlerdi. Basın bize, binlerce Yahudi ve antifaşistin kapatıldığı Dachau kampının varlığını açıklamıştı. Gestapo'nun elinde bir gece geçirdikten sonra Viyana'dan kaçmayı başaran bir kuzeni Bianca Bienenfeld'i ziyaret etmişti: orada onu saatler boyu dövmüşlerdi; yüzü hâlâ morartılarla ve sigara yanığı izleriyle doluydu. Von Rath'ın ölümünü izleyen gece, akrabalarının bulunduğu küçük bir kentte, gece bütün Yahudileri yataklarından çıkartmış, bir meydanda toplamış, soyunmaya zorlamış ve kızgın demirle dağlamışlardı. Reich'ın her yerinde, suikast, korkunç Yahudi kırımlarına neden olmuştu: son sinagoglar yakılmış, Yahudi dükkânları yağmalanmış, binlerce Yahudi hapsedilmişti. Bianca ağlayarak bana: "Böyle şeyler gerçekleşirken insan nasıl çalışabilir, nasıl eğlenebilir, nasıl yaşayabilir?" diyordu. Ve ben, mutluluğa oynamakta direnmekteydim, bencilliğimden utanç duyuyordum.

Utanç duyuyordum, ama gene de tutunduğum fikri bırakmıyordum, savaşın gerçekleşmeyeceğine hâlâ inanmak istiyordum. İtalya'nın da kendi "yaşam alanını" talep etme sırası gelmişti; Fransa ile olan anlaşmasını feshediyor, Tunus'ta karışıklıklar çıkartıyor, Cibuti'yi tehdit ediyordu. Barselona'ya Franco'nun askerlerinin yanısıra İtalyan birlikleri de girdiği zaman Romalı halk kitleleri gürültülü gösteriler yaptı; diktatörlerin zaferini "Tunus bizim! Korsika bizim!" çığlıklarıyla kutladı. Ben, son barışçı sloganla kendimi aldatıyordum: "Herhalde Cibuti için savaşılmayacak!" Gerçekten de savaşılmayacak gibi görünüyordu. Hitler Mussolini'ye yalnızca gevşek bir destek veriyordu; Roosevelt bir saldırı halinde demokrasilerin yardımına koşacağına söz veriyordu. Ama Slovakya ve Ukranya kendilerini Reich'ın himayesine soktular; 16 Mart günü Hitler Prag'a giriyordu. İngiltere'de hükümet askerlik yoklamasını düzenliyor-

du; Fransa'da Daladier tam yetki alıyor, gaz maskeleri dağıtılmaya başlanıyor, kırk saatlik çalışma yasası, ulusal savunma amacıyla feda ediliyordu. Günden güne barış geriliyordu. Mussolini Arnavutluk'a saldırıyor, Hitler Memel'i tehdit ediyor ve Dantzig'i istiyordu; İngiltere, bir kararlılık politikası izleyerek Polonya ile bir yardım antlaşması imzalıyordu. Belki bir İngiliz – Fransız – Rus anlaşması Hitler'i ürkütür müydü? Ama S.S.C.B. ile görüşmeler bir sonuca bağlanmıyordu. Kısa süre sonra, savaş ya da yeni bir kaytarmadan başka bir seçenek kalmayacaktı. Déat, *L'Oeuvre*'de büyük gürültü yaratan bir makale yayımladı: "Dantzig için ölmek"; bu yazıda Fransız'ları her şeyden el ayak çekmeye davet ediyordu: radikallerden komünistlere dek sol hemen hemen oybirliği ile buna karşı ölkelenme konusunda birleşti.

Bu konuda Colette Audry ile Sartre arasında bir tartışmayı anımsıyorum; Colette Audry İspanya felâketleri karşısında o denli allak bullak olmuştu ki artık politikada hiçbir şeye inanmıyordu: "Her şey savaştan iyidir" diyordu. Sartre: "Her şey değil, faşizm değil" diye yanıtlıyordu. Sartre'da savaşçı ruhu yoktu; o an için, 30 Eylül'de sivil yaşamının akışına dönmekten mutsuz olmamıştı; gene de Münih'i bir hata olarak görmekten vazgeçmiyordu ve yeni bir gerilemenin cinayet olacağını düşünüyordu; uzlaşmaya giderek, tüm işkencelerin, tüm yok etmelerin suç ortağı oluyorduk: bu fikir beni de tiksindiriyordu. Toplama kamplarından, işkencelerden kaçınmak için yeryüzünde oradan oraya giden onbinlerce Yahudi vardı: *Saint-Louis*'nin öyküsü onların durumlarının korkunçluğunu elle tutulur biçimde anlattı. Dokuz yüz onsekiz musevi Küba'ya gitmek üzere Hambourg'dan gemiye binmişlerdi: Küba hükümeti onları geri çevirdi ve kaptan rotayı Almanya'ya yöneltti. Hepsi, ortak bir yeminle, Hambourg'a dönmektense ölmeyi yeğlemeyi kararlaştırdılar. Haftalar boyu başıboş dolaştılar; sonunda Hollanda, İngiltere, Fransa bu insanlara sığınma hakkı vermeye razı oldular. Bir sürü başka gemi de bir sahilden başka sahillere kimsenin istemediği aynı zavallı yükleri taşıyıp duruyordu. Bencilliğimizin çok uzun bir süredir göz yumduğu bu acımasızlıkların sona erdirilmesinin artık zamanı gelmişti.

Bununla birlikte, öteki savaşın anıları gözümün önüne geliyordu: humanizm uğruna bir milyon Fransız'ı ölüme mahkûm etmek, ne çelişki! Sartre bana, humanizmin ya da herhangi bir soyut ahlâk biçiminin söz konusu olmadığını yanıtlıyordu: biz tehlikedeydik; Hitler yokedilemezse, Fransa da aşağı yukarı Avusturya'nın akıbetine uğrayacaktı. Ben de Colette Audry ve Alain'in pek çok yandaşı gibi: "Savaştaki bir Fransa,

Nazileşmiş bir Fransa'dan berbat değil mi?" diyordum. Sartre başıyla hayır diyordu: "Kitaplarımın asıl metinlerini yemek zorunda kalmayı istemiyorum. Nizan'ın gözlerinin tatlı kaşığıyla oyulmasını istemiyorum!" diyordu. Tamam: bizim gibi entelektüeller açısından, Nazi egemenliği yaşamımızın tüm anlamını yok edecekti; ama karar yetkisi elimizde olsaydı, Aşağı-Alplerin çobanlarını, Douarnenez'in balıkçılarını bizim özgürlüklerimizi savunmak için ölüme göndermeye cesaret edebilecek miydik? Onlar da tehlikede diye yanıtlıyordu Sartre; Hitler'e karşı silâh çekmemek yüzünden, günün birinde, kuşkusuz, Hitler için savaşmaya zorunlu kalacaklardı; Almanya'ya eklenmiş ya da ona bağımlı kılınmış bir Fransa'da, işçiler, köylüler, burjuvalar, herkes cezasını çekecekti: hepsi yenilmiş, aşağılık insan muamelesi görecek, ve hepsi Reich'ın görkemliliği uğruna sert biçimde feda edilecekti.

Beni inandırdı. Savaş artık kaçınılmazdı. Ama niçin bu noktaya gelinmişti? Benim bundan yakınmaya hakkım yoktu, ben ki bunu engellemek için küçük parmağımı bile kıpırdatmamıştım. Kendimi suçlu duyuyordum. Hiç olmazsa diyebilseydim ki: "Eh, ne yapalım, bedelini ödeyeceğim; körlüğümü, şaşkınlığımı, bunun sonuçlarına katlanarak bağışlatacağım!" Ama Bost'u, olaylar üzerinde etkili olabilecek en ufak bir olanağı olmamış tüm onun yaşındaki gençleri düşünüyordum; büyüklerini haklı olarak suçlayabilirlerdi: yirmi yaşındayız ve sizin hatanız yüzünden öleceğiz. Politik bağlılığın hiçbir zaman ortadan kaldırılmayacağını söylerken Nizan haklıydı: çekimser kalarak, bir tavır alınıyor. Pişmanlık yüreğime işliyordu.

Bende oluşan değişimi belirten bir gün, bir hafta, hatta bir ay bile saptamak olanaksız. Ama şurası kesin ki, 1939 ilkbaharı yaşamımda bir kopukluk belirtir. Bireyciliğimden, hümanizm karşıtçılığımdan vazgeçtim. Dayanışmayı öğrendim. Bu yeni dönemi anlatmaya başlamadan önce, bu on yılın bana getirdiklerinin kısa bir bilançosunu çıkartmak isterdim.

Yaşamını dilimlere bölmek keyfî bir olaydır. Bununla birlikte, eğitimimin sona ermesinin, ekonomik özgürlüğümün, baba evinden gidişimin, eski dostluklarımın tasfiyesinin ve Sartre'la tanışmamın aynı zamanda yer aldığı 1929 yılı doğal olarak benim için yeni bir devir açtı. 1939 yılında da yaşamım aynı derecede kökten bir biçimde sallandı: Tarih, beni, bir daha bırakmamak üzere sardı; diğer yandan, edebiyata derinliğine, tamamiyle ve ölünceye dek daldım. Bir dönem kapanıyordu. Anlattı-

ğım bu zaman kesiti beni gençlikten olgunluğa geçirdi. İki saplantı bu devrimde egemendi: yaşamak ve henüz soyut olan yazar olma eğilimimi gerçekleştirmek, yani, yaşamımda edebiyatın bağlantı noktasını bulmak.

Önce, yaşamak: ne yapılırsa yapılsın, tabii ki yaşanıyor; ama aşılan anları bir bütün haline getirmenin birden çok yolu var: örneğin onları bir eyleme bağlayarak ya da onları bir yapıta yansıtarak. Bana gelince, benim girişimim; ellerimin arasında tuttuğuma inandığım yaşamımın ta kendisi oldu. İyimserliğim içinde birbirinden ayırmadığım iki isteğime yaşamım hizmet etmeliydi: mutlu olmak ve kendime dünyayı vermek; mutsuzluğun bana yalnızca soysuzlaştırılmış bir gerçekliği sunabileceğini düşünüyordum. Sartre ile anlaşmam bana mutluluğu sağladığına göre, tek kaygım, gerçekleşebilir en zengin deneyimi bunun içine sokmak oldu. Bulgularım çocukluğumdaki gibi güvenli bir çizgi izlemiyordu, günden güne ilerlediğim kanısında değildim; ama düzensizlikleri ve karışıklıkları içinde bu bulgular beni çok hoşnut kılıyordu; kafesimin derinliğinde öngördüğüm şeyleri etten ve kemikten oluşumları ile karşılaştırıyor ve hiç aklıma getirmediğim özelliklere rastlıyordum. Araştırmalarımı nasıl canla başla sürdürdüğüm görüldü. Uzun süre, olayların mutlak hakikatinin —belki Sartre dışında— benim bilincime ve yalnızca ona kendini gösterdiği yanılsamasını sürdürdüm. Elbette ki, pek çok kimsenin bir tabloyu, bir sonatı benden daha iyi anlayabileceğini biliyordum; ama karmakarışık bir biçimde öyle geliyordu ki, bir nesne benim öyküme karıştığı anda ayrıcalıklı bir aydınlığa erişiyordu. Ben kendi gözlerimle görmedikçe, bir yöre, hiçbir bakışa uğramamış demekti.

Otuz yaşıma kadar kendimi gençlerden daha bilgili ve yaşlılardan daha genç hissettim; onlar çok fazla şaşkın, bunlar çok fazla ağırbaşlı idiler; yalnızca bende, varoluş örnek bir biçimde düzenleniyordu; her ayrıntı bu mükemellikten yararlanıyordu. Bu durumda, benim olduğu kadar dünya için de onunla ilgili her şeyi bilmem, öğrenmem geciktirilmezdi. Durmaksızın kendini yenileyerek tekrarlayan bu görevin bedelinde doyum ikincildi; onu içtenlikle karşılıyor, ama bulmak için aramıyordum; çok alışılmış, bildik *Cavatine*'i dinlemek yerine, —o zaman bana hiçbir zevk vermeyen— Stravinsky'nin *Oktet*'ini dinlemeyi öğrenmeyi yeğliyordum. Merakımda havaî birşey vardı. Çocukluğumdaki gibi, bir müzik parçasını, bir kenti, bir romanı ilk çözüşümde onun özünü yakaladığımı sanıyordum; çeşitliliği yinelemeye yeğliyor, Venedik'e tekrar gideceğime görmediğim Napoli'yi seçiyordum; yine de, bu açgözlülük bir ölçüde açıklanıyordu. Bir nesneyi anlamak için, onu ait olduğu bütü-

nün içine yerleştirmek gerekli; *Cavatine*, Beethoven'in yapıtlarının tümüne, Haydn'a, müziğin köklerine, hâtta sonraki gelişmelerine götürüyor insanı. Bunu, yalnızca Spinoza'yı okuduğum için değil, ama söylediğim gibi, Sartre'ın ve benim düşüncemizde sentez fikri egemen olduğu için biliyordum. En ufak bir tozunu elde etmek istiyorsam, evrenin tümünün ardında koşmam gerekiyordu. Uyuşmazlık, görüldüğü gibi, bizi korkutmuyordu; ayıklıyor, temizliyor, kesip atıyorduk; Murillo'yu, Brahms'ı hiçliğe atıyorduk; aynı zamanda seçim yapmayı reddediyorduk: varolan her şey bizim için de varolmalıydı.

Bu işin sonsuzluğu göz önüne alınırsa, benim durup dinlenmeksizin tasarılar peşinde koşmam doğaldı: her fetih aşılması gereken bir aşamaydı. Yine de bu özellik yalnızca kapsamak istediğim alanın sınırsızlığıyla açıklanmaz, çünkü, bugün hiç değişmememe karşın onun her yanını incelemekten vazgeçtim: tasarlıyorum. Olumsallık beni ürkütüyor; gelecek zamanı beklentiler, çağrılar, gerekliliklerle doldurarak şimdiki zamana bir zorunluluk yüklüyorum. Bununla birlikte, söylediğim gibi, kendime molalar tanıyordum: izliyordum. Varolma kaygısının, kaynaştığım şeylerin eksiksizliği içinde yokolduğu anlar inanılmayacak, masallardaki gibi bir armağandı.

Sartre'ın ve benim üstünde çalıştığımız bu dünyayı kendimize almak işi toplum tarafından koyulmuş sınırlar ve göreneklerle bağdaşmıyordu; bu nedenle biz de onları reddediyorduk: insanın yeniden meydana getirilmesi gerektiğine inanıyorduk. Sıkı politikacı arkadaşlarının bizimle harcandığını iddia ettikleri Colette Audry onlara keyifle: 'Yarının adamını hazırlıyorum" diyordu. Bu sözcüğe onunla birlikte gülümsedik ama bize hiç de o kadar yanlış görünmüyordu; günün birinde insanlar köhneleşmişliklerinden silkinecekler ve yaşamlarını özgürce oluşturacaklardı: hedeflediğimiz bu olaydı. Aslında, biz de genelde bir akıma kapılıyorduk: kış sporlarına, Yunanistan'a, bir caz konserine, bir Amerikan filmine gittiğimizde, Gilles ile Julien'i alkışladığımızda. Gene de, her duruma yaklaşımımızda, hiçbir modele boyun eğmeden bu durumu biçimlendirmenin bize ait olduğu fikri vardı. İlişkilerimizi, özgürlüklerini, içtenliklerini, dürüstlüklerini biz yaratmıştık; daha az bir başarı ile üçlüyü biz yarattık. Yolculuk etme biçimimizde, kısmen kendimizi düzenlemedeki ihmalimizden doğan bir özgünlük vardı: ama bu şaşkınlık bile bizim bağımsızlık yanlısı tutumumuzun bir belirtisiydi. Yunanistan'ı kendi usulümüze göre gezdik. İtalya'da, İspanya'da, Fas'ta konforla sadeliği, gayretle tembelliği keyfimizin istediği gibi bağdaştırdık. Özellikle tavırlar, kuram-

lar, fikirler uyduruyorduk; onlara bağlanmayı reddediyorduk, sürekli devrim uyguluyorduk; bu, özellikle bizi sadakatle izlediklerini sanan yakınlarımızı rahatsız ediyordu çünkü biz o anda bambaşka bir noktada oluyorduk. Bost bir gün: "Sizinle yorucu olan şey, sizin düşüncelerinize *sizinle aynı anda* sahip olmak" dedi. Gerçekten de, kendiliğimizden, kendi kendimize artırarak çıkarttığımız çelişkilerin, yakınlarımızdan gelmesini hoşörü ile karşılayamıyorduk; onları, bir gün sonra un ufak edeceğimiz çürütülemez kanıtlarla bunaltıyorduk.

Bu inanç ve kanı değiştirmeler ve nesnelere karşı gösterdiğimiz ilgi sayesinde gerçekliğe uygun düştüğümüz kanısındaydık. Jean Wahl ya da Aron yazı ve söyleşilerinde "somuta doğru" gitmekten, onu sınırlandırmaktan söz edince, bu bizi güldürüyordu: biz, somutu bol bol, avuçlarımızla yoğurduğumuzdan emindik. Yine de, bu noktada tüm küçük-burjuva aydınlarınkine benzeyen yaşamımız *gerçeklikten uzaklaşması* ile ötekilerden ayrılıyordu. Gerektiği gibi uyguladığımız bir mesleğimiz vardı ama bu bizi sözcüklerin evreninden koparmıyordu; entelektüel açıdan, dürüst ve çalışkandık; Sartre'ın bir gün bana dediği gibi, bizim, *gerçek bir bakikat (doğru) duygumuz* vardı,[1] bu da bir şeydi: ama bu hiçbir şekilde *doğru bir gerçeklik duygumuz* olduğu anlamına gelmiyordu. Yalnızca tüm burjuvalar gibi geçim sıkıntısından, tüm memurlar gibi güvensizlikten korunmuş olmakla kalmıyorduk, ayrıca çocuğumuz, ailemiz, sorumluluklarımız da yoktu: hava perileriydik. Düşünülürse, keyifle yaptığımız ve hiç yorucu olmayan işimizle aldığımız para arasında anlaşılabilir hiçbir ilişki yoktu: yeterli değildi; hiçbir yaşam düzeyinin tutkunu olmadığımız için bu parayı canımızın istediği gibi harcıyorduk: bazen ay sonuna dek yetiyor, bazen yetmiyordu; bu rastlantılar bize durumumuzun ekonomik gerçekliğini belirtmiyordu ve ondan haberimiz yoktu; Kır zambakları gibi gelişiyorduk. Koşullar düşlerimizi kolaylaştırdı. Sağlıktan parıldıyorduk; bedenimiz, ancak onu sonuna dek zorlarsak bize karşı koyuyordu; ondan çok şey isteyebiliyorduk ve bu da parasal kaynaklarımızın gösterişsizliğini dengeliyordu. Zenginmişiz gibi çok ülke gördük, çünkü gece yıldızlar altında uyumakta, küçük ve yemekleri kötü ucuz lokantalarda yemekte, yürümekte duraksamıyorduk. Bir anlamda, mutluluklarımızı hakediyorduk, bunlar için başkalarının çok pahalı buldukları bir bedel ödüyorduk: ama bu sevinçleri bu yolla hakedebil-

[1] Burjuvaların çoğunluğunun, yüksek sosyetenin tümünün doğruya (hakikate) yaklaşımları tamamiyle yapaydır.

memiz de bizim şanslarımızdan biriydi. Başka şanslarımız da oldu. Neden bilmiyorum, bizim yasadışı ilişkimiz, hemen hemen bir evlilik ilişkisi kadar saygıyla karşılandı: genel müfettiş M. Parodi bu ilişkiyi biliyordu ve Sartre'ı Havre'a atadıktan sonra beni Rouen'a çağırırken bunu iyi yüreklilikle gözönünde tuttu; demek ki cezalandırılmadan geleneklere aykırı davranılabilirdi. Bu, bizim, özgürlük duygumuzun doğru olduğunu ortaya çıkardı. Bu konuda bizce var olan apaçıklık, bizden dünyanın aykırı düşüncesini sakladı. Herbirimiz kendi tarzımızda düşler peşinde koşmuştuk. Ben hâlâ, yaşamımın, "kendi kendime anlattıkça gerçek olan güzel bir öykü" olmasını istiyordum; bunu kendi kendime anlatırken, güzelleştirmek amacıyla kayırıyordum; hüzünlü kahramanım Chantal gibi, iki ya da üç yıl bu öyküyü simgeler ve masallarla doldurdum. Sonra, gerçeküstünden vazgeçtim; ama ne insanları oldukları gibi görmemi engelleyen ahlâkçılığımdan, katı ilkeciliğimden, ne de soyut evrenselciliğimden kurtulabildim. Burjuva idealizmi ve estetikçiliği ile dolu kaldım. Özellikle, mutluluk için şizofrenik inadım beni politik gerçeklik karşısında kör bıraktı. Bu körlük bana özgü değildi: hemen hemen tüm çağ buna yakalanmıştı. Münih'in ertesinde (oybirliğiyle ve samimi olarak "solcu" olan) *Vendredi* ekibinin şaşkınlıktan bölünüp parçalanması çarpıcıydı. Sartre'ın *Le Sursis*'de (Erteleme) belirttiği gibi, hepimiz, özü barış olan yalan bir yaşamı yaşıyorduk. Hiç kimsede yeniden toplanmakta olan bir dünyanın tümünü algılamak için gerekli olanaklar yoktu ve bu öyle bir dünyaydı ki, tümü anlaşılmazsa, hiçbir şey anlaşılmıyordu. Tarih ve tehlikelerden kaçınmamı gene de olağanüstü bir derecede zorladım.

O vakit, anlattığım bu deneyimde önemli olan ne var? Bazen, bu deneyim bana o denli bilgisizlik ve kötü niyetle lekelenmiş görünüyor ki, geçmişimin bu bölümüne karşı yalnızca kızıp acı duyuyorum. Ombrie'ye bakıyordum, bu unutulmaz, benzersiz bir andı: gerçekte, Ombrie benden kaçıyordu; ben ışık oyunlarını izliyor, kendi kendime bir efsane anlatıyordum; bu toprağın acımasızlığını, onu işleyen köylülerin mutluluktan yoksun yaşamlarını ben görmüyordum. Kuşkusuz, görüntünün bir doğruluğu var: onun görüntü olduğunun bilinmesi koşuluyla, ki bu da benim durumum değildi. Bilgiye susamıştım ve aldatmacalarla yetiniyordum. Kimi kez bundan kuşkulanıyordum: sanırım bu nedenle Pagniez'le Sartre'ı birbirleriyle karşı karşıya getiren Grand-Couronne'un ışıkları karşısındaki tartışmayla bu denli coşkuyla ilgilenmiştim. Ama üstünde durmadım.

Gene de, o yılların bir bilançosunu yaparsam, bana pek çok katkıda bulundular: bu kadar kitap, tablo, kent, bu kadar çehre, bu kadar fikir, coşku, duygu! Her şey sahte değildi. Eğer yanılgı sakatlanmış bir doğruluksa, eğer doğruluk yalnızca tamamlanmamış biçimlerinin gelişmesiyle gerçekleşiyorsa, gerçekliğin aldatmacalar arasından bile olsa görünmeyi başarması, anlaşılabilir bir olgudur. Edindiğim yetersiz kültür, onu aşmam için gerekliydi. Depoladığımız malzemeden yararlanmayı çok kötü yapıyorsak da, onları biriktirmek bu nedenle daha az yararlı değildi. Yanılmalarımızı hoşgörü ile karşılamaya beni yönelten düşünce, kesin bilmelerimizin bile bizi hiçbir zaman durdurmamış olmasıydı: gelecek açık ve doğruluk erteleme halinde kalıyordu.

Ama ne olursa olsun, daha çok bilinçliliğe sahip olsaydık bile, yaşamlarımız pek de farklı olmayacaktı, çünkü bizim için önemli olan, kendi yerimizi kesin olarak bilmekten çok ileriye gitmekti. İçinde debelendiğim karmaşık durum bile beni buyurucasına kendime uzun süreden beri belirlediğim amaca doğru yöneltmişti: kitaplar yapmak.

Çünkü, birincisine içinden çıkılmaz şekilde bağlı olan ikinci sorunum buydu. Yaşamımın beni doyurması için, edebiyata yerini vermem gerekliydi. Yeniyetmeliğimde ve ilk gençliğimde, eğilimim samimi ama boştu; "Ben bir yazar olmak istiyorum" demekle yetiniyordum. Şimdi söz konusu olan ne yazmak istediğimi ve bunu ne ölçüde yapabileceğimi belirlememdi: yazmak söz konusuydu. Bu zamanımı aldı. Çok eskiden kendi kendime yirmi iki yaşımda her şeyi söylemiş olacağım büyük yapıtı bitirme yemini etmiştim; ve basılan romanlarımın ilkinde, ***Konuk Kız***'da, buna ulaştığımda otuz yaşındaydım. Ailede ve çocukluk arkadaşlarım arasında kuru bir meyva olduğum fısıldanıyordu. Babam sinirleniyordu: "Karnında birşey varsa, çıkartsın." Ben, sabırsızlanmıyordum. Yokluktan ve kendi benliğinden, ne olursa olsun, tutarlı olan bir ilk kitap çıkartmak, biliyordum ki bu iş, çok olağanüstü şanslar dışında, aşırı derecede deneme ve yanılgı, çalışma, aşırı derecede zaman ister. Kendi kendime, yazmak, yazılarak öğrenilen bir meslektir, diyordum. On yıl, gerçekten uzun bir zaman ve bu süre içinde çok kâğıt karaladım. Deneyimsizliğimin bu derece direşken bir başarısızlığı açıklamaya yettiğini sanmıyorum. ***Konuk Kız***'a başladığımda daha kurnaz değildim. O anda bir "konuya rastladığıma", oysa daha önce söyleyecek hiçbir şeyim olmadığına mı inanmak gerek? Ama her zaman insanın çevresinde kişiler vardır: bu ***hiçbir şey*** ne anlama geliyor? Olaylar hangi koşullarda, niçin, nasıl ***söylenecek*** niteliğe bürünüyor?

Edebiyat, yaşamda bir şeylerin düzeni bozulunca ortaya çıkıyor; yazmak için ilk koşul —Blanchot, çelişkili Aytré olayında bunu iyi göstermiştir— gerçekliğin *nasılsa kendiliğinden varolduğu rahatlığının* ortadan kalkmasıdır; ancak o vakit bunu görmek ve göstermek mümkün oluyor. Gençliğimin sıkıntı ve esaretinden çıktığımda, boğuluyordum, şaşkındım, körleşmiştim; ve mutluluğumun içinden, ondan kaçmak arzusunu nasıl alacaktım? Çalışma yönergelerim, mutluluğumun üstüne bir tehlikenin çöküp korkunun içinde bir tür yalnızlık bulduğum güne kadar kof kaldılar. Üçlünün kötü serüveni bana bir roman konusu yaratmaktan çok daha fazla iş gördü: bana bunu ele alıp işlemek olanağını verdi.[1]

Yetersizliğime ve başarısızlıklarıma karşın, bir gün basılacak kitaplar yazacağıma olan inancımı hiçbir zaman yitirmedim; yalnızca romanlar yazacağımı düşünüyordum; benim gözümde bu tür diğer tüm edebiyat türlerini aşıyordu, o derecede ki, Sartre *N.R.F.* ve *Europe* için notlar ve makaleler yazdığı vakit, kendi kendini harcadığı kanısındaydım. Halkın benim yapıtlarımı sevmesini tutkuyla istiyordum; o vakit, benim için George Eliot nasıl Maggie Tulliver ile özdeşleşmişse, ben de düşsel bir kişi olacaktım: böyle bir kimsenin gerekliliğine, güzelliğine, pırıltılı saydamlığına sahip olacaktım; büyük hevesimin amaçladığı işte bu değişimdi. Camlarda ya da suda oynaşan bütün yansımalara duyarlıydım, hâlâ da duyarlıyım; onları uzun süre ilgi ve hayranlıkla izlerdim: ikiye bölünmeyi, kalıpların içine işleyip oradan hiç çıkmayan bir gölge olmayı düşlüyordum. Bu hayaletin etten ve kemikten bir kimseyle bağlantıları olması gereksizdi: adsızlık bana pek uygun geliyordu. Yalnızca söyleyeceğim gibi 1938 yılında ünlü biri olmayı kısa bir süre arzuladım, bu da yeni insanlar tanıma olanağına sahip olmak içindi.

Dünyam bir başka biçimde değişti; ama bundan söz etmeden bazı açıklamalar yapmak istiyorum. Biliyorum ki bu özyaşamöyküsünü okur-

---

[1] Ondan sonra bütün yazdıklarım bu geri çekilme kavramının önemini doğruluyor. Benim için değer taşıyan yolculuklardan, manzaralardan çok az söz ettim, çünkü onlarla bütünleşmiştim. Portekiz'de, kendi kendime turizmin zevkleri ve ayıpları üzerine sorular sorulum ve aldatmacalarını gün ışığına çıkarttım: kendime bunları açıklama isteği duydum. Amerika hakkında beslediğim fikirlerle onun gerçeği arasında çok büyük bir fark vardı: bu karşıtlık, beni bulgularımı anlatmaya itti. En sonunda Çin bana bir yığın soruya neden oldu ve bana bir anlamda vicdan huzursuzluğu verdi: bunun hesabını vermeye çalışarak tepki gösterdim. Ama İtalya, İspanya, Yunanistan, Fas art niyetsiz içlerine daldığım daha pek çok ülkeyi terk ederken, onlardan söz edecek hiçbir nedenim yoktu, söyleyecek bir şeyim yoktu ve bunlardan söz etmedim.

ken kimi eleştirmenler büyük sevinç duyacaklar: bunun büyük bir gürültüyle *Le Deuxieme sex*'i (Kadın'ı) yalanladığını söyleyecekler; bunu *Bir Genç Kızın Anıları* için de söylediler. Bu demektir ki benim eski denememi anlamadılar belki de hiç okumadan ondan söz ediyorlardı. Hiç kadınların erkeklerle aynı olduklarını yazdım mı? Bir kadın olmadığımı iddia ettim mi? Aksine benim çabam, özelliği içinde, bana da ait olan kadınlık koşulunu belirlemekti. Bir genç kız eğitimi aldım; öğrenimim bitince durumum, cinsiyetlerin kesin iki kast oluşturduğu bir toplumun içinde bir kadının durumu olarak kaldı. Pek çok durumda, olduğum gibi, bir kadının tepkilerini gösterdim.[1] *Kadın*'da özellikle ortaya koyduğum nedenlerle, kadınlar erkeklerden daha fazla başlarının üstünde bir gökyüzü gereksinimini duyarlar; onlara, Freud'un bu sözcüğe yüklediği anlamda, serüvencileri oluşturan bu ruh yapısı verilmemiştir; kadınlar dünyayı baştan aşağı yeniden tartışma konusu yapmakta, onun sorumluluğunu almakta duraksarlar. Böylelikle, kendimden üstün gördüğüm bir adamın yanında yaşamak bana uygun geliyordu; inatçı olmalarına karşın tutkularım çekingen kalıyordu ve dünyanın gidişi beni ilgilendirse bile, benim işim değildi. Bununla birlikte, yaşamımın gerçek koşullarına pek az önem verdiğim görüldü: irademi hiçbir şeyin engelleyemeyeceğine inanıyordum: Kadınlığımı yadsımıyordum, ama üstlenmiyordum da: onu düşünmüyordum. Erkeklerle aynı özgürlüklere, aynı sorumluluklara sahiptim. Kadınların büyük bir bölümünün üstüne çöken talihsizliken,[2] bağımlılıktan, ben esirgenmiştim. Yaşamını kazanmak, başlıbaşına bir amaç değildir; ama yalnızca bu yolla sağlam bir iç özerkliğine erişiliyor. Marsilya'ya gelişimi duygulanarak anımsıyorsam, bu, yüksek merdivenin tepesinde, mesleğimden ve beni meydan okumaya zorladığı engellerden nasıl bir güç elde ettiğimi duyduğum içindi. Maddi açıdan kendine yetmek, kendini tam, eksiksiz bir insan olarak görmektir; bu noktadan yola çıkarak, ahlâksal asalaklığı ve onun tehlikeli kolaylıklarını reddedebildim. Öte yanda, ne Sartre ne de başka bir erkek dostumuz hiçbir zaman benimle ilgili bir üstünlük kompleksi sergilemedi. Bu durumda, hiçbir zaman üstünlükten yoksun bir durumda olduğum kanısına kapılmadım. Bugün biliyorum ki, kendimi anlatmam için her şeyden önce:

---

[1] Geleneksel tezden benim tezimi ayıran özellik şu ki, bana göre, kadınlık bir öz ya da bir yaratılış değildir: fizyolojik bazı verilerden yola çıkarak uygarlıklar tarafından yaratılmış bir durumdur.

[2] Kadınlar bundan acı da duysa, alışsa ya da mutluluk da duysa, sonuçta bu bir talihsizliktir; *Kadın*'ı yazdığımdan beri bu noktadaki kanım daha da haklı çıktı.

"Ben bir kadınım" demem gerek; ama benim için kadınlığım ne bir sıkıntı, ne de bir bahane oluşturdu. Ne olursa olsun, bu, öykümün bir açıklaması değil, bir verisi.

Başka ayrıntılarla ilgili açıklamalar var ki onlardan sakınıyorum. Olayları olabildiğince açık, anlaşılmazlıklarını saptırmadan ve yapmacık sentezler içine almadan sunmaya çalışıyorum: yoruma açıklar. Bununla birlikte, bunlara uygulanmak istenebilecek aşırı basite indirgeyici bir ruhçözümlemesinin kafeslerini de reddediyorum; kuşkusuz, Sartre'ı babam yerine koyduğum, Olga'yı da çocuğum gibi gördüğüm söylenecektir: bu körü körüne öğretilere bağlı kimselerin gözünde hiçbir zaman yetişkin ilişkileri yoktur; çocukluktan olgunluğa dek —çok büyük önemi nin değerini küçümsemediğim köklerden başlayarak— duygusal ilişkileri değiştiren diyalektiği bu insanlar tanımazlar: bu diyalektik, ilişkileri korur, ama onları aşarak, ve bu aşma olayının içinde, duygunun kendisine yeni hedef edindiği nesne gizlidir. Elbette, Sartre'a olan bağlılığımın izleri çocukluğuma dek gidebilir: ama bu bağlılık aynı zamanda onun ne olduğuna, ona da bağlı olmuştur. Kuşkusuz, Olga ile ilgilenmek için, serbest olmuş olmam, başkası için kendimi verme gereksinimimin daha önce doyuma ulaşmamış olması gerekiyordu: ama dostluğumuzun özelliğini ve gerçekliğini yaratan Olga'nın kişiliği oldu. Bu çekinceleri koyarak, bugün bile hâlâ "dencyüstü ben" (l'ego transcendantal) kuramına inanıyorum; ben yalnızca olası bir nesnedir, ve *ben* diyen kimse bunun yalnızca yandan görünüşlerini kapar; bir başkası bunun daha net, daha doğru bir gizli görüntüsünü saptayabilir. Bir kez daha belirteyim, bu anlatı hiçbir şekilde bir açıklama değildir. Ve hatta, buna kalkıştımsa, bu büyük ölçüde, insanın hiçbir zaman kendisini tanıyamayacağını, ama yalnızca anlatabileceğini bildiğim içindir.

S. de BEAUVOIR

Çağının düşünsel ve yazınsal yaşamına olduğu kadar kadın araştırmaları alanına da damgasını vurmuş olan Simone de Beauvoir'ın, başlı başına büyük bir yapıt olan özyaşamöyküsünün elinizdeki bölümü, **Bir Genç Kızın Anıları** adıyla yayımladığımız kitabın devamıdır. Çocukluk ve erginlik dönemlerini kapsayan sınırlı ve bağımlı bir varoluşun anlatıldığı **Bir Genç Kızın Anıları,** Beauvoir'ın yaşamında bir dönemi geride bırakışının ve ikili bir varoluşa, Sartre'la karşılaşmasıyla başlayan yeni bir evreye adım atışının öyküsüydü.

Beauvoir'ın anılarının ikinci cildini oluşturan --ve yayınevimizce iki cilt olarak yayımlanacak olan-- **Olgunluk Çağı** (La Force de l'Age) ise, dilediği gibi yaşamak ve çok az tanıdığı yetişkinler dünyasını keşfetmek özgürlüğünü elde etmiş bir kadının, ve varoluşuna kattığı/katıldığı bir genç erkeğin olgunlaşma dönemiyle olgunluk çağının öyküsüdür. **Olgunluk Çağı,** Simone de Beauvoir'ın, kuşağının seçkin aydını Jean-Paul Sartre ile olan alışılmadık yaşam arkadaşlığının ilk yıllarını kapsamaktadır. Otuzlu yılların isyanlarla dolu ortamında, ve savaşın delip geçtiği kırklı yıllarda yaşanmış bir kişisel özgürlük ve kimlik arayışının öyküsüdür bu. Ve çağdaş Fransa'nın düşünsel ve siyasal tarihinde rol almış iki önemli kişiliğin yaşamını anlatmaktadır.

Olgunluk Çağı'nda, Beauvoir'ın tüm yapıtlarında soluğunu duyuran varoluşçu felsefenin doğuşu ve gelişmesinin yanı sıra, yazarın yaşamına katılan kişilerin birer birer sahneye çıkışı, yaşantısında yer alışı ve gerçekliğin parçaları olarak birer roman kahramanına dönüşmesi de izlenmektedir. Çağdaş Fransa'nın düşün ve yazın yaşamında yer alan pek çok aydından başka Beauvoir'ın romanlarından tanıdığımız birçok kişiliğin gerçek yaşantılarının oluşturduğu bir varolma kuttörenini izler gibi okuyoruz Beauvoir'ın anılarını.

Yazarın anılarının üçüncü cildini oluşturan **La Force des choses** da, gene iki cilt olarak yayınlarımız arasında çıkacaktır.

20.000 TL
KDV dahil

ISBN 975-388-023-5